

Dr. Hadnagy Imre József nyá. alezredes

A KATASZTRÓFAVÉDELEM RENDSZER-SZEMLÉLETŰ VIZSGÁLATA

A szerző az alábbiakban közölt tanulmányában, amely az MHTT 2009. évi pályázatán megosztott III. díjat kapott, a katasztrófavédelem rendszerszemléletű vizsgálatát végzi el. A rendszer – amely az utóbbi évtizedben jelentősen korszerűsödött – általános összetevőinek, elemeinek bemutatása mellett, elsősorban az ún. beavatkozó alrendszer tevékenységi folyamatát írja le és annak gyakorlati alkalmazását ismerteti. A tanulmány második részében, egy függelék keretében, foglalja össze a nemzeti katasztrófavédelmi rendszerre vonatkozó uniós elvárásoknak is megfelelő hazai jogszabályokat, normákat és követelményeket. A tanulmány záró-oldalain – egyszerű esemény-folyamatot feltételezve – a tömegkiszolgálás elméletét és matematikai apparátusát felhasználva – egy nagyobb város tűzoltóságának tevékenységét szemlélteti.

Kulcsszavak: katasztrófavédelem, rendszer elemei, tevékenységek folyamata.

Ret. Lieutenant Colonel Imre Hadnagy Ph.D.

ANALYSIS OF DISASTER MANAGEMENT THROUGH SYSTEMATIC APPROACH

In the article below, that has won 3rd price of the competition of Association of Hungarian Military Science 2009, the Author analyzes disaster management through systematic approach. Beside the presentation of the general components and elements of the system that has been considerably modernized in the last decade, he describes primarily the procedure of actions and practical application of the so called interfering subsystem. In the second part of the study he summarizes in an appendix those national legal regulations, norms and requirements that are conform to EU legislation concerning the system of disaster management. Assuming a simple eventual procedure he demonstrates in the last pages the activity of the fire department of a bigger city by using the principle and mathematical apparatus of mass service.

Keywords: disaster management, elements of a system, procedure of activity

Az egységes, országos katasztrófavédelmi rendszer a létrejöttét követő csaknem egy évtized alatt – az anyagi nehézségek és megszorítások ellenére – jelentősen korszerűsödött; szervezettsége, megelőző tevékenysége számottevően fejlődött, összességében egész rendszere a kor követelményeinek megfelel. Ennek bizonyítékai: elsősorban a tevékenység gyakorlati oldalát tekintve: *Az embertől nem függő természeti katasztrófák*, mint például a klímaváltozással együtt járó kihívások – az időjárási szélsőségek, ár- és belvizek, bozót és erdőtüzek, stb. esetén számtalanszor igazolta gyors beavatkozó-képességét, szakszerű tevékenységét. *A gyorsuló élettal karöltve jelentkező* közlekedési, építési, és egyéb anomáliák – következményeinek felszámolásában rendre jeleskedett. *Az ipari üzemek, erőművek, raktárbázisok, stb.* esetleges baleseteinek, katasztrófáinak

megelőzése terén is jól vizsgázott, s ezt a konfliktushelyzetek megfelelő kezelésével bizonyította.

Az eredmények elismerésre méltóak, még akkor is, ha az elhíresült műegyetemi tűz esetén, vagy azt követő augusztus 20-i ítéletidő során kiütközött működésének egy-két neuralgikus pontja. Az öntanuló rendszerre jellemzően a rendellenességek felszámolása úgy mérhető, hogy sokkal szorosabb és gyümölcsözőbb a katasztrófavédelem együttműködése a rendőrséggel, mentőkkel, a meteorológiai szolgálattal, egyéb más szervekkel és szervezetekkel.

A tanulmány szerzője: 1. Tudományos módszerekre támaszkodva a katasztrófavédelem rendszer-szemléletű vizsgálatát tűzte ki célul. 2. Kísérletet tesz azoknak az egzakt módszereknek a feltárására, amelyek alkalmazásával – részben, vagy teljesen – leírható a katasztrófavédelmi rendszer – elsősorban – beavatkozó szerveinek, mint az egyik integráns alrendszernek a tevékenysége. 3. A feladatrendszer elemzése alapján igyekszik feltárni, hogy annak egészéhez, vagy egy-egy részéhez köthető tevékenységi folyamatok leírhatók, vizsgálhatók, elemezhetők-e a sztohasztika; a valószínűség elmélet; az egyszerű, valamint a tömegkiszolgálási modell és matematikai módszer alkalmazásával, a térinformatika eszköztárával, s ennek realitása esetén utal a beavatkozó alrendszer működését jobbító eljárások matematikai módszereken alapuló kidolgozására.

Nem kíván foglalkozni az erő-eszköz elosztás kérdéseivel, a kockázatelemzéssel¹; a katasztrófavédelmi rendszer hatósági feladataival és az utólagos szabályozás, humán-erőforrásgazdálkodás, anyagi-technikai ellátás, stb. kérdéseivel.

A szerző már itt a bevezetőben hangsúlyozza, hogy – nagy tisztelettel – elismeri, és sokra tartja a katasztrófavédelem – külön kiemelten a tűzoltóság – rendszerelemző és szervező szakembereinek eddigi munkáját, elért eredményeit. Reménykedik abban, hogy a tanulmány néhány

¹ A „2003-ban kidolgozott stratégia körütekintő elemzéssel határozza meg azokat a lehetséges kockázati tényezőket, veszélyeztető hatásokat, amelyek alapján a katasztrófavédelem jövőbeni feladatait tervezi. Hazánkban több, állandósult veszélyforrással kell számolni, amelyek körében az árvíz, belvíz, a rendkívüli időjárási körülmények hatásai, valamint a lehetséges civilizációs veszélyhelyzetek, a vegyi- és nukleáris veszélyek jelennek meg. Az elemzések alapján növekvő kockázati tényezők a veszélyes anyagok közúti, vasúti, vízi és légi szállításával kapcsolatos veszélyeztető hatások. Mindezeket túl az új típusú kihívások körében megjelent a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek ellenőrizetlen elterjedése, az illegális migráció, valamint a kritikus infrastruktúra üzemzavaraival kapcsolatos helyzetek és események.” – írja az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság honlapja (www.katasztrofavedelem.hu/Bemutakozas/Intezmenyunk rovat) a szakmai stratégiáról, melynek megszületéséhez a kockázatelemzés, mint vizsgálati módszer jelentékenyen hozzájárult.

gondolata adalék lehet a rendszerfejlesztéshez; ötletet adhat a hazai katasztrófavédelem néhány elméleti és gyakorlati problémájának tudományos szintű megoldásához.

A KATASZTRÓFAVÉDELEM FOGALMA ÉS RENDSZERÉNEK TUDOMÁNYELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

*A katasztrófavédelem fogalmának meghatározásához segítségül hívjuk a filozófiai fogalomalkotás szabályát. Elsőként meghatározzuk a legközelebbi nemfogalmat (genus proximum), majd megadjuk a nemfogalom alá eső fajfogalom megkülönböztető jegyeit (differentia specifica). Rögzítjük, hogy a katasztrófavédelem, a rendvédelemnek (közrend, és közbiztonság védelmének, fenntartásának, helyreállításának), mint nemfogalomnak *egyik fajfogalma*. A következő lépésben megadjuk az ebbe a körbe tartozó más fajfogalmaktól megkülönböztető jegyeket, azaz feltárjuk, hogy *mi különbözteti meg* a rendőrségtől, polgárőrségtől, vám-, és pénzügyőrségtől, stb. Ezt a módszert követő fogalmi meghatározással a szakirodalomban az esetek többségében nem találkozunk. Többen kísérletet tesznek ugyan a fogalom megalkotására, de a filozofikus elmefuttatás általában hiányosan jelenik meg, sokkal inkább jellemző a tevékenységi folyamat(ok) körvonalazása, vagy azok értelmezésének írásba foglalása. Példaként két meghatározást vizsgáljunk meg.*

Az egyik szerint a katasztrófavédelem: embercsoportok tagjai, országok, régiók (szövetségi rendszerek) lakossága anyagi javai, földrajzi és természeti környezete (nem fegyverekkel történő) biztonsága szavatolásának (védelmének és fenntartásának) az a részterülete, amely a maga reális képességeivel, szükség esetén nemzetközi, vagy világszervezetekkel együttműködve olyan állapotot képes biztosítani, amelyben kizárhatók, vagy megbízhatóan kezelhetők az esetlegesen bekövetkező – katasztrófát kiváltható – veszélyek, illetve adottak az ellene való hatékony, vagy eredményes védekezés feltételei². (Itt a prevención van a hangsúly, a következmények felszámolása csak logikai úton következtethető ki a szövegből.)

Egy más megfogalmazásban a katasztrófavédelem: az emberi életet, az életfeltételeket, az anyagi javakat, a természeti környezetet jelentős mértékben és súlyosan károsító vagy veszélyeztető – nagy tömegeket, és földrajzi környezetet érintő – többnyire váratlan elemi csapás, természeti, ipari (civilizációs) rendkívüli esemény, szerencsétlenség károsító hatásai

² Hadnagy Imre József: A hazai katasztrófavédelem neuralgikus pontjai (Gondolatok a katasztrófavédelemről és hazai gyakorlatának néhány kérdéséről – www.vedelem.hu/Online – virtuális szakkönyvtár/ Tanulmányok rovat – 8. oldal.)

elleni hatékony, vagy eredményes védelmet jelenti.³ (Itt a katasztrófák hatásai elleni védekezés van kiemelve, a következmények felszámolása tényként nem szerepel.)

A két meghatározás között az eltérés abban van, hogy az egyik a megelőző tevékenységet, a másik a katasztrófák hatása elleni védekezés teendőit fogja csokorba, abban összecsengenek, hogy a következmények – szükséges mértékű – felszámolása⁴ (sic!), mint egy nagyon fontos tevékenységi folyamat nem jelenik meg bennük, ám az sem tűnik ki, hogy a katasztrófavédelmet a rendvédelem egyik alkotó elemének, részterületének, filozofikusan fajfogalmának tekintik.

A katasztrófa, mint jelenség és az ellene való védekezés, megelőzés és elhárítás valamint a *következmények felszámolása*, mint folyamat fellelhető az 1999. évi – a katasztrófák elleni védekezés irányítása, szervezete és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezés című – LXXIV. törvényben. Idézet: A katasztrófa „*a szükséghelyzet vagy a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetőleg a minősített helyzetek kihirdetését el nem érő mértékű oly állapot vagy helyzet pl. természeti, biológiai eredetű, tűz okozta), amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeiket, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket oly módon vagy mértékben veszélyeztet, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli.*”⁵

Az nem állítható, hogy az idézett megfogalmazások alapján nem alkotható reális kép a katasztrófavédelemről, annak aktív tevékenységi szakaszában zajló folyamatokról. A megfogalmazásokat alapul véve, némiképpen átalakítva és eggyé gyúrva célt érhetünk, ha a katasztrófavédelmet más rendvédelmi szervektől való megkülönböztető jegyeket és az aktív tevékenységi folyamatokat – benne a következmények felszámolását is – beleszójuk, és így egy filozofikus megfogalmazáshoz

³ Hadtudományi Lexikon A-L (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995.) 625. oldal)

⁴ A honi hivatásos katasztrófavédelmi szervezet ennél bővebben értelmezi a tennivalóit, azaz: „*Állami feladatot ellátó szervezet, amelynek fő tevékenységei a felkészülési, a veszélyhelyzet-kezelési, valamint a helyreállítási /következmények felszámolása – beszúrás a szerzőtől - időszakokban jelennek meg.*” – olvasható az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság honlapján (www.katasztrofavedelem.hu/Bemutakozas/Intezmenyunk rovatban).

⁵ Barla Ildikó: A katasztrófavédelem hazai és nemzetközi rendszere (Védelmi könyvek 45. szám, Stratégiai védelmi kutató hivatal, Budapest 2001.) 7. oldal.

juthatunk. (A tanulmánynak nem célja egy tudományelméletileg helyes fogalom megalkotása, legyen ez a szaktudomány feladata).

A katasztrófavédelem tudományosan szemlélve, és a legátfogóbb értelmezés szerint is többdimenziós rendszer⁶, azaz:

- *intézményrendszer* /szervezetek rendszere (Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, megyei igazgatóságok, parancsnokságok, intézetek, laboratóriumok, tanintézetek, stb. összessége);
- *tevékenységi rendszer* (vészhelyzeti beavatkozás – tűzoltás, műszaki mentés, tűzvizsgálat; eljárási rend kutatása, és a hozzátartozó kísérlet(ek); árvízvédelmi tevékenységek; következmények felszámolása és helyreállítás, stb. komplex egysége);
- *ismeretrendszer* (ismeretek halmaza - fogalmak, tételek, tanok, eljárási módszerek elméletének, stb. együttese);
- *eredményrendszer* (praktikusan – kísérleti, vagy tapasztalati úton létrehozott technikai eszközök (szerek), vagy azok működését módosító új elemek, szerkezetek, stb.; teoretikusan – tapasztalatok által indított, vagy célirányos tudományos kutatómunka eredményeként születő új ismeretek születése, ezek írásművekben (cikk, tanulmány, tananyag, stb.) megjelenése.

Hazánkban az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság – élén szakállamtitkárral – a hazai katasztrófavédelem törvényben meghatározott feladatainak végrehajtásáért felelős- hivatásos – országos vezető, és koordináló szerv, az országos katasztrófavédelmi rendszer⁷ (1. ábra) egyik alrendszerének, ilyen minőségben a katasztrófavédelem *vezetési alrendszerének* legfőbb eleme. A hivatalos országos katasztrófavédelmi

⁶ Jelen esetben a vizsgált rendszer az országos katasztrófavédelem, de bármelyik alrendszere külön-külön is rendszerként vizsgálható.

⁷ Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság – <http://katasztrofavedelem.hu> honlap Bemutatkozás / Intézményünk rovatában – a hazai katasztrófavédelem szakmai stratégiájáról a következőt írja: : „A jövőbeni kihívások alapján a katasztrófavédelem megfogalmazta azokat a feladatokat, amelyek súlypontjait képezik tevékenységének. Ezek sorában a megelőzési feladatok kiemelt fontossága, az eredményes beavatkozás és veszélyhelyzet-kezelés, műszaki-technikai fejlesztési feladatai, a gyorsabb információáramlást biztosító rendszerek, a monitoring hálózatok fejlesztése jelenik meg. A tűzoltóságok jelenlegi díszlokkációjának továbbfejlesztése, a tűzoltóságok számának növelése a vonulási időket fogja csökkenteni. Kiemelt szerepet tulajdonít a stratégia az önkormányzatokkal, valamint a civil szervezetekkel, speciális mentő szervezetekkel történő együttműködésnek, továbbá a lakosság előzetes veszélyhelyzeti felkészítésének - ezen belül az ifjúság veszélyhelyzeti és tűzvédelmi nevelésének.” (Meglátásom szerint szerencsésebb lett volna, ha az eredményes beavatkozás helyett inkább a következmények felszámolása és helyreállítás komplex tevékenységi folyamat szerepel a leírásban). Ettől függetlenül az idézetben foglaltakból levezethetők mind a rendszerszintű, mind az alrendszerekre háruló feladatok.

rendszer alrendszerei még: *a megelőző védelem alrendszere; a katasztrófák hatása elleni védelem alrendszere; a fenyegető, vagy már bekövetkezett katasztrófák rombolását – a pusztítását – mérséklő, illetve következményeit felszámoló alrendszer, vagy más néven beavatkozó alrendszer*⁸, és a rendszer normális működését biztosító és kiszolgáló alrendszer.

A katasztrófák hatása elleni védelem alrendszerének legfőbb rendszerlemei azok az operatív csoportok, amelyeket a veszélyhelyzetek megítélésére, a biztonsági rendszabályok bevezetésére, a kialakult helyzet kezelésére, a beavatkozással kapcsolatos tevékenységek elrendelésére, azok irányítására, koordinálására hoznak létre. Az operatív csoportok aktivizálását megelőzően a felsorolt szakmai feladatok megoldásának előkészítése, halasztást nem tűrő esetekben – az arra jogosítvánnyal rendelkező szolgálatban lévő személy utasítására – a szükséges intézkedések azonnali megtétele a veszélyhelyzet kezelési központban; a nukleáris baleseti információs központban; a tűzoltóságok, és a

⁸ A nemzeti szakmai stratégia elemei, az abból levezethető rendszer szintű feladatcsoportok, valamint a katasztrófavédelem alrendszereinek feladatai a Függelék 1. pontjában található.

katasztrófavédelem területi szerveinek hírközpontjaiban ügyeleti szolgálatot ellátó személyek feladata.

„Szerkezeti felépítését tekintve – a hazai hivatásos katasztrófavédelem – háromszintű, a szervezet: központi (országos szint), területi, és helyi szintre tagozódik. Folyamatban van az egységes európai ötszintű közigazgatási térségi rendszerhez való igazodás.”⁹

A honi katasztrófavédelem hivatásos szervei feladataikat más állami szervekkel, szolgálatokkal, civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal szoros együttműködésben végzik.”

A BEAVATKOZÓ ALRENDSZER TEVÉKENYSÉGEINEK VIZSGÁLATA

A továbbiakban elsősorban a beavatkozó szervek¹⁰ azaz a katasztrófavédelem egyik integráns alrendszere kerül a vizsgálódás középpontjába. Ennek az alrendszernek az elemei azok az erők és eszközök, ember-gép rendszerek, védekezési rendszerek, amelyek elsősorban fizikai erőfeszítésük révén hárítják el a közvetlen rombolással (pusztítással) fenyegető veszélyt, tesznek kísérletet a pusztítás mértékének csökkentésére, illetve rombolás (pusztítás) bekövetkezése esetén a következmények felszámolását (a szükséges mértékű helyreállítást) végzik.

A fenyegető veszélyek széles köre miatt egy ország sem tud olyan hivatásos beavatkozó erőt fenntartani¹¹, amely bármikor, bármilyen körülmények között profi módon képes a fenyegető, vagy valóságos romboló erőkkel felvenni a küzdelmet. A megoldás, szükség esetén a fenyegető, vagy a reálisan várható, illetve bekövetkezett rombolás (pusztítás) méretétől függően: vagy csak hivatásos beavatkozó erőket, eszközöket alkalmaznak, vagy az előzőek egy része, részei, esetleg egésze más nem hivatásos, önkéntes és társadalmi szervezetek erőivel, eszközeivel, a lakosság köréből toborzott erőkkel, eszközökkel kiegészülve kerülnek bevetésre.

A közvetlen igénybevételben részes beavatkozó erők képzésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy más nem veszélyeztetett, nem pusztított régiók se maradjanak védekezésre, beavatkozásra alkalmas erők nélkül. A

⁹ Lásd az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság – <http://katasztrofavedelem.hu> honlap Bemutatkozás / Intézményünk rovatát.

¹⁰ Lásd a Függelékek 2. pontjában foglaltakat.

¹¹ Hazai vonatkozásban erről reális képet ad a 11/2008. (XI. 26.) – a hivatásos önkormányzati tűzoltóságok központilag finanszírozott létszámáról, valamint a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok szervezési kategóriába sorolásáról és a készenlétben tartandó legkisebb gépjármű és technikai eszköz állományáról – ÖM rendelet.

katasztrófavédelmi rendszer vezető szerveinek ebből kiindulva különféle cselekvési változatok végrehajtásának irányítására kell felkészültnek lenni, a beavatkozó szerveket, pedig – az észszerűség határain belül - a különféle helyzetekben adódó legfontosabb teendők ellátására fel kell készíteni. Az ilyen irányú felkészültséget és felkészítést azért is fontos napirenden tartani, mert az idő „kényszerítő erő”, sok esetben a leselkedő, vagy bekövetkező veszély váratlan, gyakran nincsenek előjelek, vagy közvetlen jelzések, mint egyes esetekben, például az árvíznél. A tavaszi sok csapadék, vagy a hőmérséklet hirtelen emelkedését követő intenzív hóolvadás egy esetleges árvíz előjelei, de a folyók vízszintjének gyors vagy hirtelen emelkedése a valódi jelzés.

A katasztrófavédelem beavatkozó alrendszere cselekvési változatainak összessége egy – sok esetben elágazásos – feladatrendszer, amelynek megoldását számítógép (számítógép-rendszer) alkalmazásával – /statisztikai adatokra támaszkodó fiktív helyzetekre/ modellezéssel, és a hozzátartozó számvetésekkel – célszerű megoldani. Elsőként a rendszer megszervezésekor, majd a szükséges korrekciókat az „élet” által megkövetelt rendben, de rendszeres felülvizsgálatakor mindenképp helyénvaló megtenni. A feladatrendszer megoldása nem egyszerű.

A beavatkozó alrendszer tevékenységei a sztohasztika tükrében

A katasztrófavédelmi rendszer beavatkozó rendszerének működése sztohasztikus, azaz statisztikai valószínűségeken alapul. Különféle csoportosításban, vagy teljes körűen a rendszerben várható és időben lejátszódó véletlen jellegű folyamatok matematikailag leírhatók. Valószínűséges, hogy a rendszerben egy időintervallumban hányféle folyamat játszódik le, azaz a teljes eseménytér¹² (a katasztrófával fenyegető veszélyek halmazának) – hány elemi eseményével, más dimenzióban, mint folyamattal kell számolni. A vizsgált eseménytér elemi eseményeihez egy-egy számértéket rendelünk, így egy függvényt értelmezünk, amelyet valószínűségi változónak nevezünk. Ha a valószínűségi változó értékkészlete egy véges vagy végtelen sorozat, akkor diszkrét valószínűségi változóról, más esetekben változó eloszlásról van szó.

Egy elemi esemény lezajlása egy függvénnyel, a lejátszódó események összessége (eseménytér, vagy annak valamely része) egy függvényhalmazzal jellemezhető. Megállapodás szerint a függvényhalmaz egy előre megadott intervallumba eső értékeket vehet fel. Példaként a felső érték az lehet, amelynek bekövetkeztekor a katasztrófavédelmi rendszer

¹² Lásd a Függelék 3. pontjában foglaltakat.

olyan kihívással áll szemben, amely csak az egész hazai katasztrófavédelem beavatkozó alrendszerének erőivel és eszközeivel kezelhető, az alsó érték az országos vezetőszer erőfeszítését kívánja, de a veszélyhelyzetek leküzdéséhez elegendő régióként (a régió itt nem közigazgatási egység, hanem földrajzi térség) mozgósítani a beavatkozó alrendszer erőit és eszközeit. Az intervallum kijelölt felső és alsó értéke között centralizált (legfelsőbb szintű) vezetés szükségeltetik. Az intervallum legnagyobb értékét meghaladó jelzőszám centralizált (állami szintű) vezetés mellett már nemzetközi erők beavatkozásának szükségességét is felveti¹³. Az intervallum alsó határát el nem érő érték a decentralizált (közigazgatási- régió, megyei szintű) vezetésre való áttérés jelzőszáma.

A helyzet azonban ennél még bonyolultabb, a leselkedő (vagy számba vehető) veszélyek területi eloszlása nem egyenletes, de egy-egy adott veszélynek a fizikai valóságban való megjelenése (katasztrófa, baleset, stb.), a jelzőszámai (pontos földrajzi helye, térbeli kiterjedése, bekövetkezési ideje, hatásrendszere, stb.) jelentősen eltérnek, vagy eltérhetnek egymástól. A számba vehető veszélyek között az előzetesen helyhez nem köthető közlekedési balesetek, tüzesetek, humán és ökológiai események is színesítik a palettát, és ezek jelzőszámai (mikor, hol, méretei, stb.) széles intervallumba esnek, vagy eshetnek.

A véletlenszerűség, ha csak az elemi események bekövetkezésének idejét vizsgáljuk, akkor is feltétlenül jelen van. Az évszakok változásához köthető elemi események, mint pl. a belvíz, árvízveszély nagy valószínűséggel tél végén vagy tavasz elején ad feladatot a beavatkozó erőknek és eszközöknek. Ám az, hogy éppen melyik hónapban, vagy melyik héten, napon az véletlenszerű. De a befolyásoló tényezők: az évszaknak megfelelő, vagy attól magasabb hőmérsékleti érték, időjárási anomália, a téli csapadék mennyisége, az aktuális időszak csapadékos volta, stb. is. Hasonló módon értékelhetők az erdő, és bozóttüzek, mint elemi események, nagyobb valószínűséggel számolhatunk velük tavasz végén, nyáron, ősz elején, de hosszantartó szárazság esetén ettől eltérő időben is. Teljesen kiszámíthatatlanok időpont szerint a balesetek, tüzesetek, az esetleges terrorista cselekmények, üzemi katasztrófák, stb. A statisztikai adatok alapján található azonban egy-egy időintervallum, amikor bizonyos események nagyobb valószínűséggel következnek be, ám, hogy hasonló események ciklikusan évenként, vagy a kitüntetett időszakokként törvényszerűen bekövetkeznek-e csak valószínűségi alapon válaszolhatók meg.

¹³ Lásd még a Függelék 4. pontjában foglaltakat.

Az előzőek alapján teljes bizonyosságot nyerhetünk arról, hogy a katasztrófavédelem beavatkozó alrendszerében, de az egész rendszerében is zömében véletlenszerű eseményekkel kell számolni, valószínűségi folyamatok játszódnak le. Véletlenszerű a veszélyek mennyisége, területi eloszlása, egy katasztrófa, vagy baleset bekövetkezése, véletlenszerűek ez utóbbiak mérőszámai; a statisztikai adatok sem teszik bizonyossá az eseményekkel tarkított, vagy eseménymentes időszakok évenkénti ciklikusságát, időtartamát, stb.

De, hogy a beavatkozó alrendszerénél maradjunk: véletlenszerű az igénybevételének ténye, erőinek összetétele, ideje, helye, időtartama, stb. Az ilyen rendszerek tevékenységeinek egzakt módon való leírásával a sztohasztika tudománya foglalkozik. A tevékenységi folyamatokat leíró egzakt (például matematikai) apparátusok – a peremfeltételek, induló adatok, stb. – birtokában számítógépes programok alkothatók, amelyekkel különféle helyzetekre épülő modellek alkalmazásával elemezhető a létező rendszer, esetünkben értékelhető, hogy a beavatkozó alrendszer teljesítőképessége, erőinek, eszközeinek mennyisége, összetétele, területi elhelyezkedése, beavatkozási ideje, igényeket kiszolgáló képessége, stb. mennyiben felel meg a számba vehető kihívásoknak¹⁴.

A beavatkozó alrendszer teljes eseménytérre kiterjedő tevékenységrendszer számológépek alkalmazásával modellezhető, a modellekhez köthető számvetések – azaz a feladatok egzakt megoldása, az erő-eszköz igény számítása – ezt bonyolulttá teszi. Ám egy ilyen állapot bekövetkezésének a valószínűsége nagyon kicsi.

A korábbi évek statisztikai adatai reprezentálják azt, hogy a beavatkozó alrendszer nagyobb mérvű igénybevételére csak a teljes eseménytér egy részére kiterjedő helyzetekben kerül sor. Ezek ideje, helye, egyéb adatai egy-egy várható helyzetet jeleníthetnek meg, ha ezeket mintaként használjuk, akkor a józan belátás szerint modelleket és hozzákötődő számvetéseket készíthetünk, a valószínűsíthető helyzetekre – már jó előre – terveket, tevékenységi változatokat dolgozhatunk ki. (Ez még így is bonyolult és nehéz feladat.)

A tevékenységi változatok kidolgozása után következő lépésként a katasztrófavédelmi szakember és informatikus együttes munkájának

¹⁴ Kérdés, hogy a 11/2008. (XI. 26.) – a hivatásos önkormányzati tűzoltóságok központilag finanszírozott létszámáról, valamint a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok szervezési kategóriába sorolásáról és a készenlétben tartandó legkisebb gépjármű és technikai eszköz állományáról – ÖM rendelet megalkotásának háttérében tudományos elemzés, számvetések, vagy csak a „nagy tapasztalat”, esetleg ezek ötvözete áll.

eredményeként számítógépes feladatmegfogalmazás(ok) születhet(nek). Ezt követően a számítástechnikai szakemberek elkészítik a programokat (software-k), az induló adatok összegyűjtése és betáplálása után, elkészülhetnek a modellek és a számvetések.

A beavatkozó alrendszer, mint tömegkiszolgáló rendszer

Az előzőekből kitűnik, hogy az elemi események időbeli bekövetkezésének statisztikai leírása szerint a katasztrófavédelmi rendszer „életében” lehetnek eseménymentes, eseményekben nem gazdag, de eseményekben dús időszakok is.

Az elemi események a beavatkozó alrendszer számára, mint igények jelennek meg, amelyek kiszolgálást (beavatkozást) kívánnak. A katasztrófavédelmi (1999. évi LXXIV.) törvény – minősített, azaz a „szükséghelyzet vagy a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas”, illetve „a minősített helyzetek kihirdetését el nem érő mértékű állapotról” „beszél”¹⁵. A törvény ilyenképpen három időszakot különböztet meg, amely a beavatkozó alrendszer nagymértékű igénybevételét követeli meg. A „minősített helyzetek kihirdetését el nem érő mértékű állapot”-ra ez utóbbi megállapítás csak bizonyos esetekben helytálló, lehet ugyanis olyan helyzet is, amikor rendszer szinten már nem tömeges igény kielégítése a feladat. Ám megeshet, hogy a katasztrófavédelmi rendszer beavatkozó erőinek és eszközeinek bizonyos földrajzi, vagy közigazgatási régiókban (megyékben) még ekkor is tömeges igény kiszolgálását kell megoldani.

Összességében a beavatkozó alrendszernek esetenként csak kisszámú, máskor tömeges igény kiszolgálását kell megoldania. Az első esetben egyszerű kiszolgálási modell, a második esetben a tömegkiszolgáló modell szerint oldja meg feladatát. A nevezett (egyszerű, vagy tömeg) kiszolgáló modellek szerinti tevékenységre sor kerülhet az országos katasztrófavédelem azaz, az egész rendszer, de annak részein földrajzi régiók (esetenként közigazgatási egységek – régiók, megyék) szintjén. Tömeges igény kiszolgálása esetén a beavatkozó alrendszer tömegkiszolgáló rendszerként viselkedik, és tevékenysége annak analógiájára vizsgálható.

A további vizsgálathoz célszerű a beavatkozó alrendszert a tűzoltó, és más – a katasztrófavédelemben részes szervezetek által létrehozott – bevethető erőkre bontani.

¹⁵ Az erre vonatkozó törvényi előírást részletesebben a Függelékek 4. pontja tartalmazza.

A hatályos miniszteri rendelet szerint¹⁶ hivatásos erőkkel, eszközökkel, 24 órás váltási rendben, készenléti szolgálatot a tűzoltóság köteles ellátni, az önkéntes tűzoltók hozzájuk társulva ezt vállalás alapján teszik. Más beavatkozásra kötelezett erők, eszközök képzésének módja a további vizsgálat szempontjából nem lényeges, de igénybevételekre a katasztrófavédelmi törvény alapján sor kerül (kerülhet).

A tűzoltó erők, eszközök külön kiemelése azért fontos, mert a katasztrófavédelmi törvényben meghatározott időszakoktól függetlenül bármikor tömeges igénybevételekre kerülhet sor. Beavatkozó állományának nagy erő és eszköz-összpontosítást igénylő kihívásai: a kiterjedt területtűzek, valamint az időjárás és az időjárási anomáliák következményeként hatalmas területeket fenyegető veszélyek és rombolások; tömegszerencsétlenség, balesetek, és tüzesetek együtt; nagy objektumok tüzesetei, stb., azaz tevékenységük sokszor a tömegkiszolgáló modell alapján vizsgálható.

A tűzoltóságot rendszer tulajdonságokkal felruházva a beavatkozó alrendszerének tevékenysége akkor egyszerű kiszolgálási folyamat, ha a beavatkozásra rendelt és készenlétdben tartott, esetenként a hivatásos és önkéntes, erőinek és eszközeinek mennyisége elegendő a jelentkező igények kiszolgálásához.

Az eseményfolyamat lezajlása – az észlelt elemi esemény(ek)ről a területileg illetékes hírközpont jelentést kap, a beavatkozó erők, eszközök útbaindulnak, a vonulási idők függvényében a kiszolgálás megtörténik, a szükséges vizsgálatokat lefolytatják, a beavatkozás tényéről és eredményéről a jelentést megteszik. Az igények kielégítésre kerülnek nincs sorban állás, nincsenek várakozók.

De más a helyzet, amikor a rendelkezésre álló erők, eszközök – a legoptimálisabb bontásban – sem képesek az egyidejűleg jelentkező igényeket kielégíteni, ekkor más – nem az illetékességi (elsősorban az együttműködési megállapodás szerinti) területről¹⁷ – erőket, eszközöket vezényelnek az igények kielégítésére. A megerősítés azonban nem végtelen, azaz előfordulhat, hogy egy-egy igény kielégítése – helyesebben a vele való foglalkozás – azonnal nem lehetséges, kénytelenül a

¹⁶ A 11/2008. (XI. 26.) ÖM rendelet a hivatásos önkormányzati tűzoltóságok központilag finanszírozott létszámáról, valamint a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok szervezési kategóriába sorolásáról és a készenlétdben tartandó legkisebb gépjármű és technikai eszköz állományáról.

¹⁷ Lásd a 9/2008. (X. 22.) ÖM rendeletet (a Riasztási és Segítségnyújtási Tervről, a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok működési területéről, valamint a tűzoltóságok vonulásaival kapcsolatos költségek megtérítéséről szóló 57/2005. (XI. 30.) BM rendelet módosításáról).

kiszolgálást igénylő várakozik, vagy azok várakozó sora(i) alakulhat(nak) ki, lehetnek olyan igények, amelyeknek a kiszolgálására nem kerül sor, a rendszer számára ők elvesztek. Ez esetben a tűzoltóság tevékenysége *tömegkiszolgálási modell*¹⁸ szerint vizsgálható és írható le.

Az igények beérkezési folyamatát vizsgálva előfordulhat az is, hogy a beavatkozó erők, eszközök sorban egymásután fennakadás nélkül képesek a jelentkező igényeket hosszú időn keresztül kiszolgálni, ekkor is tömegkiszolgálási tevékenységről beszélünk, a folyamat leírására és vizsgálatára itt is a tömegkiszolgálási modell alkalmazható. A várakozásos és a nem várakozásos modell az első közelítésben az igények beérkezésének, illetve kiszolgálásának intenzitásában különbözik egymástól.

A tevékenységi modellek ismeretében a tömegkiszolgálás matematikai apparátusa sok kérdésre adhat választ, többek között arra is, hogy a „nagy tapasztalat¹⁹” alapján megfelelő módon reagál-e a rendszer a kihívás(ok)ra, az intuíción²⁰ alapuló beavatkozási modell mennyire felel meg az elvárásoknak.

A TÉRINFORMATIKA A KATASZTRÓFAVÉDELMI RENDSZER MEGSZERVEZÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA SZOLGÁLATÁBAN

Mint ahogy arról korábban már szó volt a hazai katasztrófavédelmi rendszer a minősített időszakok²¹ várható tevékenységi folyamatait tekintve számos, egyidőben zajló – térben kiterjedt, dinamikus, bonyolult – művelet megoldására kell, hogy képes legyen. Ilyen komoly igénybevétel (a beavatkozások tervezése, szervezése, vezetése, eredményeinek rögzítése, stb. valamint megoldásukhoz nagy mennyiségű információ gyűjtése, tárolása, feldolgozása, frissítése, elemzése, ellenőrzése, lekérdezése, stb.) olyan eszközrendszert (hardwerek, softwarek) kíván, amely az információkat korszerű eljárással dolgozza fel, az igen szűkös idővel jól gazdálkodik – gyors és megbízható –, a folyamatok sokoldalú megjelenítését, elemzését teszi lehetővé. A rendelkezésre álló modern számítógépek, számítógép-rendszerek (hálózatok) nagy adatbázist igénylő célprogramok (tevékenységi változatok) futtatását végzik, kiforrott

¹⁸ A tömegkiszolgálás néhány elméleti kérdésével a Függelékek 5. pontja foglalkozik.

¹⁹ Az informatikai és számítógépes rendszerek világában mód van arra, hogy a „nagy tapasztalat” helyét a fizikai valóság modellezésén és az egzakt matematikai módszerek alkalmazásán alapuló döntési mechanizmus vegye át a főszerepet.

²⁰ Ösztönös megérzés, felismerés, a dolgok mélyére látás, amely a felhalmozott tapasztalatokon, a korábban szerzett ismereteken alapul.

²¹ Az 1999. évi LXXIV. Törvény megfogalmazása szerint: „a szükséghelyzet vagy a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetőleg a minősített helyzetek kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet”-ben

eljárásokat – így a térinformatikai²² rendszerekben honos módszereket, műveleteket, tevékenységi modelleket is – alkalmazva.

A térinformatika, a térinformatikai rendszerekben alkalmazott módszerek és eljárások, modellek alkalmazása a katasztrófa- és tűzvédelem területén dolgozó – napi feladatokat megoldó, tudományos munkát, kutatást végző – szakemberek munkájának ma már hétköznapi eszköze, az utóbbi évtizedek fejlesztési erőfeszítéseinek köszönhetően. Számos színvonalas - a különféle folyóiratokban nyilvánosságot kapott – alkotás is bizonyíték erre²³. Ám itt utalni kell arra, hogy vannak szépszámmal olyan feladatok, amelyek komoly technikai fejlesztés után oldhatók meg. A fejlesztés csúcspontja az lehet, amikor a rendszer szintű feladatok megoldása is napi gyakorlattá válik, és ez a gondolat az alapja a továbbiaknak.

1. A katasztrófavédelmi rendszer vezetése és működtetése érdekében alkalmazott térinformatikai rendszer

A katasztrófavédelmi rendszer vezetése és működtetése érdekében alkalmazott térinformatikai rendszer²⁴ (a továbbiakban térinformatikai rendszer) egy sajátos rendszernek tekinthető. Ugyanis a feladatokból²⁵ eredően egy adott – viszonylag nagy, esetenként az ország egészére kiterjedő – földrajzi környezethez, valamint egy kiemelt időponthoz kapcsolódó helyzetet, stb. kódolt formában adatokkal ír le. A kialakult helyzetre; a szükséges beavatkozás helyszíneire; a beavatkozó erők, a bevetésre alkalmas eszközök összetételére, állapotára, bevethetőségére, a bevetés során elért eredményeikre; stb. vonatkozó adatokat gyűjti, tárolja, elemzi, feldolgozza, frissíti, megjeleníti, a bevethető erők-eszközök tevékenységi változatait kidolgozó programok „futtatásának eredményeit” a döntést hozók elé tárja, azok elemzését, értékelését biztosítja. Adatbázis nélkül ez a rendszer nem működik. Hatékony működése a hardver, szoftver, adatbázis, személyzet és környezet szerves kapcsolatán alapul, és napjainkban már a sokadik generációs számítógépekre épül.

Ez a térinformatikai rendszer sajátos azért, mert a katasztrófavédelmi rendszer által megoldandó feladatok sokrétűsége és jellege, a feladatok

²² A térinformatikai vonatkozások forrásanyagaként felhasználtam „A térinformatika és alkalmazásai” c. tanulmányt. OMFB. Budapest. 1993 június. (9-9102)

²³ A www.vedelem.hu virtuális szakkönyvtár/Tanulmányok rovatában fellelhető írásművek némelyike komoly” térinformatikai háttér” nélkül nehezebben született volna meg. (Például Heizler György – József Attila: Térinformatikai nívódíj a Somogy megyei katasztrófavédelemnek, Bakonyi Erika: Somogy megye településein 1998-2006 között történt tűzoltó-beavatkozások statisztikai elemzése – című tanulmányok.)

²⁴ A tanulmány a továbbiakban egy elmélet térinformatikai rendszerrel foglalkozik, időnként utal a ma létező rendszerben fellelhető megoldásokra, tényszerűségekre.

²⁵ Lásd a Függelékek 1. pontját

megoldásának eszközei, az eszközrendszer sokfélesége, a rendszer struktúrája, a döntési szintek és jogosultságok, a vezetési módok és módszerek, a környezethez való kapcsolata is sajátos jegyekkel ruházta fel. Mindezekon túl a katasztrófavédelmi rendszer működésében sok a valószínűségi tényező, a lejátszódó folyamatok sztochasztikus jellegűek (előre be nem határolható lefolyásúak). A nemzeti katasztrófavédelem hivatásos rendszere, környezeti és kapcsolati elemei fontos részei ennek a térinformatikai rendszernek (lásd a 2. ábrát.)

A térinformatikai rendszer *hardver része* – részben – PC-kre épül, (sokféle géptípusra). Ám a katasztrófavédelem alrendszereinek tevékenységét támogató korszerű eszközrendszerhez nagyteljesítményű munkaállomások, nagykapacitású és gyors hozzáférésű adattároló eszközök, intelligens grafikus perifériákat tartalmazó kiépített hálózatok tartoznak. Ezek egységes rendszerben való működése kívánatos.

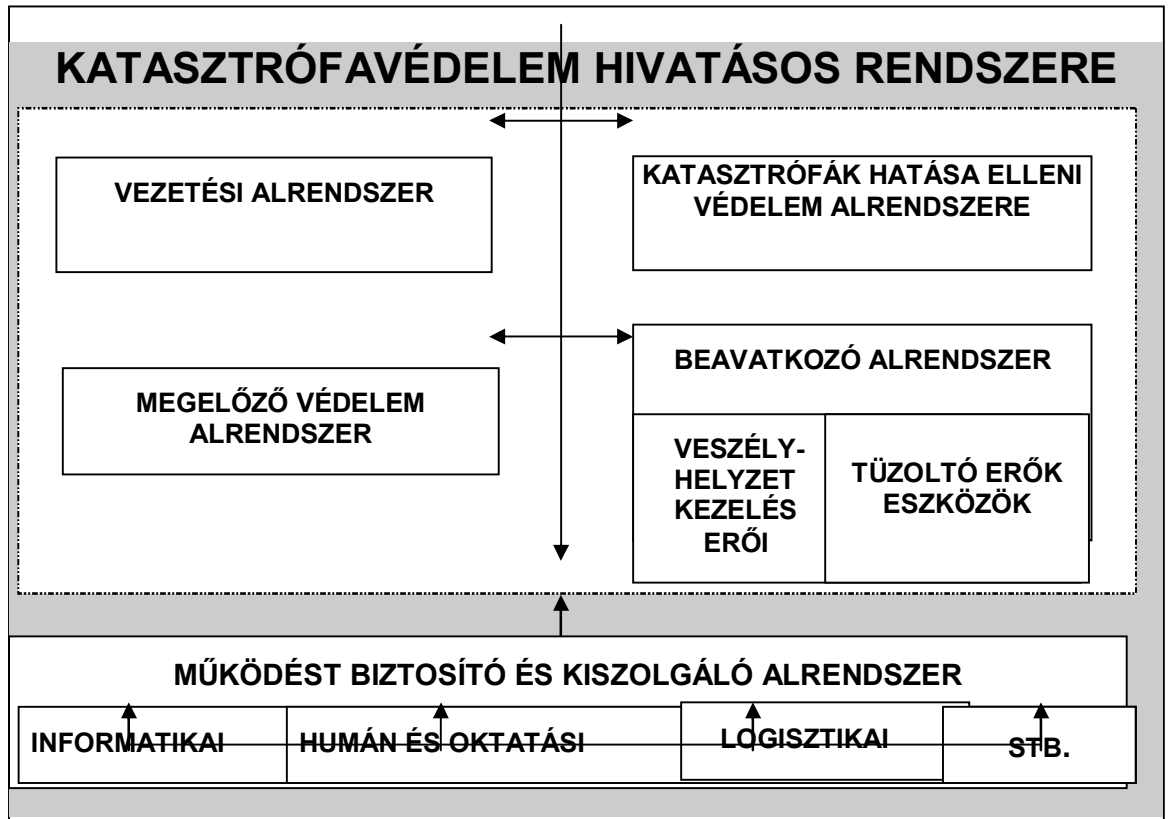
A *szoftver környezetre* a széles választék a jellemző. Az operációs rendszerek a célfeladatok megoldását támogató számítógépes környezetben azonosak. A szabványosítás fejlesztéssel megoldható.

A feladatorientált rendszerek (pl. nagyváros/ok/ tűzoltóságának beavatkozó alrendszere munkáját támogató számítógépes rendszer, stb.) speciális számítógépekkel felszerelt rendszerek lehetnek, melyek a memóriába befűzött célalgoritmus alapján hajtják végre feladataikat.

A vezetési, szervezési, beavatkozási, a logisztikai biztosítás feladatok megoldásához a számítógépes programok nagy választéka szükséges. (A szakterületek alkotó fantáziával megáldott dolgozói munkakedvének, kitartásának, kísérletező kedvének köszönhetően ez ma már valóság).

A jelen helyzet feltérképezése nélkül, csak a Somogy megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság korábban szóba hozott eredményeire utalva, azok sem nélkülözik a speciális számítógépes programokat. A programok némelyike komoly terepadatbázis birtokában oldja meg a feladatát, valamelyik DTM (Digitális Terep Modell) adatbázisát használja fel. (Feltételezhető, hogy ma a katasztrófavédelem, mint közfeladatot ellátó szervezet csekély ellenszolgáltatásért, vagy anélkül használ(hat)ja, vagy használhatná a Magyar Honvédség Tóth Ágoston Térképészeti Intézet digitális terepadatait célprogramjainak futtatásához).²⁶

²⁶ Megjegyzendő, hogy ennél az intézetenél megrendelésre speciális digitális térképek is készülnek, igény esetén a katasztrófavédelem is élhet ezzel a lehetőséggel.

2. ábra: A nemzeti katasztrófavédelem hivatásos rendszere, környezete és kapcsolatai

A nemzeti katasztrófavédelmi rendszerben a célfeladatoknak megfelelően létez/het)nek lokális hálózatok (pl. megyei katasztrófavédelmi igazgatóságnál, nagyváros tűzoltó parancsnokságánál stb.), valamint országos hálózat (pl. meteorológiai előrejelzéshez, meteorológiai jelenségek, események információinak terítéséhez stb.). Az országos hálózat feltételezi a fax, vagy modem kapcsolat meglétét, de a vezeték nélküli kapcsolatok eszközei is léteznek. A fejlődés csúcán a műholdas munkakapcsolat válhat általánossá. A számítógépek és rendszerek szakképzett kezelő, karbantartó, üzemeltető állományra vannak bízva. A katasztrófavédelmi rendszer környezetének egy része Ennek elemei – a földrajzi környezet, a meteorológiai anomáliák, az elemi csapások stb. A katasztrófavédelmi rendszer normális működéséhez a környezeti elemekről a felderítés és előrejelzés minden eszközével és módszerével adatokat kell szerezni és azokat úgy karbantartani, hogy az a meglepetést kizárja, azaz mindenkor naprakész információkkal kell rendelkezni róluk.

Az alkalmazott térinformatikai rendszert sajátosnak lehet tekinteni a hardver, szoftver, adatbázis, személyzet és környezet oldaláról leírtak alapján, de további sajátosságok jelentkeznek a megoldásra váró feladatrendszer kapcsán.

A katasztrófavédelmi rendszer – ha bizonyos jellemzők alapján vizsgáljuk – egyben vezetői információs rendszer; döntéstámogató, bevetést irányító, anyagi-technikaitámogató és biztosító rendszer; távérzékelő rendszer; bevetést tervező és szervező rendszer, stb. és így a maga komplexitásában további sajátos jegyeket hordoz, mely a vezetését és működését segítő térinformatikai rendszer tevékenységében is jelentkezik.

A katasztrófavédelmi feladatok szabályozott, gazdaságos megoldására akkor van mód, ha a részes katasztrófavédelmi szervezetek szorosan együttműködnek. A jövő az Unióban már bevált rendszerek mintájára, egy életképes, bizonyos értelemben egy sajátosan magyar – de az együttműködés lehetőségeivel eredményesen sáfárkodó – rendszer. Az együttműködés, a gazdaságos feladatmegoldás az információk (adatok) kölcsönös cseréjét és felhasználását is jelenti. A katasztrófavédelmi rendszer munkáját segítő térinformatikai rendszer az együttműködők adatbázisát is kezel(het)i, ebben a minőségében egy nemzetközi katasztrófavédelmi rendszer munkáját is segíti.

Az alkalmazott térinformatikai rendszer a térinformatikai rendszerek egy speciális változata, más oldalról a társadalmi tevékenységi körök szerint felépített térinformatikai rendszernek egy része, azaz úgy is felfogható, hogy egy egységes – a társadalom elkülöníthető tevékenységi köreit magába foglaló – térinformatikai rendszer alrendszere.

a. A térinformatikai rendszer működéséhez szükséges adatbázis

A térinformatikai rendszerek adatbázis nélkül nem működnek. Esetünkben a szükséges adatbázis meghatározásához kellő alap a katasztrófavédelmi rendszer és alrendszerének feladatrendszere.

A nemzeti katasztrófavédelmi rendszer és alrendszerei képesek önállóan, vagy másokkal együttműködve a kialakult helyzet kezelésére és a szükséges mértékű helyreállítás megoldására. Ám ezer szállal kötődnek a külső környezet elemeihez. Működéséhez információkra, információáramlásra van szükség, mely egy alap (viszonylag állandó) és egy változó adatbázisra épül. Az alkalmazott térinformatikai rendszerben a beavatkozás előkészítése (napi életritmus ideje) és végrehajtása (egy valós esemény vagy katasztrófa) során a két adatbázis felhasználása arányait tekintve eltérő.

Ebben a térinformatikai rendszerben – nem minősített időszakban - a beavatkozási változatok kidolgozásakor, valamint a hétköznapi bevetéseinek előkészítésekor nagyobbat kell méríteni az alapadatbázisból. Minősített időszakban a hétköznapi – vagy rutin - feladatok háttérbe szorulnak, a nagy volumenű feladatok megoldása érdekében az operatív vezetői tevékenység dominál, a helyzet dinamikája, a körülmények változása új kihívásként értékelhető, és ekkor a másik - a változó - adatbázis felhasználása kerül túlsúlyba. Mindkét esetben a térbeli diszkrét jelenségek mellett a változó jelenségek, a gyorsan lezajló események is fontosak, az utóbbiak a nem minősített időszakban a beavatkozásokra való felkészüléshez, az egyszerűbb feladatok megoldásához, feltételezett bevetési modellekhez kapcsolódnak. Minősített időszakokban a meglepetésszerű és tömeges tevékenységek velejárói. Az adatbázis behatárolásához alapként szolgál a rendszer egészének és részeinek feladatrendszere.

b. Az alkalmazott térinformatikai rendszer adatbázisának összetevői

Alap (viszonylag állandó) adatbázis

A teljességre való törekvés nélkül:

- a működési környezet – esetünkben a Magyar Köztársaság egész területének – és a szomszéd államok területe egy részének digitális terepadatbázisa, egyes kiemelten fontos helyek (nagy ipari bázisok – kőolaj-finomító, vegyi üzemek, atomerőmű, stb., települési helyének) környezetében a

Digitális Domborzati Modell 10X10 m-es rácsra vonatkozó adatbázisa is létezik. A beavatkozó erők – állandó és ideiglenes – állomáshelyei, az országban szétszórtnak vannak, vagy jelölhetők ki, rájuk vonatkozó 10x10 m-es rács adataira is szükség lehet;

- közműadatok (víz, gáz, elektromos vezetékek, utak, vasút, ellátó bázisok készletei, stb.);
- építmények, raktárbázisok, települési helyek, stb.) tulajdoni, jogi, geometriai, térképi, stb. adatai;
- környezet- és természetvédelmi adatok;
- az információtovábbítás és vétel eszközrendszerének (mikrohullámú hálózatok, televízió, rádió, rádiórelé, vezetékes híreszközök települési helyeinek, azok nyomvonalának, stb.) adatai;
- a technikai erőforrások (szaktechnikai eszközök, közhasznú járművek, azok utánpótlási lehetőségeinek, stb.) adatai;
- anyagi erőforrások (üzemanyag készletek mennyisége, azok elhelyezése; vegyi, közellátási, műszaki, stb.) adatai;
- a saját katasztrófavédelmi erők és eszközök (működési és technikai adatok, vonulási, szállítási lehetőségek, stb.) adatai;
- az együttműködők, és a részes szervezetek katasztrófavédelmi erőinek és eszközeinek (működési és technikai adatok, vonulási, szállítási lehetőségek, stb.) adatai.

Ebbe a csoportba sorolt adatok viszonylagos állandósága azt jelenti, hogy időnként (a célszerűség diktálta gyakorisággal pl. havonta, félévente, évente) a frissítésükre szükség van.

Változó adatbázis

Többek között:

- A várható meteorológiai helyzet előrejelzési adatai.
- Az időjárási anomáliákról – a meteorológiai szolgálattól és az együttműködőktől – kapott (szerzett) adatok (a viharzóna kiterjedésére, vonulási irányára, hatását leíró adatok egységes kódolt formában és koordinátarendszerben, stb.).
- Veszélyes üzemek, ipari és katonai objektumok, stb. katasztrófáiról, baleseteiről szóló adatok.
- Repülési szabályokat megsértő, eltérített, vagy terrortámadásra készülő repülőgépek útvonalai, repülési adatai;
- A katasztrófavédelmi rendszer egyes alrendszerei, elemei, állapotára és tevékenységére vonatkozó adatok: (a bevetés/ek/ elért eredményei, a még bevethető erők állapota, térbeli elhelyezkedése, a

veszteségek mértéke, a katasztrófa mértéke, az objektumok romboltságának foka, stb.;

- A veszélyeztetett természetes és mesterséges környezet állapota, az információs eszközök tevékenységére, helyzetére vonatkozó adatok, stb.);

- A bevetés irányításával, vezetésével kapcsolatos (döntés-előkészítés, valamint konkrét bevetési feladatra való döntés) adatai, stb.;

- Tájékoztató jellegű adatok (a meteorológiai helyzet változásáról, a veszteségekről, informatikai, logisztikai helyzetről, az együttműködők tevékenységéről, helyzetéről, stb.).

(Az időszerűség az adatok folyamatos frissítését igényli, mert egy adott tevékenységet vagy folyamatot írhatnak le, azaz azok változásának függvénye. Az adatokhoz való hozzáférés jogosultság szerint történhet.)

2. Térinformatikai eljárások és módszerek alkalmazása a katasztrófavédelmi tevékenységek szolgálatában

A teljesség igénye nélkül tekintsük át, hogy ebben a térinformatikai rendszerben melyek lehetnek azok a tevékenységi területek, folyamatok és konkrét feladatok, amelyek a térinformatikai eljárások és módszerek alkalmazásával megoldhatók.

A katasztrófavédelmi rendszer működése, a környezettel való kapcsolattartása rendkívül nagy információ mennyiség gyűjtését, tárolását, feldolgozását, elemzését, frissítését, az információ tömegek korreálását (összevetését) jelenti. Az információk nagy része változó, melyet a minősített időszakokban a nyugalmi helyzet (vagy kevésbé feszített időszakok) adatbázisával kell összevetni.

A – felkészítés időszakában – a feladatok egy része fiktív adatok alapján is végrehajtható a szakállomány felkészültségi szintjének fenntartása, vagy annak fokozása céljából.

A következőkben célszerű áttekinteni, hogy a térinformatikai rendszer hogyan könnyítheti meg, elsősorban a tervező-szervező szakemberek munkáját. Ezt olyan módon oldható meg, hogy mind a bevethető erőeszközök dízlokációját, mind a feltételezett katasztrófa (baleset) lefolyását (méreteit, földrajzi helyét stb.) változtatni lehessen. Így számtalan helyzet lejátszható. Az esetek közül az optimális megoldás kiválasztható, nem utolsósorban a katasztrófavédelmi eszközök gazdaságos és hatékony alkalmazásának modellje is megalkotható.

Az előkészítő munka lehetőséget ad az eddigi gyakorlattól eltérően, egy sokkal szélesebb körű, szemléletesebb, egyszerűbb és gyorsabb, számtalan változat vizsgálatán alapuló munkavégzésre.

A korszerű számítógéppel támogatott előkészítő munka, a térinformatikai rendszerben honos módszerekkel és eljárásokkal az alábbi területeken sok előnnyel járhat, sok olyan következtetés levonására adhat lehetőséget, amely valós katasztrófa esetén is hasznosnak bizonyulhat, amikor:

- A kialakult helyzet értékelése során számvetést kell készíteni a saját erők eszközök, a kialakult katasztrófahelyzet, a földrajzi, meteorológiai viszonyok állandó és változó adatbázisa alapján, a megoldandó feladat megoldására bevethető erőkre-eszközökre;

- A számvetésekhez kapcsolódó térképi munkában meg kell jeleníteni a katasztrófavédelem bevethető erőinek eszközeinek tevékenységi modelljeit számítógépes támogatással, stb.;

- A tevékenységi változatok kidolgozásakor, abból kiindulva, hogy a katasztrófahelyzet sokféle lehet, azok mindegyikének kezelése, lefolyása is eltérő lehet. A vezetési (tervező-szervező) alrendszert igen, de a bevethető erőket-eszközöket a tevékenységi változatok végrehajtására felkészíteni – általában – nem lehet. Így elsősorban a tervező és szervező állomány, lehetőség szerint dinamikus modellek alapján vizsgálódhat, szemléltethetővé teheti pl. Egy tömeges közlekedési katasztrófa lefolyásának változatait, a beavatkozás lehetséges modelljeit, netán a terepen a földrajzi környezet változása (változtatása) esetére történő a beavatkozás legcélszerűbb változatait, de elképzelhető egy sorozatos katasztrófafolyamat dinamikájának, benne a katasztrófavédelem beavatkozó erőinek-eszközeinek egy-egy változat szerinti tevékenységének bemutatása is, stb.

- A döntés során a különféle tevékenységi változatok megjelenítése az egyes feladatok megoldási optimumának megkeresését is kínálja. A legjobb tevékenységi változatok bemutatásával a döntést hozó személy a kellő információ birtokában határozhat az alkalmazni kívánt tevékenységi változatról.

- A beavatkozás, valamint a katasztrófa következményeinek felszámolása során mindazok a módszerek, eljárások és modellezési módok alkalmazhatók, amelyekről eddig szó volt.

A kapott eredmények megjelenítése: Az eredmények a modern számítógép és ábrázolástechnika szinte minden egyes elemének felhasználásával tárhatók a felhasználók elé. Ebben a fázisban nem nélkülözhetők a személyi számítógépek a hozzájuk tartozó monitorokkal, a

számítógépes munkaállomások, a számítógép hálózatok, a nagyméretű display-k, rajzológépek, nyomtatók, stb., (az eszközök teljes felsorolásától el lehet tekinteni). Az egyes vezetési szinteken eltérő mennyiségű és összetételű demonstrációs valamint adatkezelő-feldolgozó eszközre van szükség.

Nagyon lényeges, hogy az ábrázolt folyamat vagy jelenség mennyire szemléletes, alkalmas-e arra, hogy sokoldalú elemzést tegyen lehetővé. Vizsgáljuk, hogy e téren milyen igények jelentkezhetnek.

A katasztrófavédelmi rendszer tevékenysége nem szakítható el az adott földrajzi környezetétől, a várható tevékenységi folyamatok elemzéséhez, a földrajzi környezet részletes vizsgálatához, a sokoldalú elemzéshez, az áttekinthető ábrázoláshoz segít hozzá, ha a térinformatika egyik fontos elemét a földrajzi információs rendszert, benne a digitális térképeket hívjuk segítségül.

A katasztrófavédelmi rendszer területi elhelyezkedését, erősítőeszközeit, azok jellemző adatait, a tevékenységi folyamatok jellemzőit, stb. tartalmazó adatokkal kibővített és alkalmazói programokkal összekapcsolt térinformatikai rendszer a katasztrófavédelemmel, mint egy sajátos rendvédelmi tevékenységgel összefüggő bármely folyamat modellezésére alkalmas. A rendszer tevékenységeinek sokoldalú vizsgálatát, elemzését, ábrázolását teszi lehetővé az egyéni kívánalmaknak megfelelő formában és tartalommal, a számítógép – számítógép rendszerek – perifériái szolgáltatásainak igénybevételével. A katasztrófavédelem térinformatikai rendszere a megfelelő alkalmazói programokkal összekapcsolva a legmodernebb, leggyorsabb és legidősebb információs igény kielégítését biztosítja, célprogramok segítségével háromdimenziós elemzések, műveletek elvégzését hasznosan támogatja. Szolgáltatásai minden igényt képesek kielégíteni.

Egy feltételezett (esetleg sorozatos) katasztrófa modelljének (modelljeinek) megalkotásakor - nem a teljesség igényével összeállított - követelmények:

- Egyszerűen kezelhető számítógépes és programkörnyezet legyen.
- A kiemelni kívánt információk (például a bevetési útvonalak) a másodlagos háttérből fényerejük szerint vagy valamilyen színkódot alkalmazva kiemelkedjenek.
- A megjelenített információ változása a megfigyelő által követhető legyen, szükség szerint az ábrázolt folyamat ismételhető legyen.

- A képi formában megjelenített jelenségek vagy folyamatok, vázlatok nyomtathatók legyenek.
- A képi formában megjelenített jelenségek, folyamatok jellemzői - a felhasználó igénye szerint - táblázatos formában láthatók és nyomtathatók legyenek.
- Az információk szelektálására lehetőség legyen.
- Ki lehessen emelni (színkóddal vagy fényerővel) az új vagy fontos információkat;
- Az ábrázolás és nyomtatás léptéke változtatható legyen.
- Az információk egységes szimbolikával (egyezményes jelekkel), a megfigyelő igénye szerinti méretben ábrázolhatók legyenek.
- A beavatkozó erők tevékenységének vagy a katasztrófa területének változása szemléltethető legyen.

A bevethető erők-eszközök tevékenységének ábrázolásakor a felhasználó igénye szerint megjeleníthetők legyenek:

- A lehetséges vonulási útvonalak.
- A részes szervezetek erőinek-eszközeinek menetvonalai.
- Az összes bevethető erő-eszköz optimális vonulásának modellje.

A számítógépek és ábrázoló eszközök szolgáltatásainak minden elemét célszerű az eredményesebb tervező-szervező és végrehajtói munka szolgálatába állítani (adott esetben mozgatható, forgatható, háromdimenziós modelleket jelenjenek meg, optimális bevetési modellek szülessenek, a bevetést akadályozó természetes és mesterséges tereptárgyak, építmények, stb. megemelt fényerővel kerüljenek ábrázolásra, a feladatokat akadályozó hatások modelljei kerüljenek kidolgozásra. A leírtak nem jelentik a teljes feladatrendszer megoldásának leírását, illetve az egyes feladatok megoldása nem zárja ki a másik megoldásának lehetőségét. A megjelölteken kívül a tervező-szervező szakemberek igényeinek megfelelően több modell is készíthető, ha az induló feltételek változásával is számolnak.

A részfeladatok megoldása térinformatikai módszerekkel és eljárások alkalmazásával lehetséges és azok részben integrálhatók, de ebben a nagy rendszerben lejátszódó rendkívül bonyolult folyamatok csak roppant nagy nehézségek árán oldhatók meg egy nagy célprogrammal.

Ha a katasztrófavédelmi tevékenységek a térinformatikai eljárások és módszerek segítségével modellezhetők, akkor a terepen való közvetlen jelenlét nélkül azok részletes vizsgálata, elemzése elvégezhető. A digitális térkép megjelenésével új fejezet nyílt a valós földrajzi környezetben folyó

katasztrófavédelmi tevékenységek modellezésére. A digitális terepadatok felhasználásával egyes tevékenységek - rövid idő alatt - jól szemléltethetők, a feladatok(ok) megoldási változatai szerint több modell alkotható. A modellek sokoldalú elemzést tesznek lehetővé. A digitális terepadatbázis felhasználásával a tervező-szervező állomány megszabadulhat az egyhangú és hosszú időt igénylő hagyományos számítások, számvetések elkészítésétől is, sőt az eredmény képi úton megjeleníthető, szükség szerint nyomtatásban is elkészíthető.

A tanulmány elkészítésekor abból indultam ki, hogy a térinformatikai rendszerek megjelenésével, a térinformatikai eljárások és módszerek elterjedésével, a korszerű számítástechnikai eszközök alkalmazásával a geodéziai adatok tömege könnyen kezelhetővé válik, felhasználásukkal egy-egy szakterületen folyó tevékenység számítógépes környezetben egyszerűbben és gyorsabban modellezhető. A cél, hogy a jövőben a számítógép még nagyobb szerepet kapjon a katasztrófavédelmi tevékenységek tervezésében, szervezésében. A különféle helyzetek modelljeihez tartozó adatainak tárolása számítógép memóriában kis helyen megoldható, azok könnyen hozzáférhetők és nem utolsó sorban bármikor frissíthetők. A felhasználásuk a legelőnyösebb úgy, hogy egy-egy számítógépes program futtatásakor a szükséges adatok a háttértárolóban a rendelkezésre állnak, az eredmények képi megjelenítése egyszerű, a nyomtatás grafikus és táblázatos formában pedig az igények szerint bármikor lehetséges, a változtatások eredményeként kapott adatok tárolhatók, a jelenségek, számvetések, modellek bármikor rekonstruálhatók.

BEFEJEZÉS

a) Véleményem szerint a katasztrófavédelmi rendszer – kiemelten a beavatkozó alrendszer – egyes tevékenységi folyamatainak, leírására, vizsgálatára alkalmazhatók a sztohasztika, a valószínűségelmélet, a tömegkiszolgálás egzakt módszerei és eljárásai, valamint a térinformatikai rendszerekben honos módszerek, eljárások, tevékenységi modellek.

b) Mindez komoly számítástechnikai háttérrel - hardvereket, szoftvereket, adatbázist, szakképzett személyzetet követel, miközben a környezettel való szoros kapcsolatot és sokoldalú együttműködést feltételezi.

c) A tanulmányban vizsgált egzakt módszerek és eljárások, modellek alkalmazását behatárolják azok a sajátosságok, amelyekkel a hazai katasztrófavédelmi rendszer rendelkezik. A törvényben meghatározott

feladatok színvonalas megoldása az alap, miközben esetenként az egész ország területére kiterjedő tevékenységi folyamatokkal kell számolni. Így az egész honi földrajzi környezetről, a természeti folyamatokról, a mesterséges tevékenységekről a felderítés minden eszközével és módszerével adatokkal kell rendelkezni, és azokat úgy karban kell tartani, hogy a meglepetés elkerülhető legyen, azaz mindenkor naprakész információkkal kell rendelkezni róluk.

d) A katasztrófavédelmi rendszer -- ha bizonyos jellemzők alapján vizsgáljuk – egyben vezetői információs, döntéstámogató, a tevékenységeket irányító, támogató és biztosító rendszer, távérzékelő, bevetéseket tervező és szervező rendszer, a katasztrófavédelemben részes szervezetekkel együttműködő rendszer, a társadalmi tevékenységi körök szerint felépített térinformatikai rendszernek egy része, stb. és így a maga komplexitásában (összetettségében) további sajátos jegyeket hordoz, mely a vezetését és működését, működtetését segítő egzakt módszerek alkalmazásában is jelentkezik.

e) A térinformatikai rendszer működéséhez igen nagy mennyiségű információra, információáramlásra, információcserére van szükség, mely egy alap (viszonylag állandó) és egy változó adatbázisra épül. A rendszer csak munkaállomások, számítógépes hálózatok működtetésével, az együttműködőkkel történő információcserével töltheti be funkcióját.

f) A térinformatikai rendszer tevékenységének alapját a hiteles geometriai alapok, köztük az alap és speciális térképek, digitális térképek, stb. képezik. A rendszer tevékenységét, a földrajzi környezet - amelyben telepítésre került - befolyásolja, ezért a geometriai alapok pontossága, részletessége bármely időszakban folyó tevékenység hatásfokát jelentősen behatárolja, a kiépítés időszakában a tevékenységek valóságot megközelítő modellezését, a tevékenységi változatok elemzését célszerű megtenni.

g) A tevékenységi folyamatok egzakt módszerekkel való leírását, modellezését, a számvetések, számítások eredményeit a modern számítógép és ábrázolástechnika szinte minden egyes elemének alkalmazásával a felhasználók elé kell tární. Ebben a fázisban nem nélkülözhetők a személyi számítógépek a hozzájuk tartozó monitorok, a számítógépes munkaállomások, a számítógép hálózatok, a nagyméretű display-k, rajzológépek, nyomtatók, stb.

A tanulmány második részét képező FÜGGELÉKEK-ben a szerző:

A nemzetközi katasztrófavédelmi rendszer elemeit, a beavatkozó szerveket és a teljes eseménytér elemi eseményeit írja le, majd meghatározza a katasztrófa fogalmát és a minősített időszakokat. Végül a függelék záró részében azt vizsgálja, hogy a beérkezés és a kiszolgálás folyamatát és az egyéb összetevőket figyelembe véve, a tömegkiszolgálás elméletére alapozva, elméleti úton miként valósítható meg egy adott feladat.

A tanulmány első részében a szerző több lábjegyzetben: a 8 , 10, 12, 13, 15, 18 és a 25-ben a FÜGGELÉKEK-re utal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Hadtudományi lexikon A-L (Magyar Hadtudományi Társaság Budapest 1995)
- [2] Hadtudományi lexikon M-ZS (Magyar Hadtudományi Társaság Budapest 1995)
- [3] Hadnagy Imre József: A hazai katasztrófavédelem neuralgikus pontjai (Gondolatok a katasztrófavédelemről és hazai gyakorlatának néhány kérdéséről - ([www.vedelem.hu/Online – virtuális szakkönyvtár/Tanulmányok](http://www.vedelem.hu/Online_virtualis_szakkonyvtar/Tanulmanyok) rovat).
- [4] Bakonyi Erika: Somogy megye településein 1998-2006 között történt tűzoltó-beavatkozások statisztikai elemzése - ([www.vedelem.hu/Online – virtuális szakkönyvtár/Tanulmányok](http://www.vedelem.hu/Online_virtualis_szakkonyvtar/Tanulmanyok) rovat).
- [5] Heizler György – József Attila: Térinformatikai nívódíj a Somogy megyei katasztrófavédelemnek. - ([www.vedelem.hu/Online – virtuális szakkönyvtár/Tanulmányok](http://www.vedelem.hu/Online_virtualis_szakkonyvtar/Tanulmanyok) rovat).
- [6] A térinformatika és alkalmazásai” c. tanulmány. (OMFB. Budapest. 1993 június.)
- [7] A katasztrófák elleni védekezés irányítása, szervezete és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezés című – 1999. évi LXXIV. törvény.
- [8] 9/2008. (X. 22.) ÖM rendeletet (a Riasztási és Segítségnyújtási Tervről, a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok működési területéről, valamint a tűzoltóságok vonulásaival kapcsolatos költségek megtérítéséről szóló 57/2005. (XI. 30.) BM rendelet módosításáról).
- [9] 11/2008. (XI. 26.) - a hivatásos önkormányzati tűzoltóságok központilag finanszírozott létszámáról, valamint a hivatásos önkormányzati és az önkéntes tűzoltóságok szervezési kategóriába sorolásáról és a készenlétben tartandó legkisebb gépjármű és technikai eszköz állományáról - ÖM rendelet.
- [10] Barla Ildikó: A katasztrófavédelem hazai és nemzetközi rendszere (Védelmi könyvek 45. szám, Stratégiai védelmi kutató hivatal, Budapest 2001.)
- [11] Solti György: Valószínűségszámítás (Példatár, 9. kiadás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1997).
- [12] Hadnagy Imre József: Térinformatikai eljárások és módszerek a légvédelmi harcban. (Új Honvédségi Szemle 1996. 3. szám.)
- [13] Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság honlapja ([www.katasztrofavedelem.hu/Bemutatkozás/Intézményünk](http://www.katasztrofavedelem.hu/Bemutatkozás/Intezmenyunk) rovat anyaga.

Dr. Szabó József nyá. vezérőrnagy
az MTA doktora

A MAGYAR KATONAI REPÜLÉS CENTENÁRIUMA

2010. január 10-én volt 100 éve annak, hogy az első magyar tervezésű, építésű repülőgép a levegőbe emelkedett. A szerző a magyar katonai repülés százéves történetének néhány pillanatát felvillantva rövid cikkében megemlíti, hogy a neves évfordulóról tudományos emlékülésen és egy központi ünnepségen emlékeznek meg. A centenáriumi évforduló jegyében kerül sor augusztus 7-8-án Kecskeméten a nemzetközi repülőnap megtartására is.

Kulcsszavak: katonai repülés, 100 éves évforduló, ünnepségek

Centenary of Hungarian Military Aviation

10. January, 2010 it was hundred years that the first air plane planned and built by Hungarians took to the air. Presenting few moments of history of Hungarian military aviation the Author mentions in his short article that the anniversary was commemorated with a central celebration and a scientific session as well. Furthermore the International Air and Military Show will take place under the aegis of the centenary on 7th and 8th August in Kecskemét.

Keywords: Military aviation, centenary, celebrations

Ahogy múlnak az évek, egyre szaporodnak a kerek évfordulók. *Január 10-én volt 100 éve annak, hogy az első magyar repülőszerkezet a levegőbe emelkedett, s most jubileumi évfordulóhoz érkezett a magyar katonai repülés is.* A katonai repülés tehát csaknem egyidős a repüléssel. A hadvezetés ugyanis — számos országban — már az 1800-as évek utolsó évtizedeiben jelentős támogatást nyújtott a repüléssel kísérletezőknek, s ezzel jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a repülés a 20. század első éveiben a gyakorlatban megvalósulhasson. Amikor pedig a repülőgép kellő biztonsággal uralta a harmadik dimenziót, „bevonultatták” katonának, s megkezdte azóta is sikeres katonai pályafutását.

A repüléssel kapcsolatos külföldi eredményekről szóló hírek eljutottak Magyarországra is és termékeny talajra letek. Elkezdődtek a kísérletezések, amelyek nagy része ugyan nem vezetett eredményre és azok a feledés homályába veszttek, de amelyek eredményeseknek bizonyultak, reménnyel töltötték el azokat, akik a repülésre tették fel egész életüket. Így a kísérletezések nem maradtak abba, sőt, a bátor kísérletezők száma egyre szaporodott.

1910-ben már megjelentek az első magyar szakírások. Ebben az évben írta *Kóródi Lajos: Repül az ember* c. könyvecskéjét, majd megjelent *Sárány István: A magyar aviatika története*, később pedig *Madarász László: A Levegő meghódítása* c. könyve. Ez utóbbi mű szerzőjével, mint katonai repülővel és katonai repülőszakkönyvek szerzőjével még az első világháborúban és a háború utáni években is találkozunk.

A magyar *Lórenz* testvérek által tervezett és épített repülőmotorok könnyű szerkezetükkel és megbízható működésükkel hamar híressé váltak. Hírük külföldre is eljutott, s a híres repülőgép-építő francia *Farman* is Lorenz-motorral végezte első repülőkísérleteit. Sokan voltak Magyarországon, akik repülőgépet építettek, A korabeli lapok több mint 20 olyan kísérletről számoltak be, amelyek hazánkban épített repülőgépekkel végzett repülésekről szóltak. A repülőkísérletekkel párhuzamosan a repüléstudomány terén is megtették az első lépéseket. 1911-től *Bánki Donát* műegyetemi tanár áramlástani és stabilizálási kérdésekkel foglalkozott, s kezdeményezésére a Műegyetemen megkezdődött a repüléselmélet oktatása.

Meg kell említeni egy elfelejtett magyar helikopterszabadalmat is, amelyet *Bartha Miksa* és *Madzsar József* budapesti mérnökök forgószárnyas repülőszerkezetükre, helikopterükre 1909-ben Németországban kaptak. A két feltaláló elgondolása rendkívül figyelemreméltó, a helikopterfejlődés útjának ismeretében rendkívüli jelentőségűnek mondhatjuk. Elgondolásuk számos, azóta megvalósított és ma is alkalmazott elgondolást tartalmaz.

A magyar repülés a gyakorlatban a 20. század első évtizedének végén, 1909-ben kezdődött, amikor is a repülés magyar szerelemesei Rákos-mezőn megkezdtek repülési kísérleteiket. Ekkor még zömében külföldön, főleg Franciaországban vásárolt repülőgépekkel repültek, de hamarosan saját konstrukciókkal jelentkeztek, elindítva ezzel a magyar repülés korszakát. Az első magyar repülőgép *Adorján János* terve alapján épült, aki saját tervezésű és -építésű repülőgépének, a „Libellé”-nek a pilótaülésben, 1910. január 10-én a levegőbe emelkedett. E neves esemény után rövidesen az első katonai repülő repülésére is sor került.

A Monarchia haderejében már a 19. század végén megalakították a Légjáró Csapatokat, ezek tevékenységéről azonban csak annyit tudunk, hogy léghajókkal voltak felszerelve. Érdekes epizód, hogy az első magyar katonai repülő, amint arról rövidesen szót ejtünk, *Petróczy István* hadnagy, már 1902-ben ballonpilóta-képzésben részesült, így ő már nyolc évvel repülőgéppel való repülése előtt a Légjáró Csapatok tagja lett.

1910-ben a Monarchia haderejében is megkezdtek a katonai repülés szervezését. Ennek keretében — bár még korlátozott számban — megkezdődött a pilótaképzés. *A magyar katonai repülés 1910. július 22-én kezdődött, amikor az Osztrák Magyar Monarchia haderejében az első magyar repülő, Petróczy István százados, az első önálló repülését vizsgabizottság előtt végrehajtotta.* Petróczy százados vizsgarepülésére egy Wright-Knoller típusú repülőgéppel került sor. A vizsga keretében három felszállást kellett végrehajtania, s a leszállójelhez minél közelebb földet érnii. Az eredményes vizsga alapján *Petróczy István* — aki a harmadik leszállásnál már mintegy 15 méterre ért földet a leszálló jeltől — a tanfolyamon részt vevők közül harmadikként, de első magyarként kapta meg a katonai repülőgép-vezetői címet és igazolványt. Rövidesen megszervezték az első megfigyelő és pilótaiskolát Bécsújhelyen, amelynek parancsnokává *Petróczy Istvánt* nevezték ki.

A Monarchia hadvezetése 1914 tavaszán határozott róla, hogy a Légjáró Csapatok fejlesztése keretében jelentősebb repülőerőket hoznak létre. Kiadták a felhívást, hogy jelentkezni lehet a repülőkhöz. A jelentkezőket egyéves tanfolyamra vezényelték, amelynek a végén a tanfolyamot sikeresen elvégzők elméleti és pilótavizsgát tettek. Amikor a mozgósítás elkezdődött, a Monarchia repülői jelentéktelen erőt képviseltek, hiszen mindössze 85 katonai repülőgép-vezető és megfigyelő, valamint 39 hadihasználatra szükségképpen alkalmas repülőgép (Etrich „Taube” és Lohner B) állt rendelkezésre. Ezen repülőgépek minden szempontból elmaradtak a többi európai ország repülőgépeitől. Az első időszakban a Bécs környéki repülőtereken, Fischamendben, Aspernbén és Viener Neustadtban kezdődött a kiképzés, majd később a felállított pótszázadokban Újvidéken, Szegeden, Szombathelyen és Przemyślben is intenzív pilóta- és megfigyelői képzés kezdődött.

Petróczy István, a kiváló szervezői készségéről híres tiszt, a továbbiakban számos fontos beosztást látott el. A háború során ő volt a több mint 10 000 fővel működő Repülőarzenál parancsnoka, amely felügyelte a repülőgépgyárak termelését, szervezet és végezte a repülőalakulatok repülőgépekkel, valamint egyéb repülő-szakanyaggal való ellátását. A háború után a magyar repülés újjáépítésének vezető egyénisége, az 1920-as évek közepén a vezetésével szervezett Légügyi Hivatal első vezetője, majd a légoltalom megszervezésének egyik vezető személyisége volt. A második világháború után nyomorban élt feleségével, esetenként a szomszédok gondoskodásának köszönhatték életüket.

A magyar katonai repülés 100 éves történetének, sajnos, két pusztító háború is részét képezte. Az első világháborúban összesen mintegy 1000 magyar megfigyelő és repülőgép-vezető harcolt, s a hősi halottak számát mintegy 300-ra becsülik. A második világháborúban a repülőgép-vezetők létszáma pontosan nem állapítható meg, de minden bizonnyal megközelíti a 2000-et. A Magyar Szárnyak 1991. évi kiadásában hősi halottként 417 fő van feltüntetve, de ezek között szerepelnek olyanok is, akik nem repülő hősi halált haltak, hanem földi harcokban vesztették életüket. Ebből kiindulva, a hősi halált haltak száma kb. 500 fő lehet, s ezek közül a repülő hősi halottak száma elérheti a 300 főt a második világháborúban is. Az egyes részeredményeket taglaló értékelések során a vadászipilóták léggyőzelmeinek száma minden esetben meghaladta a veszteségeiket, ami jelzi, hogy vadászaink hősiességgel harcoltak, s a légi harcok többségéből győztesen kerültek ki. Köszönhető ez a kiváló elméleti és gyakorlati felkészítésnek.

Ami a harctevékenységi módokat illeti, a repülőgépek megjelenésétől napjainkig jelentős fejlődés tapasztalható. Köztudott, hogy a repülőerők az első világháború kezdeti időszakában, nagyjából az első évben, szinte kizárólag a légi felderítést kapták feladatul. Később azonban aktívan részt vettek a szárazföldi csapatok harcának támogatásában, kialakultak a vadász, bombázó, csatafeladatokat megoldó repülőgépek, majd később a szállítórepülőgépek is elfoglalták helyüket a légierő feladatrendszerén belül.

Az első világháborúban, majd a két világháború között, valamint a második világháború alatt is, a repülőgépek folyamatos fejlesztéssel mentek át, s az 1914-ben elért 70-100 km/h sebességértékről a második világháborúban elérték az 500-700 km/h sebességértéket. Hasonló fejlődéssel ment át a repülőgépek repülési magassága, hatótávolsága és a bombával való terhelhetősége is.

A második világháború után megjelentek a korszerű, sugárhajtóműves repülőgépek (Németországban már a háború utolsó évében bevetettek néhány típust), majd 1947-től beköszöntött a szuperszonikus repülések korszaka. A magyar katonai repülésben 1951-ben jelentek meg a MiG-15-ös vadászipilóták, amelyek sebessége megközelítette az 1100 km/h sebességértéket. 1959-ben érkeztek a MiG-19-es repülőgépek, amelyek már a hangsebesség 1,4-szeresével repültek. Két évvel később rendszeresítették a MiG-21-es típus első változatát, amelynek maximális sebessége már 2,05M, vagyis a hangsebesség valamivel több mint kétszerese volt. E típusnak lokátoros változatai később a légierő alaptípusát képezték. A légvédelmi vadászipilótáknál 1980-ban, a 12 MiG-23-assal együtt a MiG-21BISZ, U, és UM típusokból összesen 175

db. vadászgép volt a hadrendben. Ugyanekkor a légierő részét képező csapatrepülő erőknél 139 repülőgép és helikoptert tartottak üzemben. Ebben az időszakban a katonai repülésben összesen 314 repülőeszköz volt rendszeresítve.

A repülés fejlődése, a magasság és a sebesség növelésének szándéka további eredményeket szült. 1957-ben megkezdődött az űrkorszak, amelynek keretében az 1970-es évek második felében magyar katonai repülőktől két fő, Farkas Bertalan és Magyarai Béla űrhajóskiképzésen estek át, s Farkas Bertalan, a világ 94. űrhajósaként közel nyolc napot töltött a világűrben. Így az űrrepülés is bevonult a magyar katonai repülés neves történeteinek sorába.

Most, amikor a magyar katonai repülés 100. évfordulójának ünneplésére készülünk, tisztelettel gondolunk elődeinkre, akik e neves történelmi időszak eseményeit írták, s azokra, akik közülük életüket áldozták a repülésért. Tisztelettel hajtunk fejet a közel 800 hősi halottunkra, s arra a mintegy 1200 bajtársunkra, akik az elmúlt 100 év során repülőhalált haltak. Nyugodjanak békében. Emléküket megőrizzük.

Terveink szerint a neves évforduló kapcsán, 2010. június második felében, később meghatározandó időpontban tudományos emlékülést tartunk, s egy központi ünnepséggel emlékezünk az elmúlt 100 évre. Ugyancsak e centenáriumi évforduló jegyében kerül sor augusztus 7-8-án Kecskeméten, a szokásos nemzetközi repülőnap megtartására is.

Dr. Szabó József nyá. vezérőrnagy
az MTA doktora

AZ EMBER ÉS A VILÁGŪR, ŪRDINAMIKA

Az emberiség első óvatos lépései a világűrben a fejlődés szükségszerű lépései voltak, amelyek nélkül nehezebb lenne megoldani égető földi problémáinkat is. A szerző izgalmas témájú tanulmányában a világűr meghódításának kezdeti lépéseit és a kísérleteken messze túlnyúló — az ūrdinamikára épülő— eredményeit mutatja be. Egyetemi tanárként az ūrdinamika előadójaként felvázolja az ūrdinamika tantárgy oktatott témakörét.

Kulcsszavak: világűr, ūrdinamika oktatott témakörei

Ret. Major General József Szabó Ph.D.
Doctor Of Hunagrian Academy of Science

Mankind and Cosmos. Space Dynamics

The first careful steps of humankind in the cosmos were essential stages of evolution, without those the solution of emerging problems on earth would be more complicated. In his study of this exciting topic the Author represents the first steps of the conquest of the cosmos and its space dynamic based results that further exceed experiments. As an academic professor of space dynamic, he outlines the taught topics of the subject of space dynamics.

Keywords: cosmos, space dynamics, taught topics of the subject of space dynamics

A homo sapiens, amikor 50 000 éve megjelent, minden bizonnyal már akkor kezdett érdeklődni környezetét iránt, és már akkor, bár sok mindent nem értett, feltűnt neki az égbolt, s kíváncsian kémlelte éjszakánként a csillagos eget, mint ahogy csodálattal töltötte el a Nap és a Hold kelte és nyugta is. Azután egyre fejlettebb agyában egyre több információt tárolt és lassan, mintegy három évezrede kialakult az egyre összefüggőbb és részletesebb világképe. Érdekességként megemlítem, hogy 3000 évvel ezelőtt, a pitagóreusok azt vallották, hogy a Föld gömb alakú. Ezen állításukat nem tudták semmivel igazolni, de abból indultak ki, hogy a Föld a világ közepe, s e kivételes helyzetet elfoglaló test nem ölthet más formát, csak a legtökéletesebbet, vagyis a gömböt. Általánosan elfogadott ebben az időben és még sokáig azonban a tányérforma volt, s természetesen a Föld volt a világ közepe. Az ókor legfejlettebb elképzelése az ún. arisztotelészi világképben öltött testet. A világról alkotott ezen elképzelés, mintegy másfél évezreden át a tudomány végső szava volt, bár tételei túlnyomó többségükben nem fedték a valóságot, s a nézetrendszer nem segítette, sőt gátolta a tudomány haladását.

Mindenesetre Arisztotelész nevével fémjelzett világkép — bár téves elemekre épült — olyan tökéletesen volt egységes elképzeléssé gyúrva, hogy másfél évezreden át tételeit nem tudták megcáfolni. Az Arisztotelész által megfogalmazott világkép lényege az volt, hogy a világ zárt, hierarchikus, s ebben van a Holdon inneni, ún. szublunáris világ, és a Holdon túli, az égitestek és a csillagok világa. Arisztotelész szerint e két világban, pl. a mozgás vonatkozásában, más és más törvények uralkodnak. A Holdon túli világban tökéletes anyag van jelen, az ún. kvintesszencia, amely nem keletkezik és nem szűnik meg.

A mozgás formája ebben a világban — mivel isteni lények mozgásáról van szó — csak a tökéletes körmozgás lehet. A Holdon inneni világban a mozgást három részre osztották: volt az *élőlények mozgása*, amely kaotikus, a *természetes mozgás*, amely szerint a nehéznek lenni, a könnyűnek fenn a helye, s végül a harmadik mozgás a *kényszermozgás*, amelyhez mozgatóerőre van szükség. Ha ez az erő hiányzik, akkor a sebesség nulla. Tagadták a vákuum létezését és azt vallották, hogy az anyag nem atomos, hanem folytonos. Mivel Arisztotelész és követői csak a szemükre hagyatkozhattak, a világképükbe ezt a nézetrendszert építették be.

A 13. századtól jelentek meg azok a tudományos felfedezések, amelyek lassan megcáfolták az arisztotelészi tételeket, s végül Newton tevékenységében csúcsosodtak ki. Ebben az időszakban élt és dolgozott Jean Buridan, az impetuselmélet megalkotója, Giovanni Benedetti, aki igazolta a vákuum létezését, Nimolausz Kopernikusz, akinek munkássága nyomán a világ közepe a Földről a Napra került. A továbbiakban megemlítjük Tycho de Brache nevét, aki udvari csillagász volt, s nagyon pontos megfigyeléseket végzett, s a bolygók mozgását lejegyezte. Őt követte udvari csillagászként Johannes Kepler, aki Brache feljegyzéseit tanulmányozva alkotta meg híres törvényeit. A továbbiakban megemlítjük még Galilei tevékenységét, aki távcsővel vizsgálta az égitesteket, megállapította, hogy a Hold felszíne hasonló a Földéhez, hegyeket fedezett fel s megmérte azok magasságát, továbbá megállapította, hogy a bolygók a Naptól kapják fényüket, míg a csillagoknak saját fényük van, de roppant messze vannak tőlünk. René Descartes megalkotta a mozgástörvények első megfogalmazását, Christian Huygens felfedezte a Szaturnusz gyűrűjét és egyik holdját, valamint az Orion-ködöt. Őket követte Isaac Newton.

Newton fonta egybe a külön futó szálakat, s alkotta meg törvényeit, amelyek végleg lerombolták az arisztotelészi világképet, s helyére állították a newtoni világképet. Az új világkép lényege az alábbiakban foglalható

össze: *A világ erőcentrumokból és hatásukra létrejövő mechanikus mozgásokból áll.* Mennyi tudományos igazság rejlik ebben a rövid mondatban. A Föld forog tengelye körül, közel 150 millió km közepes távolságon kering a Nap körül, s a Nappal együtt mintegy 240 km/s sebességgel kering a Tejútrendszer középpontja körül, és útja során kb. 250 millió év alatt tesz meg egy kört. Ezenkívül még számos mozgásban vesz részt, de ezeket mi nem észlelhetjük, mert e mozgásokat nincs mihez viszonyítani. Más a helyzet az említett két mozgásfajtaival, hiszen a tengelykörüli mozgásra utal a napszakok változása és ismétlődése, a Nap körüli keringésnek pedig az évszakok változását és az évek múlását köszönhetjük. Ezen ismeretek Arisztotelész és tanítványi tudástárából hiányoztak, nem csoda hát, hogy elméletükre előbb-utóbb bukás várt. Newton zseniálisan ismerte fel a már addig megalkotott törvények összefüggéseit, és azokból levont következtetések alapján jutott el az általános törvényekhez. Érdekességként megemlítjük, hogy hogyan vélekedett Newton, a zsenik századának legnagyobb zsenije azokról, akik a külön futó tudományos eredményeket megalkották. Erről a következőket mondja: *„Én messzebbre láthattam, de csak azért, mert óriások vállán álltam.”*

Ma már nyugodtan állíthatjuk, az ürrepülés elmélete nem jöhetett volna létre, ha nincs Newton, s nem jelennek meg mozgástörvényei. Ahhoz, hogy a 19. század végén, s a 20. század első évtizedeiben nem alkothatták volna meg az ürrepülés elméletét, ha nincsenek birtokukban Newton mozgástörvényei. Newton négy, tömeggel rendelkező mozgó testek viselkedésével kapcsolatos törvénye alkotja a klasszikus mechanika alapját. E törvények, az egyetemes tömegvonzás törvényével összekapcsolva lehetővé tették az ürrepülés elméletének megszületését. Newton törvényei: 1. *a tehetetlenség törvénye*; 2. *a dinamika törvénye*; 3. *a hatás-ellenhatás törvénye*; 4. *az erőhatások függetlenségének törvénye*. Tömören meghatározva, e törvények a következőket tartalmazzák:

– A tehetetlenség törvénye: *Minden test megtartja nyugalmi helyzetét vagy egyenes vonalú egyenletes mozgását, amíg ezt az állapotot egy másik test meg nem változtatja.*

– A dinamika alaptörvénye: *Egy pontszerű test gyorsulása (a) egyenesen arányos a testre ható, a gyorsulással azonos irányú erővel (F), és fordítottan arányos a test tömegével (m).*

– A hatás-ellenhatás törvénye: *Ha egy testre egy másik test erőhatást gyakorol, akkor az erővel szemben mindig fellép egy vele egyenlő nagyságú, de ellenkező irányú erő.*

– Az erőhatások függetlenségének elve: *Ha egy testre egyidejűleg több erő hat, akkor az erőhatások egymást nem zavarva, egymástól függetlenül adódnak össze.*

E törvényeket kísérletek és megfigyelések igazolták, s az orosz Konsztantyin Ciokovszkij, az amerikai Robert Goddard, a francia Robert Esnault-Pelterié, a német Walter Hohmann, Hermann Oberth, Wernher von Braun, a lengyel Ary Sternfeld, a szovjet Szergej Koroljov és sokan mások e törvények alapján dolgozták ki a rakétaelmélet alapjait, valamint az űrrepülés elméletét. Az űrrepülés elmélete a 20. század harmadik évtizedében már ismert volt, de a rakétatechnika fejlődése magát az űrrepülést csak 1957-ben tette lehetővé. Ekkor vált valósággá az évezredes álom: az ember alkotta eszközt a kozmikus térbe, a légkör sűrű rétegei fölé tudták emelni, s olyan sebességre tudták felgyorsítani, amely a pontos pályára állást követően lehetővé tette a Föld körüli keringést. Nem sokkal később már az ember jutott ki a világűrbe, majd az 1960-as évek végén az ember már megjelent a Holdon is.

Mielőtt röviden megvizsgálánánk, mit is tett az ember azért, hogy az évezredes álom valósággá váljék, beszéljünk röviden arról, hogy mit keres az ember a világűrbe? E kérdésről már sokan szóltak. Megemlítem pl. Almár Iván könyvét, amelynek címe: *Mi dolgunk a világűrben?*, vagy Oriana Fallaci híres könyvét, amely *Ha meghal a Nap* izgalmas címet viseli. Almár Iván–Galántai Zoltán 2008-ban megjelent könyvének címében talán a legtömörebben jelenik meg az űrrepülés célja és értelme: *Ha jövő, akkor világűr.* Feltehetjük ugyanis a kérdést: Ha az emberi élet a Földön, ezen a csodálatos kék bolygón végveszély elé néz, hová mehet az emberiség? A válasz egyértelmű: csak a világűrbe.

Almár Iván *Mi dolgunk a világűrben* c. könyvének két mottóját idézem. Az egyik Vörösmarty: *Mi dolgunk a világon? küzdeni/Erőnk szerint a legnemesebbért.* A Másik idézet Eugen Sängertől származik, aki 1963-ban írta: *Ha nem éreztünk volna kényszert arra, hogy megkezdjük az űrhajózást, gyermekeink vagy unokáink e lépést megtették volna, talán más objektív okból.”* Almár Iván a bevezetőben — többek között — a következőket mondja: *Arról szeretném tényekkel és nem a tekintély érveivel meggyőzni az olvasót, hogy az emberiség első, óvatos lépései a világűrben a fejlődés szükségszerű lépései voltak, amelyek nélkül nehezebb lenne — esetleg nem is lehetne — megoldani égető földi problémáinkat.*

Célszerű még egy plasztikus példát megemlíteni. Oriana Fallaci, a híres olasz író, aki a Holdra készülő űrhajósok között egy félévet élt, tapasztalatairól írta a *Ha meghal a Nap* c. könyvet. E könyvből idézek: „És

megmondtam neked, nem tudom, pontosan ezekkel a szavakkal-e, én is szeretem a Földet, apám. Ez az otthonom, és szeretem. De az az otthon, amelyből sosem lehet kimenni, nem otthon, hanem börtön; és te magyaráztad nekem mindig, hogy az ember nem arra való, hogy börtönben üljön, arra való, hogy kiszökjön belőle, és még az sem baj, ha kockáztatja, hogy szökés közben megölik. Azt mondtam, ha igaz a mese, hogy az ember a tengerből jött, ahol azelőtt hal volt, akkor a tenger is börtön volt, s örülségnek tűnhetett megszökni belőle. De mégis megszökött, és lassan, türelmesen, fájdalmasan partra küzdötte magát, a levegőre. Nem tudott lélegezni a levegőben, apám. Kopolyúti vizet, vizet, vizet kívántak, és abban a folyadék nélküli űrben ő elmerült, fuldoklott, meghalt. A Föld pokol volt számára, a vakító fény fehér lidércnyomás, amely rátapadt, mint a szívókorong, de lassan, türelmesen, fájdalmasan, újra próbálkozva, ismét meghalva, újra próbálkozva, millió és millió éven át, sikerült nem megfulladnia a levegőben, nem megvakulnia a fehér fényben, nem odatapadnia a parthoz. Megfelelő tüdőt fabrikált magának, és sikerült lélegeznie a levegőben. Megfelelő szemeket fabrikált magának, és bele tudott nézni a levegőbe. Megfelelő lábakat fabrikált, és sikerült elindulnia a Földön. Megfelelő kezeket fabrikált ujjakkal, és sikerült a tárgyakat megragadnia. És így egy napon észrevette, hogy többet is lehet: gondolkodni tud. S mikor gondolkodott, megtudta, hogy ő ember. És annyira tetszett neki az emberlét, hogy emberként feltalálta azt, amit a természet nem talált fel. Ügyesen egymáshoz dörzsölt két követ, és tüzet gyújtott. Darabokra szelt egy fát és megépítette a kereket. Egymáshoz illesztette a tüzet és a kereket, és megépítette a vonatot. A vonaton felfedezte, hogy gyorsan és messzire tud menni. Repülni tud, mint a madarak; megirigyelte a madarakat, ellopta a szárnyukat, ráillesztette a vonatra, és repült. Magasabbra, egyre magasabbra, mígnem megirigyelte a csillagokat, és kezdetleges másolatokat készített róluk, majd azokon száguldott tovább; hogy belásson az ég zárt kapui mögé. De hát az isten szerelmére, ha zárt kaput látsz, nem támad fel benned a vágy, hogy kinyisd és megnézd, mi van mögötte, apám? Az ember története vajon nem a zárt és feltárt ajtók története? ”

Azt hiszem, nehéz lenne tömörebben összefoglalni a földi élet többmilliárd évnyi fejlődéstörténetét, az emberré válás történetét, amely egyben utalás arra, hogy a zárt kapuk kinyitása örök feladat az emberiség számára. Ezért a világűr kutatása törvényszerűen folytatódni fog.

A fenti gondolatokból kiindulva adható válasz azoknak is, akik azt a kérdést teszik fel: mi közünk van nekünk az űrrepüléshez? Erre idézem egyik volt hallgatóm szavait: *Nagyon érdekel a világűr. Méltatlanul kevésnek tartom, ahogy középiskolában oktatnak, s amit megismerhetünk*

erről a nagyon érdekes tárgyról. Ezek az ismeretek az emberiség jelenlegi csúcsteljesítményét takarják, tehát az általános intelligencia részévé kellene tenni.

Ezért választottam az úrdinamika tárgyat. Sokkal több és mélyebb tudás birtokába kerültem. Ha mérnökként dolgozom, bizonyára nem e kérdésekkel foglalkozom majd, de a lehetőség kinyílt előttem ebbe az irányba is. Ez engem megnyugvással tölt el.

Az óra felépítése nagyon jó, kellemes és megkapó az előadásmód. A házi feladatok gondolkodtatóak, segítenek rávilágítani a lényegre. Nagyon örültem a választási lehetőségnek, mert a házi feladatokkal a munkarendemen sem kellett változtatni.

Nagyon üdvözöltem a fegyelem megtartását az órákon (végre egy előadás, amikor csend van és lehet figyelni!).

Tanár úr! Köszönöm, hogy részt vehettem az óráin. Élmény volt Önt is és izgalmas tantárgyát is megismerni.

Úgy gondolom, ezért érdemes tanítani, hiszen egy tanár ennél több elismerést nem kaphat.

Röviden vizsgáljuk még meg, hogy egy *felsőfokú katonai tanintézetben lehet-e szükség az úrdinamika alapjainak elsajátítására?*

– Tudjuk, hogy a ZMNE karain a katonai tantárgyak széles skáláját oktatják. Közöttük vannak olyanok, amelyek ma már nem nélkülözhetik a világűr szolgáltatásait. Köztudott, hogy a felderítés egyik fontos és nélkülözhetetlen tevékenysége a fegyveres erőknek. A nagy haderők vezetése már az 1970-es 80-as évek óta 80-90%-ban a világűrben keringő objektumok segítségével történik. A ZMNE doktori iskolájában lehetőség van számos téma feldolgozására, ilyenek pl.: *Korszerű technológiai eljárások a Magyar Honvédség stacioner hálózatában,*

– Az Internet Protokollon alapuló hálózatok vizsgálata a Magyar Honvédség vezeték nélküli híradásában,

– Információs infrastruktúrák és rendszerek támadása és védelme,
Az információs műveletekben alkalmazott eszközök, rendszerek és eljárások,

– Információs terrorizmus módszerei és eszközei.

– Az elektronikai felderítés korszerű eszközei kutatása és fejlesztése

– A Magyar Honvédség, illetve a védelmi szféra tevékenységét támogató informatikai rendszerek, alkalmazások és eszközök technikai kérdései,

– A Magyar Honvédség és a védelmi szféra informatikai védelmének technikai kérdései.

Ezek mindegyike szoros kapcsolatban van a világgűrrel, de lehetne még számos tárgyat felsorolni, amely ugyancsak kapcsolható az űrdinamikához. A mezőgazdaság termelésbe fogott területeinek nyilvántartása, termelési adatainak ellenőrzése, a térképészeti munkák alapadatainak biztosítása, a távközlés, a helymeghatározás, mind szoros kapcsolatban vannak a világgűrrel. Akkor éreznénk, hogy mit jelent életünkben a világgűr, ha ezek a világgűrben keringő űrobjektumok szolgáltatásai hirtelen megszűnnének. Mindenki emlékszik rá, hogy milyen pánik tört ki, amikor néhány éve, a túl intenzív naptevékenység az űrben keringő objektumok működését megzavarta. Ma már a mindennapok tevékenysége szerves részét képezi az űreszközök használata. A múlt század 60-as éveiben Amerika és Európa között, a tenger fenekén lefektetett kábelek segítségével mintegy hárommillió beszélgetés zajlott. 10-15 évvel később ez a szám, az űrobjektumok jóvoltából 130 millióra nőtt. Ma már megszámlálhatatlan a kontinensek közötti beszélgetések száma, s bizonyára eléri a milliárdos nagyságrendet.

A felderítő mesterséges holdak már az 1970-es 80-as évek óta biztosítják pl. az atomszerződések betartásának ellenőrzését. A két atomnagyhatalom, amikor meghatározott mennyiségű atomrakéta megsemmisítéséről szerződést kötött, a végrehajtást a másik fél a világgűrben ellenőrizte. Most várhatóan újabb fegyvercsökkentésre kerülhet sor, s az ellenőrzést ismét a világgűrben fogják megoldani.

A fentiekben vázoltak a világgűrben való mozgás felé fordítja az emberek figyelmét. Mindenkit érdekel a világgűr, érdekli az is, hogy milyen törvényszerűségek határozzák meg pl. az űrbéli mozgást, amelynek lényegét az űrdinamika foglalja össze. Ezért a korábban tárgyalt témakörök mindegyikének alapozó tárgyként jelentkezik az űrdinamika. Könnyebb az űrből kapott információk feldolgozása is, ha tudjuk, milyen körülmények, milyen törvényszerűségek érvényesülése útján jutottunk az adott információkhoz. Ezért nagyon röviden szóljunk e különleges témáról.

Röviden a dinamikáról

A fizikának azon ága, amely az anyagi testek helyzetváltozásra korlátozódó (ill. arra visszavezethető) nyugalmi állapotának és mozgásának törvényeit

kutatja. Galilei–Newton-féle, vagy másként klasszikus mechanikának nevezzük. Beszélhetünk: *elméleti, kísérleti, csillagászati (égi), tiszta és alkalmazott, ill. műszaki mechanikáról*. A mechanika három fő területre tagozódik: *kinematika, dinamika (kinetika), és statika*.

A 20. század nagy felfedezései: a relativitáselmélet és a kvantummechanika. E két tudományterület eredményeként a mikrovilágban (atomok világa) és a fénysebességet közelítő sebességek esetén a mechanika törvényei helyébe a relativitáselmélet (1903), illetve a kvantummechanika (1926), törvényei lépnek. E területeket nem tárgyaljuk részletesen, csak néhány vonatkozására térünk ki, hiszen a relativitáselmélet törvényei csak a fénysebességhez közeli sebességtartományt, vagyis a csillagközi repülést fogja valamikor érinteni. Ma azonban, és a beláthatatlan jövőben e sebességtartománytól még nagyon messze van az emberiség.

A *dinamika (kinetika)* általános értelemben az anyag mozgásának elmélete, amely a makro- és mikrovilág egységesen megfogalmazott mozgástörvényeinek feltárására törekszik. Szűkebb értelemben a mechanikának azon része, amely a mozgásokat az előidéző erők figyelembe vételével tárgyalja. Összefüggéseket hoz létre erő, út és idő között, miközben az erőhatásokat és a hozzájuk tartozó sebességváltozásokat is figyelembe veszi. Kapcsolatban van a mechanika másik két ágával, a statikával és a kinematikával. Az *úrdinamika* a dinamikai törvényekre alapozva, a világűrben való mozgás törvényszerűségeit kutatja.

A magyar terminológiában megjelent az ún. *űrtan* fogalma, amely a világűr kutatásának és hasznosításának tudománya. Megfelel a nemzetközi szakiroda-lomban használt *asztronautikának*, ill. *kozmonautikának*. A kutatással foglalkozó ága az *űrkutató*, ennek eredménye az *űrtudomány*, a műszaki vonatkozású kérdések az *űrtechnika* fogalomkörébe tartoznak. Mindezek összefoglaló megnevezése: *űrtevékenység*. Az *űrtan* összetett diszciplína, szinte minden tudományterülettel kapcsolatban van.

A Naprendszeről

Földünk, a csodálatos „kék bolygó” a Naprendszer egyik bolygója, amely a szerencse folytán, évmilliárdok elteltével alkalmassá vált az élet hordozására, s mintegy 2,5 millió éve megjelent rajta a főemlős, a homo erectus, majd mintegy 50 ezer éve a homo sapiens, vagyis a bölcs ember. A Naprendszer többi bolygója — ma már köztudott — alkalmatlan az emberi élet hordozására. Lehet kivétel ez alól a Mars, bár ez még kérdéses. A többi bolygó helyzete, természeti viszonyai, illetve a távolabbi bolygók esetében

a szilárd kéreg hiánya nem teszi lehetővé még azt sem, hogy az ember valamikor e bolygókra ellátogasson.

A Föld tehát az ember szülőhelye, s itt éli életét, és ma már a Föld körüli térségben űrutazásokat tegyen. A Naprendszer méreteit tekintve hatalmas képződmény, bár a ma már többé-kevésbé ismert Tejútrendszerben csupán aprócska képződmény, amely a maga a hatásszféráját véve alapul, közel két fényévnnyi méretével eltöri a galaxisunk 120-130 ezer fényévnnyi átmérője mellett, hiszen a mi tágabb világunk galaxisunknak csak 1/65 000-ed része. És mégis, a földi méretekhez szokott ember számára roppant nagy a mi Naprendszerünk is.

Ha képet akarunk kapni a Naprendszer méreteiről, akkor képzeljük el, hogy a fény, amely — ha körbe lehetne futtatni — egyetlen másodperc alatt 7,5-szer kerülne meg a Földet, a Nap hatásszférájának a határáig 11,6 hónap alatt ér el. Ez a távolság 60 ezerszerese a Nap–Föld távolságnak. Tudjuk, hogy az USA, 1977-ben elindított két űrszondát a közeli csillagok felé. A két Voyager szonda 30 év alatt mintegy 100 csillagászati egységnyi (CSE) távolságra jutott. Ha ezzel az átlagsebességgel számolunk (bár a két Voyager fokozatosan csökkenő sebességgel halad), akkor a Nap hatásszférájának a határára 18 000 év múlva érnek ki. Ez tehát azt jelenti, hogy a mai eszközeinkkel még a távolabbi bolygók megközelítése is nehézségekbe ütközik, s a csillagközi utazás ma még csak álom. Ezért az emberes űrutazás ma még csak a Föld körüli és majd a közeljövőben, néhány évtizeden belül, a Mars körüli térségre korlátozódik. A roppant távolságok megtételéhez ma még nem állnak rendelkezésünkre megfelelő rakétaeszközök. A rakétatechnika mai fejlettségi fokán csak a világűr közeli térségeinek, a Naprendszer ismert, a bolygókat magában foglaló térség kutatható részének elérését teszi lehetővé, ahová az oda-vissza út maximum 15-20 évet vesz igénybe. Ha pl. a Naprendszer hatásszférájának a határáig kívánnánk eljutni, az utazás — a mai lehetőségeket figyelembe véve — mintegy 20 000 évig tartana. Ez érthető, hiszen oda a napfény is 11,6 hónapig „utazik”.

Az űrrepülés természetesen folytatódik, s az emberiség — ahogy lehetőségei engedik — egyre távolabb hatol be a világmindenségbe. Ezért is igaz, amit *Almár Iván* és *Galántai Zoltán* könyvük címében megfogalmaztak: „*Ha jövő, akkor világűr*”

A fentiek ismerete után tekintsük át röviden az űrdinamika tantárgy óravázlatát. A féléves program keretében, általában 28-30 óra leadására kerülhet sor. Ezen óramennyiség alatt a hallgatókkal az alábbi témaköröket dolgozzuk fel:

- Az emberiség történetének első, átfogó világképe, az arisztotelészi geocentrikus világkép, és annak tagadása;
- Az arisztotelészi világkép 1,5 évezredes egyeduralma, majd lépésről lépésre való lebontása;
- A newtoni heliocentrikus világkép kialakulása;
- Newton törvényei és azokra alapozva, az űrrepülés elméletének megszületése (*Ciolkovszkij, Goddard, Cander, E. Pelterie, W. Hohmann, H. Oberth, A. Sternfeld, W. von Braun, Sz. Koroljov* elméleti és gyakorlati tevékenységének ismertetése);
- Az űrhajózás hajtóműve a rakéta, a rakétaelmélet megszületése, gyakorlati kísérletek, majd a V–2 (1944) és az ICBM megjelenése az 1950-es években;
- Az űrrepülés dinamikája, repülés az égitestek vonzáskörzetében, az űrrepülés sajátos velejárói, különös tekintettel a súlytalanságra;
- Az egyetemes tömegvonzás és a gravitációs állandó, valamint az égitestek gravitációs mutatója segítségével megoldható űrdinamikai feladatok;
- A kozmikus sebességek, a három kozmikus sebesség, a jellemző sebességek fizikai háttere;
- A hangsebesség és a Mach-szám fizikai háttere, továbbá a nagy sebességű testek (a Földre visszatérő űrobjektumok) felmelegedése a légkörben;
- A gyorsulás és a terhelési többes (túlterhelés) problémái;
- Űrobjektumok Föld körüli pályára juttatása, manőverek a világűrben és az űrobjektumok összekapcsolása;
- A Szozuz-, az Apolló-program, az ember Holdra juttatása, a Space Shuttle és az Enyergia–Burán program lényeges momentumai, űrállomások (Szaljut, Mír, Skylab, Nemzetközi Űrállomás);
- A Föld hatássférája elhagyásának fizikai feltételei, repülés a bolygóközi térben, repülés a Naprendszer bolygóira (Mars- és Vénusz-utazás részletes megismerése);
- Az űrobjektumok visszatérése a világűrből, a sűrű légrétegeken való áthaladás problémái;
- Az űrrepülés biztonsági problémái, az űrvállalkozások elemzése, balesetek az űrrepülések során, a Challenger- és legutóbb a Columbia-katasztrófa okainak elemzése, a jelentősebb balesetek okainak rövid áttekintése;
- Értelmes élet kutatása a Tejútrendszerben, UFO, ill értelmes lények „látogatása”(?) a Földön;
- Magyarország és az űrkutatás, az e téren eddig elért fontosabb eredményeink, távlatok;
- A gazdaság és a világűr kapcsolata;

- A haderők és a világűr kapcsolata;
- A csillagközi repülések problémái és a relativitáselmélet.

A 20 témakörből álló féléves előadássorozat megfelelő tudás megszerzését biztosítja ahhoz, hogy a hallgatókhoz közelebb kerüljenek a világűrben való mozgás törvényszerűségei, megismerjék annak lényegét, s a világűrrel kapcsolatos szaktárgyak jobb megértéséhez megfelelő alapokkal rendelkezzenek.

Tatai Gábor

a ZMNE doktorandusza

A CIMIC lehetőségei és nehézségei – egy kongói esettanulmány

A szerző cikkében a Kelet-Kongó-i Észak-Kivu tartományokban zajló aktuális eseményeket foglalja össze, valamint egy magyar NGO (Afrikai-Magyar Unió, AHU) sikeres működését és kooperációját mutatja be a helyi ENSZ erőkkel. A kezdeményezés példaértékű és tanulságos, mert megvalósítása során számos kulcsprobléma került felszínre a CIMIC elveinek alkalmazásával kapcsolatban. Az AHU mobil orvosi klinikát működtet a területen, 2009-ben négy orvosi misszió utazott ki egy-egy hónapra. Bemutatja a cikkben több helyi és nemzetközi összefonódásra utalva, hogy ezek a korrupcióval és a humánus általános semmibevételével együtt hogyan tehetik nehezzé egy CIMIC-művelet megvalósítását.

kulcs szavak: CIMIC, Kongó, Észak-Kivu, Afrikai-Magyar Unió, mobil orvosi klinika

Gábor Tatai

The possibilities and difficulties of CIMIC – a case study from the DRC

A Hungarian NGO, the African-Hungarian Union conducts successful humanitarian operations in the DRC in North Kivu. This paper highlights the actual events in the region as well as the fruitful cooperation of the NGO and the regional UN forces. The initiative is exemplary since there are no other mobile clinic is available in the region and the application of CIMIC principles provide some lessons, too. There were four medical missions in 2009, one month long each that provide ample information to work with. I point out some local and international interests that are against the stabilization of the area and together with widespread corruption and lack of respect for human values make the CIMIC operation arduous.

key words: CIMIC, DRC, AHU, North-Kivu, African-Hungarian Union, mobile clinic

Kevés olyan véres háború zajlott, mint az, ami a „demokratikus” Kongóban (DRC) több hullámban végigsöpört az elmúlt évtizedben. Nem véletlen, hogy „első afrikai világháborúnak” nevezik az 1998 óta több mint 5,4 millió áldozatot szedő konfliktust, mely reguláris hadseregek összecsapásai után „sima” polgárháborúvá „szelidült”. Noha továbbra is havi 45 000 fő hal meg az összecsapások és betegségek következtében és az ENSZ legnagyobb számú, legerősebb mandátummal rendelkező szervezete a MONUC¹ működik az országban, mégis „elfeledett krízisnek” nevezi az International Rescue Committee a Kongói Demokratikus Köztársasággal foglalkozó jelentése². Ennek okaira is rámutatok ebben a cikkben.

¹ United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of Congo

² <http://www.theirc.org/special-reports/special-report-congo> (2009.10.20.)

Az ország ásványokban bővelkedik, ez különös tekintettel igaz a vizsgált Észak- és Dél-Kivu tartományokra. Az aranyban, wolframban, rézben és gyémántban gazdag területeket különböző koncessziókkal rendelkező, jórészt nemzetközi (részben offshore) háttérű bányászati társaságok uralják, valamint a szomszédos országok profitálnak erősen a terület nyersanyagaiból³. Természetesen a különböző gerilla csoportosulások is ezek bevételeiből finanszírozzák tevékenységüket.

A Kinshasa-i központi kormányzatot még jelenleg sem teljesen elfogadó csoportosulások a nemzetközi és regionális összefogás hatására fokozatosan kerülnek felszámolásra és integrálásra. Óvatosan ugyan, de optimista jövőképet lehet festeni az ország jövőjéről – ha másért nem, azért, mert bármilyen béke jobb a háborúnál⁴.

A hosszú háborúskodás menekültek (IDP-k is) millióit, árvák, félárvák százezreit hagyta maga után⁵. A lakhelyüket elhagyni kényszerülők száma csak a 2009 januári hadművelet kezdete óta 800 000-nel nőtt a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet felmérése alapján⁶.

Sokszor fölmerül a volt gyarmattartók felelőssége (jelen esetben Belgium), azonban ez a legtöbb esetben nem célravezető gondolatmenet. A Kongói D. K. esetében különösen nem, tekintve a méreteit, valamint a korábbi gyarmattartó jelenlegi gazdasági-katonai potenciálját. Előbbi ugyan érvényesül közvetve az afrikai szövetségeseken, valamint a helyi üzleti kapcsolatokon keresztül (pl. gyémántkereskedelem), azonban kevésbé fajsúlyos egy béketeremtő folyamat konkrét megvalósítása során. (Noha erre ellenpélda Sierra Leone és az Egyesült Királyság kapcsolata).

A NATO sem katonai sem más szakmai eszközökkel (pl. egészségügy stb.) nem avatkozott be a konfliktus kezelésébe. „Jaap de Hoop Scheffer NATO főtitkár 2007 novemberben elutasította a kongói és szomáliai NATO szerepvállalást, mondván, „a NATO nem egy globális rendfenntartó, és nem is áll szándékunkban azzá tenni.”⁷ Mindezt annak ellenére, hogy egyértelműen bizonyítható, amit Szabó is kiemel tanulmányában: „a válságövezetek (Szudán, Kongó, stb.) problémái is a globalizációs biztonság tehervállalóira hárulnak.”⁸.

³ „Africa’s natural resources in a global context” by R. Custers & K. Matthysen In: IPIS Report, August 2009

⁴ Cicero után szabadon: „Egy igazságtalan béke is jobb mint egy igazságos háború”

⁵ Internally Displaced Person – az országon belüli menekültek elnevezése

⁶ <http://www.refugeesinternational.org/where-we-work/africa/dr-congo> (2009.10.20.)

⁷ Hírszerző 2008. 11. 20.

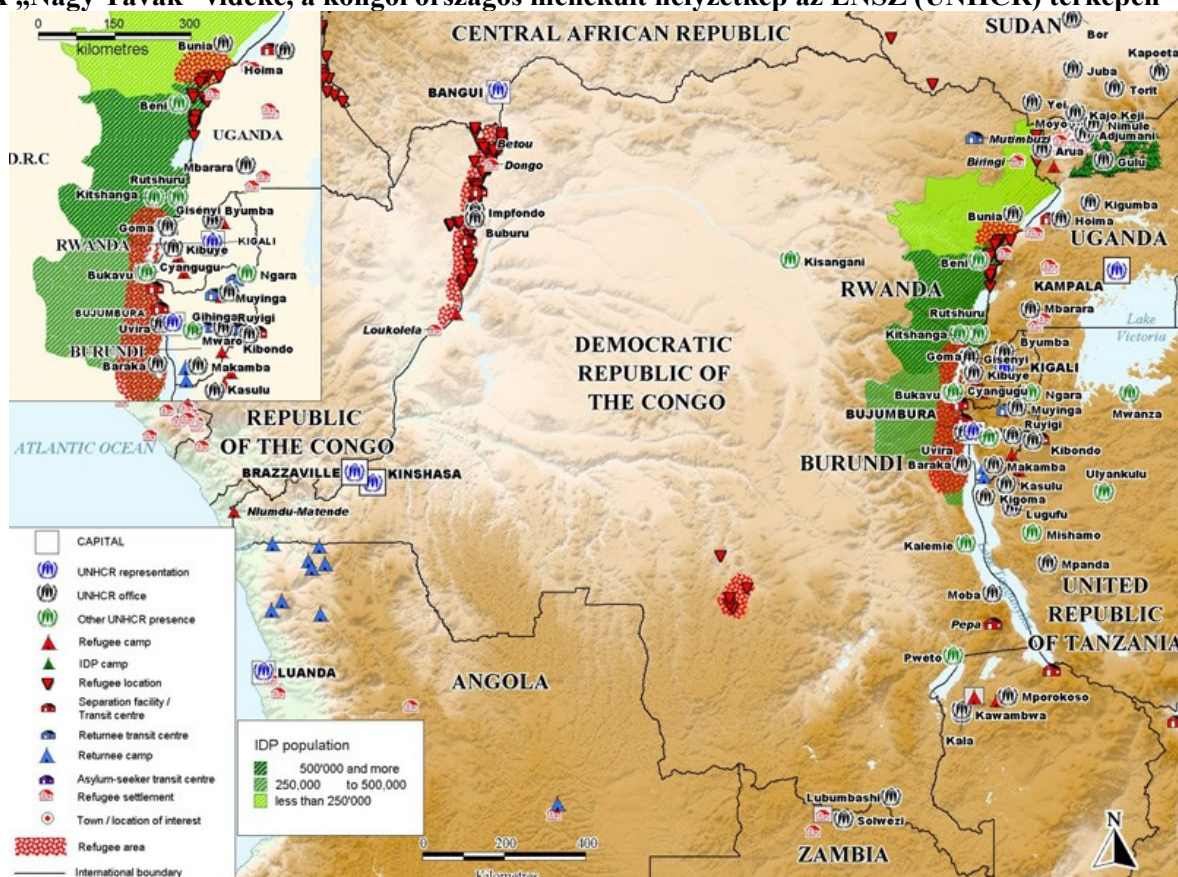
⁸ „Biztonságpolitikai körkép”, Szabó János In: Hadtudomány, Biztonságpolitika. 2004, 3-4.sz. ld. [1]

A menekült helyzet

Az ENSZ menekültügyi szervezetének felmérése és visszatelepítési tervei alapján látható, hogy a menekültek száma lassan csökken, noha a tervek nem kerültek maradéktalan végrehajtásra. Legutóbb a kiújult összecsapások miatt egy Burundi-i tábor felszámolását kellett elhalasztani.

Az ENSZ felmérése és tervei ⁹					
Lakosság	Eredet	2009 Január		2009 December	
		Az országban összesen	UNHCR segítség	Az országban összesen	UNHCR segítség
Teljes		1 520 920	280 400	1 191 210	205 200
Menekült	Angola	112 710	1 750	100 710	800
	Rwanda	24 850	190	19 310	100
	Burundi	17 600	650	3 780	200
	Egyéb	3 410	310	3 410	150
Visszatérők	DRC	56 500	46 500	64 000	60 000
IDPs		1 305 850	231 000	1 000 000	144 000

A „Nagy Tavak” vidéke, a kongói országos menekült helyzetkép az ENSZ (UNHCR) térképén¹⁰

A menekült területek, táborok és az IDP-k (Internally Displaced Person) területi megoszlása. Az Észak- és Dél-Kivu tartományok, illetve az Uganda-Rwanda-Burundi határövezet a leginkább terhelt

⁹ Az RDC Humanitaire információs portál

¹⁰ Forrás: <http://www.unhcr.org> (2009.10.20.)

A menekülttáborok a teljes környék számára ökológiai és egészségügyi katasztrófát jelentenek. A Virunga Nemzeti Parkot folyamatosan irtják, a fákból faszenet állítanak elő égetéssel, ami erős környezetszennyező. A faszenet a városba viszik és fűtőanyagként eladják. Az érc és gyémántbányákat a különböző harcoló csoportosulások tartják felügyeletük alatt, jórészt külső kormányzatok gazdasági érdekei mentén. Emellett itt is igaz, hogy a már meglévő menekülttáborok nagyban hozzájárulnak a környező országok biztonsági helyzetének romlásához, növelik a bűnözési rátát és elmérgezik az etnikai viszonyokat. Más országokban történt ENSZ szerepvállalások tanulságai (általában kudarcok, nem várt események) messze nincsenek figyelembe véve és alkalmazva.¹¹

A MONUC és az aktuális helyzetkép

Az ENSZ legerősebb – békekikényszerítő – mandátumával rendelkező szervezete a MONUC. A küldetést 1999 novemberében indították el. Aktuális mandátumát az ENSZ BT 1856 (2008)-as határozata adta meg, melyet a BT 2008. december 22-én fogadott el. Jelenleg 16 844 katona, 705 katonai megfigyelő, 1 089 rendőr, 1 006 külföldi civil, 2 539 helyi civil és 615 ENSZ önkéntesből áll az így több mint 20 000 főt számláló erő. A mai napig 149 halálos áldozata volt az ENSZ missziónak. A 2009/2010-es költségvetési évre bruttó 1,3 milliárd dollár áll a MONUC rendelkezésére. A jelentékeny erő egy Európa méretű, alacsony szintű infrastruktúrával rendelkező területen szóródik szét, keleti, dél-keleti koncentrációval. Az ENSZ erő hosszú ideig teljesen paralitikus volt, a harcokat nem tudta megakadályozni.

A 2009-es év elején a korábban a területi gazdasági érdekeit érvényesíteni akaró Uganda és Ruanda csapatai avatkoztak be a küzdelmekbe a DRC kormány kérésére. A hadműveleteket a MONUC-val összehangolva hajtották végre.

Laurent Nkundát, a CNDP (Congrès National pour la Défense du Peuple) tutszi nemzetiségű vezetőjét január 22-én tartóztatták le.¹² Az egyik legmeglepőbb mozzanat, hogy az elvileg ruandai támogatással rendelkező Nkundát éppen ott tartóztatták le. Úgy tűnik, a háborús helyzet fenntartása már egyik félnek sem érdeke, és a gazdasági előnyök békés kihasználására próbálják átvinni a hangsúlyt. A külföldi segítség behívásával Kongó ugyanis egyértelműen elismerte, hogy saját területén nem tudja megoldani ezeket a problémákat, és hallgatólagosan külső érdekszféraként ismeri el saját keleti határait. Mindez annak a támadásnak az eredménye, melynek során meg 2008 augusztusában a CNDP komoly sikereket elérve támadta a kongói hadsereget, a terület fővárosát, Gomát is fenyegetve. Nkunda érve a támadásra az volt, hogy a

¹¹ „The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts”, Ken Menkhaus In: African Affairs, Vol. 106, Issue 424, pp. 357-390, 2007

¹² Kabila's gamble in eastern Congo, http://www.janes.com/news/security/fr/fr090206_1_n.shtml (2009.10.18)

Kinshasa-i központi kormány nem tudja a Hutu etnikumú FDLR-t leszerelni. Az FDLR az 1994-es Ruanda-i népirtás után hagyta el Ruandát és tette át bázisát Kelet-Kongóba. A CDNP a kongói tutszik „védelmére” lépett be a küzdelembe. Az, hogy a CDNP alapvetően Ruandai érdekeket védett, mégis felszámolásra került-került, mutatja, hogy a gazdasági javak újraelosztása és a helyzet normalizálása a felek megegyezésének a háttere.

Kelet-Kongó-i harcoló csoportok

Név	Leírás	Létszám	Viszonyok
CNDP (National Congress for the Defence of the People)	Tutszi lázadók, Laurent Nkunda	6000	FDLR és DRC és Mai-Mai ellen. A tábornok letartóztatása után a DRC központi kormány oldalára áll (elvileg)
FDLR (Democratic Forces for the Liberation of Rwanda)	Rwanda-i Hutuk (Interahamwe)	6-7000	Tutszikat gyűlölik és támadják Ruandában és Kongóban is
Mai-Mai milícia	Törzsi milícia	3500	Kormányt támogatja, az ottani erők gyengeségére hivatkozva segít és CNDP-t támadta
MONUC (United Nations Mission in the DRC)	ENSZ erők	6000 É-Kivuban	Az ENSZ Alapokmány VII. cikkelye szerinti művelet, békekikényszerítés
FARDC	A kongói hadsereg	90 000 országosan	Az összes csoportosulást illegitimnek tekinti, integrálni próbálja őket, részleges sikerrel

Ugyanakkor északabbra, „Orientale” provinciában az Ugandai és Szudáni erők intéztek összehangolt támadást a kétségkívül fanatikus örült Joseph Kony és az általa vezetett LRA (Lord's Resistance Army – „az Úr Ellenálló Serege”) ellen.¹³ Nkundával ellentétben azonban a dzsungelben rejtőzködéshez és semmiből „újrakezdéshez” szokott Konyt nem sikerült elkapni és addig nem is várható a térség végleges stabilizációja, noha a biztonsági helyzet jelentősen javult.

A konszolidálódó helyzetben a MONUC csapatai is erősebb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. Sikerült például elérni, hogy jelentősen csökkenjen a Virunga Nemzeti Park pusztítása, az illegális fakitermelés, és a menekülttáborok „takarékos” főzőket kaptak. Sok kisebb-nagyobb eredmény mellett megoldatlan maradt az IDP-k egészségügyi ellátása. Általánosságban elmondható, hogy a menekültek rendkívül rossz egészségi állapotban vannak, egy palesztin menekülttábor „kánaán” a kongói viszonyokhoz képest.

¹³ Uganda, Congo and Sudan join forces against rebels
http://www.janes.com/news/security/countryrisk/iwr/iwr081215_1_n.shtml (2009.10.18)

Az Afrikai-Magyar Unió Mobil Klinikája

Erre a szinte megoldhatatlan helyzetre próbált az Afrikai-Magyar Unió (AHU) mégis megoldást találni az orvosi missziói és a „Háború Gyermekei” programok segítségével. Immár a IV. orvosi misszó indult el a 2009 februárjában kezdődött program eredményeképpen 1-1 hónapos körútra a polgárháború által leginkább sújtott, jelenleg is instabil Kelet-Kongó területére. Mivel a program megálmodói nem „öngyilkos akciót” terveztek, ezért felvették a kapcsolatot a MONUC parancsnokságával.

Szerencsére az indiai parancsnok nagyon nyitott volt és örömmel támogatta az elképzelést. A gyakorlatban is minden tőlük telhető segítséget megadnak az orvosoknak. Ilyen módon tehát a CIMIC kapcsolatot a magyar NGO kezdeményezte, melyet azonnal pozitívan fogadott a térség biztonságáért felelős parancsnok.

A Kiwanjai menekülttábor 2009 nyarán

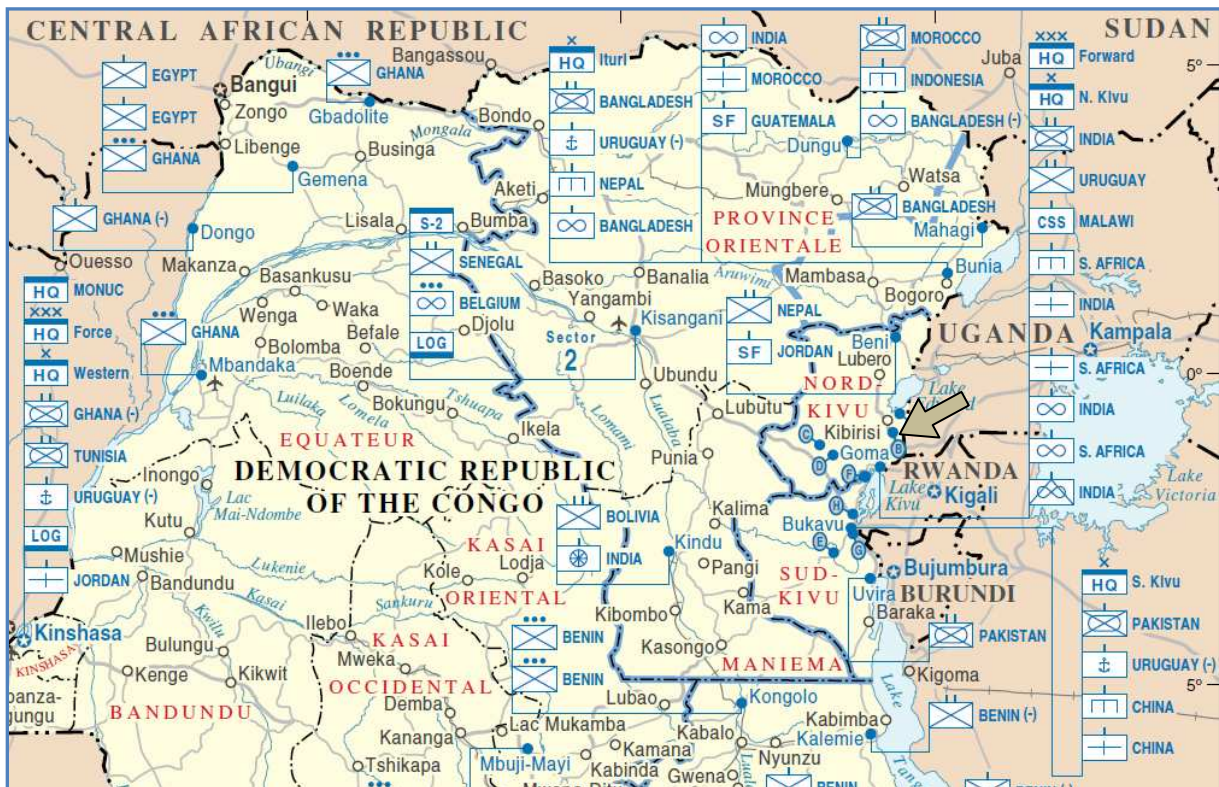
A „CIMIC” kapcsolat első lépései, a magyar orvosokat fogadja a MONUC erőinek helyi, indiai parancsnoka, és az első közös „projekt” is sikeresen megvalósul

A magyar orvoscsoport Ugandán keresztül érkezik a Kiwanjai menekülttábor közelébe. Itt a MONUC logisztikai támogatásával egyrészt eljutnak az eldugott helyekre is kezelni a lakosságot, másrészt a MONUC segít meghatározni, hogy mely falvakba, táborokba lehet és érdemes ellátogatni. Ezt részben biztonsági, részben időjárási, valamint „politikai” viszonyok alapján határozzák meg. Utóbbi azért lényeges, mert több falusi törzsfő ellenségesen szemléli az orvosok működését. Ők ugyanis ahhoz vannak hozzászokva, hogy a gyógyszersegélyt megkapják és azt „saját zsebre” értékesítik. Ráadásul úgy, hogy nem is értenek ahhoz, kinek milyen gyógyszert lehet adni. Ezért sokszor többet ártanak a saját

népüknek, mint amit használnak. Az indiai parancsnokság erélyesen próbált fellépni az ilyen tevékenységek ellen, noha természetesen az NGOk nem nagyon hallgatnak a MONUC illetve ezekre, így ennek a rendkívül hibás „segélyezési” gyakorlatnak nehéz véget vetni.

Végül ha nehezen is de elérték az ENSZ csapatok vezetői, hogy a magyar orvosokat, akik gyógyszerszállítmánnyal érkeztek, elfogadják a helyi kormányzati, adminisztratív vezetők, különös tekintettel arra, hogy „üzletüket” a néhány orvos és 100-200 kg gyógyszerkészlet nem „rontja” lényegesen.

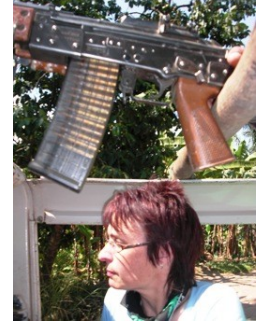

Az ENSZ erőinek Kongó-i elhelyezkedése (MONUC) 2010 áprilisában

Észak- és Dél-Kivu az 5. katonai szektorhoz tartozik, Goma-i illetve Bukavu-i brigádpárancsnoksággal. A Kiwanjában állomásozó 2. Indiai gépesített zászlóalj (Indbatt-II) nyíllal jelölve a térképen az ugandai határhoz közel. A magyar orvosi missziót ez az egység támogatja és biztosítja az orvosok helyszínre szállítását. Minden nap más helyen rendel a mobil klinika. Sok faluban alig (vagy egyáltalán) nem láttak még fehér embert, nemhogy orvost. Csak nappal lehet közlekedni, akkor is fegyveres biztosítás mellett. Mind a kormánycsapatok, mind a lázadók tisztelik az ENSZ katonákat, ezért a védelmükben az orvosok biztonságban voltak. A kormánycsapatok azért kerültek a listára, ugyanis sokszor nem kapják meg a fizetésüket, ekkor lázongás tör ki közöttük, célzatosan civileket gyilkolnak meg és rabolnak. Tehát a központi kormányzattól segítséget gyakorlatilag nem lehet várni.

A táborokba, falvakba érkező orvoscsoport általában (normális épület híján) ad-hoc felállított „rendelőben” kezdi meg a működését az ENSZ katonák

folyamatos biztosítása mellett. A kezelésekre óriási az érdeklődés. Átlagosan 200 főt kezel a 3 orvos és 2 koordinátor illetve tolmács naponta. A gyógyszert is biztosítják a számukra, melyeket Magyarországról visznek magukkal. A kezelt betegek napi létszámcsúcsa 310 volt. Az egy-egy hónapos tartózkodás alatt az orvoscsoportok 7000-8000 beteget látnak el, kezelnek és adnak számukra gyógyszert.

Gabuga falu megközelítése BMP-2-vel MONUC mentőautó Utazás jeep-en

A kezelt betegek számának és az orvosi misszió költségének összevetése alapján egy beteg kezelése átlagosan 1 000 Ft-ba került. A leggyakoribb betegségek és tünetek: bélférgesség, rühesség, fejfájás, bőrbetegségek, elhanyagolt - fertőzött sebek, alhasi panaszok, nőgyógyászati problémák, láz, Malária, TBC és AIDS megbetegedésre utaló tünetek. Munkájuk során orvosaink több fertőző leprás megbetegedést is diagnosztizáltak. Gyakori az alultápláltság, láz és köhögés.

Magyar orvos kezel a fegyverek árnyékában Néha a csapatorvosok is besegítettek

A tragikus egészségügyi helyzetet részben a klíma, részben a zsúfolt táborok, részben a higiénia teljes hiánya okozza. Ez pedig részben a vízhiányra vezethető vissza, azonban nem pusztán arra. Ugyanis a lakosságnak fogalma sincs arról, hogy mit kéne tennie az alapvető higiénia fenntartása érdekében. A központi kormányzatnak nem csak katonai hatalma nincs, hanem az állami ellátó funkciók még nyomokban sem jelennek meg, beleértve az oktatást és egészségügyet. Néhány faluban van ugyan centre de santé (egészségügyi központ) amelyet nem nagyon lehet sem egészségügyinek, sem központnak nevezni. Ezért orvosainknak a kezelés mellett mindig foglalkozniuk kell egészségügyi felvilágosító munkával is. Sajnos azonban a táborokban még ez is

kevés. „Éhesen le lehet feküdni, de csuromvizes földön aludni borzasztó” – mesélte egy tízgyermekes anyuka, aki egy sátoron osztozik a családjával, most, 2009 októberében, ugyanis eljött az esős évszak. Mindez szinte elképzelhetetlen számunkra. Sajnos az európai kormányok, sem az ENSZ nem foglalkozik jelenleg sem a táborok felújításával, felszerelésével, hiszen a felszámolásukon van a hangsúly. Ez azonban egyre késik, közben az emberek embertelen körülmények között tengődnek. A menekültek hazaszállítása, telepítése még a jóval fejlettebb Európában is probléma volt, ahogy Padányi ismerteti¹⁴, nemhogy a kőkorszaki infrastruktúrával rendelkező Kelet-Kongóban.

Üzemi konyha a Rutshuriu kórházban Helyi eszköz termények szállítására

Networking

A MONUC parancsnokság nem csak a helyszínen szállításban és biztosításban, hanem a „networking”-ben is segédkezett. A parancsnok meghívta az AHU munkatársait a rutshurui UNHCR (ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) által a térségben tevékenykedő NGOknak szervezett találkozóra. A tapasztalatcsere megerősítette, hogy kevés NGO vállalkozik orvosok helyszínenre telepítésével, és ők is általában fix helyen tartózkodnak. Az a fajta „mobil klinika” megoldás, mellyel a magyarok dolgoznak eljutva ezzel a legeldugottabb, legnyomorúságosabb helyekre is – teljesen egyedi, és mindenki üdvözölte a kezdeményezést. Ezen túl 2009 május folyamán a mobil klinikát meglátogatták az EURAC nevű, Brüsszeli központú segélyszervezettől. Ez egy olyan ernyőszervezet, ami több olyan segélyszervezetet foglal magába, akik nagy tavak vidékén, Burundiban, Ruandában és Kongóban tevékenykednek. Az EURAC képviselői az AHU mobil klinika projektjét érdemesnek tartották arra, hogy a helyszínenre látogassanak. Ez mindenképpen nagy megtiszteltetésnek és elismerésnek volt tekinthető.

¹⁴ „A menekültek és a hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába” Padányi József, In: Hadtudomány, X. évfolyam, 2. szám, http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/2_13.html (2009.10.09.)

Szintén részt vettek egy találkozón, amit az ENSZ koordinációs osztálya az UNOCHA szervezett. Összesen hét segélyszervezet volt jelen, ami szomorú, mert ez vagy azt jelenti, hogy ilyen kevesen vannak jelen, ebben a nagyon súlyosan sújtott háborús környezetben, vagy azt, hogy a nagy szervezetek egyszerűen nem akarnak együttműködni. Mi ez utóbbit feltételeztük. A találkozón szintén üdvözölték a magyar részvételt és a mobil klinika ötletét. Ilyet egyetlen más segélyszervezet sem csinál.

Helyszínek

A magyar mobil klinika többek között az alábbi helyekre jutott el Észak-Kivuban. A helyszínek bemutatása azért fontos, hogy kiemelhető legyen az a tény, hogy a misszió teljes mértékben független, mert mind a lázadókkal, mind pedig a kormányerőkkel szimpatizáló területeken végzett kezeléseket. Hangsúlyoznám, hogy mindehhez a CIMIC irányelveknek megfelelően a MONUC egységek nyújtottak támogatást, tehát a függetlenség, pártatlanság és emberiség hármas irányelvének is maximálisan megfeleltek. Érdekes észrevételezni a helyszíni rövid leírásokból a különböző helyzeteket, igényeket és hozzáállást.

Kiwanja – Internally Displaced People's Camps. Itt többször is dolgoztak orvosaink. A missziók között az emberek kérdezték, mikor jönnek újra a magyar orvosok és szomorúak voltak, mikor haza kellett menniük. A menekülttáborban 8.000 ember tengődik mindenféle orvosi ellátás nélkül. Sokan szenvednek étvágytalanságtól és alvatlanságtól, gyakoriak a szorongásos tünetek.

Kabaya – egy másik kisebb faluval, Gisizával van gyakorlatilag összenőve. A falu a volt belga kolonializmus idejéből maradt katonai bázishoz nagyon közel fekszik. Ez a bázis valaha nagyon szép lehetett, flamand típusú, fehér- piros házak sorakoznak egymás mellett és mögött, mára teljesen elhanyagolva. Jelenleg kormánykatonák, a FARDC családjai laknak benne ideiglenesen. Előtte, januárig a lázadó CNDP csoport állomásozott benne. Valaha iskola és kórház is működött a területén, valamint az áram és a folyóvíz is be volt vezetve, utóbbi a közeli tavacskából. Itt orvosaink szörnyű betegségekkel találkoztak, volt olyan gyermek, akinek három centiméterre állt ki az élő fűreg a lábujjától...

Ngwenda – Ez a falu az FDLR-t, tehát a lázadókat nagyban támogató falucska. Az orvosok a politikai beállítottságától függetlenül segítettek. Szomorú érdekesség volt, hogy itt rendkívül agresszívok voltak az emberek, a MONUC katonáknak botokkal kellett az orvosokra váró sort „rendezniük”.

Tongo, a Virunga Nemzeti Parkban és Mzunze – Január és február folyamán több mint száz embert öltek itt meg. A tongoi bázis MONUC parancsnoka nagyon segítőkész volt, és sikerült elvinnie az orvosokat a

legutolsó faluba. A falu pár száz méterre fekszik az FDLR lázadók táborától, ezért egyetlen segélyszervezet sem mert odamenni. De a magyar orvosok a MONUC védelme alatt teljesen biztonságban voltak.

Buganza – Egyik alkalommal erre menet találkoztak orvosaink a korábban említett lázongással. Több helyen útbarikádokat emelt mind a civil lakosság, mind az FARDC (kongói kormány katonái). Az útbarikádok oka az volt, hogy a FARDC öt hónapja nem kapott fizetést, és előző napra ígérték nekik. Nagy csalódottságukra, csak egy havi fizetést kaptak, és a 35 dollárnyi élelempénz helyett csak 2,5 dollárt. Tiltakozásképpen a civil lakosságból három embert megöltek onnan tizenöt kilométerre. Tehát most a civil lakosság is tiltakozott az FARDC ellen, akik pedig saját tisztjeik ellen protestáltak. A MONUC parancsnok Kiwanjából csatlakozott az orvoscsoporthoz, hogy a környező falvak lakosságával beszéljen, illetve, hogy az FARDC parancsnokot figyelmeztesse, hogy amennyiben a katonák tovább folytatják a rablásokat, súlyos következményekkel számolhatnak majd. A kormánykatonák nincsenek jól megfizetve és havi 1 kg babon és 1 kg rizsen kellene, hogy túléljenek. Természetesen, ez nem elég, s mivel van fegyverük, a helyi lakosságot megfélemlítve szedik el tőlük mindazt, amire szükségük van.

Kibumba – Ez a falu a főút mellett fekszik. A biztonsági helyzet javulásával a forgalom megnőtt az úton, és a falusiak (egyéb híján) testüket bocsátották áruba. Így itt kiemelkedően nagy volt az AIDS betegek száma.

Busana – Pigmeus falu. Itt érdekes helyzet alakult ki. A környező települések lakossága pigmeus és nem-pigmeus. A nem pigmeusok azt akarták, hogy ne vizsgálják meg a pigmeusokat, de mivel az AHU egy partner szervezete, a BIFERD kérésére ment oda, ezért háromig a pigmeus felnőtteket és egyesesen a pigmeus és nem-pigmeus anyákat gyermekeikkel vizsgálták a doktorok, majd három után mindenki mást.

Mindezek mellett Nyabanirában többek között leprát diagnosztizáltak. Kezelték Cassaveban, Nyakakomaban, Sarambveban, a Rushevo menekülttáborban, Rnzunzeban, Kitagomában, Mutabóban, Tamugengában, Shindában. Ezek közül a nagyobb és elhagyottabb helyekre az 1-1 hónapos missziók alatt még 1-2 alkalommal ellátogatott az orvoscsoport.

Traumák

A legnagyobb problémát a lelki sérülések okozzák, amit orvosaink is megerősítettek. A rengeteg szenvedés és erőszak hatására teljesen összeomlott a társadalmi rend, de az emberek erkölcsi, morális tartása, világképe is. Ennek helyreállítása szinte lehetetlen a katonák bevonásával, mivel túlságosan kötődnek a probléma forrásához. Részben, mert a kormányhadsereg sem marad el pusztításban a lázadók mögött, részben pedig a lázadó csoportosulások tagjait amnesztiával integrálják a kormányhadseregbe.

Orvosaink által most, 2009-ben a menekülttáborokban összegyűjtött rövid történetek közül néhány jól érzékelteti a lelkiállapotot¹⁵, illusztrálva gyermekkatonák rajzaival¹⁶.

„Három gyermekünket megölték a katonák, csak ketten maradtunk, tavaly október óta élünk a menekülttáborban” – mondta egy hatvanéves bácsi.

„Egyik reggel arra ébredtem, hogy anyukámat és apukámat lelőtték a katonák, nem volt időm gondolkozni, menekülnöm kellett, Először egy bokorban húzódtam meg, majd elhagytam a falut és idejöttem a menekülttáborba, egyedül vagyok”- meséli egy húszéves fiú.

Az isiroi ütközet tipikus rajza egy résztvevő gyerekkatona szemével.

¹⁵ Forrás: Afrikai Magyar Unió, <http://www.ahu.hu> (2009.10.20)

¹⁶ A háború gyermekei - Gyermekanyák és Gyermekkatonák a Nagy Tavak vidékén, Oromah Fiona, Schumicky Lilla és Szilasi Idlikó. AHU kiadás.

„A falunkat megtámadták a lázadók, húsz másik férfival együtt sorba állítottak minket, majd tizenötöt lelőttek közülünk, nem tudom engem miért hagytak életben. Ez tavaly ősszel történt, azóta a családommal élek itt a táborban, itt legalább biztonságban vagyunk” – mondja egy negyvenéves férfi.

Mindez szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a háborús övezetekben amúgy is összetetten súlyos helyzet kezelésére hivatottakat (gazdasági helyzet, menekültek, károk eltakarítása, (köz)biztonsági helyzet stb.).

Ebben a tekintetben az orvosi misszió az egyik legjobb módja annak, hogy a lakosság bizalmát visszaszerezze a kormányzat, illetve az ENSZ. Ez tehát egy tipikus „WHAM” (Winning hearts and minds¹⁷) projekt, melyet a MONUC CIMIC operatív működési irányelvek B/7/2-es szekciója részletez és emel ki, mint követendő utat. Ilyen módon a MONUC parancsnokságnak kapóra jön minden olyan NGO, aki képes hatékony gyógyító tevékenységet ellátni és nem csak „ledobja repülőről” a képzetlen lakosságnak a gyógyszerutánpótlást.

Összefoglalás

A magyar NGO (AHU) sikeresen létesített kapcsolatot a helyi ENSZ erőkkel, akik a mandátumuknak, és az ENSZ CIMIC irányelveknek megfelelően¹⁸ logisztikai támogatást nyújtott az orvoscsoport számára. Ugyan a MONUC és általában a CIMIC előírásai a katonai eszközök, erőforrások takarékoságát, elővigyázatos és korlátozott felhasználását írják elő, azonban az Észak-Kivu-i teljesen instabil biztonsági helyzet miatt az irányelvek B/4/4.7 pontja szerinti védelem, illetve szállítási kapacitás rendelkezésre bocsátása elengedhetetlen a misszió sikeréhez. A kialakult kapcsolatra további 3 csoport látogatását lehetett építeni 2009-re. Az orvoscsoport a legelmaradottabb, háború és betegségek által súlytott területeken végzett ellátást. Ebben az évben több mint 25 000 főt (!) látott el összesen 12 orvos 4 hónap alatt 3-3 fős váltásokban 1-1 hónapos missziókban. A helyi lakosság az adminisztratív akadályoktól eltekintve (korrupció, ismeretlenség stb.) nagyon kedvezően fogadta a magyar orvosokat, akik komoly hírnevet szereztek az országnak. Nem csak a MONUC parancsnokság és közelebről az indiai erők, hanem a többi segélyszervezet is elismerte az AHU Mobil Klinika életképességét és szükségességét. A helyi parancsnok a CIMIC kapcsolattartó révén, illetve számos esetben személyesen járt el az orvoscsoport érdekében. Véleményem szerint ez egy jó példa és lehetőség arra, hogy egy adott országban megalapozza Magyarország egy esetleges ENSZ vagy NATO misszióban a részvételt és a kialakult kapcsolatrendszerre és lakossági bizalomra építve azt az ENSZ missziók átlagánál sikeresebben teljesítse.

¹⁷ „Civil-military guidelines DRC 080606 in civil-military” Guidelines for Interaction between MONUC Military and Humanitarian Organizations, MONUC HQ, Kinshasa, 08 June 2006, p.16.

¹⁸ u.itt p.14.

Magyar Ildikó százados
a ZMNE doktorandusza

A MAGYAR NÉPHADSEREG MINŐSÉGI FEJLESZTÉSE AZ 1970-ES ÉVEKBEN

Az 1970-es évek személyügyi munkáját – a korábbi, sőt az azt követő évtizedekhez is hasonlóan – a folyamatos átszervezés, az állománycsoportok közötti létszámarányok megfelelő kialakítása, az állomány minőségi fejlesztése, a káderutánpótlás és a vezetők fiatalítása jellemezte a Magyar Néphadseregben. A nemzetközi helyzetben az évtized második felében bekövetkezett jelentős romlás, a fegyverkezés korszerűsítésének felgyorsulása magasabb szinten felkészített tiszti- tiszthelyettesi kart igényelt, miközben ennek biztosítása – demográfiai, gazdasági, munkaerőpiaci, stb. gondok miatt – egyre megoldhatatlanabb feladatok elé állította az illetékeseket, akiknek azonban mégis megoldást kellett találniuk. A bemutatott dokumentumok alapján – korántsem teljes – képet kaphatunk az intézkedésekről, valamint azok eredményeiről, illetve kudarcairól.

Kulcsszavak: minőségi fejlesztés, minősítés, átszervezés

QUALITATIVE DEVELOPEMENT OF THE HUNGARIAN DEMOCRATIC ARMY IN THE SEVENTIES

Similar to the preceding and the following ones, in the decade of the 1970s the armed forces of Hungary were characterized by continuous reorganization, shaping the suitable rate between the categories of staff, their qualitative improvement, cadre supply and the rejuvenation of the leaders. The pregnant deterioration of the international circumstances, and the acceleration of the armament modernisation in the second half of the decade required strength of well-awared officers and NCOs. Covering of this demand – because of demographical, financial, and labour market malfunction – forced the competents into insolvable situation, which had to cleared up. By virtue of showed documents – not by a long incomplete – frame can be created about the arrangements as well as their achievements and failures.

Key words: qualitative improvement, reorganization, classification, qualification

A Magyar Néphadsereg több évtizeden át tartó minőségi fejlesztésének folyamata – a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) 1957 szeptemberében meghozott elvi döntését követően – csak 1959 novemberében indult be, amikor is az MSZMP VII. kongresszusa meghatározta a honvédelmi politika hosszú távú irányelveit, a hadsereg fejlesztésének és korszerűsítésének konkrét programját. Ennek lényege: „Nincs szándékunkban az ország fegyveres erőinek – ideértve a hadsereget, a belső karhatalmat és a határőrséget – növelése. Ugyanakkor mindaddig, amíg azt a helyzet megköveteli, korszerűsítés tekintetében minőségileg fejleszteni kell azt.”¹ A korábban jellemzően mennyiségi szemléletet felváltotta a hadseregfejlesztés

¹ Magyarország hadtörténete. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. 2. kötet, 570. o.

minden területét átfogó minőségi fejlesztése. Az MSZMP Központi Bizottság 1968. február 10-ei határozata megerősítette a hadsereg további minőségi fejlesztését.

A határozat szellemében a folyamatos átalakítás, szervezeti korszerűsítés, a Magyar Néphadsereg létszámának, állománycsoportjainak és a tiszti rendfokozat arányainak módosítása, a vezetők fiatalítása és a mindezt elősegítő jogszabályi háttér folyamatos kialakítása, módosítása volt jellemző erre az évtizedre.

Az alábbiakban bemutatott néhány jelentősebb dokumentum kiválóan tükrözi a minőségi fejlesztés egy-egy irányát.

A Honvédelmi Minisztérium – a népgazdasághoz hasonlóan – ötéves tervekre tagolta a néphadsereg fejlesztését. A Honvédelmi Minisztérium IV. ötéves terve az 1971-1975 közötti időszakot foglalta magába. Az 1970. május 27-én kelt² – a Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter által aláírt és az MSZMP Központi Bizottság Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya vezetőjének címzett –, a Magyar Népköztársaság Fegyveres Erői, testületei helyzetéről szóló előterjesztés (javaslat) a Magyar Néphadsereg és a Polgári Védelem III. ötéves terv időszakában elért fejlődését, illetve a IV. ötéves tervidőszakra vonatkozó terveket, célkitűzéseket vázolt fel.

A III. ötéves terv időszakának értékelése a létszám- és a honvédelmi kiadások adatait mutatja be: a Magyar Néphadsereg békelétszáma 1970-ben – a Polgári Védelem és az építőalakulatok nélkül – 114 000 főből (97 000 katona és 17 000 polgári alkalmazott), az „M” létszám pedig 263 000 katonából és 16 000 polgáriból állt. A fejlesztési feladatokra jóváhagyott 4,4%-os nemzeti jövedelemből 3,9%-os (45,5 milliárd Ft) keretet használtak fel. A katonalétszámot, a párthatározat által jóváhagyott 93 000 főt – engedélyezés után – békében 4000, „M”-ben 8000 fővel emelték.³ Az indokolás szerint a tervidőszak folyamán a létszámszükséglet előre nem látott mértékben nőtt és tovább fokozta a meglévő létszámfeszültségeket.

Komoly eltérések mutatkoztak a rendszeresített és a meglévő létszám között mind a tiszti, tiszthelyettesi, tisztési mind a polgári alkalmazotti állománycsoportnál. Talán nem meglepő, hogy a legnagyobb hiány a tiszthelyettesi (73,2%-os feltöltöttség) és a tisztési (54,7%) állomány esetében mutatkozott. A leginkább feltöltött létszám (88,5%) a polgári

² Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium Titkárság (HL HMT) 1978/T-8/15. őrzési egység (1970. 05. 27.)

³ U. o. 2. o.

alkalmazottak köre volt. A 70-es éveket a „seregben” átélők számára talán egyáltalán nem hihetetlen, hogy a honvédek (sorállomány) feltöltöttsége 130,1%-os volt.⁴

Az ötéves időszak káderbiztosítási eredményeit (teljesítését?) a jelentés az alábbiakban vázolja: „A fejlesztés létszámszükségletét biztosítottuk. Nem tudtuk azonban csökkenteni a tiszti, tiszthelyettesi hiányokat és javítani a hivatásos állomány belső arányait. A tiszti és tiszthelyettesi feltöltöttség csökkenéséhez, az alparancsnoki hiányokhoz hozzájárult, hogy jelentős létszámot kellett átcsoportosítani az új kiképzési rendszerű műszaki alakulatokhoz és a polgári védelemhez.”⁵ A hivatásos és polgári állomány illetményszínvonalát – az évi 2%-os bérfejlesztésen felül, mely a „kórpótlékot” és a rendfokozati növekedést is magába foglalja – átlagosan 10%-kal emelték. Az 1970 márciusában végrehajtott – erősen differenciált – bérkorrekció ellenére az állomány illetményszínvonala még mindig jelentősen elmaradt az összehasonlítás alapjául szolgáló népgazdasági munkakörök színvonalától. A jelentés kiemeli, hogy 1968-tól a sorállomány illetménye is emelkedett (mértékének konkretizálása nélkül – M. I.), de javult az egészségügyi helyzete, élelmezési, ruházati és kulturális ellátottsága is.

Az 1971–1975-ös évekre a Politikai Bizottság 1968. november 26-ai határozata a közvetlen honvédelmi kiadásokra – a meghatározott célkitűzések és követelmények teljesítése érdekében – a nemzeti jövedelem 4,5%-át (amely kb. 68 milliárd forintot jelentett), 1980-ra a hadsereg létszámát 110–112 000 katonában és 19–20 000 polgárban határozta meg. Ezen belül 1975 végére a hadsereg létszámát – a polgári védelem és az új kiképzési rendszerű műszaki (építő-) alakulatok nélkül – békében 106 000 katona és 18 800 polgári, „M”-ben 302 000 katona és 19 000 polgári összetétellel tervezték.⁶

A létszámbővítést főként a tervidőszak utolsó két évére irányozták elő, többek között a tábori és páncélelhárító tüzérség korszerű eszközökkel történő megerősítésére, a csapatlégvédelem fejlesztésére, a műszaki, a híradó, a felderítő és a vegyvédelmi alakulatok fejlesztésére, valamint a honi légvédelem és a csapatokat támogató helikopter, illetve szállító repülőgépek fejlesztésére. A fejlesztési célkitűzések megvalósításához még (a fenti 97 000 katona és 17 000 polgári alkalmazotthoz viszonyított) 9 000 fős katona és 1800 fős polgári létszámbővítés is kevésnek mutatkozott már a tervezés időszakában, így további 6 400 főt a kiképzés és bázisfejlesztésre, fegyvernemek, szakszolgálatok és hadtápbiztosítás érdekében, egészségügyi és szociális célokra belső átcsoportosítással terveztek biztosítani. Az „M”

⁴ M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979. Zrínyi Kiadó, 2010. 22. o. (A Magyar Néphadsereg EFÉF-alárendeltségébe tartozó alakulatainak létszáma c. táblázat)

⁵ HL HMT 1978/T-8/15. ö. e. (1970. 05. 27.) 5. o.

⁶ Uo. 7. és 10. o.

hadrend bővítése és fejlesztése a plusz 39 000 fő katonával és 3000 fő polgárral biztosítottak látszott.⁷

A terv a káderállományra vonatkozóan több területet emelt ki. A fejlesztési feladatok megoldásához szükséges állományt – a létszám bővítése nélküli – a tiszti állomány és az utánpótlási bázis minőségének javításával tervezte biztosítani. Célkitűzés a hivatásos állomány célszerűbb arányainak kialakítását, *csökkentve a tiszti, növelve a tiszthelyettesi és a polgári beosztások számát*. A tiszti állomány utánpótlását a főiskolai képzésre alapozták. Az alacsonyabb tiszti beosztások egy részének feltöltését a *tiszti továbbszolgálat* kialakításával, valamint a polgári szakképzettség alapján átvett tisztek számának növelésével tervezték megoldani. A tiszthelyettesi hiányok feltöltése, a fejlesztés és a tiszti beosztások átminősítése nyomán fellépő létszámhiány biztosítása érdekében a tiszthelyettesképzés bázisait kívánták fejleszteni, valamint a korábbinál differenciáltabb módszerekkel gyorsítani az utánpótlást. Kiemelt feladatként jelölték meg – a fejlesztési feladatok tükrében – a hivatásos állomány arányainak módosítását, a katonai- és a polgári állomány közötti átcsoportosítással. Vizsgálat tárgyává tették a jól felkészült (kvalifikált) szakpolgári állomány megtartásának feltételeit, melynek segítségével elérhető, hogy hivatásszerűen töltsék be beosztásukat.

A fenti célok sikerének érdekében a hivatásos és a polgári állomány illetményének – az éves normál bérfelvezetésen felüli – 1971-73. között évente 5%-os növelését javasolták.⁸ A tartalékos tisztek tervszerű képzését és fiatalítását is fontos tényezőként kezelték, ezzel egyidejűleg meghatározták, hogy a 11 hónapos sorkatonai kiképzésben részesült, egyetemet végzettek rövidített kiképzésben részesüljenek. A tartalékos tiszthelyettesek szervezett képzésének tervezésével zárul a káderállomány biztosítására vonatkozó távlati terv.

A hivatkozott jelentést a Politikai Bizottság 1970. június 2-ai ülésén megtárgyalta és erről az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya javaslatot készített a fegyveres erők és testületek fejlődése során létrejött problémák rendezése tárgyában⁹, amit a Politikai Bizottsághoz történő előterjesztés előtt megküldött a honvédelmi miniszternek és a haderővel kapcsolatos további vizsgálatot kért az alábbi kérdésekben:

- az ország megbízható külső és belső védelméhez – figyelembe véve a gazdasági lehetőségeket – milyen nagyságrendű fegyveres erőkre és testületekre van szükség;

⁷ U. o. 10. o.

⁸ Uo. 14. o.

⁹ HL HMT 1978/T-8/15. ö. e. (1970. 10. 09.)

- a társadalmi fejlődést figyelembe véve, a belső rend védelmét hogyan lehet hatékonyabbá és gazdaságossá tenni;
- milyen módon lehet a fegyveres erők hivatásos állományán belül kialakult arányokat javítani, ehhez milyen feltételek szükségesek;
- az „M”-re történő felkészülés békében jelentkező személyi és anyagi hatásainak csökkentésére milyen intézkedéseket kell tenni;
- a fegyveres szervek gazdálkodását milyen módon lehet hatékonyabbá és takarékosabbá tenni.

A bizottság a fenti területeket megvizsgálta és részletes határozat-tervezetet készített, aminek elfogadását javasolja. Ennek a Magyar Néphadseregére vonatkozó részei az alábbiak:

- a fegyveres erők és testületek alaprendeltetését a szervezeti keretek megfelelő módon és hosszabb távon is biztosítják. Ezen belül: a békefunkciók ellátása és a rendkívüli viszonyokra történő felkészülésük feltételei, a békelétszám emelése azonban a demográfiai helyzet és a népgazdaság munkaerő-mérleg várható alakulása következtében nem tartható fenn, a fejlesztési és fenntartási költségek megfelelő arányának biztosítása érdekében pedig nem célszerű;
- a Magyar Néphadsereg Varsói Szerződésben vállalt kötelezettségeit az eddigi szinten kell teljesíteni; az Egyesített Parancsnokság elvi ajánlásait összhangba kell hozni a népgazdaság lehetőségeivel és néphadsereg szervezeti kereteinek további korszerűsítésére a IV. ötéves terv időszakára 5-6000 fő katona és 1 800 fő polgári létszámkeretet kell biztosítani. (3. o.) A technikai fejlesztés ezen felüli létszámigényét a hátszági rendeltetésű szervezetek és a vezető szervek állományának csökkentésével szükséges biztosítani;
- kiemelt feladatként határozták meg a létszámkeretek állami jóváhagyását, melyet 1970 végéig kellett előterjeszteni a Honvédelmi Bizottságnak;
- a fegyveres erők és testületek hivatásos állományán belüli arányok javítása, a tiszti rendfokozatok tekintélyének növelése, az egészségi állapot romlásából származó problémák megszüntetése, a folyamatos és tervszerű fiatalítás biztosítása, a nyugdíjrendszer kialakítása és egyéb problémák elkerülése érdekében meghatározták:
 - a Honvédelmi Minisztérium vizsgálja felül a tiszti beosztásokat, ennek során a meglévő rendszeresített tiszti státuszokat 10 év alatt 20-25%-kal csökkentésük, s

ezzel arányosan növeljék a tiszthelyettesei és a polgári állomány létszámát. A tiszti rendfokozaton belül jelentősen növeljék a beosztott tiszti, s csökkentsék a főtiszti beosztások arányát;

- a hivatásos állomány szolgálatát szabályozó Elnöki Tanács 105. és 106. számú határozatait kell módosítani, hogy a hogy a tiszti rendfokozati várakozási idők kialakításával a tisztek 45-47 éves korig érhessék el az alezredesi rendfokozatot; azonban a tehetségesek és a követelményeknek minden szempontból megfelelőek számára a soron kívüli előléptetés lehetőségét is meg kell tartani;
 - a tiszthelyettesek várakozási idejét – a főtörzsőrmestert követő két új (zászlósi és törzszászlósi) rendfokozat beiktatását is figyelembe véve – úgy módosítsák, hogy legalább 25 évre biztosítsák az előléptetési lehetőséget;
 - a nyugdíjrendszert úgy alakítsák ki, hogy az a fegyveres szervek számára kedvezőnek tekinthető életkorig a szolgálat folytatására, a későbbiekben pedig a nyugállományba helyezésre ösztönözzön;
 - a nyugdíjjogosultság megállapításának mértéke a főtiszteknél és a tábornokoknál 25 év, a beosztott tiszteknél és a tiszthelyetteseknél 20 év elismert munkaviszony legyen;
 - a szolgálati nyugdíj legalacsonyabb értéke 5-10%-kal legyen magasabb, mint a polgári életben;
 - a szolgálat felső korhatára egységesen 55 év legyen; a lehetőségét viszont meg kell teremteni a hivatásos állomány tagja – a nyugdíjjogosultság megállapítása – után kérhesse, illetve az illetékes szervek pedig kezdeményezhessék a nyugállományba helyezést, csökkentett nyugdíj folyósításával. A nyugdíj összege arányos legyen az elbocsátás indokával, a nyugállományba helyezett életkorával és egészségi állapotával. A csökkentett nyugdíj összege ösztönözzön arra, hogy a munkaképes korban nyugállományba helyezettek a polgári életben tovább dolgozzanak; ez esetben a nyugdíjuk és a keresetük együttes összege 5 évig ne haladja meg a nyugdíjazás előtti illetményük 120%-át.
- A hivatásos állomány szolgálati viszonyát szabályozó törvényerejű rendelet tervezetét dolgozzák ki és 1971. második felében terjesszék fel a Kormány, majd az Elnöki

Tanács elé. (A „Fegyveres erők és testületek hivatásos állománya szolgálati viszonya”-ról szóló törvényerejű rendelet 1971. június 1-jén lépett hatályba, így valószínűleg a felterjesztést korábban kellett megtenni. M. I.)

- Ahhoz, hogy a fegyveres erők és testületek káderhelyzetében meglévő problémák, különösen a tiszti és tiszthelyettesi létszamarányok, illetve a rendfokozati feszültségek megoldását meg lehessen kezdeni – és lehetőség szerint 10 éven belüli eredményesen be lehessen fejezni – elengedhetetlen, hogy a hivatásos állomány illetményszínvonala elérje a Politikai Bizottság 1968. november 16-ai határozatában összehasonlítási alapként elfogadott kohó-, és gépipari, vegyipari ágazatokban dolgozó vezető szakemberek jövedelmének szintjét. Az 1971. április 1-jei illetményemeléssel – a költségvetésből gazdálkodó szervek illetményszínvonalának emelésére előirányzott évi 3%-os átlagbérfejlesztésen felül – mintegy 7-10%-os illetményrendezést szükséges végrehajtani. (7. o.) Az illetményfejlesztés fedezetéül a IV. ötéves tervben előirányzott létszám-megtakarítás, valamint a tiszti állomány csökkentéséből eredő bérmegtakarítás szolgál.
- A polgári alkalmazotti állomány növelése és megtartása érdekében a legfontosabb beosztásokban be kell vezetni a kinevezési rendszert, valamint – az eddigieknél fokozottabb mértékben – tegyék anyagilag érdekeltté őket a hosszabb idejű munkavállalásban. A kinevezett alkalmazottak 10-15, a szerződéses viszonyban állók pedig 5-10%-kal magasabb bért kapjanak, mint a polgári szerveknél hasonló munkakörben foglalkoztatottak.
- A fegyveres szervek összehangoltabb, racionálisabb és takarékosabb fenntartása, illetve fejlesztése érdekében érvényesíteni kell a gazdálkodási tevékenység és a tervezés összehangolását.
- Fontos és motiváló tényező a javaslat utolsó bekezdése, amely szerint a határozat megvalósítása során jelentkező anyagi megtakarításokat a szervezetektől ne vonják el, hanem azokat a – az Országos Tervhivatallal történő egyeztetés után, a Honvédelmi Bizottság hozzájárulásával – a belső problémák megoldására, az élet- és munkakörülmények javítására használják fel.

A jelentéshez kapcsolódik a Magyar Néphadsereg Vezérkar 1. csoportfőnökének, vezérkari főnök helyettesének 1970. november 13-án kelt, a honvédelmi miniszternek címzett levele¹⁰,

¹⁰ HL HMT 1978/T-8/15. ö. e. (1970. 11. 13.)

mely a Politikai Bizottság október 20-ai határozat végrehajtásából fakadó problémákat taglalja, s kéri a minisztert, hogy a néhány kiemelkedő téma – a lehető legsürgősebben történő – megbeszélésére. A levél melléklete (a 002190/1970. számú) a Politikai Bizottság október 20-ai határozatában a HM-et és a BM-et közösen érintő kérdésekről szóló feljegyzés. Az egyik fontos kérdés a hivatásos állomány létszámának módosítása, a szolgálati viszony kérdéseit szabályozó törvényerejű rendelet-tervezet és az illetmény rendezése.

A Magyar Néphadsereg hivatásos állománya arányainak javítását a tiszti beosztások 20-25%-os (3400-4200 fős) csökkentésével – tíz év alatt – tervezik, továbbá 1900-2200 beosztás tiszthelyettesivé alakításával; 800-1000 beosztás polgáriasításával és 700-1000 beosztás megszüntetésével. A tiszti beosztások rendfokozati arányainak kedvezőbbé tétele érdekében 15-20%-kal tervezik csökkenteni a rendszeresített főtiszti beosztások számát, ezzel a rendezéssel a tisztek és főtisztek aránya 50-50%-os megosztottságú lesz. Az átcsoportosításokkal, a létszámcsökkentésekkel 1980-ra elérhető, hogy – az optimálisnak tartott – belső arányok kialakuljanak. A tervek szerint a katonalétszámhoz viszonyítva a tisztek aránya 17,5%-ról 13-14%-ra csökkenjen, a tiszthelyettesek aránya pedig 9,8%-ról 15-16%-ra, míg a polgári alkalmazottak száma az összlétszámhoz viszonyítva 14,9%-ról 15-17%-ra növekedjen. (3. o.)

A hivatásos állomány szolgálati rendjét szabályozó törvényerejű rendelet-tervezetet 1971. első félévében (itt már az első félév a határidő!) a Kormány, illetve az Elnöki Tanács elé kell terjeszteni. A jogszabályi kidolgozói munkát 1970. december 1-jével, a végrehajtási utasítások elkészítését 1971. január 1-jével kell megkezdeni. A törvényerejű rendelet-tervezetet az illetékes BM Kollégiumban és HM Katonai Tanácsban történő megtárgyalása, a szükséges pontosítások elvégzése után, 1971. június hó közepén tervezik előterjeszteni.

Az illetmények 1970. április 1-jétől történő emelésével kapcsolatban javasolja a feljegyzés, hogy különösen fontos az együttműködés az állami határozat elkészítésében a BM-mel. A HM és a BM által tervezett illetményemelés során lehet-e, illetve szükséges-e az azonosnak minősíthető beosztások illetményének egymáshoz való közelítése; valamint a BM az 1971. évi illetmény- (bér-) rendezésén túlmenően tervez-e rendkívüli jutalmazást 1971-re vonatkozóan?

A honvédelmi tárca illetékesei és az MSZMP KB közötti egyeztetések, vizsgálatok, jelentések nyomán született határozatok eredményeként folytatódott a Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztése.

Az 1972. június 27-én kiadott 0020. számú miniszteri parancs a Magyar Néphadsereg *állománycsoportja belső és a tiszti állomány rendfokozati arányainak módosítására* szintén a minőségi fejlesztést hivatott szolgálni.¹¹ A parancs első része az eltelt több mint húsz év fejlődését úgy értékeli, hogy a haderő szervezeti felépítése, anyagi-technikai felszereltsége jelentősen fejlődött, a fegyverzet korszerű; a személyi állomány, a tisztek, tiszthelyettesek és a katonák magas fokon képzettek, miáltal képesek a rájuk bízott fegyverekkel, harci technikával az ellenség elleni eredményes harcra.

A Magyar Néphadsereg fejlesztését, annak iránya, keretei és mértéke kialakítását a párt- és állami vezetés ez irányú határozatai alapján végezték. A határozatok – vizsgálatok, jelentések alapján – megszabták, hogy az 1950-es évek gyorsütemű fejlesztése következtében kialakult ellentmondásokat fokozatosan meg kell oldani.

A párt- és állami határozatok kiemelték, hogy nagy gondot fordítanak a Magyar Néphadsereg hivatásos, továbbszolgáló, valamint polgári állománya élet- és munkakörülményeinek fejlesztésére, anyagi helyzetének javítására; a szervezeti struktúrával, a fejlesztés követelményeivel összhangban lévő állomány- és rendfokozati arányok létrehozására, illetve a tisztek, tiszthelyettesek, polgári alkalmazottak munkájának elismerésére.

Az élet- és munkakörülmények javításának egyik mozzanata az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete a hivatásos állomány szolgálati viszonyáról, illetve az a tény, hogy a Kormány rendelettel szabályozta a tiszti, tiszthelyettesi állomány nyugellátásának rendszerét, egyben létrehozta a polgári alkalmazotti állománycsoportot, nem utolsósorban új illetményrendszert vezetett be, ami illetményemeléssel is járt.

A párt- és állami vezetés által kezdeményezett – a Magyar Néphadsereg rendszeresített beosztásaira kiterjedő – elemző vizsgálat, többek között feltárta, hogy:

- sok olyan tiszti beosztás van, melynek követelményrendszere, a feladat jellege, a felelősség mértéke, a képzettség igénye nem követel meg tiszti felkészültséget, ezért azt tiszthelyettes, vagy polgári alkalmazott is elláthatná;
- a tiszthelyettesi állomány – tapasztalatuk, képzettségük alapján – egyre nagyobb része válik alkalmassá kvalifikáltabb feladatok ellátására;
- a polgári alkalmazottak – szakmai képzettségük alapján – képesek ellátni sok, a korábbiakban tiszti, vagy tiszthelyettesi beosztást;

¹¹ HL HMT 1978/T-1/3. ö. e. (1972. 06. 27.)

- a rendszeresített rendfokozatok – a csapatoknál és intézeteknél egyaránt – sok esetben nem fejezik ki a szervezeti struktúrában a beosztások közötti különbséget, felelősséget.

Összegzésként elmondható, hogy a fenti anomáliák nem fejezik ki a munkakör követelményeihez kapcsolódó képzettségi, képességbeli elvárásokat, különbségeket, amit egy hierarchikus szervezetben az állománycsoportoknak és a beosztás rendfokozatának tükröznie kell. A feltárt problémák megoldása érdekében a miniszter megparancsolta, hogy:

- 1980-ig – szervezetenként változó mértékben – folyamatosan csökkenteni kell a rendszeresített tiszti beosztásokat és ezzel arányosan növelni a tiszthelyettesi beosztások és a polgári munkakörök számát;
- a rendszeresített tiszti rendfokozatok arányát a főtiszti rendfokozathoz kötött beosztások számának jelentős mértékű csökkentésével módosítani kell, ezzel arányos mértékben növelni a tiszti rendfokozathoz kötött beosztások számát (Mintha ez az igény még napjainkban is érvényes lenne! – M. I.);
- az igazgatási, technikai, ellátó és kiszolgáló szolgálat tiszti beosztásait kell tiszthelyettesivé és polgárivá módosítani, valamint sok helyütt változtatni szükséges a tiszti beosztások kezdő szintjét is;
- az állománycsoportok módosítását 1972. július 1-jétől folyamatosan kell végezni, hogy 1980-ig befejeződjön.

A vezérkar főnökének megparancsolta a miniszter, hogy a jóváhagyott állománycsoport-módosítás és rendfokozati struktúra alapján kiadott nomenklatúrában biztosítsa:

- a beosztás ellátásához szükséges követelmények legyenek összhangban a szervezetek beosztási helyeire rendszeresített állománykategóriával;
- a beosztásokhoz megállapított rendfokozat a korábbinál erőteljesebben fejezze ki az adott beosztás erkölcsi, anyagi felelősséget és a beosztások egymáshoz való viszonyát;
- a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. sz. törvényerejű rendelet értelmében 1972. július 1-jétől – minden feltétel megléte esetén – csak az a tiszt és tiszthelyettes léphessen elő, akinek a vezérkari főnök által kiadott új nomenklatura alapján a beosztás rendfokozata ezt lehetővé teszi;

- első tiszti beosztásukban a fiatal tisztek – a szolgálat érdekében – huzamosabb időt tölthessenek el; a beosztásukhoz előírt rendfokozattól függetlenül a várakozási idő leteltekor, soron, egy alkalommal előléphessenek, ha a feltételekkel rendelkeznek és a szolgálatukkal kiérdemelték;
- az önálló állománytáblával rendelkező hadrendi elemek parancsnokai megkapják a szervezetükre vonatkozó – tiszti állományra érvényes – nómenklatura-módosítást, az új és a módosuló beosztások megnevezését.

A vezérkar főnökének és a pénzügyi főnöknek együttes feladatul szabta a miniszter, miszerint az állomány- és rendfokozati arány módosításával összefüggésben a tiszthelyettesi illetmény-nómenklaturát – 1972. június 30. napjáig – úgy módosítsák, hogy:

- ahol az állományarány módosulása miatt a korábbi tiszti beosztás tiszthelyettesivé módosult, illetve ahol a beosztás feladata, jellege, tartalma változott, ott az illetménykategóriát is a feladathoz határozzák meg;
- ahol a korábbi tiszti beosztást – az annak megfelelő felelősséggel, hatáskörrel, munkával járó feladattal – tiszthelyettesivé alakítják át, ott a korábbi (tiszti) illetménykategóriát kell megállapítani. Ezért a tiszthelyettesi illetménykategória felső határát 10-re emeli.

A miniszter rendelkezett – a korábbi 00015/1972. számú parancsára utalva – az átszervezésben érintett hivatásos állományúakkal kapcsolatban:

- azok a tisztek és tiszthelyettesek, akiknek beosztása átmenetileg megszűnt, s míg új beosztásba nem kerülnek, a régi szervezetüknél szolgáljanak – személyi tartalékként;
- az átszervezésre kerülő beosztásokban szolgálatot teljesítő tisztek, tiszthelyettesek beosztásukban maradnak mindaddig, míg állománycsoportjuknak megfelelő beosztásba kerülnek, illetve amíg nem kerülnek nyugállományba;
- a kádermozgatási hatáskörrel rendelkező, vagy erre javaslatot tevő parancsnokok felelőssége, hogy az a tiszt és tiszthelyettes, aki képessége, munkája alapján érdemes és képzettsége is megfelelő, mihamarabb kerüljön az állománycsoportjának megfelelő beosztásba. Az érintett tisztek, tiszthelyettesek – az érvényes pénzügyi rendelkezéseknek megfelelően – magasabb illetményfokozatba előre sorolhatóak.

Az MN személyügyi főcsoportfőnök feladatául kapja, hogy:

- az 1972. július 1-jét követő kádermozgást az állomány- és rendfokozati arányok módosításának megfelelő módon szabályozza;

- a hivatásos és továbbszolgáló állomány utánpótlásának, valamint iskoláztatási távlati tervében is érvényesítse az állomány- és rendfokozati arányok módosításának követelményeit.

Az MN kiképzési főcsoportfőnököknek az új állományarányok alapján ki kell dolgoznia a hivatásos tiszti, tiszthelyettesi képzés rendszerét, valamint a polgári állomány átképzésével kapcsolatos általános elveket és követelményrendszert.

A csapatok, intézetek, szervek parancsnokai számára az alábbi feladatokat határozta meg:

- a személyi mozgás, utánpótlás és előléptetés elvi, szervezeti alapjainak – az 1972. július 1-jétől érvényben lévő, a vezérkar főnöke által kiadott – nomenklaturát és jelen parancsot tekintsék;
- az állománykategóriák módosításának megfelelően az állomány mozgatását, a beosztási helyek feltöltését úgy tervezzék – a kiadásra kerülő utasítások elvi állásfoglalása és jelen parancs alapján –, hogy a magas fokú harcészültség biztosítása mellett az állomány biztonságérzetét is erősítse;
- a személyi kérdések eldöntésénél körültekintően, messzemenő gondoskodással vizsgálják meg a lehetséges megoldásokat. A szolgálati érdek elsődlegességére figyelemmel gondoskodjanak a teljes állomány adódó problémáinak méltányos rendezéséről.

Az állománykategória-, vagy rendfokozati változással érintett beosztásban szolgáló tisztekkel, tiszthelyettesekkel az illetékes parancsnokok személyesen – 1972. augusztus 31-ig – beszéljenek (folytassanak személyi beszélgetést), adjanak tájékoztatást a beosztás módosulásáról.

A miniszter a záró rendelkezésben előírja, hogy a parancsot 1972. július 15-ig a teljes állománnyal ismertetni kell. Felhívja a figyelmet arra, hogy a tiszti és tiszthelyettesi állománnyal teljességében, a polgári állománnyal a rájuk vonatkozó részt kell ismertetni.

A parancs a Magyar Néphadsereg *minőségi fejlesztésének egyik meghatározó jelentőségű lépése.*

Összefoglalva – korántsem a teljességre törekedve –, úgy érzem, hogy e rövid áttekintés, a legfontosabb elemek felvillantása is érzékelteti, hogy az illetékesek az 1970-es évek elejétől jelentős fejlesztést irányoztak elő a védelmi szféra egészében ugyanúgy, mint a hadsereg szervezeti egységeinek átalakítása, a technika korszerűsítése, a kiképzés színvonalának emelése, az illetmények rendezése, a mindezek fedezetéül szolgáló honvédelmi kiadások

biztosítása területén. A fent bemutatott honvédelmi miniszteri parancsok, utasítások árnyaltabbá teszik a képet a Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztésének 1970-es évekbeni irányairól, azok meg-, vagy meg nem valósításáról. És az sem lehet közömbös – sőt, inkább szomorú! – hogy a közel négy évtizeddel ezelőtt meghatározott több nagyjelentőségű feladat még napjainkban sem veszítette el aktualitását, mi több, jelenünk és közeljövők sürgető igénye, csak tanulnunk kellene történelmi közelmúltunkból (is)!

Fehér Karola, ZMNE BSc hallgató

UKRAJNA: VÁLTOZÓ KÖZÉP-EURÓPAI BIZTONSÁG AZ IDEI VÁLASZTÁSOK UTÁN

A szerző cikkében elsősorban arra a kérdésre kíván választ adni, hogy a várható kijevi külpolitika milyen mértékben válik függővé Moszkva szándékaitól, vagy éppen mennyire sikeresen azonosul az európai közösség elképzeléseivel. A szerző hangsúlyozza: a téma aktualitása miatt mindkét oldalt csak feltételezésekkel lehet alátámasztani, hiszen a kérdésre csak a jövő eseményeinek ismeretében lehet elfogadható választ adni.

Kulcsszavak: Ukrajna útkeresése

Karola Fehér, B.A. Student of Miklós Zrínyi National Defence University

UKRAINE: CHANGING MIDDLE-EUROPEAN SECURITY AFTER THIS YEAR'S ELECTIONS

In her article the Author intends to answer the question, how much the expected foreign policy of Kiev will depend on the intentions of Moscow, or which way it will identify itself through the ideas of the European community. Considering that this is an actual topic the Author emphasizes that both considerations can only be argued with assumptions, as the question can only be answered correctly by the knowledge about future events.

Keywords: Ukraine's ways of searching for path

Az elmúlt hónapban nem csak a nagyvilágra figyelt Európa, az ukrán elnökválasztás kapcsán a kontinens kis időre térségünk egyik „középhatalmára” koncentrált. A választási kampány a korábban már megszokott ukrán magatartás szerint zajlott; bővelkedett botrányokban, megfélemlítésben és nem utolsósorban kormányváltásra került sor. Kis idővel az új államfő beiktatása után mindenképpen el kell gondolkoznunk azon, hogy mit vonhatna maga után az ukrán belpolitikai helyzet megváltozása. Milyen mértékben módosulna a közép-európai biztonsági helyzet? Hogyan befolyásolhatják az ukrán határokon belüli események az Európai Unió vagy éppen a NATO magatartását a jövőben?

Ezen munka azokat a feltételezhető irányokat hivatott bemutatni, melyek – habár egyelőre még csak találgatás szintjén – körvonalazódni látszanak az elmúlt pár hét tapasztalatai alapján. Az ukrán függetlenedés utáni külpolitikai irányok vázolása után térek rá az idei elnökválasztásra. Ezután igyekszem sorra venni azokat a területeket, melyeken változás következhet be.

Az önállósult Ukrajna útkeresése

A Szovjetunió felbomlása nem csak a bipoláris rendszer megszűnését eredményezte, hanem egészen új kihívásokat állított a volt szuperhatalom érdekszférájába tartozó államok elé is. Az 1991-es év eseményei hosszútávon napjainkra is kihatnak, akár a társadalmi jelenségeket, akár a politikai berendezkedéseket vizsgáljuk a kelet-európai térségben. A volt szocialista tömb országaiban a rendszerváltás volt hivatva rendezni a megváltozott körülményeket, egyes államok esetében azonban ma is érződik az a beállítottság, melyben egyaránt fellelhetőek a keleti és a nyugati orientáció ötvözőtt elemei.

Erre tökéletes példa keleti szomszédunk, Ukrajna. Az ország belpolitikai ingadozásai jól igazolják azt a nem egyenletes, időnként szünetelő folyamatot, amely elmondható mind az orosz, mind az euro-atlanti integráció irányába. Éppen ezen kettősség miatt Ukrajna sajátos helyzetet tudhat magáénak. Földrajzi fekvését tekintve az ország 603 550 km²-nek¹ kis hányada benyúlik a Kárpát-medence által körülhatárolt zárt térségbe, így Közép-Európa közös ügyeinek intézésében is döntő szereppel rendelkezik. Az ország lakosságát, területét és fegyverzetét figyelembe véve joggal beszélhetünk középhatalomról. Mindezek tudatában nem nehéz Európa második legnagyobb államának belpolitikai, orientációs vívódásait megérteni. A nyugat felé történő közeledés Ukrajna fokozottabb szerepvállalását jelentené az európai közösség kollektív ügyeinek részvételében, nem figyelmen kívül hagyva azt, hogy a régóta tervben lévő NATO-csatlakozás megvalósulásával az ország a katonai szövetség legkeletibb államává válna, közvetlenül Oroszország szomszédságában. A mind keleti, mind nyugati viszonyok együttes ápolása Ukrajna közvetlen szomszédjainak külpolitikájában távolságtartást eredményez, melyet az Európai Unióba és a NATO szervezetébe történő ukrán belépés enyhítene. Ez a hűvös magatartás leginkább a kisebbségpolitika területén érhető tetten.

A fenti megállapítások igazolásához meg kell vizsgálnunk azokat a mérföldköveket az ukrán külpolitika alakulásában, amelyek ezt az állapotot előidézték. Ezek között elsődleges helyet foglalnak el azok a szervezetek és együttműködések, melyekben Ukrajna aktívan részt vesz, valamint azok a biztonsági elképzelések, melyek megvalósultak, vagy a megvalósulás útján járnak. Ezek bemutatása előtt azonban az orosz-ukrán viszony rövid ismertetését tartom célszerűnek.

Az orosz enyhülés

Miután a Szovjetunió felbomlott és Ukrajna függetlenné vált, megtörténtek az első lépések az önálló külpolitikai elvek kidolgozására. Ennek eredményeként adták ki 1993. július 2-án, a Parlament (ukránul: Verhovna Rada) által

¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>

elfogadott „*Ukrajna külpolitikájának főbb irányvonalai*” című dokumentumot, amely az ország külpolitikájának sarkalatos alapelveit foglalta magában.² Ez azonban nem az első ezzel foglalkozó irat volt, hiszen az ukrán alkotmány már megfogalmazta a külpolitikai célokat. Az ukrán-orosz viszony különleges helyzetét első ízben mégis csak az 1993-as dokumentumban emelték ki, külön kitérve a gáz- és olajszállításon alapuló függőségi viszonyra, valamint a többmillió orosz kisebbségre.³ A kooperáció fontosságát tovább igazolja, hogy Ukrajna egyik alapvető céljának, az atomfegyver-mentességének elérésében is végül orosz segítséget vett igénybe: atomtölteteinek birtoklását keleti szomszédjára ruházta, majd 1994. január 14-én Moszkvában Kravcsuk ukrán elnök megállapodást írt alá, melyben elővetítette országa csatlakozását az atomsorompó-szerződéshez.⁴

Amíg az 1990-es évek kezdetén a Kreml mereven ragaszkodott elképzeléseihez, ha Ukrajnáról volt szó, addig az ezredfordulóhoz közeledve az orosz magatartás enyhülni látszott. 1997-ben sor került a Barátságról, Együttműködésről és Partnerségről Szóló Alapszerződés, valamint a Fekete-tengeri Flottáról szóló egyezmény aláírására. A két dokumentum vitathatatlanul pozitívan befolyásolta a kapcsolatokat, sőt európai viszonylatban is stabilizáló szereppel bírt.⁵ A közös ügyek előmozdításában komoly előrelépést jelentett Vlagyimir Putyin hatalomra kerülése 2000-ben, hiszen egy nyitottabb, rendezett viszony kiépítését hirdette meg országa nyugati szomszédjával. A 2001-es év folyamán több olyan találkozóra is sor került, amely az Oroszország-Ukrajna közötti kereskedelmi együttműködés javítását jelölte meg fő témájaként.⁶

A másik sarokpontot a két ország kapcsolatainak sokrétűségében a fekete-tengeri flotta és a Krím-félsziget kérdése adta. Habár a Krím Köztársaság 1992-ben kikiáltotta függetlenségét, a gyakorlatban mindig is Ukrajnához tartozott, az itt élő nagyszámú orosz kisebbség pedig érzékeny pontját képezte az orosz-ukrán viszonyoknak.

² Dr. Nagy László: Ukrajna biztonságpolitikája, In.: Új Honvédségi Szemle, 1994. július, 7. szám, p. 34.

³ 2001-es mérések alapján lakosság 17,3% - a orosz.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>

⁴ A moszkvai tárgyalás eredetileg egy orosz-amerikai találkónak indult, az ukrán kérdés csak mellékes napirendi pont volt. Kravcsuk hosszas viták után tette le voksát a Kreml mellett, hiszen Kijev atomtölteteinek leszerelésében annak a segítségét szerette volna igénybe venni, aki többet ígér a rakétákért. Másrészt Ukrajna jóval korábban meghirdette atomfegyver-mentességi politikáját; 1990-ben került kiadásra az „Ukrajna Állami Szuverenitásáról” szóló nyilatkozat, amely már a Szovjetunió felbomlása előtt deklarálta az ország 1990-es évek elején követett külpolitikai alapelveit: a semlegességet, az atommentes elveket és tömbönkívüliséget. Póti László: Ukrajna kül- és biztonságpolitikája, 1990-2000, Budapest, 2001. p. 9.

⁵ Grecsanyinov V. A. : Eurázsia, Nyugat-Európa, Ukrajna, Oroszország: Vetélkedés vagy együttműködés? In.: Új Honvédségi szemle, 2002. november, 11. szám, p. 53.

⁶ 2001 decemberében Harkovban Kucsma ukrán elnök vetette fel a kölcsönös támogatásnyújtást az egyes világszervezetekben betöltött közös szerepet illetően. Ehhez fontosnak tartotta a kereskedelmi akadályok felszámolását. Valamint itt került sor az Odessza-Brodi olajvezeték és a Juzsnüj olajterminál felajánlására Oroszország számára, gyorsítva ezzel a termékek szállítását a Boszporusz kikerülésével.

A gázkérdés kapcsán többször vita alakult ki a két ország között, amely Ukrajna tranzitszerepéből fakadt. 2006-tól új fejezet nyílt a gázszállítás történetében, melynek kiindulópontját a 2004-es jaltai megállapodás adta. Eredményként a Gazprom orosz cég jelentős befolyást szerzett az ukrán piac felett, cserébe viszont Ukrajna jóval alacsonyabb áron juthatott hozzá a gázhoz, előnyt élvezve ezzel a kelet-közép-európai országok előtt. 2007-ben Oroszország immár többedjére vetette fel egy, a nyugati szomszédja vezetérendszerét ellenőrző konzorcium ötletét, gázmezőket felajánlva ezért. Ekkor az ukrán belpolitikai vezetés az országban zajló eseményekre koncentrált, így a gázkérdés egészen 2008-ig, Dimitrij Medvegyev hatalomra kerüléséig nyitott maradt. A konzorcium megvalósítását az új orosz elnök európai befolyással képzelte el – elnyomva ezzel az ukrán fél érdekeit –, azonban az orosz-grúz konfliktus következtében végleg megfeneklettek a tárgyalások.

Az orosz-grúz események nem tették lehetővé egy, a mindkét fél által átgondolt tervezet aláírását, a feldühített Moszkva pedig teljes elszámolást követelt az év végéig. Mivel ez csak részben történt meg, így Oroszország csökkentette szállításait az Ukrajnának szánt mennyiséggel, majd 2009. január 7-től a Gazprom teljesen leállította a tranzitot a kérdés rendezésének elmaradása miatt. Az elmérgesedett helyzet megoldását Oroszország az Európai Unió bevonásával képzelte el, azonban a szállítás feletti kontroll sem Moszkvának, sem Kijevnek nem állt érdekében. Végül egy többszintű találkozó zárta le a konfliktust, amely nagyjából a 2008. októberi viszonyokhoz vezetett vissza.⁷

A GUAM-csoport és a FÁK, az euró-atlanti integráció

Az Ukrajna számára jelentős orosz kapcsolat mellett van néhány olyan szervezet is, amelybeli tagságával az ország a regionális biztonság és stabilitás erősítésében érdekelt. A FÁK-államok elsődleges célja a kereskedelmi viszonyok rendezése volt, közös elvek és hatékony együttműködés mégsem valósult meg. Ennek fő oka az egyes tagállamok Oroszországhoz való hozzáállásában és az egyéni érdekek érvényesítésében keresendő. A FÁK így nem nőhetett a kereskedelmet és a biztonságpolitikát átfogó szervezetté.

Ellentétben ezzel az együttműködéssel, a GUAM-csoport már jóval sikeresebbnek mondható. A Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova által 1997-ben alapított társulás a gazdasági közös ügyek hatékonyabb rendezésére jött létre, azonban regionális integrációs szervezetté nőtte ki magát. Ez egyrészt a résztvevő országok számának is köszönhető, hiszen a négy tagállam könnyebben jut konszenzusra, mint a több országot tömörítő FÁK. Értékelve a két regionális szervezet munkáját azt mondhatom el, hogy amíg a FÁK-államok eltérő érdekeik és konfliktusaik miatt nem sikerült egy homogén szerveződést

⁷ Deák András György: Orosz-ukrán gázháború újra, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2009. p. 11.

létre hozni, addig a GUAM-csoport megteremtette a feltételeit egy biztonságpolitikai kérdésekkel is foglalkozó integrációs közösségnek.⁸

Ukrajna Oroszországhoz, és a térség államaihoz fűződő viszonya mellett fontosak az ország nyugati irányba megkezdett törekvései is. Ezek megfogalmazása az ezredfordulóhoz közeledve vált hangsúlyossá, azonban az mind az Európai Unió, mind a NATO, mind Ukrajna számára világossá vált, hogy a csatlakozás alapvető feltételei még nincsenek jelen. A nyugati integrációs folyamatokat tekintve máig nem tisztázott kérdés az ukrán belpolitikában az ez irányba történő közeledés mértéke; ezt a különböző pártok másképpen értelmezik. Éppen emiatt látható egy lelassult, akadozó folyamat mind az Unió, mind a NATO felé megtett lépések tekintetében.

Az EU-hoz történő csatlakozás alapfeltételeinek meghatározására már az integrációs igények felmerülésének korai szakaszában sor került: ezek a jogharmonizáció, a demokratikus állam követelményeinek megteremtése, valamint a gazdaság versenyképességének növelése voltak. Az első eredményeket 1998-ban sikerült felmutatni, de még most, 2010-ben sem beszélhetünk EU-tagságról.⁹ A 2000-ben kiadott integrációs program éves tervekkel igyekszik kijelölni a belpolitikai változtatásokat. Az EU elhanyagolhatatlan momentumnak látta Ukrajna Világkereskedelmi Szervezetbe való belépését. A csatlakozásra 2008 februárjában került sor, ezzel számos új lehetőséget teremtve az ukrán gazdaságnak arra, hogy képviselje magát a világpiacon.¹⁰

Még ebben az évben megrendezték az EU-ukrán csúcst a párizsi Élysée Palotában, azonban a találkozó az ukrán várakozásokat sajnos alulmúlta. A kedvezőtlen nemzetközi helyzet az orosz-grúz események miatt, valamint az EU-diplomatáinak hűvös politikája „csak” az „Eviani Csúc”¹¹ elnevezésű dokumentum aláírásához vezetett. Az ez időben zajló ukrán belpolitikai csatározások, valamint Nyugat-Európa megosztottságának következtében a tagság irányába elmozdulás nem történt; a szöveg szerint a szervezet *„nyitva hagyja az ajtót az EU és Ukrajna közti kapcsolatok progresszív fejlesztése előtt”*.¹² Az egyetlen pozitívum egy vízumfeltételek könnyítéséről szóló megállapodás volt. 2008 óta jelentősebb, a kapcsolatot előrébb segítő találkozót, egyezményt vagy megállapodást felsorolni nem tudunk.

⁸ Varga Attila: A FÁK-integráció katonai és biztonságpolitikai vonatkozásai, In.: Új Honvédségi Szemle, 2007. február, 2. szám, p. 71.

⁹ Grecsanyinov V. A. : Eurázsia, Nyugat-Európa, Ukrajna, Oroszország: Vetélkedés vagy együttműködés? In.: Új Honvédségi szemle, 2002. november, 11. szám, p. 62.

¹⁰ <http://www.vg.hu/velemeny/ukrajna-wto-tagsaga-209677>

¹¹ A találkozót eredetileg Evianban, az alpesi városban rendezték volna meg, innen a dokumentum neve.

¹² <http://209.85.135.132/search?q=cache:Xr2aPdNXsaEJ:www.euractiv.hu/kulpolitika/hirek/az-eu-resnyire-nyitva-hagyta-az-ajtot-ukrajna-elott+ukrajna+eu&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

Hasonlóan vontatottan halad Ukrajna belépése a NATO szervezetébe is. Habár a folyamat ígéretesnek mutatkozott egészen a 2006-ig,¹³ az intenzitás azóta csökkent. 1997-ben kiadták a Megkülönböztetett Partnerségről szóló NATO-Ukrán Egyezményt és a madridi csúcs keretein belül megalakult a NATO-Ukrajna Bizottság (NUC).¹⁴ A következő mérföldkövet a 2002-es, a Kucsma ukrán elnök által bejelentett integrációs törekvés meghirdetése jelentette. Ezt követően jelezte az ország szándékát a NATO-Ukrajna Akcióterv (MAP) mielőbbi elfogadására.¹⁵

Azonban a Narancsos Forradalom után megtorpant a folyamat, a politikai vezetésében pedig máig érzékelhető a megosztottság a NATO-csatlakozást illetően. A 2008. évi bukaresti csúcson elmaradt a NATO meghívása az Akciótervbe,¹⁶ az eltelt másfél év pedig semmilyen kimagasló eredménnyel nem szolgált a NATO és Ukrajna viszonyában, csupán a választási kampányok és a politikai pártok programjainak jól csengő ígérete maradt a katonai szervezethez való mielőbbi csatlakozás vagy az attól való távolmaradás.

Az elmúlt pár év belpolitikai eseményei napjainkig

Az európai közvélemény hamar elfogadta az ukrán elnökválasztás kimenetelét, szemben a vesztes Julija Timosenkoval. Habár a második forduló eredményei már biztossá váltak, a „Gázhercegnő” tovább folytatta a győztes ócsárolását. A Viktor Janukovics 48,6%-val szemben 45,8%-ot szerzett Timosenkonak lassanként sikerült lecsillapodnia, hiszen azon szándékától is elállt, hogy utcára vigye híveit: „*Ha Janukovics csalni akar, olyan ellenállást tudunk vele szembeállítani, amelyet még sohasem látott, még 2004-ben sem*” – jelentette ki Timosenko még a február 7-i, második forduló lebonyolítása előtt.¹⁷

A két közéleti szereplő már régóta jelen volt az ukrán belpolitika színpadán, sőt többszörös miniszterelnökökről van szó. Julija Volodimirivna Timosenko karrierje viszonylag korán elkezdett felfelé ívelni, hiszen közgazdász diplomájának megszerzése és előnyös házassága révén több nagyvállalat felvirágoztatása fűződik a nevéhez. Az 1990-es évek végén férjével közösen Ukrajna két legnagyobb földgázimportőr cégét vezették, ekkor kapta a „Gázhercegnő” nevet.

¹³ 2006-ban kormányváltásra került sor: Timosenko után újra Janukovics következett, az események viharos lefolyásának következtében pedig az integrációs tervek is háttérbe szorultak.

¹⁴ Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Ukrajna már 1991-ben csatlakozott az Euro-atlanti Partnerségi Tanácshoz, 1994-ben pedig a FÁK-államok közül elsőnek lépett be a Pfp- programba.

¹⁵ A MAP a Membership Action Plan rövidítése, mely minden olyan ország esetében kidolgozásra kerül, amely szeretne csatlakozni a szervezethez. A terv elgondolásokat dolgoz ki bel- és külpolitikai téren is a csatlakozni akaróknak azért, hogy az integráció minél gyorsabban haladjon.

<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/hungarian/art2.html>

¹⁶ http://209.85.135.132/search?q=cache:IKNHsHJLSR4J:www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_tevekenysegek/nato_ukrajna_kapcs.htm+ukrajna+biztons%C3%A1lpolitika&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

¹⁷ <http://www.hirextra.hu/2010/02/04/timosenko-tuntetest-helyezett-kilatasba/>

A politikai pályafutása 1996-ban vett lendületet, amikor a kirovohradi területen nagyon magas, 92,3%-os támogatottsági arányt tudott felmutatni. A Viktor Juscsenkot támogató politikus-üzletasszony karrierjének egyedüli szégyenfoltja az a börtönbüntetés, melyet okirat hamisításért és földgázcsempészetért kapott 2001-ben.¹⁸ Ez mégsem tántorította el politikai ambícióitól, 2004-ben a Viktor Juscsenko vezette Mi Ukrajnánk párttal lépett koalícióra a Julija Timosenko Tömb (BJuT), amely Juscsenko elnökké választását volt hivatva segíteni. Ezután a Narancsos Forradalom egyik vezéralakjaként tűnt fel a világ harmadik legbefolyásosabb női politikusa. 2005-ben először rekordszámú, 373 szavazattal lett miniszterelnök, majd 2007-ben újraválasztották ugyanerre a posztra.¹⁹

Viktor Fedorovics Janukovics politikai felemelkedése szintén az 1996-os évtől mondható jelentősnek, ekkor a Donyec-medence kormányzói tisztségét töltötte be. Diplomájának megszerzése után az akkori köztársasági elnök segítségével került be a belpolitika vérkeringésébe, Leonyid Kucsma támogatta őt a miniszterelnöki poszt megszerzésében.

Mentora ügyesen egyengette pártfogoltja útját, hiszen a Moszkvához való közeledés meghirdetése a várt eredményt hozta: a Verhovna Rada 234 szavazattal választotta meg Janukovicsot. 2004-ben miniszterelnökként indult a választásokon a Régiók Pártja színeiben, azonban választási csalást hangoztatva a Timosenko-Juscsenko tömb megóvta az eredményt. Így Viktor Juscsenko került ki győztesként, Janukovics pedig lemondott tisztségéről. Miután Timosenko és Juscsenko távolodni kezdett egymástól, Janukovicsnak lehetősége nyílt a hatalom megragadására; 2006-tól újra a miniszterelnöki tisztséget töltötte be, majd Timosenko 2007-es győzelme után ellenzékbe vonult.²⁰

A Narancsos forradalom

A 2010-es választások kapcsán szóba került a 2004. évi „Narancsos forradalom”, többen párhuzamot véltek felfedezni az akkori és a mostani események között. A tiltakozás akkor az elnökválasztási csalás következtében bontakozott ki, az elnevezés nevében szereplő narancsszín Juscsenko táborát jelképezte.

A 2004 októberében lefolytatott fordulóban a két legtöbb szavazatot Janukovics, és a rejtélyes körülmények között dioxin-mérgezést kapott Juscsenko kapták. A következő hónapban megrendezett második kör eredményét azonban választási csalásra hivatkozva megóvta a Juscsenko-

¹⁸A vádakokat azonban nem sikerült bizonyítani, így pár hét múlva Timosenko szabad lábra került. Még ebben az évben megalapította vezetésével a Julija Timosenko Tömböt (BJuT), a parlamenti választásokon pedig sikerült 20%-ot elérnie.

¹⁹Julija Timosenko hivatalos honlapja: <http://www.tymoshenko.ua/en/page/about>

²⁰http://74.125.77.132/search?q=cache:ircok3xKJhUJ:en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Yanukovych+viktor+janukovics+website&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

Timosenko blokk, így november 22-én hajnalban tömeges tüntetések kezdődtek; a protestálók narancsszínű szalagot viseltek, ezzel kifejezve az ellenállás békés jellegét. A Janukovics- párti „kékek” egy része szintén Kijevbe vonult, de nyílt összecsapásra nem került sor az ukrán parlament előtt gyülekező Juscsenko-hívekkel, a megmozdulásnak halálos áldozata nem lett.

A Központi Választási Bizottság végül érvénytelenítette a második fordulót, valamint annak megismétlését rendelte el. Az eredmény 2005. január 10-én lett nyilvános: Juscsenko a szavazatok 51,99%-ával győzelmet aratott.

Több év távlatából visszatekintve a forradalom jól kifejezte a függetlenedett Ukrajna népének akarátát: a korrupt, oligarchikus rendszert támogató Janukovics helyett országuk élére egy hiteles, szimpatikus vezetőt akartak, és ezt tetteikkel is kifejezték.²¹

A hasonlóságot abban látom a 2004-es és az ideai események között, hogy a második forduló megrendezése előtt Timosenko Janukovicsot még mindig az inkorrekt rezsimit kiszolgáló bábként emlegette, aki Ukrajna népét nem a haladás felé, hanem vissza a kőkorszakba vezeti. Ennek ellenére a többség mégis Janukovics mellett tette le voksát...

A sikerek ellenére a narancsos koalíció nem bizonyult összetartó szövetségnek. 2006-ban Timosenko már nyíltan szembefordult egykori támogatójával, aki lehetőségként vetette fel a Janukovicsal történő közös munkát.²² Továbbá az egykor még a lakosság egységes támogatottságát maga mögött tudó Juscsenko népszerűségi indexe nagyot esett az elmúlt években, tekintve halovány próbálkozásait a gazdaság megreformálására. Maga Timosenko is lekicsinylően beszélt róla, sőt mi több, a mutatókat vizsgálva a 2010-es választásból vesztesként kikerülő Timosenkot jóval rátermettebb politikusnak tartják, mint a volt köztársasági elnököt.

Továbbá Juscsenko politikai pályafutásának csillaga már-már végleg leáldozóban van, hiszen az ideai választások első fordulójában csupán 5%-ot sikerült elérnie.²³ Ezzel szemben Timosenko bravúros beszédet mondott a február 7-i második fordulót megelőzően is. A volt kormányfő közel egy óra monológja sokakat kötelezett el maga mellett, nem figyelmen kívül hagyva azt, hogy Ukrajna elsőszámú politikusnője kiváló képességekkel rendelkezik a retorika területén: szuggesztív előadasmódjával és a nemzete iránt érzett

²¹Karatnyicky, Adrian: Ukraine's Orange Revolution, In.: Polgári Szemle, 2009. december, 6. szám
<http://74.125.77.132/search?q=cache:mvc3XKUmjKAJ:www.polgariszemle.hu/app/interface.php%3Fview%3Dvdigest%26ID%3D180+narancsos+forradalom&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

²²<http://74.125.77.132/search?q=cache:B8WhtPwHODEJ:www.origo.hu/nagyvilag/20060720timosenko.html+timosenko+juscsenko+2006&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

²³Clifford L. J. : Presidential Election in Ukraine Goes to a Runoff
<http://www.nytimes.com/2010/01/18/world/europe/18ukraine.html>

elkötelezettségével könnyen megnyerte a tömegek ezreit.²⁴ Janukovics azonban átengedte ellenfelének a lehetőséget az általa üresnek vélt ígéretek előadására, a nyílt szereplésektől is többször távol maradt mondván, Timosenkoval szemben ő inkább cselekszik.

A 2010-es választási kampány

Timosenko egész választási kampánya alatt erősen bírálta mind az oligarchákat, mind Janukovics nézeteit, hiszen úgy látta, ellenfele politikája megakadályozná Ukrajna továbbhaladását azon az úton, amely végén az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás áll. Ígéretei között szerepelt továbbá egy korrupciómentes, független belső rendszer kiépítése, amely magában foglalja mind a sajtó szólásszabadságát, mind a vidék közös ügyeinek összefogását, mind pedig egy jobb és színvonalasabb életminőség megteremtését a lakosság számára: *„Országos és helyi népszavazásokat fogok bevezetni azért, hogy az emberek hatékonyan részt vegyenek a döntésekben... Közösén megteremtjük a szilárd rendet a központi kormányzásban, majd kiterjesztjük ezt a vidékre is.”*²⁵

A másik sarokpontot a választási ígéretek kapcsán mindenképpen a külpolitikai célok jelentették, hiszen Timosenko úgy vélte, Ukrajna *„képes felnőni az európai értékekhez úgy, mint a demokrácia, a politikai kultúra és az emberi jogok tiszteletben tartása. Ha pedig sikerül felépíteni Európát Ukrajnán belül, akkor Ukrajna is tagja lehet az Európai Unió közösségének.”*²⁶

A fő különbséget a két jelölt nézetei között az Oroszországhoz fűződő viszony adta külpolitikai szemszögből, hiszen Janukovics komolyabb híve a keleti szomszédal való együttműködésnek, így semmiképpen sem támogatta olyan hevesen a NATO-ba történő belépést. Ezzel szemben Timosenko beszédeiben főként csak, mint gazdasági partnert emelte ki Moszkvát.

Timosenko egészen biztos volt győzelmében, főként, hogy vetélytársa egyszer már elbukott a „Narancsos Forradalom” alatt. Emiatt is volt annyira nehéz elfogadnia, hogy most csak a második hely jutott számára. Ígéretéhez mérten a legvégsőig elment az eredmény megdöntése érdekében; választási csalásra hivatkozva nyolckötetnyi beadott bizonyítékra alapozva kérte a közigazgatási bíróság döntését, azaz a második forduló semmisnek nyilvánítását és megismétlését.²⁷ A kereset benyújtása után nem sokkal mégis visszalépett, sokak szerint félve attól, hogy számára nem kedvező döntést mondott volna ki

²⁴Clifford L. J. : Ukraine’s Premier Stumps for Her Turn at the Top
<http://www.nytimes.com/2010/02/06/world/europe/06ukraine.html>

²⁵ Julija Timosenko hivatalos honlapja: <http://www.tymoshenko.ua/en/page/programa-tymoshenko-vybory-2010>

²⁶ Julija Timosenko hivatalos honlapja: <http://www.tymoshenko.ua/en/page/programa-tymoshenko-vybory-2010>

²⁷ Timosenko a választási névjegyzékek átnézését kérte a bíróságtól abból a megfontolásból, miszerint az elhunyt és nem létező személyek nevét is tartalmazhatja. A vesztes fél ragaszkodott a nyílt tárgyaláshoz, azonban a bíróság elutasította ezt.

az ítélőszék.²⁸ Timosenkonak így már nem maradt több lehetősége arra, hogy bármivel is megakadályozza Janukovics beiktatását.

Összegezve az elmúlt pár évet, mindenképpen ki kell emelnünk a „Narancsos forradalom” hatását a belpolitikára nézve. A megmozdulás fő jelszavai és annak eredményei semmivel sem javították a helyzetet, egyetlen kézzel fogható eredményként csupán a 2006. évi alkotmányreform mondható, amely a kormány hatalmát erősítette az elnöki feladatkörökkel szemben.²⁹ Viszont sem ez, sem a többi törekvés nem volt képes enyhíteni az országban uralkodó káoszt, legyen szó a gazdaságról vagy bármilyen más területről, ahol csorbul a demokrácia. Ebből kiindulva a 2010-es választások is csak megrendezésükben voltak demokratikusak, a közigazgatás és az ország felső vezetése továbbra sem tartja kézben a belpolitika irányítását.

A körvonalazódó janukovicsi jövő

Viktor Janukovics győzelme nem csak a belpolitikai gondok orvoslásában nyithat egy új fejezetet Ukrajna életében, hanem a külpolitikai viszonyok helyreállításában is. Habár Timosenko választási kampányának is részét képezte az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok megreformálása, az új államfő annál jóval radikálisabb lépéseket tervez a „nagy testvér” irányába. Jól lehet, sokakat félelemmel tölt el a jövő eseményein való merengés, hiszen a hön áhított nyugati orientáció lelassulását vélük felfedezni. Hogy mit hoz a jövő az orosz-ukrán viszonyok tekintetében, az egyelőre rejtély, az viszont biztos, hogy a kezdetektől Moszkva-barát Janukovicsal gördülékenyebben folyhat a vitás ügyek rendezése.

Az orosz-ukrán lehetőségek

A két ország közti viszony javulására utaló első jel az volt, hogy a Kreml már a választást követő második napon gratulált az új államfőnek. Szergej Lavrov, az orosz külügyminiszter úgy fogalmazott: *„szívből reméli, az új ukrán kormánnyal gyümölcsöző kapcsolatokat sikerül majd kialakítani országának.”*³⁰ A Régiók Pártjának vezetője sem halogatta sokáig álláspontjának kifejezését; demonstrálta Ukrajna Oroszországtól való elválaszthatatlanságát, amire bizonyítékként a közös múltat és történelmet, valamint a gazdasági egymásra utaltságot jelölte meg.³¹

²⁸<http://www.origo.hu/nagyvilag/20100220-timosenko-visszavonta-a-valasztasi-csalasok-miatt-benyujtott-ovasat.html>

²⁹ Tólas Péter: Ukrajna elnökválasztás után- marslakókra várva

<http://www.vg.hu/velemeny/elemez/ukrajna-elnokvalasztas-utan-marslakokra-varva-305349>

³⁰ <http://en.rian.ru/exsoviet/20100209/157823527.html>

³¹ <http://en.rian.ru/exsoviet/20100210/157833300.html>

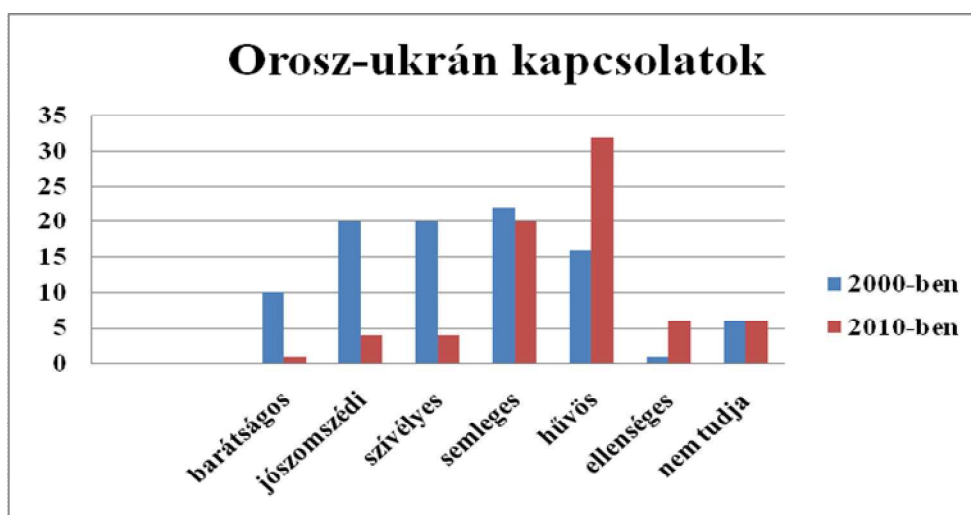
Ukrán részről a Szevasztopol kikötőjében állomásozó orosz flotta ottlétének kérdése is szóba került. Ennek alapja az az 1997-ben megkötött szerződés, amely kimondja, hogy Ukrajna a krími kikötőt bérbe adja az orosz flottának; ennek időtartamát pedig 20 évben határozták meg.³² A 2017 utáni állapot még ködösnek látszik, Janukovics azonban már kijelentette, hogy nem fogja kiutasítani a keleti szomszédot a krími bázisról. Ez teljesen szemben állt Juscsenko elképzeléseivel, aki – az új államfő véleménye szerint – *„csak akadályozta Kijev Moszkvához történő közeledését, a NATO-tagság görcsös erőltetésével pedig magára haragította az orosz politikai elitet.”*³³

Az orosz-ukrán jelenlegi viszonyt elnézve az egykori donyecki kormányzónak kemény feladat lesz újra rendbe hozni az elhanyagolt kapcsolatokat és elnyerni Moszkva teljes bizalmát. Ezt nem csak a legfelső politikai vezetésben kell elérnie, hanem alsóbb szinteken is, hiszen Ukrajna elfogadottsága az utóbbi időben jóval kisebb Oroszországban, mint azelőtt.³⁴

³² Póti László: A negációs stratégiától az „Ukrajna-fáradtságig”, In.: Nemzet és Biztonság, 2008. június 6. szám p. 20.

³³ <http://en.rian.ru/world/20100213/157869607.html>

³⁴ Lásd a fentebb lévő angol nyelvű statisztikát

35

A Kreml stratégiája a március 5-én Moszkvában tartott találkozón vált ismertté. A Janukovics, Putyin és Medvegyev részvételével megrendezett tárgyalássorozat egyelőre csak a legfontosabb közös pontokat érintette; a vezetők abban állapodtak meg, hogy a vitás kérdések kapcsán további találkozók megrendezésére kerül sor. Oroszország hozzáállása pozitívan értékelhető, hiszen Putyin szavait idézve: „Országaink tudják, hogy gazdaságilag erősen egymásra utaltak vagyunk... Támogatjuk az új ukrán kormány politikáját és reméljük, hogy a jövőben gyümölcsözőbb együttműködést tudunk majd kiépíteni, mint az elmúlt években.”³⁶

Uniós prioritás - mérsékelt NATO, Kelet vagy Nyugat

Janukovics március 1-jén látogatást tett az Unió legfőbb szerveinek vezetőinél, akiknél kifejezésre juttatta, hogy a szervezetbe történő integráció

³⁵ A két statisztikát a VTsIOM, egy orosz véleménykutató center készítette. A 2010 januárjában lefolytatott felmérésben 1600 főt kérdeztek meg, akik Oroszország 42 különböző régiójában éltek. A kérdések főként arra vonatkoztak, hogyan látják a lakosok Oroszország és Ukrajna közös jövőjét.
<http://en.rian.ru/exsoviet/>

³⁶ <http://en.rian.ru>

továbbrendítése elsődleges külpolitikai prioritás Ukrajnának. Az új államfő véleménye alapján országa modernizációjában is komoly szerepet játszhat az EU, ezért a tárgyalások közben főként a gázszállításra tértek ki.³⁷

A legújabb felmérések alapján a lakosság közel kétharmada elutasítja a NATO-tagságot, és a csatlakozás minél előbbi elérésében eddig tényszerű kijelentés Janukovics részéről sem történt.³⁸ Brüsszeli útja során sem tett látogatást az államfő a szervezet vezetőinél.

Janukovics többször említette fő külpolitikai törekvései között a hídszerep megvalósítását. Ezzel egy olyan kettősséget vállalna fel Ukrajna, mellyel egyszerre lenne aktív tag az Európai Unióban, viszont ugyanúgy fenntartaná kapcsolatait Oroszországgal is. Továbbá megteremtődnének az országban azok az európai viszonyrendszerben is számító értékek, melyek már a nyugathoz kötnék Ukrajnát, de a közös múlt és történelem miatt szoros kapcsolatban maradna Moszkvával.³⁹ Ennek legkönnyebben megvalósítható eszköze az új elnök szerint, ha országa az idő eljövetelekor csatlakozik az Unióhoz.⁴⁰

A viszony gyümölcsözővé válása az Unióval azonban nem csak Ukrajna számára lenne jövedelmező, hanem a kelet-közép-európai térségnek is, különösen kiemelve itt az ukrán tranzitszerepet. Másik oldalról a legfőbb vitás ügyek, azaz a gáz és a fekete-tengeri flotta kérdésében már hangzottak el baráti kijelentések Janukovics részéről: *„Az igazság az, hogy Ukrajna oldalán állok. Kiegyensúlyozott és pragmatikus kapcsolatokat akarok stratégiai partnereinkkel”-mondta. Európa biztos lehet abban, hogy Ukrajna elkerüli a Moszkvával kialakuló vitákat, amelyek a múltban a gázszállítások leállításához vezettek. "Amikor kétszer is kormányfő voltam, soha nem volt ilyen problémánk”*⁴¹ Ezen kívül pedig többször megerősítette azon elgondolását is az új államfő, hogy az orosz nyelvet majdnem azonos státusú hivatalos nyelvvé tenné az ukránnal.

A Narancsos forradalom egykori vesztesének azonban sem a Nyugattal, sem Oroszországgal nem lesz könnyű dolga; a nyugati integráció megkövetelné bizonyos kompromisszumok megkötését Ukrajna részéről az elfogadottság és előremenetelés érdekében, a bizalom elnyerése érdekében pedig tartania kell magát Janukovicsnak a Moszkvát érintő ígéreteihez.⁴²

Talán ez az előrelátás az oka annak is, hogy elsőként a belpolitikai reformok végrehajtását tűzte ki célul az új elnök, az országhatárokon átnyúló

³⁷ <http://www.ukrinform.ua/eng/order/?id=182124>

³⁸ <http://en.rian.ru/world/20100302/158069130.html>

³⁹ <http://globusz.net/node/3942>

⁴⁰ http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704804204575069251843839386.html?mod=WSJ_latestheadlines

⁴¹ http://www.hirado.hu/Hirek/2010/02/15/07/Janukovics_nyitna_az_oroszok_fele.aspx

⁴² <http://globusz.net/node/3897>

tervek háttérbe szorulhatnak a közel jövőben. Ez viszont maga után vonja azt, hogy Ukrajna lemarad fő külpolitikai tervének elérésében, az egy időben megvalósítandó keleti-nyugati orientáció egyre távolabbnak tűnik majd. Ez nem lenne új jelenség, ugyanis a NATO felé való menetelés rögzös útján már érezhetünk egyfajta belefásultságot a szervezet részéről, Ukrajna halogató magatartásának köszönhetően.⁴³ Másrészt az ország rossz helyzetben lévő iparának rendbe tétele is több időt követel, valamint a gázkérdés miatt muszáj a keleti szomszédal folyamatosan egyeztetni.

A belpolitikai reformok

Az új államfő a belpolitikában is komoly célokat tűzött ki maga elé: a második forduló megrendezése előtt ígéretet tett arra, hogy elsőként a gazdasági válságból segít kilábalni hazájának. Ezt egy olyan szakértő gárda asszisztálásával képzei el, amely 2020-ig kidolgozza Ukrajna stratégiai lépéseit a krízis felszámolásának érdekében.⁴⁴ A február 7-i utolsó beszédében is főként a gazdasági hanyatlást emelte ki; a százalékos arányokkal példálózva indokolta népe hitet vesztettségét és kiábrándultságát. A megoldást az új elnök abban látja, ha az egész ukrán lakosság más hozzáállást tanúsít: *„a frissen egyetemet végzettek, akik nem találnak munkát; a családanyák, akik nem tudják gyermekeiknek biztosítani a színvonalas oktatást és egészségügyi ellátást; a munkások, akik munkájuk elvesztése után családjuk elhagyására kényszerültek, hogy külföldön próbálkozzanak állást vállalni...”*⁴⁵ A célok megvalósítására a Régiók Pártja egy akciótervet is kidolgozott, mely az „Ukrajna az emberekért” nevet viseli. Ebben részletes koncepciók kerültek felvázolásra a gazdasági jellegű problémák és a politikai jelenségek kezelésére, valamint az ország európai szintűvé válásának elérésére.

Február 25-én a reggeli órákban az új államfő elmondta beiktató beszédét a Verhovna Rada előtt. A monológ lényegében a korábban is hangoztatott ígéreteket erősítette meg, viszont az elnök kiemelte a parlament fontosságát, a kormány megreformálását és szerepének korrekcióját.⁴⁶ Győzelme kihirdetése után nem sokkal a friss államfő már felszólította Timosenkot a mielőbbi távozásra posztjáról. Egy korábbi interjújában Janukovics úgy fogalmazott, hogy a választásokon vesztes párt leghasznosabb cselekedete, amit tehet, hogy félreáll és hagyja a győztes pártot hatékonyan dolgozni. Julija Timosenko kormányát március 3-án oszlatta fel a parlament 243 fős többséggel.⁴⁷ Előreláthatólag nehéz hónapok várnak most Janukovicsra; többen úgy vélik, hogy komoly fejtörést

⁴³ Ezt hívja a szakirodalom „Ukraine- fatigue”-nek. Az elnevezés a 2006-os rigai NATO-csúcsot követően született meg, amikor a katonai szervezet már ráunt Ukrajna változó biztonságpolitikájára, és a kapcsolatok megrekedtek az intenzív-párbeszéd szintjén.

⁴⁴ <http://en.rian.ru/world/20100202/157746657.html>

⁴⁵ <http://www.partyofregions.org.ua/eng/pr-east-west/4559abe3c46ab/>

⁴⁶ <http://www.partyofregions.org.ua/eng/pr-east-west/4b86386c67a6b/>

⁴⁷ <http://www.ukrinform.ua/eng/order/?id=182234>

okozhat még Timosenko, hiszen a választási eredmények alapján nem győzött elsőprő többséggel az oroszbarát politikus.

Janukovics hatása a kelet-európai régióra

Janukovics hatalomra kerülése az ukrán kisebbségpolitikáját is befolyásolhatja. Ennek két legérzékenyebb pontját Románia és Moldova jelentette Ukrajna függetlenné válását követően. A fagyos kapcsolatok alapját Romániával az Észak-Bukovina és Besszarábia területi hovatartozását taglaló 1948-as és 1961-es román-szovjet megállapodás érvényessége körüli vita adta. A helyzet hasonlítható a Krím-félsziget problémájához, hiszen a Krímen az orosz, amíg Besszarábiában a román kisebbség van jelen szép számmal. A rendezésre végül 1997-ben sor került, azóta a viszonyok rendezettnek mondhatóak. Az ukrán-moldovai kapcsolatok terén az 1992-es dnyeszter-melléki konfliktus után vált hűvössé a hangulat, a közös határ meghatározására azonban 1997-ben sor került. Azóta a helyzet normalizálódott, sőt Moldova kitüntetett partnereként tartja számon Ukrajnát.⁴⁸

A Magyar Köztársaság és északkeleti szomszédunk közös ügyei problémamentesen alakultak Ukrajna függetlenedését követően: a jó viszonyt az is megalapozta, hogy elsőik között fogadtuk el az ország önállósodását. A kárpátaljai magyarság jogállásának rendezése szintén korán, már 1991-ben megtörtént. Ukrajna EU-csatlakozását segítve és a közös határt érintő ügyek rendezésére pedig további megállapodások kötettek.⁴⁹ Az 1991-ben aláírt alapszerződés és a még ugyanebben az évben kiadott külügyminiszteri nyilatkozat lefektette az országban élő kb. 150 000 fős magyarság jogait. A palamentbe való bejutás is lehetséges lenne az ukrán törvények szerint, azonban a megfelelő szavazatszám megszerzése már évek óta nem sikerült az Ukrajnai Magyar Demokrata Pártnak. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség-Ukrajnai Magyar Párt viszont képviseltetik magukat a Kárpátaljai Megyei Tanácsban. A kisebbségeket érintő ügyek körüli vita azonban állandónak mondható, hiszen többek között a magyar nyelv kérdése is mindig megújuló vitát eredményez hazánk és Ukrajna között.⁵⁰

A nemzetiségi helyzetet látva nem valószínű, hogy bármit is változik az eddig követett politika a Janukovics-ciklus alatt; az országnak nem állhat érdekében a normális mederben megszilárdult viszonyokat bolygatni.

A kisebbségpolitika mellett az energiapolitika terén vannak közös ügyeink az országgal. Timosenko miniszterelnöksége alatt már létre jött egy gáztranzitról

⁴⁸Póti László: Ukrajna kül- és biztonságpolitikája, 1990-2000, Budapest, 2001. p. 29-33.

⁴⁹<http://209.85.135.132/search?q=cache:hPr3f8XWdiEJ:www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldalukapcs/Europa/ukrajna/+ukrajna+kisebbs%C3%A9gpolitika&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

⁵⁰http://209.85.135.132/search?q=cache:Az1xgsxtGakJ:www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php/%3Faction%3Dprint%26news_id%3D277+ukrajna+kisebbs%C3%A9gpolitika&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

szóló szerződés Moszkvával, azonban nagy valószínűséggel Janukovics ezt újratárgyalja. A szállításokat tekintve az új elnök tervezi a Barátság-vezetéken történő biztosítás és egy konzorcium ügyének megvalósítását, hiszen a Déli Áramlat kiépítése következtében súlyos pénzekről esne el Ukrajna.⁵¹

Összegzés

Értékelve a jelenlegi ukrán helyzetet, számolhatunk annak lehetőségével, hogy a kelet-közép-európai politika megváltozik az elkövetkezendő időben. Jól lehet, jelenleg még ködös a jövő, de az eddig elhangzott janukovicsi célok erősen befolyásolhatják a térség viszonyait. A választási kampány alatti és az azóta eltelt események olyan komolyabb következtetést engednek levonni, melyek döntő kihatással lehetnek az európai biztonsági viszonyokra is.

Elsőként Ukrajna belpolitikai helyzetét kell szemügyre vennünk. Amennyiben az új államfőnek sikerül mérsékelnie a gazdasági és társadalmi jellegű problémákat, akkor már elkönnyelhető egy pozitívum az elnöki tevékenységet illetően. Ukrajna problémás belhelyzete azonban nem csak a határokon belül szül elégedetlenséget, hanem nagyban befolyásolja azt is, hogy egy kaotikus belső állami struktúrával rendelkező országot ne fogadjon be az európai közösség. Mind az Európai Unió, mind a NATO-értékei messze túlmutatnak annál a színvonalnál, melyet Ukrajna képvisel.

Janukovics többször hangoztatta, hogy külpolitikai prioritásai között az EU fontosabb szerepet tölt be, mint az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. A mielőbbi csatlakozás elérése azonban még mindig inkább távlati célként értelmezhető, mint a közel jövőben bekövetkező eseményként. Ezen nem kell meglepődnünk, hiszen a sokszor halogatást választó ukrán politika maga után vonta a két szervezet elhidegülését az országtól.

Számunkra azonban jóval érdekesebb kérdés lehet az, hogy *Oroszország milyen mértékben fogja befolyásolni az ukrán külpolitikát és a bizonyos területeken fennálló előnyeit mennyiben használja majd ki a most még útkeresés fázisában lévő új államfő befolyásolására.* Habár korábbi tevékenységét tekintve Janukovicsot méltán tekinthetjük kelet-barátnak, az azonban csak egy valós konfrontáció kapcsán derülhetne ki, hogy továbbra is „csak” Moszkva-szimpatizáns vagy orosz báb.

A közép-európai régió számára mindenképpen az orosz befolyás megnövekedése jelentené a nagyobb biztonsági kihívást a jövőben. Egyben hazánk esetében sem utolsó szempont Ukrajna nyugati integrációja, hiszen ezzel Európa legfelsőbb szintű intézményeinek hatásköre – katonai értelemben – is

⁵¹ A Déli Áramlat nevű földgázvezeték a Földközi-tenger talapzatán áthaladva, Bulgária bevonásával oldaná meg a földgáz ellátást a délkelt-európai országoknak. E szerint Ukrajnának csak, mint olyan országnak lenne beleszólása a szállításba, amely kontinentális talapzatán átfut a csőrendszer.

kiterjedne egészen az orosz határokig. Valljuk be, ez merőben új szituációt eredményezne többek között Moszkva és a NATO viszonyrendszerében is.

Ezen sürgető kérdések mielőbbi rendezése miatt Ukrajna vezetésének nem sok ideje maradt arra, hogy hosszan gondolkozzon cselekedetein. A térség középhatalmaként az eddig megkezdett hintapolitikát jóval ügyesebben kell folytatnia ahhoz, hogy mielőbb megvalósítsa a hídszerep-koncepciót.

Az viszont nem kétséges, hogy *Janukovicsnak is döntenie kell, milyen országot akar felépíteni*: egy elsősorban orosz érdekeket figyelembe vevő, keleti orientáltságú Ukrajnát, vagy egy európai szinten is helytálló, elsősorban a nyugati értékeket valló középhatalmat? Bármely irány mellett is teszi le voksát az új elnök, a 2004-ben elkezdődött Juscsenko- korszak nyugat-orientáltsága már nem múlik el nyomtalanul. Még akkor sem fordítható vissza a folyamat, ha Janukovics a két elnöki periódust is meghatározó, kucsmai oroszbarát politikát folytatja.

Felhasznált irodalom:

Dr. Nagy László: Ukrajna biztonságpolitikája, Új Honvédségi Szemle, 1994. július, XLVIII. évfolyam, 7. szám, p. 34-37.

Póti László: Ukrajna kül- és biztonságpolitikája, 1990-2000, Budapest, 2001. Stratégiai és Védelmi kutatóintézet ISBN 963 8117

Grecsanyinov V. A. : Eurázsia, Nyugat-Európa, Ukrajna, Oroszország: Vetélkedés vagy együttműködés? Új Honvédségi szemle, 2002. november, LVI. évfolyam, 11. szám, p. 53.-69.

Varga Attila: A FÁK-integráció katonai és biztonságpolitikai vonatkozásai, Új Honvédségi Szemle, 2007. február, LXI. évfolyam, 2. szám, p. 70.-78.

Németh András: Fordulatra váró Ukrajna- Megbocsátó üzenetek, HVG, 2010. február, 6. szám, p. 21-22.

Karatnyicky, Adrian: Ukraine's Orange REvolution, Polgári Szemle, 2009. december, V. évfolyam, 6. szám, n.a.

Deák András György: Orosz-ukrán gázháború újra, MKI- tanulmányok, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2009.

Póti László: A negációs stratégiától az „Ukrajna-fáradtságig”, In.: Nemzet és Biztonság, 2008. június, I. évfolyam, 6. szám p. 17-26.

Internetes források:

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>

letöltve: 2010-02-13

<http://www.vg.hu/velemeney/ukrajna-wto-tagsaga-209677>

letöltve: 2010-02-13

<http://209.85.135.132/search?q=cache:Xr2aPdNXsaEJ:www.euractiv.hu/kulpolitika/hirek/az-eu-resnyire-nyitva-hagyta-az-ajtot-ukrajna-elott+ukrajna+eu&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

letöltve: 2010-02-13

<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/hungarian/art2.html>

letöltve: 2010-02-13

http://209.85.135.132/search?q=cache:IKNHsHJLSR4J:www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_tevekenysegek/nato_ukrajna_kapcs.htm+ukrajna+biztons%C3%A1gpolitika&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

letöltve: 2010-02-13

<http://www.tymoshenko.ua/en/>

letöltve: 2010-02-20

http://74.125.77.132/search?q=cache:ircok3xKJhUJ:en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Yanukovych+viktor+janukovics+website&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

letöltve: 2010-02-20

<http://www.hirextra.hu/2010/02/04/timosenko-tuntetest-helyezett-kilatasba/>

letöltve: 2010-02-20

<http://74.125.77.132/search?q=cache:B8WHtPwHODEJ:www.origo.hu/nagyvilag/20060720timosenko.html+timosenko+juscsenko+2006&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

letöltve: 2010-02-20

<http://www.nytimes.com/2010/02/06/world/europe/06ukraine.html>

letöltve: 2010-02-22

<http://www.vg.hu/velemeney/elemzes/ukrajna-elnokvalasztas-utan-marslakokra-varva-305349>

letöltve: 2010-02-23

<http://en.rian.ru/exsoviet/>

letöltve: 2010-02-24

<http://www.partyofregions.org.ua/eng/pr-east-west/4559abe3c46ab/>

letöltve: 2010-02-24

<http://globusz.net/node/3897>

letöltve: 2010-02-26

http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704804204575069251843839386.html?mod=WSJ_latestheadlines

letöltve: 2010-02-28

http://www.hirado.hu/Hirek/2010/02/15/07/Janukovics_nyitna_az_oroszok_fele.aspx

letöltve: 2010-02-28

<http://209.85.135.132/search?q=cache:hPr3f8XWdiEJ:www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldalukapcs/Europa/ukrajna/+ukrajna+kisebbs%C3%A9gpolitika&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

letöltve: 2010-02-28

http://209.85.135.132/search?q=cache:Az1xgsxtGakJ:www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php%3Faction%3Dprint%26news_id%3D277+ukrajna+kisebbs%C3%A9gpolitika&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

letöltve: 2010-02-28

<http://www.ukrinform.ua/eng/order/?id=182124>

letöltve: 2010-03-06

Kiss Álmos Péter ny.á. főörzsőrmester (U.S. Army)
ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza

AZ ELSŐ INDIA-PAKISZTÁNI HÁBORÚ, 1947-48

A konfrontáció Brit India két utódállama, Pakisztán és India között gyakorlatilag a függetlenség első napján kezdődött. Első háborújukat Dzsammu és Kasmír birtoklásáért vívták. A háború korlátozott célokért, korlátozott hadszíntéren, korlátozott eszközökkel folyt. Ez volt az első modern háború, melynek során az egyik hadviselő fél (Pakisztán) a cél területen mesterségesen szított felkelést kihasználva akarta megvalósítani politikai céljait. A kísérlet – részben a doktrínai alapok és tapasztalat híján – nem járt teljes sikerrel, de elég eredményes volt ahhoz, hogy Pakisztán későbbi háborúiban is nagy szerepet adjon felkelő és félkatonai milícia erőknek.

Kulcsszavak: India, Pakisztán, India felosztása, Dzsammu és Kasmír, aszimmetrikus hadviselés, pathan törzsi milícia

Peter A. Kiss, SFC (Ret) US Army

THE FIRST INDO-PAKISTANI WAR, 1947-48

The confrontation between British India's two successor states, Pakistan and India dates from the first day of independence. They fought their first war over the possession of Jammu and Kashmir. The war was a limited affair – limited in its goals, over a limited theater, with limited means. It was the first modern war in which one of the belligerents (Pakistan) relied on an artificially created and nurtured insurgency in the target area to realize its political goals. The experiment – partly due to lack of doctrinal foundations and lack of experience – had only limited success, but its results encouraged Pakistan to rely on insurgents and irregular militias in the enemy's rear in its later wars.

Keywords: India, Pakistan, Partition of India, Jammu and Kashmir, asymmetric warfare, Pathan tribal militia

E rövid és korlátozott háború több szempontból is lenyűgöző történet. Leginkább figyelmet érdemlő eleme a nem-állami hadviselők (törzsi milíciák és helyi felkelők) alkalmazása az állam szolgálatában. Kasmírban ez szükségmegoldás volt: Pakisztán nem volt elég erős ahhoz, hogy reguláris erői útján érvényesítse érdekeit. A nem-állami hadviselők alkalmazása csak részben volt sikeres, de az események megmutatták, hogy egy modern állam hogyan tudja egy másik, lényegesen erősebb modern állammal szemben saját érdekei szolgálatába állítani az

aszimmetrikus hadviselés elveit és eljárásait. Pakisztán a kasmíri tapasztalatokat pozitívan értékelte, és későbbi háborúiban egyre nagyobb szerepet adott a nem-állami hadviselőknek.

A háború eseményei fölhívják a figyelmet arra is, hogy megfelelő felkészítés után semmi különbség nincs nyugati és ázsiai katonák között. Ázsiai tisztek nyugati tanácsadók nélkül is képesek nagy léptékű hadműveleteket tervezni, hadosztályokat és hadtesteket mozgatni és ellátni, és parancsnoki tulajdonságaik kielégítik a legmagasabb követelményeket is. Ázsiai csapatok nyugati parancsnokok és "tanácsadók" nélkül is képesek olyan magas színvonalú teljesítményre, önfeláldozó hősiességre és professzionistákhoz méltó magatartásra, mint a legjobb európai vagy amerikai reguláris erők.

A TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

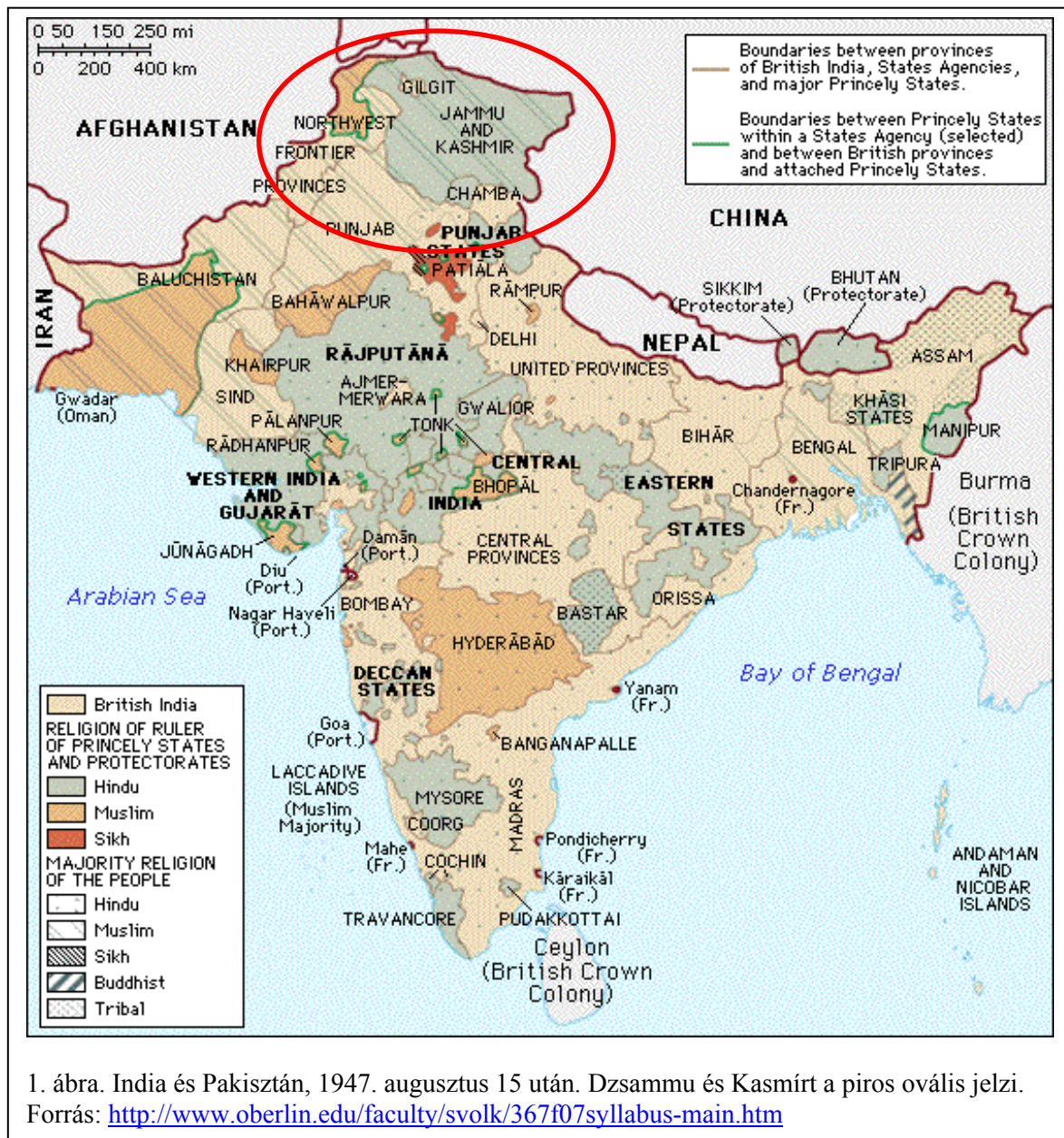
A második világháborúban kimerült Nagy-Britannia számára a gyarmatbirodalom fönntartása (a gyarmatok gazdasági és stratégiai előnyei ellenére) óriási teher volt. A Munkáspárt 1945. évi választási győzelmével napirendre került birodalom fölszámolása – de legalábbis azoknak a gyarmatoknak a függetlenné válása, amelyek elég fejlettek voltak, hogy szuverén államként megálljanak a maguk lábán. Ebben az időszakban nyerte el függetlenségét Burma, Ceylon (Sri Lanka), Palesztina (Izrael és Jordánia) – és India.

Indiát évszázadokon át muszlimok dominálták (annak ellenére, hogy jelentős számbeli kisebbségben voltak). Az európai birodalmak behatolásával e domináns szerepük a 19. század közepére véget ért. Befolyásuk, előjogaik, hatalmuk elvesztésével nem tudtak megbékélni, és nehezen alkalmazkodtak az új társadalmi rendhez. A hitetlen keresztények uralmát még valamennyire eltűrték, de nem tudták elképzelni az életet az évszázadokon át megvetett és leigázott hinduk, buddhisták, szikhek uralma alatt – akkor sem, ha a független India szekuláris demokráciát és szabad vallásgyakorlást ígért.¹ Tömegszervezetük, a Muszlim Liga (Muslim League) kierőszakolta, hogy a függetlenségi folyamatnak egy muszlim állam létrehozása is legyen része. A muszlim többségű országrészeket (nyugaton Szindh, Balucsisztánt, az Északnyugati Határ Tartományt és Pandzsáb nyugati részét, keleten Kelet-Bengált) Pakisztán néven egy államban egyesítették. (1. ábra)

A függetlenségi törvény (Independence of India Act) értelmében India valamennyi állama – közel 600 (ez nem elírás – hatszáz) fejedelemség – dönthetett, hogy Indiához vagy Pakisztánhoz akar-e csatlakozni, esetleg független akar maradni. A törvény a döntést egyértelműen

¹ Ahogy India függetlensége egyre valószínűbbé vált, a muszlimok tarthattak a hindu, szikh, buddhista, keresztény, dzsaini, zsidó és más vallási kisebbségek "történelmi igazságtételétől" is. (Goel, é.n.)

az uralkodók hatáskörébe utalta. A legtöbb uralkodó számára a földrajz és a demográfia egyértelműen meghozta a döntést, de Kasmír² esetében nehezebb volt a kérdés. Földrajzi helyzete (India, Pakisztán, Afganisztán és Kína határvidékén) stratégiai fontosságú helyszínné tette mind India, mind Pakisztán számára. Az uralkodó hindu volt, a lakosság többsége (kb 2/3-a) viszont muszlim – ugyanakkor a muszlim politikai eliten belül sem volt egyetértés az ország

² "Kasmír" nem egyértelmű földrajzi kifejezés: alkalmazzák az indiai Dzsammu és Kasmír államra, a pakisztáni Azad Kasmír államra, a Kasmír völgyre, és a Dzsammu és Kasmír független fejedelemségre. A régiót 1815. előtt Pandzsábi Hegyvidéki Államok néven ismerték, és 22 független kis állam alkotta, melyek az indiai Mughal birodalom szövetségesei és erejének fontos támaszai voltak. A birodalom hanyatlásával a szikh uralkodó, Randzsit Szingh sorra meghódította és 1820-ban Dzsammu néven egy államban egyesítette valamennyit. A brit birodalom 1845 és 1857 között fokozatosan kiterjesztette hatalmát erre a vidékre is, és Dzsammu és Kasmír néven India függetlenné válásáig Hyderabad után ez volt brit India második legnagyobb állama.

jövőjét illetően: a legbefolyásosabb kasmíri muszlim politikus, Abdullah Sejk, ellenezte India felosztását, de ha már megtörtént, Kasmír függetlensége mellett állt ki. A maharadzsa nem tudott – vagy inkább nem akart – választani: azt remélte, hogy ha elég hosszú ideig húzza-halasztja a döntést, Kasmír független, szuverén állam lehet.

India talán elfogadta volna Kasmír függetlenségét, de Pakisztán ragaszkodott ahhoz, hogy a muszlim többségű Kasmír a muszlim Pakisztánhoz csatlakozzon. A pakisztáni államfő, Muhammad Ali Dzsinnah, kész volt a kérdést erővel rendezni, de ez nyílt háborúhoz vezetett volna Indiával – ehhez az éppen megalakuló pakisztáni hadsereg még messze nem volt elég erős, és a brit kormány is megakadályozta volna a nyílt konfliktust. A pakisztáni kormány először gazdasági nyomással próbálkozott: megakadályozta a legalapvetőbb fogyasztási cikkek és energiahordozók (pl. gabona, cukor, só, benzin, háztartási petróleum) importját; leállította a forgalmat a Kasmírba vezető vasútvonalon; elkobozta a kasmíri teherautókat. Ezek az intézkedések nem vezettek gyors eredményre, ezért a Muszlim Liga vezető politikusai és a fegyveres erők tisztjei (talán Dzsinnah tudtával, talán tudta nélkül) kidolgoztak egy tervet, mely gyors megoldást ígért, és az Indiával várható konfrontáció kockázatát is csökkentette. Nagyon kevésen múlt, hogy a terv végül nem járt teljes sikerrel.

TÉR-ERŐ-IDŐ-INFORMÁCIÓ ELEMZÉS

Tér - Kasmir katonaföldrajzi jellemzői

Dzsammu és Kasmír területe 222 000 km². Észak-dél irányban 640 km, kelet-nyugat irányban 480 km. A területnek csak egy kis hányada alkalmas állandó emberi élőhelynek. A tengerszint fölötti magasság 300 m és 7 000 m között változik. Az államot magas hegyláncok a következő régiókra osztják:

- Északon, a Karakoram hegylánc és a Himalája északi csúcsai között az Indus völgye, Gilgit, Hunza és Baltisztán alkotják az Északi Területeket.
- Innen délkeletre a Ladakh és Zanszkár hegyláncok és az Indus völgy alkotják Ladakhot.
- A Himalájától délre van a Kasmír völgy az állam nyári fővárosával, Szinggával.
- A Kasmír völgyet a Pir-Pandzsál hegylánc választja el a délnyugatra levő Dzsammu régiótól és a nyári fővárostól, Dzsammutól.

A hegyláncok nem csak felismerhető határok a régiók között, de nehezen átjárható akadályokként nagy szerepet játszottak a helyi etnikai, kulturális és nyelvi különbségek fennmaradásában. A hegyláncok a hadszínteret is négy részre osztották, melyek között csak minimális

kapcsolat volt. A hegyláncokon átvezető néhány szűk hágó birtoklása vagy elvesztése meghatározó szerepet játszott a hadműveletek során. (2. ábra)

Dzsammu és Kasmír kb Marokkóval azonos szélességi övben fekszik, éghajlatára a tengerszint fölötti magasság és a magas hegységek gyakorolják a legnagyobb befolyást. Dzsammu (305 m) éghajlata szubtrópusi, a Kasmír völgyé (1 700 m) mérsékelt kontinentális, az Északi Területek és Ladakh (2 500-3 500 m)³ magashegyi sivatag. A hegyek között a kiszámíthatatlan időjárás miatt a repülőgépek, a ritka levegő miatt az ejtőernyő alkalmazása nagyon kockázatos; a belső égésű motorok teljesítménye lényegesen gyengébb, mint a tengerszint közelében. Az alacsonyabb vidékekről áthelyezett indiai csapatok számára az oxigénhiány és a hideg

2. ábra. Dzsammu és Kasmír eredeti határai és jelenlegi fölosztása.

Forrás: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/kashmir_region_2003.jpg

eleinte óriási problémát jelent. A nagyrészt helyi milíciákból szervezett pakisztáni erőket ez sokkal kevésbé érintette.

Dzsammu és Kasmír infrastruktúrája 1947-ben primitív volt – és ami volt, az nagyrészt Pakisztántól függött: a télen-nyáron járható utak a folyómedreket követték és pakisztáni területen át vezettek. Kasmírt India felől csak két – télen járhatatlan – úton lehetett megközelíteni: a Pathankotból Szingapúrba vezető földúton, mely a 2 700 m-es Banihal hágón át vezet, és a Manali felől Ladakhba vezető karavánúton (inkább ösvényen). India fejlett vasúthálózatának csak egy szárnyvonala ért el Dzsammuig – de az is pakisztáni területen át, Wazirabad felől. Az utak áteresztő képessége és a hidak teherbírása szigorúan korlátozta az alkalmazható erők létszámát, eszközeit és utánpótlását.

A szingapúri és dzsammui repülőterek alkalmasak voltak korszerű szállító repülőgépek fogadására, de a szingapúrit csak nappal lehetett használni. A nagyobb tavak és egyes folyók rövid szakaszokon kishajókkal hajózható voltak, de ennek csak nagyon ritkán, és legfeljebb helyi harcászati szinten (pl. kisebb erők beszivárgása esetén) volt jelentősége.

Erő - a szembenálló erők

Nagy-Britannia fegyveres erőinek egyik legjelentősebb alkotó eleme volt az Indiai Hadsereg; az Indiai Haditengerészet és Indiai Légierő jelentősége kisebb volt, de ezek sem voltak elhanyagolható erők. Brit India fegyveres erőinek létszáma a második világháború során 2 500 000 fő fölé duzzadt; indiai erők szolgáltak Afrikában, Európában, és Ázsiában. A tiszti állomány kb 2/3-a brit volt, de az idő múlásával egyre több indiai tiszt ért el magas rendfokozatot. A háborút követő leépítések után a fegyveres erők létszáma 1947-ben 460 000 fő körül volt (12 000 tiszt, 450 000 tiszthelyettes és legénységi állomány). A fejedelmi államok saját erőinek létszáma összesen további kb 75 000 fő volt.

A függetlenségi törvény értelmében az állomány és az eszközök 2/3-a került Indiához, 1/3-a Pakisztánhoz; ahogy a fejedelmi államok csatlakoztak Indiához vagy Pakisztánhoz, erőikből további zászlóaljkat szerveztek, melyek a nemzeti hadseregek részeivé váltak. Közel 150 000 embert, 500 kisebb-nagyobb alakulatot és 160 000 tonna hadianyagot⁴ kellett Indiából és a birodalom más gyarmatairól pakisztáni területre szállítani. Az eszközök, és különösen a létesítmények igazságos elosztása (elsősorban a rendelkezésre álló rövid idő miatt) lehetetlen volt. A légi támaszpontok nagy része pakisztáni területen volt, de a 46 kiképző központból

⁴ Gyakran visszatérő pakisztáni vád, hogy az indiai hatóságok szabotálták a hadianyagok kiadását: működőképes fegyverek, lőszer és felszerelés helyett kiseleztezt eszközöket, fémhulladékot szállítottak.

csak kilenc. A fegyvergyárak, hadianyag raktárak, javító műhelyek és a haditengerészeti támaszpontok mind indiai területen voltak.

A fegyveres erők főparancsnokai brit tiszték voltak (Pakisztánban Messervy tábornok, Indiában Lockhart tábornok), akik az indiai illetve pakisztáni államfők helyett egy közös főparancsnok, Auchinleck tábori marsall alárendeltségébe tartoztak, és nem a pakisztáni illetve indiai nemzeti érdekeket, hanem elsősorban Nagy-Britannia érdekeit szolgálták.

Az indiai fegyveres erők

Brit India hadseregének felosztása során az **indiai hadseregnek** 88 lövész zászlóalj, 12 páncéloszászlóalj és 19 tüzérosztály jutott. Ezek kilenc lövész és egy páncéloshadosztályt, valamint egy független páncélos- és két ejtőernyősandárt alkottak. Az alakulatok és az állomány közel harmadának elvesztése jelentősen csökkentette az erők harcképességét – de számos alakulat (a hindu, szikh és gurkha zászlóaljak) érintetlenek maradtak. A megtartott egyes zászlóaljak elveszítettek egy vagy két századot, de megmaradtak különleges hagyományokkal és történelemmel rendelkező kemény magokként, amelyeket újonnan toborzott állománnyal kiegészítve újabb magasabbegységbe lehetett szervezni. A kasmíri műveleteket nagyrészt az indiai reguláris alakulatok hajtották végre, de jelentős számban csatlakoztak hozzájuk a helyben spontán szerveződött **milíciák** is.

Az **indiai légierő** a Pakisztánnak átadott állomány és eszközök nélkül is komoly erőt képviselt, jól felkészült és tapasztalt személyi állománnyal (900 tiszt, 10 000 tiszthelyettes és légénységi állomány, 820 civil műszaki és adminisztratív állomány) és korszerű eszközökkel (Tempest és Spitfire vadászrepülőgépekkel, C47 szállító repülőgépekkel). Az erőket hét vadász és egy légi szállító osztályba szervezték (bombázó osztályokat csak 1948-tól kezdetek szervezni, de ezek nem vettek részt a háborúban). A légi szállító osztály csak nyolc C47 szállító repülőgéppel rendelkezett – ez messze nem volt elegendő a kasmíri műveletek támogatására, de a kapacitást a civil légitársaságoktól bérelt repülőgépekkel megsokszorozták. A légierő legnagyobb problémája a megfelelő támaszpontok hiánya volt.

Az **indiai haditengerészet** 19 hadihajóval (fregattokkal és kisebb hajókkal) és kb 15 egyéb (vontató, partraszálló) hajóval kezdett működni. A műveletekben a haditengerészet nem vett részt.

A pakisztáni fegyveres erők

A **pakisztáni hadsereg** szervezése során különösen élesen jelentkeztek a muszlimok brit birodalommal szembeni évszázados elutasító magatartásának negatív következményei. Brit India

hadseregében a számos tiszta hindu, tiszta szikh és tiszta nepáli (gurkha) zászlóalj mellett csak két tiszta muszlim zászlóalj létezett (15. Pandzsábi Ezred 1. zászlóalj és 16. Pandzsábi Ezred 3. zászlóalj). A brit indiai hadsereg alakulataiból 33 lövészzászlóalj, hat páncéloszászlóalj, és kilenc tüzérosztály került Pakisztánhoz – de többnyire nem a teljes alakulatok, csak egyes elemeik. Sok muszlim katona az indai szolgálat mellett döntött, így még a muszlim századok sem mind érkeztek Pakisztánba teljes létszámmal. Pontosán azok a szilárd és kemény magok hiányoztak tehát, amelyeket új magasabbegységekbe lehetett volna szervezni.

Súlyos problémát jelentett a tiszthiány: a 150 000-es létszámúra tervezett hadseregnek minimum 4 000 tisztre lett volna szüksége, de csak 2 300 fő állt rendelkezésre – köztük egy vezérőrnagy, két dandártábornok és 53 ezredes (Hassan, 2004. p. 32). A hiányt részben brit, részben más európai tisztek alkalmazásával oldották meg. A nehézségek ellenére 1947. augusztusban Rawalpindiben két dandárral felállt egy hadosztály (a 7.). Az Indiából, Közel-Keletről, észak-Afrikából és Ázsiából érkező katonákkal folyamatosan töltötték föl a hiányos alakulatokat, és 1947. októberben már tíz lövész- és egy páncélosdandár (13 könnyű harckocsival) őrizte Pakisztán határait. Ezekből Nyugat Pakisztánban további négy, Kelet Pakisztánban egy hadosztályt állítottak föl.

A kasmíri műveleteket a konfliktus első hónapjaiban a Pakisztán részét képező Északnyugati Határtartományban (Northwest Frontier Province) szervezett pathan **törzsi milíciák** hajtották végre. Minden pathan törzs – saját vezetői alatt – egy-egy laskart (kb 1 000 fős zászlóaljat) állított ki – ezek szolgáltak roham-csapatokként. A laskarokat 1947. szeptember elején a határ menti helyőrségek közelében vonták össze, és ellátták fegyverrel, lőszerrel és járművekkel.⁵ A pathanok harcias, fegyverforgatáshoz szokott népek, de nem katonák. Jól bánnak a kézfegyverekkel, de nem ismerik a bonyolultabb fegyverek és a híradó eszközök kezelését; mesterei a törzsi háborúkban alkalmazott harceljárásoknak (portyázás, rajtaütés, lesállítás), de nem nagyon ismerik a korszerű harcászat elveit és fegyelmezetlenek. Ezért minden laskarhoz a pakisztáni hadsereg "szabadságolt" vagy "leszerelt" tisztjei és tiszthelyettesei csatlakoztak, akik kezelték a híradó eszközöket és a kollektív fegyvereket, és harcászati tanácsokkal szolgáltak.

A pakisztáni csatlakozás hívei először Puncs környékén, később kelet- és dél-Kasmír más területein is **helyi önkéntes milíciákat** szerveztek. Ezek nagyrészt toborzási körzetükben (la-

⁵ Indiai források szerint a laskarok fizetségként Szrinagarban kifoszthatták volna a maharadzsa palotáját és kincstárát. Logisztikai támogatásuk minimális volt: a megindulási körzetben fegyvert és lőszeret kaptak, de étellemezésről, szállásról és sebesült-ellátásról maguk gondoskodtak – értelemszerűen a helyi lakosság terhére.

kóhelyük közelében) tevékenykedtek és fokozatosan az Azad Kashmir (Szabad Kasmír) ideiglenes kormányának fél-reguláris alakulataivá váltak. A milíciák parancsnoka a Muszlim Liga egyik vezető politikusa (Kursid Anwar) lett.⁶

India tíz repülőosztályából három került Pakisztánhoz. A **pakisztáni légierő** 2 600 fővel (220 tiszt, köztük 65 repülőgép vezető, 2 000 tiszthelyettes és legénységi állomány, 400 civil műszaki és adminisztratív állomány), korszerű vadászpilóta gépekkel (Tempest és Spitfire) és C47 Dakota szállító repülőgéppel kezdett működni. A légierőt két vadász és egy szállító osztályba szervezték. Pakisztán brit India nyugati határvidéke és az orosz (szovjet) fenyegetéssel szemben első védőbástyája volt, ennek megfelelően jól el volt látva légitámaszpontokkal: a légierő három osztálya hét légitámaszpont között válogathatott. A légierő a háború során csekély szerepet játszott: Pakisztán a lehető leghosszabb ideig fönnt akarta tartani azt a látszatot, hogy nincs köze a kasmíri eseményekhez. Kasmíri terület fölött vívott légi csaták ezt azonnal megcáfolták volna – de a két pakisztáni vadászpilóta osztály különben sem bírta volna sokáig a küzdelmet a sokkal erősebb indiai légierővel szemben.

A **pakisztáni haditengerészet** nyolc hadihajóval és nyolc egyéb hajóval kezdett működni. A műveletekben a haditengerészet nem vett részt.

A kasmíri fegyveres erők

A kasmíri fejedelemség rendelkezett egy kb 9,000 fős hadsereggel: nyolc lövészszázalóval (melyeket négy lövészdandárba szerveztek) és egy lovas testőr osztállyal. Kasmíri alakulatok saját tisztjeik vezetésével részt vettek a brit birodalom háborúiban, és volt némi harctéri tapasztalatuk, de kiképzésük színvonala nem volt különösebben magas. Mivel a brit birodalom részeként nem kellett külső támadástól tartani, a kasmíri hadsereg határvédelmi, csendőri és díszelgő feladatokat látott el. Súlyos problémát jelentett, hogy az állomány közel negyede muszlim volt, akik a konfliktus első napjaiban áttértek a pakisztáni erők oldalára. A harcok során a nem-muszlim alakulatok egy része feloszlott, mások beolvadtak az indiai hadseregbe.

Idő

A mérföldkő jellegű események idővonalát vizsgálva meglepő, hogy azok milyen gyorsan követték egymást. A közvetlen előzmények – India felosztásától a pathan törzsi milíciák támadásáig – néhány hónapot, a hadműveletek az első indiai csapatok beszállításától a tűzszüneti megállapodásig alig több, mint egy évet fednek le. Kétségtelen, hogy a Munkáspárt vá-

⁶ A milíciák – és az egész vállalkozás – egyik gyenge pontja a határozott, céltudatos vezetés és központi irányítás hiánya volt.

lasztási győzelmével bizonyossá vált a függetlenség, és a leginkább érintett politikai szereplők már korábban is dolgoztak ki terveket. De az ördög a részletekben bújik meg – és a részletek kidolgozása és a tervek végrehajtása csak az után kezdődhetett, hogy a parlament megszavazta az India Függetlensége törvényt, és a politikai elitek megismerték az Indiát még mindig irányító brit adminisztráció terveit és szándékait.

Információ

India felosztása során felosztották brit India hírszerző szervezetét, az Intelligence Bureau-t is, de ebből sem India, sem Pakisztán nem látott sok hasznot: üres irodákat örököltek, mert a britek megsemmisítették az irattárakat. Az indiai kormány hírszerző szervezete 1947. augusztus 15-én, a függetlenség napján süket volt és vak. Pakisztán valamivel jobban járt: az IB indiai igazgatója (Gulam Mohamed) és az állomány jelentős része muszlim volt és a pakisztáni szolgálatot választották. A hadművelet kezdetén Pakisztán információ tekintetében egyértelműen fölényben volt: mint kezdeményező, tudta, hogy hol, mikor és mekkora erővel fog támadni. Pakisztán e fölényét nem tudta fönntartani.

A SZEMBENÁLLÓ FELEK TERVEI

A *független India* (kezdve mindjárt a függetlenség lelkét jelentő Moamdász Karamcsand Gandhival) mindig szerencsésebb volt a tábornokaival, mint vezető politikusaival. Az 1947-ben hatalomra került indiai politikai elit gondolkodását Gandhi *ahimsza* (erőszak nélkülség) filozófiája határozta meg: a "békeszerető Indiának" nem lesz szüksége stratégiai védelmi tervekre és hírszerző szervezetekre – talán még fegyveres erőkre sem. Működő hírszerző szervezetek híján sem az indiai kormány, sem a fegyveres erők nem kaptak időben megbízható információkat a kasmíri eseményekről, így nem is készítettek terveket Kasmír erővel történő megszerzésére, vagy egy pakisztáni kísérlet elhárítására.

Más volt a helyzet Pakisztánban. Mikor a gazdasági blokádnak hatástalannak bizonyult, befolyásos pakisztáni politikusok és a fegyveres erők tisztjei kidolgoztak egy tervet (Gulmarg hadművelet) a gyorsabb és határozott megoldására:

- Az India felől megközelíthetetlen Északi Területeket egy mesterségesen szított felkelés során Pakisztánhoz csatolják, és elfoglalják az India felől nehezen megközelíthető Ladakhot.
- Kasmír muszlim-lakta vidékein (elsősorban a Pakisztánhoz közeli nyugati és déli határvidéken) felkelést szítanak és kiprovokálják a kormánycsapatok erőszakos fellépését.

- Pakisztánban toborzott törzsi milíciák betörnek a Kasmír völgybe és Dzsammuba, hogy a hindu elnyomás ellen lázadó hittestvéreiket támogassák. Rajtaütéseikkel a határra csalják és lekötik, vagy részenként megsemmisítik a kasmíri fegyveres erőket, és elfoglalják Kasmír fővárosát, Szingapúr.
- Pakisztán reguláris alakulatokat küld Kasmírba, hogy azok "helyreállítsák a rendet," és egyben diszkrétan rákényszerítsék a maharadzst, hogy az államot Pakisztánhoz csatolja.

Arra számítottak, hogy elég hosszú ideig tagadni tudják Pakisztán szerepét, és mire India reagálni tud, kész helyzetet teremtenek. A terv végrehajtását még a függetlenség hivatalos megvalósulása előtt megkezdték.⁷

A *kasmíri maharadzsza* célja az volt, hogy Pakisztánt és Indiát egymás ellen kijátszva megőrizze Dzsammu és Kasmír függetlenségét. Ha ez nem lehetséges, a "B terv" szerint Kasmír csatlakozik Indiához.

AZ ESEMÉNYEK IDŐRENDJE

1947. augusztus – október

India felosztása nem ment simán: 1947 nyarán Pandzsábban zavargások törtek ki, muszlim menekültek milliói áramlottak Pakisztán felé, szikhek és hinduk menekültek Indiába.⁸ Az erőszak hamarosan elérte Dzsammu és Kasmírt is. Az állami csapatok mindent megtettek, hogy fenntartsák a rendet, de ha muszlim rendbontók ellen léptek föl, intézkedésüket a sajtó és a muszlim politikusok a békés, ártatlan, védtelen muszlim lakosság elleni terror-hadjáratnak tüntették föl. A pakisztáni propaganda azzal vádolta a maharadzst, hogy a muszlimok kiirtását vagy tömeges kiűzését tervezi. Augusztusban Puncsban nyílt felkelés tört ki és megalakult az első muszlim milícia.⁹ Egyre gyakrabban érte támadás a rendőrörsöket és a hadsereg helyőrségeit, és megkezdődött Szabad Kasmír (Azad Kashmir) kormányának megszervezése.

Szeptember elején megkezdődtek a Pakisztáni területről kiinduló támadások: több száz fős pathan fegyveres csoportok ütöttek rajta a határ menti hindu és szikh falvakon, és a támadásra

⁷ Pakisztáni forrásokban e tervekről szinte semmi információt nem lehet találni. Az események pakisztáni változata szerint a pakisztáni kormány, a politikai vezetők és a fegyveres erők csak a kasmíriakkal szimpatizáló kívülállók és megfigyelők voltak. Ha pakisztániak vállaltak is aktív szerepet, az csak egyéni lelkesedésből történt. Egy figyelemreméltó kivétel Akbar Khan: *Raiders in Kashmir*.

⁸ A vallási közösségek elkülönülése és a vallási erőszak a mai napig egyáltalán nem ritka jelenségek Indiában – az angol nyelvű indiai sajtóban és politikai szakirodalomban külön kifejezések is léteznek rá: "communalism" (kb. közösségesdi) ill. "communal violence" (közösségi erőszak).

⁹ Fegyverforgatáshoz értő, harci tapasztalatokkal rendelkező emberanyag volt bőven: a második világháború végén Dzsammu és Kasmírba kb 60 000 leszerelt veterán tért vissza – nagyrészt muszlimok.

válaszoló kormánycsapatok elől visszamenekültek Pakisztánba. A pakisztáni hadsereg fegyverekkel, híradó eszközökkel és járművekkel támogatta a támadókat, és járőrei több alkalommal behatoltak kasmíri területre. A pakisztáni hatóságok semmit nem akartak tudni sem az incidensekről, sem a hadsereg szerepéről, viszont ismételten a muszlim lakosság elleni atrocitásokkal vádolták a kasmíri kormányt.

Október közepére megérett a helyzet az általános támadásra: az egyre súlyosabb incidensek egy kb 300 km hosszú határ mentén előre kiszámíthatatlan helyeken és időpontokban történtek. Az állami csapatok nem tudtak megvédeni minden falut és minden sebezhető pontot, de megelőzni sem tudták a támadásokat, csak reagálni tudtak azokra. Erejük fokozatosan szétforgácsolódott, képtelenné váltak összehangolt műveletek végrehajtására.

1947. október – Gulamarg hadművelet

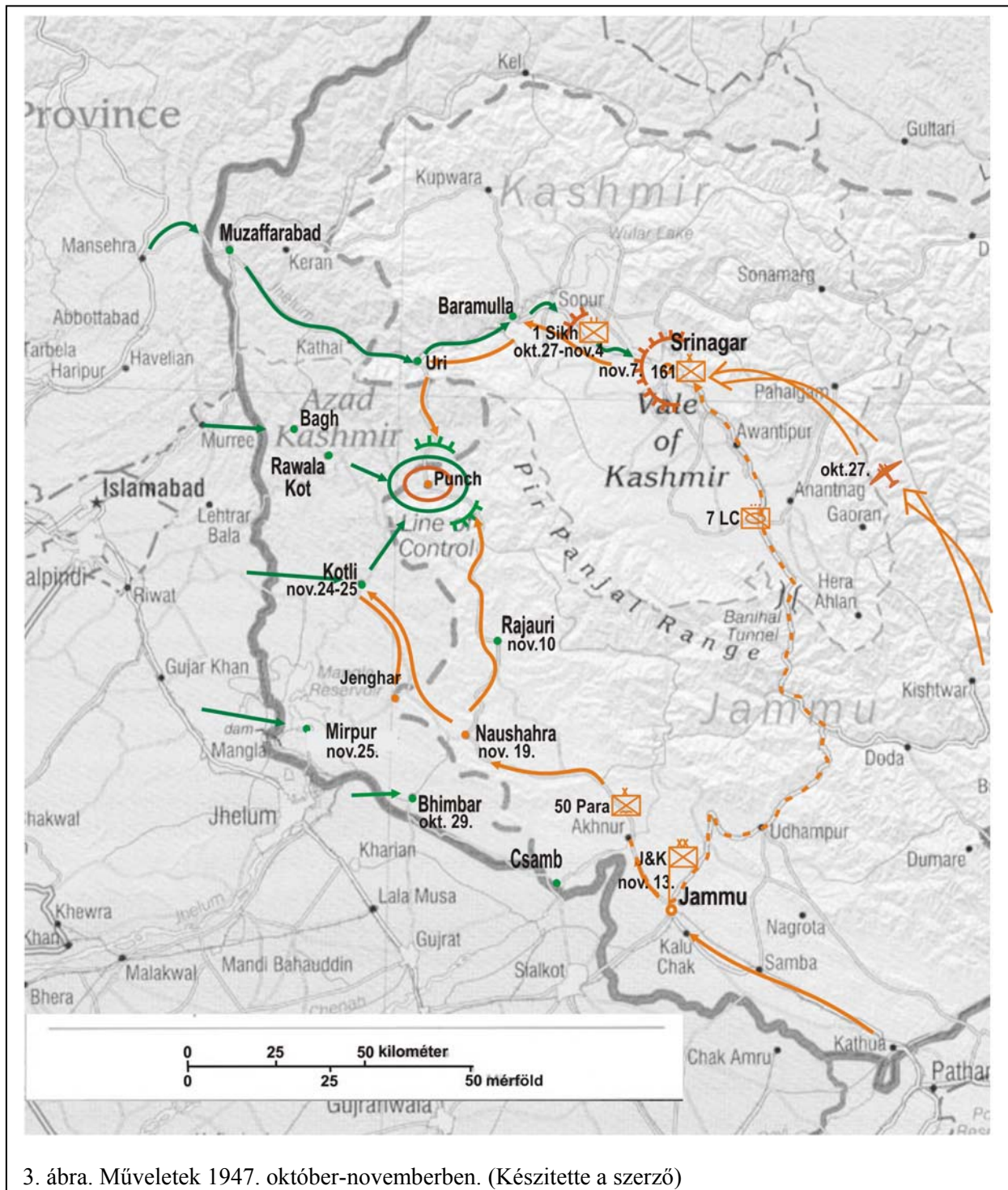
Az általános támadás (Gulamarg hadművelet) 1947. október 22-én kezdődött. Abbottabad felől 5 000 pathan betört a Kasmír völgybe. A kasmíri fegyveres erőkben szolgáló muszlimok fölláztak, megölték nem-muszlim bajtársaikat és tisztjeiket és csatlakoztak a pathanokhoz vagy a helyi milíciákhoz. A támadók elfoglalták Domelt és 23-án Muzaffarabadban szétverték a kasmíri kormánycsapatok egy zászlóalját, de Urinál elszánt ellenállásba ütköztek: a kormánycsapatok egy ideig állták a támadásokat, majd lerombolták az Uri folyó hídját, és folyamatosan harcolva visszavonultak Baramulla felé.¹⁰ A támadással egyidőben (október 24.) Mohamed Ibrahim vezetése alatt megalakult az Azad Kashmir kormány.

A Dzsammu régióban támadó Azad Kasmír erők eleinte kemény ellenállásba ütköztek, és a célként kijelölt városok nagy részét csak hosszabb-rövidebb ideig tartó ostromok után tudták bevenni. A határ menti városok (Bagh, Rawalkot, Radzsauri, Beri Pattan) sorra a kezükre kerültek; körülzárták Puncsot és ellenőrzésük alá vonták a Puncs-Dzsammu utat, de mire elérték Dzsammut, már megkezdődött az indiai erők beáramlása. Dzsammu mindvégig indai kézben maradt és a déli hadműveletek bázisa lett.

Urinál mutatkozott először a pathan milíciák legnagyobb veszélye: a fegyelem hiánya. Fegyelmezett, jól felkészített, jól vezetett csapatok számára a lerombolt híd nem akadály, hanem kihívás lett volna: az Uri folyón járművek nélkül átkelni nem volt probléma; Uri és Szrinagár között a távolság valamivel több, mint 100 km – erőltetett menetben, könnyített felszereléssel

¹⁰ A kasmíri erők súlyos helyzetét mutatja, hogy Uri védelmére a kasmíri erők főparancsnoka, Radzsinder Szingh dandártábornok csak 150 embert tudott összeszedni, és a védelmet és a visszavonulást személyesen vezényelte. A visszavonulás során maga is elesett.

két nap, legfeljebb három. De a laskarok harcias törzsi milíciák voltak, nem fegyelmezett, reguláris erők. Bátorságukat és harci szellemüket nem lehet kétségbe vonni, de az engedelmesség és a parancsok vita nélküli teljesítése nem volt erős oldaluk – a stratégiai érzék még kevésbé. Nem voltak hajlandók földadni járműveiket (melyekhez inkább az addig szerzett zsákmány szállítása, semmint a személyes kényelem miatt ragaszkodtak), és ezzel közel négy napig késleltették az előrenyomulást. A késlekedés következtében csak október 26-án érték el Baramullát, Szingarától 30 km-re. Az elvesztegetett idő lehetőséget adott a maharadszának,

3. ábra. Műveletek 1947. október-novemberben. (Készítette a szerző)

hogy mérlegelje a helyzetet, majd Indiához forduljon segítségért. A segítség feltétele Kasmír csatlakozása volt Indiához – ez 1947. október 26-án megtörtént. (Pakisztán a mai napig vitatja a csatlakozás jogszerűségét.)

Baramullában ismét megmutatkozott a fegyelem hiánya. A Dzsammuban végrehajtott műveletek hasznosak voltak, mert megosztották a védelem figyelmét – de Kasmír kulcsa a Kasmír völgy és Szingarág volt; ezek elfoglalása volt a betörés legfontosabb célja. Baramulla elfoglalásával nyitva állt az út Szingarág felé. A helyzet gyors, határozott előrenyomulást követelt, mielőtt a kormánycsapatok erősítést kaphattak. Ehelyett a milícia alakulatok itt is fosztogatni kezdtek és a hindu és szikh lakosságot mészárolták le. Ezzel időt adtak az indiai erőknek, hogy megerősítsék a kasmíri védelmet, és az indiai vezérkar gyorsan intézkedett.

1947. október-november – Szingarág felmentése, indiai ellentámadás

Az indiai erők és eszközök beszállítása a nehéz terepen, rossz utakon, kis teherbírású hidakon maximális erőfeszítés mellett is több hétbe telt volna. De hetek helyett csak órák álltak rendelkezésre; nyilvánvaló volt, hogy az erőket légi úton kell a műveleti területre juttatni. Kasmír felmentésének kulcsa tehát a szingarági repülőtér volt – a tengerszint fölött 1 655 m magasságban, rövid, füves felszállómezővel, primitív navigációs eszközökkel.

Az első indiai erő (a Szikh Ezred 1. zászlóalj egy százada és a zászlóaljtörzs) október 27-én 09.30-kor szállt le; délután a második hullámmal beérkezett még egy lövészsorozat. A zászlóaljparancsnok (Dewan Ranjit Rai alezredes) védőkörlet létesítése, fedezékek kiépítése és óvatos felderítő tevékenység helyett egy kis erőt hagyott a repülőtér biztosítására, és azonnal támadást indított Baramulla irányába. A zászlóalj megállította az első milícia csapatokat, majd folyamatosan harcolva lassan visszavonult Szingarág felé, a várostól 20 km-re egy uralgó magaslaton állást foglalt és napokon át föltartotta a támadókat.¹¹ Az így nyert idő alatt a légierő beszállította a 161. lövészdandár többi alakulatát (az 1. Szikh többi századát és további három lövészzászlóaljat, egy tüzérüteget és egy géppuskásszázadot), és Dzsammuból megérkezett a 7. könnyű lovasezred (7th Light Cavalry) egy páncélautó-szakasza is. A dandár Szingarágtól 7 km-re nyugatra Szalateng körzetében építette ki védőkörletét, visszavonta az előretolt 1. Szikh erőt, és megvívta a független India hadseregének első csatáját. (3. ábra)

A pakisztáni milíciák folyamatosan támadták az egyre erősödő indiai védelmet. A harcok során november 7-én a 7. könnyű lovasezred két páncélautója a pakisztáni erők hátába került és onnan intézett támadást. A támadók, akik így az indiai védelmi vonal, egy indiai megkerülő

¹¹ Rai alezredes a visszavonulás során elesett.

támadás, és a páncélautók között három tűz közé szorultak, 600 halottat és felszerelésük és készleteik nagy részét hátrahagyva visszavonultak. Az üldöző indiai csapatok másnap elfoglalták Baramullát, majd 13-án Urit – ezzel a Kasmír völgyből kiszorították pakisztáni erőket.

Baramulla és Uri visszafoglalása után az indiai erők Dzsammu megtisztítására koncentráltak. November 16-án az 50. ejtőernyősdandár Dzsammu felől északnyugati irányban támadást indított, hogy visszafoglalja az elvesztett városokat. Ez a kísérlet csak részben járt sikerrel. Egy felmentő erő elérte Kotlit, de csak a város kiürítését tudta elérni. Mirpurt az Azad Kasmír erők november 25-én elfoglalták, kifosztották és hindu és szikh lakosságát felkoncolták. Egy felmentő erő Uri felől elérte Puncsot és bejutott a városba, de az ostromgyűrűt nem sikerült véglegesen áttörni. Puncs ostroma még egy évig tartott.

Északon Pakisztán nagyobb sikereket ért el. A "Dzsang-i-Azadi Gilgit-Baltisztán" helyi felkelő mozgalom egy gyors forradalmat hajtott végre a Gilgit Cserkészek ezred (Gilgit Scouts – helyben toborzott könnyűgyalogos félkatonai erők) támogatásával (1947.10.31.). Kikiáltották a "Gilgit Iszlám Köztársaságot," beiktattak egy ideiglenes kormányt, amely 14 nappal később feladta a függetlenséget és csatlakozott Pakisztánhoz. Egy gilgit cserkészekből és a helyi milíciából álló harccsoport megszállta a Burzil hágót, és megkezdték erők beszivároztatását Kasmírba Guraisz körzetében. Egy másik harccsoport körülfárta és ostrom alá vette Szkardut, az Északi Területek utolsó kormányhoz hű helyőrségét.

1947. december-1948. április – téli és tavaszi offenzívák

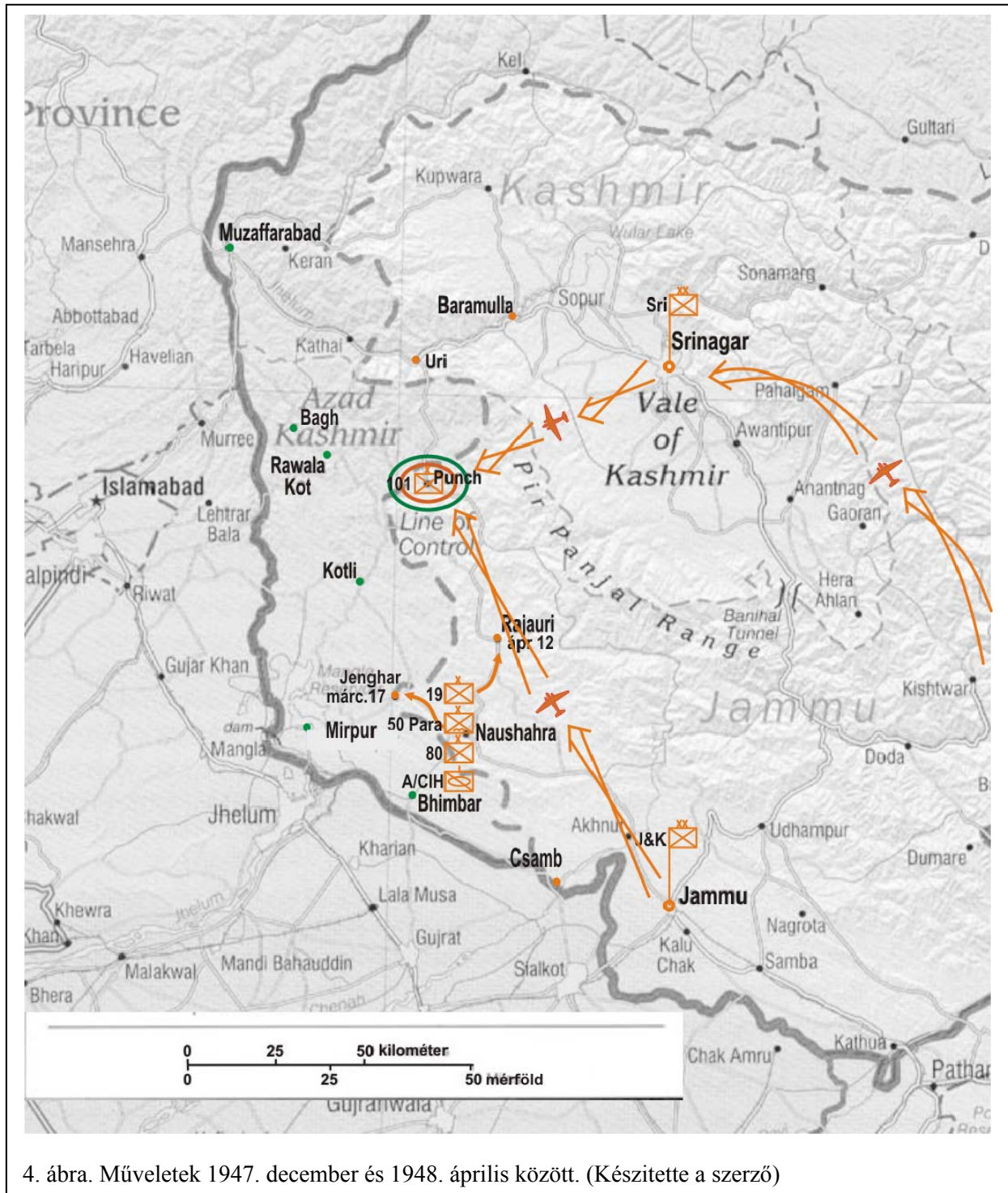
A tél beálltával a hadműveletek intenzitása csökkent. Az indiai csapatok számára nehézségeket okozott az időjárás: nem állt rendelkezésre elegendő téli ruházat és lábbeli (a hiányt helyi beszerzésekkel pótolták), és sok katona életében először látott havat. A magas hegységek időjárásához szokott pathan harcosok és az Azad milícia számára a tél sokkal kisebb problémát jelentett. Decemberben az Azad milícia elfoglalta Dzsangart, de januárban elvesztette Kotot, és a Naosera és Uri elleni támadások is sikertelennek bizonyultak. (4. ábra)

Az indiai erők beáramlása folytatódott, és kora tavasszal öt dandár állt rendelkezésre. Délen az indiai erők március-áprilisi offenzívájában (Vidszaj hadművelet) három dandár (50. ejtőernyős, 19. lövész és 80. lövész) egy könnyű harckocsi század (Közép-Indiai Lovasság, A század) támogatásával indított támadást a Naosera-Radzsauri út mentén és visszafoglalták Dzsangart (1948.03.17.), majd irányt váltottak és elfoglalták Radzsaurit (1948.04.12).

Puncs ostroma folytatódott. A helyőrség (mely a 101. dandár nevet kapta) egy rövid (550 m) szükségrepülőteret épített, és december 12-től a légierő C47 szállítógépei folyamatosan el

tudták látni a védőket hadianyaggal és élelmiszerekkel és evakuálni tudták a sebesülteket. A folyamatosan működő léghíd szűkösen ugyan, de gondoskodott a városban rekedt közel 40 000 menekült ellátásáról is.

Északon a kezdeti sikerekre építve a pakisztán-párti milíciák megindították a Kalapács hadműveletet (1948.feb.) melynek célja Szcardu, Kargil, a Zodzsi hágó és végül Leh elfoglalása volt. Ekkor Lehben egyetlen szakasz (33 fő) jelentette a teljes védelmet, melyet csak az

4. ábra. Műveletek 1947. december és 1948. április között. (Készítette a szerző)

utolsó pillanatban sikerült megerősíteni.¹²

A pakisztáni hadvezetés tisztában volt azzal, hogy az indiai erők, kihasználva a Kasmír völgy központi helyzetét, több irányba is indíthatnak támadást, és azt törzsi milíciák nem tudják megállítani. Ezért a pakisztáni hadsereg egyre nagyobb hányadát csoportosították át a fenyegetett szektorokba, és 1948. tavasztól már reguláris zászlóaljok, később teljes dandárok és tüzérsztyályok vettek részt a harcokban.

1948. május – december

Az indiai fegyveres erők 1948 tavaszán kezdtek fölülkerekedni valamennyi szektorban. Május elején az egyre nagyobb erőket két hadosztályba szervezték: délen létrejött a Dzsammu és Kasmír Hadosztály, a Kasmír völgyben a Szrinagár Hadosztály. A két hadosztályt egy ideiglenes hadtestparancsnokság, a Dzsammu és Kasmír Erő alá helyezték.¹³

A Kasmír völgyben két irányból indítottak támadást Muzaffarabad felé. Az északi támadásban a 163. lövészdandár elfoglalta Tittwalt (1948.05.23.) és Kerant, de a déli támadás, melyet Uriból indítottak két dandárral (161. lövész és 77. ejtőernyős), sikertelennek bizonyult: a pakisztáni kormány minden áron meg akarta tartani Muzaffarabadot, és a milíciák megerősítésére két reguláris dandárt (10. és 101.) rendelt a körzet védelmére (Khan, Akbar, 1970. pp. 82-92). Muzaffarabad és Mirpur között legalább öt további reguláris dandárral erősítették meg az Azad és pathan milíciákat.

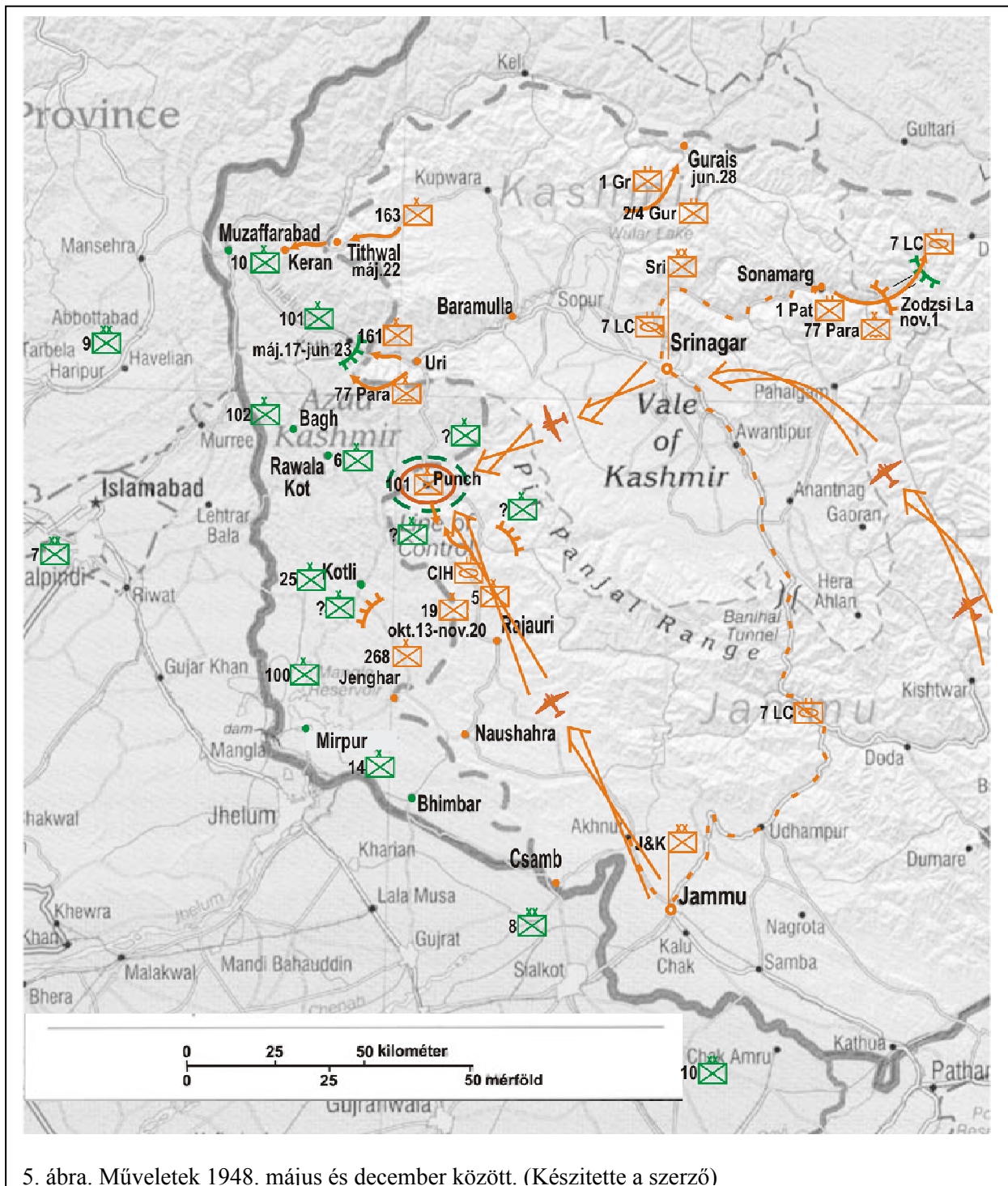
Az indiaiak ismét megkísérelték Puncs felmentését. A 19. lövészdandár júniusban Radzsauri felől indított támadásával egy időben a 101. dandár kitört a városból, de az ostromgyűrűt nem sikerült áttörni. A következő kísérlet három lövészdandár és egy páncélososztály légicsapásokkal és tüzérséggel támogatott, alaposan előkészített művelete volt. A 268. lövészdandár Nausera körzetéből Kotli irányába végrehajtott egy figyelemelterelő támadást (1948.10.13.) a főcsapás bal szárnyának biztosítására. A főcsapást Radzsauri körzetéből az 5. és 19. lövészdandárok hajtották vége a Közép-Indiai Lovasság egy könnyű harcokciosztályának támogatásával (1948.11.08.). A 101. dandár ismét kitört a városból és állandó

¹² Szrinagárból 40 önkéntes 1948. február közepén átkelt a Zodzsi hágón (ami a tél közepén egy különösen embert próbáló feladat volt) és csatlakozott Leh védőihez. A helyi lakosságból milíciát szerveztek és építettek egy szűkségrepülőteret. Ez volt a világ addigi legmagasabban fekvő repülőtere (3 300 m), és kérdéses volt, hogy a légierő C47 szállító repülőgépei képesek lesznek-e ilyen magasságban le- és fölszállni. Az aggodalmak eloszlatása érdekében az első C47 repülőgépet máj.24-én Mehar Szingh ezredes (a légi műveletek parancsnoka) vezette, és vele utazott Timajja vezérőrnagy (a szrinagári hadosztály parancsnoka).

¹³ A későbbiekben a Dzsammu és Kasmír lett a 26., a Szrinagár a 19. hadosztály, és a Dzsammu és Kasmír Erő lett az 5. hadtest.

kapcsolatot teremtett a 19. lövészdandárral (1948.11.19.) – ezzel Puncs ostroma véget ért. (5. ábra)

Az Északi Területeken a helyzet eleinte kedvezőbben alakult Pakisztán számára, de végül az offenzíva ott éppúgy kifulladásra jutott, mint a Kasmír völgyben és Dzsammuban. A pakisztáni erők körülzárták és ostrom alá vették Szkardut, Kargilt és Draszt. A Szkarduban körülzárt csapatok felmentésére küldött két indiai zászlóaljtag egy leszállásban megsemmisítették (1948.05.10.),

5. ábra. Műveletek 1948. május és december között. (Készítette a szerző)

majd bevették Kargilt (1948.05.22) és néhány nappal később Draszt (1948.06.11). A szeptember elején indított első indiai kísérlet Kargil és Drasz visszafoglalására (Kacsa hadművelet) sikertelen volt: a pakisztáni erők szilárdan tartották a Kasmírból az Északi Területekre vezető Zodzsi hágó¹⁴ kijáratát, és visszaverték a támadást. Hamarosan Szkardu is elesett (1948.08.14), és nem volt akadály a Leh elleni offenzíva útjában. Lehet egy reguláris század és 150-200 fő milícia védte. A szükségrepülőtér a rossz időjárás miatt gyakran használhatatlan volt, de az indiai légierő mindig képes volt annyi hadianyagot beszállítani, amivel a védelem tartani tudta magát, és az utolsó pillanatban (1948.08.23.) beszállítottak egy gurkha zászlóalj-t, amely visszaverte a pakisztáni támadást. (6. ábra)

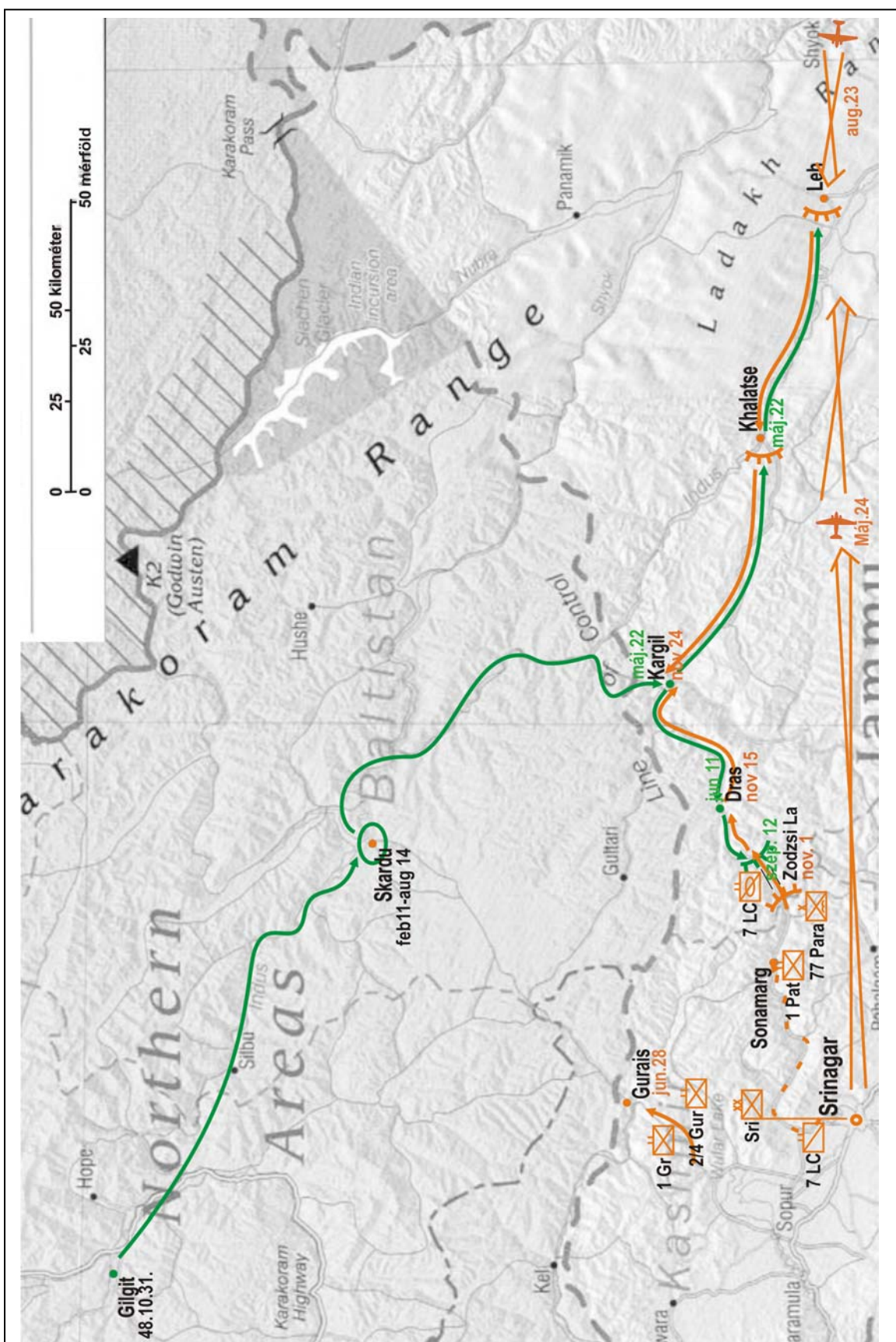
A Zodzsi hágó áttöréséhez Timajja vezérőrnagy délről fölhozatta a 7. könnyűlovasság egy páncélosszázadát. Aknurtól Szonomargig a 440 km-es utat titokban tették meg: a harckocsik lövegtornyait leszerelték és teherautókon szállították, ponyva alatt; a menetoszlop csak éjszaka mozgott; Szrinagárban kijárási tilalmat vezettek be, mikor a harckocsik megérkeztek. Az elővigyázatosság eredményeként a pakisztáni hírszerzés semmiféle jelzést nem kapott.

A harckocsikkal végrehajtott támadás (1948.11.01.) teljes meglepetésnek bizonyult a hágót védő pakisztániak számára: ilyen magasságban, ilyen nehéz terepen nem számítottak páncélos erőkre; nem rendelkeztek páncéltörő eszközökkel, és kiképzésükben nem szerepeltek a harckocsikkal szemben alkalmazandó szükségmegoldások. A harckocsik közvetlen irányzású lövegekkel rombolni tudták a hegyoldalakba ásott pakisztáni bunkereket, amiket a megosztott irányzású tüzérség és a légierő csapásai nem tudtak elérni.

A harckocsik és a velük szorosan együttműködő gyalogság gyorsan kiverte a hágó környékéről a pakisztániakat, majd folytatta a támadást Drasz és Kargil irányába.¹⁵ November 15-én visszafoglalták Draszt és 24-én Kargil alatt találkoztak a Leh felől támadó gurkhákkal. A Zodzsi hágó erőszakos áttörése, Kargil és Drasz visszafoglalása és Leh felmentése volt a háború utolsó jelentős eseménysorozata – a továbbiakban még voltak kísérletek az elfoglalt pozíciók javítására, de ezek már jelentősen nem befolyásolták a konfliktus végét.

¹⁴ A Zodzsi La a tengerszint fölött 3 600 m-en egy 3 km hosszú folyosó, melyet két oldalán 5 000 m-es hegyek határolnak. A terep a védelemnek kedvez: nincs növényzet, ami rejtene a csapatok mozgását; a meredek hegyoldalak megakadályoznak minden megkerülő támadásra irányuló kísérletet; egyszerűen nincs elég hely támadó alakulatok manőverezésére. A pakisztáni csapatok jól felkészültek a hágó védelmére: egymást átfedő tűzlegyezőkkel összefüggő tűzfüggőnyt teremtettek; a meredek hegyoldalakba beásott fedezékeket lehetetlen volt légi-csapásokkal és tüzérséggel rombolni.

¹⁵ Timajja vezérőrnagy a példamutató vezetés híve volt: a hágó elleni támadás során az első harckocsiból irányította a műveleteket.

6. ábra. Műveletek az Északi Területeken és Ladakhban. (Készítette a szerző)

1949. január 1. – tűzszünet

India fegyveres erői 1948 végére megoldották a nagy távolság és rossz utak logisztikai kihívását, mozgósították lényegesen nagyobb erőforrásaikat és készen álltak a pakisztáni erők szétzúzására, pakisztáni területek elfoglalására. A pakisztáni erők mindenütt vesztesre álltak, és nem voltak tartalék erőforrások, amelyek mozgósításával megfordíthatták volna a helyzetet. India tehát közel állt a győzelemhez, a kormány 1948. novemberben mégis az ENSZ közreműködését kérte a konfliktus megoldásához.

Politikai manőverek, hosszas tárgyalások és utolsó pillanatban végrehajtott műveletek után 1949. január 1-jén életbe lépett egy tűzszünet – de a kasmíri probléma azóta is megoldatlan. A szembenálló felek megtartották pozícióikat; az 1949. januári tűzszüneti vonal – a Line of Control – a mai napig gyakorlatilag az indo-pakisztáni nemzetközi határ. Kasmir birtoklásáért India és Pakisztán két további nyílt háborút vívott (1965-ban és 1999-ben), és a mai napig jelentős a gerilla tevékenység, melyet (nehezen cáfolható) indiai vádak szerint Pakisztán fegyverrel, kiképzéssel és propagandával támogat.

A HÁBORÚ MÉRLEGE

Veszteségek

A háború meglepően kevés *veszteséggel* járt – legalábbis ami az indiai fegyveres erőket illeti: 1 500 halottat és 3 500 sebesültet vesztek (utóbbiak egy része felépülése után visszatért alakulatához). A pakisztáni veszteségekről a mai napig nincsenek megbízható adatok – a pakisztáni erők természetéből adódóan nem is lehetett megbízható nyilvántartás.

A legsúlyosabb veszteségeket a kasmíri civil lakosság szenvedte el. A független megfigyelők – külföldi (elsősorban brit) polgári személyek és külföldi újságírók – beszámolóai alapján a pathan törzsi milíciák különös kegyetlenséggel bántak a nem-muszlim civil lakossággal (és a muszlimokkal sem voltak különösebben lágyszívűek). De az áldozatok számáról konkrét adatok helyett csak becslések állnak rendelkezésre.

Idegen befolyás

A szembenálló felek függetlensége nem volt teljes: nem csak gazdasági kapcsolatok, hadianyagellátás és diplomáciai támogatás szempontjából függtek a volt gyarmati hatalomtól, de legfőbb döntéshozó és végrehajtó intézményeiket még brit tisztviselők irányították, és a fegyveres erőket vezénylő főparancsnokok is valamennyien brit tisztek voltak. Döntéseikben az indiai illetve pakisztáni érdekek helyett a brit birodalom pillanantnyi érdekeit tartották

szem előtt. Sem India, sem Pakisztán politikai elitjei nem tudták tehát a háború kimenetelét olyan mértékben befolyásolni, mint szeretnék volna.

A brit kormány Nagy-Britannia távlati érdekei szempontjából Pakisztánt tekintette fontosabbnak, de mindenáron el akarta kerülni, hogy volt gyarmatai a függetlenség kikiáltása után azonnal háborúba keveredjenek egymással. Korlátozni kellett tehát a háború intenzitását: milíciák rajtaütéseit és határ menti kis összecsapásokat a függetlenséggel járó szülési fájdalmaknak lehetett föltüntetni, de meg kellett akadályozni, hogy a konfliktus továbbterjedjen más régiókra. A brit tiszteknek és köztisztviselőknek tehát a semlegesség és a részrehajlás között kellett manőverezniük. Ebben olyan sikeresek voltak, hogy Dzsammu és Kasmíron kívül a felosztási folyamatban alig volt fennakadás: a határokon át folyamatosan áramlottak a muszlimok pakisztáni területre, nem-muszlimok indiai területre, és zökkenőmentes volt a muszlim alakulatok és pakisztáni szolgálatot választó személyek áthelyezése Pakisztánba.¹⁶

Szárazföldi erők

A háborúban mindkét oldalon a lövészalakulatok játszották a domináns szerepet. Ennek oka részben a terepviszonyokban, részben a szembenálló erők eszköz-állományában keresendő. A mélyen átszegdelt terepen a járművek csak a kevés rossz minőségű úton tudtak közlekedni. A sziklák között kísértetként felbukkanó és eltűnő pathanok ellen légierő és tüzérség nem sokat ért.

A tüzérségnek jelentős szerep jutott Puncs védelmében: az ostrom kezdeti fázisában az indiai légierő beszállított egy könnyű hegyi üteget, mely távol tartotta az ostromlók aknavetőit az ideiglenes repülőtértől. Nagyobb összecsapásokban (pl. a szalatengi csatában, Baramulla visszafoglalása és Puncs felmentése során), több szerep jutott a tüzérségnek – de a rendelkezésre álló eszközök kis száma korlátozta a tűz hatékonyságát.

A gyors sikerre számító pakisztáni erők nem várták az indiai hadsereg gyors reagálását, nem készítették föl az milíciákat a páncélos erők elleni harcra, és nem látták el azokat páncéltörő eszközökkel. Így a háború során páncélos erők három alkalommal (a szalatengi csatában, Puncs felmentése során és a Zodzsi hágóban) döntő szerepet játszhattak – annak ellenére, hogy a bevetett erők mindhárom esetben nagyon kicsik voltak, és az eszközök (Daimler páncélautók és Stuart M5 könnyű harckocsik) 1947-ben már egyáltalán nem számítottak korsze-

¹⁶ Figyelemre méltó, hogy az 1947-48. kasmiri eseményeket tárgyaló források – akár pakisztániak, akár indiaiak – a másik oldalt partoló részrehajlással vádolják a brit kormányt, illetve a brit tiszteket és tisztviselőket.

rúek. A háború során elért sikerek jelentős hatással voltak az indiai hadsereg harceljárásaira a későbbi indo-pakisztáni háborúkban is.

Légierő

A korszerű eszközökkel felszerelt indiai légierő az első naptól az utolsóig teljes légi uralmat tartott fenn. A Spitfire és Tempest vadászrepülőket részben a légi uralom fenntartására, nagyobb részben a csapatok légi támogatására használták. Az indiai légi uralom akadályozta a pakisztáni erők összevonását és a légi felderítést. A bombázó alakulatok hiányát C47 repülőgépekből kigurított robbanó töltetekkel pótolták (melyek nem sok kárt okoztak, de növelték az indiai csapatok harci kedvét).

Különösen nagy szerepet játszott a légi szállító osztály (No. 12. Squadron). Vakmerő pilótái lehetetlen körülmények között is repültek, biztos halált ígérő feladatokat is vállaltak, le szálltak ellenséges tűz alatt tartott és fáklyákkal megvilágított szükség-repülőtereken – és a lehi repülőtér megnyitásával hosszú időn át tartották a magassági rekordot. Mivel az osztály kapacitása (nyolc C47 Dakota repülőgép) a Kasmírban szétbontakoztatott erők hosszú időn át történő támogatásához nem volt elegendő, a légierő a polgári légitársaságoktól bérelt kb 30 db szállító repülőgéppel egészítette ki azt.

Milíciák

Pakisztán számára a milíciák alkalmazása több szempontból is rendkívül előnyös volt. A milíciák lehetőséget nyújtottak támadó műveletek végrehajtására, mikor a reguláris fegyveres erők harcképessége még nagyon alacsony volt. A milíciák, mint "a helyi lakosság spontán szerveződő szabadságharcos erői," vagy mint a "hindu elnyomás alatt szenvedő testvéri muszlimokat segítő önkéntesek" elfedték Pakisztán irányító és támogató szerepét a konfliktusban. Minden független megfigyelő, minden indiai politikus és minden katona számára világos volt, hogy az események mögött Pakisztán áll, de "nyilvánvaló" nem elegendő indok egy nemzetközi konfliktus kezdeményezéséhez.

Megfelelő doktrína és tapasztalatok híján a műveleteket irányító pakisztáni tiszteknek irreális elképzeléseik voltak a milíciák állóképességéről, fegyelméről és harcértékéről, és gyakran kénytelenek voltak improvizálni mikor azok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A laskarok kezdeti fegyelmezetlensége megfosztotta ugyan Pakisztánt az első sikertől (és ezzel a teljes győzelemtől), de még így is sikerült megszerezni Dzsammu és Kasmír területének stratégiai szempontból fontos közel 1/3-át.

A háború alapelveinek érvényesülése

Mind az indiai, mind a pakisztáni fegyveres erők a brit katonai hagyományok örökösei voltak, a tisztjeik (nagyreszt a második világháború veteránjai) a brit alapelveket (Connaughton, 1988. p 298.) követték. A fegyelmezett, jól kiképzett, reguláris alakulatokból szervezett indiai fegyveres erők számára az alapelvek alkalmazása nem is jelentett különösebb problémát. Más volt a helyzet a pakisztáni fegyveres erők esetében: az Azad Kasmír és törzsi milíciák fegyelmetlensége és korlátozott harcképessége csak korlátozottan engedte érvényesülni a háború alapelveit. Az alábbiakban csak az alapelvek érvényesülésének néhány kiemelkedő példáját vizsgáljuk.

A cél kiválasztása és fenntartása. Az Azad Kasmír erők és törzsi milíciák első műveleteiket helyesen megválasztott célkitűzések alapján hajtották végre, és a vártnál is sikeresebbnek bizonyultak. De a célkitűzéseknek a rendelkezésre álló erők képességein belül kell lenniük – és ez az elv nem érvényesült: a pathan laskarok fegyelmetlensége jelentős idővesztést okozott, és a legfontosabb célt (a szrinagári repülőteret) nem érték el időben. A szrinagári kudarc után változtattak a kitűzött célon: megtartani az addig elfoglalt területeket, és további területeket elfoglalni olyan körzetekben (pl. Ladakh) ahol az indiai védelem gyenge volt. Ebben nagyrészt sikeresek voltak.

Az indiai fegyveres erők – különösen a rendelkezésre álló nagyon rövid időre tekintettel – szintén helyesen választották meg a műveletek első célját: Szrinagár volt Kasmír kulcsa, és a repülőtér volt Szrinagár kulcsa. Szrinagár biztosítása után a célok helyes megválasztása és fenntartása problematikusabb volt. Baramula és Uri visszafoglalása után a támadás következő, logikus célja Muzaffarabad lett volna – a kapu, amelyen át a törzsi milíciák betörték Kasmírba, és amely a Dzshelum folyó völgyének kulcsa. De egyszerre három front (Kasmír völgy, Dzsammu és az Északi Területek/Ladakh) követelte az indiai erők figyelmét. Uri után minden fronton igyekeztek megfelelni a követelményeknek, megosztották erőiket és több hadműveletben kudarcot vallottak, vagy csak korlátozott eredményt értek el.

Fenntartani a csapatok erkölcsi tartását és harci szellemét. Több, mint hat évtized távlatából ennek az elvnek az érvényesülését nehéz megítélni, de a rendelkezésre álló források és a hadműveletek folyamatai azt jelzik, hogy a harci szellem mindkét oldalon mindvégig magas volt. Külön említésre méltó, hogy a pakisztáni oldalon közel másfél éven át fegyverben tudták tartani a fegyelmetlennek, megbízhatatlannak, intenzív és hosszan tartó műveletekre alkalmatlannak tarott hegyvidéki törzsi harcosokat is.

Támadó műveletek. Mindkét fél folyamatosan törekedett a kezdeményezésből adódó előnyök kihasználására, és elsősorban támadó műveletekkel akarta céljait elérni. Védelembé kényszerült erők (pl. a puncsi helyőrség) is igyekeztek aktív védelmet folytatni, agresszív járőrözéssel és gyakori rajtaütésekkel zavarták az ellenséget. Az indiai erőfölény következtében 1948 végére mindenütt védelembé kényszerül pakisztáni erők is az aktív védelem lehető legaktívabb eljárásait alkalmazták.

A harcászati és hadművelati szempontból jobban képzett indiaiak nagyobb sikerrel váltottak támadásról védekezésre, majd védekezésről támadásra, mint a pakisztániak. Sikerrel alkalmazták a "védekezés a támadásban" elvét: olyan jól védhető állásokat foglaltak el, amelyeket az ellenség nem tudott megkerülni, és kénytelen volt hátrányos helyzetből megtámadni. Ezzel az eljárással tudta a Szikh ezred 1. zászlóalj napokon át föltartani a Baramulla felől Szingar irányában támadó laskarokat, és ez vezetett a szalatengi csatában kivívott győzelemhez is. A pakisztáni oldalon ezt az elvet akkor kezdték sikeresen alkalmazni, amikor a reguláris alakulatok nagyobb szerepet vállaltak a műveletekben (pl. 1948. májusban, Muzaffabard védelme során).

Meglepetés. A konfliktus kezdeti szakaszában a Szingar irányába végrehajtott támadással Pakisztán stratégiai meglepetést ért el, de az alkalmazott erők jellemzői következtében az így teremtett lehetőséget nem tudta kiaknázni. A törzsi milíciák harceljárásai (rajtaütés, lesállítás, gerilla harc) sok esetben okoztak harcászati meglepetést az indiaiaknak, de hiányos kiképzésük és könnyű felszerelésük következtében az elért előnyöket nem tudták hadművelati sikerre aggregálni. Stratégiai és politikai szinten a milíciák új és szokatlan bizonytalansági tényezőnek bizonyultak, amivel az indiai politikai vezetés nem tudott megbirkózni.

Az indiaiak – a rendelkezésre álló nagyobb erő és a csapatok fegyelme következtében – nagyobb sikerrel aknázták ki a hadművelati és harcászati meglepetéseket. A törzsi milíciák hátában váratlanul megjelenő páncélautók eldöntötték a szalatengi csatát – ez a Kasmír völgy gyors visszafoglalásához vezetett. A harckocsik váratlan megjelenése a Zodzsi hágóban olyan taktikai meglepetés volt, amire a pakisztániak semmilyen választ nem tudtak rögtönözni és kénytelenek voltak erőiket kivonni Ladakhból – így a harcászati meglepetés hadművelati siker eredményezett.

Erők összpontosítása. A sorozatos pakisztáni rajtaütések a kasmíri állami erőket szétforgácsolták: ahogy egyre több fenyegetett pontot igyekeztek védeni, egyre kisebb alegységekben tevékenykedtek. Ez sebezhetővé tette őket, mert lehetőséget adott a támadónak, hogy részle-

tekben, egyenként számolja föl a kis helyőrségeket.¹⁷ Ezt a hibát hadászati szinten az indiai erők is elkövették. Szrinagár felmentése és Baramula és Uri visszafoglalása után egyszerre három, egymástól távol eső fronton (a Kasmír völgyben, Dzsammuban és az Északi Területeken illetve Ladakhban) egyszerre próbáltak megfelelni a követelményeknek. Megosztották erőiket és több hadműveletben kudarcot vallottak, vagy csak korlátozott eredményt értek el. Harcászati szinten az erők összpontosítása megfelelő volt: az indiai harcvezetők inkább feladtak már megszerzett állásokat és elfogadták, hogy egyes területek még néhány hónapig az ellenség kezén maradnak, de nem osztották meg erőiket.

A pakisztániak a Szrinagár elleni támadás során a feladat végrehajtásához elegendő erőt vontak össze, de a hadművelet kudarcra után már nehéz feladat volt az erők összpontosítása: a törzsi milíciák a saját fejük után mentek, ritkán fogadtak el tanácsokat (még kevésbé utasításokat) a pakisztáni tisztektől. Az indiai légi uralom következtében az erők összevonása amúgy is kockázatos dolog volt, mert jó célpontokat szolgáltatott az indiai légi csapásoknak. Ezen túlmenően az összevont alakulatok ellátása megbízható logisztikai rendszert követelt volna – ezt Pakisztán nem tudta biztosítani.

Erő gazdaságos alkalmazása. Eltérő okokból az erők gazdaságos alkalmazása mindkét fél számára létfontosságú volt. India fegyveres erői létszámban, harcképességben, logisztikai lehetőségekben messze erősebbek voltak Pakisztán alakulófélben levő fegyveres erőinél, de a nagy távolságok, rossz utak és korlátozott légi szállító kapacitás szigorúan korlátozták a hosszú időn át fenntartható erőket. Ezen túlmenően India fegyveres erőire más helyszíneken is szükség volt. A rendelkezésre álló erőket úgy kellett tehát felhasználni, hogy minden feladatra megfelelő erő jusson – de semmivel több. Az események azt mutatták, hogy az indiai parancsnokok ezt az elvet általában helyesen alkalmazták.

Az erők gazdaságos alkalmazása Pakisztán számára még fontosabb volt: a pakisztáni fegyveres erők létszám, ellátás, harcképesség szempontjából messze elmaradtak az indiai erőktől. A milíciák alkalmazása egyértelműen erőtakarékosági intézkedés volt. A pathan törzsi harcosok harceljárásaikkal (lesállítások, vállalkozások, rajtaütések) és – talán még fontosabb – hírnevükkel létszámukhoz képest aránytalanul nagy indiai erőket kötöttek le. Az önkéntesek harcedzett, de olcsó és könnyen fölláldozható erők voltak, és nagy számban álltak rendelkezésre a megfelelő időben – akkor, amikor az alakulófélben levő pakisztáni fegyveres erőknek minden emberre szükségük volt.

¹⁷ Az 1971-es indo-pakisztáni háborúban India sikerrel alkalmazta ugyanezt az eljárást a pakisztáni hadsereggel szemben Kelet-Pakisztánban (Bangladesben).

A hadművelet vége felé a pakisztáni tisztek reguláris és Azad zászlóaljából és pathan laskarokból álló dandárokat szerveztek, melyek egyre nagyobb sikerrel hangolták össze a különböző erők eltérő képességeit. A reguláris zászlóalj szilárd támpontot képezett, mely körül a környéket jól ismerő, mozgékony Azad milícia széles védő, megfigyelő és felderítő biztosítási övet alkotott. Ezekre támaszkodva a pathanok képesek voltak rajtaütéseikkel, vállalkozásaikkal, általános kiszámíthatatlanságukkal és hírnevükkel létszámukhoz képest aránytalanul nagy területeket dominálni. (Khan, Akbar, 1970. pp. 106-107)

Biztonság. Mindkét fél követett el hibákat és ért el figyelemre méltó sikereket erőik váratlan támadásoktól történő megóvásában. Különösen figyelemre méltó volt az indiai 7. könnyűlovasság egy századának áthelyezése Akhnurból Szonomargba. Sikerült titokban tartani a század 440 km-es útját és a Szonomargtól a Zodzsi hágóig vezető út kiszélesítését, és a harcocsik megjelenésével teljes meglepetést és pánikot kelteni a hágót védő pakisztáni erőkben.

Rugalmasság. A pakisztáni erők ebből a szempontból hátrányban voltak. A kezdetben alkalmazott Azad Kasmír erők és törzsi milíciák alacsony harcászati és hadműveleti készsége korlátozta a végrehajtható műveleteket. Nem volt meg bennük a reguláris alakulatok összetartó ereje, amely egy-egy kudarc után lehetővé teszi, hogy az állomány gyorsan visszanyerje egyensúlyát. Ugyanakkor az iszlám különösen szilárd ideológiai támaszt jelentett, a zsákmány erős motiváló tényező volt – és a szabályzatok és doktrínák hiánya tág teret adott a kezdeményezésnek, a kísérletezésnek, az improvizálásnak.

A fegyelmezett indiai reguláris erők mindig tanultak a kudarcból, nem adták föl szándékaikat, csak nagyobb erőket és több erőforrást koncentráltak, más módszerekkel, más harceljárásokkal néhány hét vagy hónap után visszatértek és újra próbálkoztak. Ugyanakkor néhány kimagasló eseményt leszámítva (pl. a Zodzsi hágó áttörése) az indiai parancsnokok korlátozott kezdeményező-készsége számos elszalasztott lehetőséghez vezetett.

Adminisztráció. A heterogén pakisztáni erők (különösen a milíciák) esetében nem beszélhetünk adminisztrációról a szokásos (szabályzatok, úrlapok és jegyzőkönyvek) értelemben. Ennek ellenére a milíciák és az egyre nagyobb reguláris erők 14-15 hónapon át folyamatosan kaptak hadianyagot és élelmiszert, és valamennyire megoldották a sebesültellátást is.

Együttműködés. A doktrínák és szabályzatok alapján működő reguláris indiai erők számára az együttműködés nem jelentett problémát. A heterogén pakisztáni erők számára a pathan milíciák öntörvényű magatartása eleinte fejfájást okozott. E magatartás számlájára írható a

szrinagári hadművelet kudarca. A későbbi műveletekben, ahogy felismerték az együttműködés előnyeit, a pathanok magatartása megváltozott.

A negyedik generációs hadviselés mérföldköve

A második világháború óta egyre ritkábbak lettek a reguláris fegyveres erőkkel, államok között vívott háborúk. Az állami erők és nem-állami hadviselők közötti, általában egy állam határain belül vívott fegyveres konfliktusok (felkelések, polgárháborúk) váltak a hadviselés domináns formájává – felvirradt a negyedik generációs hadviselés korszaka.¹⁸ India és Pakisztán első konfliktusát e folyamat korai mérföldkövének, Pakisztánt a folyamat egyik úttörőjének tekinthetjük. A későbbi negyedik generációs konfliktusoktól eltérően e háború néhány hetes kezdeti fázisa (kb 1947. augusztus-október) után a hagyományos erők és hagyományos harc-eljárások kezdtek dominálni, és az irreguláris erők fokozatosan betagozódtak a központi irányítás alá. De az események így is megmutatták, hogy egy modern állam egy másik, lényegesen erősebb modern állammal szemben saját érdekei szolgálatába tudja állítani az aszimmetrikus hadviselés elveit és eljárásait, és jó eséllyel tud lényegesen nagyobb eredményeket elérni, mint amit a befektetett erőforrások indokolnának.

Pakisztán a kasmíri kísérlet tapasztalatait egyértelműen pozitívan értékelte, és későbbi háborúiban egyre nagyobb szerepet adott a nem-állami hadviselőknek. Sikerral alkalmazta őket az Afganisztán szovjet megszállása elleni harcokban, és India ellen. Reguláris fegyveres erői súlyos vereségeket szenvedtek minden India elleni háborúban, de a nem-állami hadviselők alkalmazásával sikerült egy olyan stratégiai és politikai bizonytalansági tényezőt beiktatni a két ország közötti viszonyba, ami jelentősen csökkenti az erőkülönbségeket. Amire Pakisztán nem képes fegyveres erejével, azt eléri a nem-állami hadviselők többé-kevésbé nyílt támogatásával: fegyvert, kiképzést, biztonságos menedékhelyet és bizonyos fokú nemzetközi legitimitást nyújt az indiai központi kormány ellen lázadó vallási és nemzeti kisebbségeknek – akár muszlimok, akár nem. Hatvan éve sikerrel akadályozza Dzsammu és Kasmír integrálódását Indiába és folyamatosan bomlasztja az Indiai Köztársaság kohézióját.

Az 1960-as években India nagy sikerrel alkalmazta is ezeket az eljárásokat Pakisztánnal szemben – e siker eredménye volt a két ország között 1971-ben vívott háborúban aratott győzelem és Bangladesh függetlenné válása. Pakisztán stabilitása és kohéziója ma is sokkal bi-

¹⁸ E jelenség magyarázatára született az 1980-as években a hadviselés generációinak elmélete, mely szerint a hadviselés fejlődése elsősorban egy evolúciós folyamat, de felismerhetők benne olyan dialektikus minőségi változások, melyek elkülöníthető generációkra osztják azt. A 20. század politikai és társadalmi változásai és a technológia robbanásszerű fejlődése egy újabb generáció-váltást eredményezett – a *negyedik generációs hadviselés* korban vagyunk. (Strachan, 2007, Kiss, 2009, Somkuti, 2009)

zonytalanabb, mint Indiáé, így Indiának sokkal több lehetősége lenne Pakisztánt destabilizálni, mint fordítva. Egyértelműen politikai megfontolások alapján (melyek elemzése túlmutat jelen tanulmány keretein) India mégis föladta a pakisztáni nemzeti felszabadító mozgalmak támogatását.

Felhasznált irodalom

- Abbas, Hassan (2004): *Pakistan's Drift into Extremism: Allah, the Army, and America's War on Terror*, 340 p. ISBN 978-0-7656-1496-4, M.E. Sharpe, New York, 2005. p. 32.
- Ali, Syed: "The Perils of Covert Coercion," in: Freedman Lawrence (1998): *Strategic Coercion – Concepts and Cases*, Oxford University Press, Oxford, ISBN 0-19-829349-6, 416 p.
- Amin, Agha Humayun (1999): "The Pakistan Army till 1965," *Strategicus and Tacticus*, Lahore
- Ankit, Rakesh: "The Cold War and its Impact on the Evolution of the Kashmir Crisis, 1947-48," *Journal of the Oxford University History Society*, St. Hilda's College, Oxford, 2009.
- Bajwa, Kuldip Singh (2003): *Jammu and Kashmir War, 1947-1948: political and military perspective*, Har Anand Publications, New Delhi, 333 p.
- Barua, Pradeep (2005): *The state at War in South Asia*, 440 p. ISBN, 978-0-8032-1344-9, University of Nebraska, Lincoln
- Cohen, Maurice (1955): *Thunder Over Kashmir*, Orient Longman Ltd, Hyderabad. ISBN 81-250-0016,
- Connaughton, Richard M. (1988): *The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear: A Military History of the Russo-Japanese War, 1904-5*, 300 p. ISBN 0-415-07143-7, Routledge, London, p 298.
- Dasgupta, Chandrashekhar (2002): *War and Diplomacy in Kashmir, 1947-48*, Sage Publications, New Delhi.. ISBN: 0-7619-9588-9, 239 p.
- Goel, Sita Ram (é.n.): *Muslim Separatism – Causes and Consequences*, Voice of India, New Delhi, <http://www.voi.org/books/muslimsep/>
- Gupta, Sisir (1966): *Kashmir – a Study in India-Pakistan Relations*, 511 p. Asia Publishing House, London
- Khan, Akbar (1970): *Raiders in Kashmir*, 160 p. Jang Publisher's, Lahore, ISBN 969-36-0025-8
- Khan, Muhammad (2000): "National Liberation Struggle of Kashmiris in the Regional and Global Setting," PhD dissertation, University of Karachi, Karachi, Pakisztán
- Kiss Álmos Péter: "Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció," *Hadtudományi Szemle*, Budapest, 2009.2.
- Praval,K.C. (1987): *Indian Army after Independence*, 623 p. Lancer International, New Delhi, ISBN 81-70642-014-7
- Sen, Lionel Protip (1969): *Slender Was the Thread: Kashmir Confrontation 1947-48*, Orient Longman, Hyderabad, 308 p.
- Somkuti Bálint: "A 4. generációs hadviselés," *Hadtudományi Szemle*, 2009.2.
- Strachan, Hew: "British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq," *RUSI Journal*; London, 2007. december; 152 évf, 6 sz, pp. 8-11.
- Swami, Praveen (2006): *India, Pakistan and the Secret Jihad: The covert war in Kashmir, 1947-2004*

Teke András

ÉLETMINŐSÉG – BIZTONSÁGSZOLGÁLTATÁS – RENDVÉDELEM

A globális, regionális, társadalmi változások a gondolkodásmód megváltoztatásának igényét vetítik előre, illetve az összefüggések feltárásának tükrében valós problémamegoldást sürgetnek. Az életminőség érdemi tartalommal való megtöltése függ a biztonságtól, a hatósági jog, és az érintetti érdekérvényesítéstől, a társadalmi értékrendtől. Az EU-s környezet szakpolitikákon alapuló gondolkodást, világos és érthető fogalomrendszert, érdekmotivált, folyamat- és rendszerszemléletet tükröző megközelítéseket támogat. A napi élet, a politikai, a jogi, a szakmai média-megközelítés ellentmondásos és ezek az ellentmondások az elmúlt két évtizedben nem kerültek feloldásra. A régi és új elemek együttélése nem problémamentes, a megoldási kísérletek nem tudnak elszakadni a korábbi gondolkodástól. A tanulmány a kapcsolódási pontokra hívja fel a figyelmet, az interdiszciplinaritás és a komplex gondolkodás „rendszeresítési” igényét veti fel, rámutatva a lehetséges kitörési pontokra, irányokra és módszerekre.

QUALITY OF LIFE – SAFETY SERVICE – LAW ENFORCEMENT

Global and regional changes of society demand a change in the way of thinking, and – based on discovering the connections – also demand a substantive problemsolving. Filling up the idea "quality of life" with valid meaning depends on safety, how authorities and stakeholders claiming their due, and the scale of values of the society. The European Union supports a thinking based on policies, a definite and understandable concept system, and interest-motivated approach reflecting process and systems-thinking. The everyday life, political, legal, professional and media approach are antinomic, and this confliction wasn't unwound during the recent two decades. The coexistence of ancient and modern elements is troublesome, problem-solving efforts cannot get away from former ways of thinking. This essay draws attention to the links, proposes the adoption of interdisciplinarity and complex thinking, and points out the directions and methods of possible break-aways.

Bevezetés

A címben három olyan (alap)fogalom szerepel, amelyek definiálása, értelmezése általánosan elfogadott módon még nem történt meg. Sőt, azok a fogalmak sem teljes körűen tisztázottak, amelyekből a fentiek származtatásra kerülnek (pl. rend, közrend, biztonság, közbiztonság, társadalmi minőség, stb.). Mindháromnak valamilyen (jól) körülhatárolható kapcsolódása van egymáshoz és közös bennük az érték-kötődés is. Ha már a fogalmaknál tartunk, nem lehet szó nélkül elmenni a társadalmi minőség, társadalmi biztonság, társadalmi tőke, a közpolitika, az öngondoskodás és az állami redisztribúció viszonyrendszere, a marketing, jövő- és stratégiai tervezés, a képességtervezés, az ambíciószint, a társadalmi konfliktuskezelés, rend, biztonság, biztonságvédelem, stb. kapcsolódási pontjai mellett sem. A terjedelmi korlátok a teljes kapcsolódási mechanizmus kifejtését nem teszik lehetővé, ezért „munkafogalmak” alapján történik kísérlet a címben jelölt tartalom körülhatárolására.¹ Azt is célszerű szem előtt tartani, hogy

¹ A Szerző a probléma minőségügyi-stratégiai megközelítését már korábban kifejtette. Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonságszolgáltatás-minőségügy. Minőség és megbízhatóság 2008/3. sz. (142-153 old.)

gyökeres változások következtek be az elmúlt két évtizedben a politikai, a gazdasági, a társadalmi, a makro- és mikrokörnyezeti viszonyrendszerben, az emberi kapcsolatokban, ami a hagyományos értékrendet átalakította, de még nem vált egy „önjáró” mechanizmussá. A korábbi evidenciák továbbélése, az új jelenségek kezelése nem folyamat- és rendszerszemlélet alapján történik, ami rövid távú, aktuálpolitikai megoldásokhoz, a következmények mérlegelésnek mellőzéséhez, újabb problémák generálásához vezetett. Ebben a sajátos helyzetben sajátosnak tekinthető magának a problémának ilyen összefüggésben való felvetése is. Különösen akkor, mikor az elvárások miatt nem magának a problémának a megoldása az igazi gond, hanem az, hogy legyen valamilyen megoldás. Paradox helyzet.

Az életminőség, mint értékrend

A változások gyakorisága, intenzitása, sokszínűsége, a globalizációs hatások, a modern társadalmi viszonyok, ezek kezelésének korlátai mérhető módon befolyásolják az egyéneket, a közösségeket, a társadalom adaptációs, alkalmazkodási képességét, általános és problémacentrikus értékrendjét, s ennél fogva az életminőséget is. A modernizáció számos következménye problémaként jelenik meg, s az életminőség megítélése a problémakezelés minőségét (a vele való elégedettséget) is jelenti. A globalizáció hatásaként is felfogható, hogy az eltérő értékrendszerrel rendelkező emberek, különböző kultúrákhoz tartozó csoportok közötti konfliktusok oka gyakran az, hogy ugyanazokat a fogalmakat, kategóriákat másképpen értelmezik, ezért nehezen értik meg egymást. Ez gondot jelent az EU-modellek adaptációs gyakorlatában is. Ehhez társul, hogy a felgyorsult életvitel, annak következményei koncentrálnak (pl. a stressz), s ezek egyre több (pl. biztonsági) kihívással is járnak, és direkt vagy indirekt módon kihatnak az élet minőségére, amit még bonyolít az a tény is, hogy noha rendelkezésre állnának megfelelő védőfaktorok, mint például a közösségek, a bizalmas társas támogatás stresszt semlegesíteni képes hatása, de ezeknek az érték- és szokásrendhez kötött alkalmazása nem hatékony.²

Az életminőség lényegében a boldogsággal azonos, s hétköznapi értelemben az élettől való elégedettség, illetve elégedetlenség mértékeként (de nem a boldogulás értelmezéseként) lehet leginkább definiálni. Különbséget célszerű tenni a „jólét” és a „jól-lét” között. Az életminőség vizsgálatára szolgáló modellek, amelyek alapvetően abból a célból születtek, hogy a népesség jólétét optimalizálják, illetve fokozzák, alapvetően három nagyobb tudományterülethez kötődnek: a szociológiához, a pszichológiához és az egészségtudományhoz. A biztonsággal való kapcsolat ma még a Maslow-i szükséglet-piramisra vonatkozó gyakori hivatkozások ellenére sem nevezhető általánosan elfogadottnak. Ez sajátos helyzetet jelent, mert bár magának az egész EU létrejöttének az alapvető célja a tagországok körülményeinek és állampolgáraik életének jobbá tétele, ezért természetesen elsődlegesen az életminőség szempontjából fontosnak tűnő dimenziók kapnak prioritást, a biztonság csak később (főleg 2001.09.11. után) kapott nagyobb figyelmet.³

Számos elmélet létezik, amelyek a „jólét-koncepciók”-hoz sorolhatók, de ezek nem közelítik meg olyan átfogóan a „jó élet” dimenzióit és kritériumait, mint maga az életminőség. A fenntartható fejlődés (*Sustainable Development*), az emberi fejlődés (*Human Development*) koncepciója, az élhetőség (*Livability*) fogalma a jólét egyes aspektusait hangsúlyozzák, amelyek a megváltozott gazdasági, társadalmi és politikai körülmények között nagyobb jelentőségre tettek szert és az EU-s retorikában jelen vannak. Az életminőség mérésére, kutatására komoly elméletek, koncepciók születtek, ezek külön tanulmányt igényelnek.

² Fukuyama F.: Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése. 1997. Budapest, Európa.

³ Az életminőség fogalmán túl, (Elméletek, módszerek és gondolatok az életminőség kapcsán) DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007. április, www.demos.hu

Három fő irányzat azonosítható: Az egyik megközelítés szerint az életminőséget csak az objektív mutatók segítségével lehet definiálni (mérni), mivel a szubjektív paraméterek az objektív mutatókból levezethetők, így valójában nincs is jelentőségük. A második álláspont az előző ellenkezőjét állítja: e szerint a szubjektív mutatók, mint az étellel való elégedettség, az általános jólét érzete sokkal többet mondanak, mint az objektív mutatók, hiszen önmagukban képet adnak a társadalom jólétéről, jellemzik az életminőségét. A harmadik, a két irányt többé-kevésbé egyesítő és talán egyre inkább meghatározó nézet szerint egy társadalom életminősége csak az objektív és a szubjektív mutatók együttes, kiegészítő használatával ismerhető meg. Ezen paradigma szerint a jólétnek vannak objektív és szubjektív összetevői is, és az ezeket mérő indikátorok közösen alkotnak teljes képet egy társadalom állapotáról.⁴

Sokan sajátos párhuzamba állítják a fentiekkel az objektív és szubjektív biztonság, biztonságérzet fogalmát. A tökéletes mutató megalkotását az eltérő definíciókon túl az is akadályozza, hogy az árnyaltabban mért dimenziók esetében egyre nagyobb annak a valószínűsége, hogy nem léteznek területi (pl. országok közötti) összehasonlítást lehetővé tevő mutatók.⁵ Számos mérési eljárás van, amelyek értelmezése nem összehangolt. Példaként említhető egy életminőség-mutató index: az Economist Intelligence Unit, Quality of Life Index (EIU) 9 területet foglal magába, amelyek értékét súlyozottan veszi figyelembe: így az anyagi jólét (GDP), az egészség (születéskor várható élettartam), a politikai stabilitás és biztonság (az EIU saját politikai stabilitási és biztonsági mutatója), a családi élet (válások aránya), a közösségi élet (templomba járás gyakorisága és szakszervezeti tagság kombinált mutatója), a klíma (átlagos hőmérsékletváltozás), a munkahelyi biztonság (munkanélküliségi ráta), a politikai szabadság (a Freedom House 7 fokú politikai szabadság skálája), valamint a nemek közötti egyenlőség (nők és férfiak átlagos keresetének aránya). Láthatóan komplex megközelítésről van szó, amely feltételezi az interdiszciplinaritás alkalmazási igényét.

Magyarországon az életminőség-érzet vonatkozásában az 1993., 2000. és 2002. évi adatok azt mutatják, hogy a magyar társadalom általános közérzete és boldogságérzete 1993. és 2002. között kismértékben ugyan, de folyamatosan javult. A Tárki adatai szerint az emberek azokkal a dolgokkal elégedettebbek, amelyek alakulásába közvetlen beleszólásuk van.⁶

Az életminőség ország-szintű összehasonlításaiban szerepet játszanak a különféle kulturális magyarázatok is, melyek közös állítása, hogy a kulturális minták is befolyásolják a szubjektív jólétet. Ezek az elképzelések változatosak, akad olyan, amely szerint az egyes társadalmak szándékosan mást és mást „írnak elő” tagjaiknak, mint illendő elégedettséget. Az egyéni felelősségvállalásra, a kreativitásra és általában az aktivitásra mind jobban alapozó globális világ részét képező Magyarország számára az adhat egyre inkább okot az aggodalomra, hogy a pesszimizmus az újabb és újabb (ráadásul nem egyértelműen rosszul kezelt) kihívások ellenére állandósulni látszik.⁷ Az objektív mutatók nagy része a rendszerváltozást követően folyamatos változást mutat, a szubjektív elégedettség adatai egy évtizede évről évre, bár lassan, de javulnak, míg a jövedelmi feszültség jelentős, de szép lassan csökken. Tehát az ország tendál a társadalmi-gazdasági „normalizálódás” felé.⁸ Ebbe „szólt bele” a gazdasági recesszió, amelynek következményeit ezután kutatják.

⁴ U.o.

⁵ U.o.

⁶ <http://www.tarki.hu/hu/> (2005. évi kutatási adatok) 2008.12.03. letöltés.

⁷ 1]Az életminőség fogalmán túl, (Elméletek, módszerek és gondolatok az életminőség kapcsán) DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007. április, www.demos.hu

⁸ Márfi András: A SZUBJEKTÍV ÉLETKÖRÜLMÉNYEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÖSSZEFÜGGÉSEI, in: Az életminőség feltételei, Szerk.: Utasi Ágnes, A MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok, Digitális Archivum (11) 2007/1. ISBN 978-963-7372-49-0, HU ISSN 1787-565X

Miről „szólhat” tehát az életminőség? Talán a szubjektíven érzékelt jólét mértékéről, a biztonságihiányról és/vagy a biztonság észleléséről/tudatosulásáról, a környezeti hatások okozta félelmekről, az eltérő életkorokhoz, életciklusokhoz fűződő életminőség jellemzőiről, a térbeli környezet elégedettséget befolyásoló hatásáról, a családban/kisközösségekben előforduló alkoholizmus/drogozás/deviancia/intolerancia életminőséget romboló hatásáról, a valahova tartozás vagy nem tartozás megéléséről, az önmegvalósító tevékenység korlátairól és lehetőségeiről, a munka életminőséget alakító szerepéről, a hittel formálódó transzcendens kötelékek hatásáról?

Mindez hogyan kötődik a biztonsághoz? Az életminőség nehezen uniformizálható és egységesíthető kategória, amely az objektív életfeltételi kereteken belül formálódó boldogságban, az elégedettség szintjében, a létfeltételek megélésében, az objektív feltételek szubjektív érzékelésében, s ezek főleg egyénhez kötött visszatükröződésében körvonalazható.⁹ Ez igaz a biztonságra, a biztonságérzetre is. A biztonságérzet vizsgálatakor megállapítható, hogy a félelmek, illetve remények a jövőre vonatkozó kilátások kapcsán fogalmazódnak meg. Ezt bonyolítja, hogy a biztonság/bizonytalanság fogalom-pár bevezetése a statisztikai módszertanba egyelőre sem itthon, sem nemzetközileg nem teljesen valósult meg. (A biztonság „zavartalan állapotként” való felfogása téves következtetéseket eredményezhet.) A jelenleg elterjedt keresztmetszeti jellegű adatok csak igen korlátozottan, „címkézetten”, érdekmotiváltan képesek a társadalmi biztonságot, az életminőséget veszélyeztető események hatásainak felmérésére.

Összegezve: az életminőségre való gyakori hivatkozások ellenére annak mérése még nem letisztult. A társadalmi összefüggések egyfajta keretként való alkalmazása még várat magára, ezzel is nehezítve a rendszer- és hálózatos szemlélet érvényesítését a kapcsolódó területeken. „Nagy veszélyt hordoz magában az életminőség-fogalmak idegen, távoli kultúrákból való importálása a fejlesztést szolgáló pénzekkel együtt. A kultúraidegen célok megfogalmazásával tulajdonképpen elveszítjük a helyi közösség bevonásának lehetőségét, részvételét a fejlesztésben. Az EU által vezérelt ... fejlesztési politika célrendszere számos ..., a helyi kultúrának idegen elemet tartalmaz.”¹⁰ A biztonság értelmezése terén is vannak „átvett” példák, noha sok esetben a security és safety közti értelmezési, tartalmi és lényegi különbség sem ismert, és a határok elmosása a magyar nyelvben és szakmai megközelítésekben is gyakori jelenség.

A biztonság értelmezésének evolúciója

Először is a fogalmakat célszerű tisztázni. A biztonság¹¹ fogalma általános értelemben nehezen határozható meg, a kísérletek rendszerint valamely szűkebb szakterületi oldalról (valamely jelzővel ellátva, leszűkítve, preconcepcionálisan, funkcionális önigazolással, címkézetten stb.) történnek. Számos fogalom létezik, a továbbiakban egy szintetizált változatot mutatok be, amelyre jelen tanulmány is támaszkodik.

A biztonság veszély vagy fenyegetés, kockázatok hiányában nem értelmezhető, így a biztonság mindig a fenyegetettség (kockázati) szint körülhatárolásával hozható összefüggésbe. Az EU-csatlakozás a nemzeti kereteken túlmutató biztonság-szemléletet feltételez, ezért a biztonság fogalmát ennek megfelelően célszerű körülhatárolni. A biztonság alapvető egyéni, nemzeti és közösségi (szövetségi), általános emberi érték, olyan állapot vagy helyzet, elérendő cél, eredmény, következmény, életminőséget meghatározó körülmény, amely a fenyegetések és a

⁹ Az életminőség feltételei, Szerk.: Utasi Ágnes, A MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok, Digitális Archivum (11) 2007/1. ISBN 978-963-7372-49-0, HU ISSN 1787-565X

¹⁰ <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=8&cikk=10924>, Korunk, 2009 Augusztus, A vidék esélyei a világválság korában

¹¹ A vonatkozó szakirodalom tételes felsorolására terjedelmi okok miatt nem kerül sor. A cikk a Szerző 2005. évi BM-MRTT pályázaton 1. helyezést elért „Biztonságos biztonság?” című pályamunkáját veszi alapul.

veszélyek (kockázatok) felismert, tudatosan (hallgatólagosan) elfogadott, elviselt szintjén valósul meg, és a megelőzést, megakadályozást, felszámolást, helyreállítást, fejlesztést célzó védelmi ellenintézkedések, tevékenységek, magatartások eredményeként kialakult dinamikus egyensúly alakulásával jellemezhető.

Alapját a külső fenyegetettségől való megbízható védelem, garanciák, rendszerek és komplexumok, a (védendő vagy védelmi) rendszer belső stabilitása, rendezettsége képezi. A biztonság nem lehet kizárólagos állami vagy hatósági monopólium, hanem olyan „immateriális társadalmi (össz)termék”¹², amely érdek- és értékközelítéssel, egyeztetett cselekvés, tudatos kooperáció útján jön – biztonság-, környezet-, és jövőtudatosságra alapozva – létre.

A biztonságot teljes komplexitásban célszerű értelmezni, amelynek szereplői funkcionális kompetencia, érdekmotiváció alapján részesei a folyamatoknak, a biztonsági rendszerek körülhatároltak, az inputok és outputok mérhetőek, a problémakezelés integrált módon történik, a biztonság megközelítése horizontális jellegű, kifejezi a globális, a regionális, a nemzeti, a közigazgatási-közösségi és az egyéni érdekérvényesítés közelítését.

A hosszúra sikeredett, bonyolultnak tűnő fogalom-kísérlet, amely jelen tanulmány munkadefiníciója is, jelzi, milyen evolúciós változás figyelhető meg a biztonság értelmezésében. A nemzetállami biztonságértelmezés kiterjed a nemzetállamok szövetségére, biztonsági komplexumokra, megjelent a közösségi (nem EU-értelemben), egyéni, a magánbiztonság és a korábbi leszűkített katonai, diplomáciai behatárolást követően a komplex, integrált megközelítés is. A folyamat- rendszer- és hálózatos megközelítés a biztonságértelmezés esetében megítélés szerint alapelveként kezelendő. A magyar alkotmány 55. § (1) alapján „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.” Biztonsági „esélyegyenlőségről” kell beszélni. Azonban a társadalmi, főleg anyagi különbségekből adódó lehetőségek a biztonsághoz való jog megjelenítését egyéni és közösségi szinten differenciálttá teszik. „Vannak olyan átlagos állampolgárok, akiknek a rendőrség által biztosított közrend és közbiztonság jár, és vannak olyanok, akiknek efelett a biztonsági szint felett plusz biztonsági igényeik lehetnek, ha ezt anyagilag képesek megfizetni. Azaz, a vagyoni különbségek vonzataként (köz)biztonsági különbségek keletkeznek állampolgár és állampolgár között... Ha a biztonsági igények teljesítése nem állampolgári jogon, jogegyenlőségi alapon szerveződik, hanem vagyoni alapon lehet magánvékenységeken – őrző, védő kft-ken – keresztül jogosultságokat szerezni, akkor egyfelől a jogegyenlőtlenségi jog helyzete áll fenn.”¹³ Tehát az állam által szolgáltatott, garantált (köz)szolgáltatás keretében végzett) biztonság érdekmotivált növelési lehetősége egyenesen arányos a jövedelmi viszonyokkal. Az államilag garantált biztonság piacon „beszerezhető” és „kiegészíthető”. Az életminőség kapcsán az objektív és szubjektív biztonság kulcsfogalom lehet, de ennek körülhatárolása még nem egységes. A Magyar Rendészettudományi Társaság által összeállított Rendészeti Szószedet a fenti fogalmakat az alábbiakban definiálja¹⁴.

Szubjektív biztonság: a biztonságnak az egyéni tapasztalatok, az érintettség mértéke és minősége oldaláról való megközelítése, elsősorban a szubjektív érzékelés és értékelés folyamatainak jelentőségét hangsúlyozza, s így az emberek szubjektív közérzete alapján méri a társadalom fejlődését és az életminőség mértékét, abból kiindulva, hogy az átlagember tudja leginkább megítélni saját életminőségét.

¹² A Szerző által alkotott biztonság- fogalom változatai többek közt a KBH Szakmai Szemle 2005/1. számában, a Szerző (Nem szokványos) Gondolatok a biztonságról című cikkében, illetve a Pécsi Határőr Tudományos Közleményekben közölt tanulmányokban, a Magyar Rendészet című szakmai szemlében szerepelnek.

¹³ Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás, <http://jesz.ajk.elte.hu/szigeti3.html>, (2008.12.04-i letöltés)

¹⁴ <http://www.rendeszettudomany.hu/> (A szócikkeket a Szerző alkotta. 2008.)

Objektív biztonság: a biztonság az életminőség oldaláról való megközelítése, amely az egyéni és közösségi érdekek formális megjelenítése mellett, az erőforrások, a képességek, a mérhető hatások, statisztikailag megjeleníthető mértékek alapján vizsgálja az összefüggéseket.

Ezzel együtt már felvetődik a biztonságsszolgáltatás kérdése. Ehhez előbb nézzük meg a fogalmakat.

A szolgáltatás lényege

A szolgáltatás fogalma széles skálájú és folyamatosan változó tevékenysége(ke)t takar, amelyek között megtaláljuk a vállalatoknak, személyeknek, szervezeteknek, hatóságoknak (vagy az általuk) nyújtott szolgáltatásokat, mint például az üzleti és üzletvezetési, működtetés-támogatási, szervezési, fejlesztési, problémakezelési, stb. tanácsadási szolgáltatásokat, ezen túl a tanúsító, kísérleti és karbantartási szolgáltatásokat, a szervezetek, szervezeti egységek elhelyezési objektumai takarítási és biztonsági szolgáltatásait, a reklámszolgáltatásokat vagy a toborzáshoz kapcsolódókat, beleértve az időszakos munkát közvetítő ügynökségeket, vagy a kereskedelmi ügynökök szolgáltatásait stb. Ezek megvalósítói is széles skálán mozognak. Nézzük meg, mit takar a szolgáltatás fogalma? Ez nehéz, mert ez is rendszerint valamilyen jelzővel jelenik meg: pl. pénzügyi, banki, szociális stb.

Szolgáltatás „jelzők nélküli” körülhatárolása: „a szolgáltatás olyan cselekvés, vagy teljesítmény, amelyet egyik fél nyújt a másiknak, és amely lényegét tekintve nem tárgyiasult, és nem eredményez tulajdonjogot semmi fölött. Előállítása vagy kapcsolódik fizikai termékhez, vagy sem.”¹⁵

A „szolgáltatás” rendszerint díjazás ellenében nyújtott szolgáltatás, ha nem tartozik az áruk, a tőke és a személyek szabad mozgására vonatkozó rendelkezések hatálya alá. Szolgáltatásnak minősülnek különösen: az ipari jellegű tevékenységek; a kereskedelmi jellegű tevékenységek; a kézműipari tevékenységek; a szabadfoglalkozásúként végzett tevékenységek.¹⁶

Az MSZ EN ISO 9000:2005 szabvány 3.4.2. pontja szerint „a szolgáltatás legalább egy olyan tevékenység eredménye, amely szükségképpen a szállító és a vevő találkozásánál megy végbe, és általában nem kézzel fogható.”

Általános megközelítésben a szolgáltatás: erőforrások felhasználása fogyasztói igényeket kielégítő nem termelő tevékenységekre. A szolgáltatás valamilyen, körülhatárolható erőforrásokat használ fel. A szolgáltatás elvégzése nyomán – általánosan elfogadott értelemben – új anyagi jószág nem jön létre. A szolgáltatás megvalósulásának eredménye valamilyen konkrét szükséglet kielégítése.

A szolgáltatásokat sokféleképpen lehet csoportosítani és tipizálni: ¹⁷

¹⁵ Philip Kotler: Marketing menedzsment, Elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. 515. old.

¹⁶ EKSZ.=AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGET LÉTREHOZÓ SZERZŐDÉS EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA, (Róma, 1957. 03. 25, utoljára módosítva a 2003-as Csatlakozási Szerződés által) KONSZOLIDÁLT VÁLTOZAT (2004. MÁJUS 1.) 50. cikk, www.univie.ac.at/RI/eur/20040401/HU_EC_Treaty_Vienna.pdf

¹⁷ A nagyszámú megközelítés miatt egy rendszerezett változat kerül bemutatásra, a fő források: Philip Kotler: Marketing menedzsment, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. Józsa László: Marketing-reklám-piacutatis. Göttinger Kiadó, 2003.; PPT-előadás, tavoktatás.bmf.hu/feladatok/.../os_mm_szolgáltatás_0910_1.ppt. 2010. 02.04-i letöltés.

A szolgáltatások rendeltetése szerint: gazdasági szolgáltatások és társadalmi szolgáltatások.

A szolgáltatások tárgya szerint: dologra, személyre irányuló vagy ún. elosztó szolgáltatások, termelői szolgáltatások, szociális szolgáltatások, személyes szolgáltatások.

A szolgáltatások jellege alapján: fizikai-anyagi jellegű, nem anyagi, szellemi szolgáltatás.

Termelés szerint: termelő, nem termelő.

Személyi szolgáltatás lehet: egyéni vagy kollektív jellegű szolgáltatás.

Szolgáltatás fogyasztójának beazonosítása alapján: piacosítható (címzettje ismert, a szolgáltatásért díjazás kérhető), nem piacosítható (felhasználási köre meghatározhatatlan vagy nem követhető).

Megvalósulás, az igénybevétel időbeli ritmusa szerint: hosszú ideig, folyamatosan megvalósuló szolgáltatás, ismétlődő szolgáltatás, egyszeri, alkalmilag előforduló egyedi szolgáltatás.

Kézzelfoghatóság szerint: kézzel fogható, nem kézzel fogható szolgáltatás.

Szállíthatóság szerint: szállítható, nem szállítható szolgáltatás.

A szolgáltatások alapvetően magánjellegűek (private services) vagy közszolgáltatások (public services).

Összességében a szolgáltatásokra jellemző, hogy a szolgáltatás eredményének a fizikai mennyiségben való számbavétele általában nem lehetséges, így terjedelme inkább a tevékenység tartalmán, tartósságán és intenzitásán mérhető. A szolgáltatás megkezdésének időpontjában általában megkezdődik a fogyasztás is. Egyes esetben a szolgáltatás létrehozása és fogyasztása időben teljesen egybeesik. Más esetben a fogyasztás tovább tart. Egyes szolgáltatási fajták „örökös” használatúak (pl. oktatás). A szolgáltatás nyújtásához általában szükséges a fogyasztó jelenléte, a személyes kontaktus az eladó és a vevő között. Általában jellemző a szolgáltatásra, hogy helyhez kötöttebb, mint a termék termelése (kevésbé szállítható, tárolható, importálható, exportálható). A szolgáltatás intenzíven fejlődik, és a szolgáltatás területén fokozódik a munkamegosztás. A szolgáltatás szerepe világszerte növekszik, és a szolgáltatási szféra erőteljesen bővül. A termelési folyamatok és a szolgáltatások gyakran összefonódnak.

A szolgáltatás fogalmának vizsgálatakor ki kell térnünk azokra a változásokra, amik az információs társadalom, sőt az e-társadalom körvonalazódásával, kifejlődésével a szolgáltatás eddigi fogalmának újragondolásához vezethetnek. A szolgáltatások néhány jellemző tulajdonság (pl. megfoghatatlanság) alapján való meghatározása sok termék esetén szinte lehetetlen. A termékek információtartalma kibogozhatatlanul összekeveredik azok anyagi megjelenésével. Az információs gazdaságra jellemző, hogy nagyon nehéz meghúzni a határt az árucikkek és a szolgáltatások között.

A szolgáltatás és a termék közötti eltérések vizsgálatát jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé. De a fentiek alapján az ún. HIPI-elv szerint ez könnyen elvégezhető a szolgáltatások négy fő jellemzőjére utalva: Heterogeneity (ingadozás), azaz a szolgáltatások rendkívül ingadozóak, mert a szolgáltatást nyújtó személytől, és attól függenek, hogy hol és mikor nyújtják őket. Ez kihat a minőségre. Inseparability (elválaszthatatlanság), azaz a szolgáltatások gyakran nem különíthetők el előállítóiktól. Ha a szolgáltatást személy nyújtja, akkor ő is része a szolgáltatásnak. Mivel a vevő/fogyasztó/igénybevevő is jelen van a szolgáltatás végzésekor, mindketten befolyásolják a szolgáltatás eredményét. Perishability (romlékonyság), azaz ha a vevő a szolgáltatás hasznát rövid idő alatt nem használja ki, ez a haszon elvész. A szolgáltatások nem tárolhatóak. Intangibility (megfoghatatlanság), azaz a szolgáltatások nem tárgyasulnak, nem megérintheők. A tevékenység eredményeként anyagi testet öltött termék (rendszerint) nem jön létre. Ez a tulajdonság bizonytalanságot jelent a vevőnek, a vevők a bizonytalanság csökkentésére bizonyítékot akarnak a szolgáltatás minőségéről.

A szolgáltatások esetében a vállalkozás keretében végzett szolgáltatásokon túl mindenképpen ki kell térni az ún. közszolgáltatásra. A közüzemi szolgáltatások (közszolgáltatások) körébe azok a szolgáltatások tartoznak, amelyek vonatkozásában az állam a fogyasztók érdekében versenyen túli szempontokat is érvényesíteni kíván. (Közszolgáltatás: közcélú, illetőleg közérdekű szolgáltatást jelent, amely egy nagyobb közösség (állam, település) minden tagjára nézve megközelítőleg azonos feltételek mellett vehető igénybe, ezért valamilyen mértékig közösségi megszervezést, illetve szabályozást, ellenőrzést igényel.) Két nagy csoportjuk van: a humán szolgáltatások és a műszaki infrastrukturális (anyagi) szolgáltatások. (A magyar alkotmányos szabályozásban a humán közszolgáltatásokhoz való jog alapjogként került meghatározásra, de a műszaki infrastrukturális közszolgáltatásokhoz való hozzájutás nem alkotmányos alapjog.)

A közszolgáltatások közhatalmi (állami, önkormányzati) befolyásolását az indokolja, hogy a közszolgáltatásokat akkor is biztosítani kell, amikor a piac nem vállalja azok nyújtását, a szükségletek minimális szintjéig mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, a hozzáférhetőség érdekében a közhatalom által megállapított (befolyásolt) árakon kell nyújtani, folyamatosan kell biztosítani, a kialakuló monopóliumok miatt fokozott átláthatóságot és ellenőrzöttséget, illetve a fogyasztók részvételét biztosító módon kell megszervezni, a szolgáltató szervezetek együttműködése, azaz a közhatalom által korlátozott verseny keretei között kell működtetni, a környezetvédelem szempontjainak érvényesítése mellett lehet üzemeltetni.

Alapelvek: egyetemes hozzáférés; megfelelő mennyiség és minőség, valamint a megfizethetőség biztosítása. Szólni kell a szolgáltató-képességről is. A szolgáltatási képesség körülhatárolása rendkívüli nehézséget jelent, mivel maga a képesség is bonyolult fogalom. Általános értelemben a képesség a mérhető tudás, sajátosság, amely valamely cselekvés, folyamat sikeres megvalósítását biztosítja. A képesség tehát egyfajta lehetőség a teljesítésre. A képesség egy másik megközelítés szerint a szervezet erősségét alkotó, felhalmozott tapasztalat, elkötelezettség és innovativitás összessége.¹⁸

Beszélhetünk alapvető képességekről is, ami a sikertényező feltételeként definiálható. Továbbá létezik még az ún. megkülönböztetett képesség, amely az adott szervezetre vonatkozóan azon sajátosságokat jelzi, amelyek révén a szervezet a versenytársaknál többre képes. A szolgáltató képesség tehát az adott ágazat, szakterület, szakma, hivatás szereplőinek azon mérhető (vagy csak leírható) kompetenciáinak, kapacitásainak, lehetőség-kihasználási hajlandóságának összességét jelzi, amely az igénybe vett, szolgáltatási kategóriába tartozó tevékenységgel, annak következményeivel szembeni elvárások teljesítését lehetővé teszi. A szolgáltatások nagy problémája a minőség biztosítása, ezt különféle technológiai-technikai garanciákkal, minőségügyi eljárásokkal, szabványokkal kívánják az érintettek megoldani. Ezt követően tekintsük át a biztonságsszolgáltatás jellemzőit, sajátosságait.

Beszélhetünk-e biztonságsszolgáltatásról?

A biztonságsszolgáltatás értelmezése Magyarországon sajátos, annak ellenére, hogy azt számos szabályozás behatárolja és egyre elterjedtebben használjuk a fogalmat. „Szolgáltatási tevékenység: bármely önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett gazdasági tevékenység, kivéve a termelő tevékenységet és a közhatalom gyakorlását.”¹⁹ Ezek szerint az állami biztonságsszolgáltatás teljességében nem a szolgáltatások rendszerében kerül szabályozásra.

¹⁸ www.tsf.hu/szerv/gazdtn/files (2005.11.19-iletöltés)

¹⁹ 2009. évi LXXVI. Törvény a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól, 2.§.e.). (A törvényt az Országgyűlés a 2009. június 22-i ülésnapján fogadta el.)

Ez összhangban van az uniós szabályozással: „A szolgáltatásnyújtás helye szerinti tagállam nem akadályozható abban, hogy követelményeket írjon elő a szolgáltatói tevékenység nyújtásával kapcsolatban, amennyiben azok közrendi, közbiztonsági, közegészségügyi, illetve környezetvédelmi szempontból indokoltak... Az adott tagállam abban sem akadályozható meg, hogy a közösségi joggal összhangban a foglalkoztatási feltételekre vonatkozó saját szabályait alkalmazza, beleértve a kollektív megállapodásokban meghatározott feltételeket is.”²⁰ Ezt az EKSz. 16. cikk, 3. pontja a szükségesség elvével támasztja alá. A szolgáltatások szabadságának általános korlátozási tilalma a tagállamokra nézve (EKSz. 45-46., 49. cikkek) a közhatalom gyakorlásához tartósan vagy időlegesen kapcsolódó tevékenységek, közrendi, közbiztonsági vagy közegészségügyi okokból különleges elbánás esetében nem kötelező érvényű.

A biztonságsszolgáltatás tehát sajátosan értelmezett állami és vállalkozás keretében végzett tevékenység, amelynek megítélésében nem maga a szolgáltatás ténye, hanem a tevékenység tartalma a meghatározó. Bár lényegét tekintve biztonságsszolgáltatás valósul meg, azt az állam szabályozhatja nem (mindig) a szolgáltatás elvei alapján is. A személy- és vagyónvédelmi tevékenység, magánnyomozói tevékenység szolgáltatás, ezt is külön jogszabály szabályozza. „E törvény célja, hogy – a közrend, a közbiztonság javítása, s ezek részeként a személy- és vagyónvédelem, a bűnmegelőzés hatékonyságának fokozása érdekében – erősítse a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyónvédelmi, valamint a magánnyomozói szolgáltatás törvényességét, és további garanciát nyújtson a társadalom számára az e szolgáltatásokat igénybe vevők, illetve az e szolgáltatások gyakorlása során érintettek személyhez fűződő jogai, vagyoni érdekei sérthetlenségére irányuló igényeinek érvényesítéséhez.”²¹

A rendvédelem, rendészet mellett egyre gyakrabban emlegetett tevékenység a biztonságvédelem. (Safety protection.)

„A ... biztonságvédelem jelentése magába foglalja mindazon intézkedéseket, tevékenységeket, amelyek valamilyen veszélytől, vagy bántódástól mentes, zavartalan állapotot, biztonságot, működőképességet, stabilitást és zavartalanságot hivatottak szavatolni.”²²

A biztonságvédelem fogalma vállalkozás keretében végzett biztonságsszolgáltatásként, szabályzattervezet formájában is megfogalmazásra került: „... a „polgári biztonságvédelem” körébe sorolja a foglalkozásszerűen folytatott, mások személyének, vagyonának biztonságát, védelmét szolgáló tevékenység-formákat (továbbiakban: polgári biztonságsszolgáltatási tevékenység). Polgári biztonságsszolgáltatás alatt a vállalkozás keretein belül, illetve a vállalkozás keretein kívül végzett, jogszabályi kötelezettségből fakadó, de a közzszolgáltatási, elsősorban a hatósági jogviszonyok körébe már nem illeszkedő személy- és vagyónvédelmi tevékenység-formákat értjük.”²³ A komplex gondolkodás jegyében elgondolkodtató, hogy a „polgári biztonságsszolgáltatás” értelmezése kizárja-e a közzszolgáltatás keretében végzett biztonságsszolgáltatást? A civil biztonságsszolgáltatást végzők egyre gyakrabban alkalmazzák a biztonságsszolgáltatás fogalmat rokonértelemben a szolgáltatásra.

Megítélésem szerint a szabályozás sajátosságaitól függetlenül a rendvédelmi/rendészeti szervek (is) integrált biztonsági rendszerben kooperatív, koordinatív módon szolgáltatnak, ami

²⁰ EKSZ.=AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGET LÉTREHOZÓ SZERZŐDÉS EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA, 16.cikk. (Róma, 1957. 03. 25. utoljára módosítva a 2003-as Csatlakozási Szerződés által) KONSZOLIDÁLT VÁLTOZAT (2004. MÁJUS 1.)

www.univie.ac.at/RI/eur/20040401/HU_EC_Treaty_Vienna.pdf

²¹ 2005. évi CXXXIII. törvény a személy- és vagyónvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól

²² Szeifert Péter – Tass János: A biztonságsszolgáltatásról – Rendészeti Szemle 1994/2. 53-56. old.)

²³ TÉZISEK a foglalkozásszerűen végzett polgári biztonságsszolgáltatási tevékenység és információgyűjtés, valamint a védelmi kötelezettség törvényi szabályozásának koncepciójáról, Összeállította: Dr. Borai Akos, Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara honlapja, <http://teszt.szvmszk.hu/node/27> (2009.12.14-i letöltés)

egyben önálló termék, a „biztonság valamely formája”, és egyben „bedolgoznak”, „beszállítanak” a belső biztonsághoz.

A biztonságsszolgáltatás egy komplex cselekvés, folyamat, amelyet a biztonságot szolgáltató szerv (pl. rendvédelmi/rendészeti szerv) jogszabályok által meghatározott helyen, időben és módon, nem (mindig) közvetlen ellenszolgáltatás fejében nyújt a hely és idő szerint érintett környezetnek. Azaz a biztonság szereplőinek olyan tevékenysége, amelynek során a „biztonság fogyasztói” kapnak egy terméket, amelynek értékét tapasztalati úton határozzák meg. Az általános szolgáltatásokkal ellentétben a biztonság nem mindig a szolgáltatás pillanatában „fogyasztható”, hanem a preventív és közvetett jellege miatt attól eltérhet. Egy korábbi tevékenységi folyamat hatását is biztonságteremtő tényezőként lehet felfogni.

A biztonságsszolgáltatás a hatósági tevékenység oldaláról nézve jogérvényesítő tevékenység, állami funkció, a biztonság többi szereplői oldaláról megközelítve precízen kifejezhető szolgáltatás.²⁴

A biztonságsszolgáltatás az általános szolgáltatásoktól eltérő sajátosságokat is mutat:

A biztonságot nemcsak a szolgáltatás időpontjában (pillanatában), hanem attól eltérő időben, hosszútávon, mint időzített (tárolt) hatásmechanizmust is lehet értelmezni, hosszabb ideig önmaga hatását fenntartva is érvényesülhet, míg az általános szolgáltatásnál a megszűnés után ez nem értelmezhető. A biztonságsszolgáltatás, mint kifejezés már magában hordozza a paradoxont: olyan módon kell állandóságot garantálni, amely mód nem garantálja az állandóságot. A szolgáltatás elválaszthatatlan a szolgáltatótól, azonban a biztonságnál az indirekt kapcsolat is releváns lehet. A szolgáltatás helyhez és időhöz kötött, a biztonságra ugyanez elmondható. A biztonságsszolgáltatás esetében is felmerül a szolgáltatás minőségének, egységes elvek szerinti megítélhetőségének garantálása. Az egységes megvalósításhoz pedig egységes megközelítés is szükséges. Példa erre, hogy Németországban 2002-ben bevezették a DIN 77200 szabványt, ami a biztonságvédelmi szolgáltatásokkal szembeni elvárásokat rögzíti. Hasonló törekvések hazánkban is elindultak, de sajátosan keverednek a magánbiztonsági, biztonságsszolgáltatói és hatósági érdekek. Magyarországon biztonságsszolgáltató vállalkozás rendelkezik különféle (pl. ISO) szabvánnyal, minősítéssel. Ezek a szolgáltatás garantált színvonalát biztosítják, de nem helyettesítik az egységes jogi szabályozást. A magyar biztonságvédelmi jogi szabályozási környezet evolúciós útját járja, s bár komoly előrelépések történtek a rendszerváltás óta, bizonyos érdek-összehangolási problémák még mindig akadnak.

Rendvédelem – identitásbeli kérdések

A rendvédelmi szervek nevesítve lettek.²⁵ A rendvédelem fogalma azonban nem, tehát jelen esetben a tevékenységi és a feladatrendszer határai egyben a fogalomkeretet is meghatározzák. Tehát az a rendvédelem, amit a rendvédelmi szervek „csinálnak”. A 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat alapján készült „Rendvédelmi stratégia”-tervezet mellékletében a Szerző által elkészített (azóta pontosított) fogalom jelzi a rendvédelmi megközelítés egyik módját.

A rendvédelem: a rendvédelmi/közigazgatási szerveknek, hatóságoknak, állampolgári szerveződéseknek, azok tagjainak az általános rend, biztonság, nyugalom, közrend fenntartásával, a szellemi és anyagi környezet megóvásával összefüggő olyan koordinált tevékenysége, amely

²⁴ Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonságsszolgáltatás-minőségügy Minőség és megbízhatóság HU ISSN 0580-4485 2008/3.sz. (142-153 old.)

²⁵ 2006. évi LVII. Törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról, 1.§. (5). Alapján a rendvédelmi szervek: a) a rendőrség, b)1 Hatályon kívül helyezte: 2007. évi XC. törvény 21. § (1) x). Hatálytalan: 2008. I. 1-től.

c) a polgári védelem, d) a vám- és pénzügyőrség, e) a büntetés-végrehajtási szervezet, f) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, g) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

közvetve vagy közvetlenül kihat a társadalmi lét minden, a biztonságon alapuló területére, ezzel együtt az egyéni, a közösségi és társadalmi, hatósági érdekérvényesítésre.

A jogszabályok sok tekintetben nem fedik le egymást. A rendvédelem, rendészet és biztonságvédelem közti különbség és átfedés nem tisztázott. A három fogalomnak egyelőre – tudományos kezdeményezések és aktív társasági tevékenység ellenére – összerendezetlen a tudásanyaga, azaz nem került egységes rendszerbe mindaz az ismerethalmaz, ami a rendészet/rendvédelmet/biztonságvédelmet valóban reprezentálja.

A fogalomzavar az elmúlt évtizedekben állandósult. Közös a vélemény viszont abban, hogy a rendvédelem-fogalom tükörfordítás eredménye (Ordnungschutz).

A rendvédelem vonatkozásában létezik tudományos társaság, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. „A rendvédelemhez tartozónak tekintjük valamennyi állami és önkormányzati, a rendfenntartásra specializálódott fegyveres szervezetet. E testületek struktúráját, díszlokkációját, feladataikat, működésüket, jogi meghatározottságukat, felszereltségüket, személyi állományuk képzési, szociális, gazdasági és erkölcsi helyzetét is a fogalom részének tartjuk. A fogalomkör integráns részének tekintjük továbbá ezen testületek vezetését, irányítását, szolgálati metodikáját, az együttműködést, továbbá a szimbólum-rendszereiket.²⁶ Ehhez kapcsolódik egy másik megközelítés is. „... a rendvédelem-tudomány az általános hadtudomány által feltárt és rendezett ismeretanyagra is épít, miközben nem hagyhatja figyelmen kívül a vonatkozó állam- és jogtudományi tudásbázist sem.”²⁷

Az alcímbe jelzett identitásprobléma a gyakorlatban is markánsan jelentkezett, amikor 2004-ben rendvédelmi és biztonsági stratégia kidolgozása kezdődött. A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat alapján elkészült a „Magyar Köztársaság Rendvédelmi Stratégiája” című stratégiai dokumentum-tervezet. (A kidolgozási határidőt követően 2007 végéig nem született döntés az elfogadásáról.) Ezzel párhuzamosan a 1076/2004. (VII. 22.) Kormányhatározat az Európa Terv (2007-2013) kidolgozásának tartalmi és szervezeti kereteiről című jogszabály alapján „Biztonság stratégiát” kellett volna készíteni 2005. szeptember 30-ig vagy december 31-ig, összhangban más dokumentumokkal. (A vitaanyag ez esetben is elkészült.) A rendvédelmi stratégia fokozatosan „átalakult” rendészetivé, a biztonság stratégia hallgatás tárgyává vált. A 2006. szeptember-októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvényekkel és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos eseményekről készült vizsgálati jelentés alapján végrehajtandó feladatokról szóló 1013/2007. (III. 13.) Korm. határozat 4. pontja alapján a rendőrség tudományos testülete ki-munkálásában egy „rendészeti stratégia” készült, mint „alágazati” stratégiai dokumentum, leszűkítve az IRM alárendeltségében lévő egyes szervezetekre.

Felmerül a kérdés, hogy a rendvédelem miként értelmezendő? Hogyan viszonyul a biztonság-hoz és hogyan hat az életminőségre, milyen kapcsolódási pontjai vannak a biztonságsszolgáltatással?

Az Európai Unió biztonsági érdekei – a 2003. évi európai biztonsági stratégiában azonosított kihívásokon túlmenően – polgárainak és érdekeinek a határain belül és kívül történő védelmét, szomszédságának biztonságát, külső határainak és kritikus fontosságú infrastruktúráinak védelmét, számítógépes biztonságának javítását, energiaellátásának és tengeri útvonalainak biztonságát, világűrbe telepített eszközeinek védelmét, valamint az éghajlatváltozás következményeivel szembeni védelmet foglalják magukban. Ez a rendvédelem gondolatkörébe jól

²⁶ Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság honlapja. <http://old.mrszki.hu/SZBMRTT/SZBMRTT.html> (2010.02.23-i letöltés).

²⁷ Zachar József: Rendvédelem-tudomány? Rendvédelem-tudomány! Gondolatok egy új tudományág elméleti alapjairól, fogalmáról, rendszertani helyéről, Rendőrtiszti Főiskola, Rendvédelmi Füzetek 2002/28. Budapest, 2002.

illeszthető. Nemrég került elfogadásra a stockholmi program²⁸, ebben az Európai Unió Tanácsa megerősíti, hogy elsődleges fontosságot biztosít a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség (SZBJT) kialakításának. Ebben a térségben az európai közösség tagjaként kell a magyar nemzeti biztonsági, rendvédelmi/rendészeti rendszert is működtetni és e keretek közt kellett (hágai program) és kellene (stockholmi program) a biztonságrendvédelmi tevékenység stratégiai illesztését, pozicionálását megvalósítani. A stockholmi program keretében készül az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”²⁹ című dokumentum, amely a biztonság dimenzióinak komplex megközelítését erősíti, ennek pedig tükröződnie kell(ene) a nemzeti biztonsági és rendvédelmi koncepciókban is.

A rendvédelem helyét és szerepét a komplex biztonság rendszerében lenne célszerű elhelyezni. Az egyoldalú, prekonceptcionális körülhatárolás helyett a teljeskörűsége lenne célszerű törekedni. Ennek javasolt szempontjai és sorrendje: 1. tevékenység-működés, 2. forrásbiztosítás, 3. belső kapcsolati alrendszer, 4. külső kapcsolati alrendszer, 5. környezeti illesztés-elégedettség, 6. alkalmazott technika-technológia, 7-8. management-rendszerek (vezetés-irányítás, szakirányítás, tervezés-fejlesztés, változtatás-management, innováció, minőség), 9. szabályozás rendje (elvárás-elégedettség), 10. szervezeti-intézményi alrendszer (HR). A fentiek szerinti megközelítés egyben szemléleti váltást is eredményezhetne és így könnyebben a „helyükre kerülnének” a dolgok.

Befejezés helyett ... hogyan tovább?

A kiindulás egy egyszerű tény, amiről sokan elfeledkeznek: az európai polgár fogalom tartalommal való megtöltése és ennek tükröztetése a biztonsági, rendvédelmi, biztonságsszolgáltatási koncepciókban. A kulcsszó az életminőség. Az EU a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének egységes térségét kívánja létrehozni határain belül. Az európai polgároknak bárhol az Európai Unióban egyformán biztonságban kell érezniük magukat, és egyforma jogokat kell élvezniük. Tehát a tagállamok nemzeti általános politikáját és szakpolitikáit ennek megfelelően kellene „áthangolni”.

Magyarországon az EU-gyakorlattól eltérően nem hatékonyan működik a szakpolitikák gyakorlata, a nemzeti szintű kérdések nemzeti politikai konszenzusa nem mindig biztosított, és annak szakmai megalapozása nem hatékony és a tervezési távlatok is az aktuálpolitikát erősítik.

A biztonság, rendvédelem terén a globalizációs hatások, a megváltozott társadalmi viszonyok egyfajta standardizációs folyamatot prognosztizálnak. Nem véletlen az EU által ajánlott The Best Practice intézménye sem. Magyarországon a rendszerváltozást követően a kialakult társadalmi, tulajdon és szociális viszonyok kezelése nem a komplexitás, a funkcionális horizontalitás, a jövőtervezés és a stratégiai pozicionálás jegyében történt, így a biztonsági, rendészeti intézmény- és tevékenységrendszerben, a szabályozás reformjában sem jelentek meg a hatékonyságot garantáló elemek.

A biztonság társadalmasítása már nem odázható el. A tulajdon és érdekviszonyok újabb és újabb érintettet, szereplőt azonosítanak, amelyek integrálása a meglévő rendszerbe elengedhetetlen. És a leglényegesebb, hogy a meglévő rendszert is fejleszteni kell. A sokszereplős rendszerekben felértékelődik a koordináló rendszer-elem szerepe, fel kell vállalni a szakirányítás feladatát is, ami azt jelenti, hogy előbb vagy utóbb a nemzeti biztonsági és rendészeti szabvá-

²⁸ A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa.

Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2009.12.08, 17024/1/09. REV1 (hu)

²⁹ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé” (Tervezet) AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA, Brüsszel, 2010. február 23. (24.02), 5842/2/10. REV 2

nyok meg fognak jelenni, az állami intézményi és tevékenységi szektor mellett helyet kér a magánbiztonsági és a közösségi biztonsági rendvédelmi/rendészeti érdekérvényesítés is.

Az EU szakpolitikái megfelelő irányokat jelöltek ki. A termékek/szolgáltatások értékét meghatározza a szolgáltatástartalom. A szolgáltatások rendezetlensége, szervezetlensége, alacsony színvonala közvetlenül is kihat a gazdasági teljesítőképességre, az arány megítélésére, a veszélyek kezelésére. A biztonság vonatkozásában pedig elvárás lenne az állandóság, a kiszámíthatóság, tervezhetőség és a folyamatos javítási filozófia érvényesülése.

A biztonságsszolgáltatás minősége, kultúrája, a vele kapcsolatos elégedettség direkt módon kihat a rendvédelem egészének megítélésére is. A szolgáltatás piaci megközelítése felveti a helyettesíthetőség kérdését is. Mivel a biztonság szereplői között lényegi átrendeződés indult meg korábbi határvonalak elmosódásával, az állami szféra mind több biztonsági tevékenységet „átenged” a nem állami szereplőknek, ezzel mintegy piacot nyit előttük. A biztonsági piac az EU-csatlakozással tovább bővült, ami vélhetően a minőség javulását eredményezi, minden esetre a versenynek teret adott. A németországi Jörg Ziercke, a Schleswig-Holsteini BM igazgatója egy konferencián megjegyezte: „A magánszféra bizonyos feladatokat ugyanolyan jól el tud látni, de olcsóbban.” Ebben visszatükröződik a marketing szemlélet: a piacon az boldogul, aki legalább ugyanolyan minőséget olcsóbban állít elő, vagy az általa nyújtott szolgáltatás egyedi, mással nem helyettesíthető.

A magántulajdonhoz, annak megvédéshez fűződő érdekek fokozott érvényesítési igénye ezzel párhuzamosan van jelen. Ezt katalizálja az a tény, hogy a magán biztonsági üzletág ugyanakkor azzal az előnnyel rendelkezik, szemben a rendőri/rendvédelmi standard szolgáltatásokkal, hogy itt a legmodernebb védő és riasztó technikák alkalmazásával egyéni biztonsági megoldásokat, különböző szakképzettségű személyzetet a megbízó igényei szerint kínálnak.³⁰

A szolgáltató társadalom gondolata kiegészül az információs, sőt e-társadalom fogalmával, ami pedig feltételezi, hogy a társadalmi szereposztást biztonsági téren is újra kell gondolni.

Leegyszerűsítve: a rendőr ne foglalkozzon olyan ügyekkel, ami az integrált biztonság sérelme nélkül más személy, vagy szervezet által törvényesen, olcsóbban, hatékonyabban és főleg bizalomvesztés nélkül megvalósulhat, s fordítva is, a nem hatósági funkcióval rendelkező személy, szervezet csak a kompetenciájába tartozó feladatot lássa el, ne akarjon rendőr lenni.

Ehhez először is az állami/hatósági tevékenység értékelemzésen alapuló felülvizsgálata lenne szükséges. (Azt végzik-e, ami a funkciójuk? Lehet-e ezt a tevékenységet olcsóbban, de ugyanilyen jól végezni? Ha nem, akkor ugyanennyiért, de jobban?)³¹

Az egyedi szervezeti vizsgálatok mellett az összevetésre is szükség van (lásd fent javasolt módszertan). A párhuzamosságok és átfedések kiküszöbölése a hatékonyságon túl erősen költségvetés-kímélő hatású is. Az elv alapját célszerű abban keresni, hogy a rendészeti tevékenységet a magánszféra nem képes teljes körűen helyettesíteni, de azt hatékonyan képes támogatni.

Az állam nem vonulhat ki a biztonságból, de nem is monopolizálhatja azt. A tulajdonviszonyok generális átrendeződése az érdek, érték és szemlélet olyan mélységű változásával járt, amit csak állami érdekekre hivatkozva már nem lehet kezelni.

A biztonság színvonala, mértéke nem a szereplők személyétől, nemzeti hovatartozásától, hanem a szolgáltatás rendszer-kompatibilitásától függ. A rendszer pedig akkor működik megbízhatóan, ha az elemei a rendszer-folyamatokban betöltik szerepüket. Ez vonatkozik a biztonság, a rendvédelem, a biztonságsszolgáltatás szereplőire is.

Az Európai Unió alapjogi Chartája alapján mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a biztonsághoz.³² A változások a szemlélet módosulását is igénylik, ami az emberi értékek

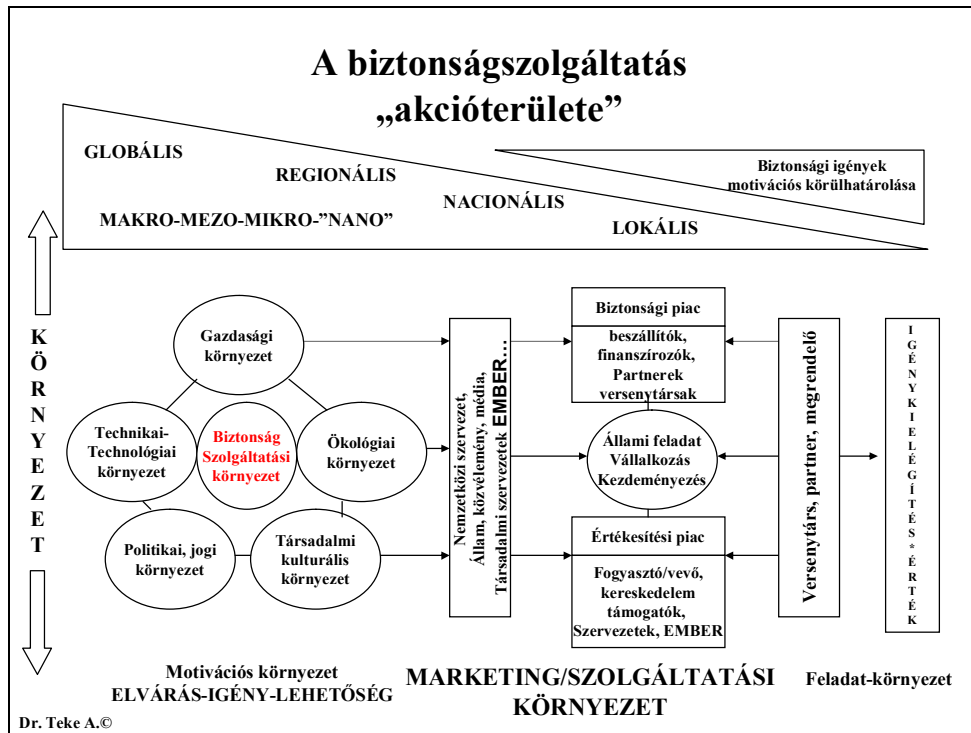
³⁰ Rolf Rainer Jaeger: Magán biztonsági üzletág, partner a bűnüldözés eseteiben, Kriminalistik 2002. decemberi szám

³¹ Dr. Lenkey Mihály: Értékelemzés, Közgazdasági Továbbképző Intézet 1982.

³² Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3.cikk., http://www.europol.hu.int/charta/pdf/text_en.pdf.

új megoldásokkal, eszközökkel, módszerekkel való védelmét vetítik előre. A minőségi alapoknál az életminőséget kell első helyen említeni³³. Az állampolgárok esetében ez a szubjektív biztonságot jelenti. Bármennyire is rosszul hangzik, az állampolgárt nem érdekli, hogy pl. hány órában végeztek biztonságszolgáltató tevékenységet, hány térfigyelő kamera működik stb., ha nem érzi magát biztonságos környezetben. A biztonságszolgáltatás minősége egyben az életminőség egyik fokmérője is. S ez nagymértékben meghatározza a biztonság, a rendvédelem megítélését ... a spirál működik. Természetesen ehhez tisztázni kellene, hogy miről is van szó?

.....
Függelék

³³ Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonságszolgáltatás-minőségügy, Minőség és megbízhatóság, 2008/3. sz. (142-153 old.)

A biztonságsszolgáltatás lehetséges célcsoportjai

Célcsoportok		Szolgáltatásra vonatkoztatott igények, elvárások példái
Környezeti/társadalmi „terep”	Kiemelt cél/alcsoportok	
Biztonsági piac	Fogyasztók /vevők/felhasználók	- ár-teljesítmény viszony -környezet-kompatibilis termékek
	Kereskedelem/szolgáltatók	- Értékesítés-támogatás
	Közvetítők/Szállítók	- Hosszú távú stabil kapcsolatok
	Versenyársak/partnerek	- indirekt igények, standardok definiálása
Társadalom Tágabb/szűkebb Környezet	Szövetségek	-Környezet-kompatibilitási, szakmai, -etikai elvárások,
	Civil kezdeményezések	-Környezet-kompatibilitási elvárások
	Média	- a közvélemény megítélésének artikulálása
	Helyi közvélemény	-Közvetlen kapcsolat, elérhetőség, -rendelkezésre állás támogatás
Politikai-jogi környezet	Törvényhozók	-Jogi szabályozás, tilalmak, támogatás, ösztönzés
	Politikai pártok	- cselekvési elvárások, irányok
	Érdekképviselő /NGO/kezdeményezések	- egyetértési jogok biztosítása, felvetések

BIZTONSÁGSZOLGÁLTATÁS POZICIONÁLÁSA

Orientáció	Alapkoncepció	Probléma-megközelítés
Szolgáltató- és termék-vonatkozású megközelítés	A fizikai-műszaki hasonlóság koncepciója.	Ez magába foglal minden olyan terméket, technológiát, megjelenése, és műszaki kialakítása alapján megegyezik.
	A kereszt-költségrugalmasság koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, amelyik magas kereszt-költségrugalmasságot mutat fel.
	A gazdasági tervezés alapú koncepció	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a szolgáltató/értékesítő értékesítése tervezésekor figyelembe vesz.
	A szubjektív hasonlóság koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, ami ugyanazt az alapszükségletet, ill. ugyanazt a funkciót elégíti ki.
Kereslet-orientált megközelítés	A szubjektív helyettesíthetőség koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a felhasználó szubjektíve kicserélhetőnek tekint.
	Használati helyettesíthetőség koncepciója.	Ez magába foglal minden olyan terméket, ami a felhasználónak egy meghatározott használati szituációban ugyanazt az eredményt nyújtja.
	Vásárlói magatartás alapú koncepció	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a reális vásárlói-használói magatartás alapján helyettesítőként jellemezhető.
	A vevőtípus differenciálásán alapuló koncepció.	Ez magába foglal minden olyan terméket, amelyeket ugyanaz a vevő vásárol.

H E L Y E T T E S Í T H E T Ő S É G

E R E D M É N Y * H A T Á S

Dr.Teke A.©

Papp Ferenc alezredes
a ZMNE doktorandusz hallgatója

AZ ORSZÁGOS TISZTI KASZINÓ MŰKÖDÉSE A XX. SZÁZAD HARMADIK ÉVTIZEDÉBEN

A XIX század végén létrejött tiszti kaszinó az első világháború beköszöntével, majd az azt követő történelmi események következtében kénytelen volt a működését szüneteltetni. A helyzet normalizálódása után ismét igény mutatkozott arra, hogy ez a neves és színvonalas intézmény otthonul szolgáljon a m. kir. honvédség tisztjei számára. Az időközben elszenvedett veszteségek pótlása és helyreállítása után megkezdődhetett a tartalmi munka. A politikai akaratnak, valamint a kaszinó vezetésének köszönhetően néhány év alatt sikerült a tiszti kaszinót ismét a jelentősebb kulturális intézmények színvonalára emelni.

Kulcsszavak: kaszinó, művelődés, tiszti kaszinó, alapszabályok

The officers' casino established at the end of the 19th century was obliged to suspend its working due to the beginning of the World War I and the subsequent historical events. After the normalization of the circumstances a strong request emerged towards that famous and qualitative institution to be a centre of the cultural and public life for the officers of the Hungarian Royal Armed Forces. After the replacement and the restauration of the losses suffered during the previous years, the substantive work could have been started. Due to the political will and the talent of the management of the institution it was possible again to lift the officers' casino up to the level of the relevant institutions in some years.

Keywords: casino, civilization, culture, entertainment, military casino

Az előzmények

Mielőtt az 1920-as évek kaszinói életét vizsgálnánk, érdemes és hasznos lehet néhány fontos mozzanatot kiemelni a tiszti kaszinók kialakulásával kapcsolatosan, amiről egyébként a Hadtudomány című folyóirat 2009/3-4. számában részletesen olvashatnak az érdeklődők.

A tiszti kaszinók kialakulása - Európában és hazánkban egyaránt - a XIX. század második felére datálható. A nagyobb helyőrségekben úgynevezett tiszti étkezőket hoztak létre, először csak azzal a szándékkal, hogy jó és olcsó étkezést biztosítsanak az állománynak. Az anyagi körülmények javulásával párhuzamosan a szociális, „jóléti” funkció kiegészült nevelési funkcióval is. Fokozatosan elérték azt, hogy a tiszti étkezők egyúttal a tisztek közötti bajtársiasság ápolását is szolgálták. A hadtudomány ápolása céljából a nagyobb helyőrségekben a tisztikar tudományos egyleteket hozott létre, amelynek keretében tudományos előadásokat, felolvasásokat, hadijátékokat tartottak. Az egyletek vezetői gondot fordítottak arra, hogy a tiszti állomány naprakészen tarthassa ismereteit, személyesen is megismerhesse a hadsereg vezetőit, és nyomon kövesse az aktuális katonapolitikai ügyeket. A tudományok műveléséhez azonban szakirodalomra is szükség volt, ezért ez a tény idővel könyvtárak létrehozását is szükségessé tette, ahonnan a tisztek tudományos, és szépirodalmi műveket is kölcsönözhettek.

A tiszti étkezők és a katonai tudományos egyletek lassan az igényeknek megfelelően egy intézménnyé integrálódtak és általában a Tiszti Kaszinókban nyertek elhelyezést. Budapesten az első tiszti kaszinó létrejött az 1861-es esztendőre datálható, amely a Károly-kaszárnyában kapott elhelyezést. Ennek ez ideig egyetlen írott nyomára csak a „Sürgöny” nevű folyóiratban bukkantam. „A tiszti casino, mely Ő Felségének bőkezűségéből a legfényesebben felszereltetett, (a rokkantak házában országút felől) vasárnap este nyitott meg, gróf Coronini¹ tábornok ő excelsa, (sic!) a magas tábornoki kar és számos törzs –és főtiszték jelenlétében. A helyiségek egy tágas táncsterem (sic!) (mely még nincs egészen bebútorozva) étterem, billiárdcsarnok, olvasó-terem és több kártyázó szoba. „²

A kaszárnyában berendezett közösségi helyiségek minden bizonnyal több évtizeden át szolgálták eredményesen a tiszteket, számos rendezvénynek és város szerte híressé vált táncmulatságoknak adtak helyet. Az átadás után 38 esztendővel azonban már azt olvashatjuk a Vasárnapi Ujság 1899. november 26-ai számában, hogy a kaszárnyában működő kaszinó milyen szegényesen berendezett, kis alapterületű intézmény volt. Talán ezzel is magyarázható, - valamint a kaszárnya eladásából befolyt összeg is lehetővé tette - ³ egy olyan új törzskari épület létrehozásának tervét, amelyben a térparancsnokságon és a törzskaron kívül a Tiszti Kaszinó is helyet kaphatott. A századfordulóra már egy országos egylet létrehozására is egyre nagyobb igény mutatkozott. Ennek is köszönhetően kezdték meg az „**Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület**”, rövidebb nevén az „Országos Tiszti Kaszinó” létrehozását és székházának felépítését 1897-1899 között.⁴ A kaszinó felavatási ünnepségéről a korabeli sajtó dicshimnuszokat zengett, miszerint a gyönyörű kivitelezéssel készült épületkomplexum az akkori Budapest egyik legszebb és legmodernebb épületének és intézményének számított.

A kaszinó felavatási ünnepségéről a korabeli sajtóban a következő olvasható: (eredeti helyesírás szerint)

„A főváros egyik legszebb helyén, a most újjá épülő Belvárosban emelkedik egy hatalmas nagyságú, szép barokk stílusú palota. Már külső alakja s a homlokzatán elhelyezett harcias diszítványok is elárulják, hogy az épület katonai célokra szolgál. De éppen díszes voltából kilátszik az is, hogy nem közönséges kaszárnya. <<Törzskari épület>> a hivatalos elnevezése s benne vannak elhelyezve a törzskar, a térparancsnokság és a tiszti kaszinó helyiségei. Ezekon kívül még egy zászlóalj gyalogság elhelyezésére alkalmas, szerényebb külsejű épület van hozzá ragasztva, melylyel az egész teljes négyszögű alakul ki. E melléképületnek külön udvara és külön bejárói vannak.

A kaszinót részint a két nagy fővárosi kaszárnya megváltásából befolyt összeg egy részéből, részint pedig a tisztikarnak e célra már régebbi idő óta gyűjtött alapjaiból építették. A terveket a budapesti katonai építkezési osztály készítette a hadtestparancsnokság

¹ Coronini János gr., osztrák tábornok, Magyarország hadi parancsnoka, született Görzben 1794 nov. 16., megh. u. o. 1880 jul. 26. Mint hidásztiszt 1814-ben a francia háborúban Olaszországban szolgált és 1824-ben a modenai seregbe lépett át. Onnét visszatérve 1836-ban Ferenc József főhercegnek, mostani uralkodónknak lett második nevelője. Az 1848. olasz háborúban ismét aktív részt vett, midőn a Tiroldból átvezető szorosok őrzete volt reá bízva. A béke után hadi s polgári kormányzója lett az újonnan alakított, hazánk földéből kiszakított szerb vajdaságnak és a bánágnak. A nagy keleti háború idején fontos szerepre volt hivatva: ő volt a török határon felállított figyelő hadtestnek parancsnoka, és annak élén megszállotta a dunai fejedelemségeket, melyekből azonban a párisi béke után, 1856-ban ki kellett vonulnia. Mint tábornok 1859-66. Horvát bán volt, s onnét 1860 végén Pestről jött hadi parancsnoknak. Az ő idejébe esik az 1861. Országgyűlés, melynek feloszlásával ő volt megbízva; a nagy katonai adóvégrehajtás s a prvizórium. 1865. Felmentetett s azóta nyugalomba lépve élt birtokán. <http://www.kislexikon.hu/coronini-cronber.html>, letöltés: 2010. május 3. 13.20

² Sürgöny, 1861. dec. 17. No. 289 p. 1.

³ A főváros 1894-ben megvette az épületet 11 millió 200 ezer koronáért, és 1897-ben az egyik, 1899-ben a másik részét átvéve átalakította Központi Városház céljaira.

⁴ A Budapesti Katonatiszti Kaszinó, Vasárnapi Ujság 48. szám 1899. 46. évfolyam 803-804. o.

rendelkezései alapján. A munka és az érdem oroszlánrésze *Khittel* Rudolf ezredes, katonai építkezési igazgatót és *Krickl* Ernő századost illeti. Az építést Krickl százados személyes felügyelete alatt *Richl* Antal építőmester eszközölte.

A fényes helyiséget ez évi november 18-án nyitották meg ünnepélyesen.”⁵

A november 18-ai dátum minden bizonnyal pontos, hiszen más korabeli lapokban is ez a dátum olvasható. Az 1973-ban kiadott Budapest Lexikonban a Váci utcai színház megnyitását november 8-ára datálják, ami valószínűleg hibás megállapítás, illetve „elírás” lehet.

Útkeresés az 1920-as években

Az Országos Tiszti Kaszinó 1920-ban új alapokról indulva, újra kezdte az 1899-ben beindított, majd az első világháború és az azt követő Tanácsköztársaság ideje alatt szüneteltetett működését. Első és nagyon fontos lépésként ismételt tisztázni kellett a felügyeleti jog és alárendeltség kérdését. 1920 március 17-én a honvédelmi miniszter a 8329/Elnökség A. számú levelében arról értesítette a belügyminisztert, hogy az átdolgozott alapszabályt jóváhagyásra felterjesztette, és egyben kéri, hogy a felügyeleti jogot továbbra is a honvédelmi miniszter közvetítésével gyakorolja. Erre a levélre válaszolva a belügyminisztérium értesítette a honvédelmi minisztert, hogy a felügyeleti jogot a kérésnek megfelelően az 5084/1919. számú miniszterelnöki rendelet alapján a honvédelmi miniszterrel egyetértésben fogja gyakorolni. A hadsereg átszervezése következtében az alárendeltségi viszony is átalakult, amiről 1920. augusztus 19-én a m. kir. honvédelmi miniszter a következőképpen utasította a Budapesti Katonai Körletparancsnokságot: „Elrendelem, hogy a budapesti tudományos és kaszinó egyesület alapszabályaiban a 4. hadtest parancsnoka és Budapest vezénylő tábornoka által gyakorolt jogok és köteleességek a jövőben a budapesti katonai körlet parancsnokára, mint az előbb említett parancsnok jogutódjára szállanak (sic!) át.”⁶ A levél végére a miniszter megjegyzésként azt írta, hogy „a Budapesti Helyőrségi Tiszti Casinó életének újbóli (sic!) megindítása folyamatban van”. A több éven át tartó kényszerszünet sajnos nem csak a folyamatosságot szakította meg, de jelentős anyagi veszteségeket is jelentett a kaszinó részére. Az épület állaga leromlott, a bútorzat és a felszerelési tárgyak egy része eltűnt, vagy megrongálódott. A visszapótlás és a károk kijavítása több éves kitartó munkát vett igénybe. Talán ezzel is magyarázható, hogy az igazán tartalmi számító munkáról először beszámolni csak az 1921. december 10-én tartott évváró közgyűlésen tudott az egyesület elnöksége. 1922. tavaszán a kaszinó vezetése, egyetértésben a Hadtörténelmi Levéltár vezetésével arra tett javaslatot a honvédelmi miniszternek, hogy a helyőrségi könyvtár és a kaszinó könyvtárának összevonását engedélyezze. Az indoklásban az anyagi nehézségek erősödése, valamint a kaszinó frekventált elhelyezkedése, jó megközelíthetősége szerepelt. Az összevonásra tett javaslatot a honvédelmi miniszter jóváhagyta, és hamarosan intézkedett az összevonásra, ami 1923 tavaszán meg is valósult.

Az 1922-es évben az energiák jelentős részét felemésztette az alapszabály átdolgozása és módosítása, amit a m. kir. belügyminiszter országos érvényű intézkedése értelmében kellett minden egyesületnek végrehajtania. A kaszinó vezetése az átdolgozással csak a következő év elején végzett, és február 21-én terjesztette a rendkívüli közgyűlés elé elfogadásra.⁷ A belügyminiszter jóváhagyására április 30-áig kellett várni. A bevételek növelése érdekében a november 23-ai évváró közgyűlésen úgy határoztak, hogy a tagdíjakat megemelik. A tagdíj

⁵ A Budapesti Katonatiszti Kaszinó, Vasárnapi Ujság 48. szám 1899. 46. évfolyam 803-804. o.

⁶ HM 1920. Eln. A. 74.581 ikt. Sz. HM HIM Hadtudományi Levéltár

⁷ Kivonat az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület közgyűlési jegyzőkönyvből (Magyar Országos Levéltár iratanyaga, OL K 150 – VII-5-1934-178796)

havi összege megegyezett az akkori villamos jegy árával. Az elnökség ez irányú javaslatát és felterjesztését a belügyminiszter (Nagyrákói és Kelemenfalvi Rakovszky István) 1924. április 5-én hagyta jóvá.⁸ Az alapszabályt és az azt követő módosítást éppen hogy csak elfogadták, 1925. október 2-án ismételen módosítást fogadtak el. „Mivel jelenlegi alapszabályaink egyesületünk rohamos fejlődése folytán, már legnagyobbbrészt nem felelnek meg a gyakorlatban, tapasztalataink alapján átdolgoztuk azokat.....a változtatások lényege az ügymenet egyszerűsítése, elavult, feleslegessé vált kitételek elhagyása vagy helyettesítése, az ügyköröknek célszerűbbé való szabályozása, stb.”⁹ Az 1926-os esztendőben az alaptevékenységen túl szintén jelentős változtatást kezdeményeztek, ugyanis kérték a m. kir. miniszterelnöktől az állami címer pecsétjükben való használatának engedélyezését. Ezzel az egyesület alaposan felhívta magára a hatóságok figyelmét, ugyanis kiderült, hogy a magyar királyi megnevezést jogtalanul használják. A törvények értelmében a megnevezésre csak az állami közintézmények voltak jogosultak. A belügyminiszter erről levélben értesítette a honvédelmi minisztert. „...eddig az egyesület alapszabályainak láttamozása során elkerülte a figyelmemet az a körülmény, hogy az egyesület címerében a m. kir. elnevezést nem a törvénynek megfelelő formában használja....a 3 hónapon belül összehívandó közgyűlésen az egyesület címét módosítani kell.”¹⁰ A kaszinó nem számított közintézménynek, mivel jogi személyiséggel rendelkező magánegyesülés volt. A belügyminiszter javaslatára – a hiba orvoslására - be kell építeni az egyesület nevébe a „honvédtisztek” szót. Így lett az egyesület új neve 1927. decembere után m. kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete, amelyre a 259.339/1927. BM számú rendelet intézkedett.¹¹

Az állami címer pecséten való használatával kapcsolatban született kérvény eredményeképpen több mint egy évig tartó levelezés indult a hatóságokkal. Végül a miniszterelnök, egyetértésben a belügyminiszterrel arra kötelezi az egyesületet, hogy az engedély megadásáért cserébe fizessen be 2 millió korona engedélydíjat. A befizetés hamarosan megtörtént, de a címer pecséten való használatát – az érvényben lévő szabályzók értelmében - így sem engedélyezhették. Erre csak jóval később, 1932-ben nyílik lehetőség, akkor is csak méltányossági alapon. Az 1928. november 3-án tartott évváró közgyűlésen, melyen jelen volt József főherceg Ő királyi Felsége is, újabb módosításokat fogadtak el. A tagdíj összegét felemelték, így az eddigi 1 Pengő 36 fillér helyett ezentúl 1 P. 50 fillér lett a havi rendes tagdíj. Elhatározták azt is, hogy a Katona Írók Köre legyen külön egyesülés, és ne mint albizottság működjön. Ezt a javaslatot azonban rendre elutasították. Döntöttek a Vívóklub elhelyezése és önállósítása ügyében is. Ekkor rendszeresítették a kiválóan együttműködő kaszinó tagok részére a „Díszokleveleket” is.

Az 1928. évi beszámolóban már igazán jelentős dolgok megvalósulásáról olvashatunk. Az említett évben 21 ismeretterjesztő előadást tartottak és öt nagyszabású estélyt is rendeztek. A a 12 helyiséges, 42.000 kötetes könyvtárat 9193 tag vette igénybe. A nyelviskolában 215 fő tanult német, olasz, angol, vagy francia nyelvet. A vívóklubnak 223 tagja volt, akik közül öt főt az Olimpiai játékokra is delegálhattak. Külön büszkeséggel hangsúlyozza a beszámoló, hogy Terstyánszky Ödön alezredes kard egyéni versenyben világbajnokságot is nyert. A kaszinó büszkesége és egyben a legnagyobb bevételt termelő „üzeme” a mozgóképszínház, amely magas színvonalával igazi minőséget jelent nem csak a katonák, de az úri társas életben is. A beszámolóban a kellemetlenségek mellet, - melyek elsősorban a házirend egyes személyek részéről történő be nem tartásával, valamint a rossz szándékú híresztelésekkel vannak kapcsolatban – a haladás jeleként a következő mondat olvasható: „Egyre többen

⁸ Magyar Országos Levéltár 134832 ikt. szám

⁹ Kivonat az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület október hó 2-án tartott közgyűlési jegyzőkönyvéből (Magyar Országos Levéltár iratanyaga, OL K 150 – VII-5-1934-178796)

¹⁰ Magyar Országos Levéltár OL K 150 – VII-5-1934-178796 1362054 ikt. szám

¹¹ Magyar Országos Levéltár OL K 150 – VII-5-1934-178796

támogatják a kaszinót, és ennek túlnyomó része tiszt. Ők felfogják, a kaszinó nagyá fejlődés (sic!) mozzanatait és értékelik a munkát. Az ösztisztikar (sic!) érdekében fáradoznak a közjéért.”¹²

A kaszinó tevékenysége az 1929. évben

A kaszinói lét az újraindítástól 1929-ben az Országos Tiszti Kaszinó jelentős állomáshoz érkezett. Gyergyószentmiklósi Kary Béla nyá. altábornagy, az egyesület elnöke a közgyűlésen arról tájékoztathatta a tagságot, hogy az egyesület – „a borongós közhangulat ellenére” – optimizmustól fűtve, tovább végzi munkáját. A kaszinó „Csekély és olcsó eszközökkel óhajt a tudomány, a szórakozás és az érdekkielégítés (sic!) terén olyat nyújtani, ami máskülönben csak drága pénzen volna megszerezhető.”¹³ Beköszöntőjéből tudjuk, hogy az egyesületnek ekkor már több mint 6000 tagja és több mint 7000 vendége volt. A kérdés az volt, hogy hogyan lehet ezt a 13. 000 embert egy cél felé, egy egységes eszme szellemében vezetni, és mindezt hogyan, milyen eszközzel lehet velük a legcélszerűbben és leggyorsabban elérni. A kaszinó az évek során külön-külön gondoskodott a tudományos előadások, a könyvtár, a különböző összejövetelek, táncestélyek, hangversenyek, színelőadások, és a tagok érdekeit szolgáló jóléti intézmények tekintetében a tagok tájékoztatásáról. Ez a feladat – a taglétszám növekedésével - egyre nagyobb terheket rótt az egyesület vezetésére, ezért elhatározták, hogy az eddig megjelentetett „Mozi tájékoztatót” Országos Tiszti Kaszinó Lappá fejlesztik. Ezzel a tagoknak és vendégeiknek megadják a lehetőséget, hogy a kaszinó belső életéről állandó tájékoztatást kapjanak, és így abban tevékenyen részt vehessenek. Az elnök ezt a következőképpen írja le a lap első számában: „Tekintsék azt (mármint a kaszinó lapot – P. F.) összetartozóságunk és együttműködésünk eszközének és jelképének, és működjenek azzal a lelkes jóindulattal annak felvirágoztatása körül, amely minden szellemi és erkölcsi célokat szolgáló ügy nagyra fejlesztéséhez szükséges.”¹⁴

A havonta megjelenő lap rovataiból pontos képet kaphatunk az intézmény működésére vonatkozóan. A mozi műsorokat a keddi, szerdai, csütörtöki, valamint vasárnapi napokra tervezték úgy, hogy egy nap két-három előadást is tartottak. (Délután 5 és 8 órakor, három előadásos napokon délután fél négy, 6, és fél kilenckor.) A moziba történő belépést precízen szabályozták. Ennek értelmében a filmvetítéseket a kaszinótagok a tiszti kaszinói tagsági igazolványukkal, a családtagok a jóléti, vagy családi igazolvánnyal látogathatták. A napijegyek a kaszinótagok részére személyenként 60 fillérbe, 10 előadásra szóló bérlet estén, előadásenként 30 fillérbe kerültek. Bérletszünet esetén a jegyekért mindenkinek 80 fillért, a felemelt helyáru napokon 1 pengőt kellett fizetni. Az előadásokat – néma film lévén – a kaszinó saját zenekara kísérte.

A hét többi napjain tudományos és ismeretterjesztő előadásokat, illetve úgynevezett vigalmi rendezvényeket, bálakat, zenés estélyeket, koncerteket, színházi esteket látogathattak az érdeklődők.

Február hónapban – általában a hétfői vagy pénteki napokra – pl. az alábbi előadásokat tervezték be:

- Február 4-én vitéz Somorjay Jenő tábornok tartotta meg „A jaroslavici lovas ütközet tanulságai” című, vetített képekkel illusztrált előadását.

- Február 11-én „A térképészet múltja, jelene és jövője” címmel Kogutovicz Lajos nyá. őrnagy adott elő.

- Február 15-én Halász Gyula író, a földrajzi társaság választmányi tagja beszélt az 1928-ban elhunyt „Amundsen” norvég felfedező életútjáról.

¹² Magyar Országos Levéltár OL K 150 – VII-5-1934-178796 64. lap

¹³ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. február 1. o.

¹⁴ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. február 2. o.

- Werth Henrik tábornok február 18-án tartotta meg „A támadás és védelem értékelése a világháború tapasztalatai alapján” című előadását.

- Február 25-én Denk Doroszlai Árpád vkszt. (vezérkari szolgálatot teljesítő – P. F.) százados „Az 1848-49 szabadságharc tavaszi hadjárata a kápolnai csatától Komárom felmentéséig” című előadásával tisztelegett a 80 évvel azelőtti események emléke előtt.

A tudományos hírekből kaphatunk információt arról is, hogy a kaszinó elnöke – Gyergyószentmiklósi Kary Béla nyá. altábornagy – 8-án és 22-én délután 6 órai kezdettel tovább folytatta szociológiai és politikatudományi előadás-sorozatát.

A tudományos tevékenység mellett pezsgő báli élet is kezdődött a közelgő farsang időszakában. Ennek szép példája a február 9-ére meghirdetett estély, amely az arcképes igazolvánnyal rendelkezők részére díjtanul, a hozzátartozóknak és a vendégeknek – külön erre az estélyre érvényes meghívó esetén – személyenként 3 Pengő befizetésével volt látogatható. A fényes külsőségek között lezajlott esemény ebben az évben – jellegét tekintve – jelmezes estély volt, ahol közel 1500 fő vendég szórakozott reggelig. „Pontosan 9 óra 30 perckor érkezett a Kormányzó Úr Ő Főméltósága és a Főméltóságú Asszony, akik a gyönyörűen feldíszített színpadi emelvényen foglaltak helyet magas rangú tábornokok között.”¹⁵ A bál hangulatát a nagyteremben felváltva cigányzene (Soványka cigány és bandája), illetve az 1. honvéd gyalogezred zenekara, míg a kisdíszteremben a Kaszinó szalonzenekara, az első emeleti zeneteremben pedig zongora biztosította.

Szintén a vidám szórakozást voltak hivatottak biztosítani az úgynevezett szombati családi tánc összejövetelek, amelyeket január 5-étől kezdve minden szombaton – kivéve a színházi estéket és a jelmezestélyt – megrendeztek. A rendezvényeket a II. emeleti díszteremben tartották, ahol a programot a családi táncösszejöveteleken túl műkedvelői előadásokkal is kiegészítették. A műsorokat a táncok szüneteire időzítették. A részvétel a kaszinótagok részére ebben az esetben is ingyenes volt. A vendégek csakis az ő társaságukban léphettek be a rendezvényre 1 Pengő belépődíj ellenében. Ezekben a rendezvényekben a zenét a mozi zenekara szolgáltatta. A műkedvelői előadásokra a jelentkezéseket előre összegyűjtötték, és elosztották az egyes alkalmakra. A nagy sikerű rendezvények népszerűsége folyamatosan növekedett. Hamarosan külön rendezőket kellett felkérni a lebonyolításukhoz, akik gondoskodtak a műfajok helyesnek ítélt arányairól.

A „Palota” első emeletén az akkori kor követelményinek megfelelően berendezett társalgóterem, télikert és zeneterem is várta az érdeklődőket. „E helyiségekben villanyos zongora, gramafon és a tánchoz villanyos zene-automata állt a kaszinótagok, azok családtagjai, valamint az általuk bevezetett vendégek rendelkezésére. Ezen társalgóterem megbeszélések, kisebb összejövetelek céljaira is igénybe vehetők voltak. Az úgynevezett tiszti zárt társaságok ezen társalgó termeket közvetlenül az elnökségtől igényelhették.”¹⁶

A mai kor emberének már érdekes megjegyzés a lapból: „Miután a kaszinó mozielőadásait kizárólag kaszinótagok, azok családtagjai és meghívott vendégei látogathatják, tehát azok – mint a kaszinó többi estélyeit is – teljesen zártkörűek, felkérjük m. t. (mélyen tisztelt – P. F.) Tagtársainkat, hogy a kardokat a ruhatárban visszahagyni szíveskedjenek.”

A kaszinó kialakításakor arról is gondoskodtak, hogy az intézményben legyen lehetőség színházi előadások megtartására is. Ennek egyik szép példája volt a február 23-án rendezett est, az Andrassy úti Színház, a Belvárosi Színház és a Városi Színház művészeinek közreműködésével. Az est repertoárját képezték a „Báróné tekintetes asszony” című darab (énekes vígjáték egy felvonásban, mely egy kisvárosi úri kastélyban egy hadgyakorlaton történik 1911-ben), majd különféle operák, szonok, műdalok és tréfás magánszámok.

¹⁵ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. március 1. o.

¹⁶ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. február 15. o.

A színházi estre a belépés feltételeit külön szabályozták.¹⁷

A jóléti intézmények között kiemelten fontosnak számítottak a földszinti éttermek, ahol aránylag megfizethető áron, kulturált körülmények között lehetett étkezni és beszélgetni. Ezeket a helyiségeket külső vállalkozók üzemeltették. A minőség romlása esetén azonnal felmondtak nekik és pályázatot írtak ki a vendéglő további üzemeltetésére. A pályázatok elbírálására a választmány volt jogosult. 1929-ben is megtörtént, hogy Pinke József vendéglőst fizetéseképtelensége miatt le kellett váltani.

Az ismeretterjesztő előadások sorozata március hónapban is folytatódott:

- Március 04-én pávai vitéz Mátyás Sándor nyá. tábornok tartott filmvetítéssel egybekötött előadást „Az európai államok ifjúságának testnevelése” címmel. Ezt az előadást csak kaszinótagok látogathatták.

- Március 11-én „A magyar királyi csendőrség múltja, szervezete, tagozása, beosztása, viszonya a katonai parancsnokságokhoz és a polgári hatósághoz.” Előadó, Soltész Imre csendőrezredes.

- Március 18-án a Gépjárművekről és a mechanizálás kérdéséről tartott előadást Pistelka Rudolf ezredes.

- Március 22-én vitéz Raics Károly nyá. altábornagy tartott előadást „Az emberismeret, főleg katonai szempontból” címmel.

- Március 8-án és 22-én Kary Béla nyá. altábornagy, az egyesület elnöke folytatta szociológiai és politikatudományi előadás-sorozatát.

Március 2-án (szombaton) nagy hangversenyt rendeztek, melynek lebonyolításával Szeghő Sándor törzskarmestert bízták meg. Az estélyen kizárólag „elsőrangú” hivatásos művészek – köztük a m. kir. 2. honvéd gyalogezred zenekara – léptek fel. A 20 órakor kezdődött hangverseny után a szokásos szombat esti táncösszejevetelt is megtartották a II. emeleti kisdíszteremben.

A márciusi hónaphoz hasonlóan az április is igencsak mozgalmasnak mondható. Jelentős kulturális eseménynek számított az úgynevezett „Idényszáró Est”, amely egyrészt egy remek szimfonikus zenekari hangversenyből, másrészt egy nagy tavaszi divatrevüből állt. A hangversenyen közreműködő művészek között találjuk Stefániai Imre zongoraművészt, spanyol királyi kamaraművészt, Felvinczi Takách Alice hegedűművésznőt, Szabó Ilonka énekművésznőt, valamint a Székesfővárosi Zenekart, amit Bor Dezső karnagy vezényelt. A műsorban szerepelt többek között Mozart Varázsfüvolájának nyitánya, Schubert VI. szimfóniája, Csajkovszky B-moll zongoraversenye. Az igényesen összeállított program után Costan Cia táncművésznő bemutatta a Huszártoborzót, majd a Keleti tánc című produkcióját. A divatrevü sikeréről Klimkó Anna Váci utcai divatháza gondoskodott, ahol bemutatták a párizsi divatszalonok legújabb kollekcióit. Az est művészi rendezője Novágh Gyula h. népművelő felügyelő volt, a főváros vasárnapi vigadói hangversenyeinek főrendezője. Az est $\frac{3}{4}$ 12-kor ért véget. „Ennek az estnek fényes sikere egyúttal komoly bizonyítéka a tisztitársadalom (sic!) őszinte művészetszeretetének és hozzáértésének.”¹⁸ A siker olyannyira megnövelte a kaszinótagok Székesfővárosi Zenekara iránti érdeklődését, hogy a vezetőségnek lépéseket kellett tennie, és meg kellett állapodnia a vigadói hangversenyek kaszinótagok általi látogatása ügyében. „Értesítjük a Kaszinó tagjait, hogy e hangversenyekre a tagsági jegy felmutatása ellenében úgy a tagok, mint azok családtagjai részére kedvezményes jegyet ad a

¹⁷ Kaszinótagok: tagsági igazolványaik; azok családtagjai családi (jóléti) igazolványaik felmutatása ellenében, a 16. sorig 2 pengőért, a 17. sortól a 34. sorig, valamint a pamlag és páholyülésekre 1 pengőért válthatják meg kedvezményes jegyeiket. Vendégek a mozi-meghívójuk felmutatása ellenében a 16. sorig 3 pengőért, a 17. sortól a 34. sorig, valamint a pamlag- és páholyülésekre 2 pengőért válthatják meg jegyeiket.

¹⁸ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. május 2. o.

főváros Népművelési Bizottsága. A kedvezményes jegyek ára 5, 4, 3, 2, 1 Pengő helyett 3, 2, 1.60, 1.20, illetve 0.80 Pengő.”¹⁹

Március 25-én rendezték Kaszinó dísztermében a Tiszti Vívóklub nemzetközi törversenyt. A verseny a Kormányzó úr Öfőméltósága, valamint nagyszámú tábournok – köztük Ferjentsik Ottó altábournagy – továbbá a társadalom prominens személyeinek jelenlétében zajlott. A versenyre Németországból és Ausztriából is érkeztek résztvevők. A versenyen nagyszerű magyar sikerek születtek. „A Tiszti Vívó-klub amely megalakulása óta méltó művelője a testi kultúrának, evvel a versenyével a legszélesebb rétegek közé elvitte az egyesület hírét és nevét, elősegítette a mai nagy és kifejlett sportélet jelentős megalapítását s ezáltal új híveket szerzett a magyar sportnak.”²⁰

Az ismeretterjesztő előadások áprilisban is folytatódtak. A február 4-én vitéz Somorjay Jenő tábournok által egyszer már megtartott „A jaroslavici lovas ütközet tanulságai” című, vetített képekkel illusztrált előadást április 8-án megismételték. A kaszinó elnöke 5-én és 19-én megtartotta a szokásos előadását. 19-én egyben befejezéséhez is érkezett az előadás-sorozat. Május hónaptól az ismeretterjesztő előadások a nyári szünet időtartamára szünetelnek.

Érdekességként említendő, miszerint büszkén számol be a lap áprilisi száma arról, hogy a török honvédelmi miniszter köszönetét fejezi ki a kaszinó vezetésének, amiért a török fővárosban építendő tiszti kaszinóhoz a budapesti kaszinó épületének okmányait és egyéb szervezetére vonatkozó adatait a török minisztérium rendelkezésére bocsátották.²¹

A Kaszinó vezetősége április 15-ei határidővel pályázatot írt ki 6 fő gyermeküdültetésére a „Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület” balatonszabadi üdülőtelepére. „Ezen helyekre azon rendes kaszinótagok pályázhatnak, akik ez évi tagdíjaikat az első negyedévre már befizették”²²

Május hónaptól az ismeretterjesztő előadások szüneteltek, de Gyergyószentmiklósi Kary Béla ny. altábournagy propaganda előadása a „könyvről” nem maradt el. Ez az előadás valóban propaganda volt a magyar könyv és magyar irodalom szeretete, támogatása érdekében. A kultúrfőlény fontosságát hirdető politikai propaganda felhangjai is erősen kiérezhetőek az előadás szövegéből, melynek befejező mondata a következő: „Nem jó magyar az, aki az 1000 éves haza jogaival és feltámadásával nem foglalkozik. Feltámadásunk egyik pillérje a magyar könyv, amelyet ismételten ajánlok szívük meleg szeretetébe.”²³

A földszinti üzlethelyiségek bérbeadására februárban kiírt pályázat eredményeként május 18-án megnyílt a Posch-söröző. A felszolgált ételek és italok minősége, valamint azok mérsékelt ára, továbbá a kifogásolhatatlanul előzékeny kiszolgálás az új szerződés szerint garantált. A sörözőben illetve annak különtermében csapolt sört, virslit, kis pörkölt és gulyás adagokat szolgáltak fel. Újdonság, hogy a Kaszinó emeleti klubhelyiségeiből házi telefon útján rendeléseket lehet leadni. Az üzlet kerthelyiséggel is rendelkezett. Miközben a söröző fogadta vendégeit, elkezdődtek a nyári felújítási, átalakítási munkálatok, amelyek zömmel szeptemberben fejeződtek be.

A Kaszinó a török honvédelmi miniszter elismerő szavai után egy újabb külföldi elismerést kapott W. D Morgan angol őrnagy, katonai attasétól, aki tiszteletbeli taggá választása előtti bemutatkozó látogatásán nagyon elismerően szólt az intézményről. „...eltávozására előtt a jelenlévők legnagyobb csodálkozására kijelentette, hogy Londonban

¹⁹ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. május 12. o.

²⁰ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. május 13. o.

²¹ Uraim, fogadják köszönetemet azon szívességükért, hogy szép és nagyszerű kaszinójuk tervrajzát a budapesti meghatalmazott miniszterünknek átengedték, és részére a szükséges nélkülözhetetlen egyéb felvilágosításokat is megadták. Kérem Uraim, fogadják tiszteletem kifejezését, Metbdülhalet, a török köztársasági honvédelmi miniszter. Ankara 28/2/928.

²² Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. április 25. o.

²³ Országos Tiszti kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. június 4. o.

sajnos nincs a tiszteknek ilyen nagyszerű kaszinójuk, de különben sem látott még Európában olyan tiszti kaszinót, amely – ízlés, kényelem és célszerűség tekintetében – kaszinónkkal vetekedhetne.”²⁴

Alapszabályban nem rögzítették ugyan, de a Kaszinóban megteremtették a zongoratanulás és a lovaglás mellett a nyelvtanulás lehetőségeit is. A nyári átalakítások kapcsán többek között elhatározás született a nyelvi tantermek harmadik emeletről félemeletre történő leköltöztetésére is, bár erre a nyelvtanfolyamra jelentkezettek alacsony száma miatt nem volt szükség.

A nyári szünet alatt a felújítási, karbantartási és átalakítási munkálatok során a színpadot jelentősen megnagyobbították, és tökéletesítették. Így az új évadban már lehetővé vált „rendes” színházi előadások megtartására is. A megvalósítás érdekében megállapodás is született a Nemzeti Színház igazgatójával, Dr. Hevesi Sándorral, melynek értelmében havonta 1-2 előadást a kaszinó színpadán tartanak. A színpad átadása szeptember 20-án történt, ünnepélyes keretek között. „Új színpadunk szimfonikus zanakari emelvényül is szolgálhat, valamint elsőrangú keretet képez vetítéshez is.”²⁵

A nyár folyamán született megállapodás a zenekar létszámának bővítésére vonatkozóan is, melynek vezetésére felkérték Bertha István zeneszerzőt és karmestert. Az új karmester személye, szakmai felkészültsége és elkötelezettsége biztos garanciaként szolgált a zenekar megújulásához, és minőségi előrelépéséhez. Szintén a nyáron bekövetkezett változás volt, hogy Pilch János nyá. ezredes helyett Suchter István nyá. alezredes lett a könyvtár vezetője, aki szaktudásával és agilitásával méltó utódnak bizonyult.

A nyári hónapokban a kaszinó két alkalommal is fogadott jelentős külföldi delegációt. Június 27-én a Bem tábornok hamvait kísérő lengyel tiszti küldöttség tiszteletére rendeztek 40 fős díszbédet. A Krukovich Przedtrymirski Emil ezredes vezette küldöttség díszbédjén többek között részt vett Csekonics István gróf, a Magyar-Lengyel Kamara elnöke, Balás György báró, tábornaszernagy, a Magyar Bem bizottság elnöke és Bem László, őrspusztai földbirtokos is.

Június 23-án a honvéd tisztikar a Magyarországon „időző” külföldi lovastisztek tiszteletére impozáns estélyt adott, ahol a lovastiszteken kívül az arisztokrácia, valamint a közélet számos előkelősége is részt vett. A két eseményről elismeréssel szóltak a résztvevők. „...úgy a lengyel vendégek, mint a külföldi lovastisztek nem győztek csodálkozásuknak kifejezést adni a Magyar Tiszti Kaszinó tökéletessége és szépsége felett.”²⁶

Szintén a nyár érdekes eseménye volt a tiszti Európa-bajnokság kardversenye, ahol Magyarország úgy a csapat, mint az egyéni versenyeken biztos fölénytel győzedelmeskedett a nemzetek közötti küzdelemben. „A magyar kard ragyogó dicsősége ezúttal is sértetlen és csorbíthatatlan maradt a világ szemében.”²⁷

Az őszi szezon indításával egy időben újra szabályozták (szigorították) a mozi előadások látogatásának feltételeit. A visszaélések megelőzése, megakadályozása érdekében szükségessé vált ismét ellenőrizni, hogy a tisztikaszinó tagjai tagsági igazolványaikkal csak saját részükre válthassanak jegyet. A családtagokat külön családi igazolvánnyal, a tisztek özvegyeit és 16 évnél idősebb lányait jóléti igazolvánnyal látták el, amennyiben azt az elnökségtől igényelték. Vendégek csakis névre szóló meghívó felmutatásával válthattak ezen túl jegyet. Ilyen meghívót a teremőröknél igényelhettek, amennyiben az adataikat rögzítették a vendégkönyvbe.

A 20-as évek szülötte a rádiózás megindulása Magyarországon. A kaszinó vezetése felismerve az új találmány propagandisztikus jelentőségét, ez év őszétől – az alapos

²⁴ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. június 16. o.

²⁵ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. október 14. o.

²⁶ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. szeptember 14. o.

²⁷ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. szeptember 18. o.

meghallgatást követően – szerződést kötött a rádió vezetésével, miszerint a Kaszinó Zenekara Bertha karnagy vezetésével heti egy alkalommal szerepelni fog a Stúdióban, hogy így a rádió minden hallgatója tudomást szerezhessen a Tiszti Kaszinó zeneművészeti tevékenységéről. A siker hátterét a vezetés új kottatár megvásárlásával is biztosította, ami a zeneirodalom legkiválóbb műveihez juttatta a zenekart.

Ezen fejlesztések, változtatások anyagi hátterének megteremtéséhez a tagdíjak korrekciójára is szükség volt, amit közgyűlési határozatban rögzítettek. A tagsági díj havi 1 pengő 36 fillérről havi 1 pengő 50 fillérré emelkedett, vagyis a tagoknak évente 4 pengő 50 fillért kellett ezentúl fizetniük.

A kulturális kínálat októbertől tovább bővült. Jelentkezni lehetett gyermek és felnőtt kedvezményes tánctanfolyamokra, havi 5 pengő 50 fillérért. A vívóklub október 1-jén kezdte meg működését, és vasárnap kivételével a hét minden napján várta az érdeklődőket.

Október 15-én a tudományos estélyek sorozatának megnyitójaként Ó Fensége József herceg, valamint Gróf Teleky Pál dr. nyá. miniszterelnök jelenlétében tartott érdekesítő előadást Stein Aurél, világhírű utazó, nyelvész és archeológus, aki a Magyar Tudományos Akadémiának és számos külföldi tudományos intézménynek tiszteletbeli tagja. A Ludovika falai közül elindult hírességet a Kaszinó látta vendégül, aki a Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó elnökségének felkérésére másfélórás, vetített képekkel színesített előadást tartott a „Nagy Sándor nyomdokain” című angol nyelven megjelent munkájából. „Stein Aurél bebizonyította, hogy nem csak nagy utazó, de az ókori hadászat egyik legalaposabb ismerője.”²⁸

A májusban befejeződött tudományos és ismeretterjesztő előadások november hónapban folytatódtak. Kary Béla altábornagy péntek esténként tartandó előadás sorozatának tárgyát az alábbi kérdések alkották:

- Egy szociális alapú tanügyi reform körvonalai;
- A mi jövőnk és feladatai;
- Szociológiai kérdések.

Az első előadásra november 8-án került sor.

Az ismeretterjesztő előadások hétfőnként, délután, 17.30-kor kezdődtek a II. emeleti díszteremben.

November 4-én „A Női divat, női műveltség és a férfiak” címmel ifj. Gonda Béla író tartott előadást.

November 11-én Raab Andor a „Vatea” rádió technikai villamossági Rt. Tisztviselője „A szikra távirótól a modern elektron csövekig”, Tomasek Zoltán a gyár mérnöke pedig a „Rádió posta” címmel tartott előadást.

November 18-án „Bolyongásaim Norvégiában” címmel Dr. Soltész Elek a Magyar Földrajzi Társaság tagja adott elő.

A hónap utolsó előadója Dr. P. Szabó Pius tábori esperes volt, aki „Jeruzsálem és a Szentföld” címmel tartott előadást. Valamennyi előadáshoz vetített képeket is használtak.

A szeptemberben átadott színpadot október 19-én adták át rendeltetésének, melynek során ekkor mutatták be a Nemzeti Színház művészei Bisson: <<Válás után>> című vígjátékát. Az előadás előtt Szakváry Emil nyá. tábornok, az egyesület alelnöke méltatta az eseményt. A korabeli beszámolóban olvasható: „Már fél ötkor megtelt a hatalmas nézőtér az előkelő közönséggel. Az előadás előtt, valamint a szünetekben A Kaszinó zenekara hangversenyezett, Bertha István karnagy már jól ismert, kitűnő vezénylese mellett. A Nemzeti Színház művészeinek teljesítményéről, úgy hisszük, szükségtelen külön dicséretet mondanunk....”²⁹

²⁸ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. november 6. o.

²⁹ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. november 16. o.

Sikereket mondhat magáénak a Tiszti Vívóklub is, ugyanis mintegy 206 fő kérte felvételét a klub vezetésétől. A klub októberben társadalmi bizottságot is létrehozott, melynek célja a tagok szórakozásáról való gondoskodás. Ennek első rendezvénye a november 9-én tartott vidám est, ahol a hivatásos művészekon kívül a klub tagjai is fellépési lehetőséget kaptak. A műsor után a tánc egészen a hajnali órákig tartott. Az első est sikere arra ösztönözte a szervezőket, hogy december 21-ére ismét hasonló rendezvényt szervezzenek.

Az előadó művészet mellett a képzőművészetet is pártfogásba vették, amikor elhatározta a vezetés, hogy „Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat többszörösen kitüntetett törzs- és társtagjaiból alakult csoport a müncheni Kunstverein mintájára egy – ezen a hiányon segíteni alkalmas – állandó kiállítás létesítését határozta el, és azt november 1-jén IV. ker. Duna utca 3. sz. alatt (Országos Tiszti Kaszinó épületében) <<Kis-szalón>> címen megnyitja.”³⁰ Az állandó kiállításon az anyag folyamatosan változott, de csak nívós alkotások jöhettek számításba. Az alkotásokat mérsékelt áron meg is lehetett vásárolni.

November hónapban a zenekart a mozi előadások alkalmával a díszterem emeletén helyezték el. Az újítás több szempontból is indokolt volt. Eddig a zenekar a színpad süllyesztőjében játszott. A kották megvilágításához használt lámpák fénye zavarta a vetítést, mivel az a vászonra is rávetült. Másrészt a zenekar áthelyezésével az akusztika így jelentősen javult, továbbá a zenészek figyelmét sem vonta el többé a lepergő film érdekessége. Mivel a zenekar karnagyának, prímhegedűsének és dobosának állandóan figyelnie kell a film cselekményét, azt a megoldást választották, hogy részükre tükröket helyeztek el az emeleten, így háttal állva is mindent láthattak. „A tükrözési szerkezet felállítása – mely egyedül álló a maga nemében és igazán érdekes specialitását képezi különben is a legmodernebbül felszerelt mozgó színházunknak – Kovács Lipótnak, a Kaszinó egyik operatőrjének (mozigépkezelőjének) kiváló szakértelme és technikai képzettsége mellett tesz tanúságot.”³¹

November 23-án tovább folytatódott a Nemzeti Színház művészeinek vendégjátéka. Zsúfolásig telt ház mellett adták elő Bajor Gizi és Uray Tivadar főszereplésével Dario Niccodemi „Hajnalban, délben, este” című kedves szerelmi játékát.

November 16-án a 32-es szoborbizottsága megtartotta hősi estjét. Az esten ragyogó műsort rendeztek a fővárosban felállítandó 32-es hősi emlékszobor megvalósításának segítése érdekében. Az estélyre szóló jegyek 4, 3, és 2 pengőbe kerültek. A műsort Lóránt Vilmos, a Városi Színház főrendezője állította össze. „A hősi-est fényes sikerével is bebizonyította, hogy mily szeretettel adózik volt házi ezrede dicsőséges emlékének!”³²

Miközben tartalmi munka folyamatosan zajlott, az év vége közeledtével megkezdte tevékenységét a Felügyelő Bizottság is, amelyet az egyesület 1928/29 évi számadásai felülvizsgálatára rendeltek ki. „A Felügyelő Bizottság jegyzőkönyvileg is megállapította, hogy az Országos Tisztikaszinó (sic!) Egyesület 1928/29 évi minden számadása, valamint az 1929/30 évre szóló költségvetési előirányzata, minden tekintetben a legnagyobb rendben találtatott.”³³

Az évadzáró közgyűlést november 22-én tartották, amelyen megjelent vitéz József királyi herceg is, aki miután üdvözölte az egybegyűlteket, felkérte az egyesület elnökét a közgyűlés megnyitására. Kary altábornagy beszéde után vitéz Szakvály Emil nyá. tábornok, alelnökként beszámolt az egyesület gazdálkodásáról. Az elmúlt évről szóló beszámolót Miákich Alajos nyá. ezredes, az egyesület ügyvezető igazgatója tartotta. Az elnökség munkájának elismerésére a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg.

Decemberi ismeretterjesztő előadások:

³⁰ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. november 21. o.

³¹ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. december 18. o.

³² Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. december 16. o.

³³ Országos Tiszti Kaszinó-lap I. évfolyam, 1929. november 18. o.

-December 2-án „Hadászati, szélességi és mélységi tagozódás, hadászati tartalék.” Előadó Zsedényi Zoltán m. kir. vkszt. százados;

-December 9-én „Csonka Franciaország és Jeanne D' Arc küzdelme az ország integritásáért”. Előadó Póka-Pivny Béla dr., a Magyar Külügyi Társaság igazgatója.

-December 16-án „A fasizmus jelentősége és jövője”. Előadó, Csicsery-Rónay István nyá. vkszt. alezredes;

-December 23-án „Levegő, mint robbanószer.” Előadó, Dózsa Dezső főelőadó.

Az év utolsó hónapjában nem szűkölködtek a vidám műsorok és estélyek vonatkozásában. Elsőként a gyermekeknek kedveztek, amikor a Mikulás-est keretében a Gyermekek Színház tagjai bemutatták a János vitéz című operettet. Az előadás után – a Mikulás érkezéséig – Fredy és Tomy bohócmutatványait láthatták. Egy hét múlva, december 14-én Karácsonyi Színházi Estet rendeztek a Nemzeti Színház művészeinek közreműködésével, majd 21-én a Tiszti Vívóklub vidám estélyt rendezett. December 31-én, a ó esztendő utolsó estélyén nagyszabású szilveszteri kabaréműsort, majd azt követően elegáns divatrevüt szerveztek fővárosi művészek közreműködésével. A műsort Lóránth Vilmos, a Városi Színház főrendezője rendezte.

Ezzel a nagyszerűen sikerült, színvonalas programmal zárult a Tiszti Kaszinó 1929-es éve, és kezdődött a talán még színesebb, de mindenképpen bővebb kínálatot felvonultató 1930-as esztendő.

Összegzés

A m. kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete az újraindítás nehézségeit túlélve, a '20-as évek első felében az útkereséssel, valamint a működési feltételek megteremtésével, azok javításával volt elfoglalva. A trianoni események következtében ez az intézmény jelentős szerepet kapott a nemzeti önérték erősítése, a politikai vezetés által megfogalmazott és hön áhított, egyedüli kitörési lehetőségnek számító kultúrfőlény megteremtése tekintetében. A közvetlen minisztériumi alárendeltség, valamint az intézmény élére kinevezett, tábornoki rendfokozattal rendelkező elnök személye megfelelő tekintélyt biztosított az egyesületnek a hadsereg vezetői között éppen úgy, mint a székesfőváros elitje számára. Talán ennek is köszönhető, hogy a felterjesztett kérések, a javító szándékkal tett kezdeményezések és javaslatok zöme meghallgatásra talált. A kaszinó kiemelt rendezvényein gyakran személyesen is megjelent a politikai, **katonai** és társadalmi elit, ami tovább javította a megítélést. A kaszinói élet egyre színesebbé vált, aminek anyagi fedezeteként a földszinten kiadott üzlethelyiségek bérbeadásának bevételei, a tagdíjakból befolyt összegek, valamint főként a mozibevételek álltak rendelkezésre. Az elődök által remekül megtervezett és felépített székház jó és gondos kezekbe került. A civilek részére a tiszti kaszinó tagjának lenni kiváltságot és irigylésre méltó helyzetet jelentett, a katonák részére „olcsón a legjobbat”. Ha összehasonlítjuk a tagdíjat (1 Pengő 36 fillér, majd később 1 Pengő 50 fillér) az akkor népszerű és hasonló színvonalúnak tekinthető kaszinókkal, akkor láthatjuk, hogy a szolgáltatásokért itt csak töredékét kellett fizetni. Az 1928. évi beszámolóban olvashatjuk, hogy az Országos Kaszinóban 10, a Nemzeti Kaszinóban 12 Pengő 50 fillér volt a havi tagdíj. (Ennek ellenére azért jelentős tagdíjhátralékról is beszámolnak.)

Az újraindításkor megállapított taglétszámról sajnos nem találtam adatokat, de feltételezhetően ezen a területen is jelentős fejlődés tapasztalható, hiszen néhány év múlva már 5000, majd 1928 után 6000 fő feletti taglétszámról számolnak be. Az 1929-ben indított Kaszinó Lappal megvalósították a „kellemest a hasznossal” elképzelést, vagyis hogy szórakoztatva tájékoztathassák az érdeklődőket.

A helyőrségi könyvtár és a kaszinó könyvtárának összevonásával a kaszinóban működött a helyőrség legszínvonalasabb és leggazdagabb kínálatot biztosító gyűjteménye. A kaszinó vezetése maximálisan törekedett arra, hogy az intézmény a technikai felszereltség vonatkozásában is lépést tartson a fejlődéssel. A hangosfilm térhódítása is erre az időszakra tehető, bár a vetítés technikai feltételeit a közben jelentkező pénzügyi válság miatt csak 1930 után tudták megteremteni.

A 20-as évek második felétől egyre szorosabb kapcsolat alakult ki a főváros civil kulturális intézményeivel, színházaival és azok művészeivel. Ennek köszönhetően a kaszinótagok egyre színvonalasabb előadásokon, koncerteken, bemutatókon vehettek részt, sokszor a saját kaszinójukban is. A havonta átlagosan 3-4 alkalommal megtartott ismeretterjesztő előadások magas színvonaláról neves és jól felkészült előadók gondoskodtak. A katonai témákról szóló előadások továbbra is csak zárt körben folytak, de az általános témák esetében megnyitották a kaszinó kapuit a civil közönség számára is. A nyári időszakban, amikor a kaszinó - a jóléti intézményei kivételével - szüneteltette működését, az infrastrukturális fejlesztéseket hajtották végre, hogy szeptember hónapban újra, kulturált körülmények között kezdődhessen az új évad.

Siposné dr. Kecskeméthy Klára–Sipos Ferenc

A HŐSI MÚLT KRÓNIKÁSA

(KIVÁLÓ HAZÁNKFIA: PÉNZES JÁNOS REGÉNYES ÉLETÚTJA)

„Minden kijárat egyben bejárat valahova”
(Every exit is an entry somewhere)

Tom Stoppard angol drámaíró

A szerzők cikkükben Péntzes János, katonai akadémikus, katonatiszt, hegyivadász hadnagy hadifogoly, fizikai munkás, színész, díszletmunkás, segédrendező, rendező, rádiós, TV producer író, költő regényes életével foglalkoznak.

2006. május 20-án, az ausztráliai Melbourne-ben a Magyar Központ Social Club helyiségében, őexcellenciája *Fodor Lajos*, canberrai magyar nagykövet nyújtotta át *Péntzes János* szolgálaton kívüli hegyivadász hadnagy úrnak az Aranykor kitüntető cím arany fokozatát és a Magyar Kultúra Lovagja kitüntetések. Az eseményen a kitüntetett barátai, katonabajtársai és tisztelői vettek részt.

Kulcsszavak: Péntzes János, Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, Magyar Kultúra Lovagja, Száznapos Ünnepe, díszkard, Ausztrália

Siposné dr. Kecskeméthy Klára–Sipos Ferenc

Chronicler of the heroic past (Illustrious patriot: János Péntzes' s romantic walk of life)

The authors of the article deal with János Péntzes' s romantic life, military cadet, officer, a mountain infantry second lieutenant, prisoner of war, blue-collar worker, actor, scene-shifter, assistant director, director, radioman, TV producer, writer and poet.

On May 20, 2006 in the Hungarian Centre's Social Club, Melbourne His Excellency Ambassador Lajos Fodor handed over to János Péntzes off duty mountain infantry second lieutenant the Golden Class of the Golden Age and the Cavalier of the Hungarian Culture Awards. On the event the laureate was accompanied by his friends, comrades and followers.

Keywords: János Péntzes, The Royal Hungarian Ludovica Defense Academy, Cavalier of the Hungarian Culture, 100-day ceremony, honorary sword, Australia

Az Aranykor Kitüntető Címet a honvédelmi miniszter adományozza azoknak, akik a honvédelem ügye érdekében huzamos időn keresztül kiemelkedő tevékenységet végeznek. Péntes János 2005. október 23-a, nemzeti ünnepünk alkalmából a Bolyai János Honvéd Alapítvány vezetőségének kezdeményezésére kapta meg a kitüntetést. A második kitüntetést a magyar kultúra megőrzése, fejlesztése és határon túli ápolása érdekében végzett több évtizedes eredményes tevékenysége alapján ítélik oda. A felterjesztésben hangsúlyozták többek között, hogy Péntes János a Melbourne-i Ludovikás Bajtársi Közösség összefogójaként a Bolyai és a Kossuth emlékkard adományozásával kezdeményezte a Száznapos Ünnepek felelevenítését, a nagyvilágban szétszéledt bajtársaival összefogva pedig elkészítette az Emlékek Útját járva 1942–1944 című könyvet, amely az utolsó tisztavatások történeti kronológiája. Rendületlenül képviseli a magyar kultúrát Ausztráliában. Életútja, eddigi áldozatos munkája és példamutató tevékenysége alapján volt méltó e kitüntető címre.

A 82 éves Péntes János a kitüntetések átvétele után meghatottan mondott köszönetet: „... *Őszintén szólva, nehezen vettem tudomásul, hogy miért éppen én részesülök ebben a megtisztelő és számomra teljesen váratlanul ért kitüntetésekben. Hát ki vagyok én? Akkor, amikor talán számos más, nálam értékesebb honfitársam után következhetnék csak a sorban. A közismert latin mondást idézem: Primus inter pares... 50 éves emigrációs életem alatt soha nem törekedtem, mint annyian sokan mások, hogy a paresek előtt és fölött primus lehessenek. Tudatosan semmi közéleti szereplésre nem vállalkoztam, és nem vállalkozom.*” Beszédét a tőle megszokott öniróniával fűszerezve fejezte be: „... *Fogalmam se volt arról, hogy ezt a kitüntetést rendkívüli, nagynevű külföldi és magyar személyiségeknek is odaitélték az elmúlt évek folyamán. Többek között posztumusz Erzsébet királynőnek, George Patakinak, New-York állam magyar származású kormányzójának. Megkapta Jókai Anna közismert magyar író is.*”

A 86 esztendő történései

A hegyivadász hadnagy

Tényleg ki ő és hogyan érdemelte ki azt a megkülönböztetett tiszteletet, amellyel körülvesszik mindazok, akik ismerik? Némi túlzással azt kell mondanunk, hogy modern korunk polihisztora: katonai akadémikus, katonatiszt, hadifogoly, fizikai munkás, színművészeti akadémiás, színész, rádiós, földönfutó, díszletmunkás, segédrendező, rendező, ismét rádiós, TV producer, nyugdíjas író, költő, egy nagyszerű közösség tagja és egyik mozgatórugója – egy személyben.

1924. október 19.-én született. Édesapja magyar királyi honvéd ezredes volt. 1934-től 1942-ig a pécsi Zrínyi Miklós Katonai Kollégiumban tanult, ahol kitűnő eredménnyel érettségizett. 1942 októberében megkezdte a katonai akadémiai tanulmányait Budapesten. Diplomáját 1944. augusztus 20-án vette át a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián. Egyidejűleg hegyivadász hadnaggyá avatták.

Az ifjú tiszteket akkoriban szinte azonnal harcoló alakulatokhoz vezényelték. A háború hátralévő kilenc hónapjában, 474 akkor végzett bajtársa közül 74-en vesztették életüket a harcokban.

A háború számára Ausztria amerikai megszállási övezetében ért véget. Mivel Nyugaton nem tudta megtalálni családtagjait, elhatározta, hogy visszatér Magyarországra, szülőhelyére. A háborúból hazatérőket azonban nem babér, diadalkapu fogadta, hanem börtön, internálás.

A Magyar Királyi Hadseregben szolgált tisztársaihoz hasonlóan sem őt, sem édesapját nem vette állományba az újonnan létrehozott hadsereg. Horthysta tisztként osztályidegennek minősítették őket. A honvédtiszti hivatásról, amelyre számos bajtársukkal együtt életüket

tették, le kellett mondaniuk. Számukra nemcsak a háború ért véget, de egész addigi egzisztenciájuk megsemmisült, semmijük nem maradt. Az otthonuk teljesen elpusztult, mindenüket elvesztették. Szerencsések voltak, hogy a családjuk tagjai túléltek a háború borzalmait. A következő két esztendőben politikailag megbízhatatlannak minősítve és választójoguktól megfosztva részes munkásként dolgoztak egy kis vidéki faluban.

A Nyugaton fogságba esett egykori honvédtisztek közül sokan a megtorlástól tartva nem tértek haza, hanem Amerikától Ausztráliáig szétszéledtek a nagyvilágban. A kemény ludovikás nevelésnek azonban valamennyien hasznát látták: mind az itthon maradottak, mind a külföldre távozottak megállták a helyüket az életben.

A színművész

1947-ben elérkezett az idő, hogy a semmiből újra kezdhesse az életét. Követve vágyait és álmait, kétségtelen tehetségének és szerencsésének köszönhetően színművészeti hallgatóként felvették a budapesti Színház és Filmművészeti Akadémiára. Négy munkával és tanulással eltöltött év után színművész diplomát szerzett, és azonnal megkapta az első szerződését a Honvéd Színházhoz.

Egyszerre nőtt és kezdte meg színészi karrierét. Legemlékezetesebb alakításait a Díszmagyar című filmben (1948), a Különös házasság című színdarabban (Magyar Színház, 1949); a Magyar Elektrájában (Nemzeti Színház, 1949); *Moliere* Úrhatnám polgárjának bemutatóján (Nemzeti Színház, 1951); *Csehov* Cseresnyéskertjében (Nemzeti Színház, 1950); *Mikszáth* Különös házasság című darabjában (Nemzeti Színház, 1951); a Titkos küldetés című darab bemutatóján (Nemzeti Színház, 1951); *Tolsztoj* Szellemesek című darabjában (Vígsház, 1951); *Moliere* Tartuffe-jében (Nemzeti Színház, 1952) és a Rákóczi hadnagya című filmben (1953) formálta meg. Kislánya, *Pénzes Évike* 1952-ben „Gyurikaként” az Állami Áruház című filmben szerepelt, akihez *Feleki Kamill* az emlékezetes, nagyszerű dalt énekelte: „Mert ember lesz az én kis unokám”

Soha nem volt tagja egyetlen politikai pártnak sem. A Színház és Filmművészeti Akadémián természetesen „számon tartották” előéletét. Az erről szóló szigorúan titkos dokumentumot a rövid életű 1956-os októberi forradalom izgalmas és mámorító első pár napjának időszakában szerezte meg. Lássuk, hogyan nézett ki akkoriban egy „deklasszált egyén” jellemzése!

„Pénzes János: IV. éves színész végzős hallgató.

1924-ben született. Iskolai végzettsége: reál érettségi. Apja: nyugalmazott ezredes. Az érettségi elvégzése után a Ludovika Akadémiára ment, ahol kétévi kiképzés után hadnaggyá avatták. 1944-ben Németországba ment zárt egységben. Itt esett amerikai fogságba. Hat hónapig volt fogságban, akkor önként hazajött. Fakitermeléssel és földmunkával foglalkozott, apjával együtt. 1948-ban került a Főiskolára. Igen zavarosak a nézetei. A Horthy-hadsereg tiszt gőgje még megtalálható benne. Büszke arra, hogy Ludovikás-tiszt volt és arra is, hogy a tanfolyamon rangelső lett. Nem ismeri el, hogy a Horthy-hadsereg lealjasította a katonákat. Például hozza fel apját, ki harminc évig volt katona és mindig „becsületes” volt. /Két szökött katona hozzáment, hogy segítsen rajtuk és ő nem jelentette fel őket./ Kétségtelenül őszinte ember benyomását kelti, nem titkolta múltját és azt sem, hogy még nem teljesen a népi demokrácia híve, hivatkozva, a neveltetésére. Bizonytalan. Szakmai vélemény jó róla. Állítólag egyike a legjobbknak az osztályán. Valószínű, hogy mióta az iskolán van, fejlődött, de szerintem még mindig nem annyira, hogy az új színésztípust belőle alkossuk meg. Már koránál fogva sem lehetséges, hogy teljesen átnevelődjön. Szerintem nem alkalmas színészi pályára. Budapest, 1951. február 27.”

Az októberi harcokban nem vett részt fegyveresen, azonban a színháza tagjai beválasztották a *forradalmi tanácsba*. Ebben a minőségében – három hónappal, a beözönlő friss szovjet hadosztályok második és megsemmisítő csapása után is – aktívan közreműködött az országos sztrájkban.

Emigráns évek az új hazában

Az 1956 őszi budapesti történéseket követően feleségével és az akkor 4 és fél éves kislányával elhagyta Magyarországot. Ausztriába akartak menni, ahonnan esélyük volt Ausztráliába távozni. Mire azonban elszánták magukat, a szovjet tankok lezárták az osztrák határt, így Jugoszlávián keresztül jutottak ki. Hosszú hajóút után, várakozással teli reménnyel érkeztek meg az ötödik kontinensre. Természetesen aggódtak, hogy milyen jövőjük lesz egy teljesen új és más világban. Korábbi képzettségével (katonatiszt és színművész) nem sok reménye volt megfelelő munkát találni. Az angol nyelvtudása ekkor csaknem nulla volt.

Szerencséjére pár héten belül sikerült munkát szereznie, ideiglenes színpadi segédasszisztens volt a melbourne-i Princes Színházban az Elizabethan Opera Társulat operaidénye idején. A díszletezés megkezdése után hét nappal a Tosca kész volt a bemutatóra. Ekkora – ismét nagy szerencséjére – rájöttek, hogy John, ez a magyar fickó, habár nagyon csekély volt az angol tudása, az esti előadások során nemcsak díszletmunkásként „hadrafogható”.

Hamarosan már nemcsak az esti előadások előkészítésében, a díszletek felállításában vett részt, hanem az előadásokra is ott maradt. Ösztönös megérzései és tíz éves színházi tapasztalata képessé tette arra, hogy kitalálja, mikor, hol és mi a feladata a díszletmunkásnak. Fiatal, 33 éves, ambiciózus ember volt az új országban. A színház családias, testvéri légköré folyamatos lehetőséget biztosított számára az angol nyelv elsajátítására.

1956-ban, a melbourne-i olimpia évében a legjobb pillanatban került újonként a helyi televíziós iparba. A szilveszteri élő tv-műsorban a 2. csatorna kis 33-as stúdiójában találta magát a kamerák előtt, mint egy kissé tanácstalan kulisszatologató, a szereplőkkel énekelve a hagyományos Old Lang Syne-t. (Legalább is, megpróbálta a száját mozgatni szinkronban a többiekkel.)

Három év alatt jó és biztos angol nyelvtudásra tett szert, sikerrel levizsgázott a nyelvből. Hamarosan színpadi menedzser és TV-szerkesztő lett. A következő 20 évben televíziós műsorszerkesztőként dolgozott. *Pénzes János* mindegyre így emlékezik: „... *Az első próbatételeim egyike volt az április 25-ei ANZAC-napi megemlékezés helyszíni adása volt Shrine of Remembrance,ⁱ az I. világháború hősi emlékhelyéről Melbourne-ből.ⁱⁱ Furcsa vigasz volt ez viharos éveimért. Katonatisztként, színészként sohasem sikerült elérni a jól megcsinált sikert a hazámban, de megtaláltam azt, új választott hazámban, Ausztráliában.*”

„Nyugállományban”

1978-ban egy korábban elszenvedett lovas baleset okozta gerincsérülés miatt aránylag fiatalon, 57 éves korában, nyugdíjba vonult. Búcsút kellett mondania a TV mámorító, elgondolkodtató és számára nagyon eredményes világtól. Mindamellet azt mondta: „... *Bár vannak emberek, akik teljesen elkallódtak és megtörttek a nyugdíjban, az én nyugdíjas éveim merőben szabálytalanul teltek. Mindennapjaimban nagyon elfoglalt vagyok. Soha nem érzem magam fáradtnak, inkább mindig azt szeretném, ha egy nap több órából állna, egy hétnek több napja és egy hónapnak több hete lenne, és legyen még annyi napja életemnek, amennyit a mindenható Isten még kegyesen megenged nekem.*”

Valójában élete nyugdíjba vonulása után teljesedett ki. A televízióban eltöltött rendkívül időigényes éveit után fáradhatatlanul újabb és újabb elfoglaltságot keresett magának a melbournei magyar közösség életében. Emellett verseket írt és szavalt, két, magyar nyelven írt könyvet jelentett meg. Az egyik az Ausztrália történelméről szóló Szeretem e napsütötte földet (I Love This Sunburned Country),ⁱⁱⁱ a másik az Emlékek útját járva 1942–1944 (Recalling the Past from 1942–1944) címet viselte.

1984-ben az Ausztrália történelméről írt könyve előszavában *Csapó Endre* író az alábbiakat írta: „Kevés könyv lehet büszke arra, hogy megjelenését a közönség követelte azt követően, hogy annak már minden részletét hallotta. Ez már csak azért is meglepő, mert az emigrációs könyvkiadás sok panasza között az első és legnagyobb, hogy a megjelent könyveknek nem akad elég vásárlója. A könyv, melynek címe »Szeretem e napsütötte földet«, bizonyítást tesz arról, hogy érdeklődéssel fordulunk új hazánk történelme felé, amelyet Pénzes János jóvoltából végre magyarul hallhattunk először és olvashattunk.” A könyvet a magyar emigráció Adelaideben élő jeles és neves személyisége, *dr. Dezséry András* és a Magyar Élet közös gondozásában adták ki.

Pénzes János az első művének születésére így emlékszik vissza: „... Amint láthatjátok ez egy szerény kis füzetecske. 16 évvel a könyv kiadása után, az SBS rádió nemzeti adásaiban újra sugározta. Időközben nem egy érdeklődő keresett meg, kérdezte, hogy meg lehet-e még venni a könyvet. S mindenkinek azt kellett mondanom, ez már régen elfogyott. Hát, ha valamire büszke vagyok, arra, hogy ezt a könyvet a honfitársaim, Ausztráliában élő magyarok kapkodták szét.” Az Emlékek útját járva 1942–1944 című könyvben *Pénzes János* fáradságot nem ismerve, önmagát nem kímélve páratlan, egyedül álló emléket állított a Honvéd Ludovika Akadémián, a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémián, magyar királyi vitéz nagybányai Horthy István Honvéd Repülő Akadémián 1944. augusztus 20-án, Szent István napján hadnaggyá avatott évfolyamoknak, a hazai katonai felsőoktatás e patinás intézményeiben utolsóként végzeteknek. „... Esküszünk, hogy szent hazánkért minden külső és belső ellenség ellen, bárki legyen is az, mindenütt és minden alkalommal, ha kell, életünk és vérünk feláldozásával is, vitézül és férfiasan harcolunk” – hangzott az avatottak esküje.

Több mint 5 éven át gyűjtötte az adatokat, az emlékeket és levelezett. Több mint ezer levelet küldött szét a világ négy sarkába szétszóródott barátainak. Elgondolása kezdetben az volt, hogy csupán egy szűk körnek, saját magának és bajtársainak szóló füzetecskében örökíti meg a történeteket. Aztán, ahogy gyűlt az anyag, rádöbrent, hogy itt többről van szó. Egy tragikus történelmi kor egy szeletének hiteles lenyomatáról.

Hangsúlyozni kell, hogy levéltári anyag, hiteles okmány nem állt a rendelkezésére. Amikor az összegyűjtött hatalmas anyagot rendszerezte és a könyv szerkezetét, vázlatát összeállította, elvitte jó barátjához a Magyar Élet tulajdonosához, kiadó-szerkesztőjéhez. A szerző kételkedett a könyve sikerében: „ki a fene fogja ezt elolvasni, kit érdekel ez?” *Márffy Attila* átnézte az összegyűjtött páratlan dokumnetumokat, fotókat és a következőket mondta: „Jánuskám, ez messzemenően nemcsak a te évfolyamodnak és a katonaságnak a története, egy korszak története”. Ezzel a bátorítással *János* nekiveselkedett a hatalmas anyag rendszerzésének és végül is megszületett az Emlékek útját járva című könyv. *Márffy Attila* felesége, *Ágnes* tördelte a kéziratot. Nem kis munka volt, mert a könyv 345 oldalra sikeredett.

A könyvhöz a világ minden tájáról, eredeti, korhű fényképeket kért. Több mint 360 fotó gyűlt össze, amelyek nagyon megviselt állapotban voltak. Az 50 évig albumok mélyén őrzött, meggyűrt, megfakult képanyagból kellett nyomtatásra alkalmas anyagot készíteni. Ekkor egy régi jó barátja és bajtársa: *Bárd-Brucker Béla* sietett a segítségére, akinek megmutatta a fényképek megfakult, összegyűrt halmazát. *Bárd-Brucker* szakszerűen felújította és nyomtatásra alkalmassá tette őket, hogy azok beilleszthetők legyenek a könyvbe.

A könyv 1000 számozott példányban jelent meg, amelyből 400 példány került Magyarországra. (E sorok írója büszkén vallhatja magát a 0926 számú példány

tulajdonosának.)Pénzes János minden még élő évfolyamtársának, az elesettek és az időközben elhaltak legközelebbi hozzátartozóinak, a még élő volt tisztjeiknek,tanáraiknak, a három katonai főiskolai könyvtáraiknak, a Hadtörténeti Intézet és a Múzeumnak és az Országos Széchényi Könyvtárnak szánt egy-egy példányt. A négymászásnyi könyvcsomag elosztása Dr. Martin Kornél nyá. alezredes és Dr. Kakasi Gyula nyá. ezredes urak áldozatos munkájának köszönhető.

A Száznapos ünnepség és a Ludovika Fesztivál

Pénzes János a Melbourne-i Ludovikás Bajtársi Közösség összefogójaként emlékkardok – a Bolyai és a Kossuth emlékkard – adományozásával kezdeményezte a Száznapos Ünnepség felelevenítését.

A Száznapos Ünnepség eredete a 18. századig nyúlik vissza. 1919-ig a volt Osztrák-Magyar Monarchia tisztképző intézményeiben (Bécsújhely, Mödling, Ludovika stb.) tartottak először a tisztte avatás előtt 1000, majd 500 nappal ünnepséget.

Az 1900-as évek elején, az akadémiai kiképzésben kimagasló teljesítményeket felmutató hallgatók részére, látható és viselhető, kitüntetés-jellegű megkülönböztetésként díszkardot és ezüst sarkantyút adományoztak. 1927-ben a Ludovika Akadémiát és a volt Császári és Királyi bécsújhelyi és mödlingi akadémiákat 1917-ben végzett magyar hallgatók, alapítványt tettek. Díszkardot ajánlottak fel az akadémia parancsnokságának azzal a rendeltetéssel, hogy azt minden esztendőben a minden tekintetben legkiválóbb IV. évfolyambeli akadémikus viselje.

A Ludovika Akadémián 1924-ben elevenítették fel a szokást, de ekkor az avatást megelőzően 100 nappal. A végzős hallgatók az osztályteremben a táblán a létszámadatok alatt a hátralévő napok számát is felírták. A Száznapos Ünnepség házi ünnepséggel kezdődött, majd a parancsnoki és tisztikarral együtt, bajtársi vacsorával ért véget, amelyen a végzős hallgatók is részt vettek. Az első pohárköszöntőt az akadémia parancsnoka tartotta, őt a végzős évfolyamelső pohárköszöntője követte. Az ünnepség célja a bajtársi összetartozás szellemének erősítése, és a ludovikás hagyományok, szokások ápolása volt.

A volt m. kir. Honvéd Ludovika Akadémiát végzett tiszték Melbourne városában élő Bajtársi Közössége Emlékkardot adományozott a Kossuth Lajos Katonai Főiskola és a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola 1992-ben avatásra kerülő évfolyamain, a képzésben kimagasló teljesítményt felmutató rangelső hallgatóknak. Ekkor éledt újjá a Száznapos ünnepség és a Díszkard ünnepség hagyománya a katonai főiskolákon. Katonai díszünnepség keretében elsőként *Szabó János* mk. vezérőrnagy, főiskolaparancsnok adta át a kardot a kimagasló eredményt felmutató végzős hallgatónak.

A kardok a hősiesség és a barátság maradandó jelképei, amelyek emlékeztetik viselőjüket a haza iránti önfeláldozásra, az elődök emberi és vitézi helytállására, a magyar katonai becsület minden körülmények közötti megőrzésére. A kard viselője az avatásig jogosult ünnepi alkalmakkor az emlékkardot hordani.

2010. május 29–30-án másodszer tartotta meg a Száznapos Ünnepséget a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem az Orczy-kertben. A végzős katonahallgatók ünneplése 2009-ben került vissza az egykori Honvéd Ludovika Akadémia épülete mögötti rétre, ahol egykor több mint 9000 Ludovikás akadémikust avattak tisztte. Az I. Ludovika Fesztiválon a felsorakozó több mint 200 fős hallgatói díszzászlóalj és a 75 fős végzős hallgatói díszszázad együtt ünnepelt az Orczy-kertben a családokkal, barátokkal, egyszerre volt egyetemi rendezvény, a honvédség bemutatása és majális is egyben. A Száznapos Ünnepségen a hagyományoknak megfelelően átadták a legjobb végzős hallgatóknak a díszkardokat és dísztőröket, valamint más egyetemi elismeréseket.^{iv}

1992-ben Pénzes János hazánkba látogatott, abból az alkalomból, hogy a várban, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum belső udvarának falán elhelyezzék a melbournei ludovikások által adományozott három márvány emléktáblát: „... *Könyvünk kiadásakor azt is elhatároztuk, ha a költségeken felül jelentősebb összeg maradna fenn, úgy azt hősi halált halt évfolyamtársaink emlékművére fordítjuk. Így aztán három nagyméretű márvány emléktábla készült, azon 74 hősi halottunk neve arannyal bevésve. Március 14-re tűztük ki az avatást. Megrázó és felemelő élmény volt mindnyájunk számára a Hadtörténeti Intézet és Múzeum udvarán azon a hideg napon. Bár évek óta vártam ezt a pillanatot, ezt a megvalósulást, de mégis, mikor ott álltunk körben, szemben velem volt évfolyamtársaim és készülnöm kellett a beszédre, nagyon szorongatta a torkomat valami. A megrázóan szép beszédek után négyen olvastuk fel a falra erősített emléktáblákról halottaink nevét. Az összegyűltek minden név után hangos »Jelen!«-nel válaszoltak. És nekünk egy-egy arc jelent meg élön: ifjú bajtársak, akiknek csontjai jeltelen sírokban porlanak. Meghatódva csendes hálát adtunk magunkban, hogy a jó Isten megengedte nekünk, hogy nevüket megörökítve felvéshettük.»*

Pénzes János múlhatatlan érdemeket szerzett fáradhatatlan munkájával, a magyar királyi honvédség legjobb hagyományainak őrzésével és megismertetésével, töretlen hűségével a Ludovika Akadémia szellemiségéhez. Munkássága nyomán betekintést nyerhetünk az egykori tisztképzés vezérlő elveibe, gyakorlati megvalósításába, amely nagy hatást gyakorol a mai tiszti generációra is. Minderről így emlékezik: „*Beszédeimben és a beszélgetések során mindig éreztetni akartam, hogy ez a szellemiség, ami bennünket, régieket összetartott oly hosszú és nehéz időn át, ez most hazatér, haza szeretne térni és hatni akar. Bár a lelkekbe nem tudok belelátni, mégis éreztem, hogy igény van erre a szellemiségre, és hogy van ebben valami felemelő és reményt keltő a jövő számára.»*

A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiának és testvérintézményeinek kiváló tanári karai magas színvonalon oktatták a felvételi követelményeknek megfelelő tiszteket. Ennek következtében a három felsőfokú katonai tanintézmény olyan általános és katonai műveltséggel rendelkező kemény, kötelességtudó, fegyelmezett és lovagias elitet bocsátott ki, amit a polgári élet is elismert és irigylésre méltónak tartott. Az egykori Hadi Főtanoda falai között az akadémikusok örök, erkölcsi értékekre alapozott, nemzet és hazaszeretetre irányuló nevelést kaptak.

Damó Elemér a 2009 szeptemberében megrendezett rubin- és vasdiploma-osztó ünnepségen az akadémiai képzésről a következőket mondta: „... *belénk táplálták a becsületességet, a zászló tiszteletét, a bajtársiasságot, a bátorságot, a leleményességet. Megtanították, hogy a közérdek megelőzi az egyéni érdeket. Megtanították, hogy a ránk bízott katonák nem ólomkatonák, hanem emberek. Ennek nehéz időszakokban, különös jelentősége van.»^v*

Ők a legszebb, de a legnehezebb és legönzетlenebb pályát választották. Magyaroknak lenni sohasem volt könnyű. A honvédelem mellett mindig európai hivatást teljesítettek, mert hazánk mindenkor országútja volt a világtörténelem romboló viharainak, kelet és nyugat, észak és dél egymásra törekvéseinek gyújtópontjában feküdt. De erősítette szívüket és lelküket a magyar hősök szelleme, akik egy évezreden át védelmezték a magyar hazát.

A tisztképző akadémiákon az eskütétel után kardot rántottak és a "Hazáért mindhalálig!" életcélú parancs teljesítését vállalták. Akik hősi halált haltak, illetve időközben eltávoztak közülük, fogadalmukat már teljesítették és a Hadak Útjáról figyelhetik a még földön járó bajtársaik életmenetét...

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1992-től emlékdiplomát, illetve díszoklevelet adományoz a jogelőd tisztképző intézményekben végzett tiszteknek. A katonai felsőoktatás az értékeket megőrizve, a hagyományokat tiszteletben tartva, újakat teremtve, a nyitottság és folyamatos megújulás szellemében méltó utódja a Honvéd Ludovika Akadémiának, a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiának és a magyar királyi vitéz nagybányai Horthy István Honvéd Repülő Akadémiának. Hitelesség, szakszerűség, dinamizmus – ezek egyetemünk vezérlő elvei.

Felhasznált irodalom

- Anna Ambrosy: Immigrant stories. Melbourne, 2006, p. 90
 Csepelyi Rudolf: A katonák hazatértek. Magyar Élet, 1992. augusztus 20., p. 20.
 Egon F. Kunz: The Hungarians in Australia. (Magyarok Ausztráliában) 1985
 Nagy László: A "Bolyai kard" és a "Száznapos ünnepség" története, Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum 2000/6-7.
<http://www.zmne.hu/Forum/00junjul/szaznapos.htm>
 Papp Ferenc: Kiemelkedő rendezvények. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum
<http://www.zmne.hu/Forum/jubileum/kiemelkedo.htm>
 Péntes János beszéde kitüntetése alkalmából 2006. május 20-án Melbourn-ben.
 Péntes János: Szeretem e napsütötte földet. Ausztrália rövid története. Dezsery Ethnic Publications, Adelaide, 1984
 Péntes János: Emlékek útját járva (1942–1944). Melbourne, 1989, p. 345.
 Sandy Watson: 56 Faces riport. 2006. augusztus 20.

ⁱ A Viktória-állambeli I. világháborús emlékhely, hősi emlékmű honlapja

http://www.shrine.org.au/content.asp?Document_ID=1

ⁱⁱ Az ANZAC az ausztrál és az új-zélandi hadseregek egységeiből álló katonai erő megjelölésére használt rövidítés. Az Australian and New Zealand Army Corps nevet eredetileg az ausztrál-új-zélandi hadtest kapta, amelyet röviddel az első világháború kitörése után hoztak létre, és amely Gallipoli-nál partra szállva harcolt a török csapatok ellen.

ⁱⁱⁱ <http://mek.niif.hu/02200/02255/02255.htm>, Péntes János: Szeretem e napsütötte földet, Ausztrália rövid története, Dezsery Ethnic Publications, Adelaide, 1984

^{iv} . Ludovika Fesztivál 2010. május 29–30.

http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,148234&_dad=portal&_schema=PORTAL

^v Rubin- és vasdiploma-osztó ünnepség 2009. szeptember 24.

http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,111097&_dad=portal&_schema=PORTAL

**VARGA Attila Ferenc alezredes,
a HM Jogi Főosztály munkatársa,
a ZMNE PhD hallgatója**

A TENGEREK SZABADSÁGÁNAK ÉS BIZTONSÁGÁNAK HELYE AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK BIZTONSÁGI STRATÉGIÁIBAN

THE PLACE OF THE FREEDOM AND SECURITY OF THE SEAS IN THE SECURITY STRATEGIES OF THE UNITED STATES OF AMERICA

A közelmúltban az Egyesült Államok vezetése a legmagasabb szinten foglalkozott a somáliai kalózkodás kérdésével, és határozott intézkedések megtételéről döntött. Jelen cikkben a szerző arra keresi a választ, hogy egy távoli afrikai ország tengerpartja mellett elburjánzott kalózkodás mennyiben lehet hatással egy szuperhatalom biztonságára. A válasz az Egyesült Államok biztonságával foglalkozó, e tanulmányban bemutatott, stratégiai dokumentumokban rejlik, amelyek kiemelten foglalkoznak a tengerek szabadságával és biztonságával, mint a nemzeti biztonság részét alkotó gazdasági biztonság egyik fő feltételével.

Kulcsszavak: Amerikai Egyesült Államok, stratégia, biztonság, tenger, kalózkodás

Recently, the highest level leadership of the United States of America has dealt with the question of the piracy in Somalia and decided to take resolute steps. In this article, the author is looking for an answer about how the increased piracy activities off the coast of a far laying African country may affect the security of a superpower. The answer can be found in the security strategy documents of the USA which are stressing the importance of the freedom and security of the seas as one of the major conditions of the economical security, which is also important to the overall national security.

Keywords: Unites States of America, strategy, security, sea, piracy

2009. április 15-én Hillary Rodham Clinton, az USA külügyminisztere a haiti miniszterelnökkel történt hivatalos találkoztóját követő sajtótájékoztatóján, a somáliai kalózkodással összefüggésben *az alábbiakat közölte a világ nyilvánosságával:*

„Ezen a héten a Külügyminisztérium négy haladéktalan intézkedés megtételét tervezi a szélesebb értelemben vett kalózkodás-ellenes stratégia előmozdítása érdekében. (...) Mindenekelőtt megbízottat küldünk Brüsszelbe a somáliai békefenntartási és fejlesztési kérdésekkel foglalkozó nemzetközi tanácskozáson való részvétel céljából. A somáliai

kalózkodás problémájának megoldása magában foglalja azon szomáliai képességek fejlesztését, hogy az ország a saját területén a rendet fenntartsa. Megbízottunk együtt fog működni más partnerországokkal annak érdekében, hogy segítse Szomáliát a kalózbázisok felszámolásában, és csökkentse a szomáliai fiatalemberek arra irányuló késztetését, hogy a kalózkodásban részt vegyenek. Másodsorban, kezdeményezem partnereinknél a kalózkodásban illetékes Nemzetközi Kapcsolattartó Csoport¹ haladéktalan összehívását, hogy dolgozza ki egy kiterjesztett nemzetközi válaszlépés lehetőségét.

A kapcsolattartó csoport által az eredeti felkérésünkre adott azon válaszjavaslat, hogy a nemzetek haditengerészeti eszközökkel járuljanak hozzá az erőfeszítésekhez, eredményesnek bizonyult. De most jobb koordinációra van szükség. Egy hatalmas óceáni területről beszélünk, amely négyszer nagyobb, mint Texas, tehát képesnek kell lennünk együttműködni, hogy elrettentsük a kalózokat. Ugyancsak biztosítanunk kell, hogy a kalózok elengedjék a hatalmukban tartott hajókat és azok személyzetét, és ki kell alakítanunk a kalózeszközök figyelemmel kísérésének és működtetésük megszüntetésének módját. Harmadsorban, utasítottam a diplomáciai csoportot, hogy vegye fel a kapcsolatot a szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormány hivatalnokaival, valamint Puntföld tartomány regionális vezetőivel. Nyomást fogunk gyakorolni ezen vezetőkre, hogy lépjenek fel a saját területükről kiinduló kalózkodással szemben. És végül negyedszer, minthogy az világos, hogy a kalózkodás elleni védelem a kormányok és a szállítmányozó ipar közös felelőssége, utasítottam a csoportunkat, hogy működjön együtt a hajózási vállalatokkal és a biztosító társaságokkal annak érdekében, hogy az önvédelmi intézkedésekben meglévő hiányosságok megszüntetésre kerüljenek. Összességében tehát továbbra is dolgozunk ezeken az intézkedéseken, valamint folytatjuk az Afrika Szarvánál² levő tengerek biztonságának helyreállítására irányuló hosszú távú stratégia kialakítását.”³

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi ösztönzi az Egyesült Államokat, és annak legfelsőbb vezetését⁴ arra, hogy az ország határaitól több ezer

¹ A Nemzetközi Kapcsolattartó Csoport munkájáról részletesebben ld. Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia – Bureau of Political-Military Affairs (January 14, 2009) – Internet: <http://www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/121054.htm> (Letöltés: 2009. április 30.)

² A „Horn of Afrika” elnevezésű, mintegy 2 millió négyzetkilométernyi földrajzi terület valójában Eritreát, Djibutit, Etiópiát és Szomáliát foglalja magában, több mint 90 millió lakossal.

³ Announcement of Counter-Piracy Initiatives – Washington, DC, (April 15, 2009) Internet: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/04/121758.htm> (Letöltés: 2009. április 30.)

⁴ A külügyminiszteri bejelentés előtt egy nappal Barack Obama, az Amerikai Egyesült Államok elnöke már ígéretet tett a szomáliai kalózok elleni határozott fellépésre, vagyis a térségbeli kalózkodás további terjedésének megakadályozására, a jövőbeni támadások megelőzésére, és a kalózkodásban résztvevő személyek büntetőjogi felelősségre vonására. Ld. DIXON, Robyn: Obama vows to fight piracy - Tribune Newspapers, April 14, 2009 – Internet:

kilométerre levő, és a világ legszegényebb országaként, sőt kifejezetten bukott államként számon tartott Szomália belső ügyeivel, illetve az ezen afrikai országgal szomszédos tengerrészeken elburjánzott bűnözéssel, konkrétan a kalózkodás problematikájával foglalkozzon? A választ a megoldatlan regionális konfliktusok negatív kisugárzásában, illetve a különböző bünelkövetési módok – köztük a kalózkodás – globális kereskedelemre és biztonságra gyakorolt hatásában kell keresni, amelyekre, és az általuk generált szerteágazó veszélyekre az Amerikai Egyesült Államoknak, mint politikai, katonai, és gazdasági értelemben egyaránt szuperhatalomnak számító országnak megoldást kell találnia. Ez a törekvés már megjelenik az USA nemzeti biztonságával foglalkozó átfogó stratégiájában, teret engedve ezáltal az ágazati szinten megfogalmazott, a végrehajtás részleteire is kiterjedő elképzeléseknek.

A MEGOLDANDÓ PROBLÉMA: SZOMÁLIA

Az 1980-as évek végén Szomáliában lezajlott véres háborúk megdöbbentették a világ közvéleményét. Ennek oka nem csak az erőszak eskalálódása, hanem a nemzetközi közösség cselekvésképtelensége is volt. Szomália, mint állam, gyakorlatilag megszűnt létezni, és különböző független hatalmi központokra bomlott fel. Még ezt megelőzően lényegesen megváltozott az állami hatalomgyakorlás, amikor az északi rész egyoldalúan, az ország déli részén élő csoportokkal való mindenfajta konzultáció, és a központi kormány bármilyen beleegyezése nélkül kimondta függetlenségét. Az ország teljes déli része romokban hevert. Mogadishu különböző részeit jól felfegyverzett, törzsi alapokra épített csoportok ellenőrizték. Mogadishu-n kívül, a déli rész más területein egymással rivalizáló politikai szervezetek alakítottak ki regionális hatalmi központokat.⁵

Napjainkban is milliók élnek Szomáliában létbizonytalanságban. Az élelmiszer és a közbiztonság hiánya ijesztő. Habár vannak kormányzásra tett kísérletek, a korábban kialakult teljes jognélküli állapotban nem sok változás figyelhető meg. A hadurak azáltal, hogy saját érdekeiket a szomáliai nép érdekei fölé helyezik, csak még inkább hozzájárulnak ehhez a kialakult problémákhoz. Szomália helyzetére az „összeomlott állam” (collapsed state / failed state)⁶ kifejezést szokták használni.⁷

http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi-pirates_14apr14,0,2942506.story

(Letöltés: 2009. április 30.)

⁵ KNIGHT, W. Andy: Adapting the United Nations to a Postmodern Era – Palgrave Publishers Ltd. (2001), p. 77.

⁶ Megemlítenéd, hogy a The Fund for Peace által kialakított Failed State Index szerint – amely 3 nagyobb (szociális, gazdasági és politikai) kategóriába tartozó 12 jellemző alapján rangsorolja a világ összes országát – Szomália 2006-ban még „csak” a 7., 2007-ben már 3., 2008-ban

Az összeomlott állam esetében a legitim politikai, hatalmi és jogi struktúrák szétesnek, amelynek eredményeképpen – ha anarchia nem is keletkezik törvényszerűen – az állami apparátus teljesen összeomlik.⁸ A már összeomlott, vagy éppen az összeomlás szélén álló, főleg afrikai államok esetében *bizonyos közös jelenségek figyelhetők meg. Ide tartoznak:*

- a) posztkoloniális függetlenség, amely ugyan jogi és névleges államiséget eredményez, de az államiség tényleges megnyilvánulása nem tapasztalható;
- b) autokratikus rendszer, amely általában elnyomja az ellentétes véleményeket, arra késztetve ezzel a civil társadalom bizonyos rétegeit, hogy szembe helyezkedjenek az állami hatalom képviselőivel;
- c) polgárháború a nacionalista kormányzatok és a gerilla mozgalmak között, amely teljesen szétzúzza az amúgy is törékeny államapparátust;
- d) katonai erő alkalmazása, mint fő államépítő eszköz, ide értve a fegyveres erő alkalmazását a civil társadalom lojalitásának kikényszerítésére, amelynek eredményeképpen az állam teljesen elveszti legitimitását;
- e) a fegyverek széleskörű elterjedése a társadalom minden rétegében, amely aláássa az állami intézmények működőképességét;
- f) belső korrupció.

Szomália esetében az összeomlott állam fent felsorolt valamennyi ismérve megfigyelhető.⁹

Az összeomlott államokat rutinszerűen szokták olyanoknak nyilvánítani, amelyek fenyegetést jelentenek a nemzetközi békére és biztonságra. Különösen igaz ez azokra az államokra, amelyekben az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján békefenntartó erők állomásoznak. Összeomlott államok esetében azonban a nemzetközi békére és biztonságra való fenyegetést a szó legtágabb értelmében kell venni, vagyis amely nem csupán fegyveres konfliktus kiterjedésének veszélyét hordozza magában, hanem amely táptalajt nyújt a járványokhoz, a menekültek tömeges mozgásához, a határokon áthúzódó bűnözéshez, a

viszont az első helyen állt. Ld. Fund for Peace – Failed State Index – Internet:

http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140 (Letöltés: 2009. március 30.)

⁷ KNIGHT, p. 77.

⁸ Ezt a helyzetet meg kell különböztetnünk a nagy történelmi birodalmak bukásától, hiszen ez utóbbi esetben az önálló politikai egységekre szétszakadt korábbi államterületet és lakosságát immár saját államapparátus kormányozza, amelyben megtalálható a jogalkotás, az igazságszolgáltatás, a kormányzati/végrehajtó hatalom, a katonai és polgári funkciók, stb.

⁹ KNIGHT, p. 78.

fegyvercsempészéshez, a természeti környezet elpusztításához, és egyéb regionális problémák kialakulásához.¹⁰

Szomáliában 1991 januárja óta nincs működőképes központi kormány. Habár az elhúzódó anarchia okozott bizonyos mértékű aggodalmat a térség biztonságát illetően, 2001 szeptemberéig a külföld többnyire a humanitárius szükséghelyzetre koncentrált. A szeptemberi 11-i terrorcselekmények óta azonban Szomáliának kiemelt figyelmet szentelnek a terrorizmus elleni harc képviselői, elsősorban arra hivatkozva, hogy az összeomlott államok ideális búvóhelyet nyújthatnak a terrorista szervezeteknek.¹¹ Az elhúzódó belső politikai válság megoldására történtek ugyan nemzetközi erőfeszítések, amelyek végül 1992-ben ENSZ békefenntartó erők (UNOSOM)¹² telepítését eredményezték. Minthogy az ENSZ erők jelenléte nem eredményezett különösebb sikert, 1995-ben kivonták a békefenntartókat.¹³ Ettől kezdve Szomália ügye – a folyamatos humanitárius erőfeszítések kivételével – ismét kikerült a nemzetközi közösség figyelmének középpontjából.¹⁴ Habár az ENSZ BT időszakonként visszatérően – több-kevesebb sajtóvisszhang mellett – foglalkozott ugyan a szomáliai helyzettel¹⁵, az ország 2007-2008. folyamán került ismét a nemzetközi érdeklődés centrumába, főként az ENSZ Világélelmészési Program (World Food Program – WFP) humanitárius segélyeit szállító hajókat ért kalóztámadások miatt.

Szomália igen hosszú tengerpartját¹⁶ nehéz ellenőrizni, ezért önmagában is ideális terepet nyújt a tengeri bűncselekmények

¹⁰ MENKHAUS, Ken: Somalia: State Collapse and Threat of Terrorism – Adalphi Paper 364, Oxford University Press, New York (2004), p. 7.

¹¹ Vannak arra vonatkozó bizonyítékok, hogy Szomáliát az al-Kaida sejtjei bázisnak használták. L. MENKHAUS, p. 9.

¹² United Nations Operation in Somalia

¹³ Az UNOSOM I (1992. április – 1993. március) mandátuma még csak a tűzszüneti megállapodás figyelemmel kísérésére, valamint arra terjedt ki, hogy a segélyszállítmányokat a szétosztó központokba kíséresse. Az UNOSOM II (1993. március – 1995. március) már szélesebb körű felhatalmazás birtokában egész Szomáliában jogosult volt határozottabban fellépni (beleértve a szükséges erő alkalmazását is) a humanitárius segítségnyújtáshoz nélkülözhetetlen biztonsági környezet megteremtése érdekében. Részletesebben ld. Internet: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosomi.htm, valamint http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom2.htm (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁴ MENKHAUS, p. 49.

¹⁵ Amíg 1992-94. között az ENSZ BT évente 5-6 határozatában is foglalkozott a szomáliai helyzettel, addig 1995. és 2000. között egyáltalán nem született ENSZ BT határozat Szomáliáról. A 2001-2005. közötti időszakban ismét találunk évente 1-2 ENSZ BT határozatot az országról, amelyek száma 2006-2007-ben már évi háromra emelkedett. A 2008-s év kiemelkedő volt: összesen 10 ENSZ BT határozat foglalkozott Szomáliával. Ld. Internet: <http://www.un.org/Docs/sc/> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁶ A Szomáliának 3025 km hosszú tengerpartja van. Összehasonlításképpen: ez közel 1.4-szer hosszabb, mint Magyarország államhatárának teljes hossza. Ld. CIA Factbook, Somalia – Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Letöltés: 2008. december 19.)

elkövetéséhez. Ezek közé tartozik a kalózkodás, amelyet felfegyverzett csoportok hajtanak végre külföldi jachtok, halászhajók, illetve kereskedelmi hajók ellen. Egyes vélemények szerint a szomáliai kalózkodás feléledése az ország anarchiába dőlésének következménye. Működő kormány – ebből következően hatékony fegyveres és rendfenntartó erő – nélküli ország nem képes megvédeni határait és felvenni a küzdelmet a területére betolakodókkal szemben. Szomália sérülékeny helyzetét kihasználva idegen országok halászhajói jelentek meg a szomáliai felségvizeken és folyattak illegális halászatot. A felbőszült szomáliai halászok kezdetben csak megélhetési forrásukat akarták megvédeni, később azonban elkezdték elfoglalni a betolakodó hajókat és elengedésük fejében – az őket ért anyagi sérelem kompenzálásaként – váltságdíjat¹⁷ kezdtek követelni. Felismerve az ebben a könnyű pénzszerzési módban rejlő lehetőségeket, feladva eredeti foglalkozásukat és eltávolodva az eredeti céloktól, a felfegyverzett halászok immár „főfoglalkozásként” folytatták a kalózkodást.¹⁸ Érdemes megemlíteni, hogy a Szomália partjainál előforduló kalózkodás az utóbbi években már olyan méreteket öltött, amely arra készítette a Nemzetközi Tengerészeti Hivatalt (International Maritime Bureau), hogy a kalóztámadások valószínűségét ezen a tengerrészen a „lehetséges”-ről „biztos”-ra minősítse át.¹⁹

Az ENSZ főtitkárának a témával kapcsolatban 2008 novemberében az ENSZ Közgyűlése elé terjesztett jelentése²⁰ szerint a szomáliai kalózok által birtokolt jelentős támadó képességek, valamint a hajókat ért rablótámadások hatalmas fenyegetést jelentenek ezen a földrajzi területen a kereskedelem és a hajózás szabadságára, a térség gazdasági stabilitására. A jelentés hangsúlyozza, hogy amennyiben a helyi közösségek nem kapnak megfelelő eszközöket ahhoz, hogy az egyre súlyosbodó globális és helyi kihívások ellenére biztosítsák megélhetésüket, akkor Szomália továbbra is egyik lehetséges forrása marad a frusztrált szélsőségeseknek, ezzel is próbára téve a saját, a tágabb régió és az egész világ stabilitását. A jelentés szerint a hajók elleni fegyveres rablások számának ugrásszerű

¹⁷ Hugo Grotius szerint már az ókorban is gyakori volt, hogy a tengeri fosztogatásokból élő népek a portyázásokból hazatérve felajánlották a károsultaknak vagyontárgyaik „méltányos áron” (fair price) történő visszavásárlásának lehetőségét. Grotius azonban azt is hangsúlyozta, hogy a kalózok által elfogott személyt szabadnak (tehát nem hadifogolynak) kell tekinteni, akinek a szabadon bocsátásáért nem kérhető váltságdíj. Ld. GROTIUS, Hugo: *The Rights of War and Peace: Including the Law of Nature and of Nations* - Translated by A. C. Campbell - Adamant Media Corporation, 2001, p. 314.

¹⁸ WARDEN, James: Combined Task Force 151 hunts down pirates in the Gulf of Aden – In: *Stars and Stripes*, March 29, 2009 – Internet: <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61656> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁹ MENKHAUS, p. 54.

²⁰ United Nations Security Council, Report of the Secretary-General on the situation in Somalia, 17 November 2008, S/2008/709 – Internet: <http://www.undemocracy.com/S-2008-709.pdf> (Letöltés: 2009. március 30.)

megemelkedése negatívan érintette a kikötőkben lebonyolított kereskedelmet. Az érintett körzetekben a szomáliai fizetőeszköz 80%-kal gyengült egy év alatt. 2007 augusztusa és 2008 augusztusa között majdnem 170%-kal emelkedett Dél-közép Szomáliában az üzemanyag ára, és ugyanezen egyéves periódus alatt több mint 250%-os áremelkedés volt tapasztalható az alapélelmiszerek tekintetében.²¹ Más felmérések szerint a 2007-es esztendőben a termékek árai hat hónap alatt 370 százalékkal, egy év alatt 700 százalékkal emelkedtek.²²

Az Élelmiszer és Mezőgazdasági Szervezet Élelmiszerelemező Egysége (Food and Agriculture Organisation's Food Analysis Unit – FSAU) elemzése szerint az árfolyamváltozásra ható összetett tényezők között kell megemlíteni az élelmiszerimporttól való magas függőséget²³, az egyébként is magas nemzetközi élelmiszer- és üzemanyag árakat, a gabona és más termények kis tárolási kapacitását, amelyek az élelmiszerek és a nem élelmiszeripari termékek piacán egyaránt hiperinflációhoz vezetett. Mindez annak fényében vizsgálendő, hogy egyes felmérések szerint egy szomáliai család havi bevétele 12.28 USD, az egy főre jutó havi bevétel pedig 2 USD.²⁴ A 2008 augusztusában elvégzett élelmiszer-ellátottsági értékelés szerint a létfenntartással küszködő és humanitárius segítségre szoruló emberek száma 2008. január óta 77%-kal, 1.8 millióról 3.2 millióra nőtt.²⁵ 2008 júniusától augusztusig az élelmiszer-segélyszervezetek összesen 84,000 tonna élelmiszersegélyt osztottak szét mintegy 2 millió rászorulóknak.

A Szomáliába küldött élelmiszer mintegy 90%-át tengeren szállítják. A kalózkodás által jelentett közvetlen veszély magas kockázata miatt viszont a segélyszállítmányok biztonságos célba juttatása is többletfeladatokat (pl. fegyveres kíséretet) igényel. Ennek biztosítása további áldozatvállalásokat kíván a nemzetközi közösségtől, amely nem minden esetben garantált. 2008 augusztusában például a tervezett segélyszállítmány mennyiségének csupán a felét tudták szétosztani, mert a hajótulajdonosok – a humanitárius segélyszállító hajók biztonsági kíséretének hiányára hivatkozással – lemondták a betervezett szállításokat. Az ENSZ főtitkár a jelentésében hangsúlyozta, hogy megfelelő kíséret

²¹ UN Sec Gen Report, p. 5.

²² Somalia: drought, conflict and high food prices spell disaster – WFP Media Backgrounder, September 2008 – Internet: <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp189741.pdf> (Letöltés: 2008. december 30.) p. 2.

²³ Szomália az élelmiszerszükségletének 60-80 százalékát importból kénytelen fedezni.

²⁴ Somalia: drought, conflict and high food prices spell disaster, p. 2.

²⁵ UN Sec Gen Report, p. 15. A felmérések alapján a WFP 2008 végére 3.25 millió éhezővel számolt, amely a teljes lakosság 43 százaléka, és amely 77%-kal több, mint az egy évvel korábbi adat. L. Somalia: drought, conflict and high food prices spell disaster, p. 1.

nélkül a Szomáliába küldött teljes humanitárius segélycsomag veszélyeztetve van.²⁶

A szomáliai partoknál végrehajtott kalóztámadásokban és a hajók elleni fegyveres rablótámadásokban részt vevő személyek tevékenysége kétségtelenül gyengíti az átmeneti szövetségi kormányt és a helyi hatóságokat. A szövetségi és a helyi hatóságok többnyire áldozatai az elburjánzó kalózkodásnak és a hajók elleni fegyveres rablásoknak, képtelenek ezen probléma ellen hatékonyan fellépni, hiszen nem rendelkeznek kellően felszerelt és gyors hajókkal, megfelelő kommunikációs eszközökkel, vagy akár olyan fegyverekkel, amelyek szükségesek lennének a sikeres kalóz-elleni akciókhoz. A kalózkodás elleni harchoz kapcsolódó másik nehézség a – kalózkodás vagy a hajók elleni egyéb erőszakos cselekmények miatt – őrizetbe vett személyek fogva tartására szolgáló létesítmények kijelölése, és annak a joghatóságnak a meghatározása, amely alapján őket felelősségre lehet vonni.²⁷ Mindezek alapján az ENSZ főtitkára felszólította a nemzetközi közösséget, hogy keressen gyakorlatias és hatékony válaszokat a kalózkodás vagy a hajók elleni fegyveres rablás miatt elfogott személyek felelősségre vonásával kapcsolatos jogi kérdésekre.²⁸

A Szomáliában szerzett ENSZ tapasztalatokból kiindulva az ENSZ főtitkára ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a nemzetközi közösségnek legyen egységes stratégiája a regionális stabilitást és a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető, Szomáliából származó különböző veszélyekkel szemben. Ebből következően – úgy vélte – szükséges összekapcsolni a folyamatban levő, kalózkodás ellenes akciókat, az Afrikai Unió szomáliai missziójának²⁹ műveleteit, valamint a várhatóan létrejövő többnemzetiségű erők tevékenységét egy olyan összehangolt törekvéssé, amely hatékony választ tud adni a szomáliai jogellenes cselekedetek okaira és következményeire is, amelyek már súlyosan veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot.³⁰

Megvizsgálva a 2008. évben regisztrált kalóztámadások magas számát, és különösen az ugyenezen év második felében végrehajtott kalóztámadások súlyosságát, meggyőződhetünk arról, hogy az ENSZ főtitkára nem túlzott, amikor a szomáliai kalózkodást a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető veszélynek minősítette. Az ebben az évben világszerte elkövetett 293 kalóztámadásból 111 az Ádeni Öbölben,

²⁶ UN Sec Gen Report, p. 15.

²⁷ UN Sec Gen Report, p. 12.

²⁸ UN Sec Gen Report, p. 21.

²⁹ African Union Mission in Somalia – AMISOM

³⁰ UN Sec Gen Report, p. 22.

Szomália keleti partjainál történt.³¹ Kommentátorok nem felejtik el megemlíteni, hogy évente mintegy 16 ezer hajó halad át – többek között a világ nyersolaj-szállítmányának közel 30 százalékával – a Bab-el-Mandeb tengersizorban, az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger között.³² Az önmagukat "parti őrsgnek" nevező kalózok 2008 októberéig mintegy 65 kereskedelmi hajót raboltak el, fedélzetükön mintegy kétszáz fős legénységgel. Az ENSZ főtitkár becslése szerint – a 2008. novemberi jelentés megírásáig – a kalózok 25-30 millió dollár váltságdíjat vágtak zsebre 2008-ban.³³

A támadások által jelentett biztonsági veszély érzékeltetése céljából a legsúlyosabb esetek közül – önkényesen – az alábbi példákat emelem ki, amelyek jól demonstrálják a kalózációk egyre merészebb végrehajtásának trendjét, valamint azt, hogy a megtámadott hajók szállítmánya adott esetben milyen stratégiai értéket, esetleg komoly biztonsági kockázatot is jelentett.

1) Szomáliai kalózok 2008 szeptemberében elfoglalták a 180 méter hosszú, *Faina* nevű teherszállító hajót, amely 33 darab T-72-es harckocsit szállított, jelentős mennyiségű lőszerrel és alkatrészsel. Az ukrán hírforrások szerint a *Faina* az Odessa-i székhelyű Tomex Team nevű cég tulajdonában állt, és az ukrán állami ellenőrzés alatt álló fegyverkereskedelmi cég, az Ukrspetsexport bérelte, hogy a harckocsikat a kenyai Mombasa-ba szállítsa. A kenyai kormányzóvivő megerősítette, hogy a kenyai fegyveres erők rendelték a fegyvereket.³⁴

2) A 2008 novemberében elrabolt *Karagol* nevű török teherszállító India felé tartott vegyi anyagokból álló, 4500 tonnás rakományával, 14 török tengerésszel a fedélzetén.³⁵

3) A szomáliai kalózok egyik legnagyobb fogása közé tartozott a libériai lobogó alatt közlekedő, 318 ezer tonnás *Sirius Star* szupertanker elfoglalása 2008. november 16-án. Információk szerint a hajót a kenyai kikötőtől, Mombassától 450 mérföldre dél-keletre foglalták el, majd a

³¹ SHANE, Leo: Pirate attacks down, but concerns linger – In: Stars and Stripes, (March 6, 2009) – Internet: <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61148> (Letöltés: 2009. március 30.)

³² Kalózveszély - high-tech támadások nemzetközi vizeken – Hírszerző összeállítás (2008. november 20.) – Internet: <http://www.hirszerzo.hu/cikk.kalozveszely-high-tech-tamadasok-nemzetkozi-vizeken.87754.html> (Letöltés: 2009. április 15.)

³³ UN Sec Gen Report, p. 12.

³⁴ Somali Pirates seized freighter carrying 33 T-72 tanks (26 September, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/26/somali-pirates-seized-freighter-carrying-33-t-72-tanks/> (Letöltés: 2008. november 30.) Ld. még Hadihajó-erődemonstráció a kalózok által elrabolt hajónál (2008. október 1.) – Internet: http://hvg.hu/vilag/20081001_kalozok_szomalia_ukran_teherhajo.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

³⁵ Brit és orosz hadihajók vertek vissza egy kalóztámadást (2008. november 12.) – Internet: http://hvg.hu/vilag/20081112_kaloztamadas_szomalia.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

kalózok északnak vették az irányt, és Eyl-be, a szomáliai kalózok központjába hajóztak. A *Sirius Star*-t a szaúdi olajóriás, az Aramco szállítványozási cége üzemeltette, és a dél-afrikai Jóreménység-fok megkerülésével az Egyesült Államokba tartott volna. Elfoglalásakor a 329 méter hosszú *Sirius Star* mintegy 2 millió hordónyi olajt szállított 100 millió USD értékben, fedélzetén 25 fős horvát, brit, fülöp-szigeteki, lengyel és szaúd-arábiai legénységgel.³⁶

4) 2008. november 26-án a 27350 tonnás, vegyi anyagokat szállító *Biscaglia* esett a szomáliai kalózok áldozatául. A hajót és 30 fős legénységét gépfegyverekkel és gránátvetőkkel felszerelt 8 fős kalózcsoport támadta meg.³⁷

5) 2008 decemberében szomáliai kalózok kerítették hatalmukba az egyiptomi *Blue Star* nevű teherhajót, 28 fős legénységével együtt. A hajó rakománya hatezer tonna, talajjavítóként használatos karbamid. A *Blue Star*-t nem sokkal azután érte a támadás, hogy a Vörös-tengert elhagyva az Adeni-öböl vizére ért. A támadók körülbelül tizenöten voltak.³⁸

AZ USA STRATÉGAI VÁLASZA A TENGEREK BIZTONSÁGÁT FENYEGETŐ VESZÉLYEKRE

Az Amerikai Egyesült Államok általánosan vett, illetve gazdasági biztonsága jelentős mértékben függ a világ óceánjainak biztonságos használhatóságától. A Föld felszínének több mint kétharmadát sós víz borítja, amely – habár bizonyos térségeknek különböző földrajzi elnevezése van – egységes tengeri területet³⁹ alkot, ezáltal a Föld legnagyobb földrajzi képződményének tekinthető. A modern időkben az óceánok különös jelentőséggel bírnak, hiszen lehetővé teszik az országok sokaságának (még azoknak is, amelyeknek nincs tengerpartjuk), hogy részt vegyenek a

³⁶ Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.). Ld. még: Óvatos a NATO: rakétákkal támadhatnak a kalózok (2008. 11. 19.) – Internet:

http://atv.hu/hircentrum/2008_nov_ovatos_a_nato_raketakkal_tamadhatnak_a_kalozok_vid_eo.html (Letöltés: 2008. november 20.) Ld. még: Az elrabolt óriás tankhajóval zsarolnak a kalózok – Internet: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20081121-kalozok-25-millios-valtsagdijat-kernek-a-sirius-starert.html> (Letöltés: 2008. november 20.)

³⁷ Az esetről részletesebben ld. Internet: http://www.cargolaw.com/2008nightmare_mv_biscaglia.html (Letöltés: 2009. január 10.)

³⁸ Egyiptomi teherhajót raboltak el a kalózok – Internet: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090101-egyiptomi-teherhajot-raboltak-el-a-kalozok.html> (Letöltés: 2009. január 10.)

³⁹ A „maritime domain” kifejezést az amerikai értelmezés kiterjeszti mindenfajta, a tengerekhez, óceánokhoz és más hajózható vízi utakhoz tartozó, azon vagy az alatt levő, ahhoz kapcsolt vagy azzal szomszédos területre és dologra. Mindemellett, az USA-ra vonatkoztatva a kifejezés kiterjed a Nagy Tavakra, és valamennyi hajózható, belső tengeri közlekedési útvonalra, mint pl. a Mississippi folyó. Ld. The National Strategy for Maritime Security (September 20, 2005) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/HSPD13_MaritimeSecurityStrategy.pdf (Letöltés: 2009. április 30.) p.1., Ref 1.

globális kereskedelemben. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a világ összes kereskedelmi forgalmának 80%-a a tengeri közlekedési útvonalakon bonyolódik, a kereskedelmi forgalom értékének mintegy felét, az általános szállítmányozási tételeknek pedig a 90%-át teherszállító hajókon szállítják.⁴⁰ A hajózás tehát a világgazdaság szíve⁴¹, amelynek ritmusát a világ nagy kikötővárosai diktálják, a keringés folyamatosságában pedig elengedhetetlen szerepük van a főbb tengerszorosoknak, amelyeken a világ tengeri kereskedelmének 75%-a, napi olajfogyasztásának pedig a fele halad át.

Az elmúlt időszakban a tengeri közlekedési útvonalakkal kapcsolatban egy párhuzamos folyamat volt megfigyelhető: tovább nőtt jelentőségük a globális kereskedelemben, ezzel egyidőben a tengeri kereskedelem korlátai fokozatosan csökkentek. Ez azt is maga után vonta, hogy a nemzetközi tengeri kereskedelemnek mára jelentős veszélyekkel is szembe kell néznie a főbb kereskedelmi csomópontokon, illetve a stratégiai áteresztő pontoknál. A tengeri infrastruktúra és a tengeri kereskedelmi rendszer ugyanis egyaránt célpontjává, illetve felhasználható közlekedési útvonalává vált a veszélyes és akár jogellenes tevékenységeknek, amellyel összefüggésben feltétlenül figyelembe kell venni a terroristák és más bűnözők által jelentett veszélyek széles skáláját. Ezen veszélyek leküzdése világszerte közös egyetértést és összehangolt erőfeszítéseket igényel: az emberek jóléte ugyanis nem csak az USA-ban, de a világ más részein is lényegesen függ a tengereken bonyolódó kereskedelem zavartalanságától. A nemzeteknek közös érdekük tehát, hogy együttműködjenek két, egymást kiegészítő cél érdekében: a lüktető tengeri kereskedelem további elősegítésében, és a tengerekkel összefüggő veszélyek (terrorizmus, ellenséges cselekedetek, bűncselekmények és más veszélyes tevékenységek) elleni védelemben. Minthogy valamennyi nemzet élvezi a kollektív biztonságból származó előnyöket, az országoknak közösen kell felelősséget vállalniuk a tengeri biztonság fenntartásában, és az ezen a területen jelentkező veszélyek leküzdésében.⁴²

Összefoglalva: az USA-nak elemi érdeke fűződik a tengeri biztonság megteremtéséhez, és ennek a legfőbb prioritások között kell szerepelnie. Mindez nyilvánvalóan kitűnik az ország biztonságával foglalkozó, stratégiai szintű dokumentumokból, illetve az azok végrehajtására kiadott feladattervekből. *Ezek közé kell sorolnunk többek között:*

⁴⁰ The National Strategy for Maritime Security (September 20, 2005) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/HSPD13_MaritimeSecurityStrategy.pdf (Letöltés: 2009. április 30.), p.1.

⁴¹ „shipping is the heart of the global economy”

⁴² The National Strategy for Maritime Security, p. 2.

- I) az USA Nemzeti Biztonsági Stratégiáját;
- II) a Tengeri Biztonságról szóló Nemzeti Stratégiát;
- III) a Tengeren elkövetett kalózkodás és más erőszakos bűncselekmények visszaszorításáról szóló politikát;
- IV) az „Afrika Szarvánál” folytatott kalózkodás elleni fellépésre vonatkozó partnerségi és akciótervet, valamint
- V) a XXI. század tengeri hatalmának Együttműködési Stratégiáját.

Az alábbiakban ezen dokumentumok főbb rendelkezéseinek vizsgálatára kerül sor.

AZ USA NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIÁJA

A 2006-ban kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴³ (a továbbiakban: NSS) az amerikai népet veszélyeztető fő biztonsági fenyegetések közül a terrorizmust emeli ki, és harcot hirdet a gyűlölet és a gyilkosság agresszív ideológiája által fűtött terrorizmussal szemben.⁴⁴ Külön figyelmet szentel a regionális konfliktusok által jelentett veszélyeknek, utalva arra, hogy az elmúlt évtizedekben kialakult háborús góccok a jelenkor biztonsági érdekeit is befolyásolják. Ezek az elmérgesedett viszályok ugyanis nem maradnak teljesen elszigeteltek, és habár az Egyesült Államok az ilyen regionális viszályokban közvetlenül nem érintett, közvetve mégis érintik az ország nemzeti biztonságát. Az NSS felhívja a figyelmet arra, hogy kívülállók általában nem kényszeríthetnek megoldásokat az arra nem fogékony, érintett felekre, ugyanakkor bizonyos körülmények között segíthetnek megteremteni azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén a felek már megtehetik a hatékony intézkedéseket.⁴⁵

Több ország példáját is megemlítve az NSS kifejti, hogy bár a regionális konfliktusok kialakulásának számtalan oka lehet, kezelésük elmulasztása ugyanazon következményekkel fog járni: az érintett állam(ok) összeomlásához, humanitárius katasztrófához, illetve ahhoz, hogy a kormányzás (végrehajtó hatalom) nélkül maradt területek a terrorizmus fő bázisaivá válhatnak. A végrehajtandó feladatokat három fő területre kell

⁴³ The National Security Strategy of the United States of America – The White House, Washington, (March 2006) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ord516=OrgaGrp&ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=15462> (Letöltés: 2009. április 15.)

⁴⁴ A Nemzeti Biztonsági Stratégiához fűzött elnöki bevezető legelső mondatai világossá teszik, hogy a terrorizmus elleni harc az elsődleges prioritások közé tartozik: „Amerika háborúban áll. Ez egy háborús nemzeti biztonsági stratégia, amelyet az a súlyos kihívás tett szükségessé, amellyel manapság szembesülünk – a gyűlölet és a gyilkosság agresszív ideológiája által fűtött terrorizmus felemelkedése, amely az amerikai nép számára 2001. szeptember 11-én teljes mértékben nyilvánvalóvá vált.” Ld. The National Security Strategy of the USA (2006), p. 1.

⁴⁵ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 14.

koncentrálni: 1) a konfliktusok megelőzésére és megoldására; 2) a konfliktusok kezelésére; végül 3) a konfliktus utáni helyzet stabilizálására, és a helyreállításra.⁴⁶ A konfliktus utáni helyzet stabilizálásának fontosságával összefüggésben általánosságban rögzíti, hogy a véres harcok megfékezéséhez szükség lehet külső katonai beavatkozásra, a létrejött békeállapot és stabilitás azonban csak addig fog tartani, ameddig a rend helyreállítására irányuló erőfeszítések folytatódnak.⁴⁷

A szomorú tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a siker záloga leggyakrabban az erős helyi kormányzati szervek és a hatékony rendfenntartó erők létrehozása, valamint a működő igazságszolgáltatási és büntetőjogi rendszer felállítása. Ezen képességek kialakítása érdekében az USA Külügyminisztériumán belül felállításra került az Újjáépítés és Stabilizálás Koordinátori Iroda⁴⁸, amelynek feladata az érintett válságövezetre vonatkozó polgári stabilizálási és helyreállítási erőfeszítések tervezése és végrehajtása. Az Iroda kapcsolatot tart fenn a többi érintett kormányzati szervvel, integrálja azok tevékenységét, forrásait és eszközeit a biztonsági (katonai) erőfeszítések közé. Ezeknek az erőfeszítéseknek a biztonsági és a rendvédelmi szervezetekre kell összpontosítaniuk, amelyeknek hatékony működése előfeltétele a rend helyreállításának és a műveletek eredményes végrehajtásának. Az Iroda feladatai közé tartozik a koordináció az USA Kormánya, valamint a hasonló képességeket kialakító más kormányok (pl. Egyesült Királyság, Kanada) valamint az EU, illetve az új nemzetközi erőfeszítések (pl. az ENSZ Békeépítő Bizottsága) között.⁴⁹

Az NSS kifejti, hogy a szabad és egyenrangú kereskedelem régóta az USA külpolitikájának egyik alaptétele, minthogy a nagyobb gazdasági szabadság tulajdonképpen elválaszthatatlan a politikai szabadságtól.⁵⁰ A gazdasági fejlődés, a felelős kormányzás és az egyéni szabadság egymással összefüggő fogalmak.

A gyenge és hatalmuktól megfosztott államok, valamint a kormányzás nélkül álló területek nem csupán a saját lakosságukra nézve jelentenek veszélyt, illetve jelentenek súlyos terhet a régió gazdaságára, hanem alkalmassá válnak a terroristák, a zsarnokok és a nemzetközi bűnözők megtelepedésére is. Más országok gazdasági felemelkedése tehát – azáltal, hogy az állandó függés helyett erősíti a szuverenitásukat – közvetve erősíti

⁴⁶ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 15.

⁴⁷ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 16.

⁴⁸ Office of the Coordination for Reconstruction and Stabilization. Az Iroda működéséről bővebben ld. Internet: <http://www.state.gov/s/crs/> (Letöltés: 2009. április 2.)

⁴⁹ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 16.

⁵⁰ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 25.

az USA nemzeti biztonságát is.⁵¹ A világ szegényeinek nyújtandó támogatás viszont nem csupán stratégiai prioritás, hanem erkölcsi kötelesség is.⁵²

Az USA tehát támogatni fogja a válságban levő államokat, és segítséget nyújt számukra azon képességek kiépítésben, amelyek a fejlődést elősegítik.⁵³ Ennek érdekében az USA segítséget nyújt – egyebek mellett – ahhoz, hogy a rászoruló államok a gazdasági segítségtől való függőség stádiumából eljuthassanak az önálló működés állapotához, előmozdítja a kereskedelmi képességek kialakulását annak érdekében, hogy a legszegényebb országok is beléphessenek a globális kereskedelmi rendszerbe, valamint segítséget nyújt ahhoz, hogy a helyi vezetők képessé váljanak felelősséget vállalni a saját országuk fejlődéséért.⁵⁴

Afrikával kapcsolatban a stratégia leszögezi, hogy a kontinens – minthogy továbbra is az ígéret és lehetőség földje (place of promise and opportunity), emellett számtalan történelmi, kulturális és kereskedelmi kapoccsal kötődik Amerikához – kiemelt prioritást élvez és növekvő geostratégiai jelentőséggel bír az amerikai adminisztráció számára. Amerika számára a cél egy olyan afrikai kontinens létezése, amely ismeri a szabadságot, a békét, a biztonságot és a növekvő fejlődést. Utalva arra, hogy a kontinens lehetőségei az elmúlt időszakban kihasználatlanok maradtak a koloniális rendezetlenség is az afrikai vezetők rossz döntéseinek következtében, a stratégia kifejti, hogy az amerikaiak biztonsága az afrikaiakkal való partnerségi – és nem paternalizmuson alapuló – kapcsolaton is múlik, amely alapján a törékeny és széthullóban levő államok megerősíthetők, illetve a kormányzás nélkül létező területek is a hatékony demokrácia ellenőrzése alá vonhatók.

Az NSS az afrikai országokban jelentkező fő problémák megoldását a kormányzási rendszerek fejlesztésében, a korrupció csökkentésében és a piaci rendszer reformjában látja. A fő cél érdekében tehát az USA igyekszik előmozdítani a gazdasági fejlődést és a demokratikus kormányzási rendszerek megszilárdítását annak érdekében, hogy maguk az afrikai országok vállalhassanak vezető szerepet az afrikai kontinensen

⁵¹ George W. Bush, volt amerikai elnök 2004. november 20-án így fogalmazott: „A gyenge és problémás nemzetek exportálják a betegségeiket – az olyan problémákat, mint a gazdasági instabilitás, az illegális bevándorlás, a bűnözés és a terrorizmus. Amerika és mások megértették, hogy az egészséges és gyarapodó nemzetek javakat és szolgáltatásokat exportálnak és importálnak, amelyek segítenek stabilizálni a földrajzi régiókat, és hozzájárulnak valamennyi ország biztonságához.” Ld.: The National Strategy for Maritime Security, p. 1.

⁵² The National Security Strategy of the USA (2006), p. 31.

⁵³ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 33.

⁵⁴ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 34.

jelentkező kihívások megoldásában.⁵⁵ A stratégiában az USA ugyancsak elkötelezte magát az afrikai országok saját, valamint az Afrikai Unió keretében manifesztálódó regionális biztonsági képességeinek megerősítése mellett, amely révén lehetőség van a fegyveres konfliktusok utáni helyzetben szükségessé váló átalakítási folyamatok végrehajtására, a demokratizálódási folyamatok megerősítésére, és a békefenntartási, illetve katasztrófavédelmi képességek javítására.⁵⁶

Figyelemre méltó, hogy az USA Nemzeti Biztonsági Stratégiája kifejezetten hivatkozik a kalózkodásra, mint a XXI. századi biztonsági kihívások egyik megjelenési formájára. *A stratégia IX. fejezete négy nagy csoportba sorolja a jelen kor kihívásait:*

a) *Hagyományos* – ide tartoznak katonai versengésben résztvevő olyan államok, amelyek hagyományos fegyveres erőket (szárazföldi, légi, és haditengerészeti haderőnemeket) alkalmaznak;

b) *Irreguláris* – ebbe a csoportba sorolandók azok az állami, illetve nem állami szereplők, amelyek olyan harcmódokat alkalmaznak, mint a terrorizmus, vagy a kormányellenes felkelések, amelyek a kivívott hagyományos katonai előny⁵⁷ megszüntetésére törekednek, illetve, amelyek a regionális biztonságot fenyegető olyan bűncselekmények elkövetésében érdekeltek, mint a kalózkodás, vagy a kábítószer-csempészet;

c) *Katasztrófa* – ide értendők a tömegpusztító fegyvereknek az állami, illetve nem állami szereplők részéről történő megszerzése, birtoklása és használata, valamint az olyan halálos járványok és más katasztrófák, amelyek a tömegpusztító fegyverek alkalmazásához hasonló hatással járnak;

d) *Bomlasztó* – ezen kategóriába esnek azok az állami és nem állami szereplők, amelyek a technológiákat és a technikai képességeiket (mint pl. biotechnológia, cyber- és világűrműveletek, irányított energiájú fegyverek) korábbtól eltérő módon alkalmazzák annak érdekében, hogy megtörjék az Egyesült Államok által élvezett katonai fölényt.⁵⁸

A TENGERI BIZTONSÁGRÓL SZÓLÓ NEMZETI STRATÉGIA

A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően az USA Szövetségi Kormánya felülvizsgálta és megerősítette az ágazati szintű nemzeti

⁵⁵ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 37.

⁵⁶ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 38.

⁵⁷ A stratégia szóhasználatából („our traditional military advantages”) nem derül ki egyértelműen, hogy a nemzetközi közösség, vagy valamilyen katonai szövetség által birtokolt katonai fölényről van-e szó, esetleg kifejezetten az amerikai katonai hegemoniára történik-e utalás.

⁵⁸ The National Security Strategy of the USA (2006), p. 43.

stratégiáit a terrorizmus által jelentett növekvő veszélyek legyőzése érdekében. A különböző minisztériumok folyamatosan kialakították a saját területükre vonatkozó tengeri biztonsági stratégiákat, de 2004 decemberében az USA elnöke utasította a Védelmi Minisztériumot és a Belbiztonsági Minisztériumot, hogy álljanak egy egységes nemzeti tengeri biztonsági stratégia kidolgozásának élére, ezzel is előmozdítva a tárcaszintű stratégiák összehangolását, és biztosítva az eredményes végrehajtást.⁵⁹

Ennek eredményeként került kiadásra 2005. szeptember 20-án a Tengeri Biztonságról szóló Nemzeti Stratégia (The National Strategy for Maritime Security - a továbbiakban: NSMS), amely saját megfogalmazása szerint összhangban van az USA Nemzeti Biztonsági Stratégiájával⁶⁰, valamint az USA Belbiztonsági Nemzeti Stratégiájával⁶¹. Az NSMS ugyancsak figyelembe veszi a Terrorizmus Elleni Küzdelem Nemzeti Stratégiájában⁶², a Tömegpusztító Fegyverek Elleni Küzdelem Nemzeti Stratégiájában⁶³, a Kritikus Infrastruktúra és Kulcsfontosságú Létesítmények Fizikai Védelméről szóló Nemzeti Stratégiában⁶⁴, a Nemzetvédelmi Stratégiában⁶⁵, a Nemzeti Katonai Stratégiában⁶⁶, valamint a Nemzeti Kábítószer-ellenőrzési Stratégiában⁶⁷ foglaltakat.⁶⁸

Az NSMS szerint a jelenkor biztonsági környezetét az összetettség és bizonytalanság jellemzi, és ez különösen igaz a tengeri környezetre. A jelentős tengeri katonai műveletek lehetősége mellett a terrorizmus növelte a nem katonai, határokon átnyúló, asszimetrikus fenyegetések veszélyét, amellyel az USA-nak és stratégiai szövetségeseinek szembe kell nézniük, és fel kell készülniük az ellene való küzdelemre. Ez utóbbi veszélyforrások

⁵⁹ Ld. Ref. 40., p. ii.

⁶⁰ Ld. Ref. 43.

⁶¹ National Strategy for Homeland Security (October, 2007) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/nat_strat_homelandsecurity_2007.pdf (Letöltés: 2009. május 2.)

⁶² National Strategy for Combating Terrorism (September, 2006) – Internet: <http://www.cbsnews.com/htdocs/pdf/NSCT0906.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

⁶³ National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction (December, 2002) – Internet: http://www.cfr.org/publication/9066/national_strategy_to_combat_weapons_of_mass_destruction.html

(Letöltés: 2009. május 2.)

⁶⁴ The National Strategy for the Physical Protection of Critical Infrastructure and Key Assets (February, 2003) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/Physical_Strategy.pdf (Letöltés: 2009. május 2.)

⁶⁵ National Defense Strategy (June, 2008) – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/2008%20national%20defense%20strategy.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

⁶⁶ The National Military Strategy (2004) – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

⁶⁷ National Drug Control Strategy (February, 2003) – Internet: http://www.cicad.oas.org/Fortalecimiento_Institucional/eng/National%20Plans/USA%2003.pdf

(Letöltés: 2009. május 2.)

⁶⁸ The National Strategy for Maritime Security, p. 7., Ref 8.

legyőzése nyilvánvalóan a katonai intézkedéseken túl más eszközök igénybevételét is szükségessé teszi.

A korábban nem ismert telekommunikációs képességek és a nemzetközi kereskedelmi logisztikában tapasztalt drámai fejlődés kumulált hatásaként a terrorista tevékenységeknek mind a hatóköre, mind tényleges tevékenységi köre lényegesen kiterjedt, hiszen a rendelkezésre álló technikai eszközökkel a legvédettebb határok is áthatolhatók, és a legnagyobb távolságok is gyorsan leküzdhetők. Az ilyen, nemzeteken átnyúló képességekkel rendelkező ellenségek súlyos károkat okozhatnak a globális értelemben vett gazdasági és a politikai biztonságban. Különösen a tengeri terület az, amely nem csupán közlekedési lehetőségeket, de számtalan potenciális célpontot is kínál a terroristáknak ahhoz, hogy tömeges áldozatok, illetve katasztrófális gazdasági következmények okozásával elérjék műveleti céljaikat. Habár a tengeri területet fenyegető személyek köre, száma és képessége egyre nő, a veszélyeket megtestesítő csoportokat az NSMS végeredményben négy nagyobb kategóriába sorolja: 1) állami szereplők; 2) terroristák; 3) nemzetközi bűnözők; 4) kalózkodók.⁶⁹

Az NSMS megemlíti, hogy a jogszerű nemzetközi tengeri forgalom fokozatos térhódítása együtt járt a tengeren történő bűnelkövetések számának növekedésével is. Az ember-, drog- fegyver- és más tiltott dolgok csempészése, valamint a kalózkodás, illetve a hajók elleni fegyveres támadások egyaránt veszélyt jelentenek a tengeri biztonságra. A kalózkodás, illetve az egyéb tengeri bűncselekmények azokon a helyeken koncentrálódnak, ahol sűrű tengeri kereskedelmi forgalom zajlik, és ezek közül is különösen ott, ahol jelentős a politikai és gazdasági instabilitás, illetve ahol a tengerészeti rendfenntartó képességek színvonala elmarad a megkívánttól. A mai idők kalózkodói és más tengeri bűnelkövetők általában magasan szervezettek, jól felszereltek vízi közlekedési és telekommunikációs eszközökkel valamint fegyverekkel. Amint azt számtalan kalózkodási példája igazolja, az úton lévő, hatalmas hajók feletti uralom megszerzése, majd pedig az irányításuk révén szerzett tapasztalatok a terrorista akciók kivitelezéséhez is felhasználhatók.⁷⁰

Az NSMS III. fejezete kifejti, hogy a mai időkben tapasztalható, határokon átnyúló bűnözés számtalan nemzetre nézve jelent veszélyt. Ebből következően a tengeri biztonság kérdése csak átfogó módon közelíthető meg, és a globális tengeri biztonsághoz fűződő közös érdek mind az USA-tól, mind a vele együttműködő partnerországoktól egyesített erőfeszítéseket követel. A dokumentum mindennek előtt leszögezi, hogy az

⁶⁹ The National Strategy for Maritime Security, p. 3.

⁷⁰ The National Strategy for Maritime Security, p. 5.

összehangolt fellépés semmi esetre sem csorbíthatja az Egyesült Államok önvédelemhez való elidegeníthetetlen jogát, illetve azon jogát, hogy a lényeges nemzeti biztonsági érdekei védelmében fellépjen. Az ellenséggel szembeni védelem ugyanis az USA Kormányának elsődleges és mindenek felett álló kötelezettsége.⁷¹

Az NSMS végrehajtásához 3 fő alapelv szolgál útmutatóként:

1) A tengerek szabadságának megőrzése az egyik legfőbb nemzeti prioritás. A nemzeti biztonság szempontjából lényeges elem, hogy a hajók szabadon közlekedhessenek a nemzetközi vizeken, élvezve a békés célú áthaladás (innocent passage)⁷² jogát is, illetve, hogy hozzáférhessenek a kikötőkhöz. A tengeren történő szabad, folyamatos és veszélyektől mentes közlekedés elengedhetetlen feltétele a globális értelemben vett szabadságnak, amely végső soron hozzájárul a világgazdaság nyugodt működéséhez.

2) Minthogy az USA az egyik legfőbb kereskedő nemzet, gazdasága, környezete, szociális berendezkedése számtalan módon kötődik az óceánhoz és annak forrásaihoz. Az ipar által alkalmazott ún. just-in-time szállítási módszer⁷³ nem engedi meg, hogy a szállítás megszakadjon, vagy lelassuljon, ez ugyanis a teljes piacra, és így az USA nemzetgazdaságára nézve is negatív hatással lenne.

3) Az USA Kormányának elő kell segítenie a hasznos javak, illetve a személyek határátlépését úgy, hogy közben kiszűri a veszélyes anyagokat és személyeket.⁷⁴

Ezen alapelvek figyelembe vételével, *az NSMS az alábbi fő stratégiai célokat fogalmazta meg:*

a) a terrorista támadások, a bűncselekmények és más ellenséges cselekedetek megelőzése;

⁷¹ The National Strategy for Maritime Security, p. 7.

⁷² A békés célú áthaladás (innocent passage) a nemzetközi jog mai szabályai szerint a körülményekhez képest gyors, megállás nélküli áthaladást jelent. Nem minősül tehát békés áthaladásnak például a parti állam területi integritása, szuverenitása vagy politikai függetlensége ellen irányuló bármilyen erőszak vagy fenyegetés, vagy olyan cselekmény, amely az ENSZ Alapokmányában foglalt nemzetközi jogi alapelvekkel ellentétes, vagy bármilyen fegyver használatával járó gyakorlat vagy más tevékenység. (Ld. HERCEGH: Nemzetközi jog, p. 93-94., valamint United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 10 December, 1982, – Internet: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (Letöltés: 2009. január 30.), 17-19. cikkek)

⁷³ A módszer lényege, hogy az ipari termeléshez szükséges nyersanyagok, alapanyagok, energiák a kellő mennyiségben a kellő időben álljanak rendelkezésre, így elkerülhető a szükségtelen felhalmozás és a felesleges raktározás.

⁷⁴ The National Strategy for Maritime Security, p. 7-8.

b) a tengerhez kapcsolódó, lakott központok, illetve kritikus infrastruktúrák védelme;

c) az elszenvedett károk minimalizálása és a helyreállítás lehetőségeinek kihasználása;

d) az óceánok és az azokból származó természeti források megőrzése.⁷⁵

Témánk szempontjából különösen az első stratégiai cél kíván részletesebb kifejtést, amely kiterjed a tengeri területen elkövethető terrorista támadások, bűncselekmények és más ellenséges magatartások felderítésére, elrettentésére, megakadályozására, valamint az ellenük való harcra. Az NSMS rögzíti, hogy a megjelölt stratégiai cél elérése érdekében az USA meg fogja figyelni a kritikus területeket és őrjáratokat fog megszervezni azokon, ide értve nem csak az USA tengeri határait, hanem a nyílt tenger azon részeit is, amelyek nemzeti érdekeket érintenek. *Az USA-val ellenséges személyekkel kapcsolatban a végrehajtandó feladatok közé tartozik:*

- a felderítésük még a támadás előtt;
- elválasztásuk azoktól a területektől, amelyeken akadálytalanul tevékenykedhetnek;
- szabad mozgásuk megakadályozása;
- az USA területére való belépésük megakadályozása;
- pénzügyi kapcsolataik beazonosítása, megszakítása és felszámolása;
- határozott lépések megtétele az általuk jelentett veszély csökkentése érdekében.⁷⁶

A továbbiakban az NSMS kifejti, hogy a hatékony megelőző intézkedések alapja a potenciális veszélyről történő mielőbbi tudomásszerzés. Hatékony felderítés és használható információk nélkül – különösen tengeri környezetben – a megelőzés és a kellő időben történő reagálás lehetősége minimális: a felderítéssel ugyanis csökkenthető az ellenséggel szembeni reagáláshoz szükséges idő és távolság, valamint már az ellenséges cselekedetek tervezésekor, illetve a jogellenes magatartás elkövetésének helyére történő utazás során lehetőség van az ellenük való fellépésre.⁷⁷

A szükséges intézkedésekkel kapcsolatban az NSMS utal arra, hogy a tengeri biztonság számtalan tudományterületet felölel, a jelenlegi és a jövőbeni erőfeszítésekre épül, valamint jelentősen függ a biztonságot fenyegető egyes veszélyekkel szembeni eredményes fellépéstől. Minthogy

⁷⁵ The National Strategy for Maritime Security, p. 8-12.

⁷⁶ The National Strategy for Maritime Security, p. 8.

⁷⁷ The National Strategy for Maritime Security, p. 9.

a jelentősebb helyi vagy regionális eseményeknek – a politika és a gazdasági élet szövevényes összefonódása révén – globális hatásuk lehet, a tengeri területeken sem érhető el eredmény csupán az USA révén, hanem a nemzetek hatékony koalíciójára van szükség a határozott és egységes nemzetközi fellépés biztosítása érdekében. A tengeri környezet biztonságának megvédése és megtartása tehát teljes és mindenre kiterjedő nemzeti és nemzetközi koordinációt, együttműködést, információgyűjtést és megosztást kíván. Mindemellett azt is látni kell, hogy a tengeri biztonság a leghatékonyabban a köz- és a magánszféra által egyaránt végrehajtott biztonsági intézkedések hatásainak egyesítése révén érhető el, amelynek köszönhetően valamennyi tengeri fenyegetés leküzdhető.⁷⁸ *Összefoglalóan tehát az NSMS céljai az alábbi öt, egymással összefüggő stratégiai intézkedés révén valósíthatók meg:*

1) *Nemzetközi együttműködés erősítése.* Az NSMS felhívja a figyelmet arra, hogy a világ országainak gazdasága egyre szorosabban integrálódik, ezért elengedhetetlen, hogy a nemzetek koordinálják, és amennyiben ez szükséges, kollektív módon integrálják a tengeri területek biztonságosabbá tételére irányuló erőfeszítéseiket. Ennek megfelelően az USA is támogatja a nemzetek és a nemzetközi szervezetek közötti, ezen cél elérésére vonatkozó együttműködést. A nemzetközi koordináció erősítése, mint stratégiai intézkedés elsősorban azokra az országokra vonatkozik, amelyek érdekeltek a tengeri biztonság fenntartásában, és amelyek képesek és akarnak is lépéseket tenni a tengeri terrorizmussal és a tengeri bűncselekményekkel szemben. Kiemelendő, hogy az egységes tervezésre és fellépésre vonatkozó együttműködés alapja a veszélyprioritások egyforma értelmezése.

Az NSMS hangsúlyozza, hogy a terroristák és a bűnözők az egyes országok szabályozásában, illetve a szabályok végrehajtásában tapasztalható gyengeségeket használják ki. Ennek érdekében az érintett országoknak a jogszabályok gyors és hatékony érvényre juttatása révén teljesíteniük kell a terrorista akciók és más bűncselekmények megelőzésére, illetve üldözésére vonatkozó kötelezettségeiket. A nem megfelelő szabályozás, illetve a végrehatás kikényszerítésének elmaradása az átláthatóság ellen hatnak, amely viszont a nemzetközi együttműködés egyik meghatározó eleme kell, hogy legyen.⁷⁹

A nemzetközi együttműködés fejlesztése érdekében – az USA Külügyminisztériuma által koordinált – új kezdeményezésekre van szükség. Ezek közé tartozik egyebek mellett:

⁷⁸ The National Strategy for Maritime Security, p. 13.

⁷⁹ The National Strategy for Maritime Security, p. 14.

– a modernizált és automatikus rendszerek, eljárások alkalmazása, valamint kereskedelmi információk megosztása annak érdekében, hogy a hajók regisztrációja, tulajdoni viszonyai, működtetése, továbbá a személyzet és a szállítmány azonosítása átláthatóbbá és időben hozzáférhetővé váljon;

– a terrorista akciókkal vagy más bűncselekményekkel gyanúsított személyek szabad mozgásának megakadályozására irányuló hatékony intézkedések kialakítása, finanszírozása és végrehajtása;

– a tengeri területen lehetséges terrorista akciókhoz, vagy más bűnelkövetésekhez kötődő, gyanús cselekményekkel összefüggésben olyan kormányközi együttműködés kialakítása, amelyek a rendfenntartási intézkedésekkel kapcsolatos gyors információcserén alapulnak;

– olyan eljárások kialakítása, amelyek alapján – a lobogó államát megillető kizárólagos joghatóság doktrínájának figyelembe vételével – időben meghatározható a hajó nemzetisége, és megtehető vele szemben a megfelelő és jogilag is védhető intézkedések;

– olyan kényszerítő intézkedések, eljárások kidolgozása, amelyek valamely nemzet kikötőibe, vagy felségvizeire belépő, vagy onnan távozó olyan hajókkal szemben alkalmazhatók, amelyekről nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy fedélzetükön terroristák vagy más bűnözők tartózkodnak, illetve amelyek a tevékenységükkel terrorista akciókat vagy bűncselekmények elkövetését segítik elő.⁸⁰

Az NSMS kiemeli, hogy a regionális konfliktusok lehetőségének csökkentésével világszerte növelhető a tengeri biztonság. A nemzetközi együttműködés részeként tehát az Egyesült Államok továbbra is támogatni fogja a nemzeti határokon és joghatósági területeken átnyúló tengeri veszélyek elleni regionális együttműködési mechanizmusokat, és szorosan együtt fog működni azokkal kormányokkal, nemzetközi és regionális szervezetekkel, amelyeknek a célja az érintett országok tengeri biztonsági képességeinek fejlesztése. *Ennek érdekében az USA többek között:*

– segítséget nyújt a tengerek és a kikötők biztonságával kapcsolatos képzéshez és konzultációkhoz;

– koordinálja és rangsorolja a tengeri biztonságra vonatkozó segítségnyújtást és a régiókkal való kapcsolattartást;

– gazdasági eszközöket bocsát a fejlődő országok rendelkezésére a tengeri biztonság fejlesztése céljából;

⁸⁰ The National Strategy for Maritime Security, p. 14-15.

– elősegíti a tengeri közlekedés biztonsága elleni jogtalan cselekedetek visszaszorításáról szóló egyezmény⁸¹, annak módosításai, illetve más nemzetközi megállapodások végrehajtását.⁸²

2) *Az érintett területre vonatkozó információszerzés maximalizálása.* Az NSMS szerint az információ rendelkezésre állása a többi stratégiai intézkedés megtételének is az alapja. Az USA nemzeti biztonsága szempontjából kulcsfontosságú az érintett – legyen az légi, szárazföldi, tengeri, űr-, vagy számítógépes – területre vonatkozó cselekmények, események és folyamatok kellő megértése, amelyek az Egyesült Államok és állampolgárainak biztonságát, a gazdaságot, vagy a környezetet veszélyeztetik. Különösen igaz ez a tengeri területtel kapcsolatban, ahol az információk rendelkezésre állása, illetve a veszélyek ismerete elsődlegesen fontos az ellenséges cselekmények megelőzése érdekében. Az ellenséges erők képességeinek, szándékainak, módszereinek, céljainak, ideológiájának és szervezeti felépítésének, illetve a magatartását befolyásoló tényezőknek az ismerete eredményesen használható fel az ellenség erősségeinek, gyengeségeinek és irányítási központjainak megítélésben. Ezen ismeretek nélkülözhetetlenek a tervezéssel, a követelmények meghatározásával, a források elosztásával és ragsorolásával, és a tengeri biztonsági feladatok végrehajtásával kapcsolatos döntések meghozatalához. Az adott területre vonatkozó információk rendelkezésre állása megkönnyíti a lehetséges fenyegetések korai felismerését, és elősegíti a megfelelő válaszlépések megtételét, ide értve a megakadályozó műveletek optimális távolságból történő végrehajtását is.⁸³

3) *Biztonsági intézkedések beépítése a kereskedelmi gyakorlatba.* Minthogy a lehetséges ellenséges erők a kellő alkalomra várnak, hogy megfelelő időben és helyen kihasználják a kiválasztott célpont gyengeségeit, az elsődleges és alapvető védelmi intézkedések megtétele a különböző infrastruktúrákat, intézményeket, és forrásokat működtető civil tulajdonosok és üzemeltetők felelőssége. A konkrét fizikai sérülékenység csökkentésével, illetve a különböző biztonsági intézkedéseknek a mindennapi gazdasági gyakorlatba való beépítésével lényegesen növelhető a védelem a terrorista-támadásokkal, illetve más bűncselekményekkel szemben.⁸⁴

⁸¹ Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention, 1988) Internet:

http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/maritime.pdf (Letöltés: 2009. április 27.)

⁸² The National Strategy for Maritime Security, p. 15.

⁸³ The National Strategy for Maritime Security, p. 16.

⁸⁴ The National Strategy for Maritime Security, p. 18.

4) *Fokozatos, egymásra épülő biztonság kialakítása.* Ezen stratégiai intézkedés nem csupán megelőző vagy védekező képességeket, hanem az előző három stratégiai intézkedés során kialakított hazai és nemzetközi biztonsági intézkedések összehangolt alkalmazását is jelenti. Minthogy a köz- és magánszféra csak egymással összefogva, különböző, de mégis egymást kiegészítő intézkedése révén képes megelőzni a terrorista- és más bűncselekményeket, a strukturált biztonsági rendszer figyelembe veszi mind a közszféra, mind a magánszféra érdekeit. A tengeri biztonságra vetítve a módszert, az alábbi főbb pontokon feltétlenül indokolt a biztonság erősítése: szállítási mód, személyzet, utasok, szállítóeszközök, beléptetés, szállítmány, kikötők, szállítási útvonal. A réteges biztonság nem egy állandósult állapot, hanem folyamatos fejlődés révén igyekszik elrettenteni a támadókat azáltal, hogy bekalkulálja az ellenség szabad tervezési folyamatában levő bizonytalanságokat, emellett hangsúlyt fektet a felderítésre és a megfigyelésre.⁸⁵

Az egymásra épülő biztonság alappillére a fizikai védelem, de ide tartozik a szállítmányok fizikai átvizsgálása, az ország biztonságára veszélyt jelentő személyek, illetve szállítmányok beutazásának megakadályozása, valamint végső soron a katonai és rendfenntartó erők alkalmazása. Ezen utóbbi képességeket illetően az NSMS követelményként állítja fel, hogy a nyílt tengeren, illetve a területi vizeken végrehajtandó tengeri biztonsági műveletek érdekében, a lehetséges ellenségek felderítése, elrettentése, tevékenységének megakadályozása és leküzdése céljából az Egyesült Államoknak rendelkeznie kell megfelelően felkészített, felszerelt, és alkalmazásra kész tengeri biztonsági erőkkel, akár az USA fegyveres erőinek állományából, akár regionális, vagy tagállami rendfenntartó erők kötelékéből. A védelem és az elrettentés szempontjából a biztonsági erők akkor lesznek sikeresek, ha jelenlétük látható, jól felkészítettek, kellően felszereltek, éberek és mobilisak, alkalmazkodóképesek, és alkalmasak arra, hogy gyorsan, meglepetésszerűen, illetve előre nem várt módon a helyszínre érkezzenek.⁸⁶

5) *A tengeri szállítási rendszer folyamatoságának biztosítása.* Az NSMS hangsúlyozza, hogy a létfontosságú tengeri útvonalakat ért támadásokra nem az útvonal automatikus lezárása a megfelelő válasz, sokkal célravezetőbb a szelektív és arányos reagálásra való felkészülés, és olyan részterületekre vonatkozó intézkedések végrehajtása, amelyekkel javítható a lakosság biztonsága, és garantálható a kereskedelem folyamatosága. *Mindez elsősorban az alábbiakat követeli meg:*

⁸⁵ The National Strategy for Maritime Security, p. 20.

⁸⁶ The National Strategy for Maritime Security, p. 21-22.

- a) olyan keretintézkedések kidolgozását, amelyekben egyértelműen kijelölésre kerülnek a reagálásért és a helyreállításért felelős szervezetek;
- b) olyan erők készenlétben tartását, amelyek megfelelően felkészültek és felszereltek az ilyen jellegű események kezelésére, különösen, ha tömegpusztító fegyverek alkalmazásának veszélye is felmerül;
- c) résztervek alapos kidolgozását és begyakorlását a megfelelő válaszlépések megtétele, az értékelés és a helyreállítás érdekében;
- d) kiterjedt koordinációt a köz- és a civil szféra, valamint a nemzetközi közösség között.⁸⁷

Az NSMS felhívja a figyelmet arra, hogy habár a tengeren előforduló incidenseket célszerű a lehető legalacsonyabb szervezeti és joghatósági szinten kezelni, a nemzeti szempontból jelentős események szükségessé teszik a kormányzat valamennyi szintjén, illetve a magánszektorban meglévő tapasztalatok felhasználását, és koordinálását a nemzetközi kereskedelmi partnerekével. Az Egyesült Államok az ilyen jellegű eseményekre a Nemzeti Reagálási Tervben⁸⁸, illetve a Nemzeti Eseménykezelési Rendszerben⁸⁹ foglalt közös koordináló szervezetek felhasználásával fog reagálni. Hasonlóképpen szükség van megfelelő nemzetközi koordináló mechanizmusok létrehozására annak érdekében, hogy súlyos tengeri incidens esetén mielőbb helyreálljon a kereskedelem, és minimalizálható legyen az ilyen események globális hatása.⁹⁰

Összefoglalóan az NSMS megállapítja, hogy ilyen bizonytalan biztonsági környezetben az előre nem várt és határokon átnyúló fenyegetésekre történő reagálás csapatmunkát követel meg, amely révén lehetséges a támadások megelőzése, az emberek és az infrastruktúra védelme, a károk minimalizálása, és a helyreállítási lehetőségek kihasználása. Mindez szükségessé teszi a tengeri biztonsággal kapcsolatos programok és kezdeményezések egybeolvasztását olyan hosszú távú nemzeti erőfeszítéssé, amely bevonja a szövetségi, a tagállami és a helyi szerveket, valamint a magánszektor is. Az Egyesült Államok előtt álló kihívások, az ellenséges fenyegetések, illetve az a környezet, amelyben tevékenykedni kell, mind arra ösztönöznek, hogy az USA erősítse kapcsolatait a szövetségeseivel, valamint új partneri kapcsolatokat létesítsen másokkal. A nemzetközi együttműködés alapvetően fontos annak

⁸⁷ The National Strategy for Maritime Security, p. 23.

⁸⁸ A tervről részletesebben ld. National Response Plan (December, 2004) – Department of Homeland Security – Internet: <http://www.scd.state.hi.us/documents/nrp.pdf> (Letöltés: 2009. április 2.)

⁸⁹ A Rendszerről részletesebben ld. National Incident Management System (December, 2008) - Department of Homeland Security - Internet: http://www.fema.gov/pdf/emergency/nims/NIMS_core.pdf (Letöltés: 2009. április 2.)

⁹⁰ The National Strategy for Maritime Security, p. 23.

érdekében, hogy a tengeri területen jogszerűen folytatott magán- és köztevékenységeket meg lehessen védeni a támadásoktól, valamint az ellenséges célú kihasználástól. Az ilyen jellegű együttműködésnek jelentős hatása van a világgazdaság stabilitására és növekedésére, de ugyancsak létfontosságú az Egyesült Államok nemzeti biztonsági érdekei szempontjából.⁹¹

A TENGEREN ELKÖVETETT KALÓZKODÁS ÉS MÁS ERŐSZAKOS BŰNCSELEKMÉNYEK VISSZASZORÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ NEMZETI POLITIKA

A NSMS kiegészítése, illetve a speciális tengeri veszélyek további részletezése⁹² céljából került 2007-ben megfogalmazásra az Amerikai Egyesült Államok elnöke részéről A tengeren elkövetett kalózkodás és más erőszakos bűncselekmények visszaszorításáról szóló politika (a továbbiakban: Piracy Policy).⁹³ George W. Bush egykori amerikai elnök szerint a Piracy Policy válasz az Egyesült Államok érdekeit fenyegető, magas kockázatú tengeri területek kialakulására: a közelmúlt kalózeseményei ugyanis rávilágítottak a dokumentum kiadásának szükségességére az amerikai Kormány válaszlépéseinek koordinálása, valamint a nemzetközi megoldások elősegítése érdekében. Az USA elnöke rámutatott, hogy az Egyesült Államok régóta a tengeri hajózási jogok és szabadságok egyik fő védelmezője, az USA célja tehát továbbra is az óceánok békés célú nemzetközi használatának előmozdítása és megkönnyítése. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy valamennyi nemzetnek érdekében áll ezen jogok és szabadságok védelme, és ezért felelősséggel is tartozik.⁹⁴ A Piracy Policy kifejezett célja tehát az USA Kormánya politikájának és végrehajtási intézkedéseinek kialakítása a más államokkal, nemzetközi és regionális szervezetekkel való együttműködés érdekében a kalózkodás és a tengeren elkövetett más erőszakos bűncselekmények visszaszorítása céljából.⁹⁵

A dokumentum hivatkozik arra, hogy a kalózkodás olyan, egyetemleges joghatóság alá tartozó bűncselekmény, amelynek visszaszorítása érdekében minden állam köteles a lehető legteljesebb mértékben együttműködni. Tekintettel arra, hogy a kalózkodás az egész

⁹¹ The National Strategy for Maritime Security, p. 25.

⁹² Az elnöki utasítás szerint a dokumentumot az NSMS-hez kell csatolni, annak „B” mellékleteként.

⁹³ Policy for the Repression of Piracy and other Criminal Acts of Violence at Sea – Internet: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/06/20070614-3.html> (Letöltés: 2009. április 30.)

⁹⁴ Memorandum from the President – Internet: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/06/20070614-3.html> (Letöltés: 2009. április 30.)

⁹⁵ Piracy Policy, I. cikk.

világon fenyegeti a tengeri közlekedés szabadságát és biztonságát, aláássa a gazdaság biztonságát, és hozzájárul a gyenge vagy már összeomlott államok által jelentett globális destabilizáló hatáshoz, a kalózkodás fenyegeti az USA nemzeti biztonsági érdekeit is. A tengeren elkövetett jogellenes és erőszakos cselekmények (pl. jogellenes halászat, csempészet, és a terrorizmus) összekapcsolódása ugyanakkor további kihívásokat jelent.⁹⁶

Az USA tehát határozottan támogatja ezen bűncselekmények visszaszorítására irányuló törekvéseket. A magasabb szintű nemzeti dokumentumokban foglaltak megerősítéseként a Piracy Policy ismételten kifejti, hogy az Egyesült Államok – mint olyan kereskedelmi nagyhatalom, amelynek ezzel kapcsolatos érdekei a teljes tengeri területre kiterjednek – fizikai és gazdasági biztonsága jelentősen függ az állampolgárai és a partnerei által jogszerűen folytatott kereskedelemtől, amelynek feltétele a világ óceánjain való biztonságos közlekedés. A kalózkodás és a tengeri közlekedés elleni egyéb erőszakos bűncselekmények veszélyeztetik a tengeri közlekedési útvonalakat, akadályozzák a hajózás szabadságát és a kereskedelmi áruk szabad mozgását, valamint aláássák a regionális stabilitást. A kalózkodással és más tengeri bűncselekményekkel szembeni határozott fellépésnek komoly elrettentő üzenete van, az akciók azonban csak akkor lehetnek igazán hatékonyak, ha megvalósul az USA Kormányának valamennyi minisztériuma és ügynöksége közötti eredményes koordináció, és a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonása időben megtörténik.

Mínt hogy azonban a kalózkodás a tengerekhez fűződő érdekeket globális viszonylatban veszélyezteti, az ezen fenyegetéssel szembeni fellépés sem lehet csupán az USA felelőssége. Ennek megfelelően az USA kezdeményezni fogja más államoknál, valamint a nemzetközi és regionális szervezeteknél, hogy növeljék az erre fordítandó anyagi forrásaikat és képességeiket, illetve ösztönöznö fogja az illetékes hatóságokat a kalózkodás visszaszorítására, valamint arra, hogy a lehető legteljesebb mértékben vonják be a koalíciós eszközöket a kalózkodás visszaszorítására irányuló műveletekbe. Fontos tehát, hogy a kalózkodás visszaszorítására irányuló törekvések diplomáciai, katonai, felderítési, gazdasági, rendfenntartási és jogi intézkedéseket is magukban foglaljanak.⁹⁷ Az Egyesült Államok kalózellenes politikája az alábbi intézkedések megtételét teszi szükségesé:

⁹⁶ Piracy Policy, II. cikk.

⁹⁷ Piracy Policy, III. cikk.

- az Egyesült Államok hajói, állampolgárai és érdekei elleni kalóztámadások és más erőszakos bűncselekmények elkövetésének megelőzése;
- a kalózcselekmények megszakítása, illetve a kalózkodás megszüntetése, összhangban a nemzetközi joggal, valamint a parti állam, illetve a hajó lobogója szerinti állam jogaival és kötelességeivel;
- az amerikai érdekek közvetlen érintettsége esetén a tengeri területek ilyen bűncselekményekkel szembeni védtelenségének csökkentése;
- a kalózkodással gyanúsítható személyekkel szembeni eljárások megkönnyítése annak biztosítása érdekében, hogy a kalózkodásban résztvevő személyek felelősségre vonása megtörténjen, illetve annak elősegítése, hogy a kalózkodással, illetve a tengeri közlekedéssel szemben erőszakos bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyek mind a tengerparti államban, mind a hajó lobogója szerinti államban, mind pedig az Egyesült Államokban felelősségre vonhatók legyenek;
- a tengerek szabadságának (ide értve a nyílt tenger szabadságát is) megőrzése;
- a tengeri közlekedési útvonalak védelmezése;
- a kalózkodás, illetve a tengeri közlekedéssel szembeni más erőszakos bűncselekmények üldözésére irányuló nemzetközi erőfeszítésekben további vezető szerep betöltése, és ezen erőfeszítések támogatása, illetve az államok arra irányuló ösztönzése, hogy a problémával kapcsolatban akár egyénileg, akár nemzetközi együttműködés keretében határozott intézkedéseket tegyenek.⁹⁸

A Piracy Policy IV. fejezete az Elnök nemzeti biztonsági ügyekben, valamint a belbiztonsági és terrorizmusellenes ügyekben illetékes tanácsadói számára állapít meg végrehajtandó feladatokat.

PARTNERSÉG ÉS AKCIÓTERV AZ AFRIKA SZARVÁNÁL FOLYTATOTT KALÓZKODÁS ELLENI FELLÉPÉSRE

Amint arra fentebb már utalás történt, a tengeri kalózkodás a nemzetközi jog szerint olyan egyetemes bűncselekmény, amely megkülönböztetés nélkül veszélyezteti a tengeri kereskedelemben részt vevők életét, és negatív hatással van a nemzetek közös gazdasági érdekére. Egyetlen kalóztámadás számos ország érdekét sérti, ide értve többek között a hajó lobogója szerinti államot, a hajó tulajdonosának országát, a megtámadott hajó többnemzetiségű legénységének állampolgársága szerinti országokat, a támadás földrajzi helye szerinti régió országait, valamint a rakomány származása, illetve célja szerinti országokat. A kalóztámadások emellett

⁹⁸ Piracy Policy, III. cikk.

aláássák a nemzetközi tengeri közlekedési útvonalak biztonságába vetett bizalmat, gyengítik az országok legitimitását, fenyegetik az érintett országok jogszerű bevételeit és az újjáépítéshez szükséges forrásokat. A támadások következtében emelkedni fognak a tengeri biztosítási és áruszállítási költségek, nőni fog a környezeti károk veszélye, és veszélybe kerülnek maguk a tengerészek is, akik megsérülhetnek, esetleg meghalhatnak, vagy váltságdíj fejében foglyul ejthetik őket.

Mindezekből következően tehát az Egyesült Államoknak létfontosságú nemzeti érdeke a tengeri biztonság fenntartása, és az együttműködés a többi országgal az afrikai kalózkodás visszaszorításában. Emellett magának a nemzetközi közösségnek is egyetemes érdeke fűződik a tengeri kereskedelem – mint a gazdasági biztonság egyik meghatározó tényezője – folyamatosságának fenntartásához, valamint ahhoz, hogy védelmet nyújtson a tengeren elkövetett bűncselekményekkel és más veszélyes magatartásokkal szemben, ide értve a kalózkodást is. Mindezekre tekintettel az USA Nemzetbiztonsági Tanácsa⁹⁹ 2008 decemberében kidolgozta az „Afrika Szarvá”-nak (Horn of Afrika) nevezetett térségben uralkodó kalózkodással szembeni nemzeti akciótervet¹⁰⁰ (a továbbiakban: Akcióterv), amelynek célja, hogy ezzel a témával összefüggésben végrehajtsa a 2005 szeptemberében kiadott Tengeri Biztonságról szóló Nemzeti Stratégiát, valamint a 2007 júniusában kiadott, a kalózkodás és a tengeren elkövetett erőszakos bűncselekmények visszaszorításáról szóló nemzeti politikát.¹⁰¹ Az Akcióterv tehát – a somáliai helyzetre vonatkoztatva a problémát – részletes intézkedéseket tartalmaz NSMS és a Piracy Policy megvalósítása érdekében.

Figyelemre méltó, hogy az Akcióterv a fő célok között említi azt, hogy a hangsúlyt a haladéktalan műveleti ellenintézkedésekre kell helyezni a somáliai kalózkodás cselekményeinek megelőzése, megszakítása és megbüntetése céljából. Ezen cél elérése végső soron megkívánja a

⁹⁹ A Truman elnök idején, 1947-ben felállított Nemzetbiztonsági Tanács az Egyesült Államok elnökének legfőbb nemzetbiztonsági és külpolitikai tanácsadó fóruma. A Tanács feladatai közé tartozik – egyebek mellett – a nemzetbiztonsági és külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos politikák egyeztetése a külföldi kormányokkal. A Tanács elnöke az USA elnöke, állandó tagjai közé tartozik az USA alelnöke, a külügyminiszter, a pénzügyminiszter, a védelmi miniszter és az Elnök nemzetbiztonsági tanácsadója. A Tanács katonai tanácsadója a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke, felderítési tanácsadója pedig a Nemzeti Felderítési Hivatal igazgatója. A Tanács működéséről részletesebben ld. National Security Council – Internet: <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/> (Letöltés: 2009. április 15.)

¹⁰⁰ Countering Piracy off the Horn of Africa: Partnership & Action Plan – USA National Security Council (December, 2008) – Internet: http://www.marad.dot.gov/documents/Countering_Piracy_Off_The_Horn_of_Africa_-_Partnership_Action_Plan.pdf (Letöltés: 2009. április 15.)

¹⁰¹ Countering piracy, p. 3. A hivatkozott dokumentumok részletes ismertetését ld. fentebb.

szárazföldi műveletek végrehajtását is a tengeri műveletek megerősítése érdekében. Az Akcióterv tudomásul veszi azt a tényt, hogy a szomáliai partok mentén elburjánzott kalózkodás csupán egyik sajnálatos következménye a Szomáliában immár 20 éve tapasztalható tragikus eseményeknek. Mindebből következően a régióban a kalózkodás teljes és tartós visszaszorításához olyan hosszú távú intézkedésekre van szükség, amelyek segítségével Szomáliában létrejöhet egy működőképes kormányzat, rendfenntartó és biztonsági képességek, valamint gazdasági fejlődés.¹⁰²

Az NSMS végrehajtásaként az Akcióterv ismételten hangsúlyozza a hatékony globális partnerség szükségességét, amelynek rövid távon:

- a) be kell indítania a szomáliai kalózokkal kapcsolatos „következményszállító rendszert”¹⁰³;
- b) javítania kell a bevált kalózellenes gyakorlat megismertetését a gazdasági résztvevőkkel;
- c) támogatnia kell a kalózkodás visszaszorítása érdekében fellépni szándékozó államokat és/vagy elő kell segítenie a szárazföldön is a megfelelő hatások érvényesülését;
- d) ki kell terjesztenie a kalózszervezetek szárazföldön történő felbomlasztásához szükséges jogi és politikai kereteket.

A Piracy Policy-ban foglaltakkal összhangban az Akcióterv három elkülöníthető cselekvési útvonalat jelöl ki. *Ezek a cselekvési módok öt fő alappilléren nyugszanak:*

- a kalózellenes műveletekhez kötődő műveleti és felderítés-támogatás javítása;
- a kalózok elfogására és felelősségre vonására vonatkozó jogi keretek megerősítése;
- a kalózok pénzügyi műveleteinek megszakítása;
- a kereskedelmi hajók önvédelmi képességeinek megerősítése;
- a kalózkodáshoz való kedv elvételét célzó diplomáciai és információs erőfeszítések támogatása.¹⁰⁴

¹⁰² Countering piracy, p. 6.

¹⁰³ Az ún. „consequence delivery system” lényege egy olyan jogi mechanizmus működtetése, amely által a rendfenntartó és igazságszolgáltató képességek nélküli Szomáliában, illetve a szomáliai partok mentén garázdálkodó kalózokat is bíróság elé lehet állítani és felelősségre lehet vonni. Ld. KONTOROVICH, Eugene: 'A Guantanamo on the Sea': The Difficulties of Prosecuting Pirates and Terrorists – Internet: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1371122#

(Letöltés: 2009. június 9.)

¹⁰⁴ Countering piracy, p. 7.

Az Akciótervben meghatározott fő cselekvési útvonalak, valamint az azokhoz tartozó részfeladatok röviden az alábbiak szerint foglalhatók össze:

1) *A kalóztámadások megelőzése* a tengeri területek kalózkodással szembeni sérülékenységének csökkentése révén. Ezen fő cselekvési módhoz tartozik:

- a) a Kapcsolattartó Csoport (Contact Group)¹⁰⁵ létrehozása és fenntartása;
- b) az Ádeni-öbölben kialakított tengeri biztonsági járőrterület (Maritime Security Patrol Area – MSPA) megerősítése és bátorítás annak használatára;
- c) a hajók biztonsági értékelésének és biztonsági terveinek folyamatos naprakészen tartása;
- d) stratégiai kommunikáció fenntartása.¹⁰⁶

2) *A kalózkodás megszakítása és megszüntetése*, összhangban a nemzetközi joggal, valamint a parti állam, illetve a hajó lobogója szerinti állam jogaival és kötelességeivel. Ennek körébe tartozik:

- a) a regionális alapon működtetett Kalózellenes Koordinációs Központ támogatása, és működéséhez való hozzájárulás;
- b) a kalózkodás céljára kialakított hajók, valamint az ahhoz tartozó eszközök elkobzása és megsemmisítése;
- c) megakadályozó képességek állandó jelenléte;
- d) az ún. „shiprider” program¹⁰⁷, valamint más kétoldalú, és regionális kalózellenes megállapodások támogatása;
- e) a szárazföldi kalózbázisok megszüntetése;
- f) a kalózkodás bevételi forrásainak megszüntetése.¹⁰⁸

3) *A harmadik fő cselekvési vonalnak azt kell biztosítania*, hogy – megkönnyítve a kalózkodással gyanúsítható személyek felelősségre vonási eljárását a lobogó szerint vagy a partmenti állam, illetve adott esetben az

¹⁰⁵ Ld. Ref 1.

¹⁰⁶ Countering piracy, p. 7-10.

¹⁰⁷ Az ún. „shiprider” megállapodások alapján valamely nemzet rendfenntartó (rendőri) erőihez tartozó személy(ek) egy másik nemzet lobogója alatt közlekedő hajóra települ(nek), ezáltal hatékonyabban fel lehet lépni a kalóztámadásokkal szemben, illetve könnyebbé válik az elfogott kalózokkal szembeni bizonyítási eljárás lefolytatása. Részletesebben ld. FLYNT, Andrew: Piracy off the Coast of Africa: Will the United Nation’s ‘Shiprider Agreement’ Stop the Flood of Attacks? – In: The North Carolina Journal of Law & Technology (February 5th 2009) – Internet: <http://jolt.unc.edu/blog/2009/02/05/piracy-coast-africa-will-united-nation%E2%80%99s-%E2%80%99shiprider-agreement%E2%80%99-stop-flood-attacks> (Letöltés: 2009. március 30.)

¹⁰⁸ Countering piracy, p. 10-12.

Egyesült Államok részéről – a kalózcselekményeket elkövető személyek felelősségre vonása megtörténjen. Ennek végrehajtása érdekében:

- a) szükség van a felelősségre vonási eljárásokat formába öntő megállapodások megkötésére;
- b) támogatni kell a SUA Egyezmény¹⁰⁹ szerinti joghatóság gyakorlását;
- c) támogatni kell a vonatkozó nemzetközi egyezmények, valamint a nemzetközi szokásjog alkalmazását;
- d) ki kell terjeszteni a régió országainak azon képességeit, hogy átvállalják a kalózkodással gyanúsított személyekkel szembeni eljárás lefolytatását, ezen személyek kiadatását, vagy börtönbe zárását.¹¹⁰

Az Akciótervben foglaltak teljesítésére, koordinálására és a megjelölt cselekvési módozatok végrehajtásának figyelemmel kísérésére az Egyesült Államok Külügyminisztériuma és Védelmi Minisztériuma egy magas szintű tárcaközi szerv létrehozására kapott utasítást. Az eredményes végrehajtás érdekében ugyanakkor az Akcióterv szinte valamennyi minisztérium számára feladatul szabja, hogy forrásaik rendelkezésre állásának függvényében járuljanak hozzá a feladatokhoz, és az Akciótervben foglaltaknak megfelelően tegyenek további kezdeményezéseket.¹¹¹

A XXI. SZÁZAD TENGERI HATALMÁNAK EGYÜTTMŰKÖDÉSI STRATÉGIÁJA

A tengerek biztonságával foglalkozó amerikai stratégiai dokumentumok felsorolása nem lenne teljes az USA haditengerészete¹¹², tengerészgyalogsága¹¹³, valamint Parti Őrsége¹¹⁴ által együttesen, 2007 októberében kiadott Együttműködési Stratégia¹¹⁵ (a továbbiakban: Együttműködési Stratégia) nélkül. A dokumentum jelentőségét külön növeli az a tény, hogy – amint azt a legelső bevezető mondat ki is emeli – az amerikai fegyveres erőkön belül a tengeri biztonság garantálásában

¹⁰⁹ Ld. Ref. 81.

¹¹⁰ Countering piracy, p. 12-14.

¹¹¹ Countering piracy, p. 14.

¹¹² Az USA haditengerészetről részletesebben ld. Internet: <http://www.navy.mil/swf/index.asp> (Letöltés: 2009. június 9.)

¹¹³ Az USA tengerészgyalogságáról részletesebben ld. Internet:

<http://www.marines.mil/Pages/Default.aspx> (Letöltés: 2009. június 9.)

¹¹⁴ Az USA Parti Őrségről részletesebben ld. Internet: <http://www.uscg.mil/> (Letöltés: 2009. június 9.)

¹¹⁵ A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower (October, 2007) – U.S. Marine Corps, U.S. Navy, U.S. Coast Guard – Internet: <http://www.navy.mil/maritime/MaritimeStrategy.pdf> (Letöltés: 2009. június 9.)

érintett, fent említett három haderőnem¹¹⁶, mint tengerészeti erők (maritime forces)¹¹⁷ ezt megelőzően még soha nem adtak ki ilyen kollektív, stratégiai célú okmányt. Mindez tehát ékes bizonyítéka annak az új megközelítésnek, amely a közös cél megvalósítása érdekében integrálni igyekszik a haditengerészeti erőket a nemzeti fegyveres erők más elemeivel.¹¹⁸ Az Együttműködési Stratégia úgy jellemzi az Egyesült Államok és partnerei helyzetét, mint amelyben a hadszíntér méretű háború, illetve a teljes békében élés lehetősége egyaránt elég csekély. Az USA számára a kihívást az jelenti, hogy tengeri hatalmát oly módon érvényesítse, hogy megvédje létfontosságú nemzeti érdekeit, egyidejűleg azonban előmozdítsa a magasabb szintű kollektív biztonságot, stabilitást és bizalmat is.¹¹⁹ Mindez az amerikai tengerészeti erők korábban nem látott integrációja, illetve a partnerországok hasonló képességeivel való kiterjedt együttműködése révén érhető el leghatékonyabban.¹²⁰

A koncepció alapját az USA tengeri erőinek globális telepítése, folyamatos jelenléte és műveleti alkalmazkodóképessége adja. Míg ugyanis a szárazföldi erők tartós tengerentúli szárazföldi állomásoztatása esetleg kellemetlen gazdasági, szociális, vagy politikai következményekkel járhat, a tengerészeti erők tengereken – mint közlekedési útvonalakon – való állandó jelenléte biztosítja a szükséges rugalmasságot, vagyis a műveleti területre történő gyors telepítést, és az erőknek az aktuális igényekhez történő igazítását. Minden olyan helyen tehát, ahol magas a konfliktus veszélye, illetve ahol az Egyesült Államok a partnerei számára bizonyítani akarja a béke és biztonság iránti elkötelezettségét, az USA összpontosított és harcképes haditengerészeti harccsoportokat (task force) fog telepíteni, hogy ezáltal is csökkentse a regionális konfliktusok hatását, az érintett hatalmakat elrettentse a háborútól, amennyiben pedig az elrettentés nem járna sikerrel, a haditengerészeti erők az összhaderőnemi, valamint többnemzeti erők részeként hatékonyan részt vehetnek a háború sikeres megvívásában. Az Együttműködési Stratégia szerint a küldetésorientált és misszió-specifikus tengerészeti erők globális és állandó jelenléte elősegíti a nemzetközi partnerekkel kialakított együttműködési kapcsolatok fenntartását, megelőzi, de legalábbis csökkenti a válságok kialakulásának

¹¹⁶ Az amerikai fegyveres erők öt haderőneméből (szárazföldi erők, légierő, haditengerészet, tengerészgyalogság, Parti Őrség) az első négy a Védelmi Minisztérium irányítása alá tartozik, míg a Parti Őrség – amely katonai és rendfenntartó feladatokkal egyaránt rendelkezik – békeidőben a Belbiztonsági Minisztérium irányítása alatt áll, háborús időszakban viszont szintén a Védelmi Minisztérium irányítása alá kerül. Bővebben ld. Internet: <http://www.uscg.mil/> (Letöltés: 2009. június 9.)

¹¹⁷ A tengerészeti műveletekben együttműködő három haderőnem egységes megjelölésére a dokumentum felváltva használja a „maritime forces”, illetve a „sea services” kifejezéseket.

¹¹⁸ A Cooperative Strategy, p. 3.

¹¹⁹ A Cooperative Strategy, p. 4.

¹²⁰ A Cooperative Strategy, p. 5.

lehetőségét, ezáltal pedig hozzájárul a mélyebb értelemben vett nemzetvédelemhez (homeland defense-in-depth).¹²¹

Az integrált tengerészeti erők képességei tehát – szükség szerint kiegészítve a különleges erők és más együttműködő nemzeti hatóságok által nyújtott támogatással – békében vagy válságok idején egyaránt rugalmasabban igazíthatók a telepítési régió által támasztott követelményekhez. Az Együttműködési Stratégia külön kiemeli a békeidejű jelenlét fontosságát az afrikai térségben, valamint a nyugati féltekén¹²². A mélyebb értelemben vett nemzetvédelemnek ugyanis szerves része a fenyegető veszély mielőbbi, vagyis az amerikai partoktól lehető legtávolabbi felismerése és semlegesítése. Ebből következően a tengeri erőknek szorosan együtt kell működniük a tengeri felderítés megfelelő szintjének biztosítása érdekében, különös tekintettel a határokon átnyúló fenyegetésekre, vagyis a terrorizmusra, a szélsőségesek tevékenységére, a tömegpusztító fegyverek elterjedésére, a kalózkodásra, az ember-, kábítószer-, illetve fegyverkereskedelemre, és hasonló bűncselekményekre.¹²³

Az Együttműködési Stratégia rögzíti, hogy az USA tengerészeti erőinek *a partnerség megerősítése érdekében az alábbi hat kulcsfontosságú képességgel (core capabilities) kell rendelkezniük:*

1) *Előretolt jelenlét (Forward Presence)*. A tengerészeti erőknek jelen kell lenniük különösen azokon a helyeken, amelyek veszélyt jelenthetnek az Egyesült Államokra. Az előretolt jelenlét megkönnyíti a környezet, illetve az abban tevékenykedő fontosabb személyek megismerését, amely különösen fontos lehet akkor, ha az addig békés környezetben konfliktusok alakulnak ki. Figyelemmel az érintett országok szuverenitására is, a jelenlét és az ezáltal kifejtett hatás révén hatékony válaszok adhatók a kialakuló válságokra. Az előretolt jelenlét emellett lehetővé teszi a terroristák elleni fellépést már az amerikai nemzeti határoktól távoli térségekben is.

2) *Elrettentés (Deterrence)*. Az Együttműködési Stratégia hivatkozik arra a jól ismert tételre, miszerint sokkal jobb megelőzni a háborút, mint megvívni azt. A dokumentum szerint az agressziótól való elrettentést globálisan, regionálisan és határokon átnyúlóan kell érteni, hagyományos, nem hagyományos, és nukleáris eszközök által egyaránt. A műveleti

¹²¹ A Cooperative Strategy, p. 8.

¹²² A „nyugati félteke” (Western Hemisphere) a Földnek az angliai Greenwich-en áthaladó 0-dik hosszúsági foktól nyugatra eső része, a 180-dik hosszúsági fokig.

¹²³ A Cooperative Strategy, p. 10.

területen folytatott hatékony biztonsági együttműködés a kiterjesztett elrettentés (extended deterrence) részét képezi, amely megteremti a biztonságot és megszünteti a konfliktus lehetőségét.

3) *A tenger ellenőrzése (Sea Control)*. A tengeren való szabad mozgás lehetősége az összhaderőnemi művelet végrehajtásának egyik legfontosabb feltétele, ezért a tenger ellenőrzése a tengeri terület valamennyi dimenziójára – a tenger mélye, a felette levő légtér, illetve a világűr, vagy az információs tér (cyberspace) – kiterjedő képességeket kíván. Az Együttműködési Stratégia határozottan rögzíti, hogy az Egyesült Államok nem fogja megengedni olyan körülmények kialakulását, amelyek megakadályozzák a tengerészeti erők szabad mozgását, vagy bizonyos területekhez való szabad hozzáférést, illetve meg fogja akadályozni, hogy bármely ellenség a létfontosságú tengeri közlekedési vagy kereskedelmi útvonalak lezárásának szándékával megszakítsa a globális ellátási láncot. A tengerészeti erőknek tehát képesnek kell lenniük kialakítani a helyi tengeri ellenőrzést, mindenhol, ahol erre szükség van, ideális esetben a baráti országokkal és más szövetségesekkel együttműködésben, de ha szükséges, önállóan is.

4) *Erőkivetítés (Power Projection)*. A hiteles harcképesség alapja a kihívások legyőzése, az erő kivetítése és fenntartása. Az erők gyors összevonása és fenntartása, valamint az összhaderőnemi és/vagy többnemzeti művelet végrehajtása érdekében tehát az Egyesült Államok robusztus tengeri szállítási kapacitást alakít ki, amely viszont jelentős mértékben függ egy erős tengeri kereskedelmi szállítási bázis létezésétől, és annak létfontosságú eszközeinek rendelkezésre állásától.

5) *Tengerek biztonsága (Maritime Security)*. A tengerek biztonságának kialakítása és fenntartása szempontjából különösen fontos a fenyegető veszélyek – ide értve a kalózkodást, a terrorizmust, a fegyverek elterjedését, a kábítószer-kereskedelmet és más büntetendő cselekményeket – elhárítása a háborús időszakokon kívül is. Ezen határokon átnyúló, nem katonai fenyegetésekkel szembeni fellépés szolgálja a haza védelmét, tovább erősíti a globális biztonságot, és biztosítja a hajózás szabadását, amely valamennyi nép érdekében áll.

6) *Humanitárius segítségnyújtás és katasztrófavédelem (Humanitarian Assistance and Disaster Response)*. A válságmentes időszakokban kialakított kapcsolatokra építve a tengerészeti erőknek képesnek kell lenniük az emberi szenvedés csökkentésére irányuló közös erőfeszítésekben való részvételre, akár a válságokat megelőző, akár az azokra reagáló műveletek keretében. A tengerészeti erők expedíciós

képességei ugyanis egyedülálló lehetőséget nyújtanak az ilyen jellegű segítségnyújtásban való közreműködésre.¹²⁴

Az Együttműködési Stratégia három fő területet emel ki, amelyek kulcsfontosságúak az eredményes végrehajtás szempontjából:

a) *Az integráció és az együttműködés javítása.* A parancsnokokkal szemben egyre határozottabb elvárásként fogalmazódik meg a misszió-specifikus erők kialakítása, amely a tengerészeti erők integrált alkalmazását is előtérbe helyezi. Amint arra az Együttműködési Stratégia is rámutat, a tengerészeti erőknek együtt (egyként) kell fellépniük (work as one) az ország védelme érdekében, hiszen az Egyesült Államok védelmének ügye nem osztható fel bizonytalan földrajzi határok megrajzolásával például a haditengerészet és a Parti Őrség között. Amennyiben tehát az ország biztonságának védelme ezt kívánja, a Parti Őrség egységeinek képesnek kell lenniük feladatot ellátni az ország határaitól több ezer mérföld távolságra, ugyanígy a haditengerészetnek is alkalmasnak kell lennie műveleti feladat végrehajtására az országhatár közvetlen közelében. Hasonlóképpen, a tengerészgyalogságnak is készen kell állnia a különböző küldetések teljesítésére, legyen szó partraszállási műveletek végrehajtásáról, vagy a legkülönbözőbb hajókon való szolgálat teljesítéséről. Ugyancsak az együttműködési képesség körébe tartozik a más nemzetek különböző szintű technikai színvonalon álló tengerészeti egységeivel való interoperabilitás megteremtése. Ezt szolgálja az ún. Globális Tengerészeti Partnerség (Global Maritime Partnership) kezdeményezés¹²⁵, amelynek célja, hogy katalizátorként működjön a tengeri biztonság megteremtéséhez szükséges, intenzívebb nemzetközi együttműködés kialakításához.

b) *Erőteljesebb információszerzés.* A hatékonyság érdekében lényegesen növelni kell a tengeri területre kiterjedő információszerzésben való részvételt, és javítani kell a felderítési és megfigyelési (intelligence, surveillance, reconnaissance – ISR) képességeket. A tengerészeti erők feladata, hogy részt vegyenek az információk továbbításában, hozzájárulva ezzel az országot fenyegető veszélyek lehető legkorábbi, még a határoktól távol történő semlegesítéséhez.

¹²⁴ A Cooperative Strategy, p. 12-14.

¹²⁵ A 2006-ban meghirdetett, és „1000 hajós haditengerészet” (1000 ship navy) néven ismertté vált kezdeményezésről részletesebben ld. FEIN, Geoff: Global Maritime Partnership” Gaining Steam At Home And With International Navies – Internet: http://www.navy.mil/navydata/cno/mullen/DEFENSE_DAILY_25OCT06_Global_Maritime_Partnership_Gaining_Steam_At_Home_And_With_International_Navies.pdf (Letöltés: 2009. június 10.), valamint GALDORISI, George - Dr. SUTTON, Darren: Achieving the Global Maritime Partnership: Operational Needs and Technical Realities – Internet: <http://dSPACE.dsto.defence.gov.au/dSPACE/bitstream/1947/8669/1/RUSI%2520Paper%2520Final.pdf> (Letöltés: 2009. június 10.)

c) *A személyi állomány felkészítése.* Különös tekintettel az Együttműködési Stratégiában foglaltakat végrehajtó tengerészeti erők lényegesen eltérő jellegére, a három haderőnem személyi állományát is megfelelőképpen fel kell készíteni az előttük álló kihívásokra és az alkalmazás lehetőségeire. A dokumentum elismeri, hogy a tengerészeti erők általában kevésbé centralizált körülmények között szokták végrehajtani feladataikat, ezért az új stratégia végrehajtása során a parancsnokoknak komoly kihívásokkal, és stratégiai fontosságú küldetésekkel járó, lényegesen magasabb szintű felelősséggel kell megbirkózniuk. A nemzetközi közösséggel való eredményes együttműködés érdekében a kiterjesztett képzési formák által és kölcsönös kezdeményezések révén javítani kell az érintett régióra, valamint annak kultúrájára vonatkozó ismereteket is.¹²⁶

ÖSSZEFOGLALÁS

A fentiekben részletesen megvizsgált dokumentumok alapján megállapítható, hogy az Amerikai Egyesült Államok – mint a világgazdaság és kereskedelem egyik legfőbb szereplője – számára nem lehet közömbös, milyen veszélyek és milyen mértékben fenyegetik a tengeri közlekedési útvonalakat, még ha azok több ezer kilométerre vannak is a nemzeti határaitól. A globális kereskedelem szabadsága elsőrendű szempont az USA nemzetgazdasága szempontjából, a szabad tengeri közlekedés veszélyeztetése tehát – bárhol legyen is az – súlyosan sérti az USA gazdasági érdekeit. Minthogy egy ország gazdasági biztonsága a szélesebb értelemben vett nemzeti biztonság fontos része, a gazdasági biztonságot fenyegető veszélyek egyben további biztonsági kockázatot rejtenek. Látható ugyanakkor, hogy az Egyesült Államok a tengeri biztonságot – mint a gazdasági biztonság egyik alapfeltételét – átfogóan és globálisan értelmezi, ezért célja minden olyan veszély kizárása vagy legalábbis minimalizálása, amely akár a tengeri kereskedelmi rendszert és infrastruktúrát (ide értve a közlekedési útvonalakat is), akár az abban résztvevő személyeket, vagy az alkalmazott eszközöket fenyegeti.

A megvizsgált stratégiai szintű dokumentumokból azonban az is kitűnik, hogy az USA a tengeri biztonságot fenyegető veszélyek közül elsősorban a terrorizmust, és a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának veszélyét hangsúlyozza, a kalózkodás, mint a jelenkor egyik sajnálatos módon ismételt elburjánzott biztonsági fenyegetése csupán a dokumentum-hierarchia alacsonyabb, végrehajtási szintjén jelenik meg. Végül azt is hangsúlyozni kell, hogy – a dokumentumok tanúsága szerint –

¹²⁶ A Cooperative Strategy, p. 15-17.

az Egyesült Államok nem kíván egyedül fellépni a tengeri biztonságot fenyegető veszélyekkel szemben, hanem kiemelt szerepet szán a nemzetközi együttműködésnek. Ennek egyik oka a tengereken érvényesülő sajátos jogi rendszer: külön kell vizsgálni ugyanis a joghatóság alakulását a nyílt tengeren, illetve valamely állam területéhez tartozó tengerrészekben. A másik fő ok pedig a tengeri szállítási módra jellemző, sajátos nemzetközi jelleg, amely szerint egy hajót ért támadás egyidejűleg több ország érdekeit is sértheti. Nyilvánvaló azonban, hogy az USA érdekelt az érintett országok együttműködésének előmozdításában, és továbbra is vezető szerepet kíván játszani a nemzetközi közösség összehangolt fellépésének koordinálásában.

Irodalomjegyzék

A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower (October, 2007) – U.S. Marine Corps, U.S. Navy, U.S. Coast Guard – Internet: <http://www.navy.mil/maritime/MaritimeStrategy.pdf> (Letöltés: 2009. június 9.)

Announcement of Counter-Piracy Initiatives – **Washington, DC**, (April 15, 2009) Internet: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/04/121758.htm> (Letöltés: 2009. április 30.)

Az elrabolt óriás tankhajóval zsarolnak a kalózok – Internet: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20081121-kalozok-25-millios-valtsagdijjat-kernek-a-sirius-starert.html> (Letöltés: 2008. november 20.)

Brit és orosz hadihajók vertek vissza egy kalóztámadást (2008. november 12.) – Internet: http://hvg.hu/vilag/20081112_kaloztamadas_szomalia.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

CIA Factbook, Somalia – Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (Letöltés: 2008. december 19.)

Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia – **Bureau of Political-Military Affairs** (January 14, 2009) – Internet: <http://www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/121054.htm> (Letöltés: 2009. április 30.)

Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention, 1988) Internet: http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/maritime.pdf (Letöltés: 2009. április 27.)

Countering Piracy off the Horn of Africa: Partnership & Action Plan – USA National Security Council (December, 2008) – Internet: http://www.marad.dot.gov/documents/countering_piracy_off_the_horn_of_africa_-_partnership_action_plan.pdf (Letöltés: 2009. április 15.)

DIXON, Robyn: Obama vows to fight piracy - **Tribune Newspapers**, April 14, 2009 – Internet: http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi-pirates_14apr14,0,2942506.story (Letöltés: 2009. április 30.)

Egyiptomi teherhajót raboltak el a kalózok – Internet: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20090101-egyiptomi-teherhajot-raboltak-el-a-kalozok.html> (Letöltés: 2009. január 10.)

FEIN, Geoff: „Global Maritime Partnership” Gaining Steam At Home And With International Navies – Internet: http://www.navy.mil/navydata/cno/mullen/DEFENSE_DAILY_25OCT06_Global_Maritime_Partnership_Gaining_Steam_At_Home_And_With_International_Navies.pdf (Letöltés: 2009. június 10.)

FLYNT, **Andrew:** Piracy off the Coast of Africa: Will the United Nation’s ‘Shiprider Agreement’ Stop the Flood of Attacks? – In: The North Carolina Journal of Law & Technology (February 5th 2009) – Internet: <http://jolt.unc.edu/blog/2009/02/05/piracy-coast-africa-will-united-nation%E2%80%99s-%E2%80%98shiprider-agreement%E2%80%99-stop-flood-attacks> (Letöltés: 2009. március 30.)

Fund for Peace – Failed State Index – Internet: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140 (Letöltés: 2009. március 30.)

GALDORISI, George - Dr. SUTTON, Darren: Achieving the Global Maritime Partnership: Operational Needs and Technical Realities – Internet: <http://dSPACE.dsto.defence.gov.au/dSPACE/bitstream/1947/8669/1/RUSI%2520Paper%2520Final.pdf> (Letöltés: 2009. június 10.)

GROTIUS, Hugo: The Rights of War and Peace: Including the Law of Nature and of Nations - Translated by A. C. Campbell - Adamant Media Corporation, 2001 - ISBN 1402100663 - 441 p.

Hadihajó-erődemonstráció a kalózok által elrabolt hajónál (2008. október 1.) – Internet: http://hvg.hu/vilag/20081001_kalozok_szomalia_ukran_teherhajo.aspx (Letöltés: 2008. november 18.)

HERCEGH, Géza (Szerk.): Nemzetközi jog (Egyetemi tankönyv) – Tankönyvkiadó, Budapest (1989) – ISBN: 963-18-1903-5 – 372 p.

Kalózveszély - high-tech támadások nemzetközi vizeken – Hírszerző összeállítás (2008. november 20.) – Internet: http://www.hirszerzo.hu/cikk/kalozveszely_high-tech_tamadasok_nemzetkozi_vizeken.87754.html (Letöltés: 2009. április 15.)

KNIGHT, W. Andy: Adapting the United Nations to a Postmodern Era – Palgrave Publishers Ltd (2001) – ISBN: 0-333-80150-4 – 298 p.

KONTOROVICH, Eugene: 'A Guantanamo on the Sea': The Difficulties of Prosecuting Pirates and Terrorists – Internet:

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1371122# (Letöltés: 2009. június 9.)

MENKHAUS, Ken: Somalia: State Collapse and Threat of Terrorism – Adalphi Paper 364, Oxford University Press, New York (2004) – ISBN: 0-19-851670-3 – 92 p.

Memorandum from the President – Internet: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/06/20070614-3.html> (Letöltés: 2009. április 30.)

National Defense Strategy (June, 2008) – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/2008%20national%20defense%20strategy.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

National Drug Control Strategy (February, 2003) – Internet: http://www.cicad.oas.org/Fortalecimiento_Institucional/eng/National%20Plans/USA%202003.pdf (Letöltés: 2009. május 2.)

National Incident Management System (December, 2008) - Department of Homeland Security - Internet: http://www.fema.gov/pdf/emergency/nims/NIMS_core.pdf (Letöltés: 2009. április 2.)

National Response Plan (December, 2004) – Department of Homeland Security – Internet: <http://www.scd.state.hi.us/documents/nrp.pdf> (Letöltés: 2009. április 2.)

National Security Council – Internet: <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/> (Letöltés: 2009. április 15.)

National Strategy for Combating Terrorism (September, 2006) – Internet: <http://www.cbsnews.com/htdocs/pdf/NSCT0906.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

National Strategy for Homeland Security (October, 2007) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/nat_strat_homelandsecurity_2007.pdf (Letöltés: 2009. május 2.)

National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction (December, 2002) – Internet: http://www.cfr.org/publication/9066/national_strategy_to_combat_weapons_of_mass_destruction.html (Letöltés: 2009. május 2.)

Óvatos a NATO: rakétákkal támadhatnak a kalózok (2008. 11. 19.) – Internet: http://atv.hu/hircentrum/2008_nov_ovatos_a_nato_raketakkal_tamadhatnak_a_kalozok_video.html (Letöltés: 2008. november 20.)

Policy for the Repression of Piracy and other Criminal Acts of Violence at Sea – Internet: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/06/20070614-3.html> (Letöltés: 2009. április 15.)

SHANE, Leo: Pirate attacks down, but concerns linger – Stars and Stripes, **March 6, 2009** – Internet: <http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61148> (Letöltés: 2009. március 30.)

Somalia: drought, conflict and high food prices spell disaster – WFP Media Backgrounder, September 2008 – Internet: <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp189741.pdf> (Letöltés: 2008. december. 30.)

Somali Pirates seized freighter carrying 33 T-72 tanks (26 September, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/09/26/somali-pirates-seized-freighter-carrying-33-t-72-tanks/> (Letöltés: 2008. november 30.)

Somali Pirates seize supertanker Sirius Star (November 18, 2008) – Internet: <http://www.maritimeterrorism.com/2008/11/18/somali-pirates-seize-supertanker-sirius-star/> (Letöltés: 2008. november 30.)

The National Military Strategy (2004) – Internet: <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf> (Letöltés: 2009. május 2.)

The National Security Strategy of the United States of America (2002) – The White House, Washington (September, 2002) – Internet: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/nss.pdf> (Letöltés: 2009. április 15.)

The National Security Strategy of the United States of America – The White House, Washington (March 2006) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ord516=OrgaGrp&ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=15462> (Letöltés: 2009. április 15.)

The National Strategy for Maritime Security (September 20, 2005) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/HSPD13_MaritimeSecurityStrategy.pdf (Letöltés: 2009. április 30.)

The National Strategy for the Physical Protection of Critical Infrastructure and Key Assets (February, 2003) – Internet: http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/Physical_Strategy.pdf (Letöltés: 2009. május 2.)

United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 10 December, 1982, – Internet: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (Letöltés: 2009. január 30.)

United Nations Security Council, Report of the Secretary-General on the situation in Somalia, 17 November 2008, S/2008/709 – Internet: <http://www.undemocracy.com/S-2008-709.pdf> (Letöltés: 2009. március 30.)

WARDEN, James: Combined Task Force 151 hunts down pirates in the Gulf of Aden – In.: Stars and Stripes, **March 29, 2009** – Internet:

<http://www.stripes.com/article.asp?section=104&article=61656> (Letöltés: 2009. március 30.)

További felhasznált internetes oldalak:

http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosomi.htm (Letöltés: 2009. március 30.)

http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosom2.htm (Letöltés: 2009. március 30.)

<http://www.un.org/Docs/sc/> (Letöltés: 2009. március 30.)

http://www.cargolaw.com/2008nightmare_mv_biscaglia.html (Letöltés: 2009. január 10.)

<http://www.state.gov/s/crs/> (Letöltés: 2009. április 2.)

<http://www.navy.mil/swf/index.asp> (Letöltés: 2009. június 9.)

<http://www.marines.mil/Pages/Default.aspx> (Letöltés: 2009. június 9.)

<http://www.uscg.mil/>

Dr. Varga Attila Ferenc alezredes
HM Jogi Főosztály, ov.h.

Az európai kollektív önvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében, különös tekintettel az EU kollektív önvédelmi klauzulájára, és annak lehetséges alkalmazási körére

„A közös kül- és biztonságpolitika, valamint az európai védelem- és biztonságpolitika lényege az, hogy közösen erősek vagyunk”¹

A Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével az Európai Unió alapszerződésében került rögzítésre a tagországok egymással szembeni kollektív védelmi kötelezettsége. Jóllehet az európai kölcsönös önvédelem igénye már korábban is megjelent, uniós szintű megfogalmazását több körülmény hátráltatta. Jelen dolgozat szerzője arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a kollektív önvédelem mai rendszerét a nemzetközi jogban, és ismertesse az EU kollektív önvédelmi klauzula lehetséges alkalmazásával kapcsolatos anomáliákat.

Kulcsszavak: kollektív önvédelem, Európai Unió, nemzetközi jog, agresszió

By the entry into force of the Lisbon Treaty, the obligation of the collective self-defense of the member states has been laid down in the basic document of the European Union. Although the need for a European collective self-defense already appeared some time ago, phrasing it at EU level was hindered by many circumstances. The author of this article intends to introduce the system of the collective self-defense in the international law, as well as to present the anomalies related to the possible use of the EU collective self-defense clause.

Key words: collective self-defense, European Union, international law, aggression

Az Európai Unió tagállamainak állam- és kormányfői által 2007. december 13-án aláírt Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-i hatályba lépése sok szempontból új korszak kezdetét jelentette az Európai Unió történetében. Az Unió önálló jogalanyiségének rögzítése, a kiterjedt intézményi és döntéshozatali reformok, valamint az egyes politikákban bekövetkezett változások célja az integráció további elmélyítése, a működés hatékonyságának fokozása, és az egységes fellépés lehetőségének megteremtése. A változások érintették az EU biztonság- és védelempolitikájába tartozó kérdéseket is, amelyek közül az egyik, viszonylag kevés visszhangot kiváltó fejlemény az EU kölcsönös önvédelmi klauzulájának alapszerződésbe iktatása volt. Az alábbiakban jelen cikk szerzője ezen rendelkezések

¹ Biztonságos Európa egy jobb világban, Európai Biztonsági Stratégia (2003. december) – Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (Letöltés: 2010. május 3.), p. 13.

elemzésére tesz kísérletet, bemutatva a kollektív önvédelem nemzetközi megfogalmazásának sajátosságait, és annak hátterét.

A kollektív önvédelem a nemzetközi jogban

A Népszövetség Alapdokumentumának² 10. cikke már 1919-ben rögzítette, hogy a tagállamok tiszteletben tartják és a külső agresszióval szemben megóvják a Szövetség valamennyi tagállamának területi integritását és fennálló politikai függetlenségét. Ilyen agresszió, illetve annak veszélye, vagy azzal való fenyegetés esetén a Tanács ajánlást tesz arra vonatkozóan, hogy milyen eszközökkel (intézkedések meghozatalával) kell ezen kötelezettségnek eleget tenni. A 11. cikk szerint bármilyen háború vagy háborús veszély, függetlenül attól, hogy közvetlenül érinti-e a Népszövetség bármely tagját, súlyos aggodalomra ad okot az egész Szövetség részéről, ezért a Szövetség bármilyen cselekményt végrehajthat, ami a népek békéjének megőrzése szempontjából ésszerű és hatékony.

A 16. cikk rendelkezései szerint amennyiben a Szövetség bármely tagja – figyelmen kívül hagyva a viták békés rendezésére vonatkozó kötelezettségét – háborút indít, ez „*ipso facto*” a Szövetség valamennyi tagállama elleni háborúnak tekintendő. Ebből következően a tagállamok kötelezik magukat, hogy:

- haladéktalanul megszakítanak mindenfajta kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatot a kötelezettségszegő állammal;

- állampolgáraik számára megtiltanak mindenfajta érintkezést a *renitens* állam polgáraival; valamint

- intézkedéseket tesznek mindenfajta pénzügyi, gazdasági és személyes kapcsolat megelőzésére a kötelezettségszegő állam polgárai és bármely más állam polgárai között, függetlenül attól, hogy ez utóbbi állam a Szövetség tagja, vagy sem. Ilyen esetekben a Tanács kötelessége, hogy az érintett kormányok számára ajánlásokat tegyen arra vonatkozóan, hogy milyen hatékony szárazföldi, haditengerészeti vagy légi erővel járuljanak hozzá a Szövetség tagállamai a Szövetség Alapokmányában foglaltakat megvédeni hivatott fegyveres erőhöz. A Szövetség tagállamai a továbbiakban egyetértenek abban, hogy az ezen cikk alapján tett pénzügyi és gazdasági intézkedések révén kölcsönösen támogatni fogják egymást:

- annak érdekében, hogy minimálisra csökkentsék a fenti intézkedések megtételéből adódó veszteségeket és hátrányokat;

- a kötelezettségszegő országnak bármelyikükre vonatkozó speciális intézkedéseivel szembeni ellenállásban; továbbá

- megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy területükön áthaladhassanak a Szövetség azon tagállamainak fegyveres erői, amelyek együttműködnek a Szövetség Alapokmánya rendelkezéseinek megvédésében. Végeredményképpen a Tanács, a többi tagország képviselőjének egyetértése mellett kizárhatja a Szövetség tagállamainak sorából azon tagállamot, amely megsértette a Szövetség bármely megállapodását.

Ma már tudjuk, hogy a Népszövetség – különböző okok miatt³ – nem tudta hatékonyan betölteni a szerepét és magakadályozni a II. világháború pusztítását. A

² The Covenant of the League of Nations – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Letöltés: 2010. május 2.)

³ Az okok között egyebek mellett megemlíthetjük azt is, hogy nem tudott egyetemes nemzetközi szervezetté válni, hiszen tagjainak száma a csúcsideőszakban (1934-35 között) is összesen csupán 58 volt, amely a II. világháborút megelőző időben folyamatosan csökkent. Emellett, a II. világháborúban fontos szerepet játszó országok közül Németország, Olaszország és Japán kiléptek a NSZ-ből, a Szovjetuniót pedig kizárták. Az NSZ-t megszüntető utolsó Közgyűlésen, 1946-ban összesen 46 ország vett részt. Vö. The end of the League of Nations – The United Nations Office at Geneva – Internet: [http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/\(httpPages\)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/(httpPages)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument) (Letöltés: 2010. május 12.)

Népszövetségnek a kollektív biztonság és védelem garantálására való képtelenségét szemléletesen jellemezte *Stanley Baldwin* brit miniszterelnök, amikor 1936. június 23-án az olasz-abesszíniai háború kapcsán úgy fogalmazott, hogy a kollektív biztonság intézménye „végre megbukott, mert szinte valamennyi európai állam tartózkodik azon lépések megtételétől, amelyeket úgy nevezhetnék, hogy katonai szankciók (...) A valós ok, vagy a fő ok az volt, hogy hetek alatt rá kellett jönnünk, hogy az agresszor államon kívül nem volt más állam, amely kész lett volna a háborúra (...) Ha a kollektív fellépés realitás lenne, és nem egy olyan dolog, miről csak beszélünk, akkor az azt jelentené, hogy nem csupán minden ország készen állna a háborúra, de készen is kellene lenniük közösen háborúba menni. Ez borzalmas dolog, de a kollektív biztonságnak egy szükséges része.”⁴

A II. világháborút követően, az államok békés együttműködését, nemzetközi kapcsolataik békés mederben tartását zászlajára tűző Egyesült Nemzetek Szövetsége a Biztonsági Tanács elsődleges felelősségi körébe helyezte a nemzetközi béke és biztonság fenntartását. Az ENSZ Alapokmány 51. cikke ugyanakkor elismeri az államok természetes önvédelmi jogát, és rögzíti, hogy fegyveres támadás esetén minden tagállamnak joga van egyénileg vagy kollektív módon megvédenie magát mindaddig, amíg az ENSZ Biztonsági Tanácsa meg nem hozza a szükséges intézkedéseket a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében. Az Alapokmány 52. cikke ugyanakkor azt is lehetővé teszi, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében, egy adott régióra vonatkozó megfelelő intézkedések megtétele céljából regionális megállapodások szülessenek.⁵

Az azonos földrajzi régióba tartozó államok nemzetközi megállapodásban rögzített kollektív önvédelmi kötelezettségére klasszikus példaként az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkét szokás megemlíteni, amely szerint a részes államok kijelentették, hogy bármelyikük elleni fegyveres támadást valamennyiük elleni fegyveres támadásnak fognak tekinteni, és gyakorolva az ENSZ Alapokmánya szerinti egyéni vagy kollektív önvédelem jogát, külön-külön vagy együttesen, haladéktalanul a megtámadott fél segítségére sietnek, és megteszik azokat az intézkedéseket, ide értve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyek az észak-atlanti térség biztonságának helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesek.⁶

A kollektív önvédelmi együttműködésre ugyanakkor számtalan egyéb példa is akad. A második világháborút követő időszakban az államok – többnyire földrajzi (regionális) alapon, az ENSZ Alapokmány fentebb hivatkozott 52. cikke alapján – sorra kötötték egymással a különböző, kölcsönös önvédelmi kötelezettséget is tartalmazó védelmi együttműködési megállapodásokat. A létrehozott szövetségek némelyike nem volt hosszú életű, és az együttműködés eredményességét illetően is lehetnek fenntartásaink. Ilyen, ma már nem létező szövetség volt például a Dél-kelet Ázsiai Megállapodás Szervezete (Southeast Asia Treaty Organization - SEATO), amely 1954. szeptember 8-án alakult és 1977. június 30-án szűnt meg.⁷ Ugyancsak nem létezik ma már a Közép-Keleti Szövetség Szervezete (Middle East Treaty Organization – METO), amely a NATO mintájára, az 1955. február 24-én Törökország és Irak által megkötött Bagdadi Paktumra alapozva jött létre, és amely az alapítók mellett Pakisztánt és Iránt, valamint az Egyesült Királyságot, és az USA-t (megfigyelőként) tömörítette. Irak kiválásával, 1959-ben a szervezet felvette a Központi Szerződés Szervezete (Central Treaty Organization - CENTO) nevet, majd Irán és Pakisztán kiválását követően,

⁴ Vö. The Power of the Powerless – Internet:

<http://www.britannica.com/bps/additionalcontent/18/27253787/THE-POWER-OF-THE-POWERLESS>

(Letöltés: 2010. május 12.)

⁵ Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (Letöltés: 2010. május 2.), Chapter VII, Article 51.; Chapter VIII, Article 52.

⁶ The North Atlantic Treaty – Washington D.C. (4 April 1949) – Internet:

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2010. május 2.), Article 5.

⁷ A SEATO megállapodás szövegét ld. Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact; September 8, 1954) – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp (Letöltés: 2010. május 6.).

1979-ben megszűnt.⁸ Nem létezik ma már a Varsói Szerződés sem. Az 1955. május 1-én Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia és Szovjetunió által aláírt, a barátságról, az együttműködésről és a kölcsönös segítségről szóló Szerződés 4. cikke rögzítette a kölcsönös önvédelmi kötelezettséget. A rendelkezés kimondta, hogy egy vagy több részes állam ellen bármely állam vagy államok csoportja által Európában végrehajtott fegyveres támadás esetén minden részes állam – gyakorolva az ENSZ Alapokmány 51. cikke szerinti egyéni vagy kollektív önvédelmi jogot – egyénileg, vagy az ezen megállapodásban részes más államokkal megállapodva, azonnali támogatást nyújt a megtámadott államnak, vagy államoknak minden eszközzel, amelyet szükségesnek tart, ide értve a fegyveres erő alkalmazását is. 1991-ben a Varsói Szerződés katonai és politikai szervezete egyaránt megszűnt.⁹

A kollektív önvédelmi kötelezettség köré szerveződő szövetségekre azonban nem csak történelmi példák említhetők, az eszme napjainkban is jelen van a Föld valamennyi részén.

a) Az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmányát (Charter of the Organization of American States – OAS) 1948-ban, Bogotában írták alá, majd többször (1967-ben, 1985-ben, majd 1992-ben és 1993-ban) módosították. A dokumentum 2. cikke kimondja, hogy a Szervezet létrehozásának alapjául szolgáló alapelvek gyakorlatba történő átültetése, valamint az ENSZ Alapokmány szerinti regionális kötelezettségek teljesítése érdekében a szervezet céljai közé tartozik – egyebek mellett –, hogy biztosítsa a közös fellépés lehetőségét azon államok érdekében, amelyeket agresszió ért. Az OAS tagállamok alapelveként rögzítették, majd az Alapokmány kollektív biztonsággal foglalkozó 28. cikkében kicsit részletesebben meg is erősítették, hogy bármely amerikai állam elleni agressziós cselekedet az összes többi amerikai (állam) elleni agressziós cselekedetnek minősül. Amennyiben pedig bármely amerikai állam területi integritását, szuverenitását vagy politikai függetlenségét fegyveres támadás vagy olyan agressziós cselekedet éri, amely nem minősül fegyveres támadásnak, továbbá olyan, kontinensen kívüli, illetve két vagy több amerikai állam közötti konfliktus, vagy bármely más tény vagy helyzet érinti, amely Amerika békéjét veszélyezteti, az amerikai államok a kontinentális szolidaritás és a kollektív önvédelem alapján megtesznek minden olyan intézkedést és megindítják mindazon eljárásokat, amelyeket az erre a tárgykörre vonatkozó speciális megállapodásokban rögzítettek.¹⁰

b) Az Ausztrália, Új-Zéland és USA közötti Biztonsági Megállapodást (ANZUS Treaty) 1951. szeptember 1-én írták alá, és olyan katonai szövetséget jelent, amely külön-külön Ausztráliát és Új-Zélandot, illetve Ausztráliát és az Amerikai Egyesült Államokat kötelezi a védelmi területen való együttműködésre a csendes-óceáni térségben (mai értelmezés szerint az együttműködés ezen kívül is, bármely területen történő támadás esetére szól). A megállapodás IV. cikke szerint minden fél elismeri, hogy egy fegyveres támadás valamelyik szerződő fél területén a Csendes-óceán térségében veszélyes lenne a saját békéjére és biztonságára, és kinyilvánítja, hogy ilyen esetben saját alkotmányos előírásai szerint fellépne a közös veszéllyel szemben. A dokumentum V. cikke tovább pontosítja a védelemre

⁸ A szervezetről részletesebben ld. Baghdad Pact / Central Treaty Organization (CENTO) – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/cento.htm> (Letöltés: 2010. május 6.)

⁹ A Varsói Szerződés angol nyelvű szövegét ld. Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance (The Warsaw Pact, 1955) – Internet: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955warsawpact.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

¹⁰ A 35 (észak- és dél-) amerikai országot tömörítő szervezet Alapokmányát ld. Charter of the Organization of American States – OAS Department of International Law – Internet: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm (Letöltés: 2010. május 6.), Article 2., 3., 28., 29. A tárgyra vonatkozó speciális megállapodásnak minősül az 1947. szeptember 2-án aláírt kölcsönös segítségnyújtásról szóló Amerika-közi Megállapodás, amelynek 3. cikk 1. bekezdése rögzíti a kollektív segítségnyújtási kötelezettséget fegyveres támadás esetén. Vö. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance – Internet: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

okot adó cselekményeket, és rögzíti, hogy fegyveres támadás fogalma alatt kell érteni azon fegyveres támadásokat, amelyek bármely fél szárazföldi területe, vagy a csendes-óceáni térségben található, és joghatósága alá tartozó szigetek területe, illetve a csendes-óceáni térségben tartózkodó fegyveres erői, hajói vagy repülőgépei ellen irányulnak.¹¹

c) Az Afrikai Uniót (African Union – AU)¹² létrehozó, 2000. július 11-én, Loméban aláírt dokumentum (The Constitutive Act) célul tűzte ki a tagországok szuverenitásának, területi integritásának és függetlenségének védelmét, valamint, hogy előmozdítsa a kontinensen a békét, a biztonságot és a stabilitást. Feltűnő, de Afrika vonatkozásában nem meglepő, hogy az Alapdokumentum 4. cikkében – az AU országok működési alapelveiként – megfogalmazott tételeknek több, mint a fele a biztonság és védelem kérdéseivel foglalkozik. Ezek közül kiemelkedő, hogy a felek rögzítették egy, az afrikai kontinensre vonatkozó közös védelempolitika kialakítását is. Az Afrikai Unió tekintetében a „veszélyközösség”-et a 2. cikk c) pontja hozza létre, amely szerint valamely tagállammal szembeni bármilyen agressziót vagy agresszióval való fenyegetést az Unió valamennyi államával szembeni agressziónak, vagy ezzel való fenyegetésnek kell tekinteni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy – más nemzetközi szervezetek védelmi klauzuláival ellentétben – ez a rendelkezés az önvédelem jogának gyakorlásával összefüggésben nem hivatkozik az ENSZ Alapokmány 51. cikkére, és ugyancsak nem említi az ENSZ BT elsődlegességét a békét és biztonságot fenyegető helyzetek végső megoldásában. Ezzel szemben, ugyanezen cikk b) pontja kifejezetten rögzíti, hogy amennyiben az Afrikai Unió beavatkozik, vagy beavatkozásra felhatalmazást ad az agresszív helyzetek megelőzésére, vagy azok kezelésére, akkor mindezt az Uniót létrehozó dokumentum (The Constitutive Act), valamint a közös afrikai védelmi és biztonsági politikáról szóló Jegyzőkönyvvel összhangban teszi.¹³ Az AU tagállamai agresszió, vagy agressziós fenyegetés esetén kölcsönös támogatást nyújtanak a kollektív védelem és biztonság fenntartásához, illetve vállalták, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel, egyénileg, vagy kollektív módon reagálni fognak a valamelyik tagállammal szemben megnyilvánuló agresszióval, vagy agressziós fenyegetéssel szemben.¹⁴

d) Az 1992. május 15-én, Taskentben megkötött Kollektív Biztonsági Szerződés¹⁵ (Treaty on Collective Security – TCS) aláíró államai (Azerbajdzsán, Fehér-Oroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Orosz Föderáció, Örményország, Tadzsikisztán, Üzbegisztán) az egymással szembeni biztonságuk megőrzése érdekében arra vállaltak kötelezettséget, hogy nem csatlakoznak katonai szövetségekhez, illetve államok olyan csoportosulásához, vagy akciókhoz, amelyek bármely TCS állam ellen irányulnak (1. cikk). A

¹¹ A megállapodás szövegét ld. Security Treaty between Australia, New Zealand and the United States of America [ANZUS] (San Francisco, 1 September 1951) – Internet:

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

¹² Az AU elődje, az Afrikai Egység Szervezete (Organisation of African Unity – OAU) 1963. május 25-én alakult azzal a céllal, hogy előmozdítsa az afrikai kontinens országainak (mintegy 53 ország) együttműködését és szolidaritását, hozzájáruljon a korábbi gyarmati sorból felszabadult államok önállóságának megszilárdításához, és szorgalmazza a tagországok közötti viták békés eszközökkel, tárgyalásos úton történő megoldását. Az OAU nem csupán gazdasági és szociális téren kínált együttműködési lehetőséget a tagállamoknak, hanem célul tűzte ki a közös védelemre vonatkozó intézkedések megfogalmazását is. A kölcsönös védelem ugyanakkor elsősorban az afrikai országok függetlenségének védelmét, a nyugati befolyástól való mentesítését célozta. Az OAU 2002. július 9-én szűnt meg, átadva helyét és feladatait az Afrikai Uniónak. Vö. OAU CHARTER – Internet: http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/text/OAU_Charter_1963.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)

¹³ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact – Internet: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Non%20Aggression%20Common%20Defence%20Pact.pdf (Letöltés: 2010. május 12.), Article 2. point b), c).

¹⁴ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13., Article 4.

¹⁵ A Megállapodás szövegét ld. Treaty on collective security, concluded at Tashkent on 15 May 1992 – United Nations Treaty Series, Vol. 1894 (1995), I-32307 – Internet: http://untreaty.un.org/unts/120001_144071/4/4/00002877.pdf (Letöltés: 2010. május 8.)

kollektív önvédelemről szóló 4. cikk rendelkezései szerint amennyiben valamelyik tagállam egy másik állam, vagy államok csoportja részéről agresszió tárgyává válik, ezt a Megállapodás valamennyi állama elleni agressziónak kell tekinteni. A dokumentum a továbbiakban úgy rendelkezik, hogy bármely részes állam elleni agresszió esetén valamennyi részes állam támogatást nyújt a szükséges mértékig, beleértve a katonai támogatást is, és minden rendelkezésre álló eszközzel segítséget nyújt az ENSZ Alapokmány 51. cikke szerinti kollektív önvédelem jogának gyakorlásához. Az eredetileg öt évre szóló Szerződést 1999-ben hosszabbították meg, de a meghosszabbítást Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem írta alá, így ezen országok már nem részesei a Szerződésnek.

e) A 2001. június 15-én Kazahsztán, Kína, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán, Üzbegisztán részvételével megalakított Sanghaj Együtműködés Szervezete (Shanghai Cooperation Organisation - SCO) deklarált célja a kölcsönös biztonság és bizalom erősítése. Az SCO-t létrehozó nyilatkozat szerint – a gazdasági együttműködés erősítése mellett – elsődleges prioritás a regionális biztonság fenntartása (kiemelten a terrorizmus, az extrémizmus és a szeparatizmus elleni fellépés), és ennek érdekében a tagállamok minden szükséges erőfeszítést megtesznek.¹⁶ Habár a Szervezet – a dokumentumok alapján – inkább konzultációs és koordinációs fórum, mintsem határozott (ön)védelmi együttműködés, az a tény, hogy a nyugati országok (és elsősorban az USA) ázsiai befolyását igyekszik közös erőfeszítések útján megakadályozni, nem titkolt aggodalommal tölti el az érintett államok politikusait.¹⁷

f) A kollektív biztonság megteremtésének egyik sajátos együttműködési formáját jelenti a 2008. május 23-án létrehozott Dél-Amerikai Nemzetek Uniója (South American Union of Nations / Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR)¹⁸, amely tagjaival szemben kölcsönös védelmi kötelezettséget ugyan nem fogalmaz meg, de az ún. Dél-Amerikai Védelmi Tanács (South American Defense Council) felállítása révén regionális konzultációs és koordinációs fórumot biztosít a dél-amerikai államok számára a katonai együttműködés szinte minden vonatkozása (pl. fegyveres erők kialakítása, hadiipar, válságkezelés, stb.) tekintetében.¹⁹

A kollektív önvédelem európai megjelenése

A kollektív önvédelem eszméje Európában nem új keletű. A Nyugat-európai Unió (Western European Union – WEU) létrehozásának alapjául szolgáló, 1948. március 17-én aláírt Brüsszeli Megállapodás az aláíró államok (BENELUX államok, Anglia, Franciaország) gazdasági, szociális és kulturális együttműködése mellett a kölcsönös önvédelem kötelezettségét is rögzítette. Az öthatalmi megállapodásban ugyanis a felek kötelezték

¹⁶ Ld. Declaration on the establishment of the Shanghai Cooperation Organization (15 June 2001, Shanghai) – Internet: <http://missions.itu.int/~kazaks/eng/sco/sco02.htm> (Letöltés: 2010. május 12.), para 8.

¹⁷ Egyes források az SCO-t a „modern idők Varsói Szerződése”-ként emlegetik, és úgy vélekednek, hogy amennyiben az SCO keretében történő kollektív együttműködés eredményes lesz, ez – tekintettel az együttműködő államokra – fenyegetést fog jelenteni az egész világra nézve. Vö. STAKELBECK, Frederick W. Jr.: The Shanghai Cooperation Organization (Monday, August 08, 2005) – Internet: <http://97.74.65.51/Printable.aspx?ArtId=7687> (Letöltés: 2010. május 12.) Ezzel ellentétes érvelést ld. COOLEY, Alexander: Cooperation Gets Shanghaied – Foreign Affairs (December 14, 2009) – Internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65724/alexander-cooley/cooperation-gets-shanghaied> (Letöltés: 2010. május 12.)

¹⁸ A Szervezet angol nyelvű alapdokumentumait ld.

http://www.cdsunasur.org/index.php?option=com_content&view=category&id=58:ingles&Itemid=189&layout=default (Letöltés: 2010. május 12.)

¹⁹ Az EU mintájára létrehozott dél-amerikai regionális együttműködés kritikáját ld. South American unity – International Relations and Security Network (30 May 2008) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=88409&lng=en> (Letöltés: 2010. május 12.)

magukat, hogy – összhangban az ENSZ Alapokmányával – támogatást nyújtanak egymásnak a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, valamint bármilyen agresszor politikával szembeni ellenállásban. A Brüsszeli Megállapodás – témánk szempontjából legfontosabb – IV. cikke szerint amennyiben bármely szerződő felet fegyveres támadás éri Európában, a többi szerződő fél – összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkével – a megtámadott félnek megad mindenféle katonai és másfajta segítséget, valamint hatalmában levő támogatást. Mindemellett fontosnak tartották azt is rögzíteni, hogy a Megállapodás fenti rendelkezései nem érintik a feleknek az ENSZ Alapokmányból fakadó kötelezettségeit, és semmiképpen sem értelmezhetők úgy, mint amelyek bármilyen módon befolyásolnák az ENSZ BT-nek az Alapokmányból eredő azon hatásköreit és felelősségét, hogy bármikor megtegye a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása érdekében általa szükségesnek tartott intézkedéseket. Ennek garanciájaként a felek kötelesek az ENSZ BT-t haladéktalanul tájékoztatni a kollektív önvédelem gyakorlása során tett intézkedéseikről, és azokat be kell fejezniük, amennyiben a BT meghozza a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása érdekében szükséges intézkedéseit.²⁰

Dunay Pál ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a Brüsszeli Megállapodás kölcsönös önvédelmi klauzulájának kialakítása kapcsán komoly ellentétek voltak megfigyelhetők a szerződő felek között. Nagy-Britannia azon a véleményen volt, hogy a dokumentum célja csupán a lehetséges német támadással szembeni védelem, ezért az eredeti tervezetben még nem szerepelt általános érvényű kölcsönös védelmi klauzula. A BENELUX államok azonban abban voltak érdekeltek, hogy szélesebb körű védelmi együttműködés jöjjön létre, így az elfogadott szöveg már nem tett különbséget a potenciális támadók között, hanem – ahogyan az a kollektív védelmi szerződések esetében elvárható – bármely állam támadása esetén kilátásba helyezte a kollektív önvédelmet. Mindemellett, a BENELUX államok nem támogatták a kollektív védelem földrajzi kiterjesztését, ezért a végleges szöveg csupán a felek európai területeire korlátozta a kollektív önvédelem kötelezettségét.²¹

A Brüsszeli Megállapodás IV. cikkének szövegével kapcsolatban tehát három körülményt kell feltétlenül kiemelni:

- a) a kölcsönös védelem területi hatálya Európára korlátozódott;
- b) a szöveg fegyveres támadásról (armed attack) tesz említést, vagyis feltételezi valamely tagállam fegyveres erővel történő megtámadását;
- c) a segítséget nyújtó többi tagállam a hatalmában levő (in their power) mindenfajta segítséget köteles megadni, amelyek között a katonai támogatás kiemelve szerepel.

Amíg a Brüsszeli Megállapodás 1948-as megkötése történelmileg indokolható, és annak rögzítése, hogy a részes felek egymás kölcsönös megsegítésére kötelesek agresszió és fegyveres támadás esetén, érthető,²² addig joggal tehető fel a kérdés, hogy 5 évvel a Washingtoni Szerződés aláírását követően miért volt fontos a WEU tagállamai számára, hogy a kollektív önvédelem kérdésében egymással szembeni kötelezettségüket megerősítsék?²³ A

²⁰ Brussels Treaty, Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence, Signed at Brussels on 17 March 1948 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.), Article IV-V.

²¹ DUNAY Pál: A Nyugat-Európai Unió a dokumentumok tükrében, és ami mögötte lehet – In: DUNAY Pál – GAZDAG Ferenc (Szerk.): Nyugat-Európai Unió, Tanulmányok és dokumentumok – SVKI (Budapest, 1994) – ISBN 9638117192 – p. 94., 106.

²² A Brüsszeli Megállapodás aláírásával a felek szándéka az volt, hogy egyértelmű választ adjanak a Szovjetunió azon törekvéseire, hogy a közép-európai országokat közvetlen irányítása alá vonja. A dokumentum preambuluma mindazonáltal nem csupán általánosságban említi az agresszió elleni összefogást, hanem konkrétan meg is nevezi a német agressziós politika lehetséges újbóli megjelenésének veszélyét. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a módosított Brüsszeli Megállapodás szövege a német agresszióra vonatkozó részeket már nem tartalmazza.

²³ A Brüsszeli Megállapodásnak az 1954. október 23-i, Párizsi Megállapodással módosított változata utal az 1949-ben megalakult NATO-ra, és a katonai struktúra felesleges duplikálása helyett inkább az együttműködés fontosságát rögzítette. A módosítás emellett érintette a Brüsszeli Megállapodás cikkeinek számozását is, és az

válasz egyértelműen az európai dimenziójú védelmi összefogás hangsúlyozásában keresendő, amelynek – amint az a későbbiekben beigazolódott – nem volt célja a NATO-val való konkurálás, de létezése mindenképpen jelzésértékkel bírt az atlanti partnerek felé.²⁴ A továbbiakban már csak a WEU szerepének megtalálása volt a feladat a NATO (mint az európai és észak-atlanti térség biztonságát garantálni hivatott szervezet), valamint az elsősorban gazdasági együttműködés céljából létrejött Európai Közösségek (később Európai Unió) között. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a NATO, tagjai között az USA-val, betölti azt a kollektív önvédelmi szerepet, amelyre a nyugat-európai országoknak a hidegháború időszakában szükségük volt. Minthogy 1966-ig minden WEU tagállam egyben a NATO-nak is tagja volt, a WEU védelmi szerepét, katonai funkcióját gyakorlatilag a NATO látta el.²⁵ Tekintettel pedig arra, hogy a Brüsszeli Megállapodásban előírányzott gazdasági, szociális és kulturális együttműködés gazdája időközben az Európai Közösségek (majd az Európai Unió) lett, a WEU funkció nélkül maradt és hosszú időre marginalizálódott.²⁶ Ebben a felállásban a WEU mintegy „összekötő kapocs” szerepelt, és – az EU védelmi dimenziójának, illetve a NATO európai identitásának erősítésével – együttműködési fórumot biztosított a két szervezet tagjai, továbbá azon országok között, amelyek egyik szervezethez sem csatlakoztak.²⁷

Gazdag Ferenc szerint a Brüsszeli Megállapodás fontosságát az adja, hogy az aláíró államok megtették az első lépéseket egy regionális védelmi struktúra kiépítése felé, de a szervezet – minthogy hiányoztak a valós katonai képességei²⁸ – egy esetleges támadás esetén nem lett volna alkalmas a tagok megvédésére.²⁹ Annyi azonban nyilvánvalónak látszott, hogy a WEU létrehozatalát követően a nyugat-európai államok már nem térhettek vissza az „elszigetelt nemzeti védelem akár szerződésekkel összekapcsolt tradicionális modelljéhez”.³⁰

Nem vonható tehát kétségbe, hogy a WEU lényeges szerepet töltött be az önálló európai védelempolitika formálódásában, az önálló európai haderő gondolatának megerősítésében, a tagállamok védelmi képességének fejlesztésében és koordinálásában. Az

eredeti IV. cikket V-re, az eredeti V. cikket pedig VI-ra változtatta, szó szerint meghagyva viszont azok szövegét. Vö. Text of the Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)

²⁴ Figyelemre méltó, hogy a módosított Brüsszeli Megállapodás V. cikkére, vagyis a WEU tagállamok kollektív önvédelmi kötelezettségére még 2000-ben is felhívta a figyelmet a WEU francia elnöksége a 2000 novemberében, Marseilles-ben megtartott WEU miniszteri találkozón. Vö. NATO Handbook – NATO Office of Information and Press, Belgium (2001) – ISBN 92-845-0146-6 – p. 367.

²⁵ A WEU 1984-es „újjáélesztésekor” a WEU kül- és védelmi miniszterei nyilatkozatban ismerték el, hogy a NATO 35 éve eredményesen „örködik” a béke felett az európai kontinensen, és a nyugati országok biztonságának alapköve továbbra is a NATO marad. Ld. Rome Declaration – Western European Union, Key Texts – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. május 2.), p. 8. para. 4.

²⁶ Ezt az időszakot a szakirodalom a WEU „Csipkerózsika álmá”-nak nevezi, amely 1984-ben, a WEU megalakulásának 30. évfordulója alkalmából rendezett római találkozóiig tartott. Vö. DUNAY, ref. 21., p. 103.

²⁷ Mindezt jól szemlélteti a WEU keretében együttműködő államok státuszának sokszínűsége: tagállami státuszt kaphatott az az ország, amely a NATO-nak és az EU-nak is egyaránt tagja volt; társult tag lehetett az az ország, amely csak a NATO-nak volt tagja, de az EU-nak nem; társult partner lehetett az egyik szervezet tagságával sem rendelkező állam; végül megfigyelő státuszt kaptak azok az EU tagállamok, amelyek a NATO-nak nem voltak tagjai. Ld. WEU Membership and Organization, Delegations – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)

²⁸ 1950-ben kezdeményezés történt ugyan egy Európai Hadsereg (European Army) felállítására, és 1952-ben Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország alá is irták az Európai Védelmi Közösségről (European Defence Community - EDC) szóló szerződést, a dokumentum azonban nem lépett hatályba a francia ratifikáció elmaradása miatt. Részben ez a körülmény vezetett a Brüsszeli Megállapodás módosításához, és a WEU (mint nemzetközi szervezet) megalakításához. Vö. History of WEU – Internet: <http://www.weu.int/History.htm> (Letöltés: 2010. május 2.) Az EDC-ről részletesebben ld. Az Európai Védelmi Közösség – Internet: http://www.playhold.com/www.ckke.hu/index_1020202610.php (Letöltés: 2010. május 2.)

²⁹ GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája – Osiris Kiadó (2000) – ISBN 9633799562 – pp. 60-61.

³⁰ GAZDAG, id. mű, p. 88.

EU biztonság- és védelempolitikájának egyre markánsabb megjelenésével viszont a WEU az utóbbi években veszített jelentőségéből, a válságkezeléssel kapcsolatos feladatait fokozatosan átadta az Európai Uniónak, és 2001 novembere óta érdemi működése is megszűnt.³¹ A holland EU elnökség már 2004-ben kísérletet tett a WEU feloszlására, de Belgium ezt ellenezte arra hivatkozva, hogy az automatikus katonai segítségnyújtás klauzuláját (és így a Brüsszeli Megállapodást) addig fenn kell tartani, amíg az EU Alkotmánya hatályba nem lép. Ezt az álláspontot támogatta a WEU Közgyűlése is, amikor javasolta, hogy a Brüsszeli Megállapodás maradjon fenn mindaddig, amíg az Európai Uniónál nincsenek meg sem a megfelelő jogi eszközök, sem a szükséges képességek ahhoz, hogy a Brüsszeli Megállapodást és a WEU szerveit meg lehessen szüntetni.³²

A Lisszaboni Szerződés életbe lépésével, konkrétan a kölcsönös önvédelmi klauzula uniós beiktatásával végérvényesen eldőlt, hogy a közös európai védelem megteremtését zászlajára tűző WEU létjogosultsága megszűnt. A klauzúrára hivatkozással 2010. március 31-én az EU tíz tagállama³³ bejelentette, hogy előre rögzített menetrend szerint (a tervek szerint 2011. június végéig) hivatalosan is feloszlatták a WEU-t. Annak ellenére, hogy a WEU hivatalos feloszlása csupán formálisnak mondható, a megszüntető döntés mégis szimbolikus jelentőségű, hiszen egyértelművé teszi, hogy a WEU keretében eddig együttműködő EU tagállamok az európai dimenziójú kollektív önvédelem kérdésének megoldását a továbbiakban az EU keretein belül képzelik el.³⁴

Közös-e ami kollektív?

A kollektív önvédelem kérdése nem azonos a közös védelem ügyével. Mindez nem csupán szemantikai szempontból fontos³⁵, hanem amiatt is, hogy a közös védelem az önvédelemnél sokkal tágabb (földrajzi értelemben is) cselekvési kört foglal magába. Mindemellett, különös tekintettel a kölcsönös önvédelmi kötelezettség alapszerződésbeni

³¹ Vö. Marseille Declaration, WEU Council of Ministers, Marseille, 13 November 2000 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.) Habár az Unió részére történő feladat-átadás a WEU tagságot önmagában nem érintette, a WEU fennállásának utolsó éveiben már többnyire csak a Brüsszeli Megállapodás V. cikke (kölcsönös védelem), valamint a IX. cikke (intézményesített dialógus a Közgyűléssel) bírtak relevanciával. Vö. What is WEU today? – WEU/SG(2003)81 revision 5, December 2009 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.), pp. 2-3.

³² Van EEKELLEN, Willem: The Continuing Debate on European Security – Centre for European Policy Studies, Brussels (2006) – ISBN 92-9079-607-3 – pp. 172-173.

³³ A WEU teljes jogú tagjai: Belgium, Franciaország, Görögország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország. További 18 NATO és/vagy EU tagország „társult tag”, „társult partner”, illetve „megfigyelő” státust kapott. Vö. Feloszluk a Nyugat-Európai Unió – Internet: <http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=6466> (Letöltés: 2010. április 28.)

³⁴ A WEU feloszlásáról szóló hivatalos közleményt ld. Statement of the Presidency of the Permanent Council of the WEU on behalf of the High Contracting Parties to the Modified Brussels Treaty – Belgium, France, Germany, Greece, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain and the United Kingdom, Brussels, 31 March 2010 – Internet: http://www.weu.int/Declaration_E.pdf (Letöltés: 2010. április 28.)

³⁵ Habár a „kollektív” szót a magyar nyelvben gyakran – tévesen – helyettesítjük a „közös” kifejezéssel, valójában „kölcsönös”-ségről beszélünk. Az angol nyelvű szakirodalom kínosan ügyel arra, hogy a védelem/önvédelem vonatkozásában ne keverje össze a „common”, a „collective” és a „combined” szavakat. Míg ugyanis az első esetben politikai döntések együttes, centralizált meghozataláról és a végrehajtás eszközeinek közös birtoklásáról van szó (ld. az EU által előre vetített „közös védelem” kialakítása), addig a második esetben szuverén államok egymással szemben, nemzetközi szerződésben vállalt garanciáját kell érteni (ld. Washingtoni Szerződés 5. cikk). A harmadik esetben a leglazább a kapcsolat: ilyenkor több nemzet ad hoc, de bizonyos fokig koordinált fellépéséről, és saját eszközeik meghatározott cél érdekében történő ideiglenes rendelkezésre bocsátásáról beszélünk. Ld. CHILTON, Patricia: Common, collective, or combined defence as the path to European security integration (Draft) – European Community Studies Association, Fourth Biennial International Conference (May 11-14 1995) – Internet: http://aei.pitt.edu/7301/01/002970_1.pdf (Letöltés: 2010. május 6.) – p. 33-34.

rögzítésére, arra a felvetésre, hogy létezik-e már uniós szintű közös védelem, még a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése után is csak azt a feleletet adhatjuk, hogy a közös védelem ügyének egyelőre csak jövője van. Jól látható ez abból, hogy még az Európai Unióról szóló Szerződés (Treaty on the European Union - TEU) is csak feltételes módban, jövőbeni lehetőségként említi a közös védelem kialakulását (ld. TEU 24. cikk (1) bekezdés, 42. cikk (2) bekezdés).³⁶ Az EU tagállamainak továbbra is igen változatos elképzelései vannak a közös biztonság és védelem kérdéseiről, és ezt az Unió messzemenőig tiszteletben kívánja tartani. Ezt fejezi ki a TEU 42. cikk (2) bekezdésének utalása bizonyos tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegére (ld. nem NATO tag semleges országok), illetve más tagországoknak a NATO-ban vállalt kötelezettségeire, és arra a tényre, hogy ez utóbbi országok a közös védelmüket továbbra is a NATO-ra kívánják alapozni.

De ennyire divergens kiindulási alapból hogyan lesz közös védelem? A válasz első megközelítésből egyszerűnek tűnik: az Unió Tanácsa meghozza a közös biztonság- és védelempolitikába tartozó határozatokat, a tagállamok pedig végrehajtják azokat. A probléma megoldása azonban nem ennyire egyszerű. Nyilvánvaló, hogy a Tanács határozatát a tagállamok csak akkor fogják elfogadni, ha az – megszövegezésében – összeegyeztethető lesz eltérő alkotmányos követelményeikkel. Ez olyan konstans problémaként jelentkezik, ami mindaddig jelen lesz, amíg a tagállamoknak saját alkotmányuk marad. A másik gond abból ered, hogy a Tanácsnak egyhangú határozatot kell hoznia az ide tartozó kérdésekben, amely felveti a konszenzusra törekvés problematikáját. Árnyalja azonban a képet, hogy ez az egyhangú döntéshozatal némiképp eltér pl. a NATO-ban megszokott konszenzusos döntéshozataltól, amelynek gyengesége – amint az többször nyilvánvalóvá vált – éppen abban rejlik, hogy bármely tagállam – az aktuális nemzeti érdekei mentén – vétójával megakadályozhatja a közös fellépést. Minthogy azonban az EU keretében a tagállamok élhetnek a „konstruktív tartózkodás”³⁷ intézményével, az „egyhangú” döntéshozatal inkább azt jelenti, hogy senki sincs a döntés ellen, mintsem hogy mindenki a döntés mellett van.

Amint a fentiekből egyértelműen kitűnik, a tagállamok maguk döntenek el, mennyiben kívánnak részt venni a védelmi kérdések megoldásában. Az ezzel kapcsolatos tagállami döntések meghozatalakor mindazonáltal két körülményt feltétlenül figyelembe kell venni:

a) az EU önmagában nem rendelkezik fegyveres erővel, a katonai képességek továbbra is a tagállamok saját fegyveres erőire épülnek (amelyekkel kapcsolatban azonban elvárás, hogy azokat a tagállamok – szükséges mértékben – az EU rendelkezésére bocsássák)³⁸;

b) a katonai vagy védelmi jellegű kiadásokat a tagállamoknak maguknak kell finanszírozniuk, ilyen célokra az EU közös büdzséje nem vehető igénybe.³⁹

Fentiek tükrében, továbbá abból a körülményből kiindulva, hogy az EU kollektív önvédelmi klauzulájának szövege önmagában is bőven ad lehetőséget eltérő értelmezésekre, vélelmezhetjük, hogy a klauzula esetleges életbe léptetése esetén az egyes tagállamok részéről a segítségnyújtás módja és mértéke tekintetében lényeges eltérések lesznek.⁴⁰

³⁶ Ld. Consolidated version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union C 115/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)

³⁷ „Konstruktív tartózkodás” esetén a Tanács bármely tagja kinyilváníthatja, hogy – habár elfogadja, hogy a határozat köti az Uniót – a határozat végrehajtásában nem vesz részt. Ezt a nyilatkozatot a többi tagállam köteles tiszteletben tartani. A „konstruktív tartózkodás” ugyanakkor nem mentesíti a nyilatkozatot tevő tagállamot azon kötelessége alól, hogy tartózkodjon minden olyan tevékenységtől, amely megakadályozná, vagy hátráltatná a kérdéses határozat többi tagállam általi végrehajtását. Vö. TEU 31. cikk (1) bekezdés.

³⁸ Vö. TEU 42. cikk (3) bek.

³⁹ Explaining the Treaty of Lisbon - MEMO/09/531 (Brussels, 1 December 2009) Internet: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/531&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltés: 2010. május 13.)

⁴⁰ Erre enged következtetni legalábbis az a tapasztalat, hogy a Washingtoni Szerződés 5. cikkének 2001. szeptember 11-t követő életbe léptetése után a NATO tagországok – habár a közös katonai fellépés

EU kollektív önvédelmi klauzulája

A kollektív önvédelmi klauzula kialakítása nem volt egyszerű. A semleges (tehát nem NATO tag) EU országok szerették volna fenntartani önálló védelmi politikájukat, de azt sem akarták, hogy az EU-n belül kialakuljon egy olyan „kemény mag”, amelyből ők kimaradnak. Arra hivatkoztak, hogy valamely korábbi, kötelező érvényű biztonsági garancia megismétlése az EU által nem lenne összeegyeztethető a biztonsági politikájukkal, illetve alkotmányos előírásaikkal. Az általuk 2003-ban előterjesztett szövegtervezet szerint a tagállamok az Unió keretén belül a kölcsönös védelem vonatkozásában szorosabb együttműködést hoznak létre. Az ilyen együttműködésben részt vevő, és fegyveres agresszió áldozatává vált tagállam kérhette a többi tagállamot, hogy nyújtsanak segítséget és támogatást, azok pedig a hatalmukban álló minden eszközzel, legyen az katonai vagy másmilyen, kötelesek voltak a fegyveres agresszió áldozatává vált tagállam segítségére sietni, összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkével.⁴¹ A tervezet ugyanakkor azt is előírta, hogy a kölcsönös védelemre vonatkozó együttműködés megvalósítása során a részt vevő tagállamok szorosan együttműködnek az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével, így az érintett tagállamok azon jogai és kötelezettségei, amelyek az Észak-atlanti Szerződésből fakadnak, továbbra is fennmaradnak. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa hatásköreinek tiszteletben tartása érdekében a fegyveres agresszióról és az annak következtében tett intézkedésekről a BT-t haladéktalanul tájékoztatni kell.⁴²

A 2004-es olasz elnökség ideje alatt azonban a klauzula szövege pontosításra került, és a segítségkérés lehetőségét felváltotta a tagállamok segítségnyújtási kötelezettsége, a katonai eszközökre való külön hivatkozás nélkül. Az új tervezet kedvezni akart mind a NATO tagországoknak, mind pedig a semleges államoknak: az első csoport tekintetében elismerte a NATO felé vállalt kötelezettségek elsődlegességét, míg a második országcsoport vonatkozásában utalt ezen államok biztonság- és védelempolitikájának speciális jellegére.⁴³

A kollektív önvédelmi klauzula megalkotásakor tehát alapvetően a tagállamok három csoportjának védelemhez fűződő érdekeit kellett egyidejűleg figyelembe venni:

a) Azon országok igényeit, amelyek csupán a kölcsönös védelem garanciáját keresték, kielégíti a klauzula első mondatában megfogalmazott segítségnyújtási kötelezettség, kiegészítve az önvédelem – ENSZ által is rögzített – inherens jogára történő hivatkozással;

b) A katonailag semleges országok kényszerültek arra, hogy tradicionálisan el nem kötelezett védelmi politikájukat a klauzula ne veszélyeztesse. Ezen országok számára különösen fontos volt tehát, hogy a kölcsönös önvédelmi kötelezettség számukra ne jelentsen automatikus reagálási kötelezettséget.⁴⁴ Rájuk tekintettel, védelmi politikájuk sajátosságára hivatkozva került be a szövegbe a klauzula második mondata.

c) Azon országok, amelyek a NATO tagjaiként már kötelezettséget vállaltak a kölcsönös segítségnyújtásra, értelemszerűen biztosítani akarták azt, hogy a két szervezet felé vállalt kötelezettségük összeegyeztethető legyen. A klauzula harmadik mondata ezen

szükségességében politikai szinten egyetértésre is jutottak – meglehetősen tág értelmezési teret hagytak maguknak a segítségnyújtás formája, illetve a rendelkezésre bocsátandó erők effektív katonai képességei (létszám, fegyverzet, bevetetőség, stb.) tekintetében.

⁴¹ Van EEKELEN, ref. 32., pp. 169-170.

⁴² V.ö. Draft Treaty establishing a Constitution for Europe– The European Convention, The Secretariat (CONV 850/03), Brussels, 18 July 2003 – <http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf> (Letöltés: 2010. május 13.), p. 35., Article I-40. para (7); p. 164., Article III-214. para (2)-(4)

⁴³ A szöveg kritikájaként *van Eekelen* megjegyzi, hogy a semleges államok ezen kitételt könnyen felhasználhatták volna a főkötelezettség alóli mentesüléshez. Ld. Van EEKELEN, ref. 32., p. 171.

⁴⁴ The Intergovernmental Conference 2003/2004, The sixth ministerial meeting – 9 December 2003 – Internet: http://europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (Letöltés: 2010. április 28.)

országok számára továbbra is biztosítja a NATO-n belüli kollektív védelem elsődlegességét.⁴⁵ Itt érdemes megjegyezni, hogy az EU 27 tagállamából 21 ország egyúttal a NATO-nak is tagja, a problémakör tehát a tagok nagy többségét (több, mint 3/4-ét) érinti. (ld. alább az 1. ábrát)

Az ún. „kölsönös védelmi klauzula” (collective self-defense clause) végső formáját a Lisszaboni Szerződés rögzítette, és a szöveg az Európai Unióról szóló Szerződés (Treaty on European Union - TEU) tartalmában átfogalmazott, és immáron „közös” (common) jelzővel illetett biztonság- és védelempolitikával foglalkozó rendelkezései (2. fejezet) között kapott helyet. A 42. cikk (7) bekezdése szerint amennyiben valamely tagállam a területén fegyveres agresszió áldozatává válik, a többi tagállam a hatalmában álló minden eszközzel köteles a megtámadott állam számára segítséget és támogatást nyújtani, összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkében foglaltakkal. Mindez nem veszélyeztetheti bizonyos tagállamok biztonság- és védelempolitikájának speciális jellegét. Az ezen a területen történő elkötelezettségeknek és együttműködésnek összhangban kell állnia a NATO felé vállalt kötelezettségekkel, amely [szervezet] azon államok számára, amelyek tagjai, a kollektív védelem alapja, és annak végrehajtási fóruma marad.⁴⁶

GAZDAG Ferenc (igaz, még az EU Alkotmánytervezete kapcsán) felhívta a figyelmet arra, hogy – mivel az EU és a NATO tagállamainak a köre nagyon hasonlít – a kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezések beiktatásával az EU nem csak a WEU-t létrehozó (módosított) Brüsszeli Megállapodás V. cikkét veszi át, hanem „vitatottá teszi” a NATO alapdokumentumának számító Washingtoni Szerződés 5. cikkét is.⁴⁷ Ezzel a véleménnyel kapcsolatban két körülményre is szeretném felhívni a figyelmet:

1) Való igaz, hogy az európai államok kollektív önvédelmi segítségnyújtási kötelezettségének megfogalmazására már 1948-ban, a Brüsszeli Megállapodásban sor került. Ehhez képest úgy gondolhatnánk, hogy a TEU 42. cikk (7) bekezdésének beiktatása csupán ezen kötelezettség megismétlését jelenti. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az új klauzula nem szó szerint veszi át a Brüsszeli Megállapodás V. (korábbi IV.) cikkét, és úgyszintén nem egyezik meg a Washingtoni Szerződés 5. cikkével sem. Álláspontom szerint a szövegszerű eltérésnek – értelemszerűen – a tartalom szempontjából is jelentősége van.

2) A Washingtoni Szerződés 5. cikkének létjogosultsága az új EU klauzula fényében sem kérdőjelezhető meg, különös tekintettel a NATO jelentőségére, és a transzatlanti kapcsolatok fontosságára. Mindemellett az sem elhanyagolható szempont, hogy a NATO és az EU eltérő tagsággal rendelkeznek, és ez a helyzet a két szervezet eltérő regionális kötődése miatt nem fog változni a közeljövőben sem. Tény azonban, hogy mind a NATO-nak, mind pedig az EU-nak szép számmal vannak olyan tagjai, amelyek egyúttal a másik szervezetben is tagsággal bírnak (ld. 1. ábra). Mondhatnánk, hogy a kettős tagságból következően ezen államok vonatkozásban a kollektív önvédelem ereje megnövekedett, hiszen egyszerre két szervezet tagsága nyújt védelmi garanciát (kettős tagsággal bíró ország esetében ez elméletileg 33 ország részéről megnyilvánuló támogatást jelent). Másik irányból megközelítve viszont a problémát, valóban feltehető a kérdés, hogy mennyiben „üti egymást” egy ország két irányban vállalt kötelezettsége? A választ maga az EU klauzula adja meg,

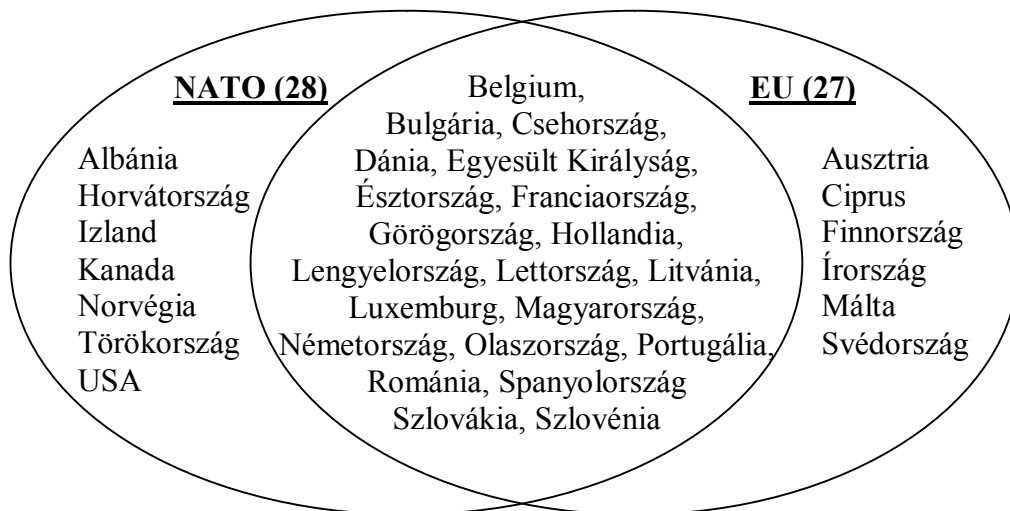
⁴⁵ Vö. The Lisbon Treaty and its implications for CFSP/ESDP – Directorate-General for External Policies of the Union, Policy Department External Policies (4 February 2008) – Internet:

http://www.pana.ie/download/The_Lisbon_Treaty_and_CFSP-ESDP.pdf (Letöltés: 2010. május 4.), p. 8.

⁴⁶ Treaty of Lisbon, amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community – Official Journal of the European Union (C 306, Vol 50, 17 December 2007) – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:EN:PDF> (Letöltés: 2010. április 24.), p. 35.

⁴⁷ GAZDAG Ferenc: Európai integráció és külpolitika – Osiris Kiadó, Budapest (2005) – ISBN 963389784 X – p. 402.

hiszen a NATO-tag EU-tagállamok vonatkozásában a NATO tagságból fakadó kötelezettségek teljesítésének ad elsőbbséget.

1. ábra - Az EU és a NATO tagállamai

Mindazonáltal a TEU 42. cikk (7) bekezdésével kapcsolatban további észrevételek is megfogalmazhatók:

a) A fegyveres agresszióknak a tagállam területén kell megvalósulnia.⁴⁸ A klauzula szövege tehát – ellentétben a Brüsszeli Megállapodás V. cikkével – már nem tesz kifejezett utalást Európára, ami azt az értelmezési kérdést teszi feleslegessé, hogy a védelmi klauzula alkalmazási köre kiterjed-e az Unió tagállamainak földrajzilag nem európai területeire.⁴⁹ Nem egyértelmű ugyanakkor, hogy a védelmi klauzula mennyiben alkalmazható az EU tagállam polgárai (katonái), eszközei, létesítményei ellen külföldön (tehát nem a tagállam területén) elkövetett támadások esetében?

b) A tagállamoknak nincs mérlegelési lehetőségük tekintetben, hogy segítséget kívánnak-e nyújtani a fegyveres agresszióval érintett másik tagállam számára, hiszen ez szerződésben vállalt kötelezettségük (obligation).⁵⁰ Megfontolás tárgya lehet ugyanakkor,

⁴⁸ „victim of armed aggression on its territory”. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Külügyminisztérium honlapján szereplő magyar fordítás – álláspontom szerint pontatlanul – a „tagállamok területe elleni fegyveres támadás”-ról tesz említést, amely lényegesen szűkíti a szóba jöhető eseteket, és azt a látszatot kelti, mintha nem az agresszió megvalósulásának helye, hanem annak célja lenne a fontos. Vö. A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére – Internet:

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/esdp/A_Lisszaboni_Szerzodes.htm

(Letöltés: 2010. április 24.)

⁴⁹ Nem kérdéses tehát, hogy Ciprus (mint földrajzilag inkább Ázsiához tartozó ország), vagy Spanyolország és Portugália földrajzilag Afrikához tartozó közigazgatási területei (ld. Kanári-szigetek (Sp.), Madeira-szigetek (Port.)) szintén a klauzula védelmi ernyője alá tartozik-e. Mindemellett további érdekes védelmi kérdéseket vehet fel például a dél-amerikai kontinensen fekvő Francia-Guyana, amely Franciaországhoz, vagy az ugyancsak ezen kontinenshez közel fekvő Falkland-szigetek, illetve South Georgia és South Sandwich szigetek (utóbbiak földrajzilag az Antarktisz részei), amelyek Angliához (és ily módon az EU-hoz) tartoznak. A TEU területi hatályát egyébként a TEU 52. cikk (2) bekezdése, valamint az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (TFEU) 355. cikke jelöli ki. Ld. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Official Journal of the European Union C 115/47 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.), p. 197.

⁵⁰ Figyelemre méltó, hogy az ún. szolidaritási klauzula (TFEU 222. cikk), amely a terrorista támadások, illetve természeti katasztrófák esetén történő segítségnyújtásról rendelkezik, nem használja a kötelezettség kifejezést, és a szövegből (shall assist) azt tűnik ki, hogy mindenkor a tagállam döntésétől függ, hogy segítséget nyújt-e a rászoruló másik tagállamnak.

hogy a segítséget nyújtó tagállamok milyen segítségre, illetve támogatásra vállalkoznak. A klauzula ugyanis nem írja elő a fegyveres erővel történő támogatás kötelezettségét, ez tehát minden esetben a segítséget nyújtó tagállam döntésének függvénye. A szöveg szóhasználatából (by all the means in their power) következően a támogatás lehetséges mértéke és formája igen széles skálán mozoghat, és értelemszerűen – leg súlyosabb eszközként – ide tartozhat akár a fegyveres erővel történő megsegítés is.

c) A klauzula előírja, hogy a segítségnek, illetve támogatásnak összhangban kell lennie az ENSZ Alapokmány 51. cikkével. Habár az egyéni⁵¹ és kollektív önvédelem jogának univerzálisan elfogadott hivatkozási alapja valóban az 51. cikk, úgy vélem, a rendelkezés külön megemlézése az EU kölcsönös védelmi klauzulájában inkább önkorlátozó célzatú, mintsem az államok magától értetődő (inherens) önvédelmi jogának európai dimenziójú megerősítése. Az Alapokmány irányadó rendelkezése ugyanis előírja, hogy az önvédelem jogának gyakorlása csak addig tarthat, ameddig az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) meg nem teszi a szükséges intézkedéseket a nemzetközi béke és biztonság megerősítése érdekében. Mindemellett az önvédelem jogát gyakorló állam(ok)nak haladéktalanul tájékoztatniuk kell a BT-t, és fellépésükkel semmilyen formában nem befolyásolhatják a Biztonsági Tanácsnak az Alapokmányból eredő azon hatáskörét és felelősségét, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében bármikor megtegye az általa szükségesnek tartott intézkedéseket.⁵²

Látható tehát, hogy az EU tagállamai a kollektív önvédelmi klauzula megalkotásával nem kívánták megbontani a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása kérdésében 1945. óta fennálló felelősségi rezsimit. Habár az EU klauzula nem utal kifejezetten az ENSZ Biztonsági Tanácsára (mint teszi azt pl. a Brüsszeli Megállapodás V. cikke), az Alapokmány 51. cikkére hivatkozás azt eredményezi, hogy az elsődleges szereplő e téren továbbra is az ENSZ BT marad, és az agresszió ellen fellépő EU tagállamok önálló védekező tevékenységét végső soron a BT döntéseire kell igazítani.⁵³ E ponton ki kell azonban hangsúlyozni, hogy az önvédelem jogának gyakorlása esetén nem kell az ENSZ BT előzetes felhatalmazása, a megtett intézkedésekről utólag – de haladéktalanul – kell tájékoztatni a BT-t. Ez a rendszer – a sürgős intézkedések megtételének szükségességét természetesen nem vitatva – nagy mértékű bizonytalanságot rejt magában tekintetben, hogy milyen esetekben és hogyan fognak cselekedni (reagálni) azok az államok, amelyek (egyéni vagy kollektív) önvédelemre hivatkozással tesznek bizonyos intézkedéseket?

d) Az előző ponthoz kapcsolódva, a reagálás szempontjából egy talán nem mellékes körülményre érdemes felhívni a figyelmet: ellentétben a Washingtoni Szerződés 5. cikkével, amely rögzíti azt, hogy a segítségnyújtásnak haladéktalanul meg kell történnie (by taking forthwith), az EU kölcsönös önvédelmi klauzulája nem rögzít ilyen időbeli követelményt. Mindez, különös tekintettel az EU tagországok eltérő hozzáállására a kölcsönös önvédelem kötelezettségéhez csak tovább erősíti a klauzula hatékony érvényesíthetőségével kapcsolatos aggályokat.

Fentiek alapján tehát rögzíthető, hogy lényeges tartalmi különbségek figyelhetők meg az ENSZ, a NATO, a WEU és az EU kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezései között. Az eltérések nem csupán a védelem érvényességi területén, és a védelemre okot adó cselekményekben figyelhetők meg, hanem – talán legszembetűnőbben – a segítségnyújtás szerződés által előírt eszközében is.

⁵¹ E ponton értelemszerűen nem a természetes személyt, mint egyént kell érteni, hanem az egyes államokat.

⁵² Vö. Charter of the United Nations, ref. 5., Article 39.

⁵³ Vö. Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról, A biztonság megteremtése a változó világban (Brüsszel, 2008. december 11.) S407/08 – Internet: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf (Letöltés: 2010. május 3.), p.2.

ÖNVÉDELEM SZERZŐDÉSES ALAPJA	VÉDELEM ÉRVÉNYESSÉGI TERÜLETE	VÉDELEM OKA	VÉDELEM (SEGÍTSÉG) ESZKÖZE
ENSZ Alapokmány (1945) 51. cikk	Bárhol a világon	Fegyveres támadás (armed attack)	Nincs meghatározva, a szöveg további része intézkedéseket (measures) említ. ⁵⁴
Washingtoni Szerződés (1949) 5. cikk	Európa vagy Észak-Amerika	Fegyveres támadás (armed attack)	Intézkedések, ideértve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyeket a segítséget nyújtó állam (...) szükségesnek tart. (Action as it deems necessary, including the use of armed force)
Brüsszeli Megállapodás (1948; 1954) V. cikk (korábbi IV. cikk)	Európa	Fegyveres támadás (armed attack)	Minden, katonai és másfajta segítség, valamint hatalmukban álló támogatás (all the military and other aid and assistance in their power)
Az Európai Unióról szóló Szerződés (TEU – 2009)	Tagállam területe	Fegyveres agresszió (armed aggression)	Segítség és támogatás a hatalmukban álló minden eszközzel (aid and assistance by all the means in their power)

2. ábra – Az ENSZ, a NATO, a WEU és az EU kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezéseinek összehasonlítása

Az agresszió fogalma

Az EU kollektív önvédelmi klauzulája szerint a tagállam által elszenvedett sérelemnek „fegyveres agresszió” formájában kell megnyilvánulnia. E ponton két kérdésre feltétlenül választ kell adnunk:

1) Helyettesíthető-e a „fegyveres agresszió” szóhasználat a „fegyveres külső támadás”⁵⁵ megfogalmazással? Úgy vélem, hogy erre a kérdésre egyértelműen nemleges választ kell adnunk. Álláspontom szerint az agresszió (még ha fegyveres is) nem feltétlenül éri el a „támadás” szintjét.⁵⁶ Figyelemmel a Lisszaboni Szerződés kidolgozásának és elfogadásának körülményeire, azt gondolom, hogy az európai államok korábbi önvédelmi kötelezettségét tartalmazó Brüsszeli Megállapodás V. cikkének, de akár a Washingtoni Szerződés kollektív védelemre vonatkozó 5. cikkének szóhasználatától (fegyveres támadás / armed attack) látványosan különböző megfogalmazás (fegyveres agresszió / armed aggression) a tagállamok azon nyilvánvaló szándékát juttatja kifejezésre, hogy igényt tarthassanak más

⁵⁴ Úgy gondolom, hogy az 51. cikk hivatalos magyar fordítása (rendszerint) félrevezető, hiszen az angol szövegből következően nyilvánvaló, hogy nem csupán adminisztratív rendelkezésekről van szó, hanem mindenféle intézkedés ide tartozhat (ide értve a katonai erő alkalmazását is), amely az eredményes védekezést elősegíti. A magyar fordítást ld. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok/az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (Letöltés: 2010. május 2.)

⁵⁵ Vö. A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére, ref. 48.

⁵⁶ Erre a körülményre utal például az amerikai államok kölcsönös segítségnyújtási megállapodásának 6. cikkében az „an aggression which is not an armed attack” fordulat. Vö. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance, ref. 10.

tagállamok támogatására már a támadás szintje alatti, de mégis agresszív megnyilvánulások esetében is.

2) Mi minősül agresszióknak? Minthogy sem a klauzulát beiktató Lisszaboni Szerződés, sem az EU egyéb kötelező érvényű dokumentumai nem részletezik az „agresszió” fogalom mibenlétét, a nemzetközi jog más forrásait⁵⁷ kell segítségül hívnunk a rendelkezés tartalmának megállapításához.

Mai viszonyok között a nemzetközi jog általánosságban agresszióknak tekinti a fegyveres erő nemzetközi (államok közötti) kapcsolatokban történő olyan alkalmazását, amelyet nem indokol önvédelem (védekezési szükségszerűség), illetve nem hogy jóvá valamely erre jogosult nemzetközi szervezet, vagy az a másik ország, amelynek területén a fegyveres erőt alkalmazzák.⁵⁸ A hazai szakirodalomban az agresszió tudományos igényű megfogalmazására a *Hadtudományi Lexikon* is – az agressziót és a fegyveres agressziót egy címszó alatt említve – kísérletet tett, amely szerint ide értendő az „erőszak közvetett vagy közvetlen alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam önállósága, szuverenitása, területi épsége (integritása), politikai, gazdasági függetlensége ellen. Általános értelemben valamely állam elsőként végrehajtott, hódító célú fegyveres támadása. (...) Az agresszió legveszélyesebb formája a fegyveres támadás, mint más állam belügyeibe való erőszakos beavatkozás, területi térhódítás, kisebb népek, népcsoportok, etnikumok beolvasztása, leigázása”.⁵⁹

Az agresszió fogalmának nemzetközileg elfogadott meghatározása hosszú folyamat eredménye volt. Amint arra a dolgozat elején már utalás történt, a Népszövetség Alapdokumentumának 10. cikke tiltott cselekményként említi az agressziót, anélkül azonban, hogy annak tartalmát meghatározta volna.⁶⁰ A II. világháború tapasztalataira alapozva az agresszió általános tilalmát az 1945-ben létrejött ENSZ Alapokmánya is kimondta. A 2. cikk 4. bekezdése szerint minden ENSZ tagállamnak a nemzetközi kapcsolataiban tartózkodnia kell más állam területi integritása vagy politikai függetlensége elleni fegyveres fenyegetéstől, vagy e célból fegyveres erő alkalmazásától, illetve bármely más olyan fellépéstől, amely nem összeegyeztethető az Egyesült Nemzetek céljaival. Figyelemre méltó tehát, hogy az ENSZ Alapokmány nem csupán a fegyveres támadás, mint az agresszió legsúlyosabb formájának a tilalmáról szól, hanem minden olyan állami magatartást elfogadhatatlannak nyilvánít, amely a nemzetközi béke és biztonság megőrzése (mint az ENSZ egyik kiemelt célja) szempontjából veszélyes lehet. Ez a tétel időközben a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai közé emelkedett, így a nem ENSZ tagállamokat is kötelezi.⁶¹ Az ENSZ által felállított kollektív biztonsági rendszerben a Biztonsági Tanács jogosult meghatározni, hogy valamely állam magatartása agresszióknak, vagy netán a fennálló béke megsértésének minősül-e, és amennyiben igen, akkor – szintén az Alapokmányban foglalt jogkörében eljárva – megteheti a szükséges intézkedéseket.⁶²

Érdemes tehát megvizsgálni, hogy a nemzetközi jog szerint milyen (állami) magatartások minősülnek agresszióknak?

⁵⁷ A Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke (1) bekezdése alapján a nemzetközi jog forrásainak tekintjük a nemzetközi egyezményeket, a nemzetközi szokásjogot, az általános jogelveket, és a bírói döntéseket. Statute of the International Court of Justice – Internet: <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0> (Letöltés: 2010. május 9.), Article 38. para (1)

⁵⁸ Encyclopædia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/9091/aggression> (Letöltés: 2010. május 2.)

⁵⁹ *Hadtudományi Lexikon* – Magyar Hadtudományi Társaság (Budapest, 1995) – ISBN: 963045226x – I. kötet, p. 11.

⁶⁰ The Covenant of the League of Nations, ref. 2.

⁶¹ Vö. CASSESE, Antonio: *International Law* – Oxford University Press (2005), Second Edition – ISBN 0-19-925939-9 – p. 56.

⁶² Ld. Charter of the United Nations, ref. 5, Article 39.

A nemzetközi élet szereplői által az agresszió-fogalom meghatározására tett első kísérletek egyikének tekinthetjük az 1933. július 3-án aláírt Londoni Egyezményt.⁶³ Az Afganisztán, Észtország, Finnország, Irán, Lengyelország, Lettország, Románia, Szovjetunió és Törökország által aláírt megállapodás célja az agresszió lehető legrészletesebb megfogalmazása volt annak megelőzése érdekében, hogy egyes államok saját agresszív cselekményeiket más államok által elkövetett agresszióra történő hivatkozással indítsák meg és igazolják. Habár a definíció csupán a részes államok egymás közötti kapcsolataiban volt irányadó, a felek célja az volt, hogy ezek a rendelkezések végeredményben egyetemes elismerést nyerjenek.⁶⁴ A dokumentum 2. cikke alapján az az állam volt agresszornak tekinthető, amelyik először teszi meg az alábbi cselekmények valamelyikét:

- (1) másik állammal szembeni háború deklarálása;
- (2) más állam területére fegyveres erővel történő benyomulás, háború deklarálásával, vagy anélkül;
- (3) szárazföldi, légi vagy haditengerészeti erővel történő támadás másik állam területe, hajói vagy repülőgépei ellen, háború deklarálásával, vagy anélkül;
- (4) másik állam tengerpartjának vagy kikötőinek tengeri blokádja;
- (5) támogatás nyújtása a saját területen megalakított olyan fegyveres csapatok számára, amelyek egy másik állam területére nyomultak be, illetve – annak ellenére, hogy a megtámadott állam ezt kérte – annak visszautasítása, hogy minden hatalmában álló intézkedést tegyen az ezen fegyveres csoportok támogatásának vagy védelmének megakadályozására.

Az agresszió lehetőségének legteljesebb kizárása érdekében a felek a dokumentum 3. cikkében azt is rögzítették, hogy nem szolgálhat az agresszió indoklásul semmiféle politikai, katonai, gazdasági vagy más módon megfontolás. Ily módon nem lehet kifogás:

- valamely állam belső állapota, viszonyai, pl.: politikai, gazdasági, vagy szociális rendszere; állítólagos rendellenességek az államigazgatásban; sztrájk, forradalom, ellenforradalom, vagy polgárháború miatti zavargások;
- valamely állam nemzetközi magatartása, pl.: másik állam vagy állampolgárai anyagi vagy morális jogainak vagy érdekeinek megsértése vagy megsértésének fenyegetettsége; diplomáciai vagy gazdasági kapcsolatok megszakadása; gazdasági vagy pénzügyi bojkott; valamely másik állammal szembeni, gazdasági, pénzügyi vagy más kötelezettséggel összefüggő viták; olyan határincidensek, amelyek nem minősülnek agresszióknak a 2. cikkben meghatározott semelyik eset szerint sem.⁶⁵

1950-ben – szovjet kezdeményezésre – az ENSZ is elkezdett foglalkozni az agresszió definiálásának kérdésével, és a Közgyűlés a 378. (V) számú határozatában külön Bizottságot állított fel a szövegjavaslat kidolgozására. A Bizottság alapdilemmája az volt, hogy hogyan közelítse meg a kérdést: a szóba jöhető agresszív cselekmények felsorolásával, vagy az agresszió általános megfogalmazásával? A Bizottság végül úgy foglalt állást, hogy nem célravezető az agresszió meghatározása az agresszív cselekmények felsorolása révén, hiszen a felsorolás nem lehet teljes. Úgyszintén nem tartotta elfogadhatónak azt, hogy az agressziót megvalósító cselekmények rugalmatlan, és szükségtelenül hiányos felsorolása indokolatlanul korlátozza az ENSZ illetékes szervének szabadságát a cselekmények megítélésében. A Bizottság tehát úgy határozott, hogy az egyedül praktikus módszer egy általános és absztrakt

⁶³ Convention for the Definition of Aggression (London, 3 July 1933) – Internet: http://www.letton.ch/lvx_33da.htm (Letöltés: 2010. május 2.)

⁶⁴ „precise rules defining aggression, until such time as those rules shall become universal”. Ld. Convention for the Definition of Aggression, ref. 53., Preambulum, Art. 1.

⁶⁵ V.ö. Convention for the Definition of Aggression, ref. 53., Art. 3., továbbá Annex to Article III of The Convention relating to the Definition of Aggression

definíció megalkotása, de törekvése végül nem járt sikerrel.⁶⁶

Ezt követően az ENSZ többször is napirendre tűzte az agresszió meghatározásának kérdését, és számos tagállami javaslat⁶⁷ megvizsgálása mellett több bizottsági jelentés is született az ügyben. Mindezek ellenére csak hosszú idő elteltével, 1974. december 14-én fogadta el az ENSZ Közgyűlése a 3314. (XXIX) számú határozatot⁶⁸, amelynek melléklete rögzítette, hogy az ENSZ mit tekint agressziónak. A több mint 35 éve elfogadott definíció szerint agressziónak tekintendő valamely állam fegyveres erejének alkalmazása másik állam szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen, vagy bármely más módon, amely összeegyeztethetetlen az ENSZ Alapokmányával.⁶⁹ A dokumentum szerint ide tartoznak:

- valamely állam fegyveres erőivel egy másik állam területére való benyomulás, vagy annak megtámadása (invasion or attack), illetve – ilyen benyomulás vagy támadás eredményeként – a terület bármilyen katonai elfoglalása (occupation), tekintet nélkül annak átmeneti jellegére, továbbá fegyveres erővel valamely állam területének vagy annak egy részének elcsatolása (annexation);
- valamely állam fegyveres erőivel egy másik állam területének bombázása, illetve valamely állam által bármilyen fegyver alkalmazása egy másik állam területe ellen;
- valamely állam kikötőinek vagy tengerpartjainak blokádjá egy másik állam fegyveres erői révén;
- valamely állam fegyveres erőinek támadása egy másik állam szárazföldi, haditengerészeti és légi erői, továbbá tengeri és légi flottája ellen;
- valamely állam által egy másik állam területén, a fogadó állammal kötött megállapodás alapján tartózkodó fegyveres erőinek a megállapodásban foglaltakkal ellentétes alkalmazása, vagy a fogadó állam területén való tartózkodás meghosszabbítása a vonatkozó megállapodás lejártát követően;
- valamely állam azon cselekedete, amellyel saját területét egy másik állam rendelkezésére bocsátja abból a célból, hogy ez utóbbi állam egy harmadik állam ellen agresszív cselekedetet hajtson végre;
- valamely állam által, vagy annak nevében fegyveres bandák, csoportok, irreguláris erők vagy zsoldosok küldése, amelyek másik állam ellen olyan, fegyveres erőre jellemző cselekedeteket hajtanak végre, amelyek súlyosságukban megfelelnek a fenti cselekedeteknek, vagy ilyen cselekményekben alapvetően részt vesznek.⁷⁰

A fenti felsorolással kapcsolatban két körülményre érdemes felhívni a figyelmet:

a) a dokumentum az agresszió elkövetését államokhoz (azok reguláris fegyveres erőihez) köti, de az irreguláris erők alkalmazásánál is feltételezi a mögöttes állami felelősséget;

b) az agresszió megállapításának nem szükségszerű feltétele a fegyveres erő tényleges alkalmazása.

Meg kell azonban említenünk azt is, hogy az ENSZ Közgyűlés hivatkozott határozata,

⁶⁶ A definiálással kapcsolatos ENSZ vitát, és a vonatkozó dokumentumokat ld. Question of Defining Aggression – UN International Law Commission – Internet: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/7_5.htm#_ftn1 (Letöltés: 2010. május 05.)

⁶⁷ A tagállami javaslatok terén élen járt a szovjet delegáció, amely 1956-ban és 1969-ben is előterjesztette saját agresszió-fogalom tervezetét, különbséget téve – egyebek mellett – a fegyveres agresszió, valamint az indirekt (gazdasági és ideológiai) agresszió között. Erről részletesebben ld. BISHOP, William W. Jr.: International Law – Little, Brown and Company (Boston and Toronto), Third Edition (1971) – p. 924-926.

⁶⁸ Definition of Aggression – UN General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), 14 December 1974 – Internet: <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm> (Letöltés: 2010. május 05.)

⁶⁹ A dokumentum megjegyzi, hogy az „állam” kifejezés nem érinti az államként való elismerés kérdését, és független attól is, hogy az adott ország tagja-e az ENSZ-nek. Emellett az „állam” kifejezés egyaránt értendő államok csoportjára is Ld. Definition of Aggression, ref 68., Annex, Article. 1.

⁷⁰ Definition of Aggression, ref. 68., Annex, Art. 3.

pontosabban az abban foglalt értelmezés nem bír kötelező erővel sem az ENSZ BT-re, sem a tagállamokra, és különösen nem magára az EU-ra. A dokumentum a fogalomalkotással, illetve a példálózó felsorolással csupán iránytűként szolgál azzal a kimondott szándékkal, hogy elrettentse a potenciális agresszorokat, megkönnyítse az agresszió minősülő cselekmények meghatározását, elősegítse az agresszió visszaszorítását és támogatást nyújtson az agresszió áldozatainak.⁷¹ Ezzel összefüggésben maga az ENSZ közgyűlési határozat is felhívja a figyelmet néhány lényeges körülményre:

a) habár az agresszió meghatározásához bizonyos alapelvek, útmutatók hasznosak lehetnek, annak a kérdésnek eldöntése, hogy valóban agresszió történt-e, csak az adott eset összes körülményeinek ismeretében lehetséges;

b) a közgyűlési határozatban tett felsorolás semmi esetre sem kimerítő, és a Biztonsági Tanácsnak továbbra is jogában áll más cselekményt is agresszióként minősíteni;

c) az agresszió fogalma semmilyen módon nem tágítja vagy szűkíti az ENSZ Alapokmány alkalmazási körét, ide értve azokat az eseteket is, amikor a fegyveres erő alkalmazása jogszerűnek minősül.⁷²

Mindezek alapján úgy vélem, hogy az EU kölcsönös önvédelmét az „agresszióra való reagálás”-ra építeni azt jelenti, hogy a jövőben bőven lesz majd alkalom az értelmezési vitákra, tekintettel arra, hogy még önmagukban a fegyveres cselekmények sem feltétlenül minősülnek agresszióként, ily módon nem nyitják meg automatikusan az agresszió áldozatává vált állam egyéni vagy kollektív önvédelmi jogát. Maga a Közgyűlési Határozat is leszögezi, hogy valamely állam fegyveres erejének az ENSZ Alapokmánnyal ellentétes módon történő, első alkalmazása ugyan *prima facie* bizonyítékul szolgálhat az agresszió megállapításához, a Biztonsági Tanács azonban – összhangban az ENSZ Alapokmánnyal – arra a következtetésre is juthat, hogy nem állapítható meg agresszió elkövetése, tekintettel más lényeges körülményekre, ide értve azt a tényt, hogy a konkrét cselekmény elkövetése, illetve annak következményei nem nagyon súlyosak.⁷³

Megvizsgálva az ENSZ Biztonsági Tanács gyakorlatát, azt láthatjuk, hogy a BT elég széles diszkrecionális jogkörben gyakorolja a szituációk minősítésével kapcsolatos döntési jogkörét. AZ ENSZ BT például 1950-ben a 82., a 83. és a 84. számú határozataiban Észak-Korea fegyveres támadását Dél-Korea ellen a béke megsértésének minősítette és felhatalmazta a tagállamokat, hogy (amerikai parancsnoklás mellett, de ENSZ zászló alatt) támogassák Dél-Koreát az Észak-Koreával szembeni fegyveres válaszlépései megtételében.⁷⁴ Példaként érdemes megemlíteni az ENSZ BT 1985. évi 573. sz. határozatát, amelyben fegyveres agresszióként minősítette, és – mint Tunézia szuverenitása és területi integritása elleni cselekedetet – elítélte az izraeli légierőnek a Palesztin Felszabadítási Szervezet tunéziai (kb. 1800 km!) főhadiszállása elleni bombázását, amely több tucat palesztin és tunéziai személy halálát okozta.⁷⁵ Ugyancsak elítélte az ENSZ BT az 1985. évi 577. számú határozatában az Angola elleni dél-afrikai műveleteket, és azokat „ellenséges, és ki nem provokált agressziós cselekményeknek” (hostile and unprovoked acts of aggression) minősítette, továbbá felkérte az ENSZ tagállamait, hogy sürgősen nyújtsanak szükség szerinti

⁷¹ Uo., Annex, Preambulum

⁷² Uo., Annex, Preambulum, Art. 4., 6.

⁷³ Uo., Annex, Art. 2.

⁷⁴ Security Council Resolutions 82. (25 June 1950), 83. (27 June 1950), 84. (7 July 1950) – Internet: <http://www.un.org/documents/sc/res/1950/scres50.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁷⁵ Security Council Resolution 573. (4 October 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.). Az ügyről részletesebben ld. SMITH, William E.- BORRELL, John: Middle East Israel's 1,500-Mile Raid – Internet: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960108-1,00.html> (Letöltés: 2010. május 7.)

támogatást Angolának a védelmi képességei megerősítéséhez.⁷⁶ Hasonlóképpen, 1990-ben Kuvait iraki megszállását az ENSZ BT a nemzetközi béke és biztonság megsértésének nyilvánította (660. sz. határozat), és elismerte Kuvait egyéni és kollektív önvédelemhez való jogát (661. sz. határozat), majd határozatok sorában (662, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674, 677) szólította fel Irakot Kuvait szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartására, végül felhatalmazta a tagállamokat, hogy használjanak fel minden szükséges eszközt (use all necessary means), tehát fegyveres erőt is, a Kuvait elleni iraki agresszió visszaszorítására (678. sz. határozat).⁷⁷

Azt is meg kell azonban említeni, hogy az ENSZ BT nem tekintette agressziónak Irak 2003-as amerikai és brit megszállását, habár számos ENSZ tagállam elítélte a katonai erő alkalmazását és Irak elleni agresszió minősítette azt.⁷⁸ Hasonlóképpen, 1996. október 22-én az ENSZ BT – annak ellenére, hogy néhány nappal korábban az afganisztáni polgárháborús helyzetről folytatott ENSZ BT vita során az afgán külügyekért felelős miniszter-helyettes „nyílt és egyértelmű agresszióval” (open and naked aggression) vádolta meg Pakisztánt – határozatában csupán felhívta az ENSZ tagállamait, hogy tartózkodjanak Afganisztán belügyeibe való beavatkozástól.⁷⁹

Mindemellett *Cassese* felhívja a figyelmet arra is, hogy míg az ENSZ Alapokmány 51. cikke az önvédelem megalapozásához – időben és térben egyértelműen megállapítható – katonai támadást (pl. külföldi katonai alakulatok határátlépése, egy ország területének bombázása külföldi fegyveres erő által) ír elő, a katonai agresszió valójában más módokon is megvalósulhat, például fegyveres erők vagy külföldi kormányok által támogatott fegyveres csoportok fokozatos beáramlásával. Emellett a fegyveres agresszió indirekt formáját jelenti pl. a saját országának kormánya ellen fellépő felforgató csoport más kormány általi megszervezése vagy támogatása. Míg azonban az első esetet (fokozatos beáramlás) az ENSZ által elfogadott agresszió fogalom lefedni látszik (ld. 3. cikk g) pont), addig a második esetben (közvetett agresszió) már megoszlik a nemzetközi közösség véleménye.⁸⁰

Az eltérő nézetek között kívánt irányt mutatni a hágai székhelyű Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice – ICJ), amikor a Nicaragua ügyben⁸¹ hozott határozatában lényeges tételeket rögzített a kollektív önvédelem jogának gyakorlásával kapcsolatban. Ítéletében az ICJ egyebek mellett kimondta, hogy:

- a) tekintet nélkül arra, hogy egyéni vagy kollektív önvédelemről beszélünk-e, az önvédelem jogának gyakorlása csak valamely fegyveres támadásra (armed attack) történő válaszlépésként lehetséges. Az államoknak tehát nincs joguk a kollektív fegyveres válaszlépéshez (collective armed response) olyan cselekményekkel szemben, amelyek nem minősülnek fegyveres támadásnak;

⁷⁶ Security Council Resolution 577. (6 December 1985) – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)

⁷⁷ A vonatkozó ENSZ BT határozatokat ld. Security Council Resolutions - 1990 – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁷⁸ Az erről szóló ENSZ BT vitát részletesebben ld. Security Council holds first debate on Iraq since start of military action; Speakers call for halt to aggression, immediate withdrawal - Security Council 4726th Meeting (PM) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7705.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 7.).

⁷⁹ Az ügyről részletesebben ld. 'Open And Naked Aggression' by Pakistan blow to United Nations, Afghanistan tells Security Council – UN SC Press Release SC/6280 (16 October 1996) – Internet:

<http://www.un.org/News/Press/docs/1996/19961016.sc6280.html> (Letöltés: 2010. május 07.); továbbá The situation in Afghanistan – Security Council Resolution 1076 (22 October 1996) – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁸⁰ CASSESE, ref. 61., p. 364.

⁸¹ Az ügyben született ICJ ítélet összefoglalását ld. Case concerning the military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (merits), Judgement of 27 June 1986 – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)

- b) a fegyveres támadás alatt nem csupán reguláris fegyveres erők határon átnyúló támadását kell érteni, hanem valamely állam által egy másik állam területére fegyveres bandák (armed bands) küldését is, feltéve, hogy ezen műveletek – tekintettel kiterjedésükre és hatásukra – fegyveres támadásnak minősülnek akkor, ha reguláris fegyveres erők hajtanák végre azokat;
- c) bizonyos katonai manőverek végrehajtása egy másik állam határánál nem minősül a fegyveres erő alkalmazásának;
- d) aknák telepítése, olajlétesítmények és haditengerészeti bázisok megtámadása nyilvánvalóan a fegyveres erő alkalmazásának tilalmába ütközik, feltéve, hogy nem állnak fenn olyan körülmények, amelyek ezen cselekményeket jogszerűvé teszik;
- e) az ellenállók, felkelők felfegyverzése és kiképzése első megközelítésből a fegyveres erő alkalmazásának tilalmába ütközik, feltéve, hogy ezen cselekedetek nem igazolhatók az önvédelem jogának gyakorlásával. A felkelőknek nyújtott segítség (pl. fegyverek átadása, logisztikai, anyagi jellegű, vagy más formában megnyilvánuló támogatás) azonban önmagában nem minősül fegyveres erő alkalmazásának (támadásnak);
- f) a nemzetközi szokásjog szerint nem gyakorolható a kollektív önvédelem joga mindaddig, amíg az az ország, amelyet állítólag megtámadtak, nem kéri ezt, továbbá amíg az érintett ország nem deklarálja azt, hogy megtámadták. Nem hivatkozhat tehát egy állam a kollektív önvédelem jogának gyakorlására más állam érdekében csak azért, mert úgy véli, hogy a másik állam belülegeibe beavatkoztak.⁸²

A fenti jogértelmezéssel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az ICJ döntései csak a konkrét ügyben érintett államokra nézve kötelezőek, tehát – amint az agresszió meghatározásáról szóló ENSZ közgyűlési határozat sem rendelkezik kötelező erővel – úgy elméletileg ez a konkrét ügyben született ICJ ítélet sem köti az EU-t és tagállamait az egyes cselekmények agresszióként minősítésében, illetve a kollektív önvédelem jogának gyakorlásában. Fel kell hívni azonban a figyelmet arra is, hogy az ICJ döntései a nemzetközi jog egyik forrásának számítanak, ítéletei révén tehát a bíróság nem csupán értelmezi a nemzetközi jogot, hanem alakítja is azt, így jogértelmezése a nemzetközi jog fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségű.⁸³

Az EU számára ugyancsak nem kötelező, de – a nemzetközi jog forrásaként – legalább informatív jelentősége van a más nemzetközi szervezetek által nemzetközi megállapodásban kidolgozott agresszió meghatározásoknak. Az amerikai földrész államai tekintetében például agresszióként minősül (azon esetek mellett, amelyeket az ún. Konzultációs Szerv (Organ of Consultation) agresszióként minősít):

- a) nem kiprovokált fegyveres támadás egy állam részéről egy másik állam területe, népe, vagy szárazföldi, tengeri, illetve légi erői ellen;
- b) valamely állam fegyveres erőivel egy másik amerikai állam területére történő benyomulás, a megállapodásban, bírósági ítéletben vagy választott bírósági döntésben kijelölt határok átlépésével, illetve ilyen kijelölt határok hiányában a másik állam tényleges joghatósága alá tartozó régióra történő benyomulás.⁸⁴

Hasonlóképpen, az afrikai kontinens is kidolgozta már saját agresszió fogalmát. Az Afrikai Unió által 2005. január 31-én aláírt Agresszió-ellenes és közös védelmi megállapodásban⁸⁵ az AU tagállamok részletezték, hogy mit tekintenek agresszióként. A

⁸² Nicaragua v. United States of America (merits) – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.), pp. 165-167.

⁸³ Vö. SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog – Osiris Kiadó (Budapest, 2001., 4. kiadás) – ISBN 9633798957 – p. 90.

⁸⁴ Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance, ref. 10. Article 9.

⁸⁵ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13.

dokumentum szerint általános értelemben ide tartozik a fegyveres erő szándékos és tudatos felhasználása, vagy ellenséges cselekmény ily módon történő elkövetése valamely állam, államok egy csoportja, államok vagy nem állami szereplők szervezete, illetve bármilyen külföldi vagy külső entitás által a megállapodás részes államának szuverenitása, politikai függetlensége, területi integritása és a lakosság emberi biztonsága ellen, oly módon, hogy az nem egyeztethető össze az ENSZ Alapokmányával, vagy az Afrikai Unió Alapító Szerződésével.

Figyelemre méltó, hogy a megállapodás – amellett, hogy megismétli a fentebb részletesen tárgyalt, agresszióval foglalkozó ENSZ közgyűlési határozat példálózó felsorolását – újabb elemekkel egészíti ki az agresszió minősíthető eseteket. Az AU tagállamok esetében agresszió minősülnek az alábbi esetek is:

- valamely tagállam által, vagy annak nevében olyan fegyveres csoportok, zsoldosok és más szervezett transznacionális bűnöző csoportok küldése, vagy részükre ellátás nyújtása, amelyek olyan ellenséges cselekményeket követhetnek el valamely tagállammal szemben, amelyek elérik az egyébként agresszió minősíthető cselekmények súlyát, vagy ilyen cselekményekben lényegileg közreműködnek;

- kémkedés, amely felhasználható valamely tagállammal szembeni katonai agresszióhoz;

- más állam számára nyújtott bármilyen jellegű technikai, felderítési és kiképzési segítség, amely felhasználható valamely tagállammal szembeni agressziós cselekmények elkövetéséhez;

- bátorítás, támogatás, befogadás vagy bármilyen segítség nyújtása valamely tagállam elleni terrorista cselekmények és más erőszakos, transznacionális szervezett bűncselekmények elkövetéséhez.

Az AU dokumentum megfogalmazza az agresszióval való fenyegetés fogalmát is, amely szerint ide tartozik egy állam, államok csoportja, illetve államok vagy nem állami szereplők szervezetének mindenféle káros cselekedete vagy megnyilatkozása (any harmful conduct or statement), amely – habár nem jelenti háború deklarációját, de – a fentiekben meghatározott agressziós cselekmény végrehajtásához vezethet.⁸⁶

Összefoglalás

Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, az Európai Unió kollektív önvédelmi klauzulájának alapszerződésbe iktatása lényeges előre lépést jelent az Unió biztonság- és védelempolitikájának megerősítése, az európai önálló védelem feltételeinek kialakítása irányába. A klauzula szövege ugyanakkor számos kérdést rejt magában, amelyek egységes megválaszolása nélkül a kollektív fellépés, a kölcsönösségen alapuló segítségnyújtás nem lehetséges. A nemzetközi jogban léteznek referencia-dokumentumok, amelyek iránytűként szolgálhatnak bizonyos cselekmények megítélésben (agresszióvá minősítésében). Ezek közül talán a leginkább releváns az ENSZ Közgyűlés hivatkozott határozata, amelynek tartalmát viszont jócskán meghaladta az idő, és féltő, hogy a XXI. század biztonsági fenyegetései ezen dokumentum alapján már nem megítélhetők.

Ma még nehéz megjósolni, hogy a klauzula mennyiben lesz képes beteljesíteni a hozzá fűzött reményeket. Annyit azonban már most kijelenthetünk, hogy pusztán létezésével hozzájárult az európai biztonsági és védelmi architektúra átrendezéséhez. Kiindulva azonban az amerikai és az afrikai példából, és különös tekintettel arra, hogy az EU is az agresszióra, mint kiváltó okra (hivatkozási alapra) építette a kollektív önvédelmi klauzuláját, elengedhetetlennek tartom, hogy a klauzula beiktatását a tárgyra vonatkozó további végrehajtási dokumentumok kövessék. Ha az Európai Unió adós marad a saját, EU-specifikus

⁸⁶ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13., Article 1.

agresszió-definíció kidolgozásával, akkor – álláspontom szerint – a klauzula értelmezési tartománya, tényleges alkalmazási köre marad bizonytalan.

Látunk kell azonban azt is, hogy a kollektív önvédelem kérdése jelenleg Európában nem elsődleges prioritás. Kontinensünk államai manapság nem számolnak reálisan azzal, hogy fegyveres agresszió áldozataivá válnának. Azok az államok pedig, amelyek mégis fenyegetve érzik magukat, bármikor igénybe vehetik a számukra már eddig is rendelkezésre álló, EU-n kívüli (pl. NATO) biztonsági garanciákat. Mindazonáltal a kérdés nem teljesen hipotetikus, hiszen a világ ma sem mentes válsággócoktól, és az egyre kibontakozóbb globalizáció hatására a ma még – időben és térben – távolinak tűnő veszélyek könnyen közel kerülhetnek Európához. Ezen veszélyek távoltartása azonban csak úgy lehetséges, ha az Európai Unió felkészül bizonyos események egységes értelmezésére, és – amennyiben a veszélyhelyzet ezt megkívánja – a kollektív fellépésre.

Felhasznált irodalom

- African Union Non-Aggression and Common Defence Pact – Internet: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Non%20Aggression%20Common%20Defence%20Pact.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)
- A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére – Internet: http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/esdp/A_Lisszaboni_Szerzodes.htm (Letöltés: 2010. április 24.)
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya – Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (Letöltés: 2010. május 2.)
- Az Európai Védelmi Közösség – Internet: http://www.playhold.com/www.ckke.hu/index_1020202610.php (Letöltés: 2010. május 2.)
- Baghdad Pact / Central Treaty Organization (CENTO) – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/cento.htm> (Letöltés: 2010. május 6.)
- BISHOP, William W. Jr.: International Law – Little, Brown and Company (Boston and Toronto), Third Edition (1971) – 1122 p.
- Biztonságos Európa egy jobb világban, Európai Biztonsági Stratégia (2003. december) – Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Brussels Treaty, Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence, Signed at Brussels on 17 March 1948 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- Case concerning the military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (merits), Judgement of 27 June 1986 – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)
- CASSESE, Antonio: International Law – Oxford University Press (2005), Second Edition – ISBN 0-19-925939-9 – 612 p.
- Charter of the Organization of American States – OAS Department of International Law – Internet: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm (Letöltés: 2010. május 6.)
- Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (Letöltés: 2010. május 2.)
- CHILTON, Patricia: Common, collective, or combined defence as the path to European security integration (Draft) – European Community Studies Association, Fourth Biennial International Conference (May 11-14 1995) – Internet: http://aei.pitt.edu/7301/01/002970_1.pdf (Letöltés: 2010. május 6.)
- Consolidated version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union C 115/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Official Journal of the European Union C 115/47 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Convention for the Definition of Aggression (London, 3 July 1933) – Internet: http://www.letton.ch/lvx_33da.htm (Letöltés: 2010. május 2.)

- COOLEY, Alexander: Cooperation Gets Shanghaied – Foreign Affairs (December 14, 2009) – Internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65724/alexander-cooley/cooperation-gets-shanghaied> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Declaration on the establishment of the Shanghai Cooperation Organization (15 June 2001, Shanghai) – Internet: <http://missions.itu.int/~kazaks/eng/sco/sco02.htm> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Definition of Aggression – UN General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), 14 December 1974 – Internet: <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm> (Letöltés: 2010. május 05.)
- Draft Treaty establishing a Constitution for Europe– The European Convention, The Secretariat (CONV 850/03), Brussels, 18 July 2003 – <http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf> (Letöltés: 2010. május 13.)
- DUNAY Pál: A Nyugat-Európai Unió a dokumentumok tükrében, és ami mögötte lehet – In.: DUNAY Pál – GAZDAG Ferenc (Szerk.): Nyugat-Európai Unió, Tanulmányok és dokumentumok – SVKI (Budapest, 1994) – ISBN 9638117192 – 188 p.
- Encyclopædia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/9091/aggression> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Explaining the Treaty of Lisbon - MEMO/09/531 (Brussels, 1 December 2009) Internet: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/531&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltés: 2010. május 13.)
- Feloszlik a Nyugat-Európai Unió – Internet: <http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=6466> (Letöltés: 2010. április 28.)
- GAZDAG Ferenc: Európai integráció és külpolitika – Osiris Kiadó, Budapest (2005) – ISBN 963389784 X – 441. p.
- GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája – Osiris Kiadó (2000) – ISBN 9633799562 – 244. p.
- Hadtudományi Lexikon – Magyar Hadtudományi Társaság (Budapest, 1995), I. kötet – ISBN: 963045226x – 882. p.
- History of WEU – Internet: <http://www.weu.int/History.htm> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance – Internet: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról; A biztonság megteremtése a változó világban (Brüsszel, 2008. december 11.) S407/08 – Internet: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf (Letöltés: 2010. május 3.)
- Marseille Declaration, WEU Council of Ministers, Marseille, 13 November 2000 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- NATO Handbook – NATO Office of Information and Press, Belgium (2001) – ISBN 92-845-0146-6 – 536 p.
- Nicaragua v. United States of America (merits) – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)
- OAU CHARTER – Internet: http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/text/OAU_Charter_1963.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)
- 'Open And Naked Aggression' by Pakistan blow to United Nations, Afghanistan tells Security Council – UN SC Press Release SC/6280 (16 October 1996) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/1996/19961016.sc6280.html> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Question of Defining Aggression – UN International Law Commission – Internet: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/7_5.htm#_ftn1 (Letöltés: 2010. május 05.)
- Rome Declaration – Western European Union, Key Texts – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Security Council holds first debate on Iraq since start of military action; Speakers call for halt to aggression, immediate withdrawal - Security Council 4726th Meeting (PM) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7705.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolutions 82. (25 June 1950), 83. (27 June 1950), 84. (7 July 1950) – Internet: <http://www.un.org/documents/sc/res/1950/scres50.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Security Council Resolution 573. (4 October 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolution 577. (6 December 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolutions - 1990 – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

- Security Treaty between Australia, New Zealand and the United States of America [ANZUS] (San Francisco, 1 September 1951) – Internet: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog – Osiris Kiadó (Budapest, 2001., 4. kiadás) – ISBN 9633798957 – 832 p.
- SMITH, William E.- BORRELL, John: Middle East Israel's 1,500-Mile Raid – Internet: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960108-1,00.html> (Letöltés: 2010. május 7.)
- South American unity – International Relations and Security Network (30 May 2008) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=88409&lng=en> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact; September 8, 1954) – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp (Letöltés: 2010. május 6.)
- STAKELBECK, Frederick W. Jr.: The Shanghai Cooperation Organization (Monday, August 08, 2005) – Internet: <http://97.74.65.51/Printable.aspx?ArtId=7687> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Statement of the Presidency of the Permanent Council of the WEU on behalf of the High Contracting Parties to the Modified Brussels Treaty – Belgium, France, Germany, Greece, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain and the United Kingdom, Brussels, 31 March 2010 – Internet: http://www.weu.int/Declaration_E.pdf (Letöltés: 2010. április 28.)
- Statute of the International Court of Justice – Internet: <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0> (Letöltés: 2010. május 9.), Article 38. para (1)
- Text of the Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- The Covenant of the League of Nations – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Letöltés: 2010. május 2.)
- The end of the League of Nations – The United Nations Office at Geneva – Internet: [http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/\(httpPages\)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/(httpPages)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument) (Letöltés: 2010. május 12.)
- The Intergovernmental Conference 2003/2004, The sixth ministerial meeting - 9 December 2003 – Internet: http://europa.eu/scadplus/cig2004/negociations1_en.htm (Letöltés: 2010. április 28.)
- The Lisbon Treaty and its implications for CFSP/ESDP – Directorate-General for External Policies of the Union, Policy Department External Policies (4 February 2008) – Internet: http://www.pana.ie/download/The_Lisbon_Treaty_and_CFSP-ESDP.pdf (Letöltés: 2010. május 4.)
- The North Atlantic Treaty – Washington D.C. (4 April 1949) – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2010. május 2.)
- The Power of the Powerless – Internet: <http://www.britannica.com/bps/additionalcontent/18/27253787/THE-POWER-OF-THE-POWERLESS> (Letöltés: 2010. május 12.)
- The situation in Afghanistan – Security Council Resolution 1076 (22 October 1996) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance (The Warsaw Pact, 1955) – Internet: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955warsawpact.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- Treaty of Lisbon, amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community – Official Journal of the European Union (C 306, Vol 50, 17 December 2007) – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:EN:PDF> (Letöltés: 2010. április 24.)
- Treaty on collective security, concluded at Tashkent on 15 May 1992 – United Nations Treaty Series, Vol. 1894 (1995), I-32307 – Internet: http://untreaty.un.org/unts/120001_144071/4/4/00002877.pdf (Letöltés: 2010. május 8.)
- Van EEKELLEN, Willem: The Continuing Debate on European Security – Centre for European Policy Studies, Brussels (2006) – ISBN 92-9079-607-3 – 350. p.
- WEU Membership and Organization, Delegations – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- What is WEU today? – WEU/SG(2003)81 revision 5, December 2009 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)

Dr. Teke András ny. határőr ezredes, PhD

Életminőség-biztonságszolgáltatás-rendvédelem

Az életminőség érdemi tartalommal való megtöltése függ a biztonságtól, a hatósági jog, és az érinteti érdekérvényesítéstől, a társadalmi értékrendtől. A napi élet, a politikai, a jogi, a szakmai, média-megközelítés ellentmondásos és ezek az ellentmondások az elmúlt két évtizedben nem kerültek feloldásra. A régi és új elemek együttélése nem problémamentes, a megoldási kísérletek nem tudnak elszakadni a korábbi gondolkodástól. A tanulmány a kapcsolódási pontokra hívja fel a figyelmet, az interdiszciplinaritás és a komplex gondolkodás „rendszeresítési” igényét veti fel, rámutatva a lehetséges kitörési pontokra, irányokra és módszerekre.

Kulcsszavak: életminőség, értékrend, biztonság, szolgáltatás, rendvédelem.

András Teke Ret. Boarder Guard Col, PhD

Quality of life - safety service - law enforcement

Filling up the idea "quality of life" with valid meaning – depends on safety, how authorities and stakeholders claiming their due, and the scale of values of the society. The everyday life, political, legal, professional and media approach are antinomic, and this confliction wasn't unwound during the recent two decades. The coexistence of ancient and modern elements is troublesome, problem solving efforts cannot get away from former ways of thinking. This essay draws attention to the links, proposes the adoption of interdisciplinarity and complex thinking, and points out the directions and methods of possible break-aways.

Keywords: quality of life, scale of values, security, safety service, law enforcement

A címben három olyan (alap)fogalom szerepel, amelyek definiálása, értelmezése általánosan elfogadott módon még nem történt meg. Sőt, azok a fogalmak sem teljes körűen tisztázottak, amelyekből a fentiek származtatásra kerülnek (pl. rend, közrend, biztonság, közbiztonság, társadalmi minőség, stb.). Mindháromnak valamilyen (jól) körülhatárolható kapcsolódása van egymáshoz és közös bennük az érték-kötődés is. Ha már a fogalmaknál tartunk, nem lehet szó nélkül elmenni a társadalmi minőség, társadalmi biztonság, társadalmi tőke, a közpolitika, az öngondoskodás és az állami redisztribúció viszonyrendszere, a marketing, jövő- és stratégiai tervezés, a képességtervezés, az ambíciószint, a társadalmi konfliktuskezelés, rend, biztonság, biztonságvédelem, stb. kapcsolódási pontjai mellett sem.

A terjedelmi korlátok a teljes kapcsolódási mechanizmus kifejtését nem teszik lehetővé, ezért „munkafogalmak” alapján történik kísérlet a címben jelölt

tartalom¹ körülhatárolására. Azt is célszerű szem előtt tartani, hogy gyökeres változások következtek be az elmúlt két évtizedben a politikai, a gazdasági, a társadalmi, a makró- és mikro-környezeti viszonyrendszerben, az emberi kapcsolatokban, ami a hagyományos értékrendet átalakította, de még nem jutott el egy „önjáró” mechanizmussá. A korábbi evidenciák továbbélése, az új jelenségek kezelése nem folyamat- és rendszerszemlélet alapján történik, ami rövid távú, aktuálpolitikai megoldásokhoz, a következmények mérlegelésnek mellőzéséhez, újabb problémák generálásához vezetett. Ebben a sajátos helyzetben sajátosnak tekinthető magának a problémának ilyen összefüggésben való felvetése is. Különösen akkor, mikor az elvárások miatt nem magának a problémának a megoldása az igazi probléma, hanem az, hogy legyen valamilyen megoldás. Paradox helyzet.

Az életminőség, mint értékrend

A változások gyakorisága, intenzitása, sokszínűsége, a globalizációs hatások, a modern társadalmi viszonyok, ezek kezelésének korlátai mérhető módon befolyásolják az egyéneket, a közösségeket, a társadalom adaptációs, alkalmazkodási képességét, általános és probléma-centrikus értékrendjét, s ennél fogva az életminőséget is. A modernizáció számos következménye problémaként jelenik meg, s az életminőség megítélése a problémakezelés minősítését (a vele való elégedettséget) is jelenti. A globalizáció hatásaként is felfogható, hogy az eltérő értékrendszerrel rendelkező emberek, különböző kultúrákhoz tartozó csoportok közötti konfliktusok oka gyakran az, hogy ugyanazokat a fogalmakat, kategóriákat másképpen értelmezik, ezért nehezen értik meg egymást. Ez gondot jelent az EU-modellek adaptációs gyakorlatában is. Ehhez társul, hogy a felgyorsult életvitel, annak következményei koncentrálnak (pl. a stressz), s amelyek egyre több (pl. biztonsági) kihívással is járnak, és direkt vagy indirekt módon kihatnak az élet minőségére, amit még bonyolít az a tény is, hogy noha rendelkezésre állnának megfelelő védőfaktorok, mint például a közösségek, a bizalmas társas támogatás² stresszt semlegesíteni képes hatása, de ezeknek az érték- és szokásrendhez kötött alkalmazása nem hatékony.

Az életminőség lényegében a boldogsággal azonos, s hétköznapi értelemben az étellel való elégedettség, illetve elégedetlenség mértékeként (de nem a boldogulás értelmezéseként) lehet leginkább definiálni. Különbséget célszerű tenni a „jólét” és a „jól-lét” között. Az életminőség vizsgálatára szolgáló modellek, amelyek alapvetően abból a célból születtek, hogy a

¹ A Szerző a probléma minőségügyi-stratégiai megközelítését már korábban kifejtette. Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonság-szolgáltatás-minőségügy. Minőség és megbízhatóság 2008/3. sz. (142-153 old.)

² Fukuyama F.: Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése. 1997. Budapest, Európa.

népesség jólétét optimalizálják, illetve fokozzák, alapvetően három nagyobb tudományterülethez kötődnek: a szociológiához, a pszichológiához és az egészségtudományhoz. A biztonsággal való kapcsolat ma még a Maslow-i szükséglet-piramisra vonatkozó gyakori hivatkozások ellenére sem nevezhető általánosnak. Ez sajátos helyzetet jelent, mert bár magának az egész EU létrejöttének az alapvető célja a tagországok körülményeinek és állampolgáraik életének jobbá tétele, ezért természetesen elsődlegesen az életminőség szempontjából fontosnak tűnő dimenziók kapnak prioritást³, a biztonság csak később (főleg a 2001.09.11 után) kapott nagyobb figyelmet.

Számos elmélet létezik, amelyek a „jólét-koncepciók”-hoz sorolhatók, de ezek nem közelítik meg olyan átfogóan a „jó élet” dimenzióit és kritériumait, mint maga az életminőség. A fenntartható fejlődés (*Sustainable Development*), az emberi fejlődés (*Human Development*) koncepciója, az élhetőség (*Livability*) fogalma a jólét egyes aspektusait hangsúlyozzák, amelyek a megváltozott gazdasági, társadalmi és politikai körülmények között nagyobb jelentőségre tettek szert és az EU-s retorikában jelen vannak. Az életminőség mérésére, kutatására komoly elméletek, koncepciók születtek, ezek külön tanulmányt igényelnek.

*Három fő irányzat azonosítható: Az egyik megközelítés szerint az életminőséget csak az objektív mutatók segítségével lehet definiálni (mérni), mivel a szubjektív mutatók az objektív mutatókból levezethetők, így valójában nincs is jelentőségük. A második álláspont az előző ellenkezőjét állítja: e szerint a szubjektív mutatók, mint az élettel való elégedettség, az általános jólét érzete sokkal többet mondanak, mint az objektív mutatók, hiszen önmagukban képet adnak a társadalom jólétéről, jellemzik az életminőségét. A harmadik, a két irányt többé-kevésbé egyesítő és talán egyre inkább meghatározó nézet szerint egy társadalom életminősége csak az objektív és a szubjektív mutatók együttes, kiegészítő használatával ismerhető meg. Ezen paradigma szerint a jólétnek vannak objektív és szubjektív összetevői is, és az ezeket mérő indikátorok közösen alkotnak teljes képet egy társadalom állapotáról.*⁴

Sokan sajátos párhuzamba állítják a fentiekkel az objektív és szubjektív biztonság, biztonságérzet fogalmát. A tökéletes mutató megalkotását az eltérő definíciókon túl az is akadályozza, hogy az árnyaltabban mért dimenziók esetében egyre nagyobb annak a valószínűsége, hogy nem léteznek területi (pl. országok közötti) összehasonlítást lehetővé tevő mutatók.⁵ Számos mérési törekvés van, amelyek értelmezése nem összehangolt. Példaként említhető egy

³ Az életminőség fogalmán túl, (Elméletek, módszerek és gondolatok az életminőség kapcsán) DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007. április, www.demos.hu

⁴ U.o.

⁵ U.o.

életminőség mutató index: az Economist Intelligence Unit, Quality of Life Index (EIU) 9 területet foglal magába, amelyek értékét súlyozottan veszi figyelembe: így az anyagi jólét (GDP), az egészség (születéskor várható élettartam), a politikai stabilitás és biztonság (az EIU saját politikai stabilitási és biztonsági mutatója), a családi élet (válások aránya), a közösségi élet (templomba járás gyakorisága és szakszervezeti tagság kombinált mutatója), a klíma (átlagos hőmérsékletváltozás), a munkahelyi biztonság (munkanélküliségi ráta), a politikai szabadság (a Freedom House 7 fokú politikai szabadság skálája), valamint a nemek közötti egyenlőség (nők és férfiak átlagos keresetének aránya). Láthatóan komplex megközelítésről van szó, amely feltételezi az interdiszciplinaritás alkalmazási igényét.

Magyarországon az életminőség-érzet vonatkozásában az 1993., 2000. és 2002. évi adatok azt mutatják, hogy a magyar társadalom általános közérzete és boldogságérzete 1993. és 2002. között kismértékben ugyan, de folyamatosan javult. A Tárki adatai szerint az emberek azokkal a dolgokkal elégedettebbek, amelyek alakulásába közvetlen beleszólásuk van.⁶

Az életminőség ország szintű összehasonlításaiban szerepet játszanak a különféle kulturális magyarázatok is, melyek közös állítása, hogy a kulturális minták is befolyásolják a szubjektív jólétet. Ezek az elképzelések változatosak, akad olyan, amely szerint az egyes társadalmak szándékosan mást és mást „írnak elő” tagjaiknak, mint illendő elégedettséget. Az egyéni felelősségvállalásra, a kreativitásra és általában az aktivitásra mind jobban alapozó globális világ részét képező Magyarország számára az adhat egyre inkább okot az aggodalomra, hogy a pesszimizmus az újabb és újabb (ráadásul nem egyértelműen rosszul kezelt) kihívások ellenére állandósulni látszik.⁷ Az objektív mutatók nagy része a rendszerváltozást követően folyamatos változást prognosztizálnak, a szubjektív elégedettség adatai egy évtizede évről évre, bár lassan, de javulnak, míg a jövedelmi feszültség jelentős, de szép lassan csökken. Tehát az ország tendál a társadalmi-gazdasági „normalizálódás” felé.⁸ Ebbe „szólt bele” a gazdasági recesszió, amelynek következményeit ezután kutatják.

Miről „szólhat” tehát az életminőség? Talán a szubjektíven érzékelt jólét mértékéről, a biztonsághiányról és/vagy a biztonság észleléséről/tudatosulásáról, a környezeti hatások okozta félelmekről, az eltérő életkorokhoz, életciklusokhoz

⁶ <http://www.tarki.hu/hu/> (2005. évi kutatási adatok) 2008.12.03. letöltés.

⁷ 1]Az életminőség fogalmán túl, (Elméletek, módszerek és gondolatok az életminőség kapcsán) DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007. április, www.demos.hu

⁸ Márfi András: A szubjektív életkörülmények társadalmi-gazdasági összefüggései, in: Az életminőség feltételei, Szerk.: Utasi Ágnes, A MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok, Digitális Archivum (11) 2007/1. ISBN 978-963-7372-49-0, HU ISSN 1787-565X

fűződő életminőség jellemzőiről, a térbeli környezet elégedettséget befolyásoló hatásáról, a családban/kisközösségekben előforduló alkoholizmus, drogozás, deviancia, intolerancia életminőséget romboló hatásáról, a valahova tartozás vagy nem tartozás megéléséről, az önmegvalósító tevékenység korlátairól és lehetőségeiről, a munka életminőséget alakító szerepéről, a hittel formálódó transzcendens kötelékek hatásáról?

Mindez hogyan kötődik a biztonsághoz? Életminőség nehezen uniformizálható és egységesíthető kategória, amely az objektív életfeltételi kereteken belül formálódó boldogságban, az elégedettség szintjében, a létfeltételek megélésében, az objektív feltételek szubjektív érzékelésében, s ezek főleg egyénhez kötött visszatükröződésében körvonalazható.⁹ Ez igaz a biztonságra, a biztonságérzetre is. A biztonságérzet vizsgálatakor megállapítható, hogy a félelmek, illetve remények a jövőre vonatkozó kilátások kapcsán fogalmazódnak meg. Ezt bonyolítja, hogy a biztonság/bizonytalanság fogalom-pár bevezetése a statisztikai módszertanba egyelőre sem itthon, sem nemzetközileg nem teljesen valósult meg. (A biztonság „zavartalan állapotként” való felfogása téves következtetéseket eredményezhet.) A jelenleg elterjedt keresztmetszeti jellegű adatok csak igen korlátozottan, „címkézetten”, érékmotiváltan képesek a társadalmi biztonságot, az életminőséget veszélyeztető események hatásainak felmérésére.

Összegezve: az életminőségre való gyakori hivatkozások ellenére annak mérése még nem letisztult. A társadalmi összefüggések egyfajta keretként való alkalmazása még várat magára, ezzel is nehezítve a folyamat, rendszer- és hálózatos szemlélet érvényesítését a kapcsolódó területeken. „Nagy veszélyt hordoz magában az életminőség-fogalmak idegen, távoli kultúrákból való importálása a fejlesztést szolgáló pénzekkel együtt. A kultúraidegen célok megfogalmazásával tulajdonképpen elveszítjük a helyi közösség bevonásának lehetőségét, részvételét a fejlesztésben. Az EU által vezérelt ... fejlesztési politika célrendszere számos ..., a helyi kultúrának idegen elemet tartalmaz.”¹⁰ A biztonság értelmezése terén is vannak „átvett” példák, noha sok esetben a security és safety közti értelmezési, tartalmi és lényegi különbség sem ismert és a magyar nyelvben és szakmai megközelítésekben is gyakori jelenség.

⁹ Az életminőség feltételei, Szerk.: Utasi Ágnes, A MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok, Digitális Archivum (11) 2007/1. ISBN 978-963-7372-49-0, HU ISSN 1787-565X

¹⁰ <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=8&cikk=10924>, Korunk, 2009 Augusztus, A vidék esélyei a világválság korában

A biztonság értelmezésének evolúciója

Először is a fogalmakat célszerű tisztázni. A biztonság¹¹ fogalma általános értelemben nehezen határozható meg, a kísérletek rendszerint valamely szűkebb szakterületi oldalról (valamely jelzővel ellátva, leszűkítve, prekonceptcionálisan, funkcionális öngazolással, címkézett, stb.) történnek. Számos fogalom létezik, a továbbiakban egy szintetizált változatot mutatok be, amelyre jelen tanulmány is támaszkodik. A biztonság veszély vagy fenyegetés, kockázatok hiányában nem értelmezhető, így a biztonság mindig a fenyegetettségi (kockázati) szint körülhatárolásával hozható összefüggésbe. Az EU-csatlakozás a nemzeti kereteken túlmutató biztonság szemléletet feltételez, ezért a biztonság fogalmát ennek megfelelően célszerű körülhatárolni. A biztonság alapvető egyéni, nemzeti és közösségi (szövetségi), általános emberi érték, olyan állapot vagy helyzet, elérendő cél, eredmény, következmény, életminőséget meghatározó körülmény, amely a fenyegetések és a veszélyek (kockázatok) felismert, tudatosan (hallgatólagosan) elfogadott, elviselt szintjén valósul meg, és a megelőzést, megakadályozást, megszakítást, felszámolást, helyreállítást, fejlesztést célzó védelmi ellenintézkedések, tevékenységek, magatartások eredményeként kialakult dinamikus egyensúly alakulásával jellemezhető.

Alapját a külső fenyegetettségől való megbízható védelem, garanciák, rendszerek és komplexumok, a (védendő, vagy védelmi) rendszer belső stabilitása, rendezettsége képezi. A biztonság nem lehet kizárólagos állami vagy hatósági monopólium, hanem olyan „immateriális társadalmi (össz)termék”¹², amely érdek- és értékközelítéssel, egyeztetett cselekvés, tudatos kooperáció útján jön, biztonság-, környezet-, és jövőtudatosságra alapozva létre.

A biztonságot teljes komplexitásában célszerű értelmezni, amelynek szereplői funkcionális kompetencia, érdekmotiváció alapján részesei a folyamatoknak, a biztonsági rendszerek körülhatároltak, az inputok és outputok mérhetőek, a problémakezelés integrált módon történik, a biztonság megközelítése horizontális jellegű, kifejezi a globális, a regionális, a nemzeti, a közigazgatási-közösségi és az egyéni érdekérvényesítés közelítését.

A hosszúra sikeredett, bonyolultnak tűnő fogalom-kísérlet, amely jelen tanulmány munkadefiníciója is, jelzi, milyen evolúciós változás figyelhető meg a biztonság értelmezésében. A nemzetállami biztonságértelmezés kiterjed a nemzetállamok szövetségére, biztonsági komplexumokra, megjelent a közösségi

¹¹ A vonatkozó szakirodalom tételes felsorolására terjedelmi okok miatt nem kerül sor. A cikk a Szerző 2005. évi BM-MRTT pályázaton 1. helyezést elért „Biztonságos biztonság?” című pályamunkáját veszi alapul.

¹² A Szerző által alkotott biztonság- fogalom változatai többek közt a KBH Szakmai Szemle 2005/1. számában, a Szerző (Nem szokványos) Gondolatok a biztonságról című cikkében, illetve a Pécsi Határőr Tudományos Közleményekben közölt tanulmányokban, a Magyar Rendészet című szakmai szemlében szerepelnek.

(nem EU-értelemben), egyéni, a magánbiztonság és a korábbi leszűkített katonai, diplomáciai behatárolást követően a komplex, integrált megközelítés is. A folyamat- rendszer- és hálózatos megközelítés a biztonságértelmezés esetében megítélésem szerint alapelveként kezelendő. Az alkotmány¹³ 55. § (1) alapján „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.” Biztonság „esélyegyenlőségről” kell beszélni. Azonban a társadalmi, főleg anyagi különbségekből adódó lehetőségek a biztonsághoz való jog megjelenítését egyéni és közösségi szinten differenciálttá teszik. „Vannak olyan átlagos állampolgárok, akiknek a rendőrség által biztosított közrend és közbiztonság jár, és vannak olyanok, akiknek efelett a biztonsági szint felett plusz biztonsági igényeik lehetnek, ha ezt anyagilag képesek megfizetni. Azaz, a vagyoni különbségek vonzataként (köz)biztonsági különbségek keletkeznek állampolgár és állampolgár között... Ha a biztonsági igények teljesítése nem állampolgári jogon, jogegyenlőségi alapon szerveződik, hanem vagyoni alapon lehet magántevékenységeken – őrző, védő kft-ken – keresztül jogosultságokat szerezni, akkor egyfelől a jogegyenlőtlenségi jog helyzete áll fenn.”¹⁴ Tehát az állam által szolgáltatott, garantált (közszolgáltatás keretében végzett) biztonság érdekmotivált növelési lehetősége egyenesen arányos a jövedelmi viszonyokkal. Az államilag garantált biztonság piacon „beszerezhető” és „kiegészíthető”. Az életminőség kapcsán az objektív és szubjektív biztonság kulcsfogalom lehet, de ennek körülhatárolása még nem egységes. A Magyar Rendészettudományi Társaság által összeállított Rendészeti Szószedet a fenti fogalmakat az alábbiakban definiálja¹⁵.

Szubjektív biztonság: a biztonságnak az egyéni tapasztalatok, az érintettség mértéke és minősége oldaláról való megközelítése, elsősorban a szubjektív érzékelés és értékelés folyamatainak jelentőségét hangsúlyozza, s így az emberek szubjektív közérzete alapján méri a társadalom fejlődését és az életminőség mértékét, abból kiindulva, hogy az átlagember tudja leginkább megítélni saját életminőségét. *Objektív biztonság:* a biztonságnak az életminőség oldaláról való megközelítése, amely az egyéni és közösségi érdekek formális megjelenítése mellett, az erőforrások, a képességek, a mérhető hatások, statisztikailag megjeleníthető mértékek alapján vizsgálja az összefüggéseket. Ezzel együtt már felvetődik a biztonságsszolgáltatás kérdése. Ehhez előbb nézzük meg a fogalmakat.

¹³ 1949. évi XX. törvény, A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

¹⁴ Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás, <http://jesz.ajk.elte.hu/szigeti3.html>, (2008.12.04-i letöltés)

¹⁵ <http://www.rendeszettudomany.hu/> (A szócikkeket a Szerző alkotta. 2008.)

A szolgáltatás lényege

A szolgáltatás fogalma széles skálájú és folyamatosan változó tevékenysége(ke)t takar, amelyek között megtaláljuk a vállalatoknak, személyeknek, szervezeteknek, hatóságoknak (vagy az általuk) nyújtott szolgáltatásokat, mint például az üzleti és üzletvezetési, működtetés-támogatási, szervezési, fejlesztési, problémakezelési, stb. tanácsadási szolgáltatásokat, ezen túl a tanúsító, kísérleti és karbantartási szolgáltatásokat, a szervezetek, szervezeti egységek elhelyezési objektumai takarítási és biztonsági szolgáltatásait, a reklámszolgáltatásokat vagy a toborzáshoz kapcsolódókat, beleértve az időszakos munkát közvetítő ügynökségeket, vagy a kereskedelmi ügynökök szolgáltatásait stb. Ezek megvalósítói is széles skálán mozognak. Nézzük meg, mit takar a szolgáltatás fogalma? Ez nehéz, mert ez is rendszerint valamilyen jelzővel jelenik meg: pl. pénzügyi, banki, szociális, stb.

Szolgáltatás „jelzők nélküli” körülhatárolása: „a szolgáltatás olyan cselekvés, vagy teljesítmény, amelyet egyik fél nyújt a másiknak, és amely lényegét tekintve nem tárgyasult, és nem eredményez tulajdonjogot semmi fölött. Előállítása vagy kapcsolódik fizikai termékhez, vagy sem.”¹⁶ A „szolgáltatás” a rendszerint díjazás ellenében nyújtott szolgáltatás, ha nem tartozik az áruk, a tőke és a személyek szabad mozgására vonatkozó rendelkezések hatálya alá. Szolgáltatásnak minősülnek különösen: az ipari jellegű tevékenységek; a kereskedelmi jellegű tevékenységek; a kézműipari tevékenységek; a szabadfoglalkozásúként végzett tevékenységek.¹⁷

Az MSZ EN ISO 9000:2005 szabvány 3.4.2. pontja szerint „a szolgáltatás legalább egy olyan tevékenység eredménye, amely szükségképpen a szállító és a vevő találkozásánál megy végbe, és általában nem kézzel fogható.” Általános megközelítésben a szolgáltatás: erőforrások felhasználása fogyasztói igényeket kielégítő nem termelő tevékenységekre. A szolgáltatás valamilyen, körülhatárolható erőforrásokat használ fel. A szolgáltatás elvégzése nyomán – általánosan elfogadott értelemben – új anyagi jószág nem jön létre. A szolgáltatás megvalósulásának eredménye valamilyen konkrét szükséglet kielégítése.

¹⁶ Philip Kotler: Marketing menedzsment, Elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. 515. old.

¹⁷ EKSZ=AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGET LÉTREHOZÓ SZERZŐDÉS EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA, (Róma, 1957. 03. 25, utoljára módosítva a 2003-as Csatlakozási Szerződés által) KONSZOLIDÁLT VÁLTOZAT (2004. MÁJUS 1.) 50. cikk,
www.univie.ac.at/RI/eur/20040401/HU_EC_Treaty_Vienna.pdf

A szolgáltatásokat sokféleképpen lehet csoportosítani¹⁸ és tipizálni:

- A szolgáltatások rendeltetése szerint: gazdasági szolgáltatások és társadalmi szolgáltatások.
- A szolgáltatások tárgya szerint: dologra, személyre irányuló **vagy**: ún. elosztó szolgáltatások, termelői szolgáltatások, szociális szolgáltatások, személyes szolgáltatások.
- A szolgáltatások jellege alapján: fizikai-anyagi jellegű, nem anyagi, szellemi szolgáltatás.
- Termelés szerint: termelő, nem termelő.
- Személyi szolgáltatás lehet: egyéni vagy kollektív jellegű szolgáltatás.
- Szolgáltatás fogyasztójának beazonosítása alapján: piacosítható (címezhető ismert, a szolgáltatásért díjazás kérhető), nem piacosítható (felhasználási köre meghatározhatatlan vagy nem követhető).
- Megvalósulás, az igénybevétel időbeli ritmusa szerint: hosszú ideig, folyamatosan megvalósuló szolgáltatás, ismétlődő szolgáltatás, egyszeri, alkalmilag előforduló egyedi szolgáltatás.
- Kézzelfoghatóság szerint: kézzel fogható, nem kézzel fogható szolgáltatás.
- Szállíthatóság szerint: szállítható, nem szállítható szolgáltatás.

Összességében a szolgáltatásokra jellemző, hogy a szolgáltatás eredményének a fizikai mennyiségben való számbavétele általában nem lehetséges, így terjedelme inkább a tevékenység tartalmán, tartósságán és intenzitásán mérhető. A szolgáltatás megkezdésének időpontjában általában megkezdődik a fogyasztás is. Egyes esetben a szolgáltatás létrehozása és fogyasztása időben teljesen egybeesik. Más esetben a fogyasztás tovább tart. Egyes szolgáltatási fajták „örökös” használatúak (pl. oktatás). A szolgáltatás nyújtásához általában szükséges a fogyasztó jelenléte, a személyes jelleg az eladó és a vevő között. Általában jellemző a szolgáltatásra, hogy helyhez kötöttebb, mint a termék termelése. (kevésbé szállítható, tárolható, importálható, exportálható). A szolgáltatás intenzíven fejlődik, és a szolgáltatás területén fokozódik a munkamegosztás. A szolgáltatás szerepe világszerte növekszik, és a szolgáltatási szféra erőteljesen bővül. A termelési folyamatok és a szolgáltatások gyakran összefonódnak.

¹⁸ A nagyszámú megközelítés miatt egy rendszerezett változat kerül bemutatásra, a fő források: Philip Kotler: Marketing menedzsment, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. Józsa László: Marketing-reklám-piacutatás. Göttinger Kiadó, 2003.; PPT-előadás, tavoktatas.bmf.hu/feladatok/.../os_mm_szolgaltatas_0910_1.ppt. 2010. 02.04-i letöltés.

A szolgáltatás fogalmának vizsgálatakor ki kell térnünk azokra a változásokra, amik az információs társadalom, sőt az e-társadalom körvonalazódásával, kifejlődésével a szolgáltatás eddigi fogalmának újragondolásához vezethetnek. A szolgáltatások néhány jellemző tulajdonság (pl. megfoghatatlanság) alapján való meghatározása sok termék esetén szinte lehetetlen. A termékek információtartalma kibogozhatatlanul összekeveredik azok anyagi megjelenésével. Az információs gazdaságra jellemző, hogy nagyon nehéz meghúzni a határt az árucikkek és a szolgáltatások között.

A szolgáltatás és a termék közötti eltérések vizsgálatát jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé. De a fentiek alapján az ún. HIPI-elv szerint ez könnyen elvégezhető: a szolgáltatások négy fő jellemzőjére utalva: Heterogeneity (ingadozás), azaz a szolgáltatások rendkívül ingadozóak, mert a szolgáltatást nyújtó személytől, és attól függenek, hogy hol és mikor nyújtják őket. Ez kihat a minőségre. Inseparability (elválaszthatatlanság), azaz a szolgáltatások gyakran nem különíthetők el előállítóiktól. Ha szolgáltatást személy nyújtja, akkor ő is része a szolgáltatásnak. Mivel a vevő/fogyasztó/igénybevevő is jelen van a szolgáltatás végzésekor, mindketten befolyásolják a szolgáltatás eredményét. Perishability (romlékonyság), azaz ha a vevő a szolgáltatás hasznát rövid idő alatt nem használja ki, ez a haszon elvész. A szolgáltatások nem tárolhatóak. Intangibility (megfoghatatlanság), azaz a szolgáltatások nem tárgyasultak, nem megérinthetőek. A tevékenység eredményeként anyagi testet öltött termék (rendszerint) nem jön létre. Ez a tulajdonság bizonytalanságot jelent a vevőnek, a vevők a bizonytalanság csökkentésére bizonyítékot akarnak a szolgáltatás minőségéről.

A szolgáltatások esetében a vállalkozás keretében végzett szolgáltatásokon túl mindenképpen ki kell térni az ún. közszolgáltatásra. A közüzemi szolgáltatások (közszolgáltatások) körébe azok a szolgáltatások tartoznak, amelyek vonatkozásában az állam a fogyasztók érdekében versenyen túli szempontokat is érvényesíteni kíván. (Közszolgáltatás: közcélú, illetőleg közérdekű szolgáltatást jelent, amely egy nagyobb közösség (állam, település) minden tagjára nézve megközelítőleg azonos feltételek mellett vehető igénybe, ezért valamilyen mértékig közösségi megszervezést, illetve szabályozást, ellenőrzést igényel.) Két nagy csoportjuk van: a humán szolgáltatások és a műszaki infrastrukturális (anyagi) szolgáltatások. (A magyar alkotmányos szabályozásban a humán közszolgáltatásokhoz való jog alapjogként került meghatározásra, de a műszaki infrastrukturális közszolgáltatásokhoz való hozzájutás nem alkotmányos alapjog.)

A közszolgáltatások közhatalmi (állami, önkormányzati) befolyásolását az indokolja, hogy a közszolgáltatásokat akkor is biztosítani kell, amikor a piac

nem vállalja azok nyújtását, a szükségletek minimális szintjéig mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, a hozzáférhetőség érdekében a közhatalom által megállapított (befolyásolt) árakon kell nyújtani, folyamatosan kell biztosítani, a kialakuló monopóliumok miatt fokozott átláthatóságot és ellenőrzöttséget, illetve a fogyasztók részvételét biztosító módon kell megszervezni, a szolgáltató szervezetek együttműködése, azaz a közhatalom által korlátozott verseny keretei között kell működtetni, a környezetvédelem szempontjainak érvényesítése mellett lehet üzemeltetni.

Alapelvek: egyetemes hozzáférés; megfelelő mennyiség és minőség, valamint a megfizethetőség biztosítása. Szólni kell a szolgáltató-képességről is. A szolgáltatási képesség körülhatárolása rendkívüli nehézséget jelent, mivel maga a képesség is bonyolult fogalom. Általános értelemben a képesség a mérhető tudás, sajátosság, amely valamely cselekvés, folyamat sikeres megvalósítását biztosítja. A képesség tehát egyfajta lehetőség a teljesítésre. A képesség egy másik megközelítés szerint a szervezet erősségét alkotó, felhalmozott tapasztalat, elkötelezettség és innovativitás összessége.¹⁹

Beszélhetünk alapvető képességekről is, ami a sikertényező feltételeként definiálható. Továbbá létezik még az ún. megkülönböztetett képesség, amely az adott szervezetre vonatkozóan azon sajátosságokat jelzi, amelyek révén a szervezet a versenytársaknál többre képes. A szolgáltató képesség tehát az adott ágazat, szakterület, szakma, hivatás szereplőinek azon mérhető (vagy csak leírható) kompetenciáinak, kapacitásainak, lehetőség-kihasználási hajlandóságának összességét jelzi, amely az igénybe vett, szolgáltatási kategóriába tartozó tevékenységgel, annak következményeivel szembeni elvárások teljesítését lehetővé teszi. A szolgáltatások nagy problémája a minőség biztosítása, ezt különféle technológiai-technikai garanciákkal, minőségügyi eljárásokkal, szabványokkal kívánják az érintettek megoldani. Ezt követően tekintsük át a biztonságszolgáltatás jellemzőit, sajátosságait.

Beszélhetünk-e biztonságszolgáltatásról?

A biztonságszolgáltatás értelmezése Magyarországon sajátos, annak ellenére, hogy azt számos szabályozás behatárolja és egyre elterjedtebben használjuk a fogalmat. „Szolgáltatási tevékenység: bármely önálló, üzletszerűen - rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett - végzett gazdasági tevékenység, kivéve a termelő tevékenységet és a közhatalom gyakorlását.”²⁰ Ezek szerint az állami biztonságszolgáltatás teljességében nem a szolgáltatások rendszerében kerül szabályozásra.(?)

¹⁹ www.tsf.hu/szerv/gazdtan/files (2005.11.19-iletöltés)

²⁰ 2009. évi LXXVI. Törvény a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól, 2.§.e.). (A törvényt az Országgyűlés a 2009. június 22-i ülésnapján fogadta el.)

Ez összhangban van az uniós szabályozással: „A szolgáltatásnyújtás helye szerinti tagállam nem akadályozható abban, hogy követelményeket írjon elő a szolgáltatói tevékenység nyújtásával kapcsolatban, amennyiben azok közrendi, közbiztonsági, közegészségügyi, illetve környezetvédelmi szempontból indokoltak, és összhangban vannak az (1) bekezdéssel. Az adott tagállam abban sem akadályozható meg, hogy a közösségi joggal összhangban a foglalkoztatási feltételekre vonatkozó saját szabályait alkalmazza, beleértve a kollektív megállapodásokban meghatározott feltételeket is.”²¹ Ezt az EKSz. 16. cikk, 3. pontja a szükségesség elvével támasztja alá. A szolgáltatások szabadságának általános korlátozási tilalma a tagállamokra nézve (EKSz. 45-46.,49. cikkek) a közhatalom gyakorlásához tartósan vagy időlegesen kapcsolódó tevékenységek, közrendi, közbiztonsági vagy közegészségügyi okokból különleges elbánás esetében nem kötelező érvényű.

A biztonságszolgáltatás, tehát sajátosan értelmezett állami és vállalkozás keretében végzett tevékenység, amelynek megítélésében nem maga a szolgáltatás ténye, hanem a tevékenység tartalma a meghatározó. Bár lényegét tekintve biztonságszolgáltatás valósul meg, azt az állam szabályozhatja nem (mindig) a szolgáltatás elvei alapján is. A személy- és vagyonvédelmi tevékenység, magánnyomozói tevékenység szolgáltatás, ezt is külön jogszabály szabályozza. „E törvény célja, hogy - a közrend, a közbiztonság javítása, s ezek részeként a személy- és vagyonvédelem, a bűnmegelőzés hatékonyságának fokozása érdekében - erősítse a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói szolgáltatás törvényességét, és további garanciát nyújtson a társadalom számára az e szolgáltatásokat igénybe vevők, illetve az e szolgáltatások gyakorlása során érintettek személyhez fűződő jogai, vagyoni érdekei sérthetetlenségére irányuló igényeinek érvényesítéséhez.”²²

A rendvédelem, rendészet mellett egyre gyakrabban emlegetett tevékenység a biztonságvédelem. (Safety protection.)

„A ... biztonságvédelem jelentése magában foglalja mindazon intézkedéseket, tevékenységeket, amelyek valamilyen veszélytől, vagy

²¹ EKSZ.=AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGET LÉTREHOZÓ SZERZŐDÉS EGYSÉGES SZERKEZETBE FOGLALT VÁLTOZATA, 16.cikk. (Róma, 1957. 03. 25, utóljára módosítva a 2003-as Csatlakozási Szerződés által) KONSZOLIDÁLT VÁLTOZAT (2004. MÁJUS 1.)

www.univie.ac.at/RI/eur/20040401/HU_EC_Treaty_Vienna.pdf

²² 2005. évi CXXXIII. törvény a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól

bántódástól mentes, zavartalan állapotot, biztonságot, működőképességet, stabilitást és zavartalanságot hivatottak szavatolni.”²³

A biztonságvédelem fogalma vállalkozás keretében végzett biztonságszolgáltatásként, szabályzattervezet formájában is megfogalmazásra került: „... a „polgári biztonságvédelem” körébe sorolja a foglalkozásszerűen folytatott, mások személyének, vagyonának biztonságát, védelmét szolgáló tevékenység-formákat (továbbiakban: polgári biztonságvédelmi tevékenység). Polgári biztonságvédelem alatt a vállalkozás keretein belül, illetve a vállalkozás keretein kívül végzett, jogszabályi kötelezettségből fakadó, de a közszolgálati, elsősorban a hatósági jogviszonyok körébe már nem illeszkedő, személy- és vagyonvédelmi tevékenység-formákat értjük.”²⁴ A komplex gondolkodás jegyében elgondolkodtató, hogy a „polgári biztonságvédelem” értelmezése kizárja-e a közszolgáltatás keretében végzett biztonságszolgáltatást? A civil biztonságszolgáltatást végzők egyre gyakrabban alkalmazzák a biztonságvédelem fogalmat rokonértelemben a szolgáltatásra.

Megítélésem szerint a szabályozás sajátosságaitól függetlenül a rendvédelmi/rendészeti szervek (is) integrált biztonsági rendszerben kooperatív, koordinatív módon szolgáltatnak, ami egyben önálló termék, a „biztonság valamely formája”, és egyben „bedolgoznak”, „beszállítanak” a belső biztonságához.

A biztonságszolgáltatás egy komplex cselekvés, folyamat, amelyet a biztonságot szolgáltató szerv (pl. rendvédelmi/rendészeti szerv) jogszabályok által meghatározott helyen, időben és módon, nem (mindig) közvetlen ellenszolgáltatás fejében nyújt a hely és idő szerint érintett környezetnek. Azaz a biztonság szereplőinek olyan tevékenysége, amelynek során a „biztonság fogyasztói” kapnak egy terméket, amelynek értékét tapasztalati úton határozzák meg. Az általános szolgáltatásokkal ellentétben a biztonság nem mindig a szolgáltatás pillanatában „fogyasztható”, hanem a preventív és közvetett jellege miatt attól eltérhet. Egy korábbi tevékenységi folyamat hatását is biztonságteremtő tényezőként lehet felfogni.

A biztonságszolgáltatás a hatósági tevékenység oldaláról nézve jogérvényesítő tevékenység, állami funkció, a biztonság többi szereplői oldaláról megközelítve, precízen kifejezhető szolgáltatás.²⁵

²³ Szeifert Péter – Tass János: A biztonságvédelemről – Rendészeti Szemle 1994/2. 53-56. old.)

²⁴ TÉZISEK a foglalkozásszerűen végzett polgári biztonságvédelmi tevékenység és információgyűjtés, valamint a védelmi kötelezettség törvényi szabályozásának koncepciójáról, Összeállította: Dr. Borai Ákos, Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara honlapja, <http://teszt.szvmszk.hu/node/27> (2009.12.14-i letöltés)

²⁵ Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonságsszolgáltatás-minőségügy Minőség és megbízhatóság HU ISSN 0580-4485 2008/3.sz. (142-153 old.)

A biztonságsszolgáltatás az általános szolgáltatásoktól eltérő sajátosságokat is mutat:

A biztonságot nemcsak a szolgáltatás időpontjában (pillanatában), hanem attól eltérő időben, hosszútávon, mint időzített, (tárolt) hatásmechanizmust is lehet értelmezni, hosszabb ideig önmaga hatását fenntartva is érvényesülhet, míg az általános szolgáltatásnál a megszűnés után ez nem értelmezhető. A biztonságsszolgáltatás, mint kifejezés már magában hordozza a paradoxont: olyan módon kell állandóságot garantálni, amely mód nem garantálja az állandóságot.

A szolgáltatás elválaszthatatlan a szolgáltatótól, azonban a biztonságnál az indirekt kapcsolat is releváns lehet. A szolgáltatás helyhez és időhöz kötött, a biztonságra ugyanez elmondható. A biztonságsszolgáltatás esetében is felmerül a szolgáltatás minőségének, egységes elvek szerinti megítélhetőségének garantálása. Az egységes megvalósításhoz pedig egységes megközelítés is szükséges. Példa erre, hogy Németországban 2002-ben bevezették a DIN 77200 szabványt, ami a biztonságsszolgáltatásokkal szembeni elvárásokat rögzíti. Hasonló törekvések hazánkban is elindultak, de sajátosan keverednek a magánbiztonsági, biztonságsszolgáltatói és hatósági érdekek. Magyarországon biztonságsszolgáltató vállalkozás rendelkezik különféle (pl. ISO) szabvánnyal, minősítéssel. Ezek a szolgáltatás garantált színvonalát biztosítják, de nem helyettesítik az egységes jogi szabályozást. A magyar biztonságsszolgáltatói jogi szabályozási környezet evolúciós útját járja, s bár komoly előrelépések történtek a rendszerváltozás óta, bizonyos érdek-összehangolási problémák még mindig akadnak.

Rendvédelem-identitásbeli kérdések

A rendvédelmi szervek nevesítve²⁶ lettek. A rendvédelem fogalma azonban nem, tehát jelen esetben a tevékenységi és a feladatrendszer határai egyben a fogalomkeretet is meghatározzák. Quasi az a rendvédelem, amit a rendvédelmi szervek „csinálnak”. A 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat alapján készült „Rendvédelmi stratégia”-tervezet mellékletében a szerző által elkészített (azóta pontosított) fogalom jelzi a rendvédelmi megközelítés egyik módját.

²⁶ 2006. évi LVII. Törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról, 1.§. (5). Alapján a rendvédelmi szervek: a) a rendőrség, b) Hatályon kívül helyezte: 2007. évi XC. törvény 21. § (1) x). Hatálytalan: 2008. I. 1-től.

c) a polgári védelem, d) a vám- és pénzügyőrség, e) a büntetés-végrehajtási szervezet, f) az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, g) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

A rendvédelem: a rendvédelmi/közigazgatási szerveknek, hatóságoknak, állampolgári szerveződéseknek, azok tagjainak az általános rend, biztonság, nyugalom, közrend fenntartásával, a szellemi és anyagi környezet megóvásával összefüggő olyan koordinált tevékenysége, amely közvetve vagy közvetlenül kihat a társadalmi lét minden, a biztonságon alapuló területére, ezzel együtt az egyéni, a közösségi és társadalmi, hatósági érdekérvényesítésre.

A jogszabályok sok tekintetben nem fedik le egymást. A rendvédelem, rendészet és biztonságvédelem közti különbség és átfedés nem tisztázott. A három fogalomnak egyelőre – tudományos kezdeményezések és aktív társasági tevékenység ellenére – összerendezetlen a tudásanyaga, azaz nem került egységes rendszerbe mindaz az ismerethalmaz, ami a rendészetet/rendvédelmet/biztonságvédelmet valóban reprezentálja.

A fogalomzavar az elmúlt évtizedekben állandósult. Amiben közös a vélemény, az, hogy a rendvédelem-fogalom tükörfordítás eredménye (Ordnungschutz).

A rendvédelem vonatkozásában létezik tudományos társaság, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. „A rendvédelemhez tartozónak tekintjük valamennyi állami és önkormányzati, a rendfenntartásra specializálódott fegyveres szervezetet. E testületek struktúráját, díszlokációját, feladataikat, működésüket, jogi meghatározottságukat, felszereltségüket, személyi állományuk képzési, szociális, gazdasági és erkölcsi helyzetét is a fogalom részének tartjuk. A fogalomkör integráns részének tekintjük továbbá ezen testületek vezetését, irányítását, szolgálati metodikáját, az együttműködést, továbbá a szimbólumrendszereiket.²⁷ Ehhez kapcsolódik egy másik megközelítés is. „... a rendvédelem-tudomány az általános hadtudomány által feltárt és rendezett ismeretanyagra is épít, miközben nem hagyhatja figyelmen kívül a vonatkozó állam- és jogtudományi tudásbázist sem.”²⁸

Az alcímben jelzett identitásprobléma a gyakorlatban is markánsan jelentkezett, amikor 2004-ben rendvédelmi és biztonság stratégia kidolgozása kezdődött. A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat alapján elkészült a „Magyar Köztársaság Rendvédelmi Stratégiája” című stratégiai dokumentum-tervezet. (A

²⁷ Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság honlapja. <http://old.mrszki.hu/SZBMRTT/SZBMRTT.html> (2010.02.23-i letöltés).

²⁸ Zachar József: Rendvédelem-tudomány? Rendvédelem-tudomány! Gondolatok egy új tudományág elméleti alapjairól, fogalmáról, rendszertani helyéről, Rendőrtiszti Főiskola, Rendvédelmi Füzetek 2002/28. Budapest, 2002.

kidolgozási határidőt követően 2007 végéig nem született döntés az elfogadásáról.) Ezzel párhuzamosan a 1076/2004. (VII. 22.) Kormányhatározat az Európa Terv (2007-2013) kidolgozásának tartalmi és szervezeti kereteiről - című jogszabály alapján „Biztonság stratégiát” kellett volna készíteni 2005. szeptember 30-ig vagy december 31-ig, összhangban más dokumentumokkal. (A vitaanyag ez esetben is elkészült.) A rendvédelmi stratégia fokozatosan „átalakult” rendészetivé, a biztonság stratégia hallgatás tárgyává vált. A 2006. szeptember-októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvényekkel és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos eseményekről készült vizsgálati jelentés alapján végrehajtandó feladatokról szóló 1013/2007. (III. 13.) Korm. határozat 4. pontja alapján a rendőrség tudományos testülete kimunkálásában egy „rendészeti stratégia” mint „alágazati” stratégiai dokumentum, készült, leszűkítve az IRM alárendeltségében lévő egyes szervezetekre.

Felmerül a kérdés, hogy a rendvédelem miként értelmezendő? Hogyan viszonyul a biztonsághoz és hogyan hat az életminőségre, milyen kapcsolódási pontjai vannak a biztonságsszolgáltatással?

Az Európai Unió biztonsági érdekei – a 2003. évi európai biztonsági stratégiában azonosított kihívásokon túlmenően – polgárainak és érdekeinek a határain belül és kívül történő védelmét, szomszédságának biztonságát, külső határainak és kritikus fontosságú infrastruktúráinak védelmét, számítógépes biztonságának javítását, energiaellátásának és tengeri útvonalainak biztonságát, világűrbe telepített eszközeinek védelmét, valamint az éghajlatváltozás következményeivel szembeni védelmet foglalják magukban. Ez a rendvédelem gondolatkörébe jól illeszthető. Nemrég került elfogadásra a stockholmi program²⁹, ebben az Európai Unió Tanácsa megerősíti, hogy elsődleges fontosságot biztosít a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség (SZBJT) kialakításának. Ebben a térségben az európai közösség tagjaként kell a magyar nemzeti biztonsági, rendvédelmi/rendészeti rendszert is működtetni és e keretek közt kellett (hágai program) és kellene (stockholmi program) a biztonság-rendvédelmi tevékenység stratégiai illesztését, pozicionálását megvalósítani. A stockholmi program keretében készül Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”³⁰ című dokumentum, amely a biztonság dimenzióinak komplex megközelítését erősíti, ennek pedig tükröződnie kell(ene) a nemzeti biztonsági és rendvédelmi koncepciókban is.

²⁹ A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa. Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2009.12.08, 17024/1/09. REV1 (hu)

³⁰ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé” (Tervezet) AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA, Brüsszel, 2010. február 23. (24.02), 5842/2/10. REV 2

A rendvédelem helyét és szerepét a komplex biztonság rendszerében lenne célszerű elhelyezni. Az egyoldalú, preconcepcionális körülhatárolás helyett a teljes körűsége lenne célszerű törekedni. Ennek javasolt szempontjai és sorrendje: 1. tevékenység-működés, 2. forrásbiztosítás, 3. belső kapcsolati alrendszer, 4. külső kapcsolati alrendszer, 5. környezeti illesztés-elégedettség, 6. alkalmazott technika-technológia, 7-8. management-rendszerek (vezetés-irányítás, szakirányítás, tervezés-fejlesztés, változtatás-management, innováció, minőség), 9. szabályozás rendje (elvárás-elégedettség), 10. szervezeti-intézményi alrendszer (HR). A fentiek szerinti megközelítés egyben szemléleti váltást is eredményezhetne és így könnyebben a „helyükre kerülnének” a dolgok.

Befejezés helyett... hogyan tovább?

A kiindulás egy egyszerű tény, amiről sokan elfeledkeznek: az európai polgár fogalom tartalommal való megtöltése és ennek tükröztetése a biztonsági, rendvédelmi, biztonságsszolgáltatási koncepciókban. A kulcsszó az életminőség. Az EU a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének egységes térségét kívánja létrehozni határain belül. Az európai polgároknak bárhol az Európai Unióban egyformán biztonságban kell érezniük magukat, és egyforma jogokat kell élvezniük. Tehát a tagállamok nemzeti általános politikáját és szakpolitikáit ennek megfelelően kellene „áthangolni”.

Magyarországon az EU-gyakorlattól eltérően nem hatékonyan működik a szakpolitikák gyakorlata, a nemzeti szintű kérdések nemzeti politikai konszenzusa nem mindig biztosított, és annak szakmai megalapozása nem hatékony és a tervezési távlatok is az aktuálpolitikát erősítik.

A biztonság, rendvédelem terén a globalizációs hatások, a megváltozott társadalmi viszonyok egyfajta standardizációs folyamatot prognosztizálnak. Nem véletlen az EU által ajánlott The Best Practice intézménye sem. Magyarországon a rendszerváltozást követően a kialakult társadalmi, tulajdon és szociális viszonyok kezelése nem a komplexitás, a funkcionális horizontalitás, a jövőtervezés és a stratégiai pozicionálás jegyében történt, így a biztonsági, rendészeti intézmény és tevékenységrendszerben, a szabályozás reformjában sem jelentek meg a hatékonyságot garantáló elemek.

A biztonság társadalmasítása már nem odázható el. A tulajdon és érdekviszonyok újabb és újabb érintettet, szereplőt azonosítanak, amelyek integrálása a meglévő rendszerbe elengedhetetlen. És a leglényegesebb, hogy a meglévő rendszert is fejleszteni kell. A sokszereplős rendszerekben felértékelődik a koordináló rendszerelem szerepe, fel kell vállalni a szakirányítás feladatát is, ami azt jelenti, hogy előbb vagy utóbb a nemzeti biztonsági és

rendészeti szabványok meg fognak jelenni, az állami intézményi és tevékenységi szektor mellett helyet kér a magánbiztonsági és a közösségi biztonsági rendvédelmi/rendészeti érdekérvényesítés is.

Az EU szakpolitikái megfelelő irányokat jelöltek ki. A termékek/szolgáltatások értékét meghatározza a szolgáltatástartalom. A szolgáltatások rendezetlensége, szervezetlensége, alacsony színvonala közvetlenül is kihat a gazdasági teljesítőképességre, az arány megítélésére, a veszélyek kezelésére. A biztonság vonatkozásában, pedig elvárás lenne az állandóság, a kiszámíthatóság, tervezhetőség és a folyamatos javítási filozófia érvényesülése.

A biztonságsszolgáltatás minősége, kultúrája, a vele kapcsolatos elégedettség direkt módon kihat a rendvédelem egészének megítélésére is. A szolgáltatás piaci megközelítése felveti a helyettesíthetőség kérdését is. Mivel a biztonság szereplői között lényegi átrendeződés indult meg korábbi határvonalak elmosódásával, az állami szféra mind több biztonsági tevékenységet „átenged” a nem állami szereplőknek, ezzel mintegy piacot nyit előttük. A biztonsági piac az EU-csatlakozással tovább bővült, ami vélhetően a minőség javulását eredményezi, minden esetre a versenynek teret adott. A németországi Jörg Ziercke, a Schleswig-Holsteini BM igazgatója egy konferencián megjegyezte: „A magánszféra bizonyos feladatokat ugyanolyan jól el tud látni, de olcsóbban.” Ebben visszatükröződik a marketing szemlélet: a piacon az boldogul, aki legalább ugyan olyan minőséget olcsóbban állít elő, vagy az általa nyújtott szolgáltatás egyedi, mással nem helyettesíthető.

A magántulajdonhoz, annak megvédéshez fűződő érdekek fokozott érvényesítési igénye ezzel párhuzamosan van jelen. Ezt katalizálja az a tény, hogy a magán biztonsági üzletág ugyanakkor azzal az előnnyel rendelkezik, szemben a rendőri/rendvédelmi standard szolgáltatásokkal, hogy itt a legmodernebb védő és riasztó technikák alkalmazásával egyéni biztonsági megoldásokat, különböző szakképzettségű személyzettel, a megbízó igényei szerint kínálnak.³¹

A szolgáltató társadalom gondolata kiegészül az információs, sőt e-társadalom fogalmával, ami pedig feltételezi, hogy a társadalmi szereposztást biztonsági téren is újra kell gondolni.

Leegyszerűsítve: a rendőr ne foglalkozzon olyan ügyekkel, ami az integrált biztonság sérelme nélkül más személy, vagy szervezet által törvényesen és olcsóbban, hatékonyabban, s főleg bizalomvesztés nélkül megvalósulhat, s

³¹ Rolf Rainer Jaeger: Magán biztonsági üzletág, partner a bűnüldözés eseteiben, Kriminalistik 2002. decemberi szám

fordítva is, a nem hatósági funkcióval rendelkező személy, szervezet csak a kompetenciájába tartozó feladatot lássa el, ne akarjon rendőr lenni.

Ehhez először is az állami/hatósági tevékenység értékelemzésen alapuló felülvizsgálata lenne szükséges. (Azt végzik-e, ami a funkciójuk? Lehet-e ezt a tevékenységet olcsóbban, de ugyanilyen jól végezni? Ha nem, akkor ugyanennyiért, de jobban?)³²

Az egyedi szervezeti vizsgálatok mellett az összevetésre is szükség van (lásd fent javasolt módszertan). A párhuzamosságok és átfedések kiküszöbölése a hatékonyságon túl erősen költségvetés-kímélő hatású is. Az elv alapját célszerű abban keresni, hogy a rendészeti tevékenységet a magánszféra nem képes teljes körűen helyettesíteni, de azt hatékonyan képes támogatni.

Az állam nem vonulhat ki a biztonságból, de nem is monopolizálhatja azt. A tulajdonviszonyok generális átrendeződése az érdek, érték és szemlélet olyan számú változásával járt, amit csak állami érdekekre hivatkozva már nem lehet kezelni.

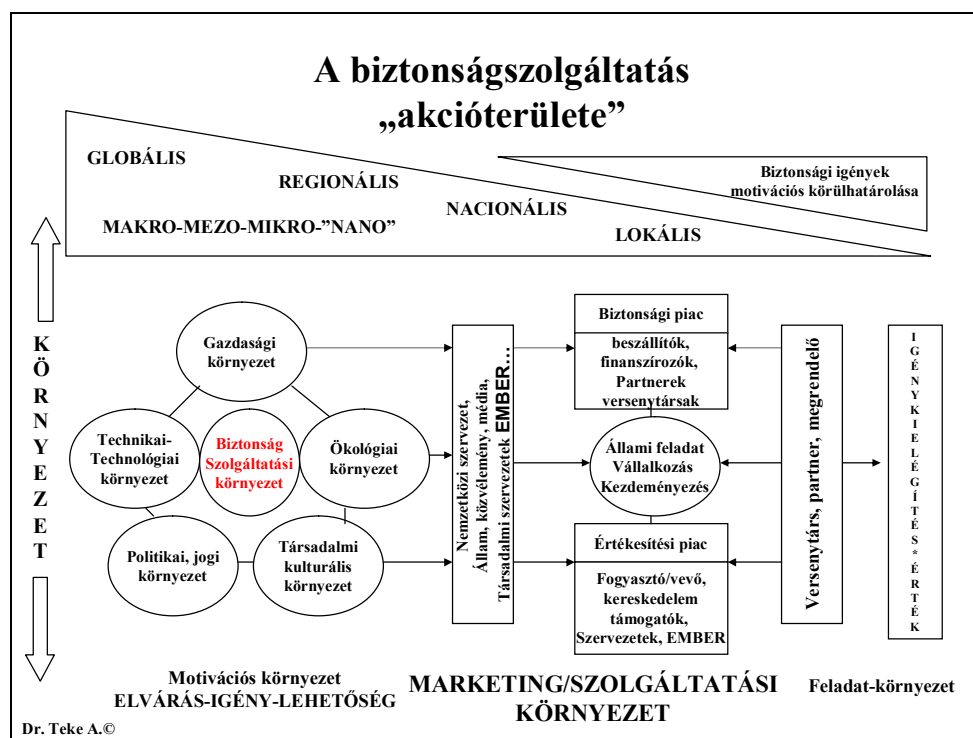
A biztonság színvonala, mértéke nem a szereplők személyétől, nemzeti hovatartozásától, hanem a szolgáltatás rendszer-kompatibilitásától függ. A rendszer pedig akkor működik megbízhatóan, ha az elemei a rendszer-folyamatokban betöltik szerepüket. Ez vonatkozik a biztonság, a rendvédelem, a biztonságsszolgáltatás szereplőire is.

Az Európai Unió alapjogi Chartája alapján mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a biztonsághoz.³³ A változások a szemlélet módosulását is igénylik, ami az emberi értékek új megoldásokkal, eszközökkel, módszerekkel való védelmét vetíti előre. A minőségi alapoknál az életminőséget kell első helyen említeni³⁴. Az állampolgárok esetében ez a szubjektív biztonságot jelenti. Bármennyire is rosszul hangzik, hogy az állampolgárt nem érdekli, hogy pl. hány órában végeztek biztonságsszolgáltató tevékenységet, hány térfigyelő kamera működik, stb., ha nem érzi magát biztonságos környezetben. A biztonságsszolgáltatás minősége egyben az életminőség egyik fokmérője is. S ez nagymértékben meghatározza a biztonság, a rendvédelem megítélését... a spirál működik. Természetesen ehhez tisztázni kellene, hogy miről is van szó?

³² Dr. Lenkey Mihály: Értékelemzés, Közgazdasági Továbbképző Intézet 1982.

³³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3.cikk., http://www.europol.hu.int/charta/pdf/text_en.pdf.

³⁴ Teke András: Rendvédelmi stratégiai tervezés-biztonságsszolgáltatás-minőségügy, Minőség és megbízhatóság, 2008/3. sz. (142-153 old.)

A biztonságsgszolgáltatás lehetséges célcsoportjai

Célcsoportok		Szolgáltatásra vonatkoztatott igények, elvárások példái
Környezeti/társadalmi „terep”	Kiemelt cél/alcsoportok	
Biztonsági piac	Fogyasztók /vevők/felhasználók	- ár-teljesítmény viszony -környezet-kompatibilis termékek
	Kereskedelem/szolgáltatók	- Értékesítés-támogatás
	Közvetítők/Szállítók	- Hosszú távú stabil kapcsolatok
	Versenytársak/partnerek	- indirekt igények, standardok definiálása
Társadalom Tágabb/szűkebb Környezet	Szövetségek	-Környezet-kompatibilitási, szakmai, -etikai elvárások,
	Civil kezdeményezések	-Környezet-kompatibilitási elvárások
	Média	- a közvélemény megítélésének artikulálása
	Helyi közvélemény	-Közvetlen kapcsolat, elérhetőség, -rendelkezésre állás támogatás
Politikai-jogi környezet	Törvényhozók	-Jogi szabályozás, tilalmak, támogatás, ösztönzés
	Politikai pártok	- cselekvési elvárások, irányok
	Érdekképviselő /NGO/kezdeményezések	- egyetértési jogok biztosítása, felvetések

BIZTONSÁGSZOLGÁLTATÁS POZICIONÁLÁSA		
Orientáció	Alapkoncepció	Probléma-megközelítés
HELYETTESSÉG Szolgáltató- és termék-vonatkozású megközelítés	A fizikai-műszaki hasonlóság koncepciója.	Ez magába foglal minden olyan terméket, technológiát, megjelenése, és műszaki kialakítása alapján megegyezik.
	A kereszt-költségrugalmasság koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, amelyik magas kereszt-költségrugalmasságot mutat fel.
	A gazdasági tervezés alapú koncepció	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a szolgáltató/értékesítő értékesítése tervezésekor figyelembe vesz.
	A szubjektív hasonlóság koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, ami ugyanazt az alapszükségletet, ill. ugyanazt a funkciót elégíti ki.
Kereslet-orientált megközelítés	A szubjektív helyettesíthetőség koncepciója	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a felhasználó szubjektíve kicserélhetőnek tekint.
	Használati helyettesíthetőség koncepciója.	Ez magába foglal minden olyan terméket, ami a felhasználónak egy meghatározott használati szituációban ugyanazt az eredményt nyújtja.
	Vásárlói magatartás alapú koncepció	Ez magába foglal minden olyan terméket, amit a reális vásárlói-használói magatartás alapján helyettesítőként jellemezhető.
	A vevőtípus differenciálásán alapuló koncepció.	Ez magába foglal minden olyan terméket, amelyeket ugyanaz a vevő vásárol.
HELYETTESSÉG		EREDMÉNY * HATÁS

Dr.Teke A.©

Lipics László rendőr őrnagy, a ZMNE doktorandusza:

A Stockholmi Program hatása az integrált határbiztonsági rendszerre

A szerző a cikkben bemutatja a bel- és igazságügyi együttműködés terén készült korábbi programokat, valamint az integrált határbiztonsági rendszert, mely éppen az egyik ilyen program hozadéka. A cikkben a rendszer fejlesztési irányait szemlélteti, abban rejlő hiányosságot fed fel, melynek megoldására is javaslatot tesz. Végül megállapítja, hogy helyes az Európai Tanács biztatása a folyamatban lévő kísérletekre, mert az automatizálással emberi erőforrást lehet megspórolni és hosszútávon a gépek megbízhatóbban teljesítenek.

Kulcsszavak: Fejlesztés; Biometria; Stockholmi Program; Szabadság, Biztonság és Jog Térsége;

Major László Lipics

Ph.D. doctoring candidate, Miklós Zrínyi National Defence University

The impact of Stockholm Programme on the Integrated Border Management

The author presents in this article the previous programs in the field of justice and home affair's cooperation, and the integrated border management, which is a proceed of one of these programs. The system's development directions are demonstrated in this article, the deficiency of expansion is depicted, moreover revealed by the author. Finally he allocates that European Council's encouragement is correct, because it is possible to save a human resource by the automation and the machines are more reliable on long term.

Keywords: Development; Biometry; Stockholm Programme; Area of Freedom, Security and Justice.

A cikkben azt mutatom be, hogy az Európai Unió Tanácsa által 2009. december 1-jén elfogadott Stockholmi Programból mely elemek érintik a Hágai Programmal létrehozott integrált határbiztonsági rendszert.

Hipotézisem az, hogy a program a megkezdett fejlesztések támogatásával és sürgetésével az integrált határbiztonsági rendszert tökéletesíti. Céloom az, hogy ezeket a fejlesztéseket leíróan bemutassam. A cikkemben a Schengeni Információs Rendszer második

generációjának (SIS II) fejlesztésével nem foglalkozom, mivel alapvetően az csak a jelenlegi rendszerben (SIS I) szereplő adatok körének bővülését eredményezi.

A korábbi átfogó programok a bel- és igazságügyi együttműködés terén

Az Európai Unió az Amszterdami Szerződés hatálybalépése óta a bel- és igazságügyi együttműködés területén középtávú stratégiai célokat fogalmaz meg.

Az első ilyen programot megalkotásáról az Európai Unió Tanácsa az 1999. október 15-16-án tartott rendkívüli Tamperei Csúcson határozta meg. A Tanács felkérésére a Bizottság egy munkatervet dolgozott ki, melyben felsorolja, mit kell teljesíteniük a tagországoknak az elkövetkezendő években a bel- és igazságügyi együttműködés továbbfejlesztése érdekében. A menetrend 1999-2004 közötti időtartamra elsősorban a tagállamok határőrizeti, menekültügyi, bevándorlási és vízumpolitikájának összehangolását tűzte ki célul. Ebben a bel- és igazságügyi célkitűzések közt lefektette a közös menekültügyi és bevándorlási politika alapjait is. Határrendészeti szempontból fontos, „hogy a legális és az illegális migrációt csak együtt lehet kezelni, mert a legális migrációval kapcsolatos politika sikere és hitelessége elsősorban az illegális elleni harc hatékonyságától függ.”¹ A legális migráció elősegítése érdekében több jogi aktust is elfogadtak, például a családegyesítésről.²

Az Europol mintájára létrehozta a tagállamok bűnüldöző hatóságai közötti együttműködést, információcserét ösztönző egységet, az ún. Eurojustot, amelyet a Nizzai Szerződés intézményesített.

Öt évvel a program elfogadása után szükségessé és időszerűvé vált egy új menetrend kidolgozása annak érdekében, hogy az Unió felhasználhassa az addig elért eredményeket, és hatékonyan kezelhesse az előtte álló újabb kihívásokat. Ezen kívül az Amszterdami Szerződés 2004 májusát jelölte meg számos olyan intézkedés végrehajtásának határidejeként, amely biztosítja az állampolgárok számára a magas szintű szabadság, biztonság és jog térségét. Az új munkaterv, melyet 2004 novemberében e célokból fogadott el az Európai Tanács, már címével is kifejezi ezt: Hágai Program: a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének

¹ Tájak Péter: A határellenőrzést végrehajtó szervezetek feladatai az államhatárhoz kapcsolódó, szabálysértéseknek minősülő jogellenes cselekmények megakadályozásában, felderítésében és szankcionálásában Doktori értekezés, ZMNE, Budapest 2007. 4. o. http://phd.okm.gov.hu/disszertaciok/ertekezések/2008/de_3911.pdf

² A Tanács 2003/86/EK irányelve (2003. szeptember 22.) a családegyesítési jogról

erősítése az Európai Unióban. A tamperei program értékelésében már olvasható, hogy 2004-ben az uniós politika prioritásai között kiemelt helyen szerepel a bel- és igazságügy területe.³

A Hágai Program⁴ bevezetőjében olvashatjuk a megelőző munkaterv értékelését, mely szerint az Unió bel- és igazságügyi politikája egy általános program keretében fejlődött, de nem valósult meg az eredeti célok mindegyike. Ennek ellenére az összegzés kimondja, hogy sikerült átfogó és összehangolt haladást elérni. A legfontosabb eredményeket fel is sorolja: „sikerült lefektetni a közös menekültügyi és bevándorlási politika alapjait, *előkészíteni a határellenőrzés harmonizációját* és továbbfejleszteni a rendőrségi együttműködést, továbbá jelentős haladást sikerült elérni a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapuló igazságügyi együttműködés alapmunkálataiban.”

Az Unió integrált határbiztonsági rendszerének megalkotásában mérföldkő a Hágai Program. Az egyesült államokbeli és a madridi terrortámadásra⁵ hivatkozva a biztonságának védelmét hangsúlyozza a bevezető, kiemelve, hogy az alapvető szabadságok és jogok tiszteletben tartásának biztosítása mellett – hatékonyabb, egységes szemlélet alapján kell megközelíteni a határon átnyúló problémákat. Egyben a dokumentum fel is sorolja, mi tartozik ezek közé: *az illegális migráció, az emberkereskedelm és az embercsempészet, a terrorizmus és a szervezett bűnözés.*

A dokumentum öt évre tíz prioritást határoz meg a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség megerősítése céljából. A Hágai Program a tamperei célok megvalósítását viszi tovább.

A munkaterv konkrét iránymutatások című fejezete, mely négy alcímet⁶ tartalmaz, több alkalommal is utal a határellenőrzésre, pontosabban a határpolitikára a menekültügyi és migrációs politikákkal összhangban.

Célként megfogalmazásra került a menekültekre és migránsokra naprakész információs bázisa, amelynek legfontosabb új eleme az ún. irányított migráció (managed migration).

A migrációs hullámokban előforduló illegális migráció elleni küzdelemben kiemelt szerepet kapott a határellenőrzés. Eredményként értékelte a Hágai Program a Frontex rendelet

³ A Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és a Parlamentnek: A szabadság, biztonság és igazságosság övezete: a tamperei program mérlege és az új iránymutatások {SEC(2004)680 et SEC(2004)693} Brüsszel, 2004.06.02 COM(2004) 401 végleges 4. o.

⁴ Hágai Program: A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének erősítése az Európai Unióban Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2005/C 53/01

⁵ 2001. szeptember 11. és 2004. március 11.

⁶ 1. A szabadság erősítése; 2. A biztonság megerősítése; 3. A jog érvényesülésének megerősítése; 4. Külkapcsolatok

megalkotását, azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a külső határok ellenőrzése és őrzete a nemzeti határellenőrzési hatóságok hatáskörébe tartozik. Előfordulhatnak azonban olyan esetek amikor a nemzeti egységek a migráció kezelésében nem elégségesek, ezért javasolta nemzeti szakértőkből álló csoportok létrehozását, közösségi határellenőrzési alap létrehozását, és az európai határőrizeti rendszer létrehozását. A program kiemelte, hogy a feladatok végrehajtásában egyre nagyobb szerepet fognak kapni az informatikai rendszerek, illetve a biometria alkalmazása.

Az Alkotmányos Szerződés tervezete előírta a külső határok integrált irányítási rendszerének a létrehozását, így az integrált határbiztonsági rendszer pontosítása is a Hágai Programnak köszönhető.

Az integrált határbiztonsági rendszer

Az Európai Közösség – a Hágai Programban foglaltaknak megfelelően – az integrált határbiztonsági modell /Integrált határmenedzsment (IBM – Integrated Border Management)/ elfogadásával a közösségi határrendészet egy teljesen új határellenőrzési politikát hozott létre.

A rendszer elemei:

1. Harmadik országban, különösen a származási és tranzitországokban végzett tevékenység, beleértve az összekötő tisztviselő segítségével történő információgyűjtést,
2. Nemzetközi határőrizeti együttműködés,
3. Intézkedések a külső határokon: határigazgatás,
4. További tevékenységek a schengeni államok területén és a schengeni államok között.

Az átfogó határmodell a belső biztonság megőrzésének és mindenekelőtt az illegális migráció, mint biztonsági kockázat megakadályozásának fontos eszköze. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egymást kiegészítő intézkedéseket kell végrehajtani, különböző szinteken. Az általános határmodell sikerének kulcsát az intézkedések egymásra épülése, koherenciája jelenti, valamint az, hogy azokat a schengeni államok azonos módon alkalmazzák.⁷

⁷ Ritecz György: Az illegális migrációs és az EU csatlakozás hatása a magyar határőrizetre (PhD értekezés) Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2002.

Magyarország 2007. december 21 óta teljes jogú schengeni tagállam.⁸ Ennek eléréséhez szükséges volt a hazai határbiztonsági rendszer kialakítása és működtetése. Az európai uniós határbiztonsági elemeket több, kisebb egységre bontotta (kiemelések tőlem):

- politikai, gazdasági és egyéb tájékoztató eszközök a migráció kezelésében;
- egységes vízumrendszer alkalmazása;
- kihelyezett okmányszakértők, okmánytanácsadók;
- összekötő tisztviselők alkalmazása;
- szállító vállalatok felelőssége;
- az illegális migrációban érintett tranzitállamok határellenőrzési rendszere;
- biztonságos harmadik országok;
- külső határok ellenőrzése (szigorú határőrizet és egységes határforgalom-ellenőrzés);
- kiegyenlítő (kompenzációs) intézkedések rendszere az ország mélységében;
- belső határon végzett rendészeti tevékenységek.

Az egyes szintek szerves részei a hazai határbiztonsági rendszernek. A határbiztonsági rendszerből adódó honi határellenőrzési feladatokat a rendőrség hajtja végre. Az ORFK utasítás⁹ leírja, hogy „a határbiztonsági rendszer működését és hatékonyságát minden, a határbiztonsággal összefüggésben feladatot végző szervezet biztosítja.” Természetesen ez alapvetően a rendőrség feladata, de a rendszer működtetése során a korábban kialakított rendszerhez hasonlóan együttműködik a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal, a Külügyminisztérium egyes szervezeti elemeivel, a Vám- és Pénzügyőrséggel, az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Főfelügyelőséggel valamint a Nemzeti Közlekedési Hatósággal.¹⁰

A Stockholmi Program¹¹

Mivel a Hágai Program egy ötéves távra szóló terv volt, melynek kifutása 2009. végére volt várható, egy új stratégiát kellett alkotni a szabadság, biztonság, jog térségére vonatkozóan. Ez

⁸ A szárazföldi határok tekintetében, a légi határok tekintetében 2008. márciusában történt meg az átállás

⁹ Országos Rendőrfőkapitány 21/2008. (OT 11.) utasítása az illegális migrációval összefüggő jogsértések kezelésével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtására, 2. sz. melléklet

¹⁰ Az illegális migráció és az ahhoz kapcsolódó más jogellenes cselekmények elleni hatósági fellépés hatékonyságának növeléséről, illetve összehangolásáról szóló 8/2010. (II. 19.) IRM-SZMM-PM-KHEM együttes utasítás

¹¹ Teljes címe: A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa

a svéd elnökség prioritásai közt szerepelt, de még az elnökségi váltás előtt megjelent első változata, 2010. június 10-én.¹²

Az elnökség 2009. október 16-án előterjesztette a stockholmi program tervezetét. A Bel- és Igazságügyi Tanács alatt ténykedik az Állandó képviselők bizottsága (Coreper), amely 2009. október 21–22-i ülésén első véleménycserét folytatott a programról. Ezt követően az IB-tanácsosok három – október 30-i, november 6-i 13-i – ülésükön megvizsgálták az egész szöveget. A Coreper szintén három alkalommal – november 4-én, 11-én és 20-án – vizsgálta a szöveget. A Bel- és Igazságügyi Tanács 2009. november 30-i és december 1-jei ülésén kiterjedt véleménycserét folytatott a programról, amely széles körű konszenzusra talált. Számos kérdés szóba került, és a szöveget újraalkották a végleges formátumra, hogy az tükrözze az említett megbeszéléseket. Az Európai Tanács ezt a szöveget fogadta el 2009. december 10-11-i ülésén. „Az Európai Tanács újólá megerősíti elhatározását, hogy folytatja a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fejlesztését, szolgálva és védve az uniós polgárokat és az e térségben élőket. Öt évvel a Hágai Programot követően elérkezett az idő arra, hogy az Unió az új kihívások hatékony kezelése érdekében felülvizsgálja a politikáját, maradéktalanul kihasználva a Lisszaboni Szerződés kínáta lehetőségeket. Az Európai Tanács ezért a 2010–2014-es időszakra új, többéves programot fogadott el, ez a Stockholmi Program”¹³ A Stockholmi Program végrehajtására vonatkozó cselekvési terv készítésére az Európai Tanács felkérte a Bizottságot, azzal, hogy az terjessze be, oly módon, hogy a tervet legkésőbb 2010 júniusáig el lehessen fogadni. A Bizottságnak 2012 júniusáig féldícs értékelést kell készítenie.

A Stockholmi Program középpontjában az alábbiakban meghatározott főbb feladatok állnak (zárójelbe foglalva kiemeltém a határigazgatással összefüggő, arra hatással levő programelemeket):

1. A polgárság és az alapvető jogok előmozdítása (Folytatódnia kell a schengeni térség bővítésének)
2. A jog és a jogérvényesülés Európája
3. Védelmet nyújtó Európa (Belső biztonsági stratégiát kell kidolgozni az Unión belüli biztonság további javítása, valamint a szervezett bűnözés, a terrorizmus és egyéb fenyegetések elleni küzdelem érdekében. A stratégiának a bűnüldözés, a

¹² A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség a polgárok szolgálatában Brüsszel, 2009. 06. 10. COM(2009) 262 végleges

¹³ Európai Tanács 2009. december 10–11. következtetések Brüsszel, 2009. december 11. EUCO 6/09 25. pont

határigazgatás, a polgári védelem és a katasztrófavédelem terén folytatott együttműködés, valamint a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés megerősítését kell céloznia.)

4. Beutazás Európába és a globalizáció. (Az e területen meglévő kettősség: a jogos érdekből beutazni kívánó személyek számára könnyebb beutazása és az unió polgárai *biztonságának garantálása érdekében az integrált határigazgatást és a vízumpolitikákat e célok szolgálatába kell állítani.)*
5. A felelősségvállalás, a szolidaritás és a partnerség Európája migrációs és menekültügyi kérdésekben. (Az Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktum alapot teremt az e területen való további előrelépéshez. A közös menekültügyi rendszer 2012-ben történő létrehozásának célkitűzése továbbra is fennáll, ugyanakkor a hiteles és fenntartható uniós bevándorlási és menekültügyi rendszerek megtartása érdekében – az Európai Tanács 2009. októberi következtetéseivel összhangban - *meg kell előzni és vissza kell szorítani az illegális migrációt*, és küzdeni kell ellene, mivel az EU-ra és különösen a külső határai mentén elhelyezkedő tagállamokra egyre nagyobb nyomás nehezedik az illegális migrációs áramlások miatt.)
6. Európa szerepe a globalizált világban – a külső dimenzió. (Külpolitika egységesítése)

Amint az látható a Stockholmi Program majdnem minden főbb eleme közvetlenül érinti az integrált határbiztonsági rendszert.

Az integrál határbiztonsági rendszerben várható változások

A fejezetben először a körülményekben bekövetkezett átalakulásokról említek néhány szót.

2009. december 1-jén életbe lépett a Lisszaboni Szerződés, mely módosította a Maastrichti Szerződést. A bel- és igazságügyi együttműködésben jelentős változást hozott, hogy a korábbi első és harmadik pilléres szabályozás megszűnt, a teljes kérdéskör a Szerződés¹⁴ V. Címébe került: „A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség”. A fejezeten belül a 2. fejezet a határok ellenőrzésével, a menekültüggyel és a bevándorlással kapcsolatos politikák cím alatt található meg a határigazgatás.

Az Európai Unió külpolitikájában – mely a Stockholmi Programban is megemlítésre kerül – a vízumpolitika kiemelt területként szerepel. Megindult egy olyan liberalizációs folyamat, mely az EU jövőbeni terjeszkedésének előfutára lehet. Három nyugat-balkáni

¹⁴ Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (Egységes szövegbe foglalt változat) 2008.5.9. Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 115/47 Továbbiakban: Szerződés

ország (Szerbia, Montenegró, Macedónia) biometrikus útleveleinek birtokosai vízum nélkül utazhatnak az Unióba, további két ország (Albánia, Bosznia-Hercegovina) állampolgárai pedig a közeljövőben csatlakozhat hasonló feltételekkel a szabadabban beutazó harmadik országbeliek közé.¹⁵

Magyarországon a 2010. áprilisban tartott országos parlamenti választásokon a FIDESZ-KDNP pártpáros abszolút többséget szerzett. A kormány megalakulása után nagyléptékű átalakításokba kezdtek az állami szervezetek körében. Újra visszaállították a Belügyminisztériumot, mely alá a rendőrség és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal mellett célszerűségi okból¹⁶ két polgári nemzetbiztonsági szolgálat¹⁷ is tartozik: az Alkotmányvédelmi Hivatal (korábban Nemzetbiztonsági Hivatal¹⁸), valamint a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat is. Ezzel gyakorlatilag a határellenőrzéshez kötődő illegális migrációhoz és a menekültügy kezeléséhez kapcsolódó feladatok egy minisztérium alá fognak tartozni.

Az Európai Tanács a Stockholmi Programban elismerte az integrált határigazgatás eddigi eredményeit és felszólította az abban szerepet játszó szerveket, hogy a fejlesztéseket folytassák.

A korábban megkezdett fejlesztésekről egy tanulmányban¹⁹ már olvashatunk, a cikk ezen részében a még fejlesztés alatt lévő rendszerekben bekövetkezett változásokat, a rendszerek jelenlegi állapotával, illetve a magyarországi helyzettel együtt mutatom be röviden, valamint az általam gondolt hiányosságokat vetem fel.

Vízuminformációs Rendszer

A Vízuminformációs Rendszer ötletét a Tanács által elfogadott iránymutatások alapján 2002. június 21-22-i sevillai ülésén az Európai Tanács vetette fel, úgy, hogy a vízumadatok közös azonosítási rendszerét létre kellene hozni. Ezt hamarosan tettek is követték, a Tanács 2004.

¹⁵ Lipics László: A balkáni országok vízumkönnyítése 2010. február 25. Elérhető

http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=836&title=A_balk%C3%A1ni_orsz%C3%A1gok_v%C3%ADzumk%C3%B6nyv%C3%ADt%C3%A9se

¹⁶ Pintér FBI-t csinálna az Alkotmányvédelmi Hivatalból Forrás: <http://vecs.jobik.hu/content/pint%C3%A9r-fbi-t-csin%C3%A1na-az-alkotm%C3%A1nyv%C3%A9delmi-hivatalb%C3%B3l> 2010. június 21-i letöltés

¹⁷ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.)

¹⁸ A Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi XLII. törvény 3. § (5) bekezdés

¹⁹ Dr. Bajtai Csaba r. ezredes - Dr. Gubicza József r. alezredes - Dr. Kónya József nyá. hőr. ezredes: Az Európai Unió határpolitikája, a határbiztonság és az integrált határigazgatás fejlődésének alternatívái, Határrendészeti Tanulmányok 2009/1. Különszám 47.-53.o.

június 8-án döntött Vízüminformációs Rendszer létrehozásáról.²⁰ A jelenleg hatályos jogforrásban már a VIS céljának, működőképességének és feladatainak meghatározása és a tagállamok közötti, a vízumadatok cseréjére vonatkozó feltételek és eljárások megállapítása is megtörtént.²¹ A rendszer céljai közül kettő is érinti az integrált határbiztonsági rendszert:

- a külső határátkelőhelyeken és a tagállamok területén belüli ellenőrzések megkönnyítése;
- segítségnyújtás az olyan személyek azonosításában, akik esetleg nem, vagy már nem teljesítik a tagállamok területére történő beutazásra, az ott-tartózkodásra vagy letelepedésre vonatkozó feltételeket;

A rendszer fejlesztése a vége felé jár, próbaüzemben működik, az első kategóriába jelölt Észak-Afrikai Régió országai (Algéria, Egyiptom, Líbia, Mauritánia, Marokkó és Tunézia) vízumkérelmeinek feldolgozása a rendszeren keresztül zajlik.²² Ezzel párhuzamosan a külső határátkelőhelyeken benyújtott kérelmek feldolgozása is megkezdődött a rendszer segítségével. Amennyiben az első régió valamennyi vízumkérelme kizárólag a rendszer segítségével kerül feldolgozása, csak abban az esetben kerül hivatalosan üzembe helyezésre a rendszer. A Schengeni határ-ellenőrzési kódex a VIS beindítását követő 20. naptól kötelezővé teszi a határforgalom-ellenőrzésben a VIS-ben folytatott prioritást²³ - kezdetben elegendő az alfanumerikus adatok alapján történő, az indulást követő három év után azonban már kötelező lesz az ujjnyomat-adatok alapján zajló ellenőrzés.

Szakemberek kiküldetése

Okmánytanácsadók, okmányszakértők, és összekötő tisztviselők alkalmazása a harmadik országokban, a migráció kibocsátó és tranzitországok határellenőrzési rendszerének fejlesztése. Valószínűleg erre a körre gondoltak a Stockholmi Program megalkotói, amikor a Tanácsot és a Bizottságot felkérték a harmadik országokban folyó kapacitásépítés fokozásának támogatására, annak érdekében, hogy azok a külső határok hatékony határellenőrzését elősegítsék. Itt szó lehet a kihelyezett tisztségviselők számának növeléséről, újabb missziók indításáról. Jelenleg a Nyugat-Balkáni országokban, Törökországban,

²⁰ A Tanács Határozata (2004. június 8.) a Vízüminformációs Rendszer létrehozásáról (VIS) (2004/512/EK)

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 767/2008/EK rendelete (2008. július 9.) a vízüminformációs rendszerről (VIS) és a rövid távú tartózkodásra jogosító vízumokra vonatkozó adatok tagállamok közötti cseréjéről (VIS-rendelet)

²² A Bizottság Határozata (2009. november 30.) a vízüminformációs rendszer (VIS) működésének megkezdése tekintetében az első régiók meghatározásáról (2010/49/EK)

²³ Az Európai Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete (2006. március 15.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) létrehozásáról 7. cikk (3) aa) pont

Ukrajnában és Moldáviában zajlik az integrált határbiztonsági rendszer kiépítése EU-tisztviselők irányításával. Magyarország mind a Nyugat-Balkáni, mind az ukrán-moldáv projektben részt vesz, de a törökországi szerepvállalásunk a legjelentősebb, ahol spanyol tisztviselőkkel együtt segítenek a részt vevők az integrált határbiztonsági rendszer kialakításában, a határellenőrzési feladatokat végrehajtó szervezet meghatározásában.

EUROSUR

Az Európai Határőrizeti Rendszer (EUROSUR²⁴) fő célja, hogy a határon átnyúló bűnözés megelőzéséhez való hozzájárulás által megelőzze a tiltott határátlépéseket, csökkentse a tengeren életüket veszítő illegális bevándorlók számát, valamint fokozza az EU belső biztonságát. Az EUROSUR kezdetben az Unió déli és keleti külső határaitra összpontosítana, és célja az EU területére észrevétlenül belépő illegális bevándorlók számának csökkentése, Az illegális bevándorlás halálos áldozatai számának csökkentése azáltal, hogy több életet mentenek meg a tengereken. Az egész EU belső biztonságának növelése a határokon átnyúló bűnözés visszaszorításával.

Az EUROSUR létrehozása – különösen a következőkben felsorolt technikai fejlesztésekkel együtt – döntő fontosságú lehet a közös európai integrált határőrizeti rendszer további fokozatos megteremtéséhez, melyet a tervek szerint 2013-ra kívánnak megvalósítani.

Automatizált határellenőrzés

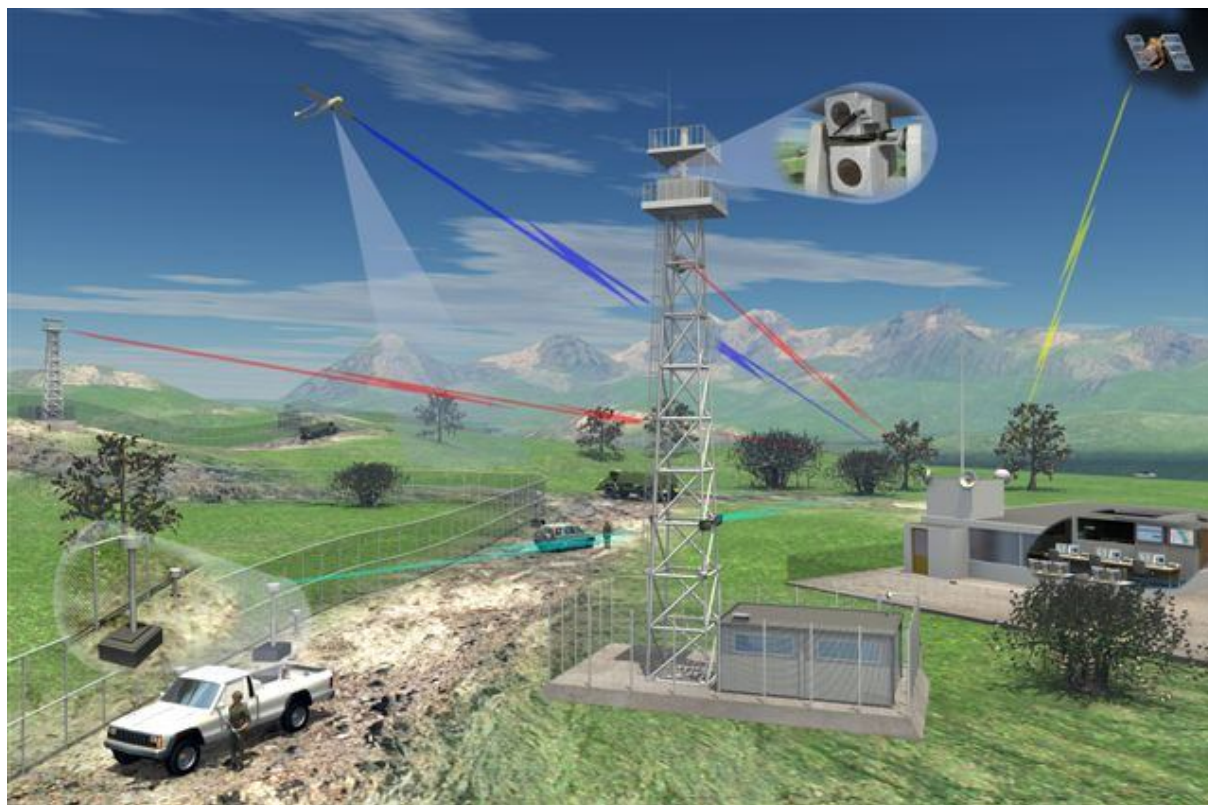
Automatizált határellenőrzés fejlesztése annak mindkét irányába (határőrizet és határforgalom-ellenőrzés) folytatódik.

Egyrészt a határőrizetben, ahol a fixen telepített hő- és infrakamerák mellett immár repülőgépekre és helikopterekre is szerelik a kamerákat, de már kísérleteznek a pilóta nélküli repülőgépek (UAV) e területen történő alkalmazásával. Ez költségkímélőbb az ember által vezetettnél: könnyebb, kevesebb üzemanyagot fogyaszt és egy ember akár több gépet is tud kezelni egyszerre. Hasonló elven, de a földön működik a távirányított szárazföldi jármű (UGV), melynek terület-megfigyelő, követő, nyomkereső szerep juthatna. Az információszerzésben, a terület megfigyelésében pedig minden bizonnyal nagyobb szerephez fog jutni a műhold.

C4I technológia bevezetését is tervezik, mely nem más, mint a Command (vezetés), Control (irányítás), Communication (híradás), Computer (számítógép), Intelligence

²⁴ EUROSUR: European Border Surveillance System = Európai Határőrizeti Rendszer

(hírszerzés). Eredetileg a hálózatalapú katonai műveletekhez kapcsolódó komplex vezetési rendszerek, melyek biztosítják a harctevékenység támogatását minden időszakban. A rendszer alapja a hír, adat, mely minden más tevékenység véghezvitelét segíti. A hír beszerzését pedig fejlett technikai eszközök segítik.

1.sz. ábra Az Egyesült Államok határőrizeti rendszere²⁵

A határforgalom ellenőrzésben az automatizálás sokkal komplexebb. Egyrészt fejlesztés alatt van a harmadik országok állampolgárai határátlépésének regisztrációjára szolgáló rendszer, mely mellett kitalálták az elektronikus utazási engedély rendszert és a regisztrált utazói státuszt. Emellett fejlesztés alatt van az arcképfelismerő rendszer is, mely az útlevelemben szereplő fénykép és az úti okmányt bemutató személy arcképét hasonlítja össze.

A regisztrált utazói státusz elméletileg azon határátlépésre jelentkező, harmadik országokból származó állampolgárokra vonatkozhatna, akik kis kockázatot jelentenek az Európai Unió biztonsága szempontjából. Ez egy önkéntes alapon működő előzetes ellenőrzési eljárás, melynek pozitív elbírálása esetén az azt igénylő személynek a határátkelőhelyeken

²⁵ Az Egyesült Államok határőrizeti rendszere (Command & Control Systems Border Surveillance & Security)
 Ábra forrása: www.ultra-ccs.com/business/bordersecurity Letöltés ideje: 2009. szeptember 8.

nem kellene várakoznia, hanem a külön sávon, a felállítandó automata kapukon keresztül léphetné át az EU határát. Ehhez viszont működő határregisztrációs rendszer is szükségeltetik, mely jegyezné az átlépés helyét, idejét, az igénybe vett jármű rendszámát, a vele utazó személyek adatait is. Az, hogy a regisztrált utazói státuszú személyek elektronikus kártyát kapnának vagy az útlevelük azonosító rendszerén keresztül nyitnák a sorompót nem eldöntött. Azonban a fejlesztéseket el lehetne vinni abba az irányba is, hogy biometrikus azonosítással (konkrétan ujjlenyomat) történjen az átlépés.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni az úti okmány bélyegzésének követelményéről sem. A Schengeni határ-ellenőrzési kódex alapján ugyanis „A harmadik országbeli állampolgárok úti okmányait mind a belépéskor, mind pedig a kilépéskor rendszeresen bélyegezni kell.” Véleményem alapján a regisztrált utazók ellenőrzése biometrikus útlevelükkel és biometrikus azonosítójukkal történhetne, a rendszer automatizálásának pedig ki kellene terjednie az úti okmány bélyegzésének követelményére is. Egy másik megoldás lehet a jogszabály módosítása, hiszen a rendszer automatikusan tárolni fog minden ki és belépést, így a mélységi ellenőrzést végrehajtók az adattárakból való lekérdezéskor ellenőrizni tudják a tartózkodási idő betartását. A másik probléma a vámellenőrzés lehet, melynek szabályozási kérdéseire nem térek ki ebben a cikkben.

A regisztrált utazókhöz kapcsolódó pilot projectek folyamatban vannak. Többek között a frankfurti repülőtéren lehetősége van az Európai Gazdasági Térség országai állampolgárainak külső határon történő átlépéskor automata határellenőrzésen átesniük. Ehhez regisztráltatniuk kell magukat, melyhez a személyes adatokon kívül útlevelük bemutatása kell, valamint Írisz-képet készítenek szemükről. A regisztrált utasok útlevelük gépbe helyezése és Írisz-képük ellenőrzése után átléphetik a határt.

Arcképfelismerő rendszer szintén a határfogalom ellenőrzést végző személyek munkáját könnyítheti meg. 2007-ben Magyarországon is tesztüzembe helyezték, mely az alábbi képességekkel rendelkezik:²⁶

- 700 ezer rekordot tartalmazó fénykép-adatbázis kezelése,
- a korábban készült fényképek minőségellenőrzése az arckép-azonosítás szempontjából, a nem megfelelőek és a duplikátumok kiszűrése,
- a napi gyakorlatban digitális fényképezőgéppel készített újabb arckép-fotók bevitel, minőségellenőrzése, feldolgozása, adatbázisban történő tárolása,

²⁶ Automatizált biometrikus azonosítási rendszer segíti az Országos Rendőr-főkapitányság munkáját Forrás: <http://www.silicon.hu/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=277> Letöltés ideje: 2010. augusztus 8.

– arckép-keresés az arckép adatbázisban, digitális mintaarckép (fénykép, robotkép vagy grafika alapján).

Az arcképfelismerő rendszer fejlesztését az Interpol is támogatná, különösen a repülőtereken.²⁷ Az arcfelismerő rendszer nem önállóan, hanem a meglévő ujjlenyomat, fotó-, valamint DNS-adatbázisok mellett üzemelne, így még tovább fokozhatnák az ellenőrzések eredményességét.

Határátlépéseit rögzítő rendszer létrehozása szintén egy stratégia cél. A létező, országonként különböző rendszereket kellene összehangolni vagy egy közös újat létrehozni. A határregisztrációs rendszer célja az, hogy a tagállamok illetékes hatóságai az ellenőrzött harmadik országbeli személy tartózkodásának jogszerűségét meg tudják állapítani. Egyrészt, hogy a külföldi az arra kijelölt helyen és időben lépte át a külső határt, másrészt az engedélyezett tartózkodási idejét nem lépte túl. A rendszerbe történő ellenőrzés lehetősége nemcsak a külső határokon szolgálatot teljesítő hivatalnokoknak, hanem a terület mélységében végrehajtott idegenrendészeti ellenőrzést véghezvivő tisztviselőknek engedélyezett lesz. A rendszer figyelmeztetést küldene a nemzeti hatóságok számára, amikor lejár egy egyén engedélyezett tartózkodási ideje az EU-ban, és nem rögzítették kilépési adatait. 2011-ben várható a jogalkotás²⁸ a határregisztrációs rendszerre vonatkozóan, mely megalapozná annak fejlesztési lehetőségeit.

2.sz. ábra BorderGuard (saját felvétel)

²⁷ Globális arc-adatbázist akar az Interpol 2008.10.24 Forrás: http://szentkoronaradio.com/ittechtudomany/2008_10_24_globalis-arc-adatbazist-akar-az-interpol Letöltés ideje: 2010. augusztus 8.

²⁸ Öt éven belül létrehoznák a biztonság egységes térségét Forrás: http://www.bruxinfo.hu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=26865 Letöltés ideje: 2010. június 20.

Magyarországon 2000 óta működik, az Európai Unió által is mintaként szolgáló határregisztrációs rendszer. A rendszer BorderGuard (útlevél-ellenőrző) egysége automatikusan ellenőrzi az útlevelet (5-féle fény alatt vizsgálja, ellenőrzi az alapadatokat) a nemzeti és a nemzetközi körözési rendszerekben, riasztást ad, ha találatot észlel. Emellett regisztrálja az átlépést. A Rendszám Felismerő Modul (LPR) infravörös technológia alkalmazásával a határon átkelni szándékozó jármű rendszámát beolvassa és szintén ellenőrzi a fenti helyeken.

A magyar határregisztrációs rendszer fejlesztése megtörtént, 2010. január 31. óta képes a harmadik országbeliek tartózkodási idejének számítására. Emiatt az első három napon öt magyar-ukrán átkelőhelyen 245 visszairányítás történt.²⁹ Összehasonlításként: 2009-ben ugyanitt mindössze 55 visszairányítás történt ezen okból. Úgy gondolom a magyar példa megfelelő lehet továbbra is az Európai Unió számára.

A rendszerben észlelhető hibaként azt találom, hogy az utólagos bélyegzés végrehajtásakor a tisztviselő nem rögzíti eszköz hiányában a személy belépését. Erre megoldásként javaslom, hogy a mélységi, idegenrendészeti ellenőrzést végrehajtó szervek tisztviselőit lássák el olyan berendezéssel, amellyel képes lesz a személy valószínűsíthető belépési helyét és idejét rögzíteni. Erre azért lenne szükség, mert a határregisztrációs rendszer adatbázisa tartalmazni fog minden ki és belépést a tartózkodási idő számításához. Valószínűleg hibát fog jelezni, ha valaki kilépéskor nem rendelkezik belépési adatrekorddal.

Az elektronikus utazási engedély rendszer pedig nem más, mint a harmadik országok nem vízumköteles állampolgárai előzetes vizsgálata abban a tekintetben, hogy teljesíti-e a belépési feltételeket. Az ezzel élni kívánó az utazás megkezdése előtt elektronikus kérelmet nyújtana be, amely tartalmazná a személyazonosítót, valamint az útlevélben szereplő és az utazásra vonatkozó adatokat, mely alapján eldöntenék azt, hogy a személy beléptethető-e az Európai Unióba. Ezáltal a valódi határátlépéskor az elektronikus utazási engedély birtokában a személy gyorsabban ellenőrizhető. Ez a lehetőség csak a nem vízumköteles államok polgárainak lenne elérhető. A rendszer véleményem szerint nagymértékben hasonlítana az Amerikai Egyesült Államok Utazási Engedélyt Jóváhagyó Elektronikus Rendszerére

²⁹ Lejárt a 90 nap: visszairányítások a magyar-ukrán határállomásokon Forrás: http://hvg.hu/itthon/20100204_magyar_ukran_hatar_visszairanyitas_blokad?s=24h Letöltés ideje: 2010. június 20.

(ESTA).³⁰ Ezt azon országok állampolgárainak biztosítják, melyek részt vesznek az un. Vízummentességi Programban (Visa Waiver Program), azaz nincs szükségük vízumra, ha üzleti vagy magáncélból utaznak az USA-ba 90 napnál nem hosszabb időtartamra.

*

Cikkemben röviden bemutatam az Európai Unió biztonságának megerősítésére szolgáló eddigi középtávú stratégiai terveket, illetve „a szabadság, a biztonság, a jog” jelszavakkal megalkotott Hágai Program egyik legfontosabb megvalósult rendszerét, az integrált határbiztonsági rendszert.

Az Európai Unió működési szerződésében immáron külön fejezetet kapott a rendőri és igazságügyi együttműködés, melynek címe „A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség” lett. Ez egyben azt is jelenti, hogy a korábbi pilléres szerkezet megszűnt, az e területen lévő együttműködés minden válfaja egyetlen címben található meg.

Illusztráltam a határellenőrzéshez kapcsolódó, a jelenleg fejlesztés alatt lévő rendszereket, eszközöket. A Vízuminformációs Rendszerrel kezdtem a sort, mely hamarosan működőképes lesz. A határőrizet terén szót ejtettem az EUROSUR-ról, azaz az Európai Határőrizeti Rendszerről, mely a jelenlegi képességek fejhasználásával várhatóan 2013-ban lesz működőképes. A határőrizeti automatizáció a C4I technológia teljes körű kiépítésével a hatékonyság tekintetében nagyot lépne előre. Az említett rendszer működésének alapja a hír, melynek megszerzéséhez olyan új technikai eszközök járulnának, mint a pilóta nélküli robotrepülőgépek, a távirányított járművek és a műholdak.

A határforgalom ellenőrzésben az automatizálás már előbbre tart: az elektronikus utazási engedély rendszer elméletileg bármikor működőképesé tehető, a regisztrált utazói státusz pedig EGT állampolgárok részére már elérhető. Emellett fejlesztés alatt van az arcképfelismerő rendszer is, mely Magyarországon is tesztüzemben van. A Stockholmi Programban a határregisztrációs rendszer is említésre került, ennek magyarországi megvalósulásán keresztül bemutatam azt, hogy mi várható attól, ha a rendszer EU szinten működőképes lesz.

³⁰ <https://esta.cbp.dhs.gov/esta/esta.html? flowExecutionKey= c921B2F35-A893-6E2D-517E-94E168365F6B k15ECCE31-155C-E921-80BB-AECD06D56E8F>

Problémaként felvettem, hogy az automatizált határellenőrzés során az úti okmányok bélyegzési követelménye nem teljesül, illetve a határregisztrációs rendszerbe az utólagos bélyegzés végrehajtásakor a tisztviselő nem rögzíti eszköz hiányában a személy belépését. A felvetett problémákra megoldásként javasoltam, hogy az automatizmust terjesszék ki bélyegzőlenyomat elhelyezésére, illetve az idegenrendészeti ellenőrzést végrehajtó szervek tisztviselőit lássák el olyan berendezéssel, amellyel képes lesz a személy valószínűsíthető belépési helyét és idejét rögzíteni.

Tóth J. Zoltán

A magyarországi rögtönbíráskodásra (statáriumra) vonatkozó anyagi jogi és eljárásjogi szabályozás a XX. században

Jelen írás arra vállalkozik, hogy bemutassa a statáriális bíráskodásra vonatkozó normatív szabályozás történetét a XX. századi Magyarországon. Ennek keretében – egy rövid történeti bevezetőt követően – mindenekelőtt ismerteti a „modern” (XX. századi) rögtönbíráskodás kezdeteit jelentő 1912-es törvényeket, majd bemutatja az I. világháború alatti szabályokat. Ezt követően részletesen elemzi a Tanácsköztársaság, majd a Horthy-korszak és a II. világháború alatt született extra ordinem büntető jogszolgáltatásra vonatkozó anyagi és processzuális normákat; végül bemutatja a demokrácia rövid időszakának és a kialakuló államszocializmusnak (a rendkívüli bíráskodás végleges magyarországi megszűnését jelentő 1961-es évig alkotott) ilyenről rendelkezéseit, különös figyelmet fordítva az ún. ötvenhatos megtorlások jogi alapjaira.

Kulcsszavak: statárium, halálbüntetés, büntetőjog a Horthy-korszakban, büntetőjog az államszocializmusban.

Zoltan, Toth J.:

The criminal law and criminal procedure law regulations concerning martial law in Hungary in the 20th century

The present paper deals with the history of the normative regulation concerning martial law in Hungary in the 20th century. Within the scope of it, this essay, after a short historical preface, reviews, firstly, the laws enacted in 1912 which are deemed as the beginning of the 'modern' (that is, the 20th century) martial law regulations, then, secondly, it presents the statutory rules made during the World War I. After this, it analyzes in detail the norms of criminal law and criminal procedure law in the Soviet Republic of Hungary, in the Horthy Era and during the World War II. In the end, it introduces the martial law regulations enacted in the short interval of democracy, then, finally, those of the state socialist system before the year of 1961 when implementation of martial law stopped for good and all.

Keywords: martial law, capital punishment, criminal law in the Horthy Era, criminal law during the first decade of state socialism.

A rögtönbíráskodás (statárium) fogalmának két jelentése van. Tágabb értelemben azon kivételes *állapotot* jelenti, melyben – meghatározott feltételek bekövetkezése esetén – rendkívüli rendszabályok alkalmazása válik szükségessé, illetve rendkívüli jogi szabályozás alkalmaztatik; szűkebb értelemben pedig az ezen állapotot szabályozó jogi *normák*

rendszerére utal.¹ A kivételes állapotnak ugyan csak egyik megnyilvánulási formája a statárium, azonban annak a többi lehetséges reprezentációja (hadiállapot, ostromállapot stb.) is lényegét tekintve a statárium jellegzetességeivel bír, így a rögtönbíráskodási jogszabályoknak és a statáriális helyzetnek a főbb tulajdonságai nem sokban térnek el az utóbbiak fontosabb attribútumaitól.² Jelen tanulmány a következőkben csak a hazánkban bevezetett (illetve egyes esetekben csupán bevezethetővé tett) rögtönbíráskodásra vonatkozó (anyagi jogi és eljárásjogi) szabályozással, annak is a XX. századi történetével foglalkozik, ahol azonban az szükségesnek látszik, kitér más *extra ordinem* rendelkezések (így elsősorban a gyorsított eljárásra vonatkozó jogi normák) bemutatására is. A statáriumra irányadó XX. századi szabályozás (írásunk tárgya) a legkiterjesztőbb módon értelmezve is mindössze fél évszázadot (1912-1961) ölel fel, azonban semmiképpen sem előzmények nélküli. Bár az 1912 előtti rendelkezések bizonyos tekintetben különböztek az ezt követő fél évszázad statáriális normáitól, azonban nélkülük ez utóbbiak sem érthetők meg; így a következőkben először vázlatosan bemutatjuk, hogy milyen lépéseket tett meg a magyar rögtönbíráskodási jog addig, amíg eljutott a (kifejezetten csak időbeliségét tekintve) „modern” szabályozáshoz; ezt követően pedig részletesen ismertetjük azokat a rendelkezéseket, amelyek az első világháború kitörését közvetlenül megelőző évektől a rendkívüli büntetőjog minden formájának végleges eltörlését jelentő 1961. évi V. törvény hatályba lépéséig a statárium lehetővé tételére vagy konkrét alkalmazására vonatkozó jogi szabályozást tartalmaztak.

A rögtönbíráskodás kialakulása és a modern statárium XIX. századi előzményei

A statáriális (rögtönítélő) eljárás vagy „talponálló” per (*processus iudicii statarii, processus summarissimus*) legkorábbi magyarországi előzménye a XVII. században kialakult „cirkálás” intézménye volt, amikor is a közrend és közbiztonság megrendülése idején (például rablóbandák fosztogatása esetén vagy háborús években) a vármegyei közgyűlés eseti felhatalmazása alapján az alispán néhány szolgabíróval és esküdttel (néha pedig egymaga, a helyi nemesek közül bírótársakat választva) mint rendkívüli bíróság járta azokat a vidékeket, ahol a bűnözés gyors és hatékony felszámolására égető szükség volt, és faluról falura menve ítélkezett az elfogott gonosztevők felett. A cirkáló bíróság által kiszabott büntetés ilyenkor rendszerint azonnali akasztásra szólt, mégpedig mindazokban az ügyekben, amelyekben való eljárásra a *congregatio parochialis* azt feljogosította. Ezek sokszor nagyon csekély súlyú

¹ A rögtönbíráskodás (statárium) meghatározására a magyar büntetőjogi szakirodalomban számos kísérlet született, melyeknek tulajdonképpen egyetlen közös jellemzője annak kiemelése, hogy a rendes anyagi jogi és eljárási szabályok helyett – bizonyos feltételek bekövetkezése esetén – meghatározott bűncselekmények elkövetői rendkívüli anyagi jogi normák alapján és rendkívüli eljárás keretében vonhatók büntetőjogi felelősségre. Így például statárium alatt „azon eljárást kell érteni, midőn mellőztével a’ törvényes perlekedési ünnepélyességeknek, rövid idő alatt, bizonyos szabályok szerint valamely nagyobb gonosztevőn a’ halálbüntetés végrehajtatik” (Szokolay István: Büntetőjogtan a’ codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk ’s ügyvédek számára. Heckenast Gusztáv, Pest, 1848, 348. o.); vagy „a rögtönbírói eljárás alatt azon törvényes cselekvények foglalását értjük, a melyek a közbiztonságnak bizonyos büntettek elharapódzása általi veszélyeztetése folytán szükségessé vált rendkívüli büntető intézkedéseknek, a rendes büntető eljárástól eltérő szabályok szerinti érvényesítését eszközlik (Kautz Gusztáv: A magyar büntető jog és eljárás tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger, Pest, 1873, 523. o.); esetleg az „a büntetőeljárás egyik formája, amelyet rendkívüli közállapotok idején az elharapódzott bűncselekményekre alkalmaznak és amellyel egyúttal a rendes büntetőjog szabályaitól eltérő (anyagi) büntetőjogi szabályok alkalmazása is jár együtt” (Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1945, 392. o.); stb.

² Azok tárgyalását így nemcsak azért mellőzzük, mert azok jelen írásnak nem tárgyai, hanem azért is, mert önálló bemutatásuk – a lényegi hasonlóság okán – szükségtelen.

bűncselekmények voltak, például Nyitra vármegye 1656-ban minden lopást halállal rendelt büntetni egészen addig, amíg a közrend végleg helyre nem áll; de azonnal végrehajtandó halálbüntetés járt annak a falusi bírónak is, aki a bűnözők üldözését vétkeesen elmulasztotta.³ Ebből a cirkálásból alakult ki a XVIII. század második felére a statáriális eljárás, amely ekkor még szokásjogi alapon (de királyi engedéllyel) tette lehetővé egyes elharapózott és veszélyes bűncselekmények elkövetőinek meghatározott területeken való, a rendes szabályoktól eltérő, „rögtönös” felelősségre vonását és így a rend – remények szerinti – gyors helyreállítását. Ez az eljárás a XVIII. század végére annyira elterjedt és a vármegyei szokásjogoknak annyira mélyen a részévé vált, hogy azt még II. József egyébként – korához képest – meglehetősen felvilágosult szellemű büntetőjogi reformszabályozása, az Ausztria számára készített, de 1787-ben királyi pátens útján Magyarországon is életbe léptetett, közönségesen csak „*Josephinának*” nevezett büntető kódex⁴ sem szüntette meg, noha az (a világon másodikként) még a halálbüntetést is teljes mértékben kiiktatta a rendes büntetőjog köréből.⁵ Sőt a *Josephina* kifejezetten rendelkezett a rögtönbíráskodás fenntartásáról, mégpedig a következőképpen: „A halálnak büntetése azokon a vétkeken kívül, melyekről a Törvény szerint Álló Ítéletet (Judicium statarium) kell tartani, helyt ezentúl ne talállyon. Azokban az esetekben pedig, a hol Álló Ítéletet kell tartani, az istráng rendeltetik egyedül halálos büntetésnek. Az erre ítéltetett Gonosztévő felakasztatni, megfojttatni, és a szokott temetéstől el fog tiltatni. A Gonosztévőnek teste azután, minek utána például a népnek 12 óráig függött, minden pompa vagy kísérés nélkül takaríttasson a földbe, a hol lehet, az akasztófa mellett.”⁶

Mivel a *Josephinát* a konzervatív magyar nemesség egészében véve nem fogadta el, és ahol csak tudta, akadályozta annak érvényesülését, de legfőképpen azért, mert azt II. József 1790-ben bekövetkezett halála előtt (többi rendelkezésével együtt) *de iure* is visszavonta,⁷ a gyakorlatban a statáriális szabályozás továbbra is szokásjogi alapon létezett. A rögtönbíráskodás első (magyar) törvényi szabályozása csak 1808-ban született meg, ám még nem a polgári, hanem csak a katonai büntetőjog terén.⁸ Ekkor került sor ugyanis a katonai deliktumok kompilációjára, mégpedig az 1808. évi XI. törvénycikkkel, melynek 17. §-a a legsúlyosabb cselekmények esetében⁹ a statáriális eljárást is lehetővé tette, ha az „a közbiztonság fönntartása okából” elkerülhetetlennek látszott. A rögtönítélő bíróság legalább hét, de legfeljebb tizenegy tagú kellett, hogy legyen, amelyben tiszteknek és közkatonáknak vegyesen kellett részt venniük. E különleges törvényszék (a kihirdetés után azonnal végrehajtandó) halálos ítéletet is hozhatott, de csak akkor, ha mind ebben, mind a katonai

³ Vö.: Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Budapest, Sárkány-Nyomda r.-t., 1933, 24. o.!

⁴ A *Sanctio Criminalis Josephinának* a magyar rendek és a magyar szervek protestálása ellenére történő hatályba léptetéséről bővebben lásd: Hajdu Lajos: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1974/1-2. szám, 48-55. o.!

⁵ Vö. pl.: Szemere Bertalan: A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990, 140. o.; Firon András: Káinbélyeg. Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma Kiadó, Budapest, 1991, 98. o.; Horváth Tibor (szerk.): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Dokumentumgyűjtemény. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991, 24. o., Doleschall Alfréd: Halálbüntetés. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900, 897. és 899. o.!

⁶ *Josephina*, 20. §. (Az idézet forrása: Mezey Barna /szerk./: A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 243. o.)

⁷ Ezt a helyzetet a II. Lipót alatt kiadott 1790/91. évi XL. törvénycikk is szentesítette.

⁸ A legsúlyosabb katonai deliktumok – nem statáriális jellegű – feudalizmus-kori törvényi szabályozásához lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországon. Jogtörténeti Szemle, 2007/4. szám, 35. o.!

⁹ Így statárium alá volt vonható az „összeesküvés és nyilvánosságra törő lázadás, valamint szemle idején fegyveres kézzel elkövetett rablás, fosztogatás és a feljebbvalók s tisztek ellen megkísérlett és a többiek megbotránkoztatásával, valamint sebesítéssel, tagcsonkítással vagy öléssel egybekötött támadás”.

bíróság hatáskörének kérdésében (tehát hogy ez a bíróság egyáltalán jogosult-e eljárni az adott ügyben) egyhangúlag egyetértettek. Egyéb eljárási kérdéseket e törvénycikk nem szabályozott, így ott továbbra is a szokásjog, illetve annak részeként a Magyarországon nem hatályos 1803-as osztrák *Strafgesetz* statáriális rendelkezései érvényesültek.

A polgári rögtönbíráskodás azonban a jogbiztonságnak még ezzel a szintjével sem bírt, azt ugyanis 1813-ig tisztán a szokásjog,¹⁰ azt követően pedig különböző helytartótanácsi rendeletek, illetve királyi leiratok szabályozták. Ezek közül az első a Helytartótanács által 1813. február 23-án 4783. számon közzétett, ugyanezen év január 29-én kelt királyi leirat volt, mely elsőként szabályozta kódex-jelleggel a statárium elrendelésének, kihirdetésének és megszűnésének feltételeit, továbbá azon deliktumokat, melyekre statárium hirdethető, illetve azon eljárást, mely szerint a statárium alá vont bűntettek feltételezett elkövetőit felelősségre kell vonni, és amelyek szerint – bűnösségük megállapítása esetén – rajtuk a kiszabott büntetést végre kell hajtani. Ez a rendelet egyebek mellett kimondta,¹¹ hogy bármely vármegye csak akkor rendelhet el statáriumot, ha erre a nádortól vagy (tipikusan) a királyi helytartótanács elnökétől engedélyt kap, és ha azt az engedély megérkezése után 14 napon belül közhírré teszi (kihirdeti). A bűnözés helyzetéről a vármegye háromhavonként be kellett, hogy számoljon a helytartótanácsnak, amely ez alapján felülvizsgálta az engedély szükségességét, és adott esetben (ha a közbiztonság ezen idő alatt helyreállt) visszavonhatta azt; de egyébként is egy év után a rendkívüli állapot megszűnt, hacsak a vármegye kifejezetten új engedélyt nem kért (vagyis meg nem hosszabbította azt). A rendkívüli állapot kihirdetését csak meghatározott bűncselekmények üldözésére lehetett kérni, így rablásra (*praedocinium*), rablógyilkosságra (*latrocinium*), útonállással elkövetett fosztogatásra (*obsessio viarum cum spoliatione juncta*) és szándékos gyújtogatásra (*incendium malitiosum*). Rögtönítelő eljárásnak ezen bűntettek elkövetői közül is csak azokkal szemben lehetett helye, akiket vagy tetten értek (ideértve az elkövetéstől számított folytonos /megszakítatlan/ üldözés során elfogottakat is), vagy akik elfogatásuk során a letartóztatással szemben fegyveresen ellenálltak, néhány szigorúan meghatározott kivételtől eltekintve (így nem lehetett „talponálló” per útján felelősségre vonni azt, aki még nem múlt el húszéves és korábban büntetve nem volt; akivel szemben a bizonyítékok hiányosak voltak és azok beszerzése hosszabb időt vett volna igénybe; akit csak az élelemszerzés motivált a halált nem okozó rablásra). Az eljárás maga a letartóztatástól számított legfeljebb három nap alatt meg kellett, hogy induljon, és a megindulástól (a statáriális tárgyalás megnyitásától) számított 24 óra alatt be kellett, hogy fejeződjön, ellenkező esetben az ügyet át kellett tenni a rendes bírósághoz. A statáriális bíróság öt tagból állt, akik csak kétfajta ítéletet hozhattak: vagy halálra ítélték a vádlottat (ehhez egyhangú döntés szükségeltetett), vagy felmentették őt. Ha nem volt egyhangú a határozat, akkor megint csak a rendes bíróság vette át az ügyet. A halálos ítélet meghozatalát követően legfeljebb három órán belül a kivégzést végre kellett hajtani, a holttestet pedig elvileg a statárium teljes ideje alatt, a gyakorlatban három napig az akasztófán kellett hagyni „elrettető példaadás” végett, ezt követően pedig az akasztófa mellé kellett elföldelni. 1846. május 19-én e szabályzatot megerősítették (HI. 27822. sz.), bár néhány apróbb kiegészítést és módosítást eszközöltek benne¹² (így például a tettenérést /továbbra is ideértve a folytonos üldözést is/ és a letartóztatással szembeni ellenállást nem alternatív, hanem konjunktív feltételekként szabályozták; az ítéletet az összeülő statáriális bíróságnak

¹⁰ 1790. április 20-ával a II. József által kiadott statáriális „szabályozás” hatályát veszítette (HI. 13024. sz.); ezt követően egy évtized telt el, mire rendelkezés született arról (ám semmi másról), hogy a statáriumot az egyes törvényhatóságok területén csak nádori engedéllyel lehet kihirdetni (HI. 2888. sz.). (Vö.: Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. II. kötet. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865, 437. o.!)

¹¹ Ehhez lásd pl.: Szokolay: i. m. 348-350. o.!

¹² Vö. pl.: Kisjáczi Szeles Mihály: Rögtön ítélő bíráskodás vagy statárium megszüntetéséről. Rudnyánszky Béla, Pest, 1869, 34-36. o.; Pauler: i. m. 439-440. és 443-444. o.; Tóth Árpád: i. m. 6-7. o.!

nem 24 óra, hanem 3 nap alatt kellett meghoznia; a holttest három nap „kifüggesztés” /közszemlére tétel/ után hivatalosan is eltemetendő lett; illetve kivétettek ezen eljárás alól az elmebetegek és azok, akiket korábban még soha nem vontak bűncselekmény elkövetése miatt felelősségre).

Az 1848/49-es szabadságharc alatt kettős jogrendszer érvényesült: a magyar ellenőrzés alatt maradt területeken új statáriális szabályokat alkottak, míg a tényleges osztrák uralom alá kerülő részekben egyrészt fennmaradt (némileg módosítva) az 1846-os polgári rögtönbíráskodás, másrészt felállították a haditörvényszékeket (*Kriegsgerichten*), amelyeket felruháztak nemcsak a sommás haditörvényszéki eljárás, hanem – meghatározott cselekmények vonatkozásában, mégpedig ezen esetekben nemcsak a katonai, hanem a polgári egyénnel szemben is – a rögtönbíráskodás jogával (és kötelezettségével) is. Ami az előbbit illeti: Szemere Bertalan belügyminiszter (István nádorral együtt) már 1848. június 12-én kihirdette¹³ az egész ország területére a statáriumot (melynek jogi alapja ugyancsak a bemutatott 1846-os helytartótanácsi rendelet volt); július 19-én pedig egyes, főként délvidéki megyékben kinyilvánította az ostromállapotot. Ezzel együtt rögtönítélő haditörvényszékeket állítottak fel, melyek hatáskörét a polgári elkövetőkre is kiterjesztették, és amelyek – az osztrák szabályozást átvéve – tisztek ügyében 14, legénységi és polgári ügyekben pedig 8 fős tanácsokban ítéleztek.¹⁴ Ezek a rögtönítélő haditörvényszékek a terhelt bűnösségének egyhangú megállapítása esetén szintén kizárólag halálbüntetést szabhattak ki, melyet három órán belül végre kellett hajtani, egyhangúság hiányában pedig itt is rendes bírósági útra kellett utalni az ügyet.¹⁵ E rendelkezések bevetésével egyidejűleg felmerült az igény a nemzetiségi és parasztmozgalmak keltette fegyveres ellenállás letörésének, vagyis a statáriális jogszolgáltatásnak a törvényi szintű rendezésére, aminek az érdekében Deák Ferenc július 31-ére elkészített egy törvényjavaslatot, mely szerint a kormány az ország bármely részében ostromállapotot hirdethet, és oda teljhatalmú „királyi” biztost (valójában kormánybiztost) nevezhet ki, aki az adott területen elrendelheti a rögtönbíráskodást is (amelynek feltételeit és menetét a tervezet részletesen szabályozta). E törvény elfogadására végül csak a belső helyzet végleges kiéleződése idején, 1849 februárjában került sor, a rögtönbíráskodás vonatkozásában – néhány apróbb eltérést nem számítva – alapvetően a deáki elképzeléseket törvényvé emelve. A Honvédelmi Bizottmány február 8-ára készítette el a fél évvel korábbi tervezet átdolgozott változatát, amit azután a debreceni országgyűlés február 13-án fogadott el.¹⁶

Az 1849. évi I. törvénycikk (az ún. „véstörvény”)¹⁷ a hazaárulás, az ellenség segítése, az ellenséggel szövetkezés, a magyar honvédelem gyengítése stb. fogalomkörébe vonható elkövetési magatartásokat rendelte statáriális eljárás keretében halállal büntetni, kivéve ha azokat 18 éven aluli személyek, örültek vagy terhes nők valósították meg. Azokat a területeket, ahol e törvény rendelkezéseinek alkalmazása szükségesnek mutatkozott, a Honvédelmi Bizottmány határozta meg, és ugyancsak a Honvédelmi Bizottmány nevezte ki a véstörvényszékek tagjait.¹⁸ Tettevés esetén e bűncselekmények elkövetőit bárki elfoghatta, ezt követően pedig a terheltet 24 órán belül bíróság elé kellett állítani, amely legfeljebb háromszor 24 óra alatt ítéletet kellett, hogy hozzon. A rögtönítélő eljárás teljes mértékben

¹³ Az ezt tartalmazó Közlöny azonban csak június 16-án jelent meg.

¹⁴ Vö.: Tóth Árpád: A statárium és az ostromállapot szabályozása 1848-tól a kiegyezésig. Acta Juridica et Politica, Tomus XXIX. Fasc. 5., Szeged, 1982, 7-8. o!

¹⁵ Természetesen felmentésre is lehetőség volt, amihez úgyszintén egyhangúság kívántatott.

¹⁶ A rögtönbíráskodási szabályok 1848 júniusa és 1849 februárja közötti változásairól részletesen lásd: Tóth Árpád: i. m. 7-16. o.!

¹⁷ A törvény teljes és pontos címe a következő volt: „1849. évi I. törvénycikk a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállításáról, szerkezetéről, eljárásáról, s ítéletek alá tartozó esetek meghatározásáról tárgyában”.

¹⁸ A véstörvényszék öt tagból állt, melyek közül kettő katonai, másik kettő polgári egyén volt, elnöke pedig katona és civil is lehetett.

szóbeli¹⁹ és fősabály szerint nyilvános volt, de a nyilvánosságot „az álladalom érdekében felmerülő fontos okok” miatt ki lehetett zárni. Ha a vád alá vont személyt a véstörvényszék egyhangúlag bűnösnek találta, akkor kizárólag halálra ítélték,²⁰ amely ítéletet „mindenkor puskapor és golyó által”, az ítélet meghozatalától és az azt követő azonnali kihirdetéstől számított három órán belül kellett végrehajtani, és amely ítélettel szemben semmiféle jogorvoslatot igénybe venni vagy kegyelmi kérvényt előterjeszteni nem lehetett. 1849 márciusa és júniusa között 18 ilyen rendkívüli bíróságot állítottak fel, melyek összesen 122 halálos ítéletet hoztak, ezeket azonban júniusban megszüntették, és helyettük egy országos központi véstörvényszéket hoztak létre; ám ez utóbbi mindössze két ügyben járt el, ítéletet ezekben sem hozott, július 20-a körül pedig Görgey kezdeményezésére tevékenységét formálisan is beszüntette.

Ami az osztrák területen érvényesülő *extra ordinem* szabályozást illeti, ott egyrészt megmaradt a polgári statárium, másrészt az elfoglalt területeken királyi felhatalmazás alapján vagy maga Jellasics, Windischgrätz, Welden, illetve Haynau, vagy különböző szintű katonai parancsnokok adtak ki statáriális rendelkezéseket.²¹ Ezek közül azonban a legfontosabb kétségkívül a teljhatalommal felruházott Haynau 1849. július 1-jei győri proklamációja volt, melynek alapján, ugyancsak Haynau rendelkezésére, már másnap felállították a különleges haditörvényszékeket,²² amelyek feladatává a forradalomban és szabadságharcban résztvevő vagy részt vett személyek felelősségre vonását tették.²³ E bíróságok a katonai büntetőjog alkalmazásával (vagy „csak” sommás, vagy rögtönbíróági eljárásban) döntően állam elleni bűncselekmények (hazaárulás, hűtlenség, lázadás stb.), illetve a legkülönbözőbb, az osztrák vagy az orosz sereg ellen irányuló cselekmények miatt ítélték halálra és végeztették ki egyrészt az 1848/49-es események irányítóit, másrészt a szabadságharc leverését súlyosan veszélyeztető magatartások elkövetőit, ám tevékenységük kiterjedt azon államellenes tevékenység megtorlására is, amelyet a „felségárulók” a szabadságharc leverése után valósítottak meg. Emellett a szabadságharc alatt a magyar honvédségben szolgált, majd a fegyverletétel után az osztrák hadseregbe besorozott és onnan megszökött személyekkel, illetve azok segítőivel és felbujtóival szemben Haynau külön is elrendelte a rögtönbíráskodást, amely eljárások lefolytatását ugyancsak a haditörvényszékek hatáskörébe utalta. Ezek a rendkívüli bíróságok összesen ötszáznál biztosan több, de pontosan nem ismert számú halálos ítéletet hoztak, és jóval több mint száz esetben a halálos ítélet tényleges végrehajtása is megtörtént.²⁴ Az osztrák katonai jog polgári alkalmazása és a katonai

¹⁹ Mindamelllett a szóban elhangzottak jegyzőkönyvezésére szigorú szabályok vonatkoztak, a vádlott és a tanúk által elmondottakat például szó szerint le kellett írni, a leírtakat az illető kihallgatása után nyomban fel kellett olvasni, és azt a bíróság minden tagjának alá kellett írnia.

²⁰ Ha a rendkívüli bíróság a terheltet egyhangúlag ártatlannak találta, akkor természetesen fel kellett őt menteni, ha pedig a szavazatok megoszlottak, akkor (a többségi véleménytől függetlenül) a rendes bíróságnak kellett őt átadni.

²¹ Ezekhez lásd: Tóth Árpád: i. m. 17-26. o.!

²² Összesen hét ilyen különleges haditörvényszék felállítására került sor, mégpedig Aradon, Kassán, Nagyváradon, Nagyszebenben, Pesten, Pozsonyban és Temesvárott.

²³ E haditörvényszékek közül a legtöbb halálos ítéletet az aradi és a pesti hozta. Az egyedül közel háromszáz halálos ítéletet kimondó aradi, ún. „megerősített haditörvényszék” felállítását Haynau augusztus 25-én külön parancsban rendelte el, majd augusztus 31-én egy újabb parancsban kiterjesztette a felelősségre vonandók körét a szabadságharc irányítóin túl gyakorlatilag mindenkire, akinek a tevékenysége bármilyen módon elősegítette az 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozat előtti *status quo* megváltoztatását vagy az új, a császár által soha el nem ismert magyarországi állami rend védelmét.

²⁴ Kecskeméti Károly levéltári kutatásaira alapozva körülbelül százötven kivégzett politikai és katonai vezetőről beszél, míg Mezey Barna nem egészen 120 kivégzésről ír; azt azonban mindketten elismerik, hogy ennek a többszörösére tehető azoknak a száma, akiknek az életét a császári katonák a letartóztatásukkal szembeni ellenállás során vagy szökésük megakadályozása végett oltották ki. (Vö.: Kecskeméti Károly: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerezsi Klára /szerk./: Kriminológiai Közlemények 53., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 84-104. o.; valamint Mezey

statárium 1854. május 1-jén ért véget, amikortól egy április 11-i bel- és igazságügyi miniszteri rendelet megszüntette Magyarországon az ostromállapotot.

A polgári rögtönbíráskodás azonban – mint azt fentebb már említettük – mindettől függetlenül ezekben az években is érvényben volt, és „természetesen” 1854 után is érvényben maradt, mégpedig az 1846-os szabályozás alapján; ezen 1846-os rendelet első nagyobb módosítása csak 1862-ben következik be (HI. 87781. sz.).²⁵ Ez év december 12-én ugyanis a Helytartótanács új rendeletet bocsát ki, mellyel néhány módosítást hajt végre a korábbi rögtönbíráskodási szabályokon. Így például jogilag kikerül a statárium alá vonható büntettek köréből az „útonállással elkövetett fosztogatás”; mivel azonban annak a tényállása tökéletesen beleillik a rablásba vagy a rablógyilkosságba, így ez valójában pusztán formai változtatásnak tekinthető.²⁶ Fontosabb ennél, hogy a továbbiakban az sem büntethető, aki „bűnbánatból” magát feljelenti, és megnevezi büntársait; a (statáriális) büntethetőségi korhatárt pedig a rendelet a betöltött 20. életévről 19 éves korra szállítja le. Az eljárásnak nem 3 nap (pláne nem 24 óra), hanem 8 nap alatt kell befejeződnie; végül a leglényegesebb, egyszersmind a magyar rendkívüli büntetőjog egészét tekintve is különleges előírásaként bevezetik, hogy a halálra ítéléshez már nincs szükség egyhangúságra sem, ahhoz a szavazatok „általános többsége” (öt szavazatból négy) is elegendő. 1867. augusztus 11-én²⁷ rövid időre ismét visszaállítják az 1846-os (a terheltekre nézve kedvezőbb) szabályozást, 1868. november 5-én²⁸ pedig az igazságügyi miniszter új rendeletet²⁹ bocsát ki,³¹ mely – többek között – egyrészt a statárium alá vonást ismét a 20. életév betöltéséhez köti; másrészt a halálra ítézéshez ismét elegendőnek tekint négy szavatot az ötből; harmadrészt pedig a rögtönbíráskodás elrendelését nemcsak egyes, konkrétan megnevezett büntetőjogi tényállások megvalósítóival, hanem generális jelleggel mindenkivel szemben lehetővé teszi, akinek a cselekménye a közbiztonság nagyobb fokú veszélyeztetésével jár.³² A most már nem az igazságügyi, hanem a belügyminiszter által elrendelhető (és elrendelés esetében a törvényhatóság elnöke által kihirdetendő) rögtönbíráskodás lehetősége ezen 1868-as rendelet alapján formálisan egészen 1900. január 1-jéig,³³ a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc., vagyis Magyarország első büntetőeljárás törvénykönyvének életbe lépéséig

Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. In: Jogtudományi Közlöny, 1999/11. szám, 457-466. o.!) Az egyébként, hogy a megtorlás áldozatai nem voltak 120-150-nél többen, részben – meglepő módon – épp magának Haynaunak volt köszönhető, aki miután megtudta, hogy le akarják őt teljhatalmú parancsnoki és kormányzói pozíciójából váltani, 1850. március 5-én több mint négyszáz elítéltnak adott kegyelmet. (A kivégzések történetéhez lásd: Kecskeméti: i. m. 86. o.; Mezey: i. m. 458-465. o.; Hermann Róbert: Haynau tábornok. Múlt és Jövő, 1999/2. szám /Internet: http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=294&PrintedID=18/, a http://www.emleke.hu/emlekevek/batthyany_lajos_emleke/hirek_sajtoszemle/news/D888_news_201258.htm internetes oldalt, valamint Hegedűs Péter és Szabó Zoltán interjút Katona Tamással /IPM 2007/6. szám, 48-51. o./!)

²⁵ Ezen rendelet szabályainak részletes bemutatását lásd: Pauler: i. m. 437-444. o.!

²⁶ Vö.: Pauler: i. m. 438. o.!

²⁷ Az augusztus 11-én kelt királyi leiratot Szabó Miklós igazságügyi miniszter augusztus 21-én hirdette ki.

²⁸ A Horvát Boldizsár és Wenckheim Béla által kiadott rendelet alapjául szolgáló királyi elhatározás dátuma november 1-je volt.

²⁹ „A m. kir. igazság- s belügyi ministereknek 1868. évi november 5-én 6400. sz. a. kelt rendelete”

³⁰ Az 1868-as szabályozás bemutatását lásd részletesen: Kautz: i. m. 523-534. o.!

³¹ Az 1846., 1862. és 1868. évi statáriális kódexek rendelkezéseinek egymással való összevetését lásd: Kisjáczi Szeles: i. m. 24-43. o.!

³² „... vagy különben is a közbiztonság nagyobb fokú veszélynek van kitéve...” Idézi: Kisjáczi Szeles: i. m. 29. o.

³³ Ezen évtizedek alatt – nem érdemi jelleggel – e rendelet egy-egy paragrafusát (előbb a negyediket, majd a harmadikat) még kétszer módosították, illetve pontosították: egyrészt az igazságügyi és a belügyminiszter 1873. november 8-án kelt közös, 35042. I. M. számú rendeletével, másrészt ugyancsak az ő, 1879. december 16-án kelt királyi elhatározást szentesítő, 34461. számú szabályrendeletükkel.

tartott,³⁴ amelynek 590. §-a kimondta, hogy „jelen törvény életbeléptével a törvényeknek, rendeleteknek, szabályoknak és a szokásjognak e törvénynyel ellenkező megállapításai hatályukat veszítik”. Ezzel ért véget az írottjogi szintű statáriális szabályozás addigi mintegy egy évszázados története, hogy azután csakhamar, újabb formában, ismét megjelenjen.

Statáriális szabályozás az I. világháború előtt és alatt

A rögtönbíráskodás a XX. században a jogi rendelkezések szintjén 1912-ben, gyakorlati alkalmazását tekintve pedig 1914-ben jelent meg, hogy azután fél évszázadon keresztül a jogi gyakorlat szerves, sőt megszokott részévé váljon. A XX. századi statárium elsősorban abban tért el a XIX. századitól, hogy azt immáron nem a köztörvényes bűnözők békeidőben elkövetett bűncselekményeinek rendkívüli mértékű elszaporodása miatt, hanem kifejezetten háborús vagy (ellen)forradalmi helyzetben, továbbá mindezek veszélyének kialakulásakor vették igénybe, illetve elsősorban ezekre az esetekre tették az alkalmazását lehetővé – természetesen akár *extra ordinem* (tipikusan állam elleni vagy az állam létérdekeit sértő, illetve katonai) deliktumok, akár súlyos (vagy az adott rendkívüli helyzetben annak tartott) köztörvényes bűncselekmények esetében.

A statárium lehetőségéről rendelkező XX. századi normák sorát 1912-ben három törvény nyitja: a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról, illetve a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII., illetve XXXIII., parallel vagy ikertörvénycikk, valamint a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikk.³⁵ Ami először a katonai ikertörvényeket illeti, az általuk büntetni rendelt katonai bűncselekmények vonatkozásában a haditörvénytől mondatik ki illetékesnek; a militáris deliktumok miatt indult rögtönbírói eljárásra pedig a haditörvénytől eltérő, speciális processzuális szabályozás lesz irányadó, melyet a parallel törvények a XXVI. fejezetükben szabályoznak. A törvények a statáriális eljárás alá tartozható bűncselekményeknek három fajtáját különböztetik meg. Az elsőbe azon katonai büntettek tartoznak, amelyeknek esetében a rögtönítélő eljárásnak a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül helye lehet. Ekkor az illetékes parancsnok maga dönt arról, hogy az ilyen cselekményt elkövetett katonák egyedi büntetőügyeiben elrendeli-e a statáriális eljárást, vagy nem. E büntettek a függelemsértés, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendháborítás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés. A második csoportba azon deliktumok tartoznak, amelyek elkövetőivel szemben csak a rögtönítélő bíráskodás előzetes kihirdetése után lehet ilyen eljárást lefolytatni, de a kihirdetés a törvények alapján ekkor is az illetékes parancsnok joga, amellyel bármikor élhet, ha azt szükségesnek tartja. Ezek a bűncselekmények a lázadás, a szökés, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, a lázongás és az elharapózott fosztogatás. Végül a harmadik kategóriába tartoznak a gyilkosság, a rablás, a

³⁴ A bünvádi perrendtartás életbe léptetéséről az 1897. évi XXXIV. tc. rendelkezett; ennek 1. §-a határozta meg 1900. január 1-jét mint azon időpontot, amikor legkésőbb hatályba kell, hogy lépjenek a Bp.-nek azok a rendelkezései, melyek korábban még nem léptek életbe.

³⁵ Az előbbi két törvényt azért nevezhetjük párhuzamos törvényeknek, mert az előbbi a hadseregi (a közös osztrák-magyar hadsereg és a haditengerészetet vonatkozó), az utóbbi pedig a honvédi (a magyar honvédség tagjaira irányadó) büntetőbíráskodási szabályokat tartalmazta ugyan, ám e szabályok a kétfajta haderőre (a nagyon kevés értelemszerű eltérés kivételével) ugyanazok voltak, olyannyira, hogy még a paragrafusok és a bekezdések számozása is egyforma volt, tartalmukról, a legtöbbször szó szerint azonos szövegezésükről nem is beszélve. Éppen ezért a következőkben e két törvényt nem is választjuk külön, hanem mint egységes jogszabályról fogunk róluk beszélni.

gyűjtogatás, valamint az idegen tulajdonnak gonoszságból rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás, amelyek esetében a hadügyminiszter dönthet a statárium kihirdetéséről, bár e jogát szintén átruházhatja az illetékes parancsnokra. Azonban a 435. § (2) bekezdése szerint „rögtönbíráskodás kihirdetésének ezekben az esetekben csak akkor van helye, ha a felsorolt büntettek oly fenyegető módon harapóznak el, hogy a fegyelem csorbulásának vagy a közbiztonság veszélyeztetésének, vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentő példaadás válik szükségessé”.

Az illetékes parancsnok által kiadott, a rögtönbíráskodás kihirdetését elrendelő parancsnak tartalmaznia kell „1. azoknak a büntetteknek megjelölését, a melyek miatt és azokat a katonai kötelekeket vagy azokat a kerületeket, a melyekre a rögtönbíráskodást elrendelték; 2. azt a felhívást, hogy az ily büntettek elkövetésétől mindenki óvakodjék, és 3. azt a figyelmeztetést, hogy mindenki, a ki a kihirdetés után ily büntettet követ el, rögtönítélő eljárás alá kerül és halállal bünhődik; e mellett meg kell jelölni a halálbüntetés nemét”.³⁶ Terhes nők, elmebetegség és súlyos betegségben szenvedő egyének nem állíthatók rögtönítélő bíróság elé.³⁷ Az eljárás azon a kerületen belül, ahol a statáriumot kihirdették, bárhol és bármikor, akár az éjszakai órákban és a szabad ég alatt is lefolytatható, melyre a bíróság elé állítástól számítva mindössze háromszor huszonnégy óra áll rendelkezésre. A rögtönítélő bíróság ítéletéhez egyhangú szavazatra van szükség; ha ez a bűnösséget mondja ki, akkor a büntetés csak halál lehet,³⁸ amelyet „a halálra előkészülés végett adott megfelelő határidő letelte után, rendszerint két órán belül”³⁹ kell végrehajtani. Nagyon fontos szabály, hogy „ha a rögtönítélő bíróság magát illetékesnek nem tartja, vagy ha büntető ítélet csak abból az okból nem hozható, mert egyhangú határozat nem jött létre, vagy ha a terhelt ellen súlyos gyanuok forognak fenn arra nézve, hogy a terhelt rött bűncselekményt elkövette, de bűnösségének bebizonyítása a törvényes határidőn ... belül lehetetlen, vagy ha a tárgyalás alatt derül ki, hogy a terhelt a 415. §-ban megjelölt valamely állapotban⁴⁰ van, végül ha a törvényes határidőn belül ítéletet hozni egyáltalában nem lehet, a rögtönítélő bíróság úgy határoz, hogy további rögtönítélő eljárásnak nincs helye”;⁴¹ ilyenkor a rendes büntető per indul meg.⁴²

³⁶ 437. §

³⁷ Ezenkívül ha a terhelttel szemben az adott, elvileg rögtönítélő bíráskodás alá tartozó bűncselekmény miatt a rendes eljárást már megindították, akkor rögtönítélő bíráskodásnak az adott deliktum kapcsán vele szemben többé szintén nincs helye.

³⁸ Ez alól két kivétel van: egyrészt húszévesnél fiatalabbakkal szemben halálbüntetést nem lehet kiszabni, másrészt „ha a halálbüntetésnek egy vagy több, a büntetésre legméltóbb egyéneken fogamatossított végrehajtása a nyugalom és a rend helyreállítására szükséges elrettentő példát már megadta, fontos okokból, a kevésbé bünyös résztvevőkre” [444. § (3) bek.] halálbüntetés helyett szabadságvesztés alkalmazható. E szabadságvesztés tartama mindkét esetben ugyanaz: kötélt állati halálbüntetés helyett tíz évtől húsz évig terjedhető súlyos börtön, agyonlövés által végrehajtott halálbüntetés helyett pedig öt évtől tíz évig terjedhető egyszerű vagy súlyos börtön.

³⁹ 446. § (3) bek.

⁴⁰ Súlyos betegség, elmebetegség, terhesség.

⁴¹ 447. § (1) bek.

⁴² A rögtönítélő eljárás egyéb szabályai a következők. „A rögtönítélő eljárás megindítása iránt a katonai ügyész akképen intézkedik, hogy az illetékes parancsnoktól nyert parancsot a hadosztálybíróhoz haladéktalanul átküldi. Ez a bíróság köteles mindjárt e parancs beérkezése után a legnagyobb gyorsasággal intézkedni az iránt, hogy a rögtönítélő bíróság összeüljön és hogy a rögtönítélő bíróság biztonsága és a halálbüntetés esetleges végrehajtása végett szükséges fedezet és végrehajtó csapat rendelkezésre álljon és köteles gondoskodni arról, hogy a rögtönbíráskodás megtartására kijelölt helyen a szükséges hivatalos felszerelés készenlétben, egy lelkész, egy orvos és esetleg a hóhér jelen legyen és hogy ha a halálbüntetés mondatnék ki, annak végrehajtását semmi se akadályozza.” (440. §) „Sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye, ellenkezőleg az egész eljárás elejétől végig az együttülő rögtönítélő bíróság előtt és ha csak lehet, félbeszakítás nélkül folyik le.” [441. § (1) bek.] „A terhelt védőt választhat... Ha a terhelt e jogával nem él, vagy ha a választott védőt a tárgyalásra azonnal meghívni lehetetlen, a bíróság hivatalból rendel védőt. Ha e célra alkalmas jogtudó egyén nem áll azonnal rendelkezésre, katonaiállományú tisztet kell védő gyanánt kirendelni.” [442. § (2) bek.] „A tárgyalás azzal kezdődik, hogy a katonai ügyész vádirat felolvasása helyett a terhelt ellen fennforgó tényeket

Végül „mihelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön fogatosított végrehajtásával az elrettentő példa már megadatott, a rögtönbíráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanoly módon kell kihirdetni, mint a rögtönbíráskodás elrendelését”.⁴³ A megszüntetésre az illetékes parancsnoknak akkor van joga, ha a statáriumot ő rendelte el, a hadügyminiszter viszont az akár általa, akár az illetékes parancsnok által elrendelt rögtönbíráskodást megszüntetheti. (Meg kell még jegyezni, hogy a hadrakelt seregre részben a fentiekől eltérő szabályok vonatkoztak,⁴⁴ ezek részletezésétől azonban eltekintünk.)⁴⁵

A párhuzamos katonai törvényeknél is fontosabb szerepe volt azonban a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikknek; míg ugyanis előbbiek csak a katonákra (katonának minősülő személyekre) terjedtek ki, addig az utóbbi mindenkit érintett. E törvénycikk ugyanis felhatalmazta a kormányt, hogy háború idején, sőt már „a háború fenyegető veszélyének okából elrendelt előkészületek esetében” is különleges intézkedéseket tegyen, rendkívüli, a hadihelyzet miatt szükséges (vagy a kormány által annak tartott) szabályokat léptessen életbe, anélkül hogy azok megalkotásához kikérné az országgyűlés beleegyezését vagy akár csak véleményét is.⁴⁶ A kormány (a „ministerium”) a felhatalmazás meglehetősen tág keretei közt szabadon határozhatta meg, hogy milyen intézkedéseket tegyen, azokat mikor léptesse életbe,⁴⁷ illetve hogy hatályuk mely területre vagy területekre (esetleg az ország egészére) terjedjen ki. Ennek keretében a hadviselés érdekeit érintő bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására irányuló eljárások főtárgyalását elvonhatta az esküdtbíróóságok hatásköréből, és azok elbírálását a kizárólag hivatásos bírásokból álló királyi törvényszékek hatáskörébe utalhatta; az esküdtbíróóságok működését teljesen fel is függeszthette; továbbá elrendelhetette, hogy a katonai büntetőbíráskodás alá nem eső, de a hadviselés érdekeit érintő bűncselekményekre a gyorsított eljárást alkalmazzák, ennek kapcsán pedig azt is, hogy bizonyos bűntettek⁴⁸ bevezessék a rögtönbíráskodást.⁴⁹

előadja. Az eljárás rendszerint annak a tettek bizonyítására szorítkozik, a mely miatt a rögtönítelő eljárást megindították; a katonai ügyész indítványára azonban kiterjeszhető más oly cselekményekre is, a melyek rögtönítelő eljárás alá tartoznak, ha ennek következtében a rögtönítelő eljárást meghiusító késelemtől tartani nem kell. A terhelt egyéb bűncselekményét figyelmen kívül kell hagyni. A büntársak és a bűnrészesek kipuhatóságát sem kell ugyan szem elől téveszteni, de e miatt a vádlott ellen az ítélet meghozását és végrehajtását elhalasztani nem szabad. A bizonyító eljárás befejeztével a katonai ügyész annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a vádlott és védője felel és ha a katonai ügyész még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a vádlottat és védőjét illeti.” (443. §) Az ítéletet a bíróság zárt tanácskozást követően hozza meg, amelyet nyilvánosan hirdet ki; az ítélettel szemben perorvoslatnak helye nincs. Ha az elítélt nem kapott kegyelmet, akkor lelkészt adnak melléje, majd a halálbüntetést – ahogy fentebb már szó volt róla – vagy kötéllel, vagy golyó által két órán belül végrehajtják.

⁴³ 449. § (2) bek.

⁴⁴ Lásd ehhez a XXVII. fejezetet! E külön rendelkezések közül mindazonáltal talán a legfontosabb az, hogy a halálbüntetést a hadihajókon mindig agyonlövésrel kellett végrehajtani, akkor is, ha az ítélet kötél általi halálra szólt.

⁴⁵ A statáriális bíráskodás jelen szabályainak ilyen alapos és részletes kifejtését egyebekben az indokolja, hogy a későbbi törvények és rendeletek, melyek a rögtönítelő eljárást szabályozzák (bármely kurzus politikai érdekei is hívják azokat életre), gyakorlatilag ugyanezen rendelkezéseket foglalják jogszabályba, így az itt ismertetett előírások (néhány apróbb eltérést nem számítva) a későbbi évtizedek folyamán meghozott rögtönbíróósági normákra is igazak lesznek.

⁴⁶ A kormánynak mindössze utólagos beszámolási kötelezettsége [2. § (3) bek.] volt.

⁴⁷ Erre legkorábban – a fentiek alapján – a katonai mozgósítás elrendelésével egy időben volt lehetősége, ám ha a háború az első intézkedések megtételétől számítva négy hónapon belül nem tört ki, akkor e rendelkezések a törvény erejénél fogva hatályukat veszítették, hacsak fenntartásukhoz az országgyűlés kifejezetten nem járult hozzá.

⁴⁸ E deliktumok az 1912. évi LXIII. tc. 12. § 4. pontja értelmében a következők voltak: a hűtlenség, a lázadás, a gyilkosság, a szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, a rablás, a gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, valamint a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon

A gyorsított eljárás (és ezzel együtt a rögtönbíráskodás) szabályait a törvény 31. §-ának felhatalmazása alapján az igazságügy-miniszter alkothatta meg, melyre azonban csak 1914-ben került sor, mégpedig az 1914. évi 12.002. I. M. E. számú rendelet által.⁵⁰ A gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályai⁵¹ a perek gyorsabb lefolyása érdekében némileg korlátozták a vádlottak jogait, de nem olyan mértékben, amely a jogbiztonságot vagy az igazságos ítélezést számottevően veszélyeztette volna;⁵² a rögtönbíráskodásra vonatkozó rendelkezések⁵³ azonban a hatékonyság érdekében már keveset törődtek a terhelt jogjaival, rendkívüli helyzetre rendkívüli szabályokat írtak elő. Ez utóbbiak nagy része megegyezett a parallel katonai törvények által előírtakkal (az értelemszerű eltérésektől eltekintve),⁵⁴ csak egy-két szabály tekinthető újnak vagy másnak. Így például mind a rögtönbíráskodás elrendelése, mind annak megszüntetése az igazságügy-miniszter joga, aki azt a belügy- és a honvédelmi miniszterrel egyetértve gyakorolhatja; a terhelt csak akkor állítható statáriális bíróság elé, ha tetten érték, vagy ha bűnössége minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyosodni,⁵⁵ a rögtönítélő bíróság dönt arról, hogy a halálra ítéltet kegyelemre ajánlja-e;⁵⁶ a huszadik életévét be nem töltött tettesre halálbüntetés helyett tíz évtől tizenöt terjedhető

elkövetett közveszélyű cselekmények büntette. (E bűncselekménycsoportnak a későbbi évtizedek folyamán még több jogszabály vonatkozásában is jelentősége lesz.)

⁴⁹ A kormány már rögtön a háború elején (1914. július 27-én, vagyis a hadiállapot hivatalos beállta előtt egy nappal) élt mindhárom lehetőséggel, amikor is 26, határközeli territóriumon fekvő törvényszék területén vonta el a súlyosabb (gyorsított bünvádi eljárás alá tartozó) bűncselekmények elbírálásának jogát az esküdtszékektől, és utalta azokat a királyi törvényszékek hatáskörébe (1914. évi 5.486. M. E. számú rendelet); egyúttal ezen esküdtszékek működését teljesen fel is függesztette (1914. évi 5.487. M. E. számú rendelet); valamint e területeken életbe léptette a gyorsított bünvádi eljárás szabályait, amely egyúttal a rögtönbíráskodás bármikori kihirdetésének lehetőségét is maga után vonta (1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet). Mindhárom rendelet egyszerre, kihirdetésük napján, vagyis július 27-én hatályba is lépett, és ugyanez igaz a törvény 14. §-a alapján kiadott 1914. évi 5.491. M. E. számú rendeletre is, amely az e 26 törvényhatóság területén elkövetett bizonyos bűncselekmények (jogosulatlan toborzás, esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, kémkedés és az ellenséggel való más egyetértés büntette vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányát vagy az ellenségnek előnyét célzó egyéb cselekmények, a katonai behívó parancs iránt engedetlenségre csábítás, valamint az ezen cselekmények útján elkövetett, szigorúbban megtorlandó cselekmények) vonatkozásában az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyeket is katonai büntetőbíráskodás alá helyezte. Az előbbi három rendelet területi hatályát az 1914. augusztus 1-jén kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 5.735. M. E. számú rendelet további tíz törvényhatóság területére (az 1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet hatályát pedig a magyar szent korona országainak egész területére), az 1914. augusztus 14-én kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 6.082. M. E. számú rendelet pedig ugyanezen fenti három rendelet hatályát még három másik törvényhatóság területére kiterjesztette.

⁵⁰ E rendeletet ugyancsak július 27-én hirdették ki, és ugyancsak azonnal hatályba lépett.

⁵¹ I. fejezet (1-24. §§)

⁵² Az 5. § például előírta, hogy „minden intézkedést a lehető legnagyobb sürgősséggel kell elrendelni és foganatosítani, tekintet nélkül a vasárnapokra és ünnepnapokra és a nap szakára”; a 6. § bármely bíróságnak illetékességet biztosított, amelyhez a királyi ügyész fordult; a 8. § lehetővé tette, hogy kötelező védelem esetében ügyvéd helyett ügyvédjelölt vagy más alkalmas jogtudó egyén is kirendelhető legyen. A 9. § kimondta, hogy vizsgálatnak nincs helye, csak nyomozásnak; a 10. § azt, hogy „a nyomozó eljárásban minden hosszadalmasságot kerülni kell”; a 13. § szerint pedig „a kir. ügyészség, mielőtt a vádemeléshez elegendő alapot talál, késedelem nélkül, lehető rövidséggel szerkesztett vádiratot terjeszt a bíróság elé, amelyben az ügy főtárgyalására határnap kitűzését is kéri”. A 17. § azt írta elő, hogy az ítéletet közvetlenül meghozatala után rögtön ki kell hirdetni, a 18. § pedig úgy rendelkezett, hogy minden esetben csak egyfokú perorvoslatnak van helye, amelyet azonnal, az ítélet kézbesítése esetén pedig az azt követő három napon belül be kell jelenteni.

⁵³ II. fejezet (25-45. §§)

⁵⁴ Például katonai törvényszék helyett az ítélezést a királyi törvényszék végzi, a vádlói oldalon katonai ügyész helyett királyi ügyész szerepel, katonai kötelekek vagy kerületek helyett a rögtönbíráskodás törvényhatóságok területére (illetékességi körére) terjedhet ki stb.

⁵⁵ Ha ez mégsem történne meg, akkor természetesen a rendes eljárás indul meg.

⁵⁶ Ha a rögtönítélő bíróság a terheltet nem ajánlja kegyelemre, a halálbüntetést rögtön (vagyis az ítélet meghozatalától számított két órán belül) végre kell hajtani (attól függetlenül, hogy a terhelt vagy védője kért-e kegyelmet), ha viszont kegyelemre ajánlja, akkor a király döntését mindenképpen meg kell várni. Ha a király a

fegyházbüntetést, a 18. évét be nem töltött terheltre öt évtől tíz évig terjedhető fogházbüntetést, a „kevésbé bűnös részesekekre” pedig a nyugalom és a rend helyreállása után életfogytiglani vagy tíz-tizenöt évig tartó fegyházbüntetést kell kiszabni,⁵⁷ stb. 1915-ben a kormány az 1915. évi 2.060. M. E. számú rendelettel módosította, illetve kiegészítette a gyorsított bűnvádi eljárás szabályairól szóló 1914. évi 12.002. I. M. E. rendeletet, amivel egyúttal egy új, egységes kódexet léptetett életbe (1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról), ám ez a kormányrendelet a gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályai körében lényeges változást nem hozott, a rögtönbíráskodás szabályozása pedig egyenesen szó szerint megegyezett az 1914-essel, így érdemi módosításra vagy kiegészítésre ezen előírások körében végeredményben nem került sor. Végül a 2731/1917. M. E. rendelet azt is lehetővé tette, hogy az igazságügyi miniszter bizonyos konkrét bűncselekmények (egészen pontosan az 1912. évi LXIII. tc. 12. § 4. pontjában megjelölt deliktumok) vonatkozásában a rögtönbíráskodást elrendelhesse.⁵⁸

A Tanácsköztársaság

A fent bemutatott rendkívüli szabályok ezt követően a háború végéig már nem változtak; az I. világháború befejeződésével (elvesztésével), az ország korábbi területe jelentős részének elcsatolásával, a nélkülözéssel és a mindezek egyenes következményeként előálló forradalmakkal azonban gyökeresen új helyzet jött létre, amelyhez a jognak is igazodnia kellett. Ezen új helyzet rendkívülisége a Tanácsköztársaság megalakulásában csúcspontot ért el, amellyel egy olyan államforma jött létre Magyarországon, amilyenhez hasonló még soha korábban. Mindez a büntetőjogi szabályozásban is megmutatkozott: a rendes bíróságok mellett ugyanis rendkívüli bírósági formaként – a statáriális bíróságok helyett, de azokhoz nagyon hasonló jogkörrel – a Tanácsköztársaság kormánya: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendeletével felállították az ún. „forradalmi törvényszékeket”. Ez a rendelet kimondta, hogy a forradalmi törvényszék háromtagú (egy elnökből és két tagból áll), akiket a Forradalmi Kormányzótanács nevez ki, és akiknek a megbízatása semmiféle képesítéshez nincs kötve.⁵⁹ A forradalmi törvényszékek eljárására vonatkozó szabályok többsége a rögtönítélő eljárás rendelkezéseiből emeltetett át: igaz volt ez az eljárás előkészületeire és magára az eljárás menetére,⁶⁰ a szavazásra,⁶¹ a halálbüntetés kiszabására,⁶²

kegyelem megadását elutasítja, akkor ennek kihirdetését követően kell a végrehajtásra sort keríteni, ha pedig a király kegyelmet ad, tilos az illetőt kivégezni.

⁵⁷ Mivel – nem katonáról lévén szó – e rendelet alapján csak kötél általi halálbüntetést lehet alkalmazni, golyó általi nem, ezért a párhuzamos katonai törvényeknél írt megkülönböztetés a kétféle kivégzési mód helyébe lépő szabadságvesztésre itt értelemszerűen nem jön szóba.

⁵⁸ Ehhez természetesen – mint láttuk – a belügy- és a honvédelmi miniszter egyetértése szükségeltetett, és a rendelet 8. §-a szerint ugyanez a három személy jelölhette ki azt a területet és a rendelet által meghatározott büntettek közül azokat a deliktumokat, ahol és amelyekre nézve a rögtönítélő eljárás hatályba lép.

⁵⁹ Ugyanez volt igaz a vádbiztosra (vagyis a közvádlóra) és a jegyzőkönyvvezetőre is: őket szintén a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki (megbízatásukat pedig ugyanez a szerv – a forradalmi törvényszékek elnökeihez és tagjaihoz hasonlóan – bármikor visszavonhatta), sőt: a védői feladatokat ellátó személyekkel szemben sem támasztottak semmilyen követelményt, azoknak sem kellett tehát a joghoz értőnek lenniük.

⁶⁰ „A forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó ügyekben sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye. Az egész eljárás elejétől végéig az együttülő forradalmi törvényszék előtt és ha csak lehet félbeszakítás nélkül folyik le. A terheltet elfogása után azonnal a forradalmi törvényszék elé kell állítani.” (4. §) „A vádbiztos kötelessége a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékokat előteremteni, főleg a sértettet, a tanukat és a szakértőket, ha szükséges, közvetlenül megidézni vagy elővezetésük iránt is intézkedni. A forradalmi törvényszék bármely órában és a szabad ég alatt is megtarthatja ülését.” (5. §) „A forradalmi törvényszék előtt a

a jogorvoslatok tilalmára⁶³ és a végrehajtásra is.⁶⁴ A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete később – némileg eltávolítva a forradalmi törvénykezést a korábbi statáriális eljárás jellegzetességeitől – annyi változást hozott, hogy lehetővé tette a forradalmi törvényszékek ítéletével szemben a jogorvoslatot. Ezt a rendelet „panasznak” nevezte el, amelyet az ítélet kihirdetését követő három napon belül kellett írásban benyújtani vagy jegyzőkönyvbe mondani, és amelynek elbírálására az országos forradalmi főtörvényszék öttagú (egy elnökből és négy rendes tagból álló)⁶⁵ tanácsa volt jogosult.⁶⁶ A panasznak a halálbüntetés végrehajtására (és semmi másra) halasztó hatálya volt.

Ami a hatásköri szabályokat illeti: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete értelmében a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartozott minden olyan bűncselekmény miatti eljárás, amelyet a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel azok hatáskörébe utalt. E külön rendeleteknek (amelyek egyébként a legkülönbözőbb, az állam érdekeit a legkisebb mértékben is sértő vagy veszélyeztető deliktumokat rendelték büntetni)⁶⁷ azonban nem volt gyakorlati jelentőségük, mivel a Forradalmi Kormányzótanács XLV. számú rendeletének 1. § (3) bekezdése azt is megengedte, hogy a forradalmi törvényszékek „sürgős szükség esetében” eljárjanak olyan bűnügyekben is, amelyeket a Forradalmi Kormányzótanács nem utalt külön rendelettel az ő hatáskörükbe, ha ez a Tanácsköztársaság érdekei védelmében szükségesnek látszott. Ezzel pedig a forradalmi törvényszékek a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendeletében foglaltakhoz képest olyan *bianco* felhatalmazást kaptak, amellyel végképp elenyészett a rendes bíróságok hatáskörének jelentősége, lévén hogy ezt követően e rendkívüli bíróságok már jogszabály útján biztosított jogosultsággal rendelkeztek arra, hogy bármikor és bármilyen ügyben, amikor és amely során úgy gondolták, az eljárást maguk folytassák le, ezzel pedig a „jogi terror” kiterjedt a legegyszerűbb köztörvényi bűncselekményekre (kisebb lopásokra vagy egyéb vétségekre) is. Ehhez képest már kevés jelentősége volt a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete 7. §-ának, amely pusztán azt mondta ki, hogy „ha a terhelt a forradalmi törvényszék

tárgyalás azzal kezdődik, hogy a vádbiztos a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja. A bizonyító eljárás befejeztével a vádbiztos annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a terhelt védője felel és ha a vádbiztos még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a terheltet és védőjét illeti.” (7. §)

⁶¹ „A tárgyalás befejezésével a forradalmi törvényszék zárt tanácskozás után határoz. A bűnösség kérdésében a határozás titkos szavazással történik.” [8. § (1) bek.]

⁶² „Halálbüntetést csak az elnök és a tagok egyhangú határozatával lehet kiszabni.” [8. § (2) bek.]

⁶³ „A forradalmi törvényszék határozata ellen fellebbevitelnek vagy másféle perorvoslatnak helye nincs. Az elítélt érdekében bárki által előterjesztett kegyelmi kérelemnek nincs felfüggesztő hatása a végrehajtásra.” (9. §)

⁶⁴ „A forradalmi törvényszék által kiszabott büntetéseket az ítélet kihirdetése után azonnal végre kell hajtani.” (10. §)

⁶⁵ Az országos forradalmi főtörvényszék elnökét és tagjait ugyancsak a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki, és megbízatásukat szintén bármikor vissza is vonhatta.

⁶⁶ Fontos szabály volt még, hogy a vádbiztos a terhelt javára is, a védő pedig a terhelt akarata ellenére is élhetett panasszal (panaszra rajtuk kívül természetesen még maga a vádlott is jogosult volt).

⁶⁷ Ezek közé tartoztak például az állam elleni bűncselekmények, a rablás és a fosztogatás (I. sz. rendelet); a rémhírterjesztés (V. sz. rendelet); a diplomaták személyét, lakását vagy jelképeit sértő deliktumok (XX. sz. rendelet); a Vörös Hadsereg felállítását vagy az abba való toborzást akadályozó vagy károsító cselekmények (XXIII. sz. rendelet); a nevelési és oktatási intézmények, illetve a szállodák és penziók köztulajdonba vételét gátló cselekmények (XXIV. és XXXIII. sz. rendelet); a proletariátus végső győzelme érdekében az egyes személyek vagy csoportok önös érdekei végett alkalmazott önhatalmú erőszak és a Forradalmi Kormányzótanács vagy a népbiztosok által kiadott bármely rendelet megszegése (XLII. sz. rendelet); a kétezer koronát meghaladó aranytárgyak, ékszerek, drágakövek beszolgáltatásának elmulasztása (LVII. sz. rendelet); a gyógyfürdők, gyógyforrások köztulajdonba vételének akadályozása (LVIII. sz. rendelet); élelmiszerek vagy terménynek a közfogyasztás elől bármilyen módon való elvonása (LXXIV. sz. rendelet); a Tanácsköztársaság bármely hatósága vagy közege hivatalos eljárásának akadályozása, a jogtalan rekvirálás, a köztulajdon rongálása, az árdragítás és a hivatali hatalommal való bármilyen visszaélés (XCIV. sz. rendelet); a védkötelezettség megsértése (CIX. sz. rendelet).

hatáskörébe tartozó bűncselekményen felül rendes bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekményt is követett el, a forradalmi törvényszék ezt a bűncselekményt is elbírálja”.⁶⁸

Nem a forradalmi törvényszékek ítélkezése volt azonban a Tanácsköztársaság alatt az egyetlen rendkívüli büntető jogszolgáltatási forma; a rendszer vége felé ugyanis a már többször említett és más vonatkozásokban is fontos XCIV. számú rendelettel újra bevezették a statáriumot is. A rögtönítelő bíráskodás viszonylag késői reaktiválásának oka az volt, hogy a forradalmi törvényszékek eljárása éppen e törvény elfogadásáig maga sem sokban különbözött a statáriális eljárástól, így egészen addig külön rögtönítelő bíróságokra sem volt szükség. Ezt a törvénykezési formát feltehetőleg pusztán azon okból hozták létre, hogy a forradalmi törvényszéki eljárásban felelősségre vonandók számára megteremtsek a fellebbvitel („panasz”) jogát; mivel pedig a XCIV. számú rendelet értelmében a forradalmi törvényszékek előtti eljárás kétfokúvá vált, a legsúlyosabb, a fennálló rendet leginkább veszélyeztető bűncselekményekre bevezették a statáriumot. A rendelet szerint a Tanácsköztársaság végén (gyakorlatilag a saját felhatalmazása alapján) a Forradalmi Kormányzótanács jogosulttá vált a rögtönítelő bíráskodás elrendelésére akár az ország egész területén, akár egyes forradalmi törvényszékek illetékességi területén, mégpedig bármely, ugyancsak általa meghatározott bűncselekmény vonatkozásában, és ugyanerre (hadműveleti területen) felhatalmaztatott a hadsereg-főparancsnokság is; magát a statáriális eljárást pedig lefolytathatta egy külön erre a célra (a Forradalmi Kormányzótanács vagy a hadsereg-főparancsnokság által) kiküldött bíróság, de a forradalmi törvényszék mint rögtönítelő bíróság is.

A Horthy-korszak és a II. világháború

A Tanácsköztársaság bukása után mindössze három hétre volt szükség, hogy az új kormány a korábbi törvényes állapotot (legalábbis deklaratív) helyreállítsa: erre az 1919. augusztus 19-én elfogadott, és másnap kihirdetett és hatályba lépett 4.038. és 4.039. kormányrendeletekkel⁶⁹ került sor. Előbbi kimondta, hogy a Tanácsköztársaság szervei által lefolytatott minden büntető eljárás, illetve az azok által meghozott minden határozat és ítélet érvénytelen,⁷⁰ valamint hogy a jövőre nézve a Tanácsköztársaság megalakulása előtti törvények az irányadók;⁷¹ az utóbbi pedig büntetni rendelte mindazokat, akik a Tanácsköztársaság érdekében bármilyen olyan tevékenységet fejtettek ki, amely a korábbi jogszabályokkal ellentétes volt.⁷² Erre minden büntető törvényszék területén öt bíróból

⁶⁸ Ez alól kivétel volt az az eset, amikor az együttes elbírálás az eljárás befejezésének késleltetéséhez vezetett volna, illetve az, ha a rendes bíróság az adott bűncselekmény miatt első fokon már véghatározatot hozott.

⁶⁹ Hivatalos elnevezésükkel: „a magyar kormány 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról”; illetve „a magyar kormány 1919. évi 4.039. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelet kiegészítéséről”.

⁷⁰ „... bűnügyekben a rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt foganatosított eljárás és ezalatt az idő alatt hozott határozat érvénytelen.” (2. §) „A rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt hozott büntető ítélet semmis...” [10 § (2) bek.]

⁷¹ „A törvénykezés terén a jogfolytonosság helyreállván, a törvénykezésben a korábbi törvényes jogszabályok irányadók, amennyiben ez a rendelet másként nem intézkedik.” [1. § (1) bek.]

⁷² 1. §: „A törvényszék ítél a jelen rendelettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szerint: 1. a tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva és színlelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el; 2. a tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követtek el.”

(elnökből és négy tagból) álló külön tanácsok létrehozását írta elő, melyek eljárására ugyanezen rendelet gyorsított bünvádi eljárásra vonatkozó szabályait rendelte alkalmazni. E szabályok egy része megegyezett az 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendeletben foglaltakkal,⁷³ más részük azonban a gyorsított eljárást inkább a rögtönítelő bíraskodáshoz közelítette.⁷⁴ Ezenkívül a 4.039. számú kormányrendelet rendelkezett kifejezetten a rögtönítelő bíraskodásról is,⁷⁵ amelyet az 1912. évi LXIII. tc. 12. §-ának 4. pontjában felsorolt bűncselekményekre⁷⁶ tett lehetővé, kizárólag előzetes kihirdetés esetében, az azt követően elkövetett ilyen deliktumokra, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy azok esetleg ugyanezen rendelet értelmében (a Tanácsköztársaság érdekében történő megvalósításuk miatt) az enyhébb gyorsított eljárás alá esnének. (Ilyenkor tehát a szigorúbb, rögtönítelő bíraskodásnak volt primátusa.) A statáriumra azonban a kormányrendelet – ellentétben a gyorsított eljárással – nem írt elő külön szabályokat, hanem arra a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet II. fejezetében foglaltak alkalmazását mondta ki.

A következő évben a statáriummal kapcsolatban két fontos, immáron törvényi szintű rendelkezés is született: egyrészt az 1920. évi VI. törvénycikkkel⁷⁷ meghosszabbították a statárium (még mindig csak elvi) alkalmazhatóságának (elrendelhetőségének) időtartamát, mégpedig a trianoni békeszerződés megerősítésének napjától számított egy évig (beleértve ebbe természetesen e törvény hatályba lépése és a megerősítés közötti időtartamot is),⁷⁸ ⁷⁹ másrészt lehetővé tették a kormány számára a rögtönbíráskodás elrendelésének lehetőségét a

⁷³ Ilyen volt például az alakszerű nyomozó eljárás tilalma vagy a terhelt védelemhez való jogának szabályozása.

⁷⁴ Ezek körébe tartozott például az, hogy míg a 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet 18. §-a biztosította az egyfokú perorvoslat lehetőségét, addig az 1919. évi 4.039. M. E. számú rendelet 11. § (1) bek.-e értelmében „a bíróság határozatai ellen perorvoslatnak – az újrafelvétel és a jogegység érdekében használható perorvoslatot ide nem értve – nincs helye, és az az ellen bárki által benyújtott kérvénynek nincs felfüggesztő hatálya”. Az 1919-es szabályozás továbbá kimondta, hogy „az eljárás elejétől végig az együttülő bíróság előtt, és hacsak lehet, félbeszakítás nélkül folyik le” [7. § (2) bek.], valamint a következőket is: „Ha a vádlottat halálra ítélték, a bíróság ... azonnal határoz abban a kérdésben, hogy az elítéltet kegyelemre ajánlja-e vagy sem. Ha a bíróság az elítéltet kegyelemre ajánlandónak nem találta, az ítélet kihirdetése után az elítélt mellé, amennyiben lehetséges és az elítélt azt kívánja, lelkészt ad, és a halálra előkészülés végett adott megfelelő határidő letelte után a halálbüntetést rajta végrehajtják. Ha a bíróság a halálra ítéltet kegyelemre ajánlandónak találta, a büntetői iratokat az esetleg beadott kegyelmi kérvénnyel, valamint az államügyészségnek és a bíróságnak véleményével együtt azonnal a magyar Kuriához terjeszti fel, mely a kegyelem felől zárt tanácsülésben indokolás nélkül 24 órán belül végleg határoz. Ha a halálraítélt kegyelmet nem kapott, ennek kihirdetése után a halálbüntetést az előbbi bekezdésnek megfelelően kell végrehajtani.” [11. § (2)-(4) bek.] Mindezek a rendelkezések a „gyorsított eljárásnak” nevezett processzusnak egyértelműen statáriális jelleget kölcsönöztek.

⁷⁵ 17-18. §§

⁷⁶ Hütlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntett, rablás, gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntetése, valamint a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetése.

⁷⁷ Teljes címmel: 1920. évi VI. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról.

⁷⁸ 1920. évi VI. tc. 2. §

⁷⁹ Mivel erre 1921. július 31-én került sor, ezért a statárium kormány általi elrendelésére való törvényi felhatalmazás 1922. július 31-én ért véget; az 1920. évi VI. tc. 1. §-a szerint azonban ha „az említett idő elteltékor a törvényhozás működése netalán szünetelne és a kivételes hatalom ideiglenes fenntartására tovább is szükség volna, a minisztérium a kivételes hatalmat a békeszerződés megerősítésétől számított egy év eltelté után is a törvényhozótestület megalakulásától számítandó három hónapon át még igénybe veheti”, függetlenül attól, hogy a nemzetgyűlés megalakulása a békeszerződés ratifikációját követő egy év eltelté után mikor (akár évekkel később) történik meg. (De azt még a nemzetgyűlés megalakulása sem akadályozhatja meg, hogy a kormány – saját belátása szerint – a már *korábban* kihirdetett kivételes intézkedéseket, így akár a statáriumot is mindaddig fenntartsa, amíg ezt a jogát a nemzetgyűlés kifejezett intézkedéssel vissza nem vonja.) E § továbbá azt is kimondta, hogy ahol a kivételes hatalomról rendelkező „törvényekben és az azok alapján kibocsátott rendeletekben a háború idejéről van szó, ez alatt a kivételes hatalomnak a jelen törvénnyel meghosszabbított idejét is érteni kell; ahol pedig a hadviselés érdekéről van szó, ezzel az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekei is egy tekintet alá esnek”.

felsőszékhelyi esetére, valamint bizonyos, hatóságokkal vagy magánszemélyekkel szembeni erőszakos bűntettek nézve.⁸⁰ Ez utóbbit a rögtönbíráskodás alá vonható bűncselekmények kiterjesztéséről szóló 1920. évi XXXVIII. törvénycikk mondta ki, amely egyúttal rendelkezett a katonák által elkövetett hasonló deliktumok miatti rögtönbíráskodás lehetőségéről is. Ezek mellett az 1921. évi XXIX. törvénycikkkel a nemzetgyűlés arra is felhatalmazta a kormányt, hogy a rögtönbíráskodást (amennyiben annak a jogszabályok alapján egyébként helye van) „a gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályainak alkalmazásba vétele nélkül is elrendelhesse”.⁸¹ Ezzel a felhatalmazással élt a kormány, amikor a 6563/1921. M. E. rendelettel a gyorsított eljárásra vonatkozó rendelkezések alkalmazását megszüntette, ugyanakkor a rögtönbíráskodást hatályban tartotta, sőt annak elrendelhetőségét az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk 1. és 2. §§-ában meghatározott állam elleni bűntettek kiterjesztette. Végül a talán legfontosabb törvény 1922-ben született, amikor is az 1920. évi VI. tc.-ben foglalt felhatalmazást az 1922. évi XVII. törvénycikk 6. §-ával a nemzetgyűlés ismét meghosszabbította, jogot biztosítva a kormánynak arra, hogy „a kivételes hatalom alapján kibocsátott azon rendelkezéseket, amelyek még hatályon kívül nem helyezték, ... ideiglenesen hatályban tarthassa”, sőt „a szükséghez képest módosíthassa vagy kiegészíthesse”.⁸² Ez a rendelkezés, vagyis a rögtönbíráskodásra vonatkozó szabályozás *kiegészítésének* joga lett ugyanis végül a Horthy-rendszer alatt az a jogalap, amellyel a különböző kormányok a statáriumot bevezethették vagy kiterjeszthették,⁸³ és amellyel azután Horthy különböző kormányai ténylegesen éltek is, amikor a húszas és a harmincas években a rögtönbíráskodást elrendelték, avagy annak tárgyi, területi, illetve időbeli alkalmazási körét bővítették.⁸⁴

E törvényi rendelkezések alapján a statáriális szabályozás igénybe vétele a két világháború közti időszakban kétszer csúcsosodott ki: a húszas évek elején, illetve 1931/32-ben; közülük azonban csak az utóbbinak volt gyakorlati jelentősége. Ami az előbbit illeti: a 28.123/1921. I. M. E. számú rendelet mindenekelőtt a lázadást és a gyújtogatást vont a rögtönítélő eljárás alá, egyúttal pedig minden egyéb bűncselekmény vonatkozásában megszüntette a statáriumot (visszavonta az azok tekintetében kihirdetett rögtönbíráskodást, és e két deliktumra korlátozta azt), rendezve ezzel azt a kaotikus jogalkalmazási helyzetet, amely

⁸⁰ Idetartozott (a felsőszékhelyi kivételével) az 1914. évi XL. tc. szerinti, a hatóságnak vagy annak tagjának akadályozása hivatásának gyakorlásában, azok intézkedésre kényszerítése, illetve a hatóságot gyakorló személynek vagy a hatóság tagjának hivatásából folyó eljárása alatt vagy hivatásának gyakorlása miatt bosszúból való tetteles bántalmazása, feltéve, hogy azt csoportosan vagy felfegyverkezve követték el; a magánosok elleni csoportos erőszak; a közhivatalnoki minőség színlelésével vagy hatósági rendelet ürügye alatt, illetve a fegyveresen elkövetett magánlaksértés; valamint a gyilkossággal, súlyos testi sértéssel, gyújtogatással vagy más súlyos vagyoni kár okozásával történő fenyegetéssel, illetve közhivatalnoki minőség színlelésével vagy valamely hatóság hivatalos rendeletének ürügye alatt elkövetett zsarolás.

⁸¹ 1921. évi XXIX. tc. 13. §

⁸² Emellett ez a törvény is kimondta, hogy „ahol a büntetőjogszabályokban a háború idejéről van szó, ez alatt azt az időt is érteni kell, amíg a jelen § alapján ideiglenesen fenntartott rendelkezések hatályban maradnak”, „ahol pedig a hadviselés érdekéről van szó, ezzel az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekei is egy tekintet alá esnek”.

⁸³ Vö.: Széchy István: A statárium. A rögtönbíráskodásra vonatkozó jogszabályok. Országos Központi Községi Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1932, 8. o.!

⁸⁴ A teljesség kedvéért meg kell még említeni, hogy a polgári rögtönbíráskodás elrendelésére a harmincas évek elejétől törvényi szinten még egy jogszabály lehetőséget biztosított; a villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról szóló 1931. évi XVI. törvénycikk ugyanis kimondta, hogy „azok a büntető rendelkezések, amelyeket a büntetőtörvények – ideértve az 1912:LXIII. tc. 21. §-át is – a távirtdák vagy tartozékaik megrongálására, használhatóságuk félbeszakítására vagy gátlására megállapítanak, kiterjesztetnek a villamos energia fejlesztésére, vezetésére vagy elosztására szolgáló berendezéseknek vagy tartozékaik megrongálására, használhatóságuknak félbeszakítására vagy gátlására is” [61. § (1) bek.], és hogy „az (1) bekezdésben megállapított büntetést az 1912:LXIII. törvénycikk 12. §-ában meghatározott feltételek fennforgása esetében a rögtönbíráskodást is el lehet rendelni” [61. § (2) bek.].

az I. világháború alatti szabályok hatályosságának esetleges eltérő megítéléséből származott. Ezt a 29.307/1923. I. M. E. számú rendelet egyes büntettekkel⁸⁵ ismét kiegészítette, ám ezt a kiegészítést mindössze négy nap elteltével⁸⁶ a 30.004/1923. igazságügyi miniszteri rendelet már hatályon kívül is helyezte, ezzel a rögtönbíráskodás kihirdetését újra kizárólag a lázadásra és a gyújtogatásra korlátozva. Végül az 1924. január 4-én kelt 135/1924. I. M. E. számú rendelet a lázadásra és a gyújtogatásra kívül kihirdette a rögtönbíráskodást a „robbantószer, illetve mindennemű robbanó anyag használásával elkövetett gyilkosságra és szándékos emberölésre”, e büntettek kísérletére, valamint az „ily gyilkosság elkövetésére irányított szövetségre” is, és ez a rendelet egészen 1932-ig hatályban is maradt.⁸⁷

Tényleges szerepe azonban a statáriumnak csak 1931-től lett, amikor is azt a biatorbágyi viadukt szeptember 13-án hajnalban⁸⁸ történt felrobbantása miatt a merényletet követően hat nappal, szeptember 19-én Zsitvay Tibor akkori igazságügy-miniszter 1931. évi 10.479. számú rendeletével kiterjesztette az 1920. évi XXXVIII. törvénycikkben meghatározott, 1914. évi XL. törvénycikk szerinti hatóságellenes cselekedetekre, a magánosok elleni csoportos erőszakra (1878. évi V. tc. 175-176. §§), a lőfegyver használásával elkövetett gyilkosságra és szándékos emberölésre, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntetetre, a vaspályákon vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetétére, az 1921. évi III. törvénycikk 1-2. §§-aiban szabályozott, az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló büntetésekre, valamint e deliktumok kísérletére is. Bár a Bécsben – többek között ottani bűncselekmények miatt is – elfogott biatorbágyi merényletet, Matuska Szilvesztert nem végezhették ki, mivel az osztrákok az általuk kiszabott hatéves börtönbüntetés letöltése után csak azzal a feltétellel adták át Magyarországnak, hogy az nem alkalmaz olyan szankciót (nevezetesen halálbüntetést), ami Ausztriában nem létezik, és így Horthy kénytelen volt a büntetést kegyelemből életfogytig tartó szabadságvesztésre átváltoztatni, ám több másik személyt az így lehetővé vált rögtönítélő eljárás keretében nemcsak halálra ítélték, hanem ténylegesen ki is végeztek.⁸⁹ E hisztéria és a rögtönbíráskodás alkalmazása csak több mint egy évvel később, 1932. október 10-én ért véget, amikor is a Zsitvay helyére kinevezett Lázár Andor kiadta az 1932. évi 9.900. I. M. számú rendeletet, amely mind az 1931-es, mind a még szintén hatályban lévő 1921-es és

⁸⁵ Ezek a következők voltak: hűtlenség, gyilkosság, szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntetett, az 1920. évi XXXVIII. törvénycikk által megnevezett, statárium alá vonható magatartások mindegyike, továbbá az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló büntettek (1921. évi III. tc. 1-2. §§).

⁸⁶ A 29.307/1923. számú igazságügyi miniszteri rendelet 1923. augusztus 2-án, a 30.004/1923. számú pedig augusztus 6-án hirdettetett ki és lépett hatályba.

⁸⁷ Emellett 1925. december 28-án kifejezetten a debreceni királyi törvényszék teljes területén, valamint a gyulai királyi törvényszékhez tartozó egyes járásokban az igazságügyi miniszter 15.940/1925. I. M. E. számú rendeletével elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését (a 135/1924. I. M. E. számú rendeletben említett deliktumokon túl) a gyilkosságra, a szándékos emberölésre, a rablásra, a vízáradás okozásának büntetétére, illetve a vaspályákon, távírdákön (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetétére is; ezt azonban az említett területeken négy hónappal később, az 1926. április 27-én kibocsátott 3249/1926. számú I. M. E. rendeletével már vissza is vonta, és a rögtönbíráskodás kihirdetését újra a 135/1924. igazságügyi miniszteri rendeletben szabályozott bűncselekményekre korlátozta.

⁸⁸ A merénylet pontos időpontja 0 óra 20 perc volt.

⁸⁹ Ezek közül a leghíresebbek Sallai Imre és Fürst Sándor illegális kommunista vezetők voltak, akiket a kommunistaellenes hisztéria áldozataiként 1932 júliusában tartóztattak le, ítélték halálra és végeztek ki államellenes bűncselekmények, vagyis az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály (a munkásosztály) kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalom, illetve szervezkedés kezdeményezése és vezetése miatt. Ez a per volt egyébként az, melynek hatására József Attila számos társával együtt megírta statáriumellenes röpiratát, melyben követelte a politikai célú leszámolás jogi úton történő elintézésének azonnali beszüntetését. (A röpirat szövegét lásd: Horváth Tibor: i. m. 61-62. o.; utóéletét pedig lásd a „röpirat-perről” szóló http://www.bparchiv.hu/demo/magyar/jozsefattila/harmadikper/3_3.html internetes oldalon!)

1924-es statáriális rendeletek által kihirdetett rögtönbíráskodást az ország egész területén megszüntette.

A harmincas évek legeleje azonban nemcsak a polgári, hanem a katonai rögtönbíráskodás körében is jelentős változásokat hozott, legalábbis ami – ekkor még pusztán – a jogi szabályozás szintjét illeti: 1930-ban ugyanis megszületett egyrészt a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk (Ktbtk.), másrészt a katonai büntető törvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntető törvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk. Ez utóbbi újraszabályozta a katonai statáriumot, mégpedig úgy, hogy a rögtönítélő eljárás alá tartozható bűncselekmények három csoportját nevesítette. Az első csoportba a legsúlyosabb büntettek tartoztak, amelyek elkövetése miatt a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül is bármikor el lehetett rendelni a rögtönítélő eljárást, feltéve, hogy „a megzavart fegyelem helyreállítása elrettentő példaadást tesz szükségessé” [42. § (1) bek.],⁹⁰ a második csoport azon deliktumokat ölelte fel, amelyek esetében a rögtönítélő eljárás lefolytatásának a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül csak háború idején (tehát nem bármikor) lehetett helye;⁹¹ a harmadik kategóriába tartozó bűncselekmények elkövetőit pedig csak akkor lehetett statáriális eljárás útján felelősségre vonni, ha azt előzetesen szabályszerűen kihirdették (ez a kihirdetés azonban történhetett béke és háború idején is).⁹² Végül új rendelkezés az is, hogy a törvény szerint a rögtönítélő eljárásban immár kísérlet, részesség és sikertelen felbujtás esetében is kiszabhatóvá vált a halálbüntetés.⁹³

1939-től azután a statáriummal kapcsolatos jogszabályalkotás nagy mértékben felgyorsult, ezzel párhuzamosan pedig – annak tényleges alkalmazásba vétele miatt – a rögtönbíráskodásnak a *gyakorlati* jelentősége is lényegesen megnövekedett. A harmincas évek végi háborús készülődést fémjelző első jelentős, a rögtönbíráskodással (is) foglalkozó norma a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk volt, amely (amellett, hogy felhatalmazást adott a kormány számára bármely háború idejére szóló jogszabály, illetve bármely háború idejére szóló büntető rendelkezés hatályának kiterjesztésére az országot

⁹⁰ Idetartoztak a függelemsértés, a zendülés és a katonai őr elleni büntett mindazon esetei, amelyekre a Ktbtk. halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette (továbbá ezek néhány más, hasonlóan veszélyes esete); a gyilkosság, amennyiben azt az előbbi három katonai büntett megvalósítása során vagy annak érdekében követték el; továbbá a gyávaság deliktuma.

⁹¹ E körben egyetlen büntett található: a hűtlenség azon tényállása, amely a kémkedést rendeli halállal büntetni. (Ktbtk. 60-63. §§)

⁹² Erre már széles körben lehetőség volt: idetartoztak a katonai bűncselekmények közül egyes „fegyelem és rend elleni” büntettek (polgári lakosság fosztogatása, harctéri /a harctéren maradt halottaktól, sebesültektől, betegektől történő/ fosztogatás – Ktbtk. 113-115. §§), a bujtogatás, a szökés és a lázadás büntette; az 1920. évi XXXVIII. törvénycikk által említett deliktumok; az 1912. évi LXIII. tc. 12. §-ának 4. pontjában felsorolt bűncselekmények; a hűtlenségnek ezen törvénnyel (az 1930. III. tc.-kel) újraszabályozott valamennyi (tehát nem csak a halállal büntethető) tényállása; az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk szerinti állam elleni büntettek; valamint a robbanóanyag vagy robbantószer felhasználásával elkövetett bűncselekmények [1924. évi XV. tc. 1. § (3) bek.].

⁹³ A halálbüntetést az 1930. évi III. tc. értelmében akkor kell akasztással végrehajtani, „ha a cselekményre a törvényben amúgy is kötéllal végrehajtható halálbüntetés van megállapítva vagy ha a cselekmény közönséges bűncselekmény”, egyébként a kivégzés módja az agyonlövés. Továbbá abban az esetben, ha a rögtönítélő eljárás alá vont vádlott még nem töltötte be 20. életévét, akkor tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházbüntetést, ha pedig 18. életévét sem érte el, tíz évtől tizenöt évig terjedhető fogházbüntetést kell kiszabni; illetve a rögtönítélő bíróság akkor, „ha a halálbüntetésnek egy vagy több a büntetésre leginkább rászolgált egyéne foganatosított végrehajtása a nyugalom és a rend helyreállítására szükséges elrettentő példát már megadta, fontos okokból a kevésbé bűnös résztvevőkre kötéllal végrehajtható halálbüntetés helyett életfogytig vagy tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházbüntetést, agyonlövéssel végrehajtható halálbüntetés helyett öt évtől tíz évig terjedhető fegyház- vagy börtönbüntetést szabhat ki”, ez azonban már (az életkor szerinti differenciálással ellentétben) a bíróság mérlegelési körébe tartozik.

közvetlenül fenyegető háborús veszély idejére is)⁹⁴ szinte korlátlan lehetőséget biztosított a kormánynak rögtönbíráskodás elrendelésére mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében, amelyet az rendeletileg akár az ország (illetve a honvéd büntetőbíráskodás) egész területére, akár pedig annak (azoknak) egy részére is bevezethetett, mégpedig bármely bűncselekmény vonatkozásában; sőt az eljárási szabályokat is a kormány (a „minisztérium”) állapíthatta meg.⁹⁵ A rögtönbíráskodást a 221. § szerint a kormány akkor rendelhette el, „ha az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elrettentő példaadás szükséges”, annak meghatározásában azonban, hogy ez pontosan milyen feltételek esetén és mikortól van így, semmi sem kötötte. Garanciális szabályként íratott továbbá elő, hogy rögtönbíráskodásnak csak előzetes kihirdetés után lehet helye (ez a rendelkezés azonban nem érintette sem a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc.-ben, sem az 1930. évi III. tc.-ben foglalt szabályokat, amelyek bizonyos bűncselekmények esetében lehetővé tették a statárium előzetes kihirdetés nélküli alkalmazását, így ezen deliktumok vonatkozásában az 1939-es honvédelmi törvénytől függetlenül továbbra is lehetőség volt az előzetes kihirdetés mellőzésére), valamint az is, hogy „mihelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg, ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön fogatosított végrehajtásával az elrettentő példa már megadatott, a rögtönbíráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanolyan módon ki kell hirdetni, miként a rögtönbíráskodás elrendelését”.

Az 1939. évi II. tc. által biztosított felhatalmazásokkal a kormány élt is. Ami a statárium alkalmazhatósága idejének és normatív feltételeinek megállapítását illeti, a Bárdossy-kormány 1941. április 9-én, Jugoszlávia megtámadását követően adta ki a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések alkalmazása kezdőnapjának és területi hatályának meghatározásáról szóló 2.730/1941. M. E. számú rendeletét, amely előírta, hogy ezen háború idejére vonatkozó speciális normákat az ország, illetve a honvéd büntetőbíráskodás egész területén 1941. április 12-től ellenkező rendelkezésig alkalmazni kell. (Mivel ekkor a Magyar Királyság a hadiállapotot még nem nyilvánította ki,⁹⁶ ezért önmagában a honvédelmi törvény alapján nem léphettek volna hatályba a háború idején irányadó szabályok, emiatt volt szükség a kormánynak a honvédelmi törvénybe foglalt felhatalmazás alapján meghozott intézkedésére.) Nem sokkal később, 1941. június 30-án a minisztérium általános szabályokat alkotott, amelyek normatív jelleggel határozták meg azt az időpontot, amikortól a háború idejére szóló szabályokat alkalmazni kell (valamint ugyanez a kormányrendelet az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyeket bizonyos bűncselekmények⁹⁷ elkövetése esetén honvéd büntetőbíráskodás alá helyezte). Ezen (1941. évi 4.850. M. E. számú) rendelet szerint e rendelkezéseket általános mozgósítás esetén annak közhírré tételének napjától a honvéd büntetőbíráskodás egész területén, részleges mozgósítás esetén (ahol ilyen közhírré tétel nincs) a mozgósítás első napjától a mozgósított seregtestekhez tartozó kötelékeknél, az ország hadba lépése esetében pedig az erre vonatkozó

⁹⁴ Sőt ezt (mármint hogy mi és mettől meddig tekintendő háborús veszély idejének) rendelet útján szintén maga a kormány határozhatta meg (219. §).

⁹⁵ Amíg azonban ez nem következett be (azaz egészen 1939. augusztus 28-ig, a m. kir. minisztérium 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelete kihirdetése és hatályba lépése napjáig), addig mind a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. XXVI. fejezetében (433-450. §§), mind pedig a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet II. fejezetében (25-45. §§) foglalt rendelkezések hatályban maradtak és alkalmazandóak voltak. (Erről egyébként /vagyis arról, hogy milyen szabályok alapján kell eljárni/ minden egyes, a statárium kihirdetéséről vagy kiterjesztéséről szóló rendelet külön is rendelkezett, *expressis verbis* kimondva e normák alkalmazásának kötelezettségét.)

⁹⁶ Hadba lépésünkre hivatalosan csak 1941. június 26-án került sor.

⁹⁷ E bűncselekmények a következők voltak: a hűtlenség különböző (akár vétségi) esetei; tiltott csapatgyűjtés; katonai bűncselekmény (büntett vagy vétség) elkövetésére való felbujtás vagy abban való bűnsegély; szökött katonának való segítségnyújtás; hadifogoly szökéséhez nyújtott segély; valamint minden olyan, ezeknél szigorúbban büntetendő bűncselekmény, amelyet a fenti cselekmények révén valósítottak meg.

hivatalos nyilatkozat közzétételének napjától kezdve szintén a honvéd büntetőbíráskodás egész területén alkalmazni kellett.⁹⁸ (A háború idejére szóló különös anyagi büntetőjogi rendelkezések hatályának megszüntetését majd az új, demokratikus hatalom képviselőjeként megalakult ideiglenes nemzeti kormány 7.300/1945. M. E. számú rendelete⁹⁹, a háború idejére szóló honvéd büntető eljárásjogi rendelkezések alkalmazásának megszüntetését pedig az 1.740/1946. M. E. számú rendelet fogja kimondani.)

Ennél is fontosabb volt azonban a kormánynak a rögtönbíráskodásra vonatkozó, szintén a honvédelmi törvény felhatalmazása alapján megalkotott konkrét szabályozása, az ez utóbbi kategóriába tartozó jogszabályok ugyanis nemcsak mennyiségileg jelentettek az előbbieknél lényegesen több normát, hanem e rendeletek fontosságukban is messze felülmúlták a 2.730/1941. és a 4.850/1941. kormányrendeleteket. A polgári rögtönbíráskodás eljárási szabályait a honvédelmi törvény 221. §-ában foglaltak jogán a kormány 1939. augusztus 28-án hirdette ki és léptette hatályba (a m. kir. minisztérium 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelete), míg ugyanezt a katonai rögtönbíráskodás egy részterülete, nevezetesen a hadrakelt seregnél alkalmazandó statárium vonatkozásában az 1944. évi 1.420. M. E. számú rendelettel (annak is a kifejezetten erről szóló 38. és 39. §-ával) 1944. május 1-jével tette meg.¹⁰⁰ Az utóbbi semmilyen lényeges elemében nem tért el az 1912. évi XXXIII. tc.-ben foglaltaktól (sőt jóval felületesebb és hézagossabb szabályozása révén anélkül nem is volt alkalmazható),¹⁰¹ és két kivétellel (a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet vonatkozásában) ugyanez a 8.020/1939. kormányrendelettről is elmondható.¹⁰² E két eltérés közül az első (és a kevésbé fontos), hogy az 1939-es szabályozás szerint a rögtönbíráskodás kihirdetését immáron kifejezetten közölni kellett a rögtönbíróság területén levő büntetőintézetek, javító-nevelő intézetek és magán-nevelőotthonok igazgatóival, vagyis azon intézmények vezetőivel, amelyekben a legtöbb potenciális bűnelkövető lakott. A másik (az előbbinél jóval lényegesebb) eltérés pedig az volt, hogy míg az 1915-ös szabályozás az igazságügy-minisztert, addig az 1939-es rendelet a kormányt hatalmazta fel a rögtönbíráskodás kihirdetésére, a rögtönbíráskodással érintett területek és bűncselekmények meghatározására, valamint a statárium megszüntetésére. Ez jól látszik egyébként a rögtönbíráskodás konkrét alkalmazásáról rendelkező jogszabályokból is: míg a 8.020/1939. M. E. számú rendelet hatályba lépése, azaz 1939. augusztus 28-a előtt a rögtönbíráskodás kihirdetését, megszüntetését, kiterjesztését vagy korlátozását igazságügy-miniszteri rendeletek szabályozták, addig az ezt követő hasonló tartalmú jogi normák már kormányrendeleti formában jelennek meg.

Már az ominózus 8.020/1939. kormányrendelet hatályba lépése (és a II. világháború kitörése) előtt három jogszabály (igazságügy-miniszteri rendelet) is született, amely a rögtönbíráskodás konkrét alkalmazhatóságáról szólt; a február 4-én kelt 1939. évi 3.431. I. M. E. számú rendelet az ország egész területére (de kizárólag a polgári büntetőbíráskodás körében, a katonáiban nem) elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését bizonyos

⁹⁸ Megjegyzendő, hogy mivel a rendeletet csak június 30-án hozták meg, kihirdetésére és hatályba lépésére pedig másnap (július 1-jén) került sor, a hadiállapot viszont már június 26-án beállt, ezért a rendelet szerint – a fenti helyzetre tekintettel – a háború idejére szóló speciális rendelkezéseket csak a kihirdetés napjától kezdve kellett alkalmazni (e rendelet tehát a visszaható hatályt nem írta elő).

⁹⁹ Megalkotása 1945. augusztus 16-án, kihirdetése és hatályba lépése pedig szeptember 6-án történt meg.

¹⁰⁰ Magának a rendeletnek a megalkotására és kihirdetésére még március 29-én sor került.

¹⁰¹ Természetesen a nem a hadrakelt seregnél alkalmazandó statáriális eljárásokra pedig kizárólag az 1912. évi XXXIII. tc., illetve az 1930. évi III. tc. rendelkezései voltak irányadók; azok hatályát tehát az 1.420/1944. kormányrendelet nem érintette.

¹⁰² Az 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelet hatályba lépésével az 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet hatálya megszűnt.

bűncselekmények¹⁰³ vonatkozásában; ezen büntettek számát a rögtönbíráskodás korlátozásáról szóló 1939. évi 12.727. I. M. E. számú rendelet¹⁰⁴ csökkentette,¹⁰⁵ majd a 24.168/1939. I. M. E. számú rendelet¹⁰⁶ ugyanezen deliktumok elkövetőivel szemben elrendelte a statárium kiterjesztését „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre”. 1940-ben egy, 1941-ben pedig további két jogszabály (immáron kormányrendelet) terjesztette ki a rögtönbíráskodás hatályát: az 1940. évi 5.850.,¹⁰⁷ az 1941. évi 2.770.¹⁰⁸ (ez már egyes büntettek esetében a honvéd büntetőbíráskodás körében is) és az 1941. évi 4.870. M. E. számú rendelet.¹⁰⁹ Végül a hadihelyzet fokozódására és a belső

¹⁰³ Ezek a következők voltak: a lőfegyver, robbantószer, illetve mindennemű robbanóanyag felhasználásával elkövetett gyilkosság és szándékos emberölés, az ilyen gyilkosság és szándékos emberölés kísérlete, illetve az ilyen gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség; az 1914. évi XL. tc. szerinti, a hatóságnak vagy annak tagjának akadályozása hivatásának gyakorlásában, azok intézkedésre kényszerítése, illetve a hatóságot gyakorló személynek vagy a hatóság tagjának hivatásából folyó eljárása alatt vagy hivatásának gyakorlása miatt bosszúból való tetteleges bántalmazása, feltéve, hogy azt csoportosan vagy felfegyverkezve követték el; valamint a magánosok személyével vagy dolgaikkal szembeni csoportos erőszak (1878. évi V. tc., 175-176. §§). A rögtönbíráskodás hatálya a rendelet értelmében az itt felsorolt bűncselekmények vonatkozásában a tetteseken kívül a részesekre is kiterjedt; mivel ez (a részesek statáriális eljárás alá vonása a tettesekkel egyetemben) az összes többi II. világháborús rögtönbíráskodási rendeletre is igaz lesz, ezért a következőkben azt külön sehol nem említjük meg.

¹⁰⁴ Kihirdetése és hatályba lépése: 1939. május 9.

¹⁰⁵ Ez a rendelet kivette a statárium alá vonható deliktumok köréből a hatóságok büntetőjogi védelméről szóló 1914. évi XL. tc. szerinti büntettet, ha azt pusztán csoportosan (de nem fegyveresen) követték el, illetve a magánosok elleni erőszaknak a Btk. 175. és 176. §-ában szabályozott eseteit.

¹⁰⁶ Kihirdetett és hatályba lépett 1939. augusztus 25-én.

¹⁰⁷ Ez – még mindig kizárólag a polgári büntetőbíráskodás körében – a korábban rögtönbíráskodás alá vont bűncselekményeken felül a következő deliktumok elkövetőivel szemben tette kötelezővé az ország egész területén a statáriális eljárást: felségsértés, hűtlenség, lázadás, illetve a felségsértés és a lázadás elkövetésére létrejött szövetség és az azokra való felhívás; az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvényekben foglalt állam elleni cselekmények; a „honvédelem érdekét veszélyeztető rongálás” büntette, ha azzal az elkövető egy vagy több ember halálát okozta, és ezt az eredményt előreláthatta [1939. évi II. tc. 204. § (2) bek.].

¹⁰⁸ Ez a rendelet a fenti büntettek mellett mind a polgári, mind pedig (a II. világháború folyamán először) a katonai büntetőbíráskodás körében (mind az ország, mind a katonai büntetőbíráskodás egész területére nézve) elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését a honvédelem érdekét veszélyeztető rongálás büntetetté, akkor is, ha az nem járt halálos következménnyel [1939. évi II. tc. 204. § (1) bek.]; a különböző közérdekű üzemekben, honvédelmi üzemekben vagy közegészségügyi intézményekben folyó munka folytonosságának megnehezítése és megghiúsítása által elkövetett büntettek, mégpedig az ilyen deliktumok minden kezdeményezőjére és vezetőjére, valamint minden olyan tettesére, aki a bűncselekményt a munka szándékos hibás vagy hiányos végzésével vagy rongálással követte el (a többi, e fogalomkörbe nem tartozó tettesre azonban nem) (1939. évi II. tc. 203. §); a katonai vezetővel szemben elkövetett engedetlenség és tetteleges bántalmazás büntetetté (1939. évi II. tc. 205. §); a légvédelmi készültséggel kapcsolatos elsötétítés, úgyszintén a légi riadó ideje alatt elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés, súlyos testi sértés, rablás és lopás büntetetté; végül mindegyik bűncselekmények kísérletére.

¹⁰⁹ E jogszabály június 30-án hirdettetett ki és lépett hatályba. Ez egyrészt elrendelte a rögtönbíráskodást a honvéd büntetőbíráskodás körében annak egész területére mindama bűncselekményekre nézve, amelyek a korábbi, 1939-1941 között meghozott statáriális rendeletek értelmében a polgári büntetőbíráskodás körében már rögtönítélő eljárás alá estek (ezzel pedig egységesítette a polgári és a katonai statáriális eljárás alá vonható deliktumok körét); másrészt – immáron mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében („természetesen” azok egész területére) – kiterjesztette a statáriumot a közegészség elleni büntetetté (kút, vízvezeték, víztartó megmérgezése, avagy életveszélyes vagy egészségre ártalmas anyaggal kevert élelmiszer árusítása, áruba bocsátása vagy szétosztása, amennyiben e cselekmények valaki súlyos testi sérülését vagy halálát okozták – 1878. évi V. tc. 315. §); a gyújtogatásra; a vízáradás okozásának büntetetté; a vaspályákon, távirtdákon (távbeszélőn), hajókon, légi járműveken, villamos energia fejlesztésére, vezetésére és elosztására szolgáló berendezéseken vagy azok járműveken elkövetett közveszélyű cselekmények büntetetté (1878. évi V. tc. 434-436., 444. §§; 1939. évi II. tc. 208., 209. §§; 1931. évi XVI. tc. 61. §); a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bármely bűncselekményre [1924. évi XV. tc. 1. § (3) bek.]; továbbá mindezen deliktumok kísérletére.

feszültségek növekedésére tekintettel 1943-ban és 1944-ben további két-két kormányrendelet írta elő újabb deliktumokra („természetesen” a korábbi büntettek mellé) a rögtönítelő bíraskodás kihirdetését, mégpedig mind a polgári, mind a honvéd büntetőbíraskodás körében az ország, illetve a honvéd büntetőbíraskodás egész területére: az 1.020/1943.,¹¹⁰ a 3.940/1943.,¹¹¹ az 1.130/1944.¹¹² és az 1.250/1944. M. E. számú rendelet.¹¹³

Ezt követően a háború végéig a német megszállás alatti, illetve a később nyilasok által (is) uralt országrészben újabb statáriális rendelkezések már nem születtek; a magyar történelem legsötétebb hónapjaiban pedig mindenféle (mégoly formális) jogszabályok nélkül folyt a háború és a szervezett népiirtás. A jog mint olyan csak a szovjet csapatok által egyszerre felszabadított és megszállt területeken kerül majd ismét előtérbe, a rendkívüli helyzetre tekintettel tetemes részben szintén *extra ordinem* jogi szabályozás keretében, aminek azonban immáron csak egyik, és még csak nem is a legjelentősebb része lesz (pontosabban – a formális jogfolytonosságot figyelembe véve – marad) a statárium.

Rendkívüli büntetőjog a II. világháború után

Az ország német és nyilas uralom alól való fokozatos felszabadítása (amely egyszersmind Magyarország szovjetek általi megszállását is jelentette) megadja a lehetőséget a legitim módon alkotott jogszabályok betartatásán alapuló formális jogszolgáltatás újjáélesztésére. 1944. december 21-én Debrecenben összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely másnap, december 22-én megválasztja az Ideiglenes Nemzeti Kormányt,¹¹⁴ majd e két szerv elkezd megalkotni azokat a büntető anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket, amelyek a konszolidációhoz szükségesnek mutatkoznak, illetve felállítja (vagy újraszervezi) azokat a bíróságokat, amelyek mind ezeknek az újonnan alkotott normáknak, mind pedig a régi,

¹¹⁰ A hadművelési területre feladott postai küldemények és az oda irányuló katonai szállítmányok tekintetében a szállítás tartama alatt elkövetett lopás és sikkasztás büntetetté tette lehetővé ez az 1943. február 20-i kormányrendelet a statáriális eljárást.

¹¹¹ Ezen, 1943. július 20-án megalkotott és július 24-ével kihirdetett és hatályba lépett kormányrendelet a lopás és a rablás büntetetté azon eseteire (továbbá ezek kísérletére) írta elő a rögtönítelő bíraskodást, amelyet egyrészt a légitámadás alatt vagy az azt követő időben a légitámadással sújtott területen a rombolás okozta helyzet, másrészt az ilyen terület közelében a légitámadás következtében keletkezett riadalom, harmadrészt a hadviselés érdekei szempontjából elrendelt kiürítés és elszállítás vagy ellenséges behatás folytán hatósági intézkedés nélkül történt tömeges elköltözés esetében ezen helyzet kihasználásával követtek el.

¹¹² Ezt a jogszabályt közvetlenül a német megszállást követően, egészen pontosan 1944. március 27-én már a Sztójay-kormány fogadta el, kihirdetésére és hatályba lépésére pedig már másnap sor került. Ez a rögtönbíraskodást a rádió adó-, illetve adó-vevő készülék (berendezés) engedély nélküli létesítése vagy üzemben tartása esetén [1939. évi II. tc. 200. § (1) bek.] tette kötelezővé, kivéve azt az esetet, ha valaki az ilyen adó- vagy adó-vevő készülék (berendezés) létesítését vagy üzemeltetését a rendelet kihirdetését követő napig (március 29-ig) bejelentette.

¹¹³ Az 1944. évi 1.250. M. E. számú rendeletet mindössze néhány nappal az 1.130/1944. kormányrendelet kihirdetését követően, 1944. április 3-án alkották meg (kihirdetésére és hatályba lépésére másnap, április 4-én került sor); ez kiterjesztette a rögtönbíraskodást a gyilkosság, a szándékos emberölés, ezek kísérlete, a gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség, valamint a rablás és a rablás kísérlete *minden* esetére (a lőfegyver, robbantószer, illetve mindennemű robbanóanyag felhasználásával elkövetett gyilkosság és szándékos emberölés, az ilyen gyilkosság és szándékos emberölés kísérlete, illetve az ilyen gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség; valamint a légvédelmi készültséggel kapcsolatban elsötétítés, úgyszintén a légi riadó ideje alatt elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés és rablás /és persze az ugyanilyen jellemzőkkel rendelkező súlyos testi sértés és lopás/ büntetetté ugyanis már a korábbi jogszabályok [az 1939. évi 3.431. I. M. E. számú rendelet és az 1941. évi 2.770. M. E. számú rendelet] statáriális eljárást írtak elő.

¹¹⁴ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyúttal „a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjévé” nyilvánítja magát, majd – megalapozva saját legitimitását – ezen határozatát az 1945. évi I. törvénnyel törvényerőre emeli.

elismert jogszabályoknak az érvényesítésére hivatottak. Ennek keretében a büntető jogszolgáltatást részben (a Csemegi-kódex, vagyis az 1878. évi V. tc. /az akkor hatályos Btk./ körében) a rendes bíróságok, részben pedig négy (avagy öt)¹¹⁵ külön-, illetve rendkívüli bíróság hatáskörébe utalja.¹¹⁶ Ez utóbbiak közül elsőként a népbíróságok felállítása történik meg;¹¹⁷ emellett egyes gazdasági tárgyú, az ország lakosainak ellátását veszélyeztető bűncselekmények elbírálása részben a (Horthy-rendszer találmányát jelentő és a világháború után újjászervezett) uzorabíróságok, részben az ezek keretében 1947-ben életre hívott uzorabírósági különtanácsok hatáskörébe kerül;¹¹⁸ megszervezik a katonák által elkövetett

¹¹⁵ Az, hogy ebben az időszakban hány fajta rendkívüli büntető jogalkalmazó szervről beszélhetünk, attól függ, hogy az uzorabíróságokat, illetve az uzorabírósági különtanácsokat egy szervnek tekintjük-e.

¹¹⁶ A rendkívüli büntető anyagi és eljárási jog ekkori szabályairól részletesen lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében. Miskolci Jogi Szemle, 2008/1. szám, 87-110. o.!

¹¹⁷ A kormány – első intézkedéseinek egyikeként – 1945. január 25-én bocsátotta ki a népbíráskodásról szóló 81/1945., majd április 27-én az 1.400/1945., augusztus 1-jén pedig az 5.900/1945. M. E. számú rendeletet, amelyek a háborús és emberiség elleni bűntetteket, valamint az ilyen cselekmények elkövetőivel szemben irányadó eljárási szabályokat tartalmazták; végül mindezen jogszabályokat az 1945. szeptember 16-án kihirdetett és hatályba lépett 1945. évi VII. törvény törvényerőre emelte. A népbíróságok már 1945. februárjában megkezdték működésüket, és összesen mintegy hatvanezer (nem csak háborús bűnökkel vádolt) ember ügyében jártak el, akiknek a többségét elítélték, sokukat halálra; a halálos ítéletet 189 emberen pedig végre is hajtották. (Az adatok forrása: Szincsik Tibor: Történelmi kronológia. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 1998, 436. o. Megjegyzendő, hogy – mivel statisztikai adatszolgáltatás 1945 és 1951 között nem volt – ezek az adatok nem teljesen megbízhatók. Ezt mutatja az is, hogy Lukács Tibor a népbírósági eljárásban halálra ítélt és kivégzett háborús és népellenes bűnösök közül a leghíresebbek Szalasi Ferenc „nemzetvezető”, illetve Bárdossy László, Imrédy Béla és Sztójay Döme egykori miniszterelnökök voltak; de az egyéb hatásköri szabályok alapján a hírhedt Rajk-perben is a népbíróság, pontosabban a Budapesti Népbíróság különtanácsa hozott ítéletet. (A népbíráskodásról szóló jogszabályok részletes bemutatásához lásd: Heller: i. m. 380-392. o.!)

¹¹⁸ Az uzorabíróságokat még a Horthy-korszak legelején az árdragító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. tc. végrehajtására kiadott 5.950/1920. M. E. számú rendelettel állították fel. Ezek az ítélkező szervek a Horthy-korszakban a királyi törvényszékek vagy a nagyobb járásbíróságok keretén belül, külön háromfős tanácsokban működtek, melyek elnöke és egyik tagja mindig hivatásos bíró, másik tagja pedig mint laikus ülnök az östermelés, az ipar vagy a kereskedelem egyik képviselője („szakférfitája”) volt. Ez a szervezet egy ideig 1945 után is megmaradt, és az uzorabíróság hatáskörébe utalt büntetőeljárásokat ilyen összetételű (tehát többségükben hivatásos bíróból álló) tanácsok bírálták el. (Ekkor – egyebek mellett – ezek hatáskörébe tartozott a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. számú rendeletben foglalt előírások megsértőinek vagy az 5.450/1948. kormányrendelet 1. § (1) bekezdése szerinti, „a forintértékre szóló bankjegyek és érmék tekintetében elkövetett pénzhamisítás” büntette és vétsége elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása.) 1947-ben azonban a nemzetgyűlés elfogadta az uzorabírósági különtanácsokról szóló 1947. évi XXIII. törvényt, amely elrendelte az ítélőtáblák székhelyén működő minden uzorabíróságnál egy (vagy több) „uzorabírósági különtanács” megalakítását, amely szerv az uzorabíróságok feladatától eltérő, önálló feladatkört kapott, és nem mellesleg amelynek személyi összetétele is jelentősen különbözött az „anyaszervétől”. Az uzorabírósági különtanácsok ennek értelmében ötfős testületek voltak, amelynek pusztán az elnöke volt hivatásos bíró, a tagok pedig laikus „munkásbírók” voltak. A törvény értelmében e különtanácsok hatáskörébe tartozott a 8.800/1946. M. E. számú rendeletben foglalt árdragító visszaélések és a „közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények” elbírálása, illetve a közszükségleti cikkek miniszteri engedély nélkül történő külföldre szállítása büntetében (9.480/1945. M. E. számú rendelet) való eljárás, ha a cselekményt üzletszerűen követték el; de más, későbbi jogszabályok is rendelkeztek meghatározott deliktumok miatti büntető eljárásoknak az uzorabírósági különtanácsok hatáskörébe való utalásáról (így ezt tette a 680/1948., a 3.350/1948. és a 4.940/1948. Korm. számú rendelet, de a legfontosabb az ilyen egyéb jogszabályok közül a 2.140/1948. kormányrendelet volt, amely a hároméves gazdasági terv megvalósítását veszélyeztető, a 14.200/1947. Korm. számú rendelet által szabályozott egyes bűncselekményeket utalta az uzorabírósági különtanácsok elé).

deliktumok elbírálására a haditörvényszékeket;¹¹⁹ továbbá elrendelik (fenntartják) a rögtönbíráskodást is.

A rögtönbíráskodás eljárási szabályai a Horthy-korszakéhoz (vagyis tulajdonképpen az 1912-es szabályozáshoz) képest nem változtak; bár az 1945. december 5-én meghozott és december 13-án kihirdetett és hatályba lépett 11.800/1945. M. E. számú rendelet módosította a statárium processzuális rendelkezéseit, sok érdemi változtatást azonban nem hajtott végre.¹²⁰ Ami az anyagi jogi normákat illeti, azok jellege tekintetében sem találkozhatunk sok újdonsággal a néhány évvel azelőtti szabályozáshoz képest (eltekintve természetesen attól a tényről, hogy a háborúval összefüggő rendelkezések /például légiriadó, elsötétítés, légítámadás stb. ideje alatt vagy azokkal összefüggésben elkövetett bűncselekmények, hadműveleti területre feladott postai küldeményekre elkövetett büntettek stb./ ebben a korszakban a statárium alá vonható deliktumok köréből már értelemszerűen hiányoznak). A rögtönbíráskodás háború utáni újbóli bevezetésére még az Ideiglenes Nemzeti Kormány által, 1945. október 18-án került sor.¹²¹ Ekkor hirdették ugyanis ki a 9.600/1945. M. E. számú rendeletet, amely mind a polgári, mind a honvéd büntetőbíráskodás körében az ország egész területére elrendelte a gyilkosság, a szándékos emberölés, a rablás, a betöréses lopás meghatározott esetei,¹²² valamint a robbantószer és robbanóanyag előállításával, beszerzésével, tartásával és használatával elkövetett bármely bűncselekmény (1924. évi XV. tc. 1. §), ezek kísérlete, továbbá a gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség vonatkozásában. Az ezt követő kormányrendeletek ezt a kört fokozatosan egyre több és több deliktumra kiterjesztették, mégpedig kivétel nélkül mind a polgári, mind a honvéd büntetőbíráskodás körében, és nemcsak a bűncselekményre magára, hanem azok kísérletére, valamint nem pusztán a tettesekre, hanem a részesekre is. Idetartozott az 1946. január 2-án kihirdetett és hatályba lépett 50/1946.,¹²³ az 1946. február 22-i 1.830/1946.,¹²⁴ az 1946. június 4-i

¹¹⁹ A haditörvényszékek megalakításáról az 1945. szeptember 6-án kihirdetett és hatályba lépett 7.290/1945. M. E. számú rendelet intézkedett. Ez előírta, hogy a honvéd büntetőbíráskodásban, azaz a katonai bűncselekmények és a katonák által elkövetett nem katonai deliktumok elbírálására háromfős (egy hadbíró elnökből és két katonaaállományú ülnökből álló) haditörvényszékek álljanak fel, amelyek mind a rendes, mind a rögtönítélő eljárás lefolytatására jogosultak. Az eljárásra az 1912. évi XXXIII. tc. (a katonai bünvádi perrendtartás /Kbp./) szabályait kellett alkalmazni, később azonban az 1.740/1946. kormányrendelet pár apró változtatást eszközölt ebben. Az egyik ilyen rendelkezés a rögtönbíráskodás vonatkozásában egészítette ki a Kbp.-t azzal, amit korábban a 11.800/1945. M. E. számú rendelet is előírt a polgári rögtönbíráskodásra nézve, nevezetesen hogy bárkit továbbra is csak egyhangúlag lehet bűnössé nyilvánítani és ezzel halálra ítélni, azonban „a minősítés és a büntetés kérdésében elegendő, ha a határozat szótöbbséggel jön létre” (19. §). (A kormány később /1946. június 8-án/ kihirdette és hatályba léptette a 6.340/1946. M. E. számú rendelet is, amely a honvéd büntetőbíráskodás körében néhány apró ponton tovább módosította a rögtönbíráskodás egyes szabályait; ez azonban érdemi és lényeges változást már nem hozott.)

¹²⁰ A legfontosabb érdemi változtatás talán az volt, amely kimondta, hogy a halálra ítéléshez ugyan továbbra is a bíróság tagjainak egyhangú állásfoglalására van szükség, ám „a minősítés és a büntetés kérdésében elegendő, ha a határozat szótöbbséggel jön létre” [2. § (2) bek.].

¹²¹ A rögtönbíráskodás csak 1953-ban szűnt meg, hogy aztán 1956-ban újból bevezetésre kerüljön.

¹²² Rögtönbíráskodási eljárásra a rendelet értelmében ezen esetben akkor került sor, ha az épületben, bekerített helyen vagy hajón, illetve betörés, bemászás vagy zár és a megőrzésre szolgáló egyéb készülék feltörése által elkövetett lopást éjjel, felfegyverkezve vagy csoportosan (több személy közösen) valósították meg.

¹²³ Az 50/1946. M. E. számú rendelet a közforgalmú közlekedési vállalatokhoz bármilyen módon köthető ingóságok ellopására terjesztette ki a rögtönítélő bíráskodást.

¹²⁴ A rendelet szerint rögtönítélő eljárás alá tartozik a vízáradás okozásának büntette (1878. évi V. tc. 429-431. §§); az árvíz- és belvízvédelem céljára szolgáló bármilyen műtárgy, berendezés, anyag, felszerelés stb. megrongálásával elkövetett közveszélyű cselekmények (1.820/1946. M. E. számú rendelet 1. §, 1939. évi II. tc. 208. §), illetve az ilyen dologra nézve elkövetett lopás (1.820/1946. M. E. számú rendelet 2. §); a vasúti vagy közúti közlekedés célját szolgáló tárgyak, berendezések stb. megrongálásával vagy ellopásával elkövetett közveszélyű bűncselekmények [3.780/1945. M. E. számú rendelet 1. § (1) bek., 1878. évi V. tc. 434. §]; a postai, távbeszélői vagy távírói üzem céljára szolgáló tárgyak stb. megrongálásával vagy ellopásával elkövetett közveszélyű deliktumok [3.780/1945. M. E. számú rendelet 1. § (2) bek.]; hajók, légitárművek és ezekhez

6.330/1946.,¹²⁵ az 1946. június 22-i 7.200/1946.¹²⁶ és az 1946. november 30-i 23.700/1946.¹²⁷ kormányrendelet (az 1948. szeptember 29-én kihirdetett és hatályba lépett 9.700/1948. kormányrendelet viszont az addigiakhoz képest korlátozta a statáriális eljárások körét).¹²⁸

A statáriumot azután 1954-ben, a 18/1954. (III. 10.) M. T. számú rendelettel formálisan is megszüntették;¹²⁹ 1956-ban és az azt követő években azonban egy időre – történelmünk során utoljára – újra előtérbe került a rendkívüli bíraskodás, részben a gyorsított eljárás, részben a rögtönbíraskodás, részben pedig az újra felállított népbíróságok (népbírósági különtanácsok) révén. A gyorsított eljárást (bár magát ezt az elnevezést még nem tartalmazta) az 1956. november 12-én kihirdetett és hatályba lépett 1956. évi 22. tvr. vezette be.¹³⁰ Ez a törvényerejű rendelet még pusztán annyit mondott ki, hogy egyes deliktumok¹³¹ esetében „az ügyészség az elkövetőt vádirat mellőzésével a bíróság elé állíthatja, ha az elkövetőt tetten érik, vagy ha a szükséges bizonyítékok nyomban a bíróság elé tárhatók” [1. § (1) bek.].¹³² Ezt azonban sokkal részletesebb szabályozásával hamarosan felváltotta (és ezzel hatályon kívül helyezte [lásd: 8. § (2) bek.]) a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról szóló 1957. évi 4. tvr.,¹³³ amely visszaható hatállyal is rendelkezett [8. § (1) bek.]. A tvr. értelmében meghatározott bűncselekmények¹³⁴ esetében gyorsított eljárásra¹³⁵ akkor kerülhetett sor, ha a terhelt előzetes letartóztatásban volt, a szükséges bizonyítékok rendelkezésre álltak, és az ügyész azt indítványozta. Az eljárás lefolytatására a megyei (fővárosi) bíróságoknál, a

tartozó tárgyak megrongálása által megvalósított közveszélyű bűncselekmények (1878. évi V. tc. 434. és 444. §§, 1939. évi II. tc. 209. §); a villamos energia fejlesztésére, vezetésére és elosztására szolgáló berendezések és tartozékaik megrongálása, használhatóságuk félbeszakítása vagy gátlása által elkövetett közveszélyű cselekmény büntette (1931. évi XVI. tc. 61. §, 1939. évi II. tc. 208. §); a vízáradás színhelyén vagy közelében elkövetett lopás büntette.

¹²⁵ Ez a gyújtogatás és a gyújtogatásra való szövetkezés büntetése rendelte el a statáriumot.

¹²⁶ A kormányrendelet azokkal szemben írta elő a rögtönítelő eljárást, akik a jogszabályi rendelkezések megszegésével vagy kijátszásával állítottak elő, szereztek be, tartottak, adtak át másnak vagy hoztak forgalomba lőfegyvert vagy lőszert, illetve akik bejelentési vagy beszolgáltatási kötelezettségüknek nem tettek eleget [7.150/1946. M. E. számú rendelet 2. § (1) bek.].

¹²⁷ A 23.700/1946. kormányrendelet rögtönbíraskodás alá vonta az árdrágító visszaélések és a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények mindazon eseteit, amelyek a 8.800/1946. M. E. számú rendelet 9. § (4) bekezdése értelmében halállal voltak büntetendők, továbbá a közszükségleti cikkek engedély nélkül való kivitelének büntetést (9.480/1945. M. E. számú rendelet).

¹²⁸ Ez egyrészt hatályon kívül helyezte a 23.700/1946. M. E. számú rendeletet, így az ott elrendelt büntetésekre a rögtönbíraskodás többé nem volt alkalmazható, másrészt megszüntette a statáriumot a betöréses lopás minden, addig ilyen eljárás alá tartozó (a 9.600/1945. M. E. számú rendeletben meghatározott) esetére is.

¹²⁹ E rendelet mindössze két paragrafusból állt: az 1. § kimondta, hogy „a rögtönbíraskodás korlátozása tárgyában kibocsátott 9.700/1948. (IX. 29.) Korm. számú rendelet 2. §-ában felsorolt büntetésekre elrendelt rögtönbíraskodás megszűnik”; a 2. § pedig arról rendelkezett, hogy „a 9.700/1948. (IX. 29.) Korm. számú rendelet hatályát veszti”.

¹³⁰ A jogszabály teljes elnevezése: 1956. évi 22. törvényerejű rendelet egyes bűncselekmények tekintetében a büntető eljárás egyszerűsítéséről.

¹³¹ Gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás (betöréses lopás), lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bármely büntett, illetve mindezen cselekmények kísérlete.

¹³² Továbbá: „... a bíróság az ügy tárgyalására nem tűz határnapot és idézéseket sem bocsát ki. Az ügyészség a tárgyaláson szóval terjeszti elő a vádat. A tanúk és a szakértők előállításáról, valamint egyéb bizonyítékoknak a bíróság elé tárásáról az ügyész gondoskodik.” [1. § (2) bek.]

¹³³ Kihirdetett és hatályba lépett 1957. január 15-én.

¹³⁴ E cselekmények magukban foglalták az 1956. évi 22. tvr.-ben meghatározott deliktumokat; továbbá a lőfegyver és robbanóanyag engedély nélküli tartásával vagy jogtalan használatával elkövetett büntetett; a különböző közérdekű, közlekedési, honvédelmi és hasonlóan fontos más üzemek működésének szándékos megzavarását, ilyen cselekményre izgatást vagy felhívást, ha ezek tömeges munkabeszüntetésre irányultak vagy egyébként nagy veszéllyel fenyegettek; a közlekedés szándékos veszélyeztetésével elkövetett büntetett; a népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedést és az erre irányuló szövetkezést; a lázadást; valamint a hűtlenséget.

¹³⁵ Magának a gyorsított eljárásnak, illetve annak lefolyásának szabályozása érdemileg megegyezett az 1956. évi 22. tvr.-ben foglaltakkal.

Legfelsőbb Bíróságnál és a katonai bíróságoknál is különtanácsot kellett alakítani,¹³⁶ amely abban az esetben, ha a fenti büntettek valamelyike bebizonyosodott, halálbüntetést kellett, hogy kiszabjon.¹³⁷ A fellebbezés megengedett volt (azt az LB különtanácsa bírálta el), azonban a rendes határidők sem az elsőfokú, sem a fellebbezési eljárásban nem voltak irányadóak (az eljárást a lehető legrövidebb időn belül /ez a gyakorlatban rendszerint legfeljebb néhány hét volt/ le kellett folytatni).¹³⁸ A gyorsított büntető eljárás szabályozásáról szóló 1957. évi 4. tvr.-t 1957. július 3. napjával az 1957. évi 34. tvr. 38. § (2) bekezdése helyezte hatályon kívül.

A statáriumot nem sokkal az 1956. évi 22. tvr.-t követően, 1956. december 11-én az 1956. évi 28. törvényerejű rendelet hirdette ki,¹³⁹ ennek alapján pedig négy nappal később Miskolcon már meg is hozták és végre is hajtották az első halálos ítéletet.¹⁴⁰ A jogszabály a forradalom (a hivatalos szóhasználat szerint az „ellenforradalom”) megtorlásának jegyében született,¹⁴¹ és a gyilkosságra, a szándékos emberölésre, a gyújtogatásra, a rablásra, a fosztogatásra, a közérdekű üzemek és a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett büntettek, mindezen deliktumok kísérletére, valamint lőfegyver, lőszer, robbanószer vagy robbanóanyag engedély nélküli tartására^{142 143} (továbbá mindezen büntettek elkövetésére létesült szövetségre és az ezekre irányuló szervezkedésre) írt elő rögtönítelő eljárást.¹⁴⁴ A processzust magát a tvr. értelmében a katonai bíróságok mint rögtönítelő bíróságok folytatták le, de a NET más bíróságokat is megbízhatott ilyen eljárások lefolytatásának jogaival.

¹³⁶ Az elsőfokú különtanácsok elnöke hivatásos bíró volt (őt a megyei /fővárosi, katonai/ bíróság elnöke jelölte ki), két tagja pedig népi (a katonai bíróságoknál katonai) ülnök (őket pedig a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választotta). A Legfelsőbb Bíróság különtanácsának elnöke és egy tagja hivatásos bíró volt (akiket az LB elnöke jelölt ki), három tagja pedig népi ülnök (szintén a NET által választva).

¹³⁷ Ez alól kivétel volt az az eset, amikor a különtanács a tvr. hatályba lépése (1957. január 15.) előtt elkövetett deliktumok ügyében járt el.

¹³⁸ Az első elmarasztaló (és ennek alapján értelemszerűen halálos) ítélet kiszabására gyorsított eljárás keretén belül elsőfokon 1957. február 12-én, másodfokon pedig március 19-én került sor.

¹³⁹ A hatályba lépést a tvr. 1. §-a szokatlan pontossággal adta meg: 1956. december 11. 18 óra.

¹⁴⁰ Egészen pontosan mind ennek, mind a többi későbbi statáriális halálos ítéletnek az illetén gyors kiszabásához és végrehajtáshoz nemcsak ez a tvr., hanem az ennek kiegészítéséről szóló, már két nappal később, azaz december 13-án kihirdetett és hatályba is lépett 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelet is szükségeltetett, amely előírta az előbbi által – éppen a túlzottan sietős jogalkotás következtében – kihagyott azon rendelkezést, miszerint „a rögtönítelő bíróság, ha a terheltet a rögtönítelő eljárás alá tartozó valamely bűncselekményben bűnösnek nyilvánítja, ítéletében egyúttal halálbüntetést szab ki”.

¹⁴¹ Ennek illusztrálására, illetve az ekkori hivatalos ideológiai alapállás bemutatására kiválóan alkalmas a tvr. preambuluma, amely a következőket írja: „Az a körülmény, hogy nagy mennyiségű lőfegyver van ellenforradalmi elemek, hivatásos bűnözők, felelőtlen zavartkeltők és fegyvertartásra nem jogosult más személyek birtokában, akadályozza a rend helyreállítását és veszélyezteti az állampolgárok személyi, valamint vagyonszükségletét. Népköztársaságunk ellenségei fegyverek birtokában gyilkosságok elkövetésétől sem riadnak vissza, és megfélemlítik azokat a becsületes dolgozókat, akik békés alkotó munkájukkal egész népünk érdekeit kívánják szolgálni. A becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket ennek a túrhetetlen állapotnak megszüntetése érdekében.”

¹⁴² Érdekes, hogy az 1956-ot követő statáriális eljárások döntő többségét ez utóbbi bűncselekmény miatt folytatták le, bár halálbüntetést az enyhítő rendelkezések alkalmazásával az esetek nagy részében ily büntetést nem szabtak ki.

¹⁴³ Ezt a büntetést követte el egyébként az is – és volt statárium alá vonható –, aki tudott arról, hogy más személy ilyen eszközöket tart, és azt a hatóságnak, mielőtt lehetséges volt, nem jelentette be.

¹⁴⁴ Az 1956. évi 32. tvr. két nappal később (december 13-án) azzal a rendelkezéssel egészítette ki a tárgyalt jogszabályt, hogy „a rögtönítelő bíróság, ha a terheltet a rögtönítelő eljárás alá tartozó valamely bűncselekményben bűnösnek nyilvánítja, ítéletében halálbüntetést szab ki [1956. évi 32. tvr. 1. §, illetve 1956. évi 28. tvr. 3. § (3) bek.]

A rögtönbíráskodásról szóló törvényerejű rendelet a kormányt hatalmazta fel mind a statárium kihirdetésére,¹⁴⁵ mind az arra vonatkozó részletszabályok kialakítására; ezen feladatainak a kormány a 6/1956. (XII. 11.) Korm. számú rendelettel tett eleget. Ez formálisan hatályon kívül helyezte a rögtönítélő eljárást addig szabályozó 8.020/1939. M. E. számú rendeletet, valójában azonban ahhoz képest csak néhány érdemi újítást vezetett be. Ezek közé tartozott, hogy a rögtönítélő bíróság személyi összetétele átalakult; a korábbi öt hivatásos bíróból álló tanács helyett háromfős, egy hivatásos bíróból mint elnökből és két népi ülnök tagból álló tanács járhatott el. Ezenkívül a kegyelmi kérelemnek az ítélet azonnali (két órán belüli) kivégzést eredményező elutasítását csak egyhangúan lehetett kimondani, ha tehát legalább az egyik bíró a kegyelmi kérelmet támogatta, azt az igazságügy-miniszter útján fel kellett terjeszteni a Népköztársaság Elnöki Tanácsához. A rögtönbíráskodást végül az 1957. évi 62. tvr. 1957. november 3-i hatállyal szüntette meg; eddig az időpontig a statáriális eljárásokban összesen 70 halálos ítélet született.¹⁴⁶

Végül a forradalom („ellenforradalom”) utáni idők harmadik jellemző különleges bírósági formája (a gyorsított és a rögtönítélő processzus mellett) az ismét életre hívott népbíráskodás volt. Mivel az ún. „ötvenhatos pereket” döntően a népbíróságok (pontosabban az ún. „népbírósági különtanácsok”) folytatták le, ezért, bár eljárásuk bemutatása nem közvetlen tárgya jelen írásnak, két önálló bekezdést ez mégis megérdemel, már csak azért is, mert a rendkívüli bíráskodás utolsó létező formája Magyarországon éppen a népbíráskodás volt, és annak megszűnte egyben a hazai rendkívüli büntetőjog végét is jelentette. Ezt az ítélkezési formát a népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. tvr. vezette be újra, de – a 81/1945. M. E. számú rendelettel ellentétben – arra nem hozott létre önálló törvénykezési szervezetet, hanem a népbíráskodással kapcsolatos feladatok ellátását a rendes bíróságok keretében működő különtanácsokra bízta.¹⁴⁷ A megyei népbírósági tanácsok, illetve a Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsa előtti eljárás a gyorsított eljárás szabályai szerint folyt, mégpedig ugyanazon bűncselekmények miatt, mint amelyek elkövetőivel szemben az 1957. évi 4. tvr. szerint a gyorsított eljárást egyébként alkalmazni lehetett; tulajdonképpen a népbírósági tanácsokról szóló törvényerejű rendelet a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról szóló tvr. „utódjának”, felváltójának és helyettesítőjének tekinthető (ez abból is látszik, hogy utóbbit éppen az 1957. évi 34. tvr. helyezte hatályon kívül).^{148 149}

¹⁴⁵ Az elrendelésnek magának (valamint természetesen a megszüntetésnek) a joga azonban továbbra is a NET-et illette meg.

¹⁴⁶ Ezek közül 20 halálos ítéletet köztörvényi bűncselekmények miatt hoztak, amely ítéletek mindegyike kivétel nélkül végre is lett hajtva; 50 ítélet pedig „ellenforradalmi bűntettek” miatt született, ezek közül azonban ténylegesen „csak” 26-ot hajtottak végre, 1 ítéletet a törvényesség érdekében használt perújítás folyamán börtönbüntetésre változtattak, 23 halálra ítéltnek pedig megkegyelmezték.

¹⁴⁷ A megyei (fővárosi) bíróságokon a népbírósági tanács egy hivatásos bíróból mint tanácsvezetőből és két laikus népbíróból, a Legfelsőbb Bíróságon pedig a hivatásos tanácsvezető mellett négy népbíróból állt. Ezenkívül a katonai büntető eljárásban is bevezették a „népbíráskodást”; itt a katonai bíróságoknál és az LB katonai kollégiumánál alakított különtanácsok jártak el, amelyeknek a hivatásos katonai bíró mellett nem laikus népbírák, hanem a NET által választott (ám ugyancsak a joghoz nem értő) katonai ülnökök voltak a tagjai.

¹⁴⁸ Az 1957. évi 34. tvr. ugyan már 1957. június 15-én hatályba lépett, ám a népbírósági tanácsokról szóló I. fejezetet (1-26. §§) a 41/1957. (VI. 29.) kormányrendelet 1. §-a csak 1957. július 3-án léptette hatályba.

¹⁴⁹ A népbírósági tvr.-ben foglalt tényállások megvalósítóit a népbírósági tanácsok fő szabály szerint halálra kellett, hogy ítéljék, de méltányosságból lehetőségük volt arra is, hogy ehelyett életfogytiglani vagy 5-15 év közötti börtönbüntetést szabjanak ki. A tvr. visszaható hatállyal rendelkezett (36. §), ám ez a halálbüntetés alkalmazhatóságára nem vonatkozott (ez a szabály szintén pontosan megegyezett a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról szóló 1957. évi 4. tvr.-ben foglaltakkal). Az eljárást általában a megyei népbírósági tanácsok folytatták le, de az LB népbírósági különtanácsa járt el már első fokon is akkor, ha az LB elnöke az ügyet ennek hatáskörébe vonta, illetve akkor is, ha a legfőbb ügyész ott emelt vádat. A kor „igazságszolgáltatását” jól jellemző körülmény volt, hogy a fellebbezésnél nem létezett a súlyosítási tilalom; a fellebbezés folytán az LB-hez került elsőfokú ítéletet ugyanis akkor is meg lehetett az elítélt hátrányára változtatni, ha csak ő maga (és az

E tvr. népbírósi tanácsokra vonatkozó részének hatályát 1961. április 16. napjával az 1961. évi 7. tvr. szüntette meg, de a megtorlás korszaka nagyrészt már 1958 őszén véget ért.¹⁵⁰ Eddig az időpontig (egészen pontosan 1958. október 7-ig) a „civil” népbírósi tanácsok 93 jogerős halálos ítéletet hoztak,¹⁵¹ amelyek közül 81-et ténylegesen végre is hajtottak,¹⁵² a katonai tanácsok pedig 63-at (amelyek közül 62 lett végrehajtva). Ha ezeket a számokat hozzáadjuk a rögtönbírósiak által halálra ítéltékhez (most csak kifejezetten az ellenforradalmi büntettek miatt halálra ítélték véve), akkor láthatjuk, hogy eddig az időpontig pontosan 206 halálos ítélet született ilyen ügyekben, amelyek elítéltek közül 169 személyt ki is végeztek. Ezenkívül ebben az időszakban (1956. november 11 – 1958. október 7. között) 30 személyt köztörvényi bűncselekmények miatt ítélték halálra (ebből húszat a rögtönítélő, egyet a katonai, kilencet pedig a rendes bíróságok), és őket mind ki is végezték; az ekkor jogerősen halálbüntetéssel sújtott összesen 236 emberből¹⁵³ tehát 199 elkövetővel szemben hajtották végre ténylegesen a halálos ítéletet.¹⁵⁴ Az 1956. november 4. és 1962. december 31. közötti időszakban mindösszesen 341 személyt végeztek ki, közülük 229-et¹⁵⁵ a forradalomhoz kapcsolódó deliktum miatt,¹⁵⁶ az utolsó, 1956 miatti kivégzésre pedig 1961. július 15-én került sor – ezzel végérvényesen véget ért a terror időszaka, majd az 1961. évi V. törvény, vagyis az új, a Csemegi-kódexet felváltó Btk. hatályba léptével¹⁵⁷ (legalábbis a büntetőjogi jogalkotás és jogalkalmazás tekintetében) a nyugalom korszaka következett, mely – szerencsére – mind a mai napig tart.

ügyész nem) fellebbezett. (A népbírósi eljárások során három vádlottal történt meg az, hogy a nem halálos ítéletet kimondó döntés ellen csak a védő fellebbezett, ám a Legfelsőbb Bíróság mégis a terhelt hátrányára változtatta meg az elsőfokú ítéletet, és másodfokon halálbüntetést szabott ki). Ezenkívül az LB elnöke bármely elsőfokon (akár a rendes bíróságok által) elbírált ügyet is az LB népbírósi tanácsának hatáskörébe vonhatott, ha azt a legfőbb ügyész eléje terjesztette. A jogerős ítéletet kiszabó tanács (a speciális bíróságokra vonatkozó korábbi szabályokhoz hasonlóan) a kegyelemre ajánlás felől maga dönthetett; ám ha az elítéltek nem ajánlotta kegyelemre, akkor az ítéletet nem kellett azonnal végrehajtani (bár a halálbüntetés – későbbi – végrehajtása iránt mindazonáltal intézkedni kellett), továbbá a kegyelemre ajánláshoz elegendő volt a tanács tagjainak egyszerű szótöbbsége.

¹⁵⁰ Ez nem azt jelentette, hogy ezt követően ne tárgyaltak volna a népbírósi tanácsok „ellenforradalmi” jellegű büntető ügyeket, illetve hogy ne hoztak volna halálos ítéleteket vagy ne történtek volna kivégzések. A híres Blaski-ügyet például 1958. október 28-án kezdték el tárgyalni, az elsőfokú ítélet 1958. november 21-én, a másodfokú pedig 1959. március 19-én született; mint ismeretes, ez volt az a per, amelyben Mansfeld Pétert előbb életfogytiglani börtönre, másodfokon azonban (megvárva nagykorúvá válását) halálra ítélték, és 1959. március 21-én kivégezték. Azon kijelentésben tehát, hogy „a megtorlás korszaka nagyrészt már 1958 őszén véget ért”, pusztán arról van szó, hogy a futószalagon gyártott halálos ítéletek és kivégzések korszaka nagyjából erre az időre fejeződött be, és nem arról, hogy soha többé ilyenekre nem került sor.

¹⁵¹ A leghíresebb ilyen halálos ítéletek 1958. június 15-én a Nagy Imre-perben születtek, amelyben a forradalom volt miniszterelnökén kívül Maléter Pált és Gimes Miklóst is halálra ítélték és másnap, június 16-án kivégezték. (Szilágyi József ügyét – éhségstrájkja miatt – az LB Vida Ferenc vezette népbírósi tanácsa Nagy Imrécék ügyétől elkülönítve tárgyalta, és első fokon jogerős ítéletében 1958. április 22-én öt halálra ítélte /kivégzésére április 24-én került sor/; Losonczy Géza pedig még az előzetes letartóztatás alatt elhalálozott, máig tisztázatlan körülmények között.)

¹⁵² Nyolc személyt szökésük miatt nem lehetett kivégezni, hárman a törvényesség érdekében használt perorvoslat keretében halálbüntetés helyett börtönbüntetést kaptak, egy személynek pedig a NET megkegyelmezett.

¹⁵³ A nem jogerősen halállal büntetett elítéltek száma ugyanezen időszakban 277 volt.

¹⁵⁴ Az adatok forrása: Horváth Ibolya et al. (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 654. o.

¹⁵⁵ Ezek többségét, 117 személyt a fegyveres harcban való részvétellel kapcsolatos valamely cselekmény miatt ítélték halálra.

¹⁵⁶ A forradalom miatt felelősségre vontak teljes száma 26 621, akiknek döntő többségét rövid (néhány éves) szabadságvesztésre ítélték. (Az adatok forrása: Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Hamvas Intézet, Budapest, 2001, 421-423. és 436. o.)

¹⁵⁷ A törvényt 1961. december 22-én hirdették ki, és az 1962. évi 10. tvr. 1962. július 1-jén léptette hatályba.

Hivatkozott irodalom

Doleschall Alfréd: Halálbüntetés. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900, 896-901. o.

Firon András: Káinbélyeg. Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma Kiadó, Budapest, 1991

Hajdu Lajos: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1974/1-2. szám, 48-55. o.

Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1945

Hermann Róbert: Haynau tábornoszernagy. Múlt és Jövő, 1999/2. szám (Internet: http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=294&PrintedID=18/)

Horváth Ibolya et al. (szerk.): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992

Horváth Tibor (szerk.): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Dokumentumgyűjtemény. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991

Kautz Gusztáv: A magyar büntető jog és eljárás tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger, Pest, 1873

Kecskeméti Károly: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerecsi Klára (szerk.): Kriminológiai Közlemények 53., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 84-104. o.

Kisjáczi Szeles Mihály: Rögtön ítélő biráskodás vagy statárium megszüntetéséről. Rudnyánszky Béla, Pest, 1869

Mezey Barna (szerk.): A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Mezey Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. In: Jogtudományi Közlöny, 1999/11. szám, 457-466. o.

Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Budapest, Sárkány-Nyomda r.-t., 1933

Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. II. kötet. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865

Széchy István: A statárium. A rögtönbíráskodásra vonatkozó jogszabályok. Országos Központi Községi Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1932

Szemere Bertalan: A büntetésről s különösbben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990

Szincsák Tibor: Történelmi kronológia. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 1998

Szokolay István: Büntetőjogtan a' codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk 's ügyvédek számára. Heckenast Gusztáv, Pest, 1848

Tóth Árpád: A statárium és az ostromállapot szabályozása 1848-tól a kiegyezésig. Acta Juridica et Politica, Tomus XXIX. Fasc. 5., Szeged, 1982

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországn. Jogtörténelmi Szemle, 2007/4. szám, 30-50. o.

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében. Miskolci Jogi Szemle, 2008/1. szám, 87-110. o.

Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Budapest, 2001

Márton Andrea a ZMNE HDI doktorandusza

A skandináv országok kül-és biztonságpolitikai együttműködése

A szerző ebben a cikkben bemutatja az északi országok kül- és biztonságpolitikai együttműködését. Bár a kiemelés szubjektív a mégis képet ad a régióban megfogalmazott kooperációról. A téma jelentőségét az adja, hogy a világ legrégebbi és legkiterjedtebb együttműködése is fokozatosan fejlődik, alkalmazkodva a kor követelményeihez. A Stoltenberg jelentés és a ráadott finn válasz, csak egy lehetőség a tovább fejlődésre.

Kulcsszavak: Skandináv országok, Stoltenberg jelentés, Kül- és biztonságpolitika, Finnország

Andrea Márton Ph.D. doctoring candidate, Miklós Zrínyi National Defence University

Nordic states cooperation on foreign and security policy

In this article of author presents the Nordic cooperation on foreign and security policy. Although the highlighting of the subjective view still the picture about a formulated cooperation into nordic region. The importance of theme has given that the world's the oldest and the largest cooperation is gradually developing and adapting requirements of the age. The Stoltenberg report and Finnish response only possibility The Stoltenberg report and Finnish furnished an answer has given one possibility for the further developing.

Keywords: Scandinavian countries, Stoltenberg report, Foreign and Security Policy, Finland

A skandináv államok kooperációja a legrégebbi és a legkiterjedtebb regionális együttműködés a világon. A politikai együttműködés a közös értékeken és kompetenciákon alapul és elérendő célként tűzte ki a dinamikus fejlődés, valamint a versenyképesség növelését. Ebben a dolgozatban a kül- és biztonságpolitikai együttműködés területeit fogom bemutatni. Ez a terület azért is nagyon fontos, mert az északi régió országai^[1] egyaránt alakítói nemcsak a regionális, hanem az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájának.

A skandináv országok regionális együttműködésben öt ország, Norvégia, Izland, Dánia, Svédország, Finnország, és három autonóm terület Feröer-szigetek, Grönland, és az Åland-szigetek vesznek részt. Dolgozatomban egy rövid történeti áttekintést szeretnék adni a régió országairól, valamint a finn védelmi dokumentumok és a Stoltenberg jelentés alapján fogom bemutatni a téma általam legfonto-

^[1] Az északi régió országai kifejezést és a skandináv országok kifejezést ebben a dolgozatban megegyező tartalommal használom. A szerző megjegyzése.

sabbnak tartott elemeit. A teljes és átfogó elemzésre terjedelmi okok miatt nem kerülhet sor.

Rövid történeti vázlat 1945-2000

Az öt nemzet, amely Európa északi régióját alkotja, és amelyek közül néhány úgy döntött nem csatlakozik az Európai Unióhoz,^[2] önálló ám bonyolult és összetett hatások alapján határozta meg nemzeti és regionális identitását. Mivel a késő középkor óta a régióban egyetlen állam sem volt képes tartósan érvényesíteni akaratát, így a stratégiai egységet és az önkéntességen alapuló, kollektív védelmi közösséget sem tudta létrehozni, bár az opciót már sokszor vitatták meg.^[3] A geostratégiai különbségek^[4] és a történelmi tapasztalataik^[5] mellett, maguk a skandináv nemzet államok is akadályt jelentettek, és szükségszerű kritikával fogadtak/fogadnak minden olyan felhívást, amely kölcsönös, teljes bizalmat és függőséget követel tőlük.

A II. világháború óta a skandináv rendszert független államok és hozzájuk tartozó különleges státuszú területek alkotják. Három északi ország Dánia, Izland, Norvégia a NATO tagjává vált, addig a hidegháború időszakában Finnország semleges, Svédország pedig, mint nem szövetséges állam határozta meg a helyzetét, továbbá országaik védelméről is maguknak kellett gondoskodni. Finnországnak 1948-ban alá kellett írnia egy barátsági szerződést a Szovjetunióval.^[7] Ezek a történelmi leckék tanították meg az északi államokat és alakították ki azt a döntési folyamatot, amely révén a régió demokratikus államai összehangolják a stratégiai és védelmi koncepcióikat. A gyakorlati megvalósítás azonban lényegesen bonyolultabb, mint azt sejteni lehet. Az öt állam által elfogadott és széleskörűen értelmezett felfogásnak a célja: az „Északi Egyensúly” (tudatos vagy öntudatlan) fenntartása. Svédország, amely nem NATO-tag segítséget nyújtott Finnországnak a függetlensége megőrzésében, továbbá számos kapcsolatot létesített a NATO-val. Természetesen, a négy nagy skandináv ország fegyveres erői gyakran találkoztak/találkoznak az Európán kívüli régiókban, ahol az ENSZ felhatalmazással működő békefenntartó missziókban vettek/vesznek részt. Dániában és Norvégiában nagy szerepe van a regionális egyensúlynak, hiszen törvények írják elő, hogy a NATO-tagságból adódó kötelezettségek sem adnak lehetőséget arra, hogy területükön külföldi fegyveres erők, illetve nukleáris fegyverek állomásozzanak. Mindközben, az aktuális honvédelmi gyakorlat Finnország, Norvégia és Svédország

^[2] Norvég nép két alkalommal 1972-ben és 1994-ben utasította el az EU tagságot, míg Izland esetében a jelenlegi világgazdasági válság okozta gazdasági megroppanásig nem került napirendre a tagság kérdése, és azóta sem nyújtott be felvételi kérelmet, Dánia, Svédország, Finnország tagja az EU-nak.

^[3] Közvetlenül a II. világháború után, valamint Dánia és Norvégia NATO csatlakozása előtt.

^[4] Geopolitikai különbséget lehet tenni egyrészt a „nyugati” és „keleti” skandináv országok között, ahol a nyugati országok számára egyértelműen az atlanti szövetség, míg a keleti területeken a Balti-tenger melletti országok a fontosabbak. További különbség a skandináv országok földrajzi elhelyezkedése, pl. a kontinentális Dánia vagy Finnország helyzete, illetve hogy van-e határa Oroszországgal, és ha igen, mekkora.

^[5] Norvégia és Dánia megszállása a II. világháború alatt, a téli háború finn tapasztalatai, a svéd semlegesség, még ma is befolyásolják egyes ügyek kimenetelét.

^[6] Halmosy D.: Nemzetközi Szerződések 1945-1982, Gondolat Budapest, 1985, 148-150. oldal

esetében nem tér el annyira, mint elvárható lenne. Mindhárom országban gyakorlat: az általános hadkötelezettség, jelentős szerepet játszik a tartalékosok felkészítése és alapvetően a területi koncepcióra épül a fegyveres erő telepítése.

		<i>Alapadatok az északi országokról</i> ^[9]				1. sz. táblázat
		Dánia	Finnország	Izland	Norvégia	Svédország
Függetlenség dátuma (amennyiben a XX. Században van)	1917	1944	1905	...
Területe (km ²)		43.098 ¹	338.145	102.819	306.253 ²	449.964
Lakosság száma		5.511.451	5.326.314	319.368	4.799.252	9.256.347
GDP egy főre EUR-ban		29.700	28.900	31.814	47.900	30.100
Az Európai Unió és más európai intézmények						
Európai Unió tagja	1973	1995	Nem	Nem	1995	
Európai Monetáris Unió tagja	Nem	Igen	---	---	Nem	
Schengeni Egyezmény tagja	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	
Európai Gazdasági Térség tagja	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	
Európa Tanács tagja	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	
Balti-tengeri Tanács tagja	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	
Barents Euró – Sarkvidéki Tanács tagja	Igen	Igen	Igen	Igen	Igen	
Megjegyzések:	Feröer Szigetek és Grönland nem tagja az EU-nak Åland - Szigetek nem tagja az EU vámunióknak ¹ Dánia területe a Feröer Szigetek és Grönland nélkül ² Norvégia területe Svalbard és Jan Mayen szigetek nélkül					

Az északi országok védelmi kultúráiban tapasztalható párhuzamosságok megtalálhatók a társadalom más fontos területein is. Ezek a közös jellemzők teremtették meg, a lehetőségét 1952-ben az Északi Tanács létrehozásának, amely a regionális együttműködés kormányközi szintje. A hidegháború időszaka alatt az Északi Tanács segített kiépíteni az északi állampolgárok között a kapcsolatokat az egymás országaiba történő utazás megkönnyítésével.^[7] Az Északi Tanács számos olyan

^[9] Forrás: The Nordic Countries In Figures 2009 <http://www.norden.org/no/publikasjoner/publikasjoner/2009-748>
 letöltési idő: 2010-05-02 19:08

^[7] Nordic Passport Union: Protokoll angående befrivelse för nordiska medborgare från att under uppehåll i annat nordiskt land än hemlandet innehava pass och uppehållstillstånd <http://www.norden.org/en/about-nordic-co-operation/treaties-and-agreements/treaties-and-agreements/passport-affairs/protokoll-angaende-befrielse-foer-nordiska-medborgare-fraan-att-under-uppehaall-i-annat-nordiskt-land-aen-hemlandet-innehava-pass-och-uppehaallstillstaand>
 letöltési idő: 2010-05-02 16:14

politikai kérdést helyez/helyezett működésének középpontjába, amelyeket az Európai Unió intézményei is nyilvános vitára bocsátanak/bocsátottak. A hidegháború ideje alatt az északi országok egymás között számos a határon átnyúló programot alakítottak ki. Az 1990-es években a skandináv országok sok új szub-regionális együttműködési területet^[8] nyitottak meg, amelyekbe a Szovjetunió utód államait is bevonták.

A hidegháború megszűnésével az északi államoknak újra kellett értékelniük biztonság- és védelempolitikájukat. Ennek egyik oka, hogy a skandináv államok mentesek voltak az olyan biztonsági kihívásoktól, mint a regionális konfliktusok vagy a terrorizmus. A másik fontos ok, az 1990-es évek instabilitása, amely hatással volt a skandináv államok védelmi mechanizmusaira is. Mindezek mellett az európai biztonsági architektúrában bekövetkezett változásokra is reagálnia kellett az északi országoknak.

Az északi régióban is az 1990-es évek jelentős változásokat hoztak. Az Európai Unió és a NATO Közép-Európában és a Baltikumban keresett szövetségeseiket, valamint az északi régió több országa számára ajánlottak új stratégiai és politikai lehetőségeket. Többek között az „északi egyensúly” kimúlása, illetve a semlegesség feladása vagy megváltoztatása is kérdéssé vált. E változások mellett kellett a skandináv országoknak újra gondolni a védelemről és a biztonságról alkotott fel fogásukat. Az északi államok 1990-es években megjelent biztonság- és védelempolitikai dokumentumai már leírják a változásokat. Minden dokumentumban megjelenik a „katonailag el nem kötelezett” és a „nem-katonai szövetséges” kifejezés.^[10]

Svédország 1991-ben, míg Finnország 1992-ben kérte felvételét az Európai Unióba és mindketten 1995-ben csatlakoztak. Az uniós csatlakozás bár mindkét ország számára más lehetőségeket hozott, Finnország számára egyértelműen fontos szempont volt, a közvetlen orosz fenyegetés. Svédország számára nem jelent meg ilyen egyértelműen az orosz fenyegetés, mint indok. A két ország nem nyújtotta be párhuzamosan a csatlakozási kérelmét a NATO-hoz, hanem a csatlakoztak a NATO PfP-programjához.^[11] A Pfp-programhoz csatlakozás tapasztalatait felhasználják a saját védelmi erejük fejlesztésére, illetve a NATO vezette békefenntartó műveletekben.^[12]

A jelenlegi finn és svéd politika maximalizálását jelenti az a hozzáállás, amit jelenleg a két ország tanúsít. Együttműködni a NATO-val tényleges tagság nélkül.

^[8] Barents Euro-Sarkvidéki Tanács (alapítva 1993-ban), Balti-tengeri Tanács (alapítva 1992-ben)

^[10] Az 1997-ben megjelent finn Fehér Könyv használja először a „katonailag el nem kötelezett” kifejezést http://www.defmin.fi/files/245/2512_2142_selonteko97_1.pdf letöltési idő: 2010-05-03 21:35; Svédországban pedig a „nem katonai szövetséges” kifejezést használják.

^[11] NATO Pfp: NATO együttműködési programja, amely magában foglalja a NATO-tagállamokat és a nem NATO-tag partner országokat. Együttműködési területei a légvédelemmel kapcsolatos ügyektől, a katonaföldrajzon át, a katonai oktatás, képzés stb. 23 kérdéskörre terjednek ki.

^[12] Finnország és Svédország részt vett a NATO SFOR, valamint KFOR és ISAF műveleteiben.

Izland és Norvégia esetében fordított a helyzet, hiszen ők NATO - tagok EU tagság nélkül. Norvégia az 1994-es EU tagságról szóló elutasító népszavazás óta a nem egészen tagság politikáját követi.

Az Európai Gazdasági Térséggel kötött megállapodása Norvégiának és Izlandnak megadta az EU piacra történő termelés lehetőségeit, azonban nem kötelezi őket a strukturális politikákhoz, valamint a közös kül- és biztonságpolitikához történő csatlakozásra. A „politikai párbeszéd” Izland és Norvégia esetében azt is jelenti, hogy ezek az államok sokszor önként csatlakoznak a közös kül- és biztonságpolitikai kezdeményezésekhez. Ilyen típusú kezdeményezés eredménye, hogy csatlakoztak a schengeni megállapodáshoz is. Ennek azért van jelentősége, mert csak így lehetett megőrizni az Északi Útlevel Uniót,^[12] Finnország és Svédország Európai Unió tagsága után.

2. sz. táblázat

Alapadatok az északi országok hadseregeiről^[16]

	Dánia	Finnország	Izland	Norvégia	Svédország
Fegyveres erők létszáma:	22000	28300	---	25800	27000
Tartalékos erők létszáma:	129000	237000	---	219000	262000
Sorkatonák létszáma:	5800	19300	---	15200	11400
Sorkatonai szolgálat időtartama:	4-12 hó nap ^a	6-9-12 hónap ^a	---	12 hónap	7-15 hónap ^a
Békefenntartó misszióban részt vevő állomány (2009)	1650	757	---	1300	780
Katonai kiadások összege US \$ m (2009)	4,476	3,768	---	5,957	6,135
Katonai kiadások a GDP %-ában (2008)	1,4	1,3	---	1,6	1,3
Védelmi iparban foglalkoztatottak létszáma	5000	10000	---	8000	28000
Megjegyzések:	^a szolgálat időtartama az egységek jellegétől függ				

Dánia esetét nem lehet összehasonlítani a többi északi országgal. A NATO és EU tag Dánia 1992-ben népszavazáson utasította el a Maastrichti szerződést.^[13] A csalódást keltő voksolás után, a politikai elit tárgyalásokat kezdeményezett a partner országokkal négy különböző témában.^[14] A dán közvélemény elégedett

^[12] lásd a 7 lábjegyzetet

^[16] Forrás: www.nationmaster.com A táblázatot a szerző állította össze

^[13] Maastrichti Szerződés <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> letöltési idő:2010-05-20 20:18

^[14] A négy téma: Monetáris Unió, a NATO-n kívüli védelmi együttműködés, EU igazságügyi és belügyi együttműködése, valamint az állampolgárság.

volt a kompromisszumokkal. Ez azonban jelenleg is paradox helyzeteket teremt.^[15] A dán politikai elit kötelességének érezte, hogy a négy témában kapott felmentés ellenére megoldást keressen arra, hogy az ország ne kerüljön elfogadhatatlan mértékben a partvonalra.

Az északi országok kül- és biztonságpolitikai együttműködése

A skandináv országok az elmúlt félévszázadban különböző kapcsolatokat alakítottak ki a nemzetközi szervezetekkel. A skandináv régió országai hagyományosan aktív szerepet vállalnak a különböző békemissziókban. Az utóbbi években azonban a missziós feladatokban bekövetkezett hangsúly eltolódás újabb együttműködésre készítette az északi országokat. Az északi országokban nincs egységes biztonság- és védelempolitika. Az elmúlt években egyre erősödtek azok a hangok, amelyek ebben a témában is intenzívebb együttműködést sürgettek.

A kooperáció intenzívebbé tételének gyakran hangoztatott indokai:

- Az északi országok részéről meg van az igény az együttműködés erősítésére.
- A skandináv régióban elterjedt felfogás szerint az északi országoknak számos közös kül- és biztonságpolitikai érdeke van, annak ellenére, hogy más és más kapcsolatban vannak az EU-val és a NATO-val.
- A térség felértékelődése geopolitikai és geostratégiai szempontból.^[17]
- Az EU és a NATO számára egyre nagyobb jelentőségű a tagállamok és a harmadik országok kapcsolata.
- Minden skandináv ország együttműködik az ENSZ-szel, valamint részt vesz az általa jóváhagyott válságkezelő műveletekben.
- A finn, a norvég és a svéd vezérkari főnök összeállított egy jelentést a védelmi költségvetések hatékonyabb felhasználásáról. Ez jelentés megalapozza az északi régió országainak védelmi együttműködését.
- Az északi országok hatalmas tengeri területekért felelősek. Az éghajlatváltozás, valamint az ennek következtében megnyíló új hajózási útvonalak szükségsszerűvé teszik a kooperációt.

Az itt felsorolt indokok mindegyike önmagában is elemezhető. *Ebben a dolgozatban csak az északi országok külügyminisztereinek tanácskozásán készült jelentés és a finn védelmi jelentés alapján mutatom be a témát.*

^[15] Azért is, mert az ország védelmi koncepciója közelebb áll a kontinentális európai felfogáshoz, mint a skandináv országok védelmi felfogásához. A 2004-ben elfogadott katonai stratégia két feladatot határozott meg a haderő számára: a tengerentúli műveletekben való részvételt és az új típusú belbiztonsági Dán Védelmi Parancsnokság támogatását. Szerző megjegyzése

^[17] Az Európába irányuló gázszállítások, valamint a tranzit útvonalak kihasználása, a Sarkvidéki jégtakaró változásai stb.

2009 februárjában Osloban tartott tanácskozáson egy 13 pontos jelentést^[18] fogadtak el.

A riport az alábbiakban felsorolt témákat tartalmazza:

- Békeépítés
- Légtér ellenőrzés
- Tengeri figyelőszolgálat és a Sarkvidékkel kapcsolatos kérdések
- Szociális biztonsági kérdések
- Külpolitikai együttműködés
- Védelmi kooperáció

Békeépítés:

Stabilizációs erőt kell létrehozni az olyan új típusú biztonsági kihívások kezelésére, amelyekkel korábban a nemzetközi közösség még nem találkozott. Korábban a biztonsági kihívások főként az erős államok között voltak, amelyek képesek voltak erőt használni céljaik eléréséhez, illetve érdekeik védelmében. A közelmúltban azonban a figyelem középpontjába azok a törékeny államok kerültek, ahol a politikai rendszer felbomlott és nagy a belső nyugtalanság vagy más kritikus problémák vannak. Ezek az országok komoly veszélyforrásokat rejtenek az adott régió számára, mert adott esetben nagyszámú menekültet el kell látni. Az elmúlt időszakban a nemzetközi közösség megtapasztalta, hogy az ilyen területeken milyen nehéz eredményeket elérni.

Be kell látni, hogy az ilyen területeken, ahol egyszerre van szükség a katonai erő jelenlétére és a civil szervezetek munkájára nagyon komoly erőfeszítéseket kell tenni a munka összehangolására. A jelentésben javasolt stabilizációs erő katonai erejét elsősorban egy gyors reagálású erőnek kell adnia, amely képes előkészíteni a területet a humanitárius szervezetek, illetve a műveletek megkezdésére. A humanitárius műveletek részét képezik azok a hosszú távú fejlesztési projektek, amelyeknek a célja az állam működésének a helyreállítása. Ezen kívül a stabilizációs erő működésének szükséges egy időbeli korlátot szabni és szükség szerint kidolgozni és alkalmazni a kivonulás ütemtervét. Fontos, hogy a stabilizációs erő mindig tartson kapcsolatokat a helyi szakemberekkel, hogy a helyi közösség elfogadja őket.

A skandináv országok az elmúlt ötven évben bebizonyították, hogy jelentős tapasztalatokat szereztek a különböző nemzetközi szervezetek által vezetett válságkezelő műveletekben. Továbbá az is közismert tény, hogy a skandináv országok hagyományosan jó és aktív kapcsolatai vannak az ENSZ-szel. Az északi országok jelentős erőforrásokat mozgatnak meg a különböző nemzetközi szervezetek által vezetett műveletek sikeréért. Ennek megfelelően, a már létező Északi Harccsopor-

^[18] Stoltenberg Jelentés: <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/nordiskrapport.pdf> letöltési idő: 2010.05.20. 14:04

tot^[19] fel kell készíteni az ilyen jellegű feladatok végrehajtására és a civil szervezetekkel való együttműködésre.

Légtér ellenőrzés

Az északi országok együttműködésének egy fontos területe az izlandi légtér ellenőrzése. A skandináv országoknak ki kell venniük a részüket a feladatból az alábbi elképzelés szerint: Kezdetben az északi országok telepíthetik Keflavík bázisra a személyzetet, akik részt vesznek a Viking gyakorlatokon, amelyek a független izlandi légtérben zajlanak. Később pedig NATO által szervezett gyakorlatok lehetnének az együttműködés alapjai. Az északi együttműködés jó példa lehet minden NATO-tagállam valamint a partnerországok számára, akik aláírták a Partnerség a Békéért megállapodást.

Izland olyan területen helyezkedik el, amely a következő időszakban geopolitikailag és geostratégiailag is felértékelődik. Miután az Amerikai Egyesült Államok 2006-ban visszavonta katonáit Izlandról, így a megalakult Izlandi Védelmi Ügynökség hatáskörébe került a Keflavik bázis létesítményeinek működtetése és a légtér ellenőrzés. Izland, hogy képes legyen ellátni a feladatot gyakorlati segítséget kért és kapott Dániától és Norvégiától.

2009-ben Dánia, Spanyolország, valamint az Egyesült Államok részvételével vadászpülöket telepítettek Izlandra. 2010-ben Németország és az Egyesült Államok megerősítette ezt a szándékot, ugyanakkor más országok is érdeklődtek a projekt után. Azonban már vannak tervek, hogy csökkentsék évi négyről háromra azon időszakok számát, amikor harci repülőgépek állomásoznak a légi bázison.

A norvég, finn és svéd vezérkari főnök által készített jelentés javasolta, hogy a skandináv országok között a védelmi együttműködést, valamint légtér felügyeletet erősíteni kell. A jelentés azt mondta ki, hogy rövidtávon Finnországnak és Svédországnak megállapodást kell kötnie a NATO-val a légtérrel kapcsolatos védelmi adatok cseréjéről. Jelenleg ez a folyamat már elkezdődött. Ennek eredménye lehet, hogy a skandináv országok az északi légtérről egy folyamatosan frissített légi képet kapnak. Hosszú távon mindenképpen szükség lesz az infrastrukturális fejlesztések összehangolására.

Tengeri figyelőszolgálat és a Sarkvidékkel kapcsolatos kérdések

A tengeri monitoring rendszerek kiépítése a skandináv országok számára rendkívül fontos, mert ezeknek a területeknek a jelentősége geostratégiailag rendkívül gyorsan nő. Ennek egyik oka az éghajlatváltozás. A sarkvidéki jégtakaró olvadása, va-

^[19] Északi Harccsoport (Nordic Battlegroup): 2008 január 1-jétől áll készenlétben a harccsoport. A harccsoportban Svédország, Finnország, Észtország, Norvégia és Írország által felajánlott katonai egységek vesznek részt. Az egység gerincét a svéd gépesített lövész zászlóalj adja. Természetesen a kijelölt műveletek elvégzéséhez a résztvevő országok további egységeket rendelhetnek az ENSZ vagy az Európa Tanács felkérése alapján.

lamint az északi tengereken található földgáz és kőolaj lelőhelyek kiaknázása, valamint az Európa és a Csendes-óceán vizeinek közvetlen hajóutakkal való összekötése az északi-sarki vizeken keresztül rendkívül megnöveli a biztonsági kockázatokat. A biztonsági kockázatok csökkentésének egyik módja az északi területek közös ellenőrzésének kidolgozása. A jelenlegi regionális együttműködés ezen a területen még gyerek cipőben jár. A nemzeti hatáskörben levő korai előrejelző rendszernek a legfőbb korlátja, hogy nem adnak teljes áttekintést a tengeren történő eseményekről. Az együttműködés fejlesztése ezen a területen elengedhetetlen. A jelenlegi rendszerben hiányzik az információ csere és a koordináció.

Tervezik az integrált rendszer fejlesztését, amelynek a jelenlegi regionális együttműködés adhatná az alapját. A rendszer lehetőséget adna arra is, hogy a korlátozott erőforrásokat hatékonyan használják ki. Jelenleg már működik egy korlátozott információ cserélő rendszer Oroszországgal, amely a Barents-tengeren és a Balti-tengeren nyomon követi az olajszállító tankereket. Ezeket az információkat jelenleg Norvégia, a balti államok, Kanada, Egyesült Államok és Izland kapja meg. Az információ cserének a kutatási és mentési műveletekben is jelentős szerepe van.

A haderők rendkívüli szerepet kapnak a tengeri területek ellenőrzésében. A jelenlegi struktúrában a katonai rendszerek jelentős mennyiségű információt gyűjtenek össze. Ezeknek az információknak, adatoknak a kezelését is meg kell oldani, hiszen számtalan a haderő számára másodlagos adat elsődleges lehet a környezetgazdálkodás, a halászati ipar, valamint a logisztika számára. Továbbá, nem elhanyagolható tényező a környezeti és a gazdasági biztonsággal kapcsolatos kérdések megoldása. A skandináv regionális együttműködés lehetőséget adhat a megfelelő tengeri monitoring rendszer kidolgozására.

Az EU támogatja a regionális politikákat és az integrált rendszerek kidolgozását különösen a veszélyeztetett környezeti területeken. Az EU-nak azonban van még egy nem elhanyagolható szempontja a schengeni határok külső védelme. Ennek érdekében támogatást nyújt az északi országok nemzeti és regionális felügyeleti rendszereinek összehangolásához. A jelenlegi tengeri monitoring rendszerek összehangolása, mind a katonai, mind a polgári területeken illeszkedik az Európai Unió hosszú távú célkitűzései közé.

2006 óta Finnország és Svédország közös felügyeleti rendszert működtet a Balti-tengeren. Tervezik az együttműködés kiszélesítését az összes Balti-tenger mellett fekvő országra. A fejlesztések lassan haladnak, egyelőre még több kérdésben nincs meg a teljes politikai konszenzus.

2008 óta Norvégia, Dánia és Izland között is van egy kooperáció a tengeri monitoring rendszer fejlesztésére. A regionális együttműködés keretében úgy kell fejleszteni a tengeri monitoring rendszereket 2009-2016 között, hogy integrálható legyen bele a többi skandináv ország, továbbá biztosítsa az információ cserét Kanadával, Oroszországgal és az Egyesült Államokkal.

Miután a skandináv régióban már működik a monitoring rendszer, illetve annak egyes elemei logikus lépés egy *tengeri reagáló erő létrehozása*. A tengeri reagáló erő elsősorban a kutatási és mentési, valamint a járőr feladatok ellátását végezheti az északi tengereken. Ennek első lépcsője egy közös mentési koordinációs központ létrehozása. A koordinációs központ azért fontos, mert Dánia/Grönland, Norvégia, Izland rendkívül nagy tengeri területeket kell, hogy ellenőrizzen meglehetősen rossz időjárási körülmények között. Amennyiben, az éghajlatváltozás miatt újabb tengeri útvonalak nyílnak meg az északi tengereken keresztül a Csendes-óceán felé a tengeri reagáló erő létrehozása egyre fontosabb lesz. Az Északi Reagáló Erőnek elsősorban a Balti- és a Barents-tengeren kell a kutatási, mentési és ellenőrzési feladatokat végrehajtani. További feladatot jelent a jégtörő kapacitás kifejlesztése. Jelenleg az északi régió országai közül kizárólag Svédországnak és Finnországnak vannak ilyen kapacitásai a Balti-tengeren.

A műholdas kommunikációs és megfigyelési rendszerek nélkülözhetetlen részét képezik a tengeri monitoring rendszernek. A műholdas rendszer fontos eszköze a különböző katonai és civil szervezetek közötti kommunikációnak. Az északi-sarkkörüli viszonyok mellett a válságkezelési műveletekben, valamint a közlekedésben, a halászatban és az irányítási feladatokban nélkülözhetetlen a hatékony és megbízható szolgáltatások biztosítása. Jelenleg, a skandináv országok választhatnak a külföldi műholdas szolgáltatók és a fejlődő nemzeti szolgáltatók között. Ma azonban a legtöbb északi ország külföldi szolgáltatóktól – főként amerikai és európai, többek között az Európai Tengerészeti Ügynökségtől és az Európai Űrügynökségtől – vásárolja meg a hírközlési szolgáltatásokat és a különböző képi adatokat. Ma ezeket a vásárolt szolgáltatásokat használják: a tengeri közlekedésben részt vevő hajók azonosítására és nyilvántartására, az olajszenyezések és az algavirágzások behatárolására, a jég terjeszkedésére és változásainak meghatározására, óceonográfiai és a meteorológiai adatok gyűjtésére.

Van néhány érv, amely amellet szól, hogy a skandináv országoknak ki kell fejleszteniük saját műholdas rendszereiket. Az egyik legfőbb érv az, hogy ma több szervezet vásárolja meg ugyanazokat az adatokat és ez gazdaságtalan. A másik érv, amely már szakmai alapon fogalmazódott meg, az, hogy a most megvásárolt műholdas szolgáltatások adatai geostacionális pályán, az Egyenlítő felett keringő műholdaktól származnak, és az északi szélesség 71° -tól nem nyújtanak megfelelő adatokat. A skandináv országok által kifejlesztendő műholdas rendszerrel szemben támasztott követelmény, hogy az északi szélesség 52° -tól az Északi-sark 90° szélességi fokáig elliptikus pályákon keringő műholdakból álljon. Ez, egy nagyon drága rendszer és a mostani gazdasági lehetőségek között 2020 előtt nem biztos, hogy megvalósul. A közös skandináv műholdas felügyeleti és távközlési rendszer megvalósításához, még számos politikai megállapodás is hiányzik.

Szociális biztonsági kérdések

Ahogy a XXI. században a társadalom egyre inkább függ az információs technológia nyújtotta lehetőségektől, úgy válik egyre *sebezhetőbbé a számítógépes rendszerek ellen irányuló támadásokkal szemben*. A támadások lehetnek a különböző csoportok által létrehozott vírusok, férgek vagy a web oldalak által keltett zavarok, és ugyanakkor lehetnek tudatosan elkövetett bűncselekmények is. A támadások miatt az internetes rendszerekben keletkező zavarok vagy a hibás szolgáltatások megbéníthatják a rendszer teljes működését. Gondoljunk bele, mennyi helyen használjuk az információ technológiát.

Társadalmi szempontból rendkívül fontos az adatbiztonság, ezért szükséges az olyan létfontosságú és kritikus hálózatok védelme, mint például a védelmi szféra, a közlekedés, az energia ellátás, a kommunikáció, vagy a pénzügyi rendszerek védelme. A jelenlegi bonyolult információs technológia védelme nagyon nehezen oldható meg. Nehéz megállapítani, hogy ki vagy kik jelenthetnek fenyegetéseket. A jelenlegi rendszerekben a támadásokat sok helyről el lehet indítani.

A modern védelmi képességeknek ki kell terjedni a társadalmi szempontból fontos számítógépes hálózatok védelmére is.

Az elkövetkező évek feladata lesz kimunkálni egy hatékony együttműködést a skandináv országokban Ennek azért is van nagy jelentősége, mert egy sebezhető regionális informatikai hálózattal az előbbieken ismertetett feladatokat, együttműködéseket (légtér kontroll, tengeri és sarkvidéki problémák, stb.) sem lehet megoldani. Ebben a témában az információ, illetve a tapasztalatcsere rendkívül fontos, hiszen az északi régió országaiban a telekommunikációs és az információ technológiára épülő területek rendkívül gyorsan fejlődnek.

A kritikus infrastruktúráik védelmében a skandináv országoknak további együttműködésre van szükségük, mindazonáltal a meglévő intézményi keretek között erősíteni kell a védelmi rendszereket.

A skandináv országok jól kidolgozott és jól működő *nemzeti katasztrófa elhárító rendszerekkel rendelkeznek*. Így ennek a kezdeményezésnek, a legfőbb célja, hogy a már működő nemzeti rendszerek, valamint a békefenntartásban szerzett tapasztalatok alapján kidolgozzanak egy regionális rendszert. További célja, hogy a meglévő szervezetek között egy koordinációt lásson el. Tudomásul kell venni, hogy a nemzeti rendszerek hatékonysága kicsi és az erőforrásaik korlátozottak. Ezért a skandináv országoknak egy önálló katasztrófa elhárítási egységet kell létrehozniuk, amely képes a régió bármely országában dolgozni. A jelenlegi felfogás szerint nincs szükség egy új szervezetre, hanem a meglévő nemzeti segélyhívó rendszereket kell összehangolni. A katasztrófa elhárító egységet állami és civil szereplők bevonásával kell létrehozni. Azért is fontos mindez, mert így nőhet a haté-

konyság, az eszközök beszerzése/ bérlete lényegesen olcsóbbá válik és az összehangolt képzési és gyakorlati felkészülési rendszer lehetővé teszi regionális és szub-regionális működést. Az egység működését a meglévő két- és többoldalú nemzetközi szerződésekre^[20] kell alapozni. A létrehozandó egység számos területen javítja a felkészülést és a reagálási képességet. A katasztrófa elhárító egységet az EU harccsoportok mintájára kell kialakítani, hogy a különleges időjárási körülmények között bekövetkező természeti és ipari katasztrófák kezeléséhez megfelelő erőforrásokat tudjon mozgósítani. Figyelembe kell venni azt is, hogy a skandináv államok mindegyike részt vállal az ENSZ, az EU, a NATO válságkezelő műveleteiben így, az egységnek képesnek kell lenni a nemzetközi polgári válságkezelő műveletek végrehajtására is.

Külpolitikai és katonai együttműködés

A skandináv országok megállapították, hogy számos régióban országaik alulreprezentáltak, más hasonló gazdasági potenciállal rendelkező országokhoz képest. Ez a helyzet a politikai, a gazdasági szektor szereplői számára rendkívül hátrányos. A helyzet kezelésére azt a lehetőséget vizsgálták/ vizsgálják meg, hogy milyen lehetőségeket ad az északi országok közös nagykövetsége.^[21]

A *katonai együttműködés* már létezik az északi országok védelmi erői között. A finn, a norvég és a svéd vezérkari főnök is tárgyalta már a további kooperáció lehetőségeiről. Azért van szüksége a skandináv országoknak a katonai együttműködésre, mert a hiteles védelem fenntartása egyre növekvő terhet ró a költségvetésekre és a társadalmakra. Ebben a helyzetben a kis országok egyre nehezebben tudják beszerezni a fejlett technológiákat. Így el kell gondolkodniuk a kooperáció lehetőségeiről. A vezérkari főnökök is megállapították, hogy együttműködés nélkül 15-20 múlva a skandináv országok sem lesznek képesek fenntartani a fegyveres erők jelenlegi méretét és minőségét. Az északi országoknak elsősorban olyan drága és egyedi eszközöket kell beszerezni, amelyek az északi régióban a folyamatos közlekedést és szállítási kapacitásokat biztosítják. Ez az együttműködés lehetőséget teremt arra, hogy a skandináv országok alkupozíciója javuljon, és így költség takarékosan tudják beszerezni a különböző eszközöket. Jelenleg, ezen a területen csak korlátozott együttműködés van az országok között, amely az északi országok által működtetett béketámogató egységre terjed ki. Ezen kívül Finnország, Svédország, Norvégia részt vesz a NATO PfP programjában, amely alapján létrejött a NATO stratégiai légi szállítási egysége.

^[20] ilyen például a NORDRED, amely a skandináv országok mentőszolgálatainak együttműködése

^[21] Északi országok közös nagykövetsége: Ez azt jelenti, hogy minden skandináv ország nagykövetsége egy épületben működik, és az épületüzemeltetéssel kapcsolatos költségek megoszlanak az államok között. Azokban az országokban, ahol csak egyik vagy másik északi ország képviselteti magát, ott is vizsgálni kell a lehetőséget, mégpedig úgyis, hogy mindegyik országot megjelenítik és esetlegesen közös személyzetet tartanak fenn. A szerző megjegyzése.

A skandináv országok részére további fontos terület az *egészségügyi együttműködés*. Jelenleg az északi országoknak nehézséget okoz a humanitárius műveletekhez megfelelő számú egészségügyi alkalmazott rendelkezésre bocsátása. Szükséges, hogy az ezzel kapcsolatos a rotációs rendszert kidolgozzák és a szakembereket megfelelő felkészítésben részesítsék. Az egészségügyi együttműködés a korábban már említett katasztrófa elhárító egység szempontjából is rendkívüli szerepet játszik, hiszen a két egység már képes bármilyen katasztrófa vagy akár a nemzetközi humanitárius műveletekben is feladatot teljesíteni.

A katonai együttműködés egy másik lényeges eleme a *katonai felsőoktatás összehangolása*. A legfőbb érv, a katonai oktatás összehangolása mellett, hogy egyre több a drága és speciális képzést igénylő terület. Gyakran a résztvevő hallgatók száma is igen alacsony és a felhasznált eszközök is rendkívül költségesek, különösen az olyan programoknál ahol nagyon speciális szakértelemre van szükség. Egy másik indok, a közös képzések nagyobb lehetőségeket nyújtanak a kutatás és fejlesztés területén. A közös oktatásnak még egy nagy előnye van, hogy a régió országainak eltérő katonai gondolkodását segít egységesíteni. További lehetőség, hogy a skandináv országok dolgozzanak ki közös civil-katonai együttműködési képzéseket. Ez mindegyik északi országnak az érdeke, hiszen együtt vesznek részt az ENSZ, az EU és a NATO válságkezelő műveleteiben.

A katonai együttműködés egy további igen fontos területe a *közös beszerzés és karbantartás*, amely minden ország védelmi költségvetését jelentősen megterhel. A skandináv országok már 1994-ben megállapodást írtak alá a katonai felszerelések beszerzéséről és a védelmi ipar támogatásáról. A Fegyverkezési Együttműködés^[22] (NORDAC) keretén belül a skandináv országok már együttműködtek helikopterek, páncélozott harci járművek, radarok beszerzésében. Az eddigi együttműködés továbbfejleszhető a katonai felszerelések beszerzése területén, mivel Finnország, Svédország, Norvégia, és Dánia ugyanazokat a felszereléseket használja.^[23] A szorosabb kooperációban javulhat az északi országok alkupozíciója a katonai felszerelések beszerzése, fenntartása és fejlesztése területén.

Az elmúlt években radikálisan csökkent az északi országokban a hadseregek létszáma, azonban a drága, speciális eszközök száma nőtt. Ezért szükséges az együttműködés, hiszen a kiképzési gyakorlatokra szükség van, ugyanakkor a közös hadgyakorlatokon felhasznált felszerelések, technológiák és az emberi erőforrások felhasználása hatékonyabb.

A skandináv országok régóta törekszenek arra, hogy közösen vegyenek részt a nemzetközi válságreagáló műveletekben. 1997-ben az északi országok védelmi

^[22] Fegyverkezési Együttműködés (NORDAC):

http://nordac.org/DBFx/Dokumenter/98/Cooperation_Agreement_20010215_signed.pdf letöltési idő: 2010-05-31. 23:35

^[23] Jelenleg mindegyik ország a német Leopard 2 harcokosi változatát, a svéd CV-90 páncélozott harci jármű.

miniszterei megállapodást kötöttek és létrehozták a katonai béketámogató kontingenst.^[24]

2008-ban Finnország, Norvégia, Svédország (valamint Észtország és Írország) létrehozta az EU északi harccsoportját. Ezenkívül az összes skandináv ország részt vett/vesz a NATO vezette békefenntartó műveletekben. Az Afganisztánban zajló műveletek tapasztalatai rendkívül hasznosak a különböző erőforrások jövőbeli felhasználásában, valamint a kooperáció továbbfejlesztésében. Az együttműködés további fejlesztése lehet egy kétéltű egység felállítása. Az egység regionális feladatai között szerepelhet a parti őrségek segítése és a kutatás, mentési feladatok végrehajtása.

Az együttműködés továbbfejlesztéséről szóló riport rendkívül fontos elveket fogalmaz meg tovább bővítve és erősítve a skandináv országok közötti regionális együttműködést. A jelentés egy szolidaritási nyilatkozattal zárul, amely azt javasolja, hogy az északi országok a kooperáció erősítése és kiteljesítése érdekében fogadjanak el egy kölcsönösen kötelező érvényű biztonságpolitikai garanciát. A nyilatkozat és a benne foglalt biztonságpolitikai garancia lehetővé teszi a szorosabb katonai együttműködést és biztosítja hosszútávon az északi országoknak a nemzetközi kötelezettségeik teljesítését.

A finn biztonság- és védelempolitikai dokumentumok mindegyike foglalkozik a skandináv országok együttműködésével. A 2004-ben elfogadott dokumentum^[25] elsődleges céljának minősíti a térség országaiban a biztonság és a stabilitás fenntartását. Továbbá kimondja, hogy Finnország számára Svédország kiemelten fontos partner az északi országok csoportján belül. A dokumentum arra is felhívja a figyelmet, hogy a jövőben Észtországgal, Lettországgal és Litvániával új stabilabb együttműködést kell kialakítani.^[26]

A 2009-ben elfogadott dokumentum^[27] már prioritásként kezeli a skandináv együttműködést. Finnország az északi régió országai között fenntartott kooperációt tovább szeretné mélyíteni. Ennek érdekében megtesz mindent a regionális együttműködés további környezetvédelmi, gazdasági, közegészségügyi, közlekedési és kulturális fejlesztéséért. A dokumentum kimondja, hogy Finnország támogatja az Európai Unió északi dimenzióval^[28] kapcsolatos politikáit. Finnország további érdeke, hogy elősegítse a stabilitást és a regionális együttműködések fejlődését. A

^[24] NORDCAPS: <http://www.nordcaps.org/?id=125> letöltési idő: 2010-05-31 23:55

^[25] Biztonság – és Védelempolitikai Stratégia 2004

http://www.defmin.fi/files/311/2574_2160_English_White_paper_2004_1_.pdf letöltési idő: 2010-06-01 15:54

^[26] A Stoltenberg jelentés is utal a Balti-tengeri országok együttműködésének fontosságára. Finnország számára azonban gazdasági, környezetvédelmi és szociális biztonsági szempontból is fontos a három ország. További lényeges ok, az EU regionális politikája, hiszen itt újabb kooperációs lehetőségek nyílnak meg. A szerző megjegyzése

^[27] Biztonság – és Védelempolitikai Stratégia 2009 <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf> letöltési idő: 2010-06-01 16:17

^[28] Északi Dimenzió nem azonos a skandináv országokkal. Az Északi Dimenzió országai közé tartozik a skandináv országokon kívül Oroszország, Kanada és az USA. A szerző megjegyzése

jövőben nagyobb hangsúlyt kell helyezni az EU által kidolgozásra kerülő Balti-tengeri Stratégiára.

A biztonság- és védelempolitikai stratégiák mindegyike kiemeli a skandináv regionális együttműködés fontosságát, bár a Stoltenberg jelentésben szereplő együttműködési területek csak érintőlegesen jelennek meg.

Finnországban az említett stratégiai jelentéseket a parlament nagy többséggel fogadta el, bár a Stoltenberg jelentésnek már több kritikusa is volt. Az egyik legmarkánsabb véleményt Elisabeth Rehn^[29] volt védelmi miniszter fogalmazta meg. Szerinte az önálló skandináv védelem nem valósítható meg, mert ahhoz mindegyik országnak egy-egy részt fel kellene adni a függetlenségéből. A másik ok, amiért a jelentést kritizálta a norvég érdekek hangsúlyos megjelenítése.

Finnország számára, azonban az északi országok regionális együttműködése a Stoltenberg jelentés esetleges hibáival együtt rendkívül fontos. Az ország számára nem annyira az Északi-tengeri átjáró és a vele kapcsolatos feladatok a döntőek, hanem a Balti- és a Barents-tengereken, valamint a Finn-öbölben kialakítható kooperációk az elsődlegesek. A skandináv országok biztonság- és védelempolitikai gondolkodásmódjának alapját a két tenger a Balti- és a Barents-tenger képezi, a műholdas felderítés, az integrált északi információcsere és a koordináció, valamint a tengeri mentőszolgáltatások, illetve a környezetvédelmi intézkedések formájában. Ha elolvad a jég és nyitottá válnak az északi-sarki földgáz és kőolaj lelőhelyek, akkor lehet az Északi-sarkvidék, mind gazdasági, mind biztonsági szempontból érdekes terület. Az Európai Unióban eddig hiányzott az Északi-sark Stratégia, ezért is fordított erre a területre ilyen kevés figyelmet a finn biztonság- és védelempolitika. A finn dokumentumok ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetnek a balti-államokkal,^[30] Oroszországgal és Lengyelországgal fokozatosan fejlődő együttműködésre. A finn külpolitika elsődlegesnek tartja az Európai Unióval kialakított együttműködést, ezért a Stoltenberg jelentésben kért átfogóbb skandináv kooperáció, amely a tengeri mentési és a határőrizetre vonatkozik Finnország számára teljesen nem elfogadható.

Egy további fontos érv, a jelentésben megfogalmazott célok megvalósítása mellett az, hogy a modern, katonai technológiák beszerzése egyre jobban megterheli a költségvetést. Az északi országokban a jelentés alapján már megfogalmazásra került a beszerzések összehangolása, azonban a gyakorlatban mégsem sikerült teljes egészében kivitelezni.^[31]

^[29] Elisabeth Rehn: 1935-04-06-án született Helsinkiben. Parlamenti képviselő a Svéd Néppárt színeiben; 1990-1995 között Finnország első női honvédelmi minisztere. Európa Parlamenti képviselő 1995-96, Finnország ENSZ képviselője www.elisabetrehn.com

^[30] Finnország jelentős együttműködést alakított már ki a balti-államokkal. Pl.: Balti-tengeri együttműködés; Helcom stb.

^[31] Például: NH90-es helikopterek beszerzése. Finnország, Svédország és Norvégia megállapodott a típus beszerzéséről, azonban később mégis mindenki a saját típust választott. Dánia pedig egy teljesen eltérő verziót. A szerző megjegyzése.

A jelentés végén található Szolidaritási Nyilatkozat, azonban problematikus. A legfőbb probléma az, hogy a három északi ország NATO-tagállam, kettő pedig nem és az V. cikkben megfogalmazott alapelveket a nyilatkozat értelmében hogyan lehet betartani. A kérdés továbbra is ott marad, amennyiben egy északi országra kell alkalmazni a cikkelyt, hogy vegyen részt a konfliktusban egy nem NATO-tagország. Hozzá kell tenni azonban, hogy rövidtávon egy kissé más a helyzet, amennyiben Finnország, Svédország, Izland, Norvégia és Dánia is a NATO-tagja lenne, erősebb lehetne az „északi hang”. Habár Finnország már többször is foglalkozott a NATO-tagság kérdésével a 2010-es évtized közepéig nem várható, hogy döntés szülessen a kérdésben.

*

A dolgozatomban bemutattam a skandináv országok regionális együttműködését a kül- és biztonságpolitika általam legfontosabbnak ítélt elemeivel. Természetesen az északi országok kooperációja számos területre kiterjed, és a legtöbb érinti valamilyen szinten a kül- és biztonságpolitikát. A dolgozatban terjedelmi okok miatt nem törekedtem egy teljesen átfogó kép felvázolására, hiszen akkor valamennyi az együttműködésben részt vevő ország biztonság- és védelempolitikájának legfontosabb elemeit be kellett volna mutatni. A közvéleményt, illetve a vezető politikai osztályt legjobban foglalkoztató jelentés tartalmát és az arra adott finn választ mutattam be. Természetesen a mindegyik országnak van saját véleménye a témáról, amelyet az Északi Miniszterek Tanácsa is megtárgyalt. A dolgozatban egy rövid vázlatot írtam, arról, hogy az északi országok milyen fejlődésen mentek keresztül a hidegháború ideje alatt és hogyan hat, illetve hatott ez a biztonság- és védelempolitikai gondolkodásukra. Azt gondolom, hogy a regionális együttműködés területén és a hozzákapcsolódó szabályok megalkotásában Magyarország számára is van mit tanulni. A skandináv országok kooperációjának és további fejlődésének lehetősége jól rajzolódik ki a Stoltenberg jelentésben. A riport csak lehetőségeket vázol fel a jelenlegi globális fejlődési trendek ismeretében, azonban a valóra váltásukhoz mindegyik nemzet beleegyezésére szükség lesz.

Irodalomjegyzék

1. A. Sz. Kan: A skandináv országok története, Kossuth Budapest, 1976
2. Anssi Halmesvirta (szerk.): Finnország története, Kossuth Egyetemi Kiadó Debrecen, 2002
3. Biztonság- és Védelempolitikai Stratégia 1997
http://www.defmin.fi/files/245/2512_2142_selonteko97_1_.pdf letöltési idő: 2010-05-03 21:35
4. Biztonság – és Védelempolitikai Stratégia 2004
http://www.defmin.fi/files/311/2574_2160_English_White_paper_2004_1_.pdf letöltési idő: 2010-06-01 15:54
5. Biztonság – és Védelempolitikai Stratégia 2009
<http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf> letöltési idő: 2010-06-01 16:17
6. Fegyverkezési Együtműködés (NORDAC):
http://nordac.org/DBFx/Dokumenter/98/Cooperation_Agreement_20010215_signed.pdf letöltési idő: 2010-05-31. 23:35
7. Halmsy D.: Nemzetközi Szerződések 1945-1982, Gondolat Budapest, 1985, 148-150. és 176. oldal
8. Maastrichti Szerződés <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> letöltési idő:2010-05-20 20:18
9. NORDCAPS: <http://www.nordcaps.org/?id=125> letöltési idő: 2010-05-31 23:55
10. Protokoll angående befrielse för nordiska medborgare från att under uppehåll i annat nordiskt land än hemlandet innehava pass och uppehållstillstånd <http://www.norden.org/en/about-nordic-cooperation/treaties-and-agreements/treaties-and-agreements/passport-affairs/protokoll-angaende-befrielse-foer-nordiska-medborgare-fraan-att-under-uppehaall-i-annat-nordiskt-land-aen-hemlandet-innehava-pass-och-uppehaallstillstaand> letöltési idő: 2010-05-02 16:14
11. Stoltenberg Jelentés:
<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/nordiskrapport.pdf> letöltési idő: 2010.05.20. 14:04
12. The Nordic Countries In Figures 2009
<http://www.norden.org/no/publikasjoner/publikasjoner/2009-748> letöltési idő: 2010-05-02 19:08
13. www.elisabethrehn.com, - www.norden.org, - www.defmin.fi, - www.formin.fi

Papp Ferenc alezredes
a ZMNE doktorandusz hallgatója

AZ ORSZÁGOS TISZTI KASZINÓ MŰKÖDÉSE 1930-BAN

Az 1920-as évek elején megkezdett hadseregfejlesztésre illetve átszervezésre tett erőfeszítések csak az évtized végén váltak viszonylag eredményessé. A fejlesztési program késlekedő sikere az egyéb okokon túl az ország gazdasági teljesítőképességében és pénzügyi helyzetében keresendő. A viszonylagos modernizálódással párhuzamosan a hadsereg létszáma növekedett ugyan, de a katonák vonatkozásában alkalmazott erkölcsi és hazafias nevelés, a lelki tényezők előtérbe helyezése nem pótolhatta az alapos kiképzést, illetve a modern technikai eszközök hiányát. Ez az ellentmondásokkal terhes időszak csak a '30-as években látszott némiképp enyhülni. Ez a hadseregre jellemző hullámvész érthető módon érezhető a háttérintézmények, közöttük a Tiszti Kaszinó működésében is. Az 1929-es év nem csak a gazdasági életben jelentett némi fellendülést, de a tiszti állomány kulturális lehetőségeinek tekintetében is. Ennek megvalósulásában nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy Gömbös Gyula honvédelmi miniszterként nagy gondot fordított a hadsereg tiszti karának – főképpen a vezérkari tisztek - ideológiai felkészítésére és megnyerésére, melynek egyik helyszínéül a kaszinó szolgált. A gazdasági válság nyomán azonban ismét új helyzet állt elő, ami jelentősen lassítva a működést, egészen a '30-as évek közepéig éreztette hatását.

Kulcsszavak: kaszinó, művelődés, tiszti kaszinó, gazdasági válság, kultúra, katonai kaszinó.

THE ACTIVITY OF THE NATIONAL OFFICERS' CASINO IN 1930

The efforts started at the beginning of the 1920's made for the development and reorganization of the Hungarian Armed Forces became relatively fruitful only at the end of the decade. Beyond various reasons the dilatory success of the development programme can be sought within the ability of economic accomplishment and the financial situation of Hungary. Although the number of the armed forces increased in parallel with the relative modernization, the moral and patriotic education of the troops, the emphasizing of the psychological factors could not replace the thorough training and the lack of modern equipment. That controversial period of time seemed to lighten in some extent only in the years of 1930's. That fluctuation which characterized the armed forces can be realized in the activity of the background institutes like the Officers' Casino. The year of 1929 meant a kind of recovery not only in the economic life but also in the field of the cultural possibilities available for the officers' staff. In the realization of that progress we cannot pass by the fact that defence minister Gyula Gömbös paid remarkable attention to the ideological preparation and winning of the officers' staff, mostly the general staff officers. The Officers' Casino served as one of the spots of that activity. On the path of the economic crises a new situation emerged whose effects could be realized till the mid 1930's, making the progress of the casino significantly slower.

Keywords: casino, culture, officers' casino, economic crisis, civilization, military casino.

A Hadtudomány 2010. évi számában már bemutattam az Országos Tiszti Kaszinó 1929. évi működését. Sajátos az a helyzet, ami a kaszinó 1929-es évére vonatkozik, ugyanis ez az első olyan esztendő volt, amikor igazi áttörésről, választéknövekedésről beszélhetünk. Ebben az évben indítják el azt a lapot, ami egészen 1944-ig él, és 1930 januárjától havi közlönyé lép elő.

A Tiszti Kaszinó moziját, amely évente több száz vetítést produkál és a kaszinó egyik legsikeresebb pénztermelő üzeme is, 1930-ban már úgy ismerték a fővárosban, mint „a magyar úri társaság legkedveltebb találkozóhelyét”.¹ A mozilátogatás olcsóbbá tétele érdekében az év elején bevezették a 10 lapos bérletjegy füzetet, amelynek használatát kiterjesztették a jóléti tagokra is. Ezzel a füzetrel 10 tetszés szerinti előadást látogathattak, összesen 4 pengőért.

A mozielőadások azonban akkor sem voltak mindig zavartalanok, amiről az alábbi „dörgedelem” is meggyőz bennünket. „Kérelem mozilátogatóinkhoz! Mindnyájunk közös érdeke az, hogy mozielőadásainkon a rendet a legnagyobb mértékben biztosíthassuk. Személyzetünk intézkedésének végrehajtása mindenkire nézve – rangkülönbség nélkül – kötelező. Előadásainkon pontos megjelenést kérünk annyival inkább, mert ha a későnjövők (sic!) száma továbbra is szaporodni fog, úgy a jövőben kénytelenek leszünk az előadások megkezdésekor a vaskaput lezáratni. Előadások alatt beszélgetésekkel, cukrok, papírzacskók ropogtatásával ne zavarjuk szomszédainkat... a vetítésnél előforduló hibáknál ne tapsoljanak...”² A felhívás megjelent ugyan, de jelentős változás nem történt, ugyanis a fegyelmezetlen magatartásról számos alkalommal szól még a vezetőség.

1930. január 18-án, – amihez szintén az előző évben végrehajtott fejlesztések biztosították a feltételeket – három magyar egyfelvonásos színművet is bemutattak. Jól érzékelteti a kaszinó remek lehetőségét és nagyszerű elhelyezési körülményeit, nem utolsósorban az érdeklődés nagyságát, hogy miközben a második emeleten színműveket mutatnak be, a földszinti nagyteremben – szinte ezzel párhuzamosan - a Tiszti Vívó Klub táncos műsoros estet tud tartani anélkül, hogy egymást zavarnák.

A kaszinó vezetése elhatározásának megfelelően rendszeressé vált, hogy a színházi előadások szüneteiben a nemrég átalakított, létszámát tekintve megerősített kaszinó zenekara hangversennyel szórakoztatta a közönséget. A zenekari produkció szakmai színvonalát az 1929 óta alkalmazásban álló Bertha István karnagy személye biztosította. Itt kell megemlíteni, hogy a kaszinó hírnevét tovább öregbítve, a zenekar rendszeres vendége a rádió hangstúdiójának is. Január, február hónapban három alkalommal is meghívást kaptak a kiváló zenészek.

A rádióban elhangzott hangversenyek nem csak a hazai közönség körében tették népszerűvé a kaszinó zenekarát. Bertha karnagy címére Frederiksen dán zeneszerző is üdvözlőt küldött, és kérte a karnagyot, hogy a levelezőlapon felsorolt műveit vegye fel zenekara repertoárjába.³

Az 1929-ben létrehozott Duna utcai Kis Szalon állandó műkiállítása a Tiszti Kaszinó épületében november hónaptól mutatta be a legkeresettebb művészek alkotásait, ahol a vásárlásra is lehetőséget biztosítottak, mégpedig kaszinótagoknak jelentős előnyöket és kedvezményeket biztosítva.

¹ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. január, 10. o.

² Uo. 19. o.

³ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. március, 4. o.

Gyergyószentmiklósi vitéz Kary Béla, a kaszinó elnöke folytatta az előző évben megkezdett előadás-sorozatát. A péntekenként 18 órakor kezdődő előadások tárgya: „A mi jövőnk és feladatai” címet viselte. A január 3-án kezdődő tárgysorozat előadásai aktuális politikai témákról szóltak: „Az utódállamok az államalkotó érdekek szempontjából; Az elv és a rendszer kérdése az utódállamokban; A politikai tényállás tényezői Európában és annak magyarországi érdekkapcsolatai”, stb. Ezekon az előadásokon a kaszinótagok, a hozzátartozók és meghívott vendégek ingyenesen vehettek részt. A tudományos jelzővel ellátott előadások címei cáfolják azt az elvárást, illetve alapszabályi elhatározást, miszerint a kaszinó tartózkodik a politizálástól, valamint csakis a tagság a kulturális és tudományos igényeinek szolgálatában áll.

A tudományos előadások mellett hétfőnként ismeretterjesztő előadásokat is tartottak. A félhattól kezdődő alkalmakat a kaszinótagok és családtagjaik, valamint a mozimeghívóval rendelkező vendégek a tudományos előadásokhoz hasonlóan, szintén díjtalanul látogathattak a második emeleti díszteremben.⁴ Ezen előadások közül meg kell említeni a dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár által tartott „Az északi és déli sark” című előadást, a „Katonai aktualitások” címet viselő és vitéz Guillaume Árpád ny. altábornagy által tartott, vagy a Pappné Balogh Margit által megtartott „Utazásom Délafrikában” (sic!) című előadásokat.

A tudományos bizottság volt jogosult dönteni többek között az olvasótermekbe megrendelt lapok számát illetően is. Az új évadra vonatkozóan a kaszinóba rendelt különféle újságok, folyóiratok számát 62-re növelte, amit 72 példányban járatott. Ezek zöme magyar nyelvű volt, de találunk köztük német, angol, olasz és francia nyelvűt is. Ma már érdekesség az a gyakorlat, hogy a lapokat bizonyos idő eltelte után másod előfizetőknek „árlejtés útján” albérletbe adtak, így is növelve az újak vásárlására visszaforgatható összeget.

Január hónapban az előző évhez hasonlóan ismét meghirdették az olcsó zongoraoktatást, és megteremtették a sakkoktatás személyi és tárgyi feltételeit is. A 20 órás sakktanfolyam a tagoknak mindössze 15 pengőbe (vendégeknek 25) került. A zongoraoktatás költségeit minimálisan ugyan, de növelte a pianínók bérleti díja, amely költséget a tanulóknak kellett vállalniuk.

A kaszinótagok és családtagjai részére fenntartott kedvezményes táncoktatást, amely már közel tíz éves múltra tekintett vissza, – a volt katonaférj halálát követően – a Kaszinó táncmesternője, özv. Endrédi Mártonné vitte tovább több korosztálynak is.

Ebben az évben is folytatódtak a családi táncösszejövetelek, amelyek szombaton estétől másnap hajnalig tartottak a második emeleti kis díszteremben. Új elemként vezették be, hogy ettől az évtől a Bocskay Intézet növendékei, a Ludovikások és a karpaszományosok belépődíjat ugyanúgy nem fizettek, mint a kaszinói és családi igazolvánnyal rendelkezők. Ez a döntés minden bizonnyal összefüggésbe hozható azzal, hogy a kor szellemének megfelelően a tisztel, tisztjelölttel szembeni társadalmi elvárásokra nagy hangsúlyt fektettek már a képzőintézményekben is. A nevelés részét képezte, hogy a tiszt rendelkezzen mindazon tulajdonságokkal, ami miatt, mint magánembert is tisztelni lehessen. „A hivatás és álláskötelmek ” elnevezéssel illetett tantárgyuk keretében pl. meg kellett tanulniuk az illemtant, azon belül is fontos elvárásnak számított, hogy a tisztjelölt tudjon viselkedni az étkezdében és kaszinóban egyaránt. Ennek gyakorlását, elsajátítását segítette az ingyenes kaszinólátogatás lehetősége is.⁵

⁴ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. január, 18. o.

⁵ Katonai hivatás – tiszti értékrend MH Tanintézeti Főnökség kiadványa 1992. 167-168. o.

A táncestélyeket műkedvelői előadásokkal színesítették, melynek előkészítésére külön rendezőbizottságot hoztak létre, akik teljes felelősséggel tartoztak a rendezvény sikeréért. Az összejövedelek az érdeklődők számát tekintve eredményes és sikeres próbálkozásnak bizonyultak. A kaszinótagok, valamint a családi és jóléti igazolvánnyal rendelkezők számára ingyenes belépést biztosító programok közül is kiemelkedően sikeres volt a február 22-ei rendezvény, ami a megszokott hajnali 2 óra helyett csak 6 órakor fejeződött be. A nagyszámú érdeklődő miatt nemcsak a kis dísztermet, hanem az első emelet valamennyi helyiségét meg kellett nyitni a vendégek számára. A kaszinótagok ily módon is megtapasztalhatták, hogy a minőségi szórakozást – minden nagyobb kiadás nélkül – itt az otthonukban is megkaphatják.⁶

A gazdasági válság hatására az első kellemetlen vezetői döntést a kaszinói élet tekintetében az 1930. évi Tiszti Bál elmaradását illetően kellett meghozni. Szintén a nehéz gazdasági viszonyokkal magyarázható az a felhívás is, ami a szombati táncösszejövetelre érkező hölgyek ruházatára vonatkozott, és amely visszafogottságra kérte az érintetteket. „A fényűzést nálunk kerülni szíveskedjenek!”⁷

A Tiszti Bál ugyan elmaradt, de a farsangi időszakban gazdag programból választhattak az érdeklődők. Február 7-én megtartották a „Nagy Farsangi Estet”, ahol neves komikus művészek (Rátkai Márton, Gárdonyi Lajos, Sík Rezső) és a „honi kozákok” az akkori legjobb 9 magyar férfi vokálénekes zenés, vidám előadással szórakoztatták a közönséget.

A február 1-jére kitűzött „Tosca” című operaelőadás ugyan elmaradt, de helyette február 15-én opera- és balettestet tartottak, ahol a Magyar Királyi Operaház tagjai (pl. Palló Imre) léptek fel. Az estélyt Tolnay Pál, az állami színházak főfelügyelője rendezte, aki a kaszinó nagyszínpadának terveit készítette és az építést vezette.

Február 21-én mutatták be a gyermekek számára átdolgozott „Bob herceg” című operettet, amit Szentmiklóssy Gyuláné és Szilassy Béluska rendeztek, és gyermekművészek adták elő.⁸

Február hónapban a Tiszti Vívó Klub két estélyt is rendezett: 8-án egy álarcos estét, és 22-én pedig egy előadói estét. A máskor – az előadói est után – szokásos táncmulatságot a főszintű vívóterem csekély befogadóképessége miatt előrehozták, és azt 8-án tartották meg.

A februári ismeretterjesztő előadások érdekes témákat boncolgattak, melyek közül meg kell említeni a dr. László Gábor, a Földrajzi társaság tagja által az „Utazásom északi Mezőpotámiában” címmel tartott, vetített képekkel egybekötött előadását. Február 10-én Markó Árpád ny. alezredes (1934-től az MTA levelező tagja – P. F.) „II: Rákóczi Ferenc romhányi csatája 1710. január 22-én” címmel tartott előadásán vehettek részt az érdeklődők. „A had és államvezetés kölcsönhatásai”-ról Mayer Csejkovits Károly ny. áll. Vezérkari szolgálatot teljesítő (vkszt.) ezredes értekezett, míg egy héttel később Dr. Zsemberi Gyula egyetemi tanár „A turistaság és a cserkészlet” összefüggéseit vizsgálta.⁹

Talán az év elejei, vagy a farsangi időszaknak köszönhető, de ebben a hónapban a kaszinói élet pezsgésére, fokozatos javulására következtethetünk több szempontból is: az igazgató naptárjegyzetét megvizsgálva látható, hogy a havi elfoglaltság, illetve a kaszinó február havi rendezvényeinek megközelíti a negyvenet. Nem csak a mennyiségi kínálat, de a minőség is javult, amit a látogatói létszámra vonatkozó megállapítások is alátámasztanak. „Már kora

⁶ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. május, 5. o.

⁷ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. február, 8. o.

⁸ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. február, 5. o.

⁹ Uo. 7. o.

délután megtelnek tagjainkkal a különféle klubszobák, melyek nagyobb kényelmet és zavartalanabb szórakozást nyújtanak (sic!) mint a zajos, drága és füstös kávéházak.”¹⁰

A tisztii kaszinó elismertségét jelzi, hogy a Mária Terézia rend lovagjainak díszvacsora helyszínéül ezt az intézményt választották. (Ez az 1753-ban alapított és hatalmas tiszteletnek örvendő rend, – amely összesen 24 magyar lovagot számlált –, a kimagasló katonai érdemek jutalmazására jött létre és az Arany Gyapjas Renddel egyenrangúnak számított. – P. F.)¹¹

A márciusi hónap a rendezvények számát tekintve jóval szerényebb képet mutat, mint a február. A kaszinói élet azonban továbbra is meglehetősen mozgalmas, a kaszinótagok pedig aktívak. Ezt támasztja alá az is, hogy a kaszinótagok nagy létszáma miatt, valamint tekintettel arra, hogy a biliárdszobába több asztal már nem fért be, kénytelenek voltak intézkedni arra, hogy az asztalokat csak kaszinótagok használhassák. Vitathatatlanul a tagság aktivitásának köszönhető, hogy a 22-én megrendezett úgynevezett műkedvelők estéjén a kaszinótagok családtagjai mutattak be egy egyfelvonásos komédiát, valamint egy kétrészes bohózatot és egy melodramát. A produkciókban természetesen a kaszinó zenekara is közreműködött. Az est, szokás szerint táncmulatsággal fejeződött be.

A szolgáltatások bővítése érdekében márciustól Dr. Hanasievics Oszkár ny. vezértörzsorvos személyében egy egészségügyi tanácsadó megbízásával próbáltak konzultációs segítséget nyújtani az arra rászorulóknak. A rendelkezéseket a tagok szerda délutánoként 5 és 6 óra között vehették igénybe, térítésmentesen.¹²

Szintén ebben a hónapban született megállapodás a Magyar Turista Egyesülettel is, amelynek értelmében az általa szervezett turistaprogramokat a Kaszinó tagjai is látogathatják, illetve a beszámolókon, előadásokon is jogosultak részt venni.

Ez a hónap sem múlhatott el zene és dal nélkül, ugyanis Fricsay Richárd zeneügyi igazgató vezényletével, az 1. honvéd gyalogezred zenekara és a Városi Színház énekművészeinek közreműködésével nagyszerű hangversenyt rendeztek a kaszinó nagytermében. A március 08-án tartott estély sikeréről az egész városban beszéltek. A vendégművészek, Földessy Arnold gondokaművész, Báthy Anna és Darvas Ibolya operaénekesnők szinte elbűvölték a közönséget, akik tapsorkánnal fejezték ki köszönetüket.¹³

A vitéz Kary Béla ny. altábornagy által tartott „tudományos szónoklataim” túl, az ismeretterjesztő előadások sorában elsőként „Az Alföld tereptypusai” (sic!) címmel dr. Strömpl Gábor, a Magyar Királyi Katonai Térképészeti Intézet tagja tartott tájékoztatót. A sort folytatta Jász Géza, a Magyar Turista Egyesület alelnöke „A Bakony” című előadásával. Ez utóbbi érdekessége volt, hogy a beszámólót vetített képek és a budai dalárda kísérte. Dr. Strömpl Gábor volt az első, aki a kaszinóban az előadásához légi felvételeket használt illusztrációknak.

A heti rendszerességgel megtartott katonai témájú tájékoztatókat Horváth László vkszt. alezredes „A harckocsik alkalmazása és a jövő harcászata” című előadása kezdte. Ezt követte „A kis háború” címmel vitéz nagymegyeri Raics Károly ny. altábornagy előadása, majd Knauz Ferenc vkszt. ezredes „Conrád” címmel tartott ismeretbővítő foglalkozást.¹⁴

A széles spektrumban működő kaszinónak azonban akadtak bírálói, ellenzői is, akik hajlamosak voltak az intézmény rossz hírét kelteni. Erre mintegy cáfolatként született az

¹⁰ Uo. 10. o.

¹¹ Uo. 12-13. o.

¹² Országos Tisztii Kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. március, 7. o.

¹³ Uo. 1. o.

¹⁴ Uo. 5. o.

alábbi néhány sor, a Kaszinó Lap márciusi számában: „Mit nyújt a Kaszinó a tagjainak? ... Kényelmesen berendezett klub- és társalgóhelyiségekben 120 különféle újság, telefonhírmondók, játékok, zenetermeinkben zongora... díjtalanul állnak rendelkezésre. Tanácstermünk mindennemű összejövételre és tanácskozásra ingyen igényelhető. Minden héten 1-1 ismeretterjesztő előadás tartunk, melyre a belépés díjtalan. Kb. 15 000 kötettel bíró könyvtárunk, évi 4 pengő koptatási díj fejében, vagy kölcsönzésenként 20 fillérért... Évente sok üzlethez, színházhoz és intézményhez adunk ki 10-50%-os kedvezményes jegyutalványt ... Hangverseny, mozi- és színházelőadásaink látogatását tagjainknak a lehető legmérsékeltébb áron biztosítjuk... családi táncösszejöveteleket tartunk, melyek a mai nehéz gazdasági viszonyok mellett a költséges bálakat vannak hivatva pótolni. A jóléti tagokat, hadiözvegyeket és hadiárvaikat évenként (sic!) kb. 2000 pengő erejéig támogatja a Kaszinó.”¹⁵ Jogos a vezetőség felháborodása, hiszen ennyi kedvezményt kapni, ilyen alacsony tagdíjat fizetni egyetlen hasonló színvonalú budapesti vagy vidéki intézményben sem lehet.

Az áprilisi hónap kiemelkedő eseménye volt Gellér Alfréd, a Tiszti Vívó Club kiváló vívómesterének 25 éves jubileumi ünnepe. Az ünnepelt, aki az 1924-ben alakult klubot sikeressé tette, maga is többszörös bajnoknak számított a vívás különböző fegyverfajtaiban. „Pompás pedagógiai érzéke és fölényes tudása – melyhez úri modora is hozzájárult – a legtökéletesebb mesterré avatták őt.”¹⁶ A rendezvényen a Tiszti Vívó Klub március 28-ai közgyűlésén díszelnökké választott v. jákfai Gömbös Gyula honvédelmi miniszter is részt vett.¹⁷ Az április 21-ei sportünnepélyt követően a Nemzetközi Női Törverseny döntőjének megrendezésével is tisztelegtek a mester előtt. A 2 pengős belépő ellenére a rendezvény helyszíne zsúfolásig megtelt. Ezen ünnepi alkalomból leplezték le Tersztyánszky Ödön ezredes vívóvilágbajnokot ábrázoló portrét is.¹⁸

Gazdasági válság ide vagy oda, a női divat a viszonyoktól függetlenül az érdeklődés középpontjában marad. Ezt az igényt volt hivatott kielégíteni az április 12-én este megrendezett úgynevezett „Nagy Tavaszi Divatbemutató”, ahol a legújabb kollekciók bemutatása alatt a kaszinó zenekara nem csak az „aláfestő” zenéről gondoskodott, hanem karnagyuk vezetésével hangversenyt is adott.

Április hónapban is folytatódtak az ismeretterjesztő előadások. A második emeleti díszterem adott helyet a 7-én megtartott „A kis háború” című előadásnak, amit nagymegyeri Raics Károly ny. altábornagy tartott, majd 14-én „Mussolini és Magyarország” címmel dr. Szekeres László hírlapíró adott elő. Dr. Cholnoki Jenő egyetemi tanár április 21-én „A Kaukázus”-ról tartott nagysikerű, vetített képekkel színesített előadást.

Az eddig is „húzó ágazatnak” számító mozi népszerűségét növelendő, bővítették a szolgáltatásokat. Azért hogy a sorban állás megszűnjön, a délutánonként és vasárnap délelőtt működő pénztárak számát megduplázták, továbbá az előadások előtt meghosszabbították azok nyitva tartását. Szintén a mozivendégek színvonalas szórakozásának biztosítását, illetve a visszaélések megakadályozását célozta az a kezdeményezés is, ami a személyre szóló fényképes meghívók bevezetésére vonatkozott. Az április hónapban megduplázott számú mozipénztárakkal kapcsolatban májusban az a terv is született, hogy azokat az emeletről a

¹⁵ Uo. 6. o.

¹⁶ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. április, 2. o.

¹⁷ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. május, 7. o.

¹⁸ Uo. 1. o.

földszintre a kapubejárat alá telepítik át. Ezzel a jegyelővételeknél megszűnik a fölösleges lépcsőzés, és csökkent a folyosó és lépcsőház igénybevétele is.¹⁹

A március hónapban megkötött megállapodás értelmében áprilistól folyamatos túraprogramokat biztosítottak az érdeklődőknek. A Magyar Turista Egyesület havonta 2-3 érdekes kirándulással is segítette a kaszinó munkáját, ahol az érdeklődők nemcsak fizikai edzettséget, hanem jelentős ismeretanyagot is szervezettek a programokon.

A kulturális jellegű alkalmakon kívül különböző fontos protokolláris és egyéb rendezvények helyszínévé is igénybe vették a kaszinót. Például Horthy Miklós 10 éves kormányzói jubileumának alkalmából díszebédet rendeztek. A volt 85. gyalogezred tiszti karának gyűlését, a Przemysl-i hősök szoborbizottságának gyűlését, a HM 4. osztályának társasvacsoráját, valamint a 69. gyalogezred szobormű ülését is a kaszinóban tartották. Ezen kívül magánjellegű, családi estélyek, nászlakomák megrendezéséhez is helyet biztosítottak a 3850 fő taglétszámú intézményben.²⁰

A kaszinó nagy dísztermének 1929. évi átalakítási munkálatainál nemcsak az esztétikára és a művészi megjelenésre fordítottak gondot, hanem a tűzbiztonság magas fokát is biztosították. Az óvintézkedések, amelyet kellő gondossággal és előrelátással hoztak meg, garantálták, hogy a terem nemcsak a szépség, de biztonsági szempontjából is kifogástalan legyen. „Ezt különben a színpadra vonatkozólag – az átvételkor jelen volt tűzoltóparancsnokon kívül – maga az ország egyik legkiválóbb színháztekintélye: dr. Hevesi Sándor a Nemzeti Színház igazgatója is beismerte, midőn kijelentette, hogy ez Budapest egyik legszebb és legmodernebbül berendezett kis színháza, s örülne, ha a Kamara Színház színpada ilyen lenne.”²¹

A kaszinó fővárosban kivívott presztízsét bizonyítja, hogy a kaszinótagok az arcképes igazolványaik felmutatásával számos budapesti kulturális intézményben, illetve szolgáltatást végző cégnél jelentős, esetenként akár 50%-os kedvezményben is részesültek. Volt ezek között vegytisztító, cipőüzem, gyógyfürdő, fényképész, fodrász, stb. A kedvezmény még a Nemzeti Lovarda által szervezett lovaglókutatásra is vonatkozott.

Az 1930-as évben is lehetőség adódott arra, hogy a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Balatonszabadi üdülőtelepén hat teljes héten át ingyenesen üdültessek 6 rászoruló kaszinótag gyermekét. A júliusi és augusztusi üdülésekhez szükséges kérvényeket május hónapban nyújthatták be a kaszinó elnökségéhez. Az üdültetési igény benyújtásához az idei évben is alapkövetelménynek számított a tagdíj időbeni befizetése.²²

Május hónapban a kaszinó elnöksége elhatározta, hogy egy nagy vegyes kórus, valamint műkedvelőkből álló zenekar létrehozását kezdeményezi. A művészeti csoportokba történő jelentkezést május 31-ig tették lehetővé. A határidő azonban rövidnek bizonyulhatott, mert a műkedvelő csoportok létrejötte ebben az évben nem valósult meg. Hasonló végeredménnyel járt az Elnökség „Nyári Kaszinó” létesítéséről szóló elképzelése – vagyis hogy az üdüléshez a fővárost elhagyni nem tudók részére egy szép parkkal ellátott villa bérlésére lenne szükség – a magas anyagi ráfordítások miatt azonban nem realizálódott.²³

¹⁹ Uo. 5. o.

²⁰ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. április, 5-6. o.

²¹ Uo. 7. o.

²² Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. május, 4. o.

²³ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. június, 4. o.

Szintén májusban bonyolították le a büszkeségre okot adó országos hölgytörvívóbajnokságot, amit a 10 induló közül Bogen Erna a Tiszti Vívóklub (TVC) bajnoknője nyert meg. A 2. helyezett Tary Gizella és a 7. helyezett Lochmann Frigyesné is a TVC versenyzője volt.

A márciusban megkötött megállapodás eredményeként május 2-án megalakult az Országos Tiszti Kaszinó turistacsoportja. A belépés kaszinótagoknak, azok hozzátartozóinak és vendégeiknek ingyenes volt. Ettől kezdve élénk túraélet indult. A hazai célállomásokon túl külföldi utak szervezésére is vállalkoztak. Elsőként szeptemberben egyiptomi, közel egyhónapos kedvezményes tanulmányútnak számító kiránduláson vehettek részt az érdeklődők.

A Bertha István hadnagy nevével fémjelzett zenekar szerződése júniusban lejárt. A magas művészi színvonalra emelt Kaszinó zenekart ezt követően Fricsay Richárd zeneműigazgató zenekara váltotta. Fricsay neve garancia volt a magas művészi színvonalhoz.²⁴ A zenekar az 1. honvéd gyalogezred zenekarának egy részlegéből verbuválódott.

1930. június 29-én vasárnap 21 órai kezdettel a honvédelmi miniszter a Hadsereg Sporthét befejeztével a kaszinó összes termében fogadóestélyt tartott. A miniszter fogadta a királyi hercegeket és minisztereket, amíg a kormányzat, a társadalmi és sportélet vezetőit a miniszter képviselőjében vitéz schöndorni Schönner Odiló altábornagy, a sporthét rendezőbizottságának elnöke köszöntötte. A díjak átadása előtt a miniszter méltatta a rendezvénysorozat jelentőségét. Az 1000 főt meghaladó létszámú ünnepség és az azt követő táncmulatság késő éjjelig tartott.²⁵ Posch Béla földszinti vendéglős a június 29-ei fogadóestélyért dicsérő átíratot is kapott a honvédelmi minisztertől. A június 21-29. között lezajlott sporteseményről filmet is készítettek, amit október 21-én 18 órai kezdettel mutatták be a nagy díszteremben. Az eseményen a fővárosban állomásozó tisztek jelentős hányadán túl részt vett Albrecht királyi herceg, dr. Scitovszky Béla belügyminiszter, báró Wlassics Gyula a felsőház, és Almássy László a képviselőház elnöke. A vetítésen megjelent a kormányzó és a honvédelmi miniszter is.²⁶

A kaszinóban az 1923. évi összevonás óta tulajdonképpen 2 könyvtár állt rendelkezésre egységes vezetés alatt. A Tiszti Kaszinó Könyvtára a szépirodalmi művekre, a Hadtörténelmi Levéltár Nagykönyvtára pedig a tudományos művekre, katonai szakmunkákra szakosodott. A kaszinóépületnek és a Lobkowitz laktanyának egymáshoz csatlakozó 14 termében összesen 25 871 mű sorakozott a pocokon, mintegy 60 000 kötetben. Ebből 15 681 a tudományos mű, és 10 190 a szépirodalmi. Az éves gyarapodás a vizsgált évadban 2616 mű volt, mintegy 3650 kötetben. A kölcsönzési forgalom 1929/30-ban 33 664 kötetet tett ki. Ezek a számok méltán tették büszkévé a kaszinó vezetőségét, hiszen ez a forgalom megközelítette az akkori berlini Központi katonai könyvtár forgalmát, és négyszeresen felülmúlta a varsói Központi katonai könyvtárét. Ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy a személyzet létszáma csupán a berlininek egyharmada és a varsóinak a fele volt, akkor még inkább érthető az elégedettség. Igaz azonban az is, hogy a tudományos rész költségvetési fedezete jelentősen csökkent, miközben a szépirodalmi rész azonban jelentősen fejlődött, amelyről októberben szépirodalmi könyvjegyzéket is kiadtak.

²⁴ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. szeptember, 8. o.

²⁵ Uo. 7. o.

²⁶ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. november, 5. o.

A válság eredményezte kényszer azonban jelen volt, mert a földszinti helyiségek bérleti díját – a rossz gazdasági viszonyokra való tekintettel – a bérlők kérésére november 1-jéig 20%-kal kényszerültek csökkenteni.

Változások történtek a vezetésben is. Miákich Alajos ezredes az egyesület igazgatója augusztus 1-jétől nyugállományba került, aki 1920 óta működött az egyesületnél mint titkár, később, mint igazgató. A kaszinónak a „kommunizmus, valamint a román megszállás okozta romhalmazból való felépítése, nagyarányú fejlődése, valamint a tisztikar és a társadalom előkelő köreiből való népszerűsítése körül maradandó érdemeket szerzett. Utódja csalticzi és váli Vály Miklós alezredes lett.²⁷

1930-ra, egy évvel a hangosfilm Budapestre érkezése után, a fővárosi és környékbeli mozik közül kb. 50-ben rendszeresítették az új típusú vetítőberendezést. A kezdetben kétkedéssel fogadott hangos film hatalmas karriert befutva nálunk is „legyőzte” a némát. Az USA-ban már négy éve megjelent és tömegesen elterjedt technikai csodával immár a magyar filmbarátok is megismerkedhettek, és a némafilm hosszú időn át tartó népszerűsége folyamatosan csökkenni kezdett. A kaszinó elnöksége által január 14-ére összehívott választmányi ülésén úgy döntöttek, hogy az elnökség a hangos film bevezetésére vonatkozó előkészületeket végezze el, és a májusi közgyűlésen terjessze a tagság elé elfogadásra. A kaszinó vezetősége májusban úgy döntött, hogy 8 évi üzem után hangosfilmvetítésére alkalmas eszközöket vásárol, és szeptember 1-jétől áttérnek a hangos előadásokra. Azt tervezték, hogy a változtatás a mozilátogatók szempontjából nem jár majd plusz költségekkel.²⁸

A vezetés a májusi döntés ellenére – anyagi megfontolások miatt – szeptemberben úgy határozott, hogy későbbre halasztja a lejátszó-berendezés beszerzését.

A pénzügyi nehézségek ellenére, újtó szándékkal, a tudományos és ismeretterjesztő előadások színvonalának emelése érdekében – a tudományos bizottság javaslatát figyelembe véve – az előadások megtartásáért cserébe, tiszteletdíj fizetését határozták el. Az évente betervezett 15 előadásért 300-300 pengő tiszteletdíjat terveztek fizetni a pályázóknak.²⁹ A kaszinó elnökségének felhívására végül is 60 előadó 81 előadási témával jelentkezett. A tudományos bizottság úgy döntött, hogy az új évadban a tervezett 15 helyett 24 előadás megtartását támogatja. A kitűzött jutalombdíjak kifizetése azonban csak a két példányban leadott előadások pártatlan szakértők általi véleménye után volt lehetséges. A legjobb előadásokat a Kaszinó Lapban is leközölték. A 24 előadáson felül a Magyar Földrajzi Társaság is tartott egyes pénteki napokon előadásokat.

Az 1930/31. évi idenytől a mozielőadások kezdési idejét vasárnap, hétfő, szerda és csütörtöki napokon délután 5 és este 8 órára módosították fél 6 és fél 9-ről. Az új évadban 1931. január 1-jétől a belépési jogosultság ellenőrzési mechanizmusának javítása érdekében arcképes mozi-meghívók bevezetéséről döntöttek, valamint elhatározták, hogy a vendégmeghívási rendszer helyett is új, fényképes igazolvánnyal való belépési rendszert vezetnek be.³⁰ Ezt a szisztémát kisebb módosításokkal hosszú évekig alkalmazták.

²⁷ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. október, 4. o.

²⁸ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. június, 1. o.

²⁹ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. szeptember, 4. o.

³⁰ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. október, 2. és 6. o.

A Tiszti Vívóklub az új évadban szeptember 15-én ismét megkezdte működését. A kaszinótagok éves tagdíja 12, a családtagoké 16, míg a rendkívüli tagoké 60 pengő volt. A tagdíjon felül 10 pengőt a beiratkozásért, és 8 pengőt a szekrény bérléséért kellett fizetni.³¹

Októbertől ismét folytatódtak vitéz gyergyószentmiklósi Kary Béla ny. altábornagy „tudományos” előadásai, melynek első alkalommal „A békeszerződések politikai elmélete és a trianoni gyakorlat” címet választotta. Az ismeretterjesztés apropóján „A Tűzhányóhegyek”-ről Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanártól, majd pedig Kéz Andor tanár előadásában Nansen sarkkutatóról hallgathattak előadást az érdeklődők.

Az új évad indításakor – a rossz szándékú megjegyzések és híresztelések megelőzése érdekében – ismételten fel kellett hívni a figyelmet, illetve tisztázni kellett, hogy a termék általánosan alkalmi célokra (katonai tudományos és tiszti társadalmi célokra, estélyek, esküvők stb.) igényelhetők. A főleges viták elkerülése érdekében is tisztázni kellett, hogy szolgálati célokra történő igénybevételre a Honvédelmi Miniszter 7796. Eln. 1924.sz. rendelete értelmében csak külön írásos engedély alapján van lehetőség.³²

Ismét beindultak a szakkörök, tanfolyamok, mint például a sakkjátékoktatás több, 4 hetes tanfolyam keretében jelentős kedvezménnyel, a kedvezményes táncanfolyamok kedd és péntek este 9-11 óráig kaszinótagoknak havi 5 pengő és 50 fillér zenedijért. Nyelviskolát a Kaszinó ettől az időponttól nem tartott fenn, de a „NYUKOSZ” nyelviskolájában kedvezményesen tanulhattak a kaszinótagok és azok hozzátartozói. Novembertől újra indultak a szombatesti családi táncösszejövetelek a második emeleti kis díszteremben, valamint a tudományos és ismeretterjesztő előadások. Novemberben kizárólag Kaszinótagoknak háborús témákból zártkörű előadást tartottak Pávai Mátyás Sándor ny. altábornagy „Szemelvények a világháború utolsó fejezetéből, összeomlás” címmel és nagybaczoni Nagy Vilmos vkszt. ezredes, „Részletek a diplomácia háborújából, 1914 július” címmel. Dr. Hanasievicz Oszkár ny. tábornok, orvos, egyetemi magántanár „A világháború hadisebészeti tanulságai”-ról, míg Szentnémedy Ferenc vkszt. százados a „Repülők harcéljárása, működésük befolyása a harcászatra és hadászata” témaköréről tartottak beszámolót.³³

November 29-én művészetet tartottak „Vidám est” címmel. A fellépő művészek most is a fővárosi művészvilág kiválóságai közül rekrutálódtak, és remek műsorral szórakoztatták a közönséget.³⁴

A kaszinó tagjai részére november 1-jétől – az állami színházak kivételével – valamennyi budapesti színházba és hangversenyre érvényes kedvezményes utalványok vásárlására nyílt lehetőség. Az egy hétre érvényes utalvány ára 10 fillér volt, amelyeket a színházi pénztárakban tudtak beváltani. Ez volt az első lépés az elővételi rendszerű színházjegyjegyre való létrehozásához.

A könyvtár szépirodalmi könyvállománya az év folyamán jelentős mértékben gyarapodott. Novemberre a magyar nyelvű művek száma 5083 műre és 5869 kötetre, 4716 német nyelvű műre 6702 kötetben, 935 francia nyelvű műre 1128 kötetben, és közel 500 angol, olasz, valamint eszperanto műre növekedett. Összesen 11 136 mű 14 166 kötetben állt az olvasók

³¹ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. szeptember, 7. o.

³² Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. október, 3. o.

³³ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. november, 2-3. o.

³⁴ Országos Tiszti kaszinó-lap III. évfolyam, 1931. január, 10. o.

rendelkezésre. Meglepő, hogy a német nyelven íródott művek száma ugyan már nem, de a kötetek száma még mindig meghaladta a magyar nyelvűekét.

A december 13-án megtartott évváró közgyűlés után újabb pályázati felhívást adott ki a kaszinó elnöksége tudományos munkák készítésére két kérdéskörben. Az első témakör: „Az erkölcsi erők jelenléte nemzeti szempontból és azoknak gyakorlati átvitele a nemzet életébe.” A másik: „Valamely, a török hódoltság korában vagy azóta 1849-ig bezárólag szerepelt tetszés szerint választott magyar hadvezér egy bizonyos hadi tettének méltatása, akiről katonai szempontokat tárgyaló összefoglaló munka még nem jelent meg.” A nyertesek 1000-1000 pengő jutalomban részesülnek. A pályamunkák beadási határideje a következő év április 30-a volt.³⁵ Szintén a közgyűlésen döntöttek a különféle bizottságok vezetőit illetően is. Ennek eredményeként – saját kérésükre – nagybaconi Nagy Vilmos vkszt. ezredes helyett a Tudományos bizottság élére Werth Henrik tábornok, Pávai-Mátyás Sándor ny. altábornagy helyett a Vigalmi bizottság élére gróf Takács-Tolvay József altábornagy, és a Gazdasági bizottság vezetői helyére Tattay Tamás ny. tábornok kerültek.³⁶ Az ügyvezető igazgató beszámolójában hangsúlyozta, hogy az egyesület a tudomány terén előkelő szerepet tölt be, amit az is jelez, hogy az előadásokon a tudományos élet színe-java képviselteti magát. Így a mértékadó polgári társadalom előtt is elismert a tisztikar belső értéke és műveltsége. Büszkén számolt be arról is, hogy a kaszinói estélyek polgári közönsége a legelőkelőbb társadalmi rétegekből kerülnek ki.³⁷ A gazdálkodásra vonatkozóan megnyugtatóan jelenthette a tagságnak, hogy a nehéz viszonyok ellenére az egyesület 20 000 pengő megtakarítással rendelkezik.

December hónapban a tudományos és ismeretterjesztő előadások témái között ismét találunk háborúról szóló elemzéseket, amelyeket „Miért veszítettük el a világháborút tengerészeti szempontból nézve”, valamint „A milliós hadseregek kihatása a vezérre és a csata tervezetére” címmel tartottak meg.

Az év utolsó és egyben kiemelt rendezvényei a Mikulás- és a Szilveszterestek voltak. A Mikulásesten Révész Dezső gyermekművész-társulata szórakoztatta a nagyérdeműt, majd este 11 óráig gyermektánc, utána a felnőttek hajnalig tartó táncmulatsága következett. Szilveszterkor nagyszabású kabaré-előadást láthattak a résztvevők neves fővárosi művészek (Berky Lili és Gózon Gyula) közreműködésével. Az ősztendőt egy szebb és gazdagabb újév reményében kuplékkal, szonokkakkal, bohóctréfákkal, tombolával és reggelig tartó táncmulatsággal búcsúztatták.³⁸

Összegzés:

A m. kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete működését tekintve az 1920-as évek második felétől felvett egy ritmust, felvett egy fordulatszámot, amit többé-kevésbe tartani is tudott a működése egész időtartama alatt. Kivételt jelentenek ez alól a gazdasági világválság időszakának évei, főként 1931-1933.

Meglepő módon az 1930-as évben szinte semmiféle visszaesés nem érzékelhető. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy még tartott a lendület, de lehet az is, hogy – az ország viszonylagos gazdasági elmaradottsága miatt némi késéssel „gyűrűzött” be a válság, így – a

³⁵ Országos Tiszti kaszinó-lap II. évfolyam, 1930. december, 2. o.

³⁶ Országos Tiszti kaszinó-lap III. évfolyam, 1931. január, 9-10. o.

³⁷ Uo. 7. o.

³⁸ Uo. 3. o.

honvédelmi vezetés kiegészítő támogatásokkal tarthatta fenn a színvonalat. Erre enged következtetni az is, hogy a tudományos és ismeretterjesztő tevékenységet ettől az évtől plusz juttatásokkal is elismerték, illetve tervezték jutalmazni a következő évre vonatkozóan is. Ehhez az elhatározáshoz persze minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy a katonai témájú előadások még inkább elsőbbséget élvezhessenek a tudományos témák, illetve az ismeretterjesztés vonatkozásában. Már a vizsgált évben is érezhető a szándék, hiszen a megtartott előadások több mint a fele hadtörténelemmel, katonaföldrajzzal, hadvezetéssel, valamint az első világháború hadi és katonapolitikai kérdéseinek feldolgozásával foglalkoztak, nem megfélemlítve a korszerű harcéljárások bemutatásáról és elemzéséről sem. Ezen alkalmak fontos szerepet töltek be a korszerű tudás elsajátításában, a tisztii állomány felkészítésében.

A kaszinó kiemelt rendezvényein ebben az évben is gyakran személyesen megjelent a politikai, katonai és társadalmi vezetés számos képviselője, ami tovább erősítette az intézmény stabilitását.

A bérbe adott helyiségek bérleti díjaiból befolyt összeg csökkent ugyan, de a mozi továbbra is jól prosperált. A hangosfilmre történő áttérés nem valósult meg ugyan ebben az esztendőben, de ez véleményem szerint nem csak a pénzhányagnak, hanem sokkal inkább az alapos megfontoltságnak volt köszönhető. Az elnökség kivárt, és talán nekik volt igazuk, mert a technikai fejlődésnek köszönhetően – egy kicsivel később ugyan – az akkor legmegbízhatóbb és legmodernebbnek számító vetítőeszközt szereztek be.

A taglétszám, ha minimálisan is, de növekedett.

Az év folyamán több mint 40 alkalommal rendeztek előadásokat komoly és elismert szakértők, szaktekintélyek és magas rangú/beosztású katonák közreműködésével.

A jól megkötött szerződéseknek köszönhetően a tagok minimális költségen színházi és zenei élményekhez juthattak nem csak a kaszinóban, de a főváros egyéb színházaiban és hangversenytermeiben is. A kaszinó szépirodalmi könyvtára jelentősen gyarapodott, ami az olvasói létszám emelkedését is eredményezte. Az olcsó táncestélyek szervezésével kiváltották a drága bálakat, és ezzel eredményesen szolgálták és erősítették a társasági életet. Az egyéb szolgáltatások skálája a turistaegylet létrehozásával, a különféle tanácsadások bevezetésével és a különböző tanfolyamok életre hívásával és fenntartásával tovább szélesedett. Megindult az önszerveződés, a tagok hozzátartozói színjátzó körben egyesülve több alkalommal is színvonalas műsor előadásával „jutalmazták” magukat és hozzátartozóikat. Megszűnt ugyan néhány eddig működtetett tevékenységi kör, mint pl. a nyelvképzés, valamint nem sikerült a zenekarra és énekkarra vonatkozó kezdeményezés sem, de ennek ellenére azt hiszem, elmondható, hogy a kaszinó 1930-ban – a pénzügyi nehézségek ellenére - eredményes évet tudhatott maga mögött. Divat volt kaszinóba járni, és Tisztii Kaszinó tagnak lenni továbbra is megtiszteltetésnek számított a civil szférában.

Majer Milán r. százados

A RENDŐRSÉG TERRORELHÁRÍTÓ MUNKÁJA A NEMZETKÖZI ÉS HAZAI JOGI SZABÁLYZÓK TÜKRÉBEN

Alábbi cikkemben ismertetni kívánom a magyar rendőrség terror ellenes munkájának jogi szabályzóit, illetve az ezzel kapcsolatban létrejött szervezeteket, kitérek a gyakorlatban betöltött szerepükre, illetve Németország, Ausztria és Magyarország büntető törvényeinek a terrorcselekményekkel kapcsolatos azonosságaira és eltéréseire. Kulcsszavak: rendőrség, terrorizmus, Európai Unió, együttműködés, nemzetközi szervezet.

THE POLICE COUNTER-TERRORISM WORK OF THE INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL CONTROLS THE MIRROR

I would like to describe my article following the Hungarian police anti-terror work of regulators in the legal and established organizations in this context, I discuss their role in practice, and Germany, Austria and Hungary, criminal laws relating to the terrorist attacks of the similarities and differences.

Keywords: police, terrorism, European Union, cooperation, international organization.

A rendészetben eddig egy Európai Unió közös döntéshez minden tagállam ratifikációjára volt szükség, azonban most már nem kötelező ez, és nincs lehetőség alkalmazni a „vérszék meghúzásának” elvét, mert az Európai Unió Tanácsa (3) közvetlenül is dönthet. A Liszaboni Szerződés (4) miatt most már közvetlenül hatályos joganyagot alkothat a tanács rendőri együttműködéssel kapcsolatban is.

A magyar rendvédelemben szükséges egy egységes, Európai Unió (1) rendvédelmi komplex, jogalkotói és jogalkalmazói megegyezés a közös információgyűjtő, megismerő és megelőző tevékenységre, nem csak a soros elnökség miatt, hanem NATO (2) tagságunkból fakadó már emelkedett szintű terror fenyegetettségünk miatt is.

A Stockholmi Program (5) külön kitér a terrorcselekmények üldözésére is, és meghatározza hogy a terrorizmust megelőzni, üldözni és reagálni kell rá.

A terrorcselekmény nem jogi, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen oktatott meghatározása több szempontból:

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szerint "Az erőszak alkalmazása politikai célból, azzal a szándékkal, hogy félelmet keltsen az állampolgárok körében." (6)

Más megközelítésben: "Egyének és kis csoportok részéről elkövetett, előre eltervezett politikai indíttatású erőszak, – általában nem katonai célpontok ellen – azzal a szándékkal, hogy a közvéleményt befolyásolja".

Az amerikai védelmi minisztérium (7) álláspontja szerint: "Erőszak, vagy azzal való fenyegetés előre tervezett alkalmazása, azzal a szándékkal, hogy a kormányzatot, a társadalmat megrendítse, vagy megpróbálja megfélemlíteni, vallási, politikai vagy ideológiai célok elérése érdekében."

A Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) (8) megfogalmazása szerint: "Erő vagy erőszak jogtalan alkalmazása, a kormányzat vagy személyek ellen, azzal a céllal, hogy a közvéleményt megfélemlítse, megrendítse a kormányzatot, politikai, vagy társadalmi célok elérése érdekében".

Netanjahu (9) – egykori izraeli miniszterelnök – szerint: "A terrorizmus a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani."

A magyar rendőrség terror cselekmények elleni tevékenysége:

A Stockholmi Program lehetőségei és ajánlásai alapján az Európai Unión belül először Magyarországon, létrejött egy profil tisztán terror ellenes szervezet, a Terror Elhárító Központ. (10) A terrorizmus szemszögéből tekintve munkájuk célja a terrorcselekmények megelőzése, felderítése, felszámolása, a cselekmény folyamatainak megismerése, körözött

személyek elfogása és nemzetközi együttműködések, melyek keretein belül részvétel az Európai Rendőr Iroda (European Police Office - EUROPOL) (11) és az Európai Rendőr Kollégium (European Police College - CEPOL) (12) terrorizmus elleni nemzetközi munkájában. Eredményeiről még nem lehet beszámolni, a szervezet frissességére tekintettel. Az ott dolgozó nemzetközi kapcsolattartók elmondása alapján a szándék megvan az egységes, nemzetközi fellépés kidolgozására, reméljük ez a gyakorlatban is realizálódni fog az ilyen egységek között.

A Schengeni Szerződés alapján sikeresen működnek a kapcsolattartó pontok, Győr-Moson-Sopron megyében (13) a hegyeshalmi és rajkai központ. Az itt szolgálatot teljesítő kollégák foglalkoznak a halasztást nem tűrő információcserét igénylő ügyekkel, köztük a terrorcselekményekkel kapcsolatos információk védett vonalon történő továbbításával.

A gyakorlatban az operatív módszerek alkalmazása során a központi, ORFK szervek bonyolítanak mindent, a határon való átlépést közvetlenül megelőzve kapcsolódnak be a kapcsolattartó szervek munkatársai oly módon, hogy a részt vevő országok végpontjain, az áthaladókkal közvetlenül találkozó, az aktuális szakmai nyelvet legjobban beszélő kapcsolattartó ügyeltesek védett vonalon beszélnek meg a szükséges eljárásokat.

Egy esetlegesen bekövetkező terrorcselekmény bekövetkezése esetén a mára megcsontított bűnügyi technikai osztályok igazságügyi szakértők híján nincsenek teljesen magukra utalva, ugyanis egy 2009-ben született megállapodás alapján (14) a terrorcselekmények helyszíni szemléit az adott hely szerint illetékes Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztálya, illetve a BRFK Bűnügyi Technikai Osztálya, valamint a Nemzeti Nyomozóiroda munkatársai közösen végzik, majd a nyomozati szakban is közreműködik az NNI az MRFK Bűnügyi Osztályával. Illetve készült egy oktatási anyag is az ilyen jellegű cselekmények helyszíni szemléivel és nyomozásával kapcsolatban.

További eljárások kerültek kidolgozásra, ugyanis a fentebb említett Terror Elhárító Központ is foglalkoztat a fővárosban nagyobb, míg a megyeszékhelyeken kisebb nyomozó csoportokat, akik a Nemzeti Nyomozóirodába betagoltan végzik munkájukat, így tehát még egy csoportot be lehet vonni az ügybe egy esetleges terrorcselekmény bekövetkeztekor, vagy megelőzésekor.

Mind a Lisszaboni szerződés, mind a Stockholmi Program állásfoglalást fogalmaz meg a büntető jogrendszer egységesítésére, európai uniós bírók és ügyészek létrehozására, illetve képzéseket ajánl, valamint a meglévő jogi apparátusok képzését szorgalmazza, az egységes döntéshozatal elősegítése érdekében. Álláspontom szerint célszerű lenne, ha ez az ajánlás megvalósulna a gyakorlatban mihamarabb, hiszen az említett szervezetek munkája így tudna komplexé válni.

Továbbá ajánlás kaptak az Európai Unió tagállamai arra vonatkozólag is, hogy a büntetőjogrendszert is egységesítsék, ezáltal átláthatóbbá, gyorsabbá téve

Az alábbiakban össze kívánok hasonlítani néhány tagállamot a terrorcselekmények jogi megítélése szempontjából, annak megállapítása céljából, hogy megvalósult-e az egységes jog alkalmazásának állásfoglalása.

Az összehasonlítást nem büntetőjogi szempontból kívánom elvégezni, hanem a német, (15) az osztrák (16) és a magyar (17) terrorcselekmény fogalmainak elemeivel, a nemzetközi együttműködési szerződések függvényében.

A magyar és német büntető törvény egyezései:

1. állami, nemzetközi szervezet
2. lakosság
3. alkotmány, gazdasági és társadalmi rend
4. erőszakkal, közveszéllyel fenyegetve
5. fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény
6. cselekményt segíteni
7. emberölést elkövetve

Az 5. pont Németországban bővítetten szerepel, ugyanis említik a háborús fegyvereket, háborús bűnöket és a fegyvertörvény megszegését, illetve a 7. pont kiegészítésre került a népiirtással, ami az ország világháborúkat tekintve betöltött szerepét nézve indokolt is.

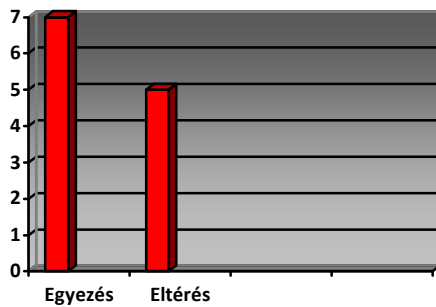
Eltérések:

magyar oldalon:

1. valamit megtenni vagy nem tenni
2. egy rendszer működése, megzavarása, megváltoztatása
3. jelentős anyagi javak
4. visszaadás feltételhez kötése

német oldalon:

1. megfélemlítés

A magyar és osztrák büntető törvény egyezései:

1. állami, nemzetközi szervezet
2. lakosság
3. alkotmány, gazdasági és társadalmi rend
4. fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény
5. cselekményt segíteni

Eltérések:

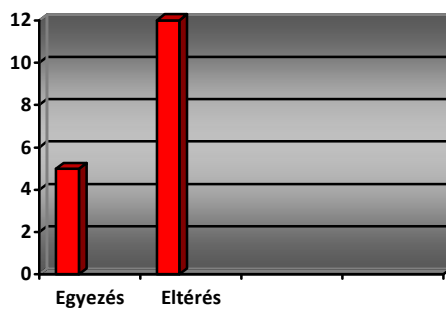
magyar oldalon:

1. valamit megtenni vagy nem tenni
2. egy rendszer működése, megzavarása, megváltoztatása

3. jelentős anyagi javak
4. visszaadás feltételhez kötése

osztrák oldalon:

1. nyilvánosság
2. adat kiszolgáltatás, korrupció
3. környezet, természet elleni bűncselekmény
4. állam tevékenysége fegyveres konfliktusban
5. kalózkodás, illetve légi jármű, repülés, platform elleni cselekmény
6. veszélyes vegyi, radioaktív, nukleáris anyag megszerzése, ezekkel kényszerítés
7. halálos készülékek alkalmazása
8. nyugdíjrendszer elemei elleni támadás

A német és osztrák büntető törvény egyezései:

1. állami, nemzetközi szervezet
2. lakosság
3. alkotmány, gazdasági és társadalmi rend
4. fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény
5. cselekményt segíteni
6. környezet, természet elleni bűncselekmény
7. erőszakkal, közveszéllyel fenyegetve

A 7. pont az osztrák törvényben bővített, mert itt meghatározzák még az emberrablást, a vagyoni kárt, súlyos testi sértés okozását.

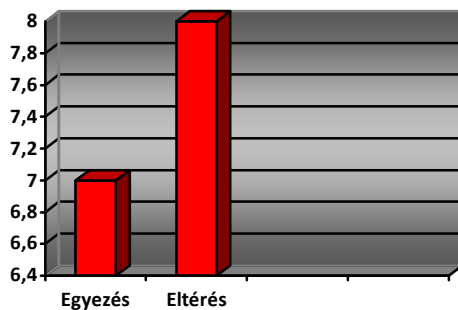
Eltérések:

német oldalon:

1. emberölés, népiirtás, emberiség elleni bűncselekmény

osztrák oldalon

1. nyilvánosság
2. állam tevékenysége fegyveres konfliktusban
3. adat kiszolgáltatás, korrupció
4. kalózkodás, illetve légi jármű, repülés, platform elleni cselekmény
5. veszélyes vegyi, radioaktív, nukleáris anyag megszerzése, ezekkel kényszerítés
6. halálos készülékek alkalmazása
7. nyugdíjrendszer elemei elleni támadás

Álláspontom szerint a büntető törvények egységesítésének ajánlása alapján fokozottabb együttműködésre lenne szükség, mert bár mindhárom említett országnak vannak további törvényei, illetve az aktuális büntető törvény is tartalmaz további elemeket más számmal, ám ezek alkalmazása bonyolultabb, mint ha „egy darab” törvényi tényállást, egy szakaszt kell átlátunk.

A terrorcselekmények folyamatainak megismerését leszámítva, mind a megelőzés, mind a felderítés halaszthatatlan nyomozati cselekményeket igényelnek, tehát kiemelkedő

tényező egy ilyen eljárás során az idő, amit egy egységes törvény rendszerrel nagymértékben lehet csökkenteni.

Fentiek alapján megállapítható, hogy folytatni kell a megkezdett együttműködési megállapodások kidolgozását, és kiemelten figyelni kell arra, hogy az együttműködés keretein belül jöjjenek is létre a meghatározott szervezetek, illetve biztosítva legyen ezen szervezetek működése, és gyorsasága. Természetesen tudomásul kell venni, hogy a fejlesztésnek van anyagi, technikai és személyzeti vonzata, de az Európai Unió soros elnökeként, (18) egy sikeres periódust követően Magyarország nagyban növelni és javítani tudná nemzetközi megítélését.

Hivatkozások:

1. www.europa.eu
2. www.nato.int
3. http://europa.eu/institutions/inst/council/index_hu.htm
4. Tájékoztatók és közlemények – Az Európai Unió hivatalos lapja 50. évfolyam, 2007. december ISSN 1725-51 8X
5. Az Európai Unió Tanácsa 17024/1/09. számú egyezménye, Brüsszel, 2009. december 8.
6. Dr. Respreger István ezredes: A terrorizmusjellemzői, az ellene való küzdelem lehetséges stratégiái (ZMNE tanulmány)
7. www.defense.gov
8. www.fbi.gov
9. Michael Borgstede: Netanjahu will dreimonatigen Siedlungsbaustopp, Weltonline magazin 2010. november
10. www.orfk.hu
11. Európai Rendőr Iroda,
http://www.europol.europa.eu/index.asp?page=facts_hu&language=hu
12. Európai Rendőr Kollégium, <http://www.cepol.europa.eu/>
13. <http://www.police.hu/gyor/sopron>
14. Megállapodás a Nemzeti Nyomozóiroda és a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztálya között 2009.
15. Német Büntető Törvénykönyv 129. §
16. Osztrák Büntető Törvénykönyv 278. §
17. Magyar Büntető Törvénykönyv 261. § Terrorcselekmény
18. <http://www.euractiv.hu/intezmenyek-jovo/linkdossziek/magyarorszag-eu-elnoksege-000086>

**Csaba Zágón, a ZMNE doktorandusza – Dr. Jászay Béla ny.ezredes,
egyetemi docens**

Integritásfejlesztés és korrupciócsökkentés a védelmi szektorban – a legjobb gyakorlatok összefoglalója

Könyvajánló*

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és a Svájci Államszövetség védelmi minisztériuma támogatásával jelent meg egy nagyon érdekes kiadvány, amely egyelőre az angol nyelvű eredeti mellett még csak ukrán nyelven hozzáférhető, nyomtatott és elektronikus könyv formában egyaránt. Reményeink szerint mihamarabb olvasható lesz számos további – köztük magyar – nyelven is, mert a témát rendkívül jól foglalta össze a neves szerzőgárda.

Dirk Brengelmann nagykövet, a NATO politikai és a biztonságpolitikai ügyekért felelős főtítkárhelyettese szerint ez a publikáció az Euro-atlanti Partnerség Bizottsága (EAPC) 2008 áprilisában kezdődő integritás-építési kezdeményezés első fázisának megfelelő kiteljesedését jelenti.

Ez a kiadvány az utóbbi idők egyik legjobban megszerkesztett munkája, amely nem pusztán a társadalom korrupciós kérdéseivel, hanem azon belül ebben a tekintetben sajátos jellemzőkkel rendelkező védelmi szférával is foglalkozik. Ez utóbbi tekintetében pedig túlzás nélkül hiánypótlónak tekinthető az anyag, hiszen az állami rendszereknek e speciális részére vonatkozóan sem hazai, sem pedig a Szövetséget, illetve környezetének fegyveres szektorát vizsgáló mű nemigen található, legalábbis nem a bárki által hozzáférhető formában. A könyv a legjobb gyakorlatok különféle meghonosítási koncepcióira, illetve ennek eszközeire koncentrálnak és ezen belül az integritás megteremtésének, építésének lehetséges technikáit mutatja be, több országot példaként említve.

A szerzők a védelmi szférára jellemző körülményeket, adottságokat és módszereket is elemezték, és ennek eredményét ismertették a védelmi szektor számára. A világos szándék szerint a védelmi szektorral kapcsolatba kerülő demokratikus intézmények, és a civil társadalom számára is objektív képet mutatnak, illetve bepillantást nyújtanak a szektort érintő sajátos kihívások jellemzőibe, majd ötletekkel szolgálnak a szervezeteknek a korrupcióból vagy az integritás hiányából fakadó kihívásoknak a saját területükön történő megoldásához. Az átláthatóság hiánya és a korrupció kihívásai a védelmi szektorban nem csak az átalakuló államokat, hanem a megalapozott demokráciákat is érintik. Ennek az igazságnak a megfogalmazásával pedig nem csak a saját országaik védelmi szférái sebezhetőségét ismerik el, hanem azt is, hogy lehet és kell is tanulni egymástól ebben a témában.

* A könyv eredeti címe: Building Integrity and Reducing Corruption in Defence

Szerkesztő és vezető szerző: Todor Tagarev (Bulgaria)

Szerkesztőbizottság: Philipp Fluri (DCAF), Adrian Kendry (NATO), Simon Lunn (DCAF), Mark Pyman (TI-UK)

Kiadó: Procon Ltd. 2010., www.procon.bg

ISBN: 978-92-9222-114-0

e-book letöltés: <http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?lng=en&id=113983>

A téma társadalmi viszonyai

A védelmi szektor fokozottan korrupció veszélyes terület. A fegyveres erőt irányító politikai szervezetek és szakapparátusok, háttérintézmények, valamint a védelmi szektor egészére általánosan jellemző, hogy minden tekintetben nehéz biztosítani az átláthatóságot, a nyilvános illetve a független ellenőrizhetőség lehetőségeit, amelyek pedig korrupciós jelenségek kialakulásához vezethetnek, és egyben a szervezeti integritást gyengítik.

A hasonló tanulmányokban is feltárják az adott szektor szubjektív korrupciós helyzetét. Ez a megközelítés itt sem marad el, mindazonáltal szükséges hangsúlyozni, hogy ez szükségszerű szubjektivitás, illetve az adott szektorral szemben viseltetett társadalmi előítéletek miatt nem alkalmas messzemenő következtetések levonására. Mégis hasznos a védelmi szektort elhelyezni a széles társadalom korrupciós érzékelés skáláján, mert a korrupció elleni fellépés szükségességét mutatja.

Egy másik megközelítés lehet a közgazdasági szempontból értelmezett és gyakran az összecszerűen pénzre váltható károkat elemzi. Az integritás hiánya, vagy a korrupciós jelenségek által okozott károk felfogásához használt „közgazdasági” megközelítés az okozott és sokszor könnyen mérhető károkon keresztül igyekszik nyomon követni a jelenségek előfordulását, illetve a működést akadályozó, gátló tényezőket és közben azzal az illúzióval kecsegtet, hogy a számszerűsíthetőségből, ezáltal az összemérhetőségből fakadóan a jól mérhetőség mellett azt a látszatot is kelti, hogy a károkozással kapcsolatban kimutatott pénzösszeg megtérítésével a kár egyszerűen helyreállítható. Ez azonban nem igaz, hiszen ezzel a közbizalomban okozott kár nem állítható helyre, legfeljebb egyfajta pénzügyi kompenzációról eshet szó.

Kockázatok és sérülékenység

A NATO téma iránti elkötelezettségét is taglaló bevezetőt követően három további nagy fejezetre és azokon belül számos alfejezetre bontják a szerzők a téma tárgyalását. Az első és talán a legfontosabb, amelyben a korrupciós kockázatokat elemzik, illetve a védelmi szektor korrupciónak való kitettségét, sérülékenységét, igyekeznek igen érthető módon bemutatni. Itt tárgyalják a személyi (humán erőforrások gazdálkodásával) kapcsolatos dimenziókat, a költségvetési és pénzügyi vezetést, külön a beszerzéseket, illetve az olyan korszerű üzleti módszerek alkalmazási lehetőségeit, mint az ellentételezéses ügyleteket, a kiszervezéses (outsourcing), privatizációs és társfinanszírozott (PPP) beruházásokat. Szintén foglalkoznak a maradványok, készletek felhasználásának kérdésével, az ezekkel való gazdálkodást befolyásoló korrupciós kihívásokkal csakúgy, mint a védelmi szféra részvételével gazdasági (haszonszerző) tevékenységekben, a katonai műveletekkel kapcsolatos integritással, és a védelmi szektor korrupciós jelenségeivel olyan országokban, ahol az állam működését határviták, vagy idült konfliktusok akadályozzák.

Terjedelmi korlátok miatt az ismertetőben csak a humán erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos kihívásokkal foglalkozunk részletesebben, mintegy kedvcsinálónak a könyv részletesebb tanulmányozásához, majd röviden a beszerzések jellemzőibe pillantunk be azzal a kiegészítéssel, hogy a kockázatok teljeskörű értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges a többi területen való elmélyülés is, amelyet a könyv a kényes kérdések ellenére szokatlanul nyílt fogalmazásával, problémaelemzésével rendkívüli módon elősegít.

Emberi erőforrás menedzsment

A személyzeti politikák vitathatatlanul elengedhetlen részét képezik mindenfajta korrupcióellenes, illetve integritást növelő tevékenységnek. Szükséges, de nem elegendő a szervezetek erőforrás igényét és utánpótlását meghatározni, hanem maximalizálni kell az előre meghatározott feltételeknek való megfelelést. Ez szisztematikus erőfeszítéseket jelent, hogy vonzóvá tegyék, oktassák, motiválják, megállapítsák, népszerűsítsék és fenntartsák a szükséges hivatali kompetenciákat az adott személyi állomány számára, illetve egyben visszatartó erőt is képezzenek a negatív viselkedésminták, végső soron pedig a jogsértések elkövetésével szemben. A korrump személyekkel kapcsolatban ezek a szisztematikus erőfeszítések különösen érdekesek, hiszen a humán erőforrás-menedzsment döntései közvetlenül befolyásolják azon személyek életét, akik lényeges korrupciós kockázat lehetőségét hordozzák.

A lehetőségek kapcsán elkövetett tipikus cselekmények – a kötetben példaként elemzett országok eltérő büntetőjogi sajátosságaira is figyelemmel – a lopással, zsarolással megvalósuló cselekmények, a vesztegetés és a befolyással működtetett hálózatok. Áttekintve a haderőknek az ott szolgáló személyekkel kapcsolatos jellegzetességeit, ezek a cselekmények különböző, a szolgálati viszonyhoz kapcsolódó mozzanatokhoz kötődnek, úgy, mint felvétel és utánpótlás, oktatás (beleértve a kiképzést, szakképzést, de a felsőfokú képzést és külföldi ösztöndíjakat is), az illetményt és egyéb járandóságokat, valamint a karrier menedzsmentet.

Korrupció elleni stratégia

A humán erőforrások vonatkozásában alkalmazandó korrupció elleni stratégia három pilléren nyugszik: integritás – átláthatóság – elszámoltathatóság.

Az *integritás* megteremtésével, illetve fenntartásával kapcsolatban fogatosítandó teendők alatt a szerzők azt értik, hogy egyrészt előre meghatározzák a személyekkel kapcsolatban alkalmazandó aktuális és jövőbeli szabályokat. Másrészt az emberi erőforrások felhasználását és fejlesztését stratégia szerint tervezik, nyilvántartják a szervezetben munkát végzőket, továbbá bizottságokat hoznak létre, amelyekkel csökkentik az egyéni döntéshozatalban rejlő kockázatokat. Statisztikai és más módon is elemzik és értékelik a hatékonyságot, teret biztosítanak a parancsnokoknak, mint a humán erőforrások „végfelhasználóinak” és egyúttal elvárják a parancsnoki felelősség rendszerének érvényesülését is.

A másodikként említett pillér az *átláthatóság* biztosítása. Itt négy tényezőt érdemes kiemelni, amelyek a haderő szempontjából sajátosnak tekinthetők.

Először, hogy a tevékenységek jelentős része rutinszerű mozzanatok sorozatából áll, amelyek akár az egész rendszer működésére is kihatnak. Ezeket utasítások, parancsok hozzák működésbe, amelyek a szolgálati úton tett jelentések (információk) alapján születnek a különböző vezetői szinteken. A szolgálati úton felterjesztett jelentések azonban jellemzően igyekeznek kerülni a negatív tartalmú információk felterjesztését, amelyek értékelése így nem jelenik meg a döntéshozatalban. Automatizált, valós tartalmat kikényszerítő vezetői tájékoztatási rendszerekkel jórészt megelőzhető az említett információs űr kialakulása.

A másik kihívás, hogy a csapatok és a központi irányító szervezetek között kulturális ellentmondás feszül. A helyi devianciának tekinthető ügyeket a csapatoknál igyekeznek helyben megtartani és azokkal kapcsolatban az írott normák helyett jellemzően íratlan tradíciókat és viselkedési normákat alkalmazva eljárni. Ezekkel a tradíciókkal és íratlan normákkal kapcsolatban azt tartják, hogy segítenek, sőt a harcban szükségesek az egységnek a siker kivívásához és egyben elengedhetetlen elemei a katonai kultúrának. Ezek a szokások azonban megakadályozzák a

szabályszegő esetek felszínre kerülését és a megsértett szabályok kapcsán bekövetkező károk helyreállítását, ezzel az átláthatóság hiányához vezetnek. Szükséges minden körülmény között demonstrálni, hogy a szervezet minden tagjára szektor-semlegesen ugyanazok a szabályok vonatkoznak, nem alkalmaznak kettős mércét.

Végül pedig a szervezet tagjainak bármikor hozzá kell tudni férniük a saját teljesítményük mérésével, értékelésével kapcsolatos adatokhoz és legyen lehetőségük az abban foglalt valótlan, nem helytálló adatok kijavítását kezdeményezni anélkül, hogy emiatt retorzióktól kelljen tartaniuk.

A harmadik pillér pedig az *elszámoltathatóság* biztosítása, amely lehetővé teszi, hogy utólag bizonyos kérdéseket ellenőrizzenek, megvizsgáljanak.

Itt is három tényezőre érdemes odafigyelni. Először arra, hogy a felső vezetés, a parancsnokok elszámoltathatók legyenek azzal kapcsolatban, hogy a humán erőforrás gazdálkodással kapcsolatos feladataikat a szerepüknek, feladatköröknek megfelelően látták-e el. Másodsorban arra, hogy a védelmi szektor politikai irányításáért felelős polgári döntéshozók számára elszámoltathatók legyenek a katonai HR vezetők intézkedései. Harmadrészt pedig, hogy a polgári döntéshozók felelősek legyenek a Parlament és a társadalom előtt.

Beszerezések

A jellemzően (de nem kizárólagosan) állami forrásokból finanszírozott védelmi szektor költségvetési hatékonyságát jelentősen befolyásoló terület a beszerzések köre, amelyből fakadóan ezen a gazdálkodási területen különösen jelentős a korrupciós kockázat is.

A beszerzések két elkülöníthető célt szolgálnak: egyrészt új képességek kifejlesztését teszik lehetővé (például modernebb fegyverrendszerek hadrendbe állításán keresztül), másrészt meglévő képességek fenntartását szolgálják. A könyv e fejezetében az elsőre koncentrál azért, mert ez általában és esetenként nagyobb összegű beruházás, mint a fenntartás, az új eszközök jellemzően csúcstechnikát képviselnek, melyek közt az eligazodás különös szakértelem meglétét feltételezi (amely csökkentheti az átláthatóságot), és az új eszközök kiválasztása, beszerzése, mint eljárás távol esik más utánpótlást szolgáló eljárásoktól.

Maga a beszerzés három lépcsőfoka, vagyis annak eldöntése, hogy mit szerezzünk be, majd annak meghatározása, hogy hogyan szerezzük be, végül maga a beszerzés jól alkalmazható modell a beszerzés sokszor bonyolult eljárási mozzanatainak elhatárolására és ezeken belül a felelősségi körök meghatározására. A könyv itt egy lengyel korrupció-megelőzési kérdőívet ismertet példaként, amely lehetővé teszi az egyes mozzanatokhoz kapcsolódó legfontosabb kérdések megfogalmazását és megválaszolását annak érdekében, hogy eldönthető legyen, a beszerzés folyamata megfelel-e az előírásoknak.

A fejezet ismerteti, hogy a NATO a beszerzések terén mely szabvány alkalmazása mellett döntött és miért, valamint arra is választ kapunk, hogy a szabvány szerint felállított beszerzési lépcsőfokok követésének elmulasztása milyen következményekhez vezethet.

A védelmi intézményekben rejlő korrupciós potenciál csökkentése és az integritásépítés

A könyv harmadik része a legjobb gyakorlatok áttekintésével, illetve ismertetésével foglalkozik. Mindenekelőtt indokolja az integritás építésének szükségességét és részleteiben megmagyarázza azokat a fogalmakat, amelyeket a

könyv, mint munkafogalmakat használ. Ezt követően egy keretrendszer felállítására sarkall, ahol érdemes a terület jogi szabályrendszerét összegyűjteni és rendszerezni, hogy azok az azonos és pontos értelmezés érdekében rendelkezésre álljanak. Erre a NATO tagállamain belül is szükség van, hiszen az államok jogrendszerei is jelentős, számos tekintetben pedig alapvető eltérést mutatnak. Ez különösen a korrupcióként értékelhető magatartások bűnügyi megítélésére vonatkozik. Az angolszász és a kontinentális felfogás szerint maga a korrupció fogalma is jelentősen eltér, sőt e kategóriákon belül is vannak értelmezési eltérések.

A korrupció emberi dolog; ennek megfelelően, mint emberi viselkedés is felfogható, amelyet különféle – például pszichológiai, szervezeti, kulturális és egyéb – tényezők motiválhatnak. A szervezeti kulturális háttérrel gyakran elemzik a korrupciós helyzetek kialakulása szempontjából, különösen a megelőzéssel és a kockázatcsökkentéssel összefüggésben. A könyv az etnikai motiváló tényezőket is lehetséges szempontként veti fel, amit sokszor kényes témaként kezelnek.

Nem megkerülhető a kormányzat szerepe a korrupció kérdésében, amelyet szintén alaposan elemeznek a szerzők az integritás építésétől és megszilárdításától a konfliktus- és érdekütközés kezelésén keresztül az antikorrupciós szervezetekig, vagy az ezekkel kapcsolatos stratégiáig. Olyan, látszólag marginális kérdéseket is kiemel az anyag, hogy nem elegendő a hivatásos, vagy szerződéses katonák integritásával foglalkozni, hanem a polgári alkalmazottakéval is épp úgy szükséges, hiszen a haderő számos szakfeladatot ellátó beosztásában ők dolgoznak.

A Parlament és annak szakbizottságai, az Állami Számvevőszék, valamint a média szerepe sem elhanyagolható (ez utóbbival és a civil szervezetekkel, jelentőségükre tekintettel, külön alfejezet is foglalkozik) az ellenőrzés, az egyes anomáliák, rendellenességek feltárása, vagy a levont tanulságok kommunikálása terén. Éppen ennyire fontos a panasztestületek, mint például az országgyűlési biztosok (ombudsmanok) szerepe, amely olyan problémakezelési fórumot teremt, amelyre a korrupciós esetek kezelésében, vagy megelőzésében a rendelkezésre álló egyéb intézmények nem kielégítő módon lennének alkalmasak. Itt, az ombudsmanok lehetséges jogkörei szerint, többféle megoldási modellt is felvázolnak.

A korrupciós jelenségek megoldásában maga a védelmi szektor egésze is partnerként jöhet szóba a kockázatok csökkentésében és az integritás építésében. Itt is számos megoldási lehetőséget, mint helyes gyakorlatot mutatnak be a szerzők, mint például az etikai szabályokat tartalmazó kódex készítését, ilyenek megtartása felett örökös szervezet létrehozását, vagy az ügyek eltitkolását megnehezítő anonim „zöld szám” alkalmazását, de más megoldásokat is.

Végül a nemzetközi szervezetek szerepéről sem feledkezhetünk meg e kérdések felvetésekor, amelyek intézményeik vagy programjaik kapcsán juthatnak olyan szerephez, amelyek közvetlenül vagy közvetve a kívánt irányba hathatnak, vagy hatékony megoldások alkalmazását elősegíthetik.

A könyv utolsó fejezetében az integritást építő programok végrehajtásával, azok megvalósításával foglalkoznak a szerzők. Itt két szempontra hívják fel a figyelmet. Az egyik, hogy nem elég helyesen megtervezni a változtatást, előrelépést szolgáló intézkedéseket, hanem azok végrehajtása is legalább ennyire fontos. A legjobb terv sem ér semmit megvalósítás nélkül. Másrészt pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a kulturális különbségek, sajátosságok országonként eltérő módon történő megvalósítást tehetnek szükségessé, amely szintén lehet siker vagy kudarc kérdésében döntő tényező.

A könyv szerzőivel messzemenőig egyetértve végül vissza kell térjünk a bevezetőben is szereplő oktatás, és képzés szükségességére. Ez a munkaanyag alaposágában, szakszerűségében és színvonalában egyaránt alkalmas arra, hogy az oktatásban felhasználják. Meggyőződésünk szerint integritásépítési, illetve korrupció elleni tudatosságnövelő képzések során a tágabb értelemben vett védelmi szektorban, a könyvben ismertetett kérdéseket célszerű oktatni, illetve az abban foglaltakat ilyen képzésekhez felhasználni. Ezt nem csak a Nemzetvédelmi Egyetem katonai és a védelmi szektorhoz kapcsolódó szakokon tanuló polgári hallgatói számára javasoljuk, hanem a Magyar Honvédség vagy a fegyveres rendvédelmi szervek különböző képzéseihez is jól illeszthetőnek tartjuk.

Dr. Solymos András ny. mk. alezredes, CSc.

AFGANISZTÁNI HÁBORÚK

A szerző ismerteti Afganisztán földrajzi elhelyezkedését, terepviszonyait, rövid történetét a körülötte elhelyezkedő nagyhatalmak szemszögéből, különös tekintettel a XIX.-XX. századra. Összefoglalja a három brit-afgán háború ütközeteit, a fegyverek és a taktika változását az elöltöltő kovás puskáktól a géppuskák, páncélozott járművek, tehergépkocsik és repülőgépek korszakáig. A szovjet invázió és háború vonatkozásában (1979-89) képet ad az ezt megelőző afgán politikai eseményekről, a háború rövid történetéről és azokról a változásokról, amelyek végbementek az Afganisztánban harcoló szovjet hadsereg fegyverzetében, szervezetében és harcászataiban a megszállástól a kivonulásig.

Kulcsszavak: Afganisztáni háború, harcok, az angolok 3 háborúja, a szovjetek inváziója

Eng. Lt. Colonel (Ret) Andras Solymos, CSc – Historical Afghan Wars

The author describes the geographical location, terrain and short history of Afghanistan from the viewpoint of great powers around her, especially in the XIX.-XX. centuries. He summaries the course and battles of the three British-Afghan Wars, the changing in weapons and tactics from the age of muzzle-loader muskets to the machine-guns, armoured vehicles, lorries and airplanes. In the case of Soviet invasion and war (1979-89), he gives a picture about the previous political events in Afghanistan, the short history of the war, the changing in the organisation, weapons and tactics of Soviet Army, fighting in Afghanistan, from the invasion to the withdrawal.

Keywords: Afghan Wars, British Wars, Invasions in Afghanistan, Battles in Afghanistan, Soviet Army in Afghanistan.

Wellington herceg, a waterloo-i győző, később brit miniszterelnök és konzervatív politikus állítólag azt találta mondani, hogy Afganisztánba könnyű bevonulni, csak nehéz kijönni belőle. Nyilván tudta miről van szó, hiszen katonai pályafutása kezdetén hosszú ideig harcolt Indiában. Szavai – úgy tűnik – máig nem vesztek aktualitásukból. Érdemes tehát kissé áttekinteni az angolok három háborújának és a szovjet invázióknak a vázlatos történetét – meglehetősen tanulságos.

Afganisztán a Közép-Ázsiai régióban fekszik, a Földközi-tenger térségét a Kínával és a Távol-Kelettel összekötő kereskedelmi útvonalon. A mi Európa-centrikus történelmi tudatunkban kevésbé fért bele az a tény, hogy az arab, majd a török birodalom, a perzsák és

India milyen viszonyban voltak egymással. Szintén kevésbé tudatosult, hogy a hétéves háború (1756-63) során, a francia és brit gyarmatosítók küzdelmeiben a franciák jelentős pozíciókat vesztek. Többek közt Indiában a brit hegemonia egyértelművé vált, a Brit Birodalom és a Kelet-Indiai Társaság katonai erői szilárdan kézben tartották a hatalmat, a tisztviselők pedig a közigazgatást. Mivel Indiában nem törzsi szintű társadalommal, hanem egy nagy hagyományokkal rendelkező magas kultúrával találkoztak a gyarmatosítók, a társadalom hagyományos szerkezete, szervezése is tovább élt, bizonyos fokú önállóságot hagyva az egyes helyi uralkodóknak, amelyek rivalizálását az angolok alaposan ki is használták.

Afganisztán a perzsa birodalom és India közé szorítva helyezkedett el, az ókorban a perzsa birodalom része volt, majd makedóniai Nagy Sándor indiai hadjáratának során görög uralom alá került. Ezt újabb perzsa, majd arab, később török hódítás követte. A XVI. sz. elején az indiai mogul birodalom első fővárosa még Kabul volt, majd a század folyamán a perzsák és az indiaiak osztották fel maguk között. A helyi nomád törzsek kevésbé voltak fogékonyak ezekre a törekvésekre és a zömében hegyes terep és a szélsőségesen szárazföldi éghajlat zord körülményeit is jól kihasználva, fegyveres küzdelmet folytattak ellenük. 1747-re létrejött egy önálló afgán állam, amelyik még hódításokra is képes volt Indiával és a perzsákkal szemben. 1823-ban India felől a szikhek meghódították Afganisztán délkeleti részét és ezzel a brit birodalom befolyása is megjelent Afganisztánban – a mai Pakisztán területén.

Afganisztánt középen a Hindukus magashegység választja ketté, amely azután a Himalájával folytatódik. Ez a hegyvonulat egészen Kínáig, majd annak területén áthaladva gyakorlatilag elválasztja Közép-Azsiát az indiai szubkontinentstől és Hátsó-Indiától. A még járható nyugati és észak-dél irányú útvonalak Afganisztánon áthúzódtak, fontosságának ez volt az oka. Az angolok az akkoriban keletre és délre erőteljesen terjeszkedő cári Oroszországot fenyegető riválisnak tekintették, hiszen az orosz csapatok Afganisztán északi határain álltak. Ettől kezdve már az volt a kérdés, hogy melyikük képes befolyása alá vonni az afgán uralkodót, illetve a meghatározó politikai erőket, ellenőrizve ezzel a térség nagyjából északnyugat-délkelet irányú hágóit.

Az első brit-afgán háború (1838-42)

Az első brit-afgán háborút 1838-ban közvetlenül az váltotta ki, hogy orosz és a velük szövetséges perzsa csapatok ostromolni kezdték Herat városát, Afganisztán északnyugati részén. Ennek az előzménye az volt, hogy bizonytalan információk érkeztek a britekhez orosz-afgán tárgyalásokról, ami aggasztotta őket. Ezért ők is küldtek gyorsan egy követet Doszt Mohamedhez, az uralkodóhoz, a kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében. Erre az emír nyitott volt, de kérte a brit támogatást, hogy visszafoglalhassa a szikhektől Peshawart, amit ugyanis 1834-ben foglaltak el a szikhek a már említett hódító törekvésük okán. Ezt a luxust viszont az angolok nem engedhették meg maguknak, így azután valóban komolyra fordultak az emír tárgyalásai az oroszokkal. A tárgyalások azonban megszakadtak az uralkodó velük szemben is hasonlóan makacs szempontjai miatt és ez vezetett a herati orosz támadáshoz. Mindez azt a benyomást keltette az indiai angol főköormányzóban, hogy Doszt Mohamed nem angolbarát, ráadásul megbízhatatlan, így helyes lenne leváltani egy angolbarátnak tekintett figurára, Suja Sah Durrani személyében. Ezért elindított egy hadjáratot Afganisztán ellen, az akkori viszonyokhoz képest igen figyelemre méltó erővel, 21 000 fővel [4./1.]. A deklarált cél a szokásos volt, Suja Sahot trónra ültetni, csak addig maradni Afganisztánban, amíg Suja Sah képes megszilárdítani a hatalmát, ami annyit jelentett a gyakorlatban, hogy a brit katonai erő elnyomja az esetleges lázongást és angol pénzen

megvásárolják a törzsi vezetők kegyes jóindulatát. Ezen kívül természetesen határozott céljuk volt megóvni a régi-új emírt idegen hatalmak „káros” befolyásától is.

A brit csapatok a szokásos gyalogság, lovasság, tüzérség összeállításban vonultak fel, kiegészítve jelentős műszaki erőkkel, amelyek a várostromok, illetve erődítmények építése során fontos szerepet játszottak, de a folyóátkelések megoldásában, utak járhatóvá tételében is nélkülözhetetlenek voltak. A haderő zömét indiai hivatásos katonákból álló csapatok alkották, amelyeket brit tisztek vezettek, de voltak teljesen európai alakulatok is. A gyalogsági fegyverek elöltöltő, szuronyos puskák voltak („Brown Bess” – Barna Böske), a lovasság karabélyt, kardot és lándzsát hordott. A tüzérség elöltöltő tábori ágyúí lóvontatásúak voltak, a hegyi ágyúk málházottak, az ostromtüzérség vontatásánál még elefántokat is igénybe vettek.

Az afgánok az emír mintegy 3500 fős hadereje mellett alapvetően törzsi harcosokat állítottak ki, gyakorlatilag igen nagy számban, és így a nyílt összecsapásoknál többszörös fölény érték el [4./2.]. Ezek a harcosok a szokásos hidegfegyverek mellett jellegzetes hosszú csövű puskákkal voltak felfegyverezve. Puskáik a rájuk szerelt villás állványra voltak támaszthatók, ez viszonylag pontos célzást tett lehetővé, ami a lesből indított támadásoknál nagy előnyt jelentett. Öltözetük a szokásos helyi viselet volt, ez pedig jól megfelelt az ország terep és éghajlati viszonyainak. Mindenesetre messze jobban, mint a reguláris brit alakulatok igen látványos, színes ruházata. Létszámuk erősen változó lehetett, de nyilvánvaló, hogy különösebb logisztikát nem igényeltek és hétköznapi életük nem sokban különbözött a háborús állapotoktól. A reguláris katonaság erődítményekkel, várakkal és tüzérséggel is rendelkezett, tehát nem lehet egyértelműen azt állítani, hogy a britek oldalán jelentős haditechnikai fölény lett volna. Az ő előnyük a csapatok kiképzettségében és fegyelmében rejlett, aminek igen nagy jelentősége volt a kor harcéljárásában. A hosszú töltési folyamat ugyanis szilárd alaki fegyelmet követelt meg, annak érdekében, hogy a megfelelő irányba a szükséges tűzsűrűség kiváltható legyen, és közben kellő számú töltött fegyver is álljon a vezénylő tiszt irányítása alatt, tartalékként. Ugyanez a fegyelem kellett a támadáshoz és védelemhez legcélszerűbb alakzatok felvételéhez. Ezek az előnyök jól érvényesültek a nyílt ütközetekben, de nem sokat értek a lesből indított rajtaütésekkel szemben.

Kabulba a legrövidebb út az Indus völgyéből Peshawaron és a Khyber-hágón át vezet nyugat-északnyugat felé, de az indiai belső politikai viszonyok nem tették lehetővé, hogy ekkora erőt vonultassanak fel Punjab területén – a szikhek érzékenysége miatt –, ezért az inváziós erő a délebbre eső Bolan- és a Khojak-hágón át, a Kvetta-Kandahár-Ghazni-Kabul kerülő útvonalon vonult be Afganisztánba, délnyugat felől közelítve meg Kabult. A felvonulás 1838 decemberében kezdődött és 39 májusára érték el Kandahart, ahonnan a helyi politikai vezetők elmenekültek, így nyilvánítva ki lelkesedésüket az új emír iránt. Amúgy még indulás előtt kiderült, hogy Herat ostroma abbamaradt, tehát a támadás legfőbb, formális indoka voltaképpen megszűnt.

Az 1839-42 közötti háború főbb ütközeteiként Ghazni ostromát, a Kabulból való menekülést, Jallalabád ostromát és az 1842-es kabuli bosszúhadjáratot tartják számon. 1839 júliusának végén érték el a britek Kandahár felől Ghaznit, ami jelentős erődítmény volt, külső várral és citadellával. A városkapukat az afgánok befalazták. Afgán csapatok támadást indítottak az ostromlott város felmentésére, de ez sikertelen volt, Suja Sah csapatai visszaverték a kisebb erejű támadást. A Kabul felé vezető kapu mögött nem volt barikád, ezért az angolok az egyik hajnalon egy osztaggal megközelítették a kaput, berobbantották, és egy rohamcsoporttal elfoglalták azt, majd a kapun át szuronyrohammal bevették a várost, miközben egy déli kapu ellen is támadást indítottak. Rákényszerültek erre a megoldásra, mert

igazi ostromtüzérségüket az ígásállatok hiánya miatt Kandahárban hagyták. A britek és védencük háborítatlanul menetelhetett Kabulba, amelyet augusztus 7-én értek el, ugyanis Doszt Mohamed, az előző emír elmenekült onnan, nem fogadván el a felajánlott "tisztes" angol vendéglátást Indiában. (Végül az afgán belső viszonyok miatti aggodalmában, élete megóvására mégis csak megadta magát és Indiába menekült.)

Az angolok berendezkedtek Kabulban, melynek során több súlyos hibát vétettek. Először is jelentősen meggyengítették az afganisztáni brit erőket. (Kabulban mindössze 5000 fő maradt, Kandahárban szintén.) Kabul mellett kiépítettek egy megerősített tábornokot, egy hegyekkel szorosan körülvett sík területen. Mi több, raktáraikat azon kívül helyezték el, a tábor védelmének vonalai pedig túl hosszúak voltak a csökkentett létszámú csapatok számára. Ráadásul a viszonylag kényelmes indiai szolgálat mintájára a katonák családjai is megjelentek (itt a bennszülött közkatonákat is bele kell ebbe érteni), azt a nem túl téves benyomást keltve a helyi lakosságban, hogy az angolok talán hosszabb időre kívánnak berendezkedni, mint ahogyan azt ők szeretnék. Az újonnan kinevezett angol parancsnok Elphinstone tábornok lett, igen idős, gyengekezű ember, helyettese pedig Shelton dandártábornok, aki bátor, de rendkívül brutális figura volt. 1841 novemberében egy kisebb lázongás során Kabulban megölték az egyik angol tisztviselőt, decemberben pedig egy törzsi vezetővel való tárgyalásra csalták el a brit főmegbízottat, akit meggyilkoltak a tárgyaló partnerek. A helyzet tarthatatlanná vált, decemberben már a bántatlan elvonulásért próbáltak tárgyalni a britek. A kandahári angol parancsnok, Nott dandártábornok viszont rátermett ember volt, de az időjárási körülmények nem tették lehetővé a segítségnyújtást, Sale dandártábornok Jallalabádban volt a Kabulból előzőleg kivont csapatokkal, amelyekkel még októberben indult el a Khyber-hágó és Peshawar felé. Útközben folyamatosan támadták a menetoszlopát, így csak harcolva tudott eljutni Jallalabádig. A visszafordító parancs félúton érte, de ezt már végrehajthatatlannak ítélte meg.

1842. január 6-án indult el a hóban, gyalog a kabuli helyőrség 4 500 katonája (ebből 690 volt európai) 12 000 civilvel, gyermekekkel, családtagokkal, a megalázó megállapodás szerint hátrahagyva tüzérségüket – egy lovas tüzér üteg és három hegyi ágyú kivételével [4./3.]. Az első pillanattól kezdve folyamatosan támadásoknak voltak kitéve, az ígérek ellenére, miközben küldöttségek jöttek hozzájuk egyre több pénzt és túsokat követelve. Ilyen tús lett végül Elphinstone és Sheldon maga is. Bár ezeket a kívánságokat megpróbálták teljesíteni, semmire sem mentek vele. A félúton lévő Gandamak város előtt, január 13-án egy úttorlasznál megvívta utolsó csatáját, amiben gyakorlatilag mindenki elpusztult. Egy orvos őrnagy a végkimerülés határán jutott el hírmondónak Jallalabádba. A brit hadsereg történetének sötét lapjává vált ez a kivonulás és további súlyos következményekkel járt a britek tekintélyének megingása miatt.

Sale dandártábornok jallalabádi megérkezése óta igyekezett rendbe hozni az erőd védőműveit, amelyek előzőleg meglehetősen romos állapotban voltak. Már decemberben körülvették az afgán harcosok a várost, de a britek az erődből kicsapva határozott ellentevékenységgel elűzték az ostromlókat. 1842 februárjában értesültek, hogy Pollock tábornok csapatai Peshawar felől a felmentésükre indulnak, ha ezt az időjárás lehetségessé teszi. Ezt a haderőt, amelyik 8 gyalogezredből, 3 lovasezredből és két tüzéregyből állt, sietve küldték a térségbe, okulva a Kabuli visszavonulás eseményeiből [4./4.]. Eközben a Kabulban hagyott Suja Sahot megölték saját katonai vezetői.

Áprilisban Akbar Khan vezetésével megjelentek az afgán csapatok 5-6 000 fővel Jallalabád előtt, addigra azonban az erődítések állapota sokat javult. Az ostromlottak arra az

elhatározásra jutottak, hogy maguk űzik el aktív tevékenységgel az ellenséget, nem várják meg a felmentőket. Jobbszárnyukkal a Kabul folyóra támaszkodva április 7-én megtámadták az afgán tábornok táborát, amelyik a folyó mentén nyugatra volt. Nagy veszteségekkel járó kézitusában felülkerekedtek és másnapra az afgán ostromlók elmenekültek, hátrahagyva tüzérségüket is. Pollock hadserege 13-án érkezett meg, de már nem volt dolga. Útközben csapatai Jallalabád felé haladva, a hágónál torlaszokba ütköztek, azokat szemből tüzérséggel rombolták, közben kisebb kötelékekkel megkerülték őket, és így küzdötték le az ellenállást, - egyszóval igyekeztek alkalmazkodni harcjelzésükben a helyi viszonyokhoz.

1842 további részében Pollock tábornok mintegy 8 000 fős hadserege elfoglalta Kabult, majd

együttműködve Nott Kandaharból beérkező csapataival (3 000 fő) megkezdték parancs szerinti visszavonulásukat Indiába a Jallalabád –Khyber-hágó – Peshawar menetvonalon. A Kabultól nyugatra őrzött foglyokat előzőleg kiszabadították, de mire az angolok odaértek, a katonai sikerek hatására azok már lényegében szabadok voltak. Visszavonulásuk során az angolok elpusztították a kabuli bazárt, földdel egyenlővé tették az útjukba eső minden települést és lerombolták Jallalabádot is, annak ellenére, hogy az afgán harcosok folyamatosan támadták őket az elvonulás alatt. A katonák bosszúszomját a kabuli helyőrség téli visszavonulásának és lemészárlásának szörnyű nyomai még tovább fokozták. A megtorlás azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a britek súlyos vereséget szenvedtek, fel kellett adniuk azokat a politikai célokat, amelyek érdekében a hadjáratot elindították és a legyőzhetetlenség nimbusza is odalett, annak ellenére, hogy jelentős létszámú katonai erőt alkalmaztak a térség méreteihez képest, hiszen a harctevékenység lényegében a Kandahár-Kabul vonal és a mai pakisztáni határ vonala között zajlott, Afganisztán területének csak egy kis részén.

A térség nem volt elég gazdag ilyen létszámú haderő ellátásához, a kereskedelem sem volt elég élénk ehhez, ezért a hadsereg utánpótlása és élelmezése komoly feladat volt. Az akkori fegyverek lőszerfogyasztása nem volt mérhető a mai eszközökhöz, azonban mégis csak jelentős ellátási feladatot jelentett ez is. Ráadásul az oda szállított utánpótlás folyamatosan a törzsi harcosok támadásainak célpontjává vált, ami tovább növelte a nehézségeket. Az ellenséges helyi erőket ez kevéssé hátráltatta, hiszen a lakosság etette őket, és mivel életmódjuk és szokásaik miatt amúgy is mindenki állig fel volt fegyverkezve és lőszerrel ellátva, a zsákmányolt javakkal és a törzsfők által kizsárolt pénzbeli „ajándékokkal” együtt logisztikai problémáik meg voltak oldva.

A brit vereség közvetlen következményének tekinthető, hogy a szikhek, akik európai stílusú és fegyverzetű, ráadásul roppant harcias szellemű hadsereget teremtettek Punjab területén, két háborút is indítottak a britek ellen (1845-46 és 1848-49), amelyeket a brit hadsereg csak igen nagy erőfeszítéssel és jelentős áldozatok árán tudott megnyerni. Még súlyosabb csapás volt az a katonai lázadás, amelyik 1857-ben tört ki és alapjaiban fenyegette az indiai brit uralmat. Mindennek hatására Nagy-Britannia gyarmatpolitikájában is jelentős változások történtek, megszüntették a Brit Kelet-Indiai Társaságot, különleges státuszt teremtettek Indiának és jelentős szervezeti változtatásokat vezettek be az indiai hadseregben. Ennek lényege az volt, hogy „harcias” hegyi törzsekből, speciális vallási csoportok tagjaiból verbuválták katonáikat, akik kevésbé kötődtek India társadalmához. A tüzérséget, ezt a rendkívül pusztító erejű fegyvernemet pedig zömében európai legénységű alakulatokként szervezték meg.

A második brit-afgán háború (1878-81)

Ezt a háborút ugyanazon a területen vívták meg, amelyiken az elsőt, Afganisztán délkeleti részén. Az ok sem különbözött – az orosz befolyás ellensúlyozása, az indiai gyarmat északnyugati határainak védelme. Az orosz birodalommal szembeni gyanakvás a krími háború (1854-55) óta csak fokozódott, az 1877-es orosz-török háború ezt a helyzetet még tovább rontotta. A század második felében a diplomáciai manőverek és titkosszolgálati akciók egymást érték a térségben.

1878-ban az afgán emír az oroszok rábírták egy nagyobb misszió befogadására Kabulban, amit a britek azzal kívántak ellensúlyozni, hogy ők is küldeni akartak egyet, jelentős katonai kísérettel – viszont ezt az emír visszautasította. Az indiai alkirály ez ügyben ultimátumot intézett az emírhez, majd mivel a misszió előőrseit sem engedték át a határon, 1878 november végén a brit csapatok betörték Afganisztánba.

A támadást három irányban indították meg az Indus völgyéből. Északon a Khyberhágó felé a Peshawar-Jallalabád-Kabul vonalon, a második irány ettől délebbre volt, a Kurram folyó völgye mentén Kabul felé, az Indus völgyében lévő Kotalból kiindulva és végül a harmadik a déli útvonal volt Kvettán át Kandahár felé.

A hadseregben a már említett szervezeti változások mellett az első afgán háború óta jelentős változások történtek a haditechnika területén is. Ezek közül a legfontosabb a hátultöltő, egylövetű, huzagolt csövű puska megjelenése volt, amelyik egyesített, a maihoz hasonló löszert tüzelt. Ennek a hatása nem csak abban mutatkozott meg, hogy a tűzgyorsaság rendkívül megnőtt az előltöltő, osztott lőszerrel működő és csak szakaszosan tölthető kovás vagy kapszlis (gyutacsos) puskákkal szemben, hanem abban, hogy fekvé is lehetett tölteni. Ezzel elkerülhető volt, hogy rajtaütéseknél az addig állva harcoló, szoros gyalogsági formációk elhibázhatatlan céltáblaként viseljék el a fedezék mögül lövöldöző törzsi harcosok tüzeit. A brit csapatok akkoriban ékzárás Martini-Henry szuronyos puskákkal voltak felszerelve, az indiaiak pedig a régi Enfield előltöltősből korszerűsített hátultöltő Snyderekkel. A lovasságnál ezek rövidebb csövű karabély változatát rendszeresítették a szokásos kard és lándzsa mellé. A fegyverek között már megjelent a többcsövű, kézzel hajtott sorozatlövő fegyver, a Gatling-szórólöveg is, ami az egyesített lőszer előnyeit kihasználva, kezdetleges sorozatlövőként szolgált. Maroklófegyverként a tisztek többlövetű forgópisztolyokat használtak. Érdekes változás volt az is, hogy a harctéren már bevezették a khakiszínű ruházatot, szemben az előző idők színpompás ruházatával, ami egyébként még a napóleoni idők csatáiban a hadvezér számára az ütközet áttekintését könnyítette meg.

Természetesen az afgán oldalon is hatottak ezek a fejlesztések, az akkori fényképeken már nem a romantikus hosszú csövű, villás támaszú pusák láthatók, hanem szintén hátultöltő egylövetűek. A tűzéréség vonatkozásában még jobb helyzetben is voltak, mint a brit csapatok, ugyanis az afgán reguláris erők már rendelkeztek hátultöltő tábori ágyúkkal is, amelyeknél szintén a tűzgyorsaság és a lőtávolság megnövekedése jelentett hatalmas előnyt a még előltöltő, simacsövű, nehézkesen újratölthető angol tábori ágyúkkal szemben. Az angolok indiai csapataikat még nem látták el ezekkel a fegyverekkel – bár európai alakulataiknál ezek már természetesen rendszeresítve voltak. Az afgánok nyilván a nemzetközi fegyverkereskedelemnek és az orosz támogatásnak köszönheték saját, korszerű fegyvereiket.

Ebben a háborúban is a hadjárat első szakasza megmutatta azt a brit fölényt, amit a szervezettségnek és fegyelmezettségnek köszönhettek, de később ugyanazok a hátrányok

jelentek meg, amelyekkel az első afgán háborúban is nehezen birkóztak meg a támadók, vagyis a folyamatos rajtaütések és ennek eredményeként az utánpótlás bizonytalansága. Nem volt szerencsés az sem, hogy az indiai hadseregben csak ezred-szervezés volt akkoriban, a nagyobb kötelékek irányítására megfelelően begyakorolt törzsek nem álltak rendelkezésre, így kénytelenek voltak rögtönözni. A háború második részében a Kabul melletti tábor elleni támadást alig tudták elhárítani a britek és később Maiwandnál, Kandahár közelében nyílt ütközetben szenvedtek súlyos vereséget az afgánoktól. A háború végül is formálisan brit katonai győzelemmel ért véget, de a politikai céljait nem érte el, és a hadjárat költségeit sokallva az angolok végül is kivonultak Afganisztánból.

A háborúban nyolc nagyobb csatát tartanak számon, ebből érdemes néhány érdekesebbet közelebbről is megnézni. A Khyber-hágót fedező Ali Majsid erőd ostroma volt az első lépés az invázió során. Itt az volt a figyelemre méltó, hogy a hágón át haladó főerők támadása mellett bekerítést is alkalmaztak. Browne tábornok két gyalogos dandárt kerülő útvonalon egy északkelet felé eső, nehezen járható folyóvölgyön keresztül a Khyber-hágótól Kabul felé vezető út elvágására küldött, az afgánok hátába. Ez igen bátor taktikai húzás volt, figyelembe véve a nehéz terepviszonyokat.

Az afgánok 3 700 emberrel és 24 ágyúval védekeztek az erődben, az erődön kívüli állásokban, és az út menti hegyoldalakon elhelyezkedve a 12 000 főnyi brit ostromlóval szemben [4./5]. Az arcból támadó brit csapatok harcolva az afgán vonalak elé, lőtávolságra hozták a tüzérségüket és igyekeztek rombolni az állásokat, miközben várták a bekerítő művelet hatását. A nehéz terepviszonyok ezt késleltették, ezért az a támadást önállóan megkezdtek a délután folyamán, de nem nyertek jelentősebben tért. A támadás következő napi megújítása során azt tapasztalták, hogy az afgánok feladták állásaikat, az erődöt és tüzérségüket hátrahagyva gyorsan visszavonultak Kabul felé. Nyilván észlelték a brit jobbszárnyon indított manővert és a túlerő elől sikerült is kivonni csapataikat a bekerítésből. A britek Dakkáig nyomultak előre és korlátozott hadműveleti céljuknak megfelelően megálltak.

Közel ugyanekkor a Browne tábornok erőitől délre támadó csoportosítás, Roberts tábornok vezetésével sikeresen elfoglalta Peiwar Kotalt, a délen támadó csapatok pedig bevették Kandahárt. Ezzel a britek elérték kitűzött céljukat, a Gandamaki Egyezményben kényszerítették az afgán uralkodót az angol misszió befogadására Kabulba.

Robertsnél kiegyenlítettebbek voltak az erőviszonyok, ő 4 000 emberrel és 13 ágyúval támadott Peiwar Kotalnál, ahol az afgánok szintén 4 000 emberrel és 24 ágyúval védtek, megerősített állásokban egy hegygerincen [4./6]. A britek nem remélhettek sikert az arcból való támadástól, mivel a kiépített állások és a hágó felé vezető völgy erdős hegyoldalaiban elhelyezkedő védők nagy előnyben voltak. Ez meg is mutatkozott az első napon, amikor a támadást az erős afgán tűz miatt be kellett szüntetni, sőt az éjszakára tábor építő briteket előrehozott ágyúkkal az afgánok még visszavonulásra is kényszerítették. Ezért Roberts tábornok egy kisebb lekötő erőt hagyott az afgán állások előtt, fő erőivel viszont egy átkaroló manőverrel az afgánok bal szárnyára támadt, ami a meredek hegyoldalak között harcolva komoly teljesítmény volt. Ezen felül egy kisebb erővel déli irányba kerülve megtámadta a hegygerinc mentén az afgán jobbszárnyat is. Ezek a szárnyba történő meglepetésszerű támadások megzavarták a védőket, annál is inkább, mert a britek a szárnyakon már a hátukba is kezdtek kerülni. Ez gyors visszavonulásra készítette afgánokat, a reguláris erők visszavonultak Kabul felé, a törzsi harcosok pedig szétszóródtak a hegyek között. Roberts csapatai berendezkedtek télire, szilárdan kézben tartva az ország belsejébe vezető útvonalat.

Mivel délen sikeresen elfoglalták a britek Kandahárt is, az emír északra menekült, segítséget kérni a taskenti orosz kormányzótól, azonban út közben, Mazar-i-Sharifban meghalt, 1879 február végén. Fia, az új emír volt az, aki megkötötte a már említett Gandamaki Egyezményt. A brit missziót vezető angol követet azonban lázadó afgán katonák szeptemberben, Kabulban katonai kíséretének tagjaival együtt megölték. Ez az esemény viszont elindította a háború második részét, amely már Afganisztán teljes brit elfoglalását tűzte ki célul, és sokkal nehezebbnek bizonyult a britek számára.

Egyébként már áprilisban az eddig is folyamatos rajtaütések az utánpótlási vonalak ellen nagyobb arányú, szervezett támadássá váltak Jallalabád környékén, amit a britek északi csoportosítása sikeresen visszavert (Futtehbád, 1879). Ez is mutatta, hogy a Kabulban uralkodó körök által megkötött egyezségek nem nagyon tükröződnek az egyes törzsek magatartásában.

A háború új szakasza a Charasiabnál megívott ütközettel kezdődött, amelyben Roberts tábornok középső csoportosításának erői ütköztek meg az afgánokkal Kabul közelében, attól délre, 1879. október 6-án. A támadást Roberts csapatait indították Kabul ellen, mert egyszerűbbnek tűnt egy délnyugat felőli támadás megindítása viszonylag kedvező terepen, mint kelet felől támadni, hiszen Kabul elfoglalásával a Khyber-hágón át is megnyílik az összeköttetés útvonala. A gyilkosság miatt magát rendkívül kényelmetlen helyzetben érő emír csatlakozott a britekhez, mondván, hogy velük együtt akar bevonulni Kabulba.

A szoros előtt keresztben fekvő gerincet megszállták az afgán erők – nem csak a törzsi harcosok, hanem reguláris, tüzérséggel ellátott csapatok is. A britek ismét helyesen a szárnyakon végrehajtott támadásokkal alapozták meg a sikert, nehéz körülmények között, felfelé támadva a hegyoldalakon. Ráadásul csapataik egy része a készletekkel még mögöttük volt, miközben összeköttetési vonalukat a törzsi felkelők folyamatosan támadták. Végül is a 3 800 brit a 12 000 főre tehető afgán erők ellen harcolva elfoglalta az utolsó jelentős terepakadályt a Kabul felé vezető úton és a britek október 9-én bevonultak Kabulba. Az emírt visszahelyezték trónjára és a fellázadt afgán alakulat katonáit a kérésselhetlen brit logikát követve súlyosan megbüntették, felakasztva mindenkit, aki részt vett a követ és kísérete meggyilkolásában.

1879 telére helyreállították és kibővítették azt a tábor, amely még az első afgán háború idején szolgált erődként a brit csapatok számára. Nem kellett hozzá sok idő és hasonló helyzet kezdett ismét kialakulni e megerősített tábor, Sherpur körül, mint az első háborúban. Kabulban lázongások törtek ki és törzsi harcosok kezdtek gyülekezni a körzetben, új emírt támogatva az angol bábnak tekintett régi helyett. Roberts persze támadó szellemű parancsnok volt és aktív ellentevékenységet kívánt kifejtetni, nagy erejű portyák indításával. Rövidesen szembesülnie kellett azonban azzal, hogy a feltételezettnél sokkal nagyobb létszámú afgán erők támadnak táborra. A 7 000 fős brit helyőrséggel szemben mintegy 50 000 fős sereg készült ostromra a teljesen még be sem fejezett erődítményekkel védett tábor ellen [4./7].

Roberts igyekezett aktívan harcolni még a hátrányos körülmények és a zord időjárás ellenére is. Járőrtevékenységgel, az erődből történő kicsapásokkal nyugtalanította ellenfelét, miközben egy brit hadosztály is Kabul felé tartott a helyőrség megerősítésére. December 23-án hajnalban az afgánok fanatikus vallási vezetőiktől feltűzelve megtámadták az erődöt, mert az erősítés beérkezése előtt döntésre akarták vinni a csatát. Az afgánok a tábor minden oldalról támadták, kivéve az északon lévő hegygerincet, amit most már a védelem részeként használtak fel az angolok. A támadás végül is a védők elszántságának köszönhetően

összeomlott, és amikor az északi hegyvonulat egy átjáróján tüzérsséggel megerősített lovasság tört ki az erődből és megtámadta az afgánok északkeleti csoportosítását, a megingott afgán erők visszavonultak és szétszóródtak a hegyekben, mert a tél közepén ők sem voltak képesek ekkora erő huzamos ideig tartó ellátására.

1880 tavaszára nyilvánvalóvá váltak a kalkuttai brit vezetés számára a háború kiújult, második részének költségei és problémái, ezért szerették volna egy lojális emír hatalomba segítségével megoldani a gondokat és kivonulni Afganisztánból. A kandahári csapatokat elindították Kabul felé, azzal az elképzeléssel, hogy a politikai helyzet megszilárdítása után majd vonuljanak ki az országból az ott lévő erőkkel együtt a Khyber-hágón keresztül. Kandahárba friss csapatokat küldtek, mert azt a tartományt el akarták szakítani Afganisztántól.

1880. április 19-én a Kabul felé vonuló kétdandárnyi (7 200 fő) brit erőn rajta ütöttek a törzsi harcosok egy olyan útszakasznál, ahol az úttól északra elhelyezkedő hegyoldalak erre megfelelő lehetőséget biztosítottak. A támadókat az előző télen a kabuli helyőrséget megostromló fanatikusok vezették és a britek helyzetét megnehezítette az is, hogy két oszlopban vonultak egymás mögött. A helyi lakosság ellenszenvét fokozta, hogy a hadtáp az igás állatok kis száma miatt elmaradt és így gyakoriak voltak a rekvirálások. A fegyelmezett felfejlődés a védelemre, a hatékony puska és ágyútűz, valamint az erősítés időben történő beérkezése a hátsó oszlop felől, megmentette a helyzetet, de már látszott, hogy az afgánok képesek nagyobb erők összpontosítására és vállalják a nyílt ütközetek lehetőségét is. Ez volt az Ahmed Khel-i ütközet.

Nem kellett sokáig várni ennek a veszélynek a valóra válásáig. 1880. június 27-én zajlott le az az összecsapás Maiwandnál, ami nyílt ütközet volt és a britek vereségével végződött. A kandahári helyőrséget Herat felől közelítette meg egy nagyobb afgán kötelék Kabul irányába haladva. A britek erősítéseket küldtek a térségbe és Kandahártól nyugatra kívánták megállítani az afgánokat. 2 500 főt és 12 ágyút sorakoztattak fel a mintegy 12 000 afgánnal és 36 ágyúval szemben [4./8]. Ez bizony még a meglehetősen nagyképűséggel megvívott gyarmati csaták esetében is elég hátrányos helyzetnek tekinthető, ráadásul egy nyílt ütközet esetén, amikor előre kiépített állások nem álltak rendelkezésre a veszteségek csökkentésére. Ez a kis létszám abból is eredt, hogy az angol-barát kandahári uralkodó csapatai dezertáltak és a beérkező támadó afgán csapatok oldalára álltak.

Az összecsapásban a britek már a kezdet kezdetén súlyos hibákat vétettek, tovább rontva az amúgy is előnytelen helyzetüket. A vízmosásokkal átszegdelt terepet nem derítették fel kellően, nem használták fel ezt előnyös védelmi pozíciók kialakítására, hanem a sík területen álltak fel. A tüzérsséget túlságosan előre vitték, az ezt fedező erők késtek. Az afgán tüzérsség erősebb és korszerűbb volt, a támadók pedig a britek által fel nem derített vízmosások kihasználásával közel kerültek az angol állásokhoz, arra kényszerítve őket, hogy a szárnyaikat befordítsák. Ez sem volt azonban elég a vonalaik mögé való behatolás megakadályozására. Bár az ellenállás brit részről hősies volt – különösen európai csapataik tekintetében – végül is a zöm rendezetlenül volt kénytelen visszavonulni, miközben az afgán lovasság üldözte őket. Az eddigi néhány tíz vagy százfős veszteségek helyett 1000 fős veszteséget szenvedtek csak halottakban.

Az elsőprő győzelem arra készítette az afgánokat, hogy a Kabul felé való menetelés helyett ostromolják meg a meggyengült Kandahárt. Ez sikertelen volt, az angolok bátran

védtek Kandahárt, illetve a mellette lévő megerősített táborukat mindaddig, amíg Kabul felől meg nem érkezett az erősítés, amellyel megvívták a háború utolsó csatáját.

Roberts tábornok vezette a felmentő csapatokat, aki már Kabul elfoglalása és védelme idején megmutatta rátermettségét. 1880. augusztus 9-én indult el erőltetett menetben Kabultól Kandahár irányába. A nappali hőség és az éjszakai hideg, a nagy távolság erősen igénybe vette a katonák állóképességét. Augusztus 31-én érte el Kandahárt a 10 000 fős sereg, majdnem 500 km-t téve meg. A helyőrség katonáival együtt mintegy 11 000 katona harcolt 32 ágyúval megerősítve a brit oldalon, míg afgán részről szintén 32 ágyú és mintegy 13 000 ember állt velük szemben [4./9]. Látható, hogy a helyi viszonyokhoz képest igen nagy erők csaptak össze.

Az afgánok egy kisebb hegyvonulat gerincének két végén álltak fel, amely gerinc mögött a táboruk és a hegyvonulattal párhuzamosan egy folyó volt. Az angol támadás szeptember 1-jén, reggel indult meg a gerinc déli végénél, amelyik jobban járható volt, de az afgánok nagyobb erőkkel is védtek. A tüzérségi előkészítés után a támadás sikeresen alakult a britek számára, noha kemény, ember-ember elleni küzdelmet kellett vívniuk, több megerősített falut elfoglalva. Ez a siker megingatta az afgánokat, akik végül már nem is védtek meg táborukat, hanem a folyón át menekülni kezdtek. Roberts a lovasságát a szárnyakon állította fel és a gyalogság sikerét kihasználva a brit lovasságot a saját balszárnyáról kiküldte, hogy kerüljék meg délről az afgánok állásait, kelljenek át a folyón és vágják el a menekülő afgánok útját. Kiváló taktikai érzéke nagy győzelemhez segítette a briteket, zsákmányuk is nagy volt, a táborban lévő anyagok mellett az összes afgán ágyút is megszerezték.

Ez a győzelem gyógyír volt ugyan a Maiwandnál elszenvedett keserves, presztízsrontoló vereségre, azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a hadjárat kezdett minden szempontból egyre költségesebbé válni az elérhető eredményekhez képest. Ezért 1881 áprilisában a britek kivonultak Afganisztánból, lemondtak Kandahár és környéke elszakításáról, viszont a törzsi területek egy jó része Indiához került.

Mindenképpen megállapítható, hogy ebben a háborúban, amelyik már mindkét fél részéről lényegesen fejlettebb fegyverekkel folyt, mint az előző, a brit csapatok harcászati teljesítménye jobb volt. Az is látszik, hogy a „harcias rasszokból” szervezett csapatok elve bevált. (A nepáli eredetű ghurkáknak a mai napig saját alakulata van a brit hadseregben.) Igen jól teljesítettek a teljesen európai katonákból álló felföldi (skót) alakulatok is.

A harmadik brit-afgán háború (1919)

Ennek a háborúnak az a legmeglepőbb eleme, hogy az afgánok indították az indiai brit uralom ellen, szemben az eddigi gyakorlattal, amikor a britek kívánták rákényszeríteni az afgánokra politikai akarataikat. Erre az évszám adja a magyarázatot. Az első világháború befejezése utáni első esztendőben vagyunk, a cári Oroszország helyére a polgárháborúban vergődő és a háború győztes országainak intervenciójával küszködő Szovjetunió kerül, amelyik igyekszik megtartani a cári birodalom területi hódításait és egyben a győztesek számára aggasztó, forradalmi jellegű tanokat igyekszik exportálni a szuronyok hegyén. A háború alatt a britek a gyarmati területeken vívott küzdelmekben igénybe vették az indiai alakulatokat is, amelyek harci morálját alaposan kikezdte a négyéves háború, Indiában pedig mindig is izzott a

britektől való megszabadulás iránti szándék parazsa. Egyszóval egy kalandor felfogású afgán vezető számára reményt keltőnek tűnhetett a helyzet.

A második afgán háború lezárulása óta kiegyensúlyozott volt az afgán-brit viszony, lényegében jelentős pénzösszegű támogatás fejében az afgánok elálltak az oroszokkal való kacérkodástól. Még további anyagi áldozatok árán a britek azt is elérték, hogy az I. világháború idején az emír nem hallgatott a központi hatalmak oldalán harcoló törökök szirén-énekére, akik még dzsihád meghirdetésével is be akarták vonni a muzulmán afgánokat egy britek elleni háborúba – szintén nem kis összegeket és egyéb támogatást ajánlgatva nekik.

Az afgán belpolitikai viszonyok a szokott forgatókönyvet követték, ugyanis az emírt megölte valószínűsíthetően a fia, aki az új emír kívánt lenni, azonban nagybátyja is igényt tartott erre a tisztségre. Emiatt börtönbe került, a fiú pedig új szellemű, az önkényuralmat ellenző nagyformátumú politikusnak érezve magát, arra a meggyőződésre jutott, hogy felhasználva az Indiában észlelhető társadalmi nyugtalanságot, felmondja a Gandamaki Szerződést és megtámadja a briteket Indiában 1919 áprilisában.

Meglehetősen nagy létszámú hadserege volt az emírnek, 50 000 fős reguláris katonaság, 280 tüzérségi eszköz, régebbi típusú géppuskák és mintegy 80 000 határ-menti törzsi harcos állt a rendelkezésére [5./1]. A reguláris hadsereg felszerelése nem volt egységes, lőszerke kevés volt, a felső tisztikar politikai ellentétektől volt megosztott. A törzsi harcosok viszont kiválóan voltak felszerelve és rengeteg lőszerrel voltak ellátva, amely eszközöket így-úgy megszerezték a katonáktól, emellett harcias szellemű és a helyi mostoha éghajlati és terepviszonyokat jól tűró férfiak voltak.

A britek ráébredtek, hogy nekik is jelentős erőt kell felvonultatniuk, ami rendelkezésre is állt, felszerelésükben pedig már olyan modern eszközök is megjelentek a géppuskákon felül, mint a motoros vontatású tüzérség, a páncélgépkocsik, vadász és bombázó repülőgépek és a rádió. Természetesen a magas röppályájú hegyi tarackok, málházott tüzérségi eszközök – a hegyi harc hagyományos fegyverei – sem hiányoztak. Az érintett határvidéken a tartalékkal együtt négy gyaloghadosztály és három lovasdandár volt a szükséges tüzérséggel együtt [5./2]. A harci szellem azonban a négyéves világháború után össze sem volt hasonlítható a régi indiai brit hagyományok szintjével, sok alakulatot félig már leszereltek és a személyi állományból sem volt túl sok katonának kedve még egy kis ráadás-háborúhoz.

Május 3-án az afgánok elfoglalták Bagh városát, a Khyber hágó nyugati előterében – kissé elszévesztve a dolgot –, mert Peshavárban terveztek 8-ára egy felkelést, amivel a támadást eredetileg összehangolták volna. Ekkor a térségben mindössze két indiai század volt jelen. Ezt dandár erőre növelve, a britek visszafoglalták Baghot, bár ez csak második nekifutásra sikerült. Viszont ízelítőt adtak a modern hadviselésből, mert a RAF bombázta az afgán területen a gyülekező törzsi harcosokat, és a második kísérletnél végig bevetésekkel támogatta magát a támadást is. Ez természetesen rendezetlen menekülést váltott ki az afgán regulárisoknál, a törzsi harcosok pedig gyorsan összeszedték a szétszórta fegyvereket és felszerelést – mentve, ami menthető. Mindenesetre haditechnikai érdekesség volt az is, hogy a Khyber-hágón először jelent meg egy 67 katonai teherautóból álló szállító oszlop [5./3]. További harcok következtek és a britek a határt átlépve augusztus 17-re voltak képesek szilárdan kézben tartani a hágó nyugati előterét. Viszont a helyi toborzású katonáik, akiknek az ellátás útvonalát kellett volna biztosítani, tömegesen dezertálni kezdtek. A bajt tovább fokozta, hogy afgán támadások érték a Khyber-hágó térségét és a tőle délre lévő átjárókat is Kvettánál és Kurramnál. A britek cserében gyorsan bombatámadást indítottak Kabul ellen

[5./4], ami nem sokat tudott segíteni azon a tényen, hogy az angol vezetésű helyi milíciák elkezdtek fellázadni tisztjeik ellen, igazolva, hogy volt némi realitás az új afgán emír helyzetmegítélésében egy általános brit-ellenes felkelés tekintetében.

A Kurram körüli helyzetet csak egy erősítés beérkezése mentette meg, amelyet eredetileg Jallalabádba kellett volna irányítani. A Dyer dandártábornok vezette csapatok erőltetett menetben érkeztek be, határozott tevékenységük sikerrel járt. Az afgánok üldözésében páncélgépkocsik is részt vettek a lovasság mellett. Az emír tűzszünetet kért, ami végül is június 3-án került aláírásra.

Augusztus 8-án megkötötték a Rawalpindi Egyezményt, ami ugyan megszabadította a briteket fizetési kötelezettségeiktől és változatlanul hagyta a határokat, de hangsúlyozta Afganisztán függetlenségét és az önálló külpolitikához való jogát. Az afgánok vállalták viszont, hogy a határ túloldalán nem bujtogatják a törzseket az angolok ellen. Az angolok megtiltották az afgánok számára az Indiában történő fegyvervásárlásokat, ezzel azonban egy jelentős befolyásolási lehetőséget engedtek ki a kezükből. Mindenesetre a törzsek harcosait mindez nem sokat érdekelt, ezután is megragadtak minden lehetőséget a rajtaütésekre, zsákmányolásra és a helyzet bizonytalanná tételére a törzsi területeken.

A háború során a legnagyobb újdonság a légi erő sikeres alkalmazása volt, úgy a városok bombázása, mind a szárazföldi harc támogatása tekintetében. Mindenesetre a britek nyugodtan bombázták Kabult, miközben ők maguk a németek Londoni elleni, Zeppelinekről végrehajtott bombatámadásait a legnagyobb barbárságnak nevezték. Ez azonban a második világháború idejére már napi gyakorlattá, a háború részévé vált.

A szovjet invázió Afganisztánban (1979-1988)

A politikai-társadalmi háttér

Ez a hosszú háborúvá változott szovjet beavatkozás Afganisztán belügyeibe, az előző összecsapásokhoz képest térben és időben, valamint az alkalmazott haditechnika mennyiségének és minőségének vonatkozásában egészen más dimenziókban folyt, és következményeit tekintve is globális hatásokat indukált. Végül is komoly tényező lett azon okok sorában, amelyek a kétpólusú világ egyik szuperhatalma, a Szovjetunió felbomlásához vezettek. A háború következtében milliók menekültek el lakóhelyükről, mindkét fél katonái, a törzsi harcosok és a civil lakosság együtt több százezer embert veszített halottakban [2./1].

A szovjet invázió külpolitikai okai szinte érthetetlenek, valószínűleg a felső katonai és politikai vezetés kiválasztódásának kontraproduktív jellege ütött vissza, megterhelve egy bigott és doktriner ideológiai szemlélettel a világban zajló események megítélése tekintetében, amely nem sokat törődött a józan megfontolásokkal. Olyan politikai erőket és társadalmi mozgásokat beszéltek be maguknak a szovjet vezetők, amelyek az afgán társadalomban egyszerűen nem voltak jelen.

Az afgán királyság egészen jól elvult magával 1919 óta. A pastuk mellett jelentős számú egyéb, kisebbségi lakosság is létezett ott, tadzsikok, üzbégek, türkmének és kirgizek, akik főként a Hindukustól északra fekvő területeken, a szovjet határ mentén éltek. A társadalom még ezen belül is törzsi alapon szerveződött, a mohamedán vallás szunnita és síita

ága, meg még azok egy csomó szektája képezte a meghatározó ideológiát. A gazdasági tevékenység döntően mezőgazdaság és legeltető állattenyésztés volt, az államhatalom pedig a nemzetiségi és törzsi vezetők jóindulatától függött. Egy szűk, urbanizált városi réteg és a politikai elit birtokolt némi kitekintést a világra, és hatottak rá a külvilág folyamatai, de ezek nem voltak döntő hatással a lakosság többségére és annak hagyományos életfelfogására.

A második világháború után a gyarmatok felbomlásából adódóan itt is, akár csak a harmadik világ legtöbb országában a hadsereg játszotta a döntő szerepet a társadalmi mozgásokban. Ami a legérdekesebb, az éppen az, hogy a britekkel szembeni averzió következtében az afgán uralkodók mindig is igyekeztek viszonylag jó kapcsolatot fenntartani a Szovjetunióval, fegyverbeszerzéseik, tisztképzésük is tükrözte ezt. Pakisztánt létrejötté óta fő ellenségüknek tekintették és ez a tény is a szovjetekkel ápolt jó viszonyt erősítette meg. Tehát voltaképpen semmi sem indokolta a fent leírt társadalmi egyensúly felrúgását, hacsak nem afféle geopolitikai voluntarizmus, hogy az India és Pakisztán közötti kasmíri konfliktusban két tűz közé szorítsák az USA-barát Pakisztánt, vagy szocialista rendszert hozzanak létre az iszlám fundamentalizmus országává vált Irán szomszédságában. Mindenesetre ilyen célok elérésére Afganisztán teljesen alkalmatlan volt.

Az afgán királyságot 1973-ban döntötte meg Mohamed Daud herceg, aki megszüntette a királyságot és maga a létrehozott köztársaság elnöke lett. Mind a királypártiak, mind a szélsőségesebb reformista csoportok fenyegették hatalmát és puccsokat kíséreltek meg ellene. 1978-ban az Afganisztán Népi Demokratikus pártja nevű, marxista formáció puccsa a hadsereg egy részének támogatásával, sikerrel járt. E párton belül is két jelentős frakció létezett, a Nur Mohammed Taraki által vezetett Khalk és a Babrak Karmal vezette Parcsam. Az afgán politikai hagyományoknak megfelelően a puccs során megölték Daudot, annak testvérét és számos állami vezetőt. Létrehozták az Afgán Demokratikus Köztársaságot, Tarakival, mint miniszterelnökkel az élen. A modernizációt célzó, ideologikus töltetű reformok a földtulajdonra, a vallásra és a nők egyenjogúságára vonatkozóan már néhány hónapon belül fegyveres ellenálláshoz vezettek vidéken. A fegyveres erőknél a párt belső frakcióharcai miatt történt tisztogatások végképpen aláásták a kormány hatalmát, ezért Taraki azonnal az őt előzőleg is támogató Szovjetunióval kötött barátsági szerződést, még decemberben. A Szovjetunió az afgán kormány számára nagy mennyiségű fegyvert és haditechnikai eszközt kezdett szállítani a lázongás sikeres elnyomása érdekében. A kormányellenes erők szövetségesei is kialakultak, akik fegyverrel látták el a felkelőket. Ezek Pakisztán és Kína voltak. Az USA és Szaúd-Arábia hatalmas mennyiségű pénzbeli támogatást adott, sőt Irán is, ugyanis a színes összetételű felkelő csoportok között könnyű volt az ideológiailag legszimpatikusabbat megtalálni. Az USA amúgy sem vette jó néven az afgán külpolitikai fordulatot, ráadásul 1979 tavaszán egy kormányellenes fegyveres csoport túszként elrabolta az amerikai követet, aki a kiszabadítására indított akció során meghalt. A CIA első, a felkelőknek szánt fegyverszállítmányai a nyár folyamán megjelentek Pakisztánban.

Eközben a Khalk frakción belül is voltak hatalmi ellentétek, Tarakival rivalizálni kezdett Hafizullah Amin, aki a fegyveres erők vonatkozásában meghatározó pozícióba került. A leszámolásból 1979. szeptember 16-án, Amin került ki győztesen, az erőteljes szovjet támogatást élvező Tarakit megölték. Amin csökkenteni akarta a szovjet befolyást és amúgy is gyanús lehetett, mivel az USA-ban végezte tanulmányai egy részét. Az invázió kezdetén, decemberben, amikor szovjet légi szállítású elit csapatok megszállták a repülőtereket, biztosították a Szovjetunió felé vezető szárazföldi útvonalat, közigazgatási szempontból lényeges pontokat foglaltak el és blokkolták a fontosabb katonai egységek laktanyáit, gyakorlatilag végrehajtottak egy, Amin ellenes puccsot is. Ennek során december 27-én, az

elnöki palotában megölték Amint és hatalomra került Babrak Karmal, aki azonnal be is hívta azokat az inváziós erőket is, amelyek még nem voltak bent az országban. Mohammed Nadzsibullah (akkor még csak Nadzsib), lett az új belbiztonsági szolgálat, a KHAD feje. Jóval később, 1986 májusában a halálos betegnek jelentett Karmal helyett azután ő lett a tényleges vezetője az országnak, de ő sem volt képes megszerezni a lakosság többségének támogatását. (Karmal 1996 decemberében, Moszkvában halt meg, rákban.)

Nadzsibullah a szovjet kivonulás alkudozásainak részese volt. Saját erői kényszerű összefogását – ami halálos fenyegetettségükből fakadt – és ellenfeleinek belső ellentéteit kihasználva, kiegyezésre törekedett és még egy viszonylag hosszú polgárháborús időszakban 1992-ig hatalomban tudott maradni. Az ENSZ rezidencián keresett menedéket, de végül a tálibok ott is elfogták és testvérével együtt brutálisan kivégezték 1996-ban. Az ország a tálibok uralma alá került, majd 2001 után az USA és szövetségesei szállták meg az országot, mivel a tálib hatalom nem volt hajlandó kiadni Oszama bin Ladent és csoportját, amely felelős volt a New-York-i ikertornyok lerombolásáért. 2006-tól megkezdődött a tálibok harca a szövetségeseik ellen, de ez már napjaink története.

A háború alakulása

A háború méretei miatt ebben a tanulmányban nyilván nincs lehetőség az egyes ütközetek és események részletes leírására, de a háború jellegének alakulása az egyes időszakokban és az alkalmazott módszerek változása összefoglalható, és alkalmat ad néhány következtetés levonására, figyelembe véve az előző háborúk tanulságait is.

A szembenálló erők igen tekintélyesek voltak, mert az ország egész területe érintve volt, és a világpolitika általános viszonyai pedig 1919-hez képest már sokkal nagyobb hadseregek fenntartását követelték meg az országoktól. A szovjet erők nagysága, de főleg összetétele sokat változott a háború során. Az invázió mintegy 85 000 fős katonai erővel történt, amelyiknek az összetétele 1980 nyarától már sokkal jobban igyekezett megfelelni a sajátos terepviszonyoknak és a fegyveres küzdelem jellegének. Ez a létszám 1984-re körülbelül 115 000 fő lett és 1987-ben, a kivonulás előtti időszakban 120 000 főre volt becsülhető [2./2]. A határ szovjet oldalán a hadtápellátás és a harc egyéb biztosítási területein, később a speciális kiképzésben még természetesen nagy létszámú katonaság játszott szerepet. A haderőhöz a háború kezdetén mintegy 1 700 közepes harckocsi, 2 100 páncélozott harcjármű és körülbelül 600 jelentősebb tüzérségi eszköz tartozott. A légierő nagyjából 500 harci repülőgéppel és 200 helikopterrel volt jelen ebben a kezdeti szakaszban [2./3]. A szovjet erőket egy hadseregbe szervezték, amelynek parancsnoksága szovjet területen, Termez határvárosban volt és előretolt vezetési ponttal rendelkezett Kabulban.

Az afgán hadseregben 46 000 fő szolgált, 500 harckocsi, 440 páncélozott harcjármű, és 650 tüzérségi eszköz jelentette a szárazföldi erők meghatározó fegyverzetét. A légierő 150 harci repülőgéppel, és mintegy 90 különböző helikopterrel rendelkezett, valamint légvédelmi tüzérséggel, ami rakétákból és csöves légvédelmi tüzérségből állt. A paramilitáris szervezetek, területi milíciák létszáma mintegy 30 000 volt, eredetileg belbiztonsági szerepet szántak nekik, alapvető fegyverzetüket a kézi fegyverek jelentették [2./4].

A szembenálló felkelő erőket a teljes széttagság jellemezte, még a háború vége felé is nehezen tudták nagyobb műveleteiket összehangolni, viszont az egyes csoportok saját területüket kiválóan ismerték. 90 000 főre becsülhető a létszámuk, de a gerilla-háború jellegéből adódóan ez időszakonként erősen változott, kb. 20 000 fő időszakosan harcolt.

Fegyverzetük zöme kézfegyver volt, nehezebb eszközeik a harc jellege miatt nem voltak, illetve könnyen szállítható, egyszerűen kezelhető, jól mállázható fegyvereket igyekeztek használni. Járműveik lényegében zsákmányolt eszközök voltak, ezek között harcokocsik, páncélozott járművek is szerepeltek. Tüzérségi eszközként a rakéták és HSN lövegek, aknavetők váltak be a számukra leginkább [2./5]. A csöves, könnyű légvédelmi eszközeiket többcélúan alkalmazták és a háború egész menetére döntő kihatással volt, amikor az USA úgy határozott, hogy a vállról indítható Stinger légvédelmi rakétát a rendelkezésükre bocsátja. Mivel a pastuk Pakisztán területén is éltek és törzsi területeikre a háború elől milliós nagyságrendben menekült az afgán lakosság, a pakisztáni térségük a felkelők számára bázist képezett és egyben a Pakisztánba érkező, nekik szóló hadianyag-szállítmányok átvevőhelyként szolgált.

Maga az invázió a várható mederben és sikeresen folyt le. Már '79 nyarán növelték az addig is jelentős tanácsadói létszámot. December folyamán beérkeztek azok a különlegesen kiképzett, valamint ejtőernyős és légi szállítású alakulatok, amelyek előkészítették, majd végrehajtották a döntő fontosságú pontok és intézmények elfoglalását, biztosították a Termez és Kabul közötti útvonalat, különös tekintettel a Hidukuson átvezető Salang alagútra és döntő szerepet játszottak 27-én, az Amin-ellenes puccsban. A közben mozgósított szárazföldi csapatok 26-ától kezdve lépték át a határt és két menetvonalon haladva foglalták el az ország meghatározó pontjait. Az egyik a Termez – Salang-hágó – Kabul menetvonalat követte, a másik a Kushka –Herat-Kandahár vonalon mozgott. Mivel az országban gyakorlatilag vasút nincs, az utak és a repülőterek biztosítása volt a megfelelő összeköttetés feltétele.

A szovjet katonai vezetés számára igen nagy problémának az bizonyult, hogy eleinte közép-ázsiai csapataikat kívánták alkalmazni, amelyek nem első lépcsős alakulatok voltak és ezért fel kellett tölteni a személyi állományt, és nem volt kielégítő a technikai szolgálat színvonala sem. Az alakulatokkal együtt vonultak az általános háborúra szervezett állomány olyan részei is, amelyekre semmi szükség nem volt, így harcászati/hadműveleti rakéták és erős légvédelem. Ez valószínűleg abból eredt, hogy egy általános háború kialakulásával is számolniuk kellett a környező országok esetleges beavatkozása, vagy az afgán reguláris fegyveres erők szembefordulása esetén. Persze az is lehet, hogy csak az egyszerű katonai rutin munkált ebben az elhatározásban.

Még kényesebb kérdés volt a közép-ázsiai személyi állomány problémája, amelyek alkalmazásától eredetileg a helyi lakossággal való konfliktusok elkerülését remélték. Ez azonban ellenkező hatású volt, inkább a katonák kerültek a lakosság befolyása alá, mutatva azt, hogy mekkora naivitás volt azt hinni, hogy a szovjet, hivatalosan internacionalista ideológia a hosszú évtizedek során majd képes lesz eltakarni a mögötte megbúvó orosz nacionalizmust, birodalmi szemléletet és megszüntetni a közép-ázsiai hagyományos társadalmi struktúra befolyását. Ha más nem, hát a Szovjetunió szétesési folyamata néhány év múlva igazolta ezt. A háború későbbi szakaszában az európai eredetű szovjet alakulatok már messze hatékonyabban tevékenykedtek. A személyi állománnyal kapcsolatos további probléma volt a fiatal, újonc katonákkal való embertelen bánásmód „haladó hagyománya”, nem csak az előljárók, hanem idősebb bajtársaik részéről is. Ez amellet, hogy megnövelte a dezertálás veszélyét, célszerűtlen is volt, mert a korszerű haditechnika hatékony kezelése nem tűri a személyzetben belüli ellentéteket. Az alkoholizmus és az Afganisztánban könnyen és olcsón elérhető kábítószer további kockázatot jelentett a katonák moráljára.

Az ellentevékenység is rövidesen megindult, 1980 január közepén a Salang-hágó térségében támadás ért egy nagyobb szállítóoszlopot, annak ellenére, hogy erős kíséretet

biztosítottak a számára. Összecsapások voltak egyes afgán katonai egységek és a szovjet csapatok között, előfordultak dezertálások nagyobb afgán kötelékek esetében is. Több rakétatámadás történt Kabul és más városok ellen, a gerillatevékenység szétzilálta a gazdasági életet és több támadás érte a szovjet összeköttetési vonalakat is. A szovjet és reguláris afgán kormányerők nagyobb arányú támadásokat indítottak a fontosabb völgyekben, erőteljes helikopter és merevszárnyú harci repülő támogatás mellett, de nem alakult ki a mudzsahedinek visszavonulásának megakadályozásához szükséges taktika. Napalm, sőt harci gézok alkalmazásának gyanúja is felmerült.

A tanulságok arra ösztönözték a szovjet katonai vezetést, hogy jelentősen növeljék meg a helikopterek számát, változtassanak a haditechnika összetételén, megerősített önálló dandár, ezred, sőt zászlóalj szintű kötelékekkel igyekezzenek műveleteket végrehajtani, mert a nagy kötelékek vezetési tehetetlenségei a támadások ütemét csökkentették. Alacsonyabb vezetési szintekre hozták a támogató tüzérség tüze és a repülőcsapások lehívhatósága jogosultságát is. Megkezdtek a közép-ázsiai csapatok felváltását az európai területeken szolgáló és innen való személyi állománnyal feltöltött alakulatokkal. Jelentős átszervezést hajtottak végre az Afganisztánban harcoló hadsereg (40. Hadsereg) állományában – kisebb önálló formációk létrehozása érdekében – és díszlokációjában is. Sok harcokocsi, rakétatüzér és légvédelmi alakulatot hazarendeltek. A helikopterek számát 300-ra növelték, a közvetlenül a szárazföldi harc támogatását szolgáló repülőgépek száma 200 lett. A harctevékenység fő célja a felkelők felszorítása volt a hegyi területekre, emellett biztosítani kellett a fontos városokat és az összeköttetési útvonalakat. A műveletek büntető jellege fokozódott, a felkelők támogatásával gyanúsított falvak súlyos károkat szenvedtek. A támadó tevékenység során légi szállítású alakulatokkal igyekeztek elzárni már a támadás megkezdése előtt, az ellenség hátában a visszavonulási utakat. A felkelők – közös néven mudzsahedinek – utánpótlási vonalai szintén igen fontosak voltak a maguk számára, ezért a szovjetek és az afgán kormányerők igyekeztek jobban lezárni a határokat úgy Pakisztán, mint Irán felé és ezért újjá szervezték a határőrség alakulatait is.

1982-re világossá vált, hogy elhúzódó háborúba keveredett a Szovjetunió. Megerősítették a pozícióikat, kiépítették a védelmet az elfoglalt közigazgatási, gazdasági központok, katonai bázisok körül és az összeköttetési vonalak mentén. Megkezdtek az afganisztáni viszonyokra való kiképzést a kötelékek afganisztáni bevetése előtt, amelynek során a szerzett tapasztalatokat igyekeztek hasznosítani. Megjelent az AK gépkarabélyok 5.54-es, kis űrméretű lövedéket tüzelő változata, a táruk összekapcsolásának gyakorlata hivatalos verzióban is megtörtént. Növelték a meredek röppályájú fegyverek számát, alkalmazni kezdték az automata aknavetőket is (Vasziljok). Tovább erősödött a műveletek büntető jellege, ami a lakosság újabb tömeges meneküléséhez vezetett, részben Pakisztánba és Iránba, részben a biztonságosabbnak vélt városokba. Ide tartozott az egyes, mudzsahedin-barát falvak magassági bombázása is. A mezőgazdasági termelés, az öntözőrendszerek ilyen módon való szétverése viszont élelmiszerhiányhoz és ezzel további elégedetlenséghez vezetett.

A mudzsahedinek utánpótlásának megnehezítése ellenére növekvő támogatás érkezett a felkelők számára, egyre több nyugati eszköz jelent meg, így műanyag harcokocsi-elhárító aknák, csöves légvédelmi nehézcéppuskák, járművek. Sok kínai gyártmányú aknavető, rakétavető, páncélelhárító rakéta és légvédelmi géppuska is használatba került náluk, aminek előnye az volt, hogy zömében csereszabatosak voltak lőszer és alkatrészek tekintetében a szovjet és afgán reguláris erőknél használt eszközökkel, ahonnan viszont dezertőröktől, zsákmányból került hozzájuk nagymennyiségű fegyver. A felkelők nyíltabb terepen jól

alkalmazták a könnyű, pick-up kisteherautókra szerelt légvédelmi géppuskákat földi célok ellen is. Rövidesen a szovjetek számára is világossá vált, hogy a járműoszlopok biztosítására a tehergépkocsik és páncélozott járművek platójára, tetejére szerelt, eredetileg légvédelmi célokra szánt nehézgéppuskák sokkal sikeresebben védik meg a konvojokat a hegyoldalokban megbúvó lövészekkel szemben, mintha a páncélozott járművek belsejéből kísérelnék meg a lefogásukat. A döntő probléma ugyanis a tornyokba szerelt eszközök csőemelési magasságának korlátozott lehetősége és a terep jó áttekintésének hiánya volt, ha „begombolkozva” haladtak. A BMP-2 harcjárművek megjelenésével is ezeket a tapasztalatokat hasznosították, a nagy csőemelkedésű 30 mm-es gépágyú és a többszemélyes torony alkalmazásával.

Lényegében a beavatkozás megkezdésével párhuzamosan megindultak az ENSZ égisze alatt azok a tárgyalások, amelyek a csapatkivonásokat, a megbékélést voltak hivatva szolgálni. Ezeket a résztvevők alaposan kihasználták propaganda-célokra is és mindkét fél igyekezett, hogy komolyan csak jobb katonai pozícióból tárgyaljon tovább. Külön nehézséget jelentett a felkelők rendkívül széttagolt állapota, nehéz volt még az is, hogy a valóban jelentős befolyással rendelkező szereplőket megtalálják. 1982-ben, Brezsnyev halála után rövidesen Andropov került az első titkári székbe, akinek messze nagyobb kitekintése volt a világban zajló folyamatokra, mint elődjének. 1985-ben, Gorbacsov hatalomra kerülésével pedig olyan politikai erők is megjelentek, amelyek valóban próbáltak megszabadulni az afganisztáni háború terhétől. A katonai vezetők egyszerűbb gondolkodású része nyilván minden áron győzni akart – már csak a presztízs miatt is –, egyre több embert és eszközt követelve ehhez a politikai vezetéstől. Az erősen állami kézben tartott médián és a leszerelt katonákon, pletykákon keresztül átszivárgó információk azonban még így is elegendők voltak ahhoz, hogy alapjaiban rendítsék meg a beavatkozás társadalmi támogatottságát éppen úgy, mint az USA-ban a vietnami háború idején. A társadalom által hozott anyagi és emberi áldozatok semmiféle arányban nem álltak a belátható, elérendő katonai-politikai cél hasznával, ugyanis a támogatott afgán politikai vezetésnek nem volt reménye a lakosság nagy többségének megnyerésére.

A szovjet veszteségek 1986-ra már 10 000 fő felett jártak, 500 helikoptert és repülőgépet vesztek és az afgán hadsereg anyagi veszteségeinek pótlása is a szovjeteket terhelte. Karmalt betegsége ürügyén eltávolították, Nadzsib került a hatalomba, kiegyezésre próbált törekedni, Afganisztánt újból Köztársaságként definiálta és nevét ekkor egészítette ki Nadzsibullah-ra, megmutatva a mohamedán vallás iránti elkötelezettségét. A katonai erőfeszítések zöme a felkelők utánpótlási vonalainak elvágására összpontosult, de teljes mértékben nem tudta a célját elérni.

A döntő változást a vállról indítható Stinger légvédelmi rakéták megjelenése okozta, amelynek átadását az amerikaiak azért engedélyezték, mert nyilvánvalóvá vált, hogy a teljes légi fölényre és a helikopterek széleskörű alkalmazására épülő új szovjet taktika előbb-utóbb ki fogja véreztetni a felkelőket. A légvédelem problémája kezdetek óta értelemeszerűen nyomasztotta a felkelőket, akik alapvetően a szovjet (illetve kínai eredetű) nehézgéppuskákat alkalmazták erre a célra, de általános tüztámogatásra is, mint könnyen szállítható fegyvereket. Használtak zsákmányolt, szintén vállról indítható és önrá vezetéssel működő Sztrela rakétákat is, azonban ezek érzékenysége nem volt kielégítő, ezért lényegében csak után-lövésre volt alkalmas és könnyen félrevezethető volt fáklyákkal. Nyugatról brit Blowpipe légvédelmi rakétákat is szállítottak, de ezek bonyolultabb kezelésük miatt nem váltak be kellően. A svéd

20 mm-es Oerlikon légvédelmi nehézgéppuskák szintén népszerűek lettek, mert málházottan könnyen szállítható, nagy hatékonyságú eszközök voltak.

A légvédelem megerősödése eredményeként megnöttek a szovjet repülőgép és harci helikopter veszteségek, a gépek a bevetések során rövidebb időt töltöttek a cél felett és előnytelenebb megközelítési útvonalat kellett választaniuk és így kevesebb idő jutott a célkiválasztásra. Emiatt csökkent a légi támogatás hatékonysága és a bevetések száma is, és helyette megpróbálták intenzívebben használni a nagyobb hatótávolságú tüzérséget. A rakéta-sorozatvetők azonban pontosságuk korlátai miatt terület-célok leküzdésére voltak inkább alkalmasak, a szovjetek problémája pedig jórészt amúgy is abból adódott, hogy nehéz volt a kisméretű, mozgó célok felderítése – nem mindig tudták, hova löjjenek – ami a gerilla-háború velejárója.

1988-ra oda jutott a háború, hogy bár minden nagyobb összecsapás lényegében a szovjetek és az afgán kormányerők győzelmével végződött, összességében nyilvánvalóvá vált a vereség. A megerősített pontokon kívül az ország területének a 70-80%-a felkelők ellenőrzése alatt állt és az összeköttetési vonalak biztosítása is egyre nehezebbé vált. A felkelők képesek voltak olyan közelségbe kerülni a városokhoz és a légi bázisokhoz is, hogy eredményes rakéta és aknavető tüzet löjjenek rájuk. A városokban ennek inkább lélektani jelentősége volt, de a földön elpusztított repülőgépek azonnali katonai eredményt jelentettek.

A szovjet csapatkivonás hivatalosan 1988. május 15-ével indult és végig az az érthető törekvés jellemezte, hogy minél előnyösebb helyzetben hagyják vissza az afgán kormányerőket. Ennek meg is lett az eredménye, mert az 1989. február 15-én befejeződött csapatkivonás után még egy elhúzódó polgárháborús időszak kezdődött, amelynek a végén az agresszív mohamedán fundamentalizmus irányzatát képviselő tálibok kerültek hatalomra és ez senkinek sem volt jó a tálibokon kívül. A Szovjetunió azonban rövidesen megszűnt és Afganisztántól északra mohamedán ideológiájú, önálló államok születtek.

Következtetések

Bár az áttekintett három brit-afgán háború és a szovjet invázió vázlatos története több hasonló tanulsággal is szolgál, az éles különbség közöttük az, hogy a britek nem törekedtek az afgán társadalom megváltoztatására, ők csupán nekik tetsző uralkodót akartak, míg a későbbi afgán eseményeket nagymértékben befolyásolták ideológiai szempontok.

1) A szovjet beavatkozás menete és eredménye világosan megmutatja, hogy egy társadalom természetes fejlődési lépcsői kihagyhatatlanok, az esetleges legjobb szándék is ellentétes eredményt hoz, ha a változtatás igénye nem belülről fakad. A katonai erő – különösen idegen katonai erő – alkalmazása pedig ilyen esetekben teljesen szembefordítja a lakosságot a remélt változásokkal. (A marxista ideológia ateista jellege még külön hátrányt jelentett, mert az egyszerűbb lelkületű mohamedánok még a kereszténységet is könnyebben elfogadják, mint az „istentagadást”.)

2) A katonai erő alkalmazása politikai célok elérésére meglehetősen kézenfekvő eszköznek tűnik a politikai vezetők egy része számára, azonban ezzel az eszközzel csak nagyon körültekintően szabadna élni. A fejlett ipari országok ugyanis nem azért hozták létre elsősorban katonai képességeiket, hogy azokat aszimmetrikus konfliktusokban tegyék

neveltségessé, mivel erejüket és képességeik teljes alkalmazását politikai okokból korlátozzák – általában vagy egy világméretű konfliktus kirobbanásának kockázata miatt, vagy bonyolult erkölcsi megfontolások okán. Tehát vagy kellően szabad kezet kell adni a katonai vezetésnek, ha egyszer ilyen eszközök alkalmazásáról szóló döntés születik, vagy nem kell katonai eszközöket alkalmazni katonai eszközökkel el nem érhető társadalom-átalakítási célok megvalósítására egy idegen kultúrában.

3) Az iszlám történelmi szerepének megértése nélkül egyrészt óvatlan lépések történhetnek, másrészt feleslegesen lehet indulatokat gerjeszteni egyébként jóhiszemű partnerekben is. Az iszlám a zsidó és a keresztény vallások tanaiból nőtt ki és szemben a kereszténységgel, amely az egykori Római Birodalom hatalma ellenében jött létre, az iszlám születésétől fogva politikai, hatalmi célokat is szolgált. Sajátossága az is, hogy igen részletesen szabályozza a hívők napi életét. Kezdeti fejlődése során az európai korabeli kultúránál magasabb szintet ért el és a szeldzsuk-török hatalom dominanciája idején már létében fenyegette a kereszténységet. Hanyatlásuk az ipari forradalom, az európai ipari társadalmak technológiai fejlődésének következménye volt, amellyel nem tudtak lépést tartani. A régi dicsőség felsőbbrendűségi érzése, igénye máig hat, fundamentalista szélsőségeire különösen, miközben a mohamedán közösségeknek barátságos, jóindulatú tagjai éppen úgy vannak, mint a keresztényeknek. Más vallásoknak is vannak szélsőségei, azonban az iszlám fundamentalista agresszivitás a fő ellenségnek kikiáltott keresztény, fejlett infrastruktúrájú államok ellen irányul. Ezen országok – éppen a fejlettségükből eredő – sebezhetősége és néha gyermeket politikai liberalizmusa arra készítetett és készítet iszlám szélsőségeket, hogy átvigyék a háborút az „ellenség” területére. A kellő önvédelem szükséges, de igazi, hosszú távú sikert csak az iszlám saját, józan vezetői érhetnek el a fundamentalistáikkal való leszámolásban.

4) Afganisztán terep és éghajlati viszonyai szélsőségesek, elmaradott, törzsi viszonyai kiváló lehetőséget adnak a gerilla-típusú hadviselésre. A megfelelő összetételben alkalmazott és a célnak megfelelő haditechnika és harcjelzés, valamint a szükséges erő alkalmazása lehetővé teszi a katonai sikert, de a katonai siker még nem garancia a társadalom megváltoztatására.

5) A mai haditechnika anyagigényessége olyan utánpótlást, logisztikát követel meg, amelyet még egy aszimmetrikus konfliktus gyengébb tagja sem nélkülözhet. Amíg ezt az utánpótlást nem sikerül elvágni, afgán viszonyok között igen elhúzódó konfliktusra kell számítani politikai megoldás híján.

Felhasznált irodalom

[1.] Stejnberg, J. L. A brit közép-keleti agresszió története. Művelt Nép 1953.

[2.] Cordesman, A. H., Wagner, A. R. The Lessons of Modern War , Vol.III.

Westview Press, 1990

2./1. Table 2.3, 10.old.

2./2. Table 2.1, 2.2, 5-7. old.

2./3. 9-11.old.

2./4. Table 2.2, 7.old.

2./5. Table 2.2, 8.old.

[3.] Ormos, M. Világtörténet évszámokban Gondolat, 1988

[4.] British Battles <http://britishbattles.com/>

- 4./1. First Afghan War, Ghuznee, Size of the armies
- 4./2. First Afghan War, Ghuznee, Size of the armies
- 4./3. First Afghan War, Kabul and Gandamak, 14. bek.
- 4./4. First Afghan War, Siege of Jallalabad, 4. bek.
- 4./5. Second Afghan War, Ali Masjid, Seize of the armies
- 4./6. Second Afghan War, Peiwar Kotal, Seize of armies
- 4./7. Second Afghan War, Kabul 1879, Seize of the armies
- 4./8. Second Afghan War, Maiwand, Seize of armies
- 4./9. Second Afghan War, Kandahar (Baba Wali), Account, 11.bek.

[5.] The Third Anglo-Afghan War http://en.wikipedia.org/wiki/Third_Anglo-Afghan_War

- 5./1. Opposing forces, 1.bek.
- 5./2. Opposing forces, 4.bek.
- 5./3. Course of the war, 3.bek.
- 5./4. Course of the war, 9.bek.

Kiss Álmos Péter főtörzsőrmester,
a ZMNE doktorandusza

ÁL-GERILLÁK – nélkülözhetetlen erők az aszimmetrikus hadviselésben

Aszimmetrikus konfliktusokban a biztonsági erők erőforrásokban, tüzérségben, kiképzésben mutató fölényüket csak akkor tudják kihasználni, ha valós idejű helyi információk állnak rendelkezésükre a nem-állami hadviselő erőiről. A szükséges információk megszerzésében különösen sikeresnek bizonyultak biztonsági erők gerilláknak álcázott harc-csoportjai. A szerző esettanulmányokon keresztül mutatja be az ál-gerillák alkalmazásának lehetőségeit, elemzi alkalmazásuk előnyeit, hátrányait és csapdáit. Az alábbiakban közölt tanulmány az MHTT 2009. évi pályázatán első díjat nyert. A tanulmány rövidített változata – a szerző összeállításában – megjelenik a *Hadtudomány* 2010. évi 1. számában.

Kulcsszavak: ál-gerillák, felkelés, aszimmetrikus hadviselés, negyedik generációs hadviselés, Fülöp-szigetek, Rhodesia, Páncsáb, India

Peter A. Kiss

PSEUDO-GUERRILLAS – indispensable forces in asymmetric conflicts

In asymmetric conflicts the security forces enjoy superiority in resources, training and firepower. They can exploit their superiority only if they have access to real-time local information about the non-state belligerent. Pseudo-guerrilla forces of the security forces have proven to be particularly effective in obtaining the necessary information. The author demonstrates the employment of such forces through several case studies, and analyzes their advantages, drawbacks and pitfalls.

Keywords: pseudo-guerrillas, pseudo-operations, insurgency, counterinsurgency, asymmetric warfare, fourth generation warfare, Philippines, Rhodesia, Punjab, India

BIZTONSÁGI ERŐK ÉS GERILLÁK

A negyedik generációs konfliktusokban¹ az erő és hatalom valamennyi indexe szempontjából az állam óriási előnyben van a nem-állami hadviselővel (vagy hadviselőkkel) szemben: diplomáciai, gazdasági, politikai, jogi, információs, felderítési és katonai eszközei messze nagyobb erőt képviselnek, mint a nem-állami hadviselők maximálisan összpontosított erőfeszítései. Még a

¹ A hadviselés generációinak elméletéről a közelmúltban számos tanulmány jelent meg a magyar szaksajtóban. Lásd pl. Somkuti Bálint: "A 4. generációs hadviselés," *Hadtudományi Szemle*, 2009.2. és Kiss Álmos Péter: "Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció," *Hadtudományi Szemle*, 2009.2.

leggyengébb, legszegényebb, legrosszabbul kormányzott állam reguláris biztonsági erői is lényegesen nagyobb tüzérvél rendelkeznek, harcászati és hadműveleti mozgékonyaságuk lényegesen jobb, szervezettségük és kiképzésük színvonala messze magasabb, mint amire a felkelők-partizánok-ellenállók-gerillák-forradalmárok-terroristák² legjobb, legerősebb fegyveres alakulatai képesek.

Triumfalista retorikájuk ellenére a nem-állami szereplők is tisztában vannak saját gyengeségükkel – tudják, hogy forradalmi lelkesedés, ideológiai elkötelezettség, kezdeményezés és halált megvető bátorság elég lehet ideiglenes, helyi, harcászati sikerekhez, de kevés a mozgalom végső győzelméhez. Tisztában vannak azonban az ellenség erejét korlátozó tényezőkkel is – és pontosan ezért választják az aszimmetrikus hadviselés eszközeit és eljárásait. Az állam érdeke minél hamarabb elfojtani a felkelést és lezárni a konfliktust, mert az állandó fenyegetettség érzése és a naponta halmozódó kis veszteségek összeadódnak, és a társadalom előbb-utóbb elveszti ellenálló képességét. Ezért a gerillák ezer kis támadással, az akciók időpontjának helyes megválasztásával, a harctéri döntés halogatásával, visszavonulással, rejtőzködéssel akarják "kivéreztetni" az államot és minél tovább elhúzni a konfliktust. Ha az állam saját polgárai ellen korlátozás nélkül alkalmazza kényszerítő erejét, azzal egyrészt önmaga ássa alá saját legitimitását, másrészt a felkelők oldalára állítja a civil lakosságot. Ezért akcióikat úgy tervezik, hogy a biztonsági erők válaszcsepái a civil lakosságot sújtsák, és igyekeznek megtorló intézkedéseket kiprovokálni a civil lakosság ellen.

Felderítés – a siker kulcsa

A biztonsági erők számára mindez azt jelenti, hogy a gerillákkal vívott fegyveres harc nem különösebben nagy kihívás – rendkívül nagy kihívás viszont a gerillákat megtalálni, harcra kényszeríteni és civil áldozatok és járulékos pusztítás nélkül megküzdeni velük. Ezért egy *felkelés elfojtásának egyik kulcsa a felkelés különleges körülményeihez igazított, megbízható, pontos, gyors és folyamatos felderítés*. Ezt könnyű kimondani, de nehéz megvalósítani.

² Ma az állam hatalmát, tekintélyét és legitimitását megkérdőjelező felkelés a negyedik generációs hadviselés domináns – de korántsem egyetlen – formája. Például a Hezbollah Izrael elleni harcát – "ellenállást" hangsúlyozó retorikája ellenére – nem nevezhetjük felkelésnek: Izrael nem tart libanoni területeket megszállás alatt. Az Indiában végrehajtott terrorista akciók jelentős része sem egy felkelés tünete, hanem egy nemzetközi konfliktus része: Pakisztán évtizedek óta Indiát destabilizáló (ideális esetben akár széthullását is előidéző) stratégiai eszköznek tekinti a terrorista szervezeteket. Az egyszerűség érdekében a továbbiakban "felkelők/partizánok/ellenállók/gerillák/forradalmárok/terroristák" helyett a "gerillák" vagy "felkelők," a "nemzeti felszabadító harc/ellenállás/felkelés/lázadás" helyett a "felkelés," szavakat fogom használni, illetve igazodom az egyes konfliktusokban alkalmazott kifejezésekhez.

A felkelés elfojtásában jelentős szerep jut a fegyveres erőknek, de a katonai felderítés eszközei csak nagyon korlátozott mértékben alkalmazhatóak. A szokásos hírszerzési ciklus (információ igények megfogalmazása – információ gyűjtés – elemzés, feldolgozás, értékelés – terjesztés) túl lassú: az információ elavult, mire a szokásos csatornákon eljut a legfontosabb felhasználókhoz – a gerillák elleni műveleteket vezető parancsnokokhoz.³ Az információs csatornáknak tehát nemcsak fölfelé-lefelé, hanem oldalirányban is működniük kell,⁴ és szükség van olyan felderítő eljárásokra, amelyek gyakorlatilag azonnali, műveletek tervezésére és végrehajtására alkalmas információkat tudnak szolgáltatni. Ezen túlmenően a nagyrészt passzív hírszerzést ki kell egészíteni aktív titkosszolgálati intézkedésekkel: támadni kell a felkelő mozgalom kohézióját, hitelteleníteni kell vezetőit, bizalmatlanságot, széthúzást, gyanakvást, ellenségeskedést kell szítani a felkelő csoportok között, és – talán a legfontosabb – alá kell ásni a gerillák és a civil lakosság közötti kapcsolatokat.

Mind a felderítő feladatok, mind az aktív intézkedések terén különösen sikeresnek bizonyultak a biztonsági erők gerilláknak álcázott harc-csoportjai, melyek az angol nyelvű szakirodalomban a "pseudo-teams," (ál-gerilla, ál-felkelő csoportok), műveleteik a "pseudo-operations" (ál-gerilla v. ál-felkelő műveletek) nevet kapták.⁵ Olyan körzetekben, ahol a felkelés társadalmi támogatottsága erős és likvidálták a biztonsági erők hagyományos információ forrásait, az ál-gerilla csoportok lehetnek az egyetlen megbízható információforrás.

Az ál-gerilla csoportok szervezésének első lépése többnyire helyi kezdeményezés. A helyi parancsnokoknak pontos, megbízható és napra kész, de – ha lehetséges – inkább valós idejű információra van szükségük a gerillákról, közvetlen környezetükről és támogató szervezeteikről, hogy műveleteiket tervezni tudják. A központi felderítő szervek ritkán tudnak ezzel szolgálni. Ezért a biztonsági erők válogatott tagjaiból különleges alakulatokat szerveznek,

³ A megszerzett információ alapján azonnal intézkedő felderítő-akció csoportok szervezése megoldja e problémát (Trinquier, 1961), de fölvet több újat. Szorosan koordinálni kell az akció-csoportok és a reguláris erők műveleteit; meg kell találni a központi irányítás és az önálló kezdeményezés közötti helyes egyensúlyt; különösen szigorúan meg kell követelni a fegyelmet és a jogkövető magatartást, mert az akció-csoport természetéből adódóan nagy lehet a kísértés, hogy feladatuk sikeres végrehajtása érdekében vagy önös érdekből törvényellenes eszközökhöz nyúljanak.

⁴ Irakban az amerikai alakulatok között a hagyományos fölfelé-lefelé csatornák mellett titkosított számítógép-hálózatokon oldalirányban is folyik a felderítési információk cseréje. (Teamey és Sweet, 2006. szeptember-október)

⁵ Különbséget kell tenni a kettős ügynökök, informátorok, provokatív ügynökök és az ál-gerillák között. Az előbbiek a felkelő szervezetben vagy annak közvetlen környezetében tevékenykedő személyek, kettős életet élnek, egyedül működnek, még tartó tisztjükkel is csak ritkán találkoznak. Ezzel szemben az ál-gerillák kis csoportokban működnek, és a biztonsági erők (általában a rendőrség vagy a félkatonai erők) állományából szervezik őket.

amelyek tökéletesen utánozzák az ellenség szokásait, megjelenését és magatartását, beszivárognak a felkelő mozgalom által ellenőrzött körzetekbe, elvegyülnek a gerillák között és megszerzik a szükséges információkat. A csoportok felkészítésében jelentős – mondhatjuk, hogy nélkülözhetetlen – szerep jut a kormány oldalára átállt ("visszafordított") gerilláknak: náluk jobban senki nem ismeri a felkelők ideológiáját, szervezetét, szokásaikat, beszédmódjukat, biztonsági és elhárító intézkedéseiket.

Az ál-gerilla alegység első feladata észrevétlenül bejutni a felkelők által ellenőrzött területekre. E művelet különös óvatosságot követel, mert mindig fennáll a veszély, hogy a csoportot fölfedezik, mielőtt megkezdhetné feladatát. Ritkán lakott körzetekben ez éjszakai ejtőernyős ugrást, több éjszaka menetelést vagy evezést, városi környezetben két-háromfős csoportokban több nap alatt történő lassú beszivárgást jelenthet. A cél-területen az ál-gerillák elhitetik a helyi lakossággal és a valódi felkelő csoportokkal, hogy maguk is felkelők. E "bizonyítás" vagy "hitelesítés" akár több hétig is eltarthat. Ez az ál-felkelő műveletek legkritikusabb fázisa, és csak akkor jár sikerrel, ha a csoport valamennyi tagja képes minden szempontból tökéletesen utánozni a valódi gerillákat. Ez többnyire megköveteli, hogy a csoport tagjai között átállt felkelők is legyenek, akik számára természetesek és ösztönösek a helyes viselkedési formák.

Miután a csoport sikerrel beilleszkedett a környezetbe, megkezdí az információgyűjtést a gerillákról és a helyi támogató struktúráról. Az átállt felkelők segítségével kapcsolatot teremtenek a felkelő mozgalom helyi közösségekben létrehozott támogató struktúráival, és a lakosságon keresztül további gerilla csoportokkal is kapcsolatot teremtenek. Az összegyűjtött információkat továbbítják a biztonsági erők hagyományos alakulataihoz, és a felderített alakulatokra rávezetik a kormány csapásmérő alakulatait.

De az ál-gerillák aktívabb szerepet is játszhatnak. Tolakodó, erőszakos magatartással, a helyi szokások és a tulajdonjog semmibevételével, nők iránti tiszteletlenséggel bizalmatlanságot és gyanakvást tudnak szítani a valódi felkelők és a helyi lakosság között. Ha több rivális felkelő szervezet működik a területen, az ál-felkelők nyílt fegyveres harchoz is vezető súrlódásokat szíthatnak közöttük. Ritka és nagyon indokolt esetekben maguk is felszámolhatnak felkelő csoportokat: egy különösen népszerű és hatékony, de nehezen megközelíthető vezető elfogása vagy likvidálása, vagy egy különösen fontos eszköz⁶ megsemmisítése indokolhatja, hogy a csoport fölfedje valódi természetét. Indokolt azonnal harcot kezdeményezni akkor is, ha fény derül a

⁶ Kézenfekvő példa: minden erőforrás bevetése indokolt, ha egy terrorista csoport kezébe nukleáris fegyver kerül.

csoport valódi mivoltára: ilyenkor már nincs ok további titkolózásra és tettetésre, és a váratlan, agresszív támadásban a csoport túlélése is valószínűbb.

ESET-TANULMÁNYOK

A nemzetállamok közötti, reguláris erőkkel vívott háborúban a harcászati és hadműveleti eljárások nagyrészt függetlenek a konfliktushoz vezető és azt fenntartó politikai és társadalmi körülményektől. Kétségtelen, hogy politikai, gazdasági és társadalmi tényezők befolyásolják az eljárásokat, amelyeket az egyes hadviselő felek választhatnak, például meghatározzák, hogy az ellenség leküzdésének fő eszköze a milliós tömegekben támadó gyalogság lesz-e, vagy gyors mozgású, manőverező páncélos alakulatok és nagy távolságból csapásmérő tüzérség. E korlátozó tényezők ellenére a hagyományos háborúban az egyik hadszíntéren szerzett tapasztalatok közvetlenül hasznosíthatóak más hadszíntereken, vagy akár más háborúban. Ez nem érvényes az aszimmetrikus konfliktusokra. Az ezeket kiváltó és életben tartó társadalmi-politikai-gazdasági körülmények annyira egyedi, és annyira meghatározzák a konfliktus jellegét, intenzitását és a harcászati és a hadműveleti eljárásokat, hogy az egyik konfliktusban bevált eljárásokat egyáltalán nem, vagy csak nagyon korlátozottan lehet alkalmazni egy másik konfliktusban.⁷

Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a felkelés-elfojtó harcnak nincsenek általános érvényű alapelvei és ezért fölösleges is más államok felkelés-ellenes műveleteit és az e műveletekben szerzett tapasztalatokat tanulmányozni. Ellenkezőleg: a felkelés-elfojtó harcban is léteznek általános érvényű alapelvek, és más államok tapasztalatai felbecsülhetetlen értékűek. De csak akkor vehetjük hasznukat, ha gondos elemzéssel és a helyi körülmények figyelembevételével desztilláljuk az események mögötti alapelveket – és ha nem ételreceptnek vagy egy bevásárló lista tételeinek, hanem valóban *alapelveknek* tekintjük, és úgy is alkalmazzuk azokat.

Az ál-felkelő csoportok nem szerepelnek sem a fegyveres erők, sem a rendvédelmi szervek, sem a felderítő szolgálatok állomány-tábláiban: ideiglenes alakulatok, melyeket a helyzet alakulásától függően szerveznek, bővítenek, majd felosztatnak. Műveleteiket többnyire a titoktartás homálya fedi (néha még évekkel a konfliktus lezárása után is); nem áll tehát rendelkezésre olyan gazdag forrás-anyag, mint például a két világháború nagy műveleteiről, vagy a közeli keleti háborúkról. A hozzáférhető források még így is bőségesek, és arra kényszerítik a kutatót, hogy válogasson, figyelmét néhány konfliktusra és néhány jellemző és tanulságos műveletre összpontosítsa.⁸ E tanulmányban két

⁷Strachan, 2007 és Kiss, 2009.

⁸ És ezzel utat nyisson a kritikának: "Miért ezt a konfliktust választotta? Az a másik sokkal tanulságosabb lenne."

Fülöp-szigeti (1898-1902 és 1946-1954) felkelést, a rhodesiai felkelést (1967-1980), és az indiai szikh felkelést (1980-94) elemzem részletesen. Más konfliktusokat csak akkor említek, ha az azokban alkalmazott eljárások és tapasztalatok különösen szemléletesen mutatják be az ál-felkelői műveletek valamelyik alapelvét.

Fülöp-Szigetek 1898-1902 – Emilio Aguinaldo elfogása

A spanyol-amerikai háború (1898) az amerikai fegyveres erők gyors győzelmével végződött: a kongresszus 1898. április 25-én szavazta meg a háborút; négy hónappal később Kuba, Puerto Rico, a Fülöp-Szigetek és Guam amerikai kézen voltak. A háború során a Fülöp-szigetiek kikiáltották az ország függetlenségét és megteremtették a felelős kormányzás feltételeit; csapataik az amerikai expedíciós erőkkel szövetségben harcoltak. Ezután a háborút lezáró párizsi békeszerződés keserű csalódás volt. Arra számítottak, hogy az Egyesült Államok támogatni fogja függetlenségüket, ehelyett hazájuk spanyol gyarmatból rövid úton amerikai protektorátus lett.

Az ország anektálása nem ment egyszerűen: a Fülöp-Szigeti Köztársaság hadserege nem csak papíron vagy a forradalmárok fantáziájában létezett, de a valóságban is; létszáma 30 000 fölött volt (szemben az amerikai expedíciós erők 20 000 fős létszámával). A katonák és a parancsnoki állomány a háború előtti felkelésekben és a háború során jelentős tapasztalatokat szerzett – bár kevés tiszt kapott formális, tiszti iskolai felkészítést. A hadsereg legsúlyosabb gyengesége a fegyverzet- és lőszerellátás volt: tüzérség szinte egyáltalán nem volt; a katonák egy részének nem jutott puska, és a harcban felhasznált lőszert kézműves módszerekkel, a harctéren összeszedett töltényhüvelyek újratöltésével pótolták. Ennek ellenére, amikor az amerikai politika szándékok nyilvánvalóvá váltak, Emilio Aguinaldo, a fiatal Fülöp-szigeti elnök, megkezdte a fegyveres harcot.⁹

A gyengén felszerelt hadsereg nyolc hónap sorozatos vereségeiben elvérzett, és 1899. novemberben Aguinaldo elnök engedett parancsnokai sürgetésének: elrendelte, hogy a csapatok térjenek át a gerilla háborúra. Tisztában volt azzal, hogy az amerikai hadigépezet ellen nem tud győzni, de arra számított, hogy ha elég hosszú ideig meg tudja akadályozni az amerikai győzelmet, ki tud csikarni egy gyarmati státusznál kedvezőbb politikai rendezést.

⁹ Az amerikai történetírás "Fülöp-szigeti felkelés" (Philippine insurgency) néven tárgyalja a következő három év eseményeit. Bár a "szabadságharc" helyesebb megnevezés lenne, követem az amerikai gyakorlatot.

Az amerikaiak veszteségei azonnal megduplázódtak: a rejtőzködő, lesből támadó, majd ismét eltűnő, megfoghatatlan ellenséggel szemben nem sokat ért a tűzérés és a zárt rendekben mozgó alakulatok tűzereje; csapásaik a levegőt találták; járőreik eltűntek; ellátmányt szállító konvojaikat kifosztották. Ahogy katonák egyre tehetetlenebbnek érezték magukat, ahogy veszteségeik egyre nőttek, úgy változott meg a magatartásuk: mindennapossá vált a kényszervallatás, a civilekkel szembeni atrocitások, a falvak fölégetése, a sebesültek és foglyok kivégzése. A kor általános harctéri statisztikái szerint a fegyveres konfliktusokban egy halottra öt sebesült jutott – a Fülöp-szigeti hadjáratban 15 halott Fülöp-szigetire jutott egy sebesült. A civileket sújtó intézkedések ellenére a felkelés támogatottsága nem csökkent, és az amerikai hadvezetés kénytelen volt belátni, hogy csak Aguinaldo halálával vagy elfogásával vethetnek véget a felkelésnek.¹⁰ De az amerikaiak nem ismerték Aguinaldo tartózkodási helyét – és Aguinaldo túl tapasztalt gerilla vezér volt ahhoz, hogy ilyen létfontosságú információt hagyjon kiszivárogni. Ahogy egyre több Fülöp-szigeti állt át az amerikaiak oldalára, úgy kellett egyre jobban tartania az árulástól, ezért még saját emberei között is gyakran inkognitóban járt, és még közvetlen alárendeltjei sem tudták, hogy honnan küldi üzeneteit.

Az amerikaiaknak kedvezett a szerencse: 1901. február elején egy kis csapat kiéhezett és fáradt gerilla – köztük Cecilio Segismundo, Aguinaldo egyik futára – megadta magát egy amerikai alakulatnak. Az amerikaiaknak sikerült megfejteniük a Segismundonál talált kódolt üzeneteket. Két üzenetben Aguinaldo arra utasította Lacuna illetve Baldomero tábornokokat, hogy küldjenek 400 embert, akiket majd a futár (Segismundo) fog Aguinaldohoz vezetni. Segismundo azt is közölte, hogy Aguinaldo törzsével Palananban van, és csak egy 50 fős egység biztosítja.¹¹ Megvolt tehát a szükséges információ – de nem volt egyszerű felhasználni: Palanan minden amerikai támaszponttól távoli falu volt Luzon sziget keleti partján, és a nehezen járható esőerdőn át lehetetlen volt észrevétlenül megközelíteni.

A körzet parancsnoka, Frederick Funston dandártábornok – egy különlegesen aktív és kezdeményezőképző tiszt – kidolgozott egy tervet, mely kockázatos volt ugyan, de az egyetlen lehetséges megoldásnak ígérkezett: egy felkelőknek álcázott, erős harc-csoport hatoljon be a célterületre és fogja el a felkelők vezérét. A fedett műveletek egyik legfontosabb szabályának megfelelően a terv részleteit csak a tábornok és közvetlen felettesei ismerték, mindenki más csak annyi információval rendelkezett, ami nélkülözhetetlen volt a rá kiosztott részfeladat végrehajtásához.

¹⁰ Mai terminológiával azt mondhatjuk, hogy Aguinaldo volt a felkelés stratégiai súlypontja.

¹¹ Aguinaldo később azt állította, hogy a futár csak kényszervallatás alatt beszélt, de az amerikai tiszték váltig állították, hogy önként vállalta az együttműködést.

– Funston tábornok emberei egy manilai fegyverraktárból a felkelőktől zsákmányolt Mauser és Remington puskákat és lőszeret vételeztek, és beszereztek több bála helyi civil ruhát és *rayadillot* (Fülöp-szigeti egyenruhát).

– A haditengerészet kijelölte a *USS Vicksburg* háromárbocos páncélozatlan ágyúaszádot a művelet támogatására. Ezzel megoldódott a csoport célterület közelébe juttatásának és minimum a legfontosabb emberek gyors kivonásának kérdése: Palanan közel van a tengerhez, és az amerikai haditengerészet uralta a tengert.

– A nagyrészt fehér és fekete amerikai katonákkal reménytelen lett volna megkísérelni a műveletet, de rendelkezésre állt egy alakulat, amely némi előkészítés után képes volt mélyen az ellenséges területre hatolni anélkül, hogy akár a helyi lakosság, akár a felkelők gyanakvását fölkelte volna: a Macabebe Scouts.¹² Nyolcvan, a tagalog nyelvet jól beszélő lövész játszotta az utasításnak megfelelően útnak indított erősítés szerepét.

– A hitelesítés első elemeként Funston tábornok a csapatot kiegészítette három Fülöp-szigeti és egy spanyol tiszttel, akik korábban a felkelők oldalán harcoltak (ketten személyesen is ismerték Aguinaldot), valamint Segismundoval. Ezek játszották a "parancsnoki állomány" szerepét: a macabebe lövészek kiváló katonák voltak, de nem voltak közöttük tisztek, akik egy századot (különösen egy ilyen veszélyes művelet során) vezényelni tudtak volna, amerikai parancsnokuk fehér arca viszont azonnal föltűnt volna a legszórakozottabb megfigyelőnek is.

– A hitelesítés további eleme Aguinaldo megtevesztése volt: egy korábbi rajtaütés során Urbano Lacuna tábornok levelezése és fejléces levélpapírja az amerikaiak kezébe került, ezek alapján Lacuna hamisított aláírásával két levelet írtak. Az egyik egy általános beszámoló volt a háború menetéről, a másik közölte, hogy a kapott utasításnak megfelelően az Aguinaldo számára is ismerős tisztek és Segismundo vezetése alatt elküldi legjobb századát.

– A művelet végrehajtásához Funston tábornok nélkülözhetetlennek tartotta amerikai tisztek jelenlétét. Négy fiatal tisztet választott, akik egyszerű közkatonák egyenruhájában, mint útközben elfogott "hadifoglyok" tartottak a csapattal. A műveletet fontosságára tekintettel a tábornok személyesen felügyelte azt – annyira személyesen, hogy maga is a csapattal tartott, mint az ötödik fogoly.

¹² A tarka Fülöp-szigeti politikai, etnikai és nyelvi térkép egyik színfoltja a kapampangai nép. Egyik városukról, Macabeberől nevezték a spanyolok az egész népet macabebenek. Kemény, bátor harcosok, akik kezdeti ellenállás után a spanyol korona hű alattvalói lettek és segítették a spanyol erőket a szigetek meghódításában. Részt vettek a Mariana és Molucca szigetcsoportok meghódításában, a Borneóra, Formosára, Indokínába és a Maláj félszigetre vezetett hadjáratokban, a kínai kalózok elleni védelemben és a holland és brit hódítási kísérletek visszaverésében. Az 1896-ban kirobbant felkelés során is a spanyolok mellé álltak. Megtorlasként a felkelők csapatai fölégették Macabebet – amire válaszként a macabebek százával csatlakoztak a milíciához, amit az amerikaiak 1899-ben kezdtek szervezni. A helyi milíciák 1901-ben az amerikai hadsereg reguláris alakulataivá váltak.

Március 6-án, miután a *USS Vicksburg* kifutott a tengerre, Funston tábornok mindenkivel ismertette a feladat részleteit. A Fülöp-szigeti tiszteknek nem volt ínyére besétálni az oroszán barlangjába, de a tábornok emlékeztette őket, hogy önként esküdtek hűséget az Egyesült Államoknak. Ha helytállnak a műveletben, annak meg lesz a méltó jutalma; ha nem, annak csak egy méltó büntetése lehet. Más választásuk nem lévén, megbarátkoztak a gondolattal, és végig tökéletesen játszották szerepüket.¹³

A macabebe katonák átöltöztek a korábban hajóra rakott használt civil ruhákba vagy *rayadillokba*; megszabadultak minden tárgytól, ami amerikai szolgálatukat elárulhatta volna, és Krag puskáikat (a "foglyoktól zsákmányolt" 10 karabély kivételével) a manilai arzenálból vételezett Mausekre és Remingtonokra cserélték. Saját nyelvjárásuk helyett csak tagalogul beszéltek, és bemagolták a komplikált történetet, ami a hitelesítés része volt. A legnehezebb feladat a "foglyokkal" szemben tanúsítandó helyes magatartás elsajátítása volt: a macabebek mind a spanyol korona, mind az Egyesült Államok szolgálatában a tisztek iránti feltétlen hűséget és tiszteletet tanulták. A néhány napos tengeri út alatt erről csak nagyon nehezen sikerült ideiglenesen leszoktatni őket.

Március 14-én éjjel a *USS Vicksburg* a Casiguran öböl bejáratánál (Casiguran városától 15 km-re és Aguinaldo parancsnokságától 150 km-re) partra tette a csapatot. Casiguranból "Lacuna tábornok" leveleit előre küldték Palananba, és megtörtént a hitelesítés első lépése is: a csapat magatartása, ruházata és felszerelése elég autentikusnak bizonyult. A helyi lakosság elhitte, hogy valódi felkelők, saját tisztjeik parancsnoksága alatt; úton vannak, hogy csatlakozzanak az elnökhöz; öt amerikai fogoly is van velük, akiket néhány nappal korábban fogtak el, amikor megleptek egy térképész különítményt.

A csapat egy hét kimerítő menetelés után jutott el Palananba. A hamisított levelek elérték a kívánt hatást: Aguinaldo fejében meg sem fordult a gondolat, hogy hamisítványok, eszébe sem jutott, hogy az érkező erősítés más lehet, mint aminek tűnik. Utasítást adott a katonák fogadására, a tisztjeiket a parancsnokságra hívta jelentéstételre. A macabebek váratlanul tüzet nyitottak, megölték az őrség néhány tagját és lefegyverezték a többit, miközben a parancsnokság épületében a "felkelő tisztek" elfogták Aguinaldot. (Aguinaldo még az első sortüzek hallatán sem fogott gyanút, csak bosszankodott, mert azt hitte, hogy katonái az érkező erősítés fölötti örömeikben a levegőbe lövöldöznek és csak a löszert pazarolják.)

¹³ A tábornok méltányolta a Fülöp-szigeti tisztek pozitív hozzáállását, de azért, két megbízható (és megfelelően vérszomjas utasításokkal ellátott) macabebe kíséretet adott Segismundo mellé, mikor utóbbit elküldte egy üzenettel. (Funston, 1911)

A foglyot a *USS Vicksburg* azonnal Manilába szállította, ahol egy méltó ellenfélnek és megbecsült vendégnek kijáró tisztelettel fogadták. A washingtoni kormány az év legfontosabb katonai eseményének nevezte Aguinaldo foglyul ejtését. Ez az értékelés helyes volt: Aguinaldo elfogása, hűségesküje az Egyesült Államok mellett (április 1), majd a kapitulációt bejelentő kiáltványa (április 19) megtörte az ellenállást, a felkelők nagy része letette a fegyvert és hűséget esküdött az Egyesült Államoknak. Ezzel a felkelés még nem ért véget. Aguinaldo kemény parancsnok és igazi államférfi volt, a Fülöp-szigetek érdekeit tartotta szem előtt, nem saját presztízsét vagy az ellenállást bármi áron. Míg ő volt a főparancsnok, tekintélye elég volt a különösen vakmerő és vad parancsnokok megfélemezésére is. Elfogásával és különösen hűségesküjével a visszatartó erő megszűnt. A legelszántabb felkelők, akik semmilyen feltétellel nem voltak hajlandók megadni magukat és nem adtak, de nem is vártak kegyelmet tovább harcoltak. A felkelés utolsó évében még sok atrocitás történt mindkét fél részéről, és sok vér folyt, de végül az utolsó felkelő is kijött az őserdőből.

Aguinaldo elnök elfogása az ál-felkelők modernkori alkalmazásának egyik korai példája. Talán nem igazán tipikus eset - tudomásom szerint ebben a háborúban ez volt az egyetlen alkalom, amikor az amerikaiak ál-gerillákat vetettek be. Mégis különleges figyelmet érdemel, mert jól mutatja az ilyen műveletek legfontosabb elemeit.

Fülöp Szigetek 1946-1954 – A Hukbalahap felkelés

A második világháború során, a japán megszállás idején a Fülöp-szigetek ismét gerilla háború színtere volt. A számos gerilla szervezet egyike a Hukbalahap (Hukbo ng Bayan Laban sa mga Hapon – Japán-ellenes Néphadsereg) volt, melyet a Fülöp-szigeti kommunista párt szervezett 1942-ben. A háború során a "huk" bizonyult az egyik leghatékonyabb ellenálló mozgalomnak Luzon szigetén.¹⁴ A Fülöp-szigetek felszabadítása után azonnal megkezdődtek a függetlenséghez vezető előkészületek, és 1946. július 4-én (a háborús pusztítás súlyos és mindaddig alig kezelt gazdasági és társadalmi következményei ellenére) az ország elnyerte függetlenségét. A bizonytalan gazdasági és politikai helyzetben a kommunisták jó lehetőséget látott arra, hogy részben erőszakkal, részben politikai manőverezéssel kikényszerítsék a hatalom és a gazdasági előnyök elosztásának módosítását. Mozgósították még fegyverben álló erőiket,

¹⁴ A Hukbalahap megtagadta az együttműködést más gerilla erőkkel, és a japán megszállás elleni harc mellett igyekezett erőszakkal érvényre juttatni a marxizmus elveit is (a huk műveletek kb 25,000 áldozata közül csak 5,000 volt japán). Ezért – hatékony gerilla-tevékenysége ellenére – a Hukbalahap amerikai erőkhez és más ellenálló mozgalmakhoz fűződő viszonya fokozatosan romlott. A háború végén a gerilla alakulatok beolvadtak a Fülöp-szigeti hadseregbe, de a Hukbalahap alakulatok nagy része ezt megtagadta, ragaszkodtak saját szervezetükhöz és megtagadták fegyvereik beszolgáltatását. Ezért mind a Fülöp-szigeti, mind az amerikai fegyveres erők gyakran ellenségként kezelték őket. (Jameson, 1971)

újrászervezték a már feloszlott alakulataikat, aktív szervező és propaganda munkába kezdtek - a Hukbalahap újból életre kelt.¹⁵ Valós sérelmekre alapozott szervező és propaganda tevékenységük visszhangra talált a Fülöp-szigeti társadalomban:¹⁶ ereje csúcsán a mozgalom 15 000 fegyveres gerillát és 1 000 000 támogató szimpatizánst számolt.

A felkelés kezdeti, alacsony intenzitású szakaszában a Fülöp-szigeti politikai elit, a kormány és a biztonsági erők elkövették ugyanazokat a hibákat, amelyeket más felkelések során, más kontinenseken, más fegyveres erők korábban is, azóta is elkövettek. A politikai elit nem ismerte föl a felkelésben rejlő veszélyt; politikusok önös érdekből rendszeresen beavatkoztak folyamatban levő felkelés-ellenes műveletekbe; a biztonsági erők létszáma, kiképzése, felszerelése nem volt elegendő a feladat végrehajtásához; aktív műveletekre kevés erő jutott, mert az állomány jelentős részét helyhez kötötte az őrszolgálat; a helyi civil lakosság bizalmatlan volt a biztonsági erőkkel szemben, a biztonsági erők civilekkel szemben tanúsított magatartása viszont alig különbözött a japán megszállókéttól. Mindez oda vezetett, hogy 1946 és 1949 között a biztonsági erők alaposan elidegenítették maguktól és a kormánytól a civil lakosságot; ha nem is voltak teljesen tehetetlenek, tevékenységük semmiképpen nem mondható sikeresnek.¹⁷ A Hukbalahap megerősödött, és képes volt ellenőrzése alá vonni Luzon sziget középső részén Bulacan, Pampanga, Tarlac, and Nueva Ecija tartományokat (ez a Fülöp-szigetek legtermékenyebb mezőgazdasági vidéke, az ország "rizses kosara"), majd Nueva Vizcaya, Pangasinan, Laguna, Bataan és Quezon tartományok egyes területeit, és áttért más szigetekre is – elsősorban Panayon volt még nagyon erős.

A biztonsági erők e nehéz időszakban csak a független gerillavadász alakulatok tevékenységében tudtak komoly sikert felmutatni. Az első ilyen alakulatot – a "Nenita" egységet – Napoleon D. Valeriano őrnagy szervezte.¹⁸ Négy tiszt és 50 válogatott tiszthelyettes és sorkatona alkotta. Gyakorlatilag szabad kezet kaptak, hogy bármilyen eszközzel, akár terrorral és likvidálással is, válaszoljanak a Hukbalahap tevékenységére.¹⁹ Alaposan tanulmányozták a hukok lesállításokban és rajtaütésekben alkalmazott harceljárásait, felderítő

¹⁵ A mozgalom nevét csak 1950-ben változtatták meg, Hukbong Mapagpalaya ng Bayan - Népi Felszabadító Hadsereg lett

¹⁶ A mezőgazdaságban a nagybirtokok és haszonbéri rendszer a jobbagyságra emlékeztető viszonyokat eredményezett. A javak és gazdasági előnyök egyenlőtlen elosztása konzerválta a szegénységet és a nyomort. A politikai élet és a közigazgatás valamennyi szintjének mély korrupciója konzerválta az áldatlan állapotokat. A háború pusztítása e problémákat tovább éllezte.

¹⁷ *Counter-guerrilla Operations in the Philippines* (1961) és McClintock (1992)

¹⁸ Valeriano őrnagy színes egyéniség volt – az alakulatot nem a Fülöp-szigeti történelem nagy alakjáról vagy fontos eseményéről, hanem akkori barátnőjéről nevezte el.

¹⁹ McClintock (1992)

rendszerüket, támogató hálózatukat, és gyenge pontjaik támadásával az ellenség területére vitték a harcot. A Nenita egység hajtotta végre a leghatékonyabb felkelés-ellenes műveleteket 1946 és 1949 között. Tagjai nem nagyon vesződtek foglyokkal, akiket az engedékeny (vagy megfélemlített) bíróságok "bizonyíték hiányában" amúgy is szabadon engednének, és a civilek és gerillák közötti különbséget sem firtatták különösebben. Kemény kezű eljárásaik népszerűtlenek voltak, de legalább valódi eredményeket (elsősorban halott gerillákat) tudtak felmutatni – ezért a negatív politikai visszhang ellenére is élvezték a legfelső politikai és katonai vezetés védelmét és támogatását.

Valeriano a Nenita egységgel gyűjtött tapasztalatok alapján dolgozta ki az "X Erő" műveleti eljárás elvét: egy alaposan kiképzett gerilla-vadász erő álcázza magát létező huk alakulatnak és hatoljon be huk területre. Létesítsen jó kapcsolatokat a helyi lakossággal és huk alakulatokkal. Gyűjtsön információkat az ellenséggel együttműködő helyi tisztviselőkről, politikusokról, rendőrökről, csendőrökről, katonákról, az ellenség hadrendjéről, szervezetéről, elhárító rendszeréről, hírközlő rendszeréről, helyi ellátó rendszeréről és támogató hálózatáról. A legalkalmasabb pillanatban intézzen megsemmisítő támadást a gerillák ellen és vonuljon vissza saját területre. Így részben megoldódni látszott a felkelés-ellenes műveletek nagy problémája: a felkelők felderítő, elhárító és riasztó rendszerei általában olyan hatékonyan működnek, hogy erőiket a biztonsági erők nem tudják felderíteni és nagy létszámban pusztítani. Az X Erő alkalmazására legmegfelelőbb körülmény az ellenséges alakulatok közötti bizonytalan és lassú híradó kapcsolat volt, vagy a biztonsági erők műveletei következtében hosszú időre szétzilált és nehezen újjáépíthető vezető és ellenőrző rendszer.²⁰

Az X Erő műveleti eljárást először 1948. tavaszán alkalmazták, amikor a Hukbalahap ereje csúcán volt, és készen állt az ország más területeire is kiterjeszteni befolyását, de hírközlő rendszere (mely elsősorban futárookra épült) lassú volt, és a hiányos kommunikáció következtében maguk a hukok sem voltak tisztában saját szervezetük minden részletével. Mikor a Luzon sziget déli tartományaiban működő – gyakorlatilag független – huk szervezetek vezetője, Villegas ezredes meghalt, egyes alakulatai keresni kezdték a kapcsolatot (és a csatlakozás lehetőségét) Luis Taruc jobban szervezett közép-luzoni erőivel. Taruc egységei is keresték a kapcsolatot a dél-luzoni erőkkel: a vezetési vákuumot valahogy be kellett tölteni. Valeriano őrnagy e helyzetben meglátta a lehetőséget, hogy a biztonsági erők belülről támadják a gerilla szervezetet. Utasította Maraña hadnagyot, a 16. csendőrszázad parancsnokát, hogy hozzon létre egy ideiglenes különítményt, amely alkalmas erre. Maraña kiválasztott

²⁰ *Counter-guerrilla Operations in the Philippines* (1961)

maga mellé 46 csendőrt, tiszthelyettest és tisztet, és hetekre eltűnt velük az esőerdő mélyén, egy különleges kiképzőtáborban.

A kiképzés során nagyobb alegység beszivárgásához és túléléséhez szükséges eljárásokon volt a hangsúly: erőnlét; alegységi harcászat; felderítés; rádióforgalmazás; elsősegély; szökés, túlélés és rejtőzködés. De ezen túlmenően meg kellett tanulni úgy viselkedni, hogy a sikeres, fel tünés nélküli beszivárgás után, a valódi gerillákkal történő találkozások során se fogjon gyanút senki. A csendőrök leadtak minden olyan felszerelési és személyes tárgyat, ami a biztonsági erőkre utalt volna, és ugyanolyan civil ruhákat, fegyvereket, használati tárgyakat és propaganda anyagokat kaptak, mint a gerillák. Feladták a hajvágást, a borotválkozást, a szappan használatát, hogy higiéniai szokásaikban is utánozzák a gerillákat, akik számára az őserdő mélyén a borotválkozás és fürdés ritka luxus volt. Megtanulták a dél-luzoni gerilla parancsnokok nevét és személyleírását, és akire illett valamelyik ismert gerilla leírása, az fölvette annak személyazonosságát. A kiképzés fontos része volt az indoktrináció, melynek során átállt gerillák tanították a csendőröket gerillaként viselkedni: egymást és rangidőst gerilla módra üdvözölni; gerilla módra étkezni és öltözni, a gerillák napirendje szerint élni. Minden beszélgetés a felvett huk identitás alapján folyt: a dél-luzoni gerilla egységekben szokásos rendfokozatokat, álneveket és gúnyneveket használtak, elvtársnak és testvérnek szólították egymást. Tanulmányozták a huk propaganda kiadványokat, elsajátították a huk ideológiát, megtanulták a huk mozgalmi énekeket, és megtanultak huk stílusban politikai beszédeket mondani.

A csapat első bevetése előtt egy járőr végigment az útvonalon, amit egy dél-Luzonból észak felé tartó, biztonsági erők elől rejtőzködő gerilla alakulat követne. Megfigyelték a civil lakosság magatartását, feljegyzéseket készítettek az ösvényekről és akadályokról. A járőr jelentéséről nagyon alapos eligazítást tartottak az alakulatnak. A hitelesség kedvéért a katonai kórházban meggyőztek két ambuláns sebesültet is, hogy tartsanak az alakulattal.

A bevetésre 1948. április 14-én került sor: az álruhás csendőrök éjjel átlépték a startvonalat, és rövidesen előre megrendezett tűzharcba keveredtek a biztonsági erők egy másik alakulatával. Rövidesen elszakadtak, és "sebesültjeikkel" együtt eltűntek a cél-területen. Még aznap éjjel sikerült kapcsolatba lépniük két valódi huk alakulattal, az 5. és 17. századokkal. A találkozást követő gyanakvó kérdezősködés (személyazonosság, alakulat, célok, korábbi műveleti terület, az észak felé jövet követtett útvonal) igazolta, hogy szükség van az alapos felkészülésre. Az ál-gerillák fedő története – a "legenda" – kiállta az első próbát.

A huk századok és az ál-gerillák közel két napot töltöttek együtt, megtárgyalták a gerilla élet viszontagságait és a műveletekben szerzett tapasztalataikat. Az ál-gerillák elismételték a dél-luzoni gerilla egységek életéről és műveletheiről tanult történeteket, a valódi gerillák dicsekedtek erejükkel, különösen parancsnokukkal. A beszélgetésekből az ál-gerillák létfontosságú információkat gyűjtöttek a gerilla mozgalomról, a helyi körülményekről, a propaganda tevékenységről, az ellátó rendszerről. Megtudták azt is, hogy kik azok a helyi tisztviselők, polgármesterek, rendőr parancsnokok, akik együttműködnek a gerillákkal. Ezen túlmenően azt is megtudták, hogy egyes csendőrök is ellátják a gerillákat információkkal.

Április 18-án (négy nappal a művelet kezdete után) további két huk század (4. és 21.) érkezett a közös táborba. Egyikük egy Bundalian nevű parancsnok vezetése alatt a "végrehajtó század" volt - a huk igazságszolgáltatás fő eszköze közép-Luzonban. A két új alakulattal az ál-gerillák és valódi hukok aránya 1:3 lett, de a valódi hukok a következő napokban sem adták jelét, hogy gyanakodnának az újonnan érkezettekkel. Csak a hatodik nap reggel érezte úgy Maraña hadnagy, hogy egyes hukok hirtelen gyanakodni kezdenek.²¹ Jelt adott a támadásra, és a küzdelemben, mely alig fél óráig tartott, a hukok 82 embert veszítettek. A halottak között volt egy közeli város polgármestere, Bundalian, két másik parancsnok, és két tiszt, akiket Luis Taruc küldött a "délről érkezett elvtársak" ellenőrzésére. Maraña hadnagy azonnal tájékoztatta parancsnokságát a történetekről és javasolta a menekülő hukok üldözését. A körzetben végrehajtott további műveletekben még 21 huk halt meg, és további kilencet elfogtak. A több mint 100 letartóztatott helyi civil közül 17 az ál-gerillák által felszámolt századok tagjának bizonyult. Három héttel később két huk alakulat tűzharcba keveredett egymással: mindkettő azt hitte a másiktól, hogy az egy ál-gerilla alakulat – ennek további 11 huk áldozata volt.

Az első sikeres *X Erő művelet* után más körzetekben is alkalmazták az elvet, de csak ritkán: az ál-gerilla alakulatok híre gyorsan elterjedt a hukok között, és egy-egy sikeres művelet után hosszú ideig mély gyanakvással tekintettek minden ismeretlen személyre és még mélyebben a váratlanul fölbukkanó, kapcsolatot kereső, ismeretlen alakulatokra. E bizalmatlanság akadályozta az együttműködést és a koordinációt, amit tekinthetünk az *X Erő* műveletek pozitív utóhatásának.

A Nenita egység, az *X Erő műveletek* és a reguláris alakulatok korlátozott sikerei ellenére a Hukbalahap mozgalom ereje nőtt, és a Fülöp-szigetek biztonsági helyzete egyre rosszabb lett. Ramon Magsaysay védelmi miniszteri

²¹ Maraña hadnagy megérzése helyes volt: a túlélők kihallgatása során kiderült, hogy egyes hukoknak föltűnt, hogy az ál-gerillák milyen jól el vannak látva lőszerrel, és fegyvereik milyen jó állapotban vannak.

kinevezésével a helyzet alapvetően megváltozott. Magsaysay rövid idő alatt új életet adott a felkelés-ellenes harcnak,²² és a kinevezését követő három-négy év alatt gyakorlatilag felszámolta a felkelést.

Idővel az *X Erő műveletek* finomultak, és a "mennyiségi erőszaknál" nagyobb hangsúlyt kapott a "minőségi." Huk vezető káderek, különösen hatékony gerilla egységek és különösen hatékony gerilla eljárások kerültek a műveletek központjába. Két konkrét példa:

– Az 1950-es évek elején Panay szigeten egy átállt huk parancsnok vezetésével 20 átállt huk gerilla és három felderítő tiszt behatolt a szigeten működő gerillák területére. Három hónapon át információkat gyűjtöttek, miközben megalapozták hírnevüket, mint valódi huk egység, és a helyi huk parancsnokok bizalmába férkőztek. Végül meghívták a panay-i gerilla parancsnokokat egy grill-sütő partyra, melynek során valamennyit elfogták vagy megölték és megbénították a szigeten a gerillák szervezetét.²³

– A huk ellátó rendszer a parasztok, kisvállalkozások, üzletemberek rendszeres megsarcolására épült. E rendszer megbontásához egy Manila környéki zászlóalj parancsnoka civil rendszámmal, cég-emblémával ellátott teherautókat szerzett; emberei civil ruhát öltöttek és normális, mindennapi üzleti tevékenységbe kezdtek. A huk beszerzők gyorsan fölfigyeltek az új vállalkozásra, az egyik teherautót egy néptelen környéken megállították - és azonnal elestek a raktérben rejtőző lövészraj tüzeiben. Néhány ilyen tapasztalat után alaposan megcsappant a kifosztott teherautók száma.²⁴

A Nenita egység második (és utolsó) reinkarnációja a "C század" (Charlie Company) volt. Napoleon Valerianot 1950-ben előléptették és kinevezték a 7. zászlóalj harccsoport (7th Battalion Combat Team – BCT) parancsnokának. A Nenita egységgel és az X Erő műveletekben szerzett tapasztalatok alapján a zászlóalj C századából Valeriano különleges mélységi felderítő erőt hozott létre. A kb 100 tiszt, tiszthelyettes és lövész mélyen az őserdőben, egy rejtett táborban megtanult gerilla módra élni, gondolkodni, viselkedni, beszélni, harcolni. Kiképzésük végén a katonák megjelenése és magatartása semmiben nem különbözött a gerillákétól: rongyos, borotvátlan, mezítlábás vademberek voltak, egyetlen katonai felszerelési tárgy nélkül; kulacs helyett saját készítésű ivótökből ittak, evőcsésze és evőeszközök helyett kézzel ettek a közös

²² A Magsaysay reformok részletes ismertetése túlmutat jelen tanulmány keretein, de nagyon rövid összefoglalójuk megtalálható jelen szakasz végén.

²³ Smith (1965)

²⁴ Greenberg (1987) és Valeriano és Bohanan (1962)

főzőedényekből, fogkefe és fogkrém helyett gallyakat rágtak, és tökéletesen elsajátították a huk ideológiát.

A hukok – keserű tapasztalatok alapján – mélységes gyanakvással kezeltek minden ismeretlen gerilla alakulatot. A C század nem is kísérletezett X Erő műveletekkel, nem keresett kapcsolatot huk egységekkel. Mégis sikerrel működött, mert tökéletes kaméleon volt. Kis felderítő alegységei behatoltak mélyen az ellenséges területre, és a helyzettől függően egyenruhában vagy civilnek öltözve jelentek meg, vagy észrevétlenek maradtak a dzsungelben; láthatatlanul megfigyeltek és jelentettek, vagy váratlan, erőszakos rajtaütéseket hajtottak végre; titokban vagy mindenki szeme láttára, egyenruhában vagy katonának öltözve ejtettek foglyul kijelölt személyeket.²⁵

Magsaysay reformjaiban átszervezett, megerősödött biztonsági erők folyamatos támadásainak eredményeként a Hukbalahap ereje 1954-re 2,000 fő alá apadt, elvesztette a helyi polgárok támogatását, és immár nem képviselt különösebb nemzetbiztonsági fenyegetést. Luis Taruc, a mozgalom vezetője 1954. május 17-én kijött a dzsungelből és megadta magát, és a következő év során a biztonsági erők fölszámolták az utolsó ellenálló csoportokat is. Nyilvánvaló, hogy a kormány sikerében számtalan tényező játszott szerepet, a politikai és gazdasági intézkedésektől a földrajzi adottságokon át a biztonsági erők tevékenységéig. A Fülöp-szigetek fekvése és távolsága akadályozta a Hukbalahap külföldről történő támogatását. A tarka Fülöp-szigeti etnikai, törzsi és nyelvi mozaik megosztotta a társadalmat. E körülmények következtében a felkelés nem tudott valódi nemzeti mozgalommá kifejlődni. De a meghatározó tényező az újító és alkalmazkodó intézményi kultúra és a Magsaysay nevéhez fűződő társadalmi, gazdasági és katonai programok szinergiája volt.

– Az egy kézben összefogott politikai irányítás egységet teremtett a kormány politikai, információs, gazdasági és katonai hatalmi eszközei között. Ez lehetővé tette az információs műveletek, a lélektani műveletek, a közkapcsolati munka és a közszolgálati tájékoztatás koordinálását a polgári akcióprogramokkal, a katonai műveletekkel és a hatékony felderítő munkával.

– Az átállt gerilláknak juttatott föld és az általános földreform ígérete megszüntette a felkelés kiváltó okát és megosztotta a felkelőket: elválasztotta a végső győzelemig harcolni kész kemény kommunistákat a kevésbé elszánt, csak a jövő kilátástalansága miatt harcoló, vagy erőszakkal toborzott gerilláktól.

– Agresszív kis alegységi műveletek jelentős nyomást gyakoroltak a huk felkelőkre, megszüntették a biztonsági erők statikus, "helyőrségi" mentalitását,

²⁵ *Counter-guerrilla Operations in the Philippines*, (1961)

és garantálták a polgárok biztonságát. A csapatok fegyelmének és hatékonyságának javításával, segítőkész magatartásával, a helyi politikai vezetőkkel kiépített partneri kapcsolatokkal, a közös katonai-polgári programokkal lassan enyhült a polgárok bizalmatlansága.

– A korrupciótól mentes választások (1951) meggyőzték a Fülöp-szigeti polgárokat, hogy szavazócédulával sokkal könnyebben tudnak elérni politikai változásokat, mint fegyverrel. A biztonsági erők fegyelmezett magatartása és a választások tisztasága helyreállították a kormány, a fegyveres erők és a nép (a clausewitz-i szentháromság elemei) között a kölcsönös bizalmat és hűséget.

Nem véletlen, hogy az ál-gerilla alegységek és műveleteik a fenti összefoglalóban külön említést sem kapnak: megbújnak a "hatékony felderítő munka" és az "agresszív kis alegységi műveletek" között. Fegyveres konfliktusokban a siker alapja a csapatmunka, az egészen kis alegységek szintjétől, a haderőnemek szintjéig. Ez hatványozottan igaz az aszimmetrikus konfliktusokban - és e csapatmunkában az ál-gerillák csak egy kis részt vállaltak. Vitathatatlan, hogy kulcs-szerepük volt a felkelés elfojtásában, különösen annak kezdeti fázisában, amikor a Fülöp-szigeti fegyveres erők más alakulatai még nem álltak készen, hogy megküzdjenek a gerillákkal. Tevékenysége azért járult hozzá jelentősen a kormányerők sikeréhez, mert egy különösen jól átgondolt és jól koordinált program része volt, amelyben a katonai-biztonsági probléma megoldása csak egy (kétségtelenül fontos) feladat volt a végső cél felé vezető úton.

Rhodesia – Selous Scouts és Fire Force (1964-1980)

A rhodesiai afrikai nacionalista mozgalmak utcai zavargásai, sztrájkjai és afrikai lakosságot megfélemlítő akciói inkább a közbiztonságot fenyegető rendvédelmi és igazságszolgáltatási problémának tűntek, mint szervezett felkelésnek. A rhodesiai kormány és a politikai hatalmat kézben tartó fehér társadalom hosszú időn át nem akarta tudomásul venni a valódi fenyegetést, ezért a felkelés-elfojtó eljárások is csak késve jelentek meg.

Rhodesia domináns törzsei, a matabelék és a masonák saját (és eltérő katonai stratégiákat követő) felkelő mozgalmakat szerveztek a Szovjetunió illetve Kína támogatásával. A Szovjetunió támogatását élvező Zimbabwe African People's Union (ZAPU) elsősorban matabelékből állt. Fegyveres ereje, a Zimbabwe People's Revolutionary Army (ZPRA) szovjet-típusú, hagyományos erőkkel vívott harcra készült. Támaszpontjai nagyrészt Zambiában voltak. Masonák alkották a Zimbabwe African National Union (ZANU). Támogatást elsősorban Kínától kapott, következképp fegyveres ereje, a Zimbabwe National Liberation Army (ZANLA), Mao gerillaháború

elméletét követte. Támaszpontjai eredetileg szintén Zambiában voltak, de 1969-70 körül fokozatosan áttelepítette azokat Mozambikba, Rhodesia északkeleti határvidékére. A két felkelő szervezet nem működött együtt – sőt alakulataik gyakran egymás ellen is harcoltak.

Ál-gerillákat először a rendőrség belbiztonsági és felderítő főosztálya (Special Branch) alkalmazott az 1960-as évek közepén, majd sor került közös rendőri-katonai műveletekre is, de ezek csak minimális hasznos eredményt hoztak. Valójában különösebb szükség sem volt rájuk: a biztonsági erők felderítő hálózatai megbízhatóan működtek. De alapvető változás történt 1972-ben: az északkeleti határvidékre beszivárgó ZANLA gerillák a kormány felderítő hálózatait néhány hét alatt felszámolták²⁶ – és műveleti információk hiányában a biztonsági erők nem tudták harcra kényszeríteni a gerillákat.

Kézenfekvő válasznak tűnt visszatérni az ál-gerillák alkalmazásához, mint leggyorsabb eredményt ígérő megoldáshoz. Az első műveletek (1973. januártól) nem voltak különösebben sikeresek, de más információ forrás nem állt rendelkezésre. Hamarosan egyszerre három-négy ál-gerilla alegység is működött a műveleti területen a Special Branch irányítása alatt. Első műveleti sikerüket (amely tehát nem csak információkat eredményezett, de emberveszteséget is okozott a gerilláknak) 1973. augusztusban érték el. Nem sokkal később egy saját-tűz incidens meggyőzte a biztonsági erők vezetését, hogy az ál-gerilla alegységeket egy alakulatban kell egyesíteni, és műveleteiket szorosan koordinálni kell a hagyományos alakulatokkal.

Az alakulat megszervezésére Ronald Reid-Daly őrnagy kapott parancsot 1973. novemberben. Az eredetileg 120 fővel létrehozott Selous Scouts vegyes fehér-afrikai alakulat volt, afrikai tagjai nagyrészt a masonák – jelentős részben átállt gerillák – voltak. Első alegysége 1974. januárban hajtotta végre első műveleteit, és márciusban már három, egyenként 30-40 fős, masona nyelvet beszélő szakasz állt bevetésre készen, majd hamarosan felállítottak egy matabele szakaszt is. A Selous Scouts kezdeti sikerei alapján a létszámot hamarosan közel duplájára emelték. A háború végén a Selous Scouts már zászlóalj volt, 1,500 körüli létszámmal; az állomány fele visszafordított gerilla volt, akik a Special Branchtól kapták illetményüket.

A Selous Scouts eredeti célja fedett mélységi felderítés volt: észrevétlenül behatolni a cél-területre, gerilla-alakulatként elfogadtatni magukat a helyi lakossággal és a területen működő gerillákkal, meghatározni a gerilla-táborok és támaszpontok pontos helyét és titokban rájuk vezetni a fegyveres erők alakulatait. Ideális esetben az ál-gerillák valódi mivolta a támadások ellenére

²⁶ Cilliers (1985)

sem derült ki, és hosszú ideig a cél-területen tudtak maradni, és a művelet többször meg tudták ismételni. Csak akkor kezdeményeztek harcot, ha valódi mivoltuk kiderült, vagy ha a cél olyan fontos és értékes volt, hogy megsemmisítése minden kockázatot megért. Az ál-gerilla alegységek a behatolás, hitelesítés, információgyűjtés és rávezető tevékenység során mindig többé-kevésbé azonos alapelveket alkalmaztak (de természetesen a helyi terepadottságok és egyéb körülmények figyelembe vételével a részleteket módosították).

A cél-területre történt sikeres (észrevétlen) behatolás után fokozatosan bővülő kapcsolatokat létesítettek a törzsi lakossággal, és a felkelők helyi összekötőivel. Az összekötők közvetítésével kapcsolatba léptek a körzetben tartózkodó gerilla alakulatokkal, és megszerveztek egy találkozót. Ehhez nagy türelemre, többszöri levélváltásra volt szükség, ami több hetet is igénybe vehetett: a levelek közvetítők útján (esetleg több váltásban) mentek oda-vissza. A találkozóra egy semleges helyen került sor; a két csoport tagjai keveredtek, a helyi házi főzésű sör mellett meséltek egymásnak kalandjaikról, információkat cseréltek, forradalmi dalokat énekeltek; parancsnokaik esetleg megbeszélték néhány közös akció tervét, majd elváltak. (Az ál-gerillák fehér parancsnoka természetesen nem mutatkozhatott a helyi lakosság előtt, de még kevésbé a valódi gerillák előtt – rejtve maradt a közelben, a háttérből irányította a csapat tevékenységét és rádión tartotta a kapcsolatot a Selous Scouts parancsnoksággal.) Az ál-gerillák a találkozók során és más forrásokból gyűjtött információkat jelentették a Special Branch összekötő tisztjének vagy közvetlenül a kijelölt csapásmérő alakulatnak. A támadást próbálták úgy időzíteni – és ezzel a gyanút elterelni – hogy az ál-felkelők már ne legyenek a közelben, mikor megérkeznek a kormánycsapatok.

Az ál-felkelő műveletek további finomításaként a csapásmérő alakulatok támadásaiban megsemmisített gerilla alakulatok élve elfogott tagjait igyekeztek rávenni, hogy álljanak át a kormány oldalára, és harcoljanak korábbi bajtársaik ellen (e kísérletek kevés kivétellel eredményesek voltak). Az átállt gerillákkal kiegészített Selous Scouts alegység átvette a megsemmisített gerilla-csoport helyét, szerepét és "személyazonosságát" és folytatta tevékenységét. Az átállt gerillák segítségével (akik gyakran ismerték a helyi összekötőket) jelentősen le lehetett rövidíteni a hitelesítéshez szükséges időt. A siker természetesen attól függött, hogy mennyire tudták titokban tartani az eredeti gerilla csoport megsemmisítését.

A fedett mélységi felderítő feladatok mellett a Selous Scouts alegységek végrehajtottak támadó, agresszív műveleteket is. A gerilla-vadász alegységek határon túli támaszpontjukra hosszú, sikeres bevetés után visszatérő gerilláknak adták ki magukat és végigmentek egy-egy korábban felderített behatolási

útvonalon. Útközben további információkat gyűjtöttek, és likvidálták a befelé tartó gerilla egységeket, amelyekkel találkoztak.

Számos ál-gerilla művelet célja az volt, hogy bizalmatlanságot keltsenek a felkelő mozgalmak és a törzsi lakosság között. Például rejtett megfigyelők légicsapást hívtak le egy gerilla erőre, miután az elhagyott egy falut. Mikor ez több alkalommal is megismétlődött, a felkelők meggyanúsították a falut, hogy a biztonsági erőknek jelentenek, és megfélemlítésként kivégezték a falu néhány vezető személyét – és ezzel véget is vetettek a falutól várható önkéntes támogatásnak. Maguk az ál-gerilla erők is hajtottak végre kivégzéseket: összeterelték egy-egy falu lakosságát, a helyi gerilla összekötőt megvádolták, hogy elárulta a mozgalmat, és a lakosság szeme láttára megölték. A faluban mindenki tudta, hogy az összekötő a felkelő mozgalom hű és lelkes támogatója volt – kivégzése értetlenséget és csalódást keltett és gyanakvást szított.²⁷ E törvényellenes eljárások helyi és azonnali hatása nagyon pozitív lehetett ugyan, de határozottan negatívan befolyásolták a törzsi lakosság kormány iránti hűségét és tiszteletét, mikor valódi háttérük kitudódott.

Az ál-gerillák műveleteinek egyik legfontosabb eredménye az volt, hogy a valódi gerilla alegységek között általános bizalmatlanságot és gyanakvást szított. Ahogy egyre szélesebb körben köztudottá vált az ál-gerillák léte, úgy egyre hosszabb időt vett igénybe a valódi gerilla csoportok közötti kapcsolat teremtés: hosszas szóbeli és írásbeli üzenetváltások előztek meg minden találkozást, és egyre nehezebbé vált a gerillák számára, hogy nagyobb műveletekhez erőiket összevonják és műveleteiket koordinálják. E bizalmatlanság még nagyobb volt – és a rhodesiai kormány számára még pozitívabb eredményeket hozott – olyan körzetekben, ahol mind ZANLA, mind ZPRA erők jelen voltak. Magukat ZANLA alakulatnak álcázó ál-gerillák támadták a ZPRA alakulatokat, ZPRA-nak álcáztak a ZANLA-t. Mikor 1976 és 1978 között ZANLA kereste a lehetőséget, hogy behatoljon a matabele területekre, a két felkelő mozgalom közötti fegyveres összecsapások mindennapossá váltak.

A Selous Scouts, mint a Special Branch irányítása alatti erő, sem a katonai hírszerzéssel, sem a felkelés-elfojtó műveleteket végrehajtó harcászati alakulatokkal nem tartott közvetlen kapcsolatot. A megszerzett információkat a Special Branch saját belátása szerint használta föl. A dandárparancsnokságok időnként utasítást kaptak, hogy egy kijelölt körzetben szüntessék be a műveleteiket,²⁸ majd újabb utasításra folytathatták azokat – de az ál-gerillák információiból szinte semmit nem láttak. Ez a körülmény inkább a parancsnoki

²⁷ Ezek az eljárások olyan gyakorivá váltak a háború vége felé, hogy a rendőrség bünygyi osztálya nyomozást kezdeményezett számos Selous Scouts és a Special Branch személy után. Cilliers (1985)

²⁸ A rhodesiai fegyveres erők szakkifejezése szerint a területet "befagyasztották," hogy elkerüljék a biztonsági erők és az ál-gerillák közötti véletlen találkozásokat. Cilliers (1985)

állomány hiúságát sértette, semmint a felkelés-ellenes műveletek hatékonyságát: a biztonsági erők hagyományos alakulatai megkapták a szükséges információkat, hogy a felderített és azonosított gerilla-csoportokat támadni tudják.

A felderítő funkció mellett a Selous Scouts erői egyre több határon túli műveletben vettek részt. Ezek egy része mélységi felderítés és megfigyelés volt, de egyre többször hajtottak végre rajtaütéseket Mozambikban, Zambiában és Botswanában. E műveletekben a katonák gyakran a szomszéd országok egyenruháját viselték, járműveikre azok jelzéseit festették, de ezt leszámítva egyre nagyobb léptékű támadásaik inkább hagyományos erők rajtaütéseire emlékeztettek – motorizált menetoszlopok, páncélautók, tüzérségi és légi támogatás – semmint ál-felkelő műveletekre. E műveletek katonai szempontból sikeresek voltak, de politikai hatásuk gyakran negatív volt. A határon túli műveletekben a rhodesiai erők próbáltak a szomszédos országok fegyveres erőnek minimális veszteségeket okozni – de nem mindig jártak sikerrel; még nagyobb bajt okoztak a helyi civil lakosság "járulékos veszteségei." Gyakran még a gerilla bázisok elleni sikeres támadások is negatív politikai visszhangot váltottak ki. A mozambiki Nyadzonya Pungwe közelében létesített ZANLA tábor elleni támadást 1976. augusztusban 86 Selous Scout katona hajtotta végre. A reggeli sorakozó idején mozambiki színekre festett teherautókkal és páncélautókkal behajtottak a tábor területére és rövid tűzharcban megöltek 1000 gerillát. Katonai szempontból ez feltűnően jó eredmény volt – de a tábort az ENSZ menekülttáborként tartotta nyilván; ezen túlmenően az áldozatok között voltak a tábor kórházában ápolott betegek és sebesültek is: a fényjelző lövedékek fölgyújtották az épületet és a páciensek bennégtek. Az akció negatív nemzetközi visszhangja semlegesítette a katonai sikerből származó előnyöket.

A rhodesiai sikerek és a gerillák óriási veszteségei csak a biztonsági erők nyomasztó harcászati fölényét bizonyították: a látványos sikerek ellenére egyre nőtt a beszivárgó gerillák száma, egyre kisebb lett a kormány ellenőrzése alatti terület, egyre kevesebb afrikai támogatta a kormányt. A harctéri sikerek csak késleltetni tudták a rhodesiai felkelés győzelmét: a kormány 1980-ban gyakorlatilag feltétel nélkül kapitulált, és ügyesen manipulált választások után a hatalmat átvették a nemzeti felszabadítási mozgalmak. Történelmi determinizmus ide, "progresszív erők erkölcsi fölénye" oda, Rhodesia kudarca nem volt törvényszerű – de még kevésbé volt törvényszerű a kudarc mértéke. Kétségtelen, hogy a status quo tarthatatlan volt, és a felkelés lángját csak valamilyen hatalom-megosztással járó kompromisszum tudta eloltani. De a kormány "túl későn, túl kevés" intézkedéseit és elhibázott felkelés-ellenes stratégiáját a biztonsági erők bátorsága, kiképzésük magas színvonala, agresszív győzni akarásuk nem tudta ellensúlyozni.

Az aszimmetrikus hadviselés jellemzője, hogy maga a civil lakosság a harctér, és a legjobb kormány intézkedések sem érnek semmit, ha a kormányerők nem tudják garantálni a civilek biztonságát. Enélkül a civilek (akik legszívesebben kimaradnának az egészből) elkerülhetetlenül két teljes hűséget és támogatást követelő, az ellenség támogatását szigorúan és könyörtelenül büntető malomkő között őrlődnek. Előbb-utóbb kénytelenek választani – és ahogy múlik az idő egyre többen állnak a felkelők oldalára, mert egyrészt az a könyörtelenebb és fenyegetőbb, másrészt bebizonyította, hogy a kormányra nem lehet számítani. A rhodesiai biztonsági erők fenyegető magatartásukkal és büntető műveleteikkel – és ezeken belül a Selous Scouts műveletek egy részével – pontosan ezt az eredményt érték el: fokozatosan a felkelők oldalára kényszerítették az afrikai lakosságot. A kormány stratégiája az afrikaiak biztonságának garantálása és a felkelők ellenőrzése alatti területek visszaszerzése helyett a lehető legnagyobb számú felkelő megsemmisítésére helyezte a hangsúlyt, és az afrikai lakosság büntetésével akarta elérni, hogy megvonják támogatásukat a felkelő mozgalomtól. A Selous Scouts – mint a biztonsági erők többi alakulata is – e téves stratégia eszközei voltak.

Pandzsáb, India – a macskák (1980-1994)

A pandzsábi szikh felkelés elfojtása különös figyelmet érdemel európai biztonsági szakemberek részéről, mert körülményei sokkal közelebb állnak a mai és jövőben várható európai helyzethez, mint akár a fentiekben elemzett események, akár a mai iraki vagy afganisztáni állapotok. Pandzsáb India egyik legfejlettebb állama, jó infrastruktúrával, jó út- és vasút-hálózattal, milliós nagyvárosokkal. Az intenzíven művelt, lankás vidéken a felkelők nehezen találtak rejtkehelyet – ezért a felkelés inkább nagyvárosi terrorizmus volt, semmint klasszikus gerilla háború. És Rhodesiával vagy a mai Irakkal és Afganisztánnal ellentétben a pandzsábi szikh felkelést egy pandzsábi szikh rendőrtábornok parancsnoksága alatt pandzsábi szikh rendőrök fojtották el.

Mint minden komplex társadalmi jelenség, a pandzsábi felkelés is számos kiváltó okra vezethető vissza. A "zöld forradalom"²⁹ negatív gazdasági és társadalmi hatásai; a szikh vallás átpolitizálása és a vallási fundamentalizmus feléledése; a helyi (állami) és központi (szövetségi) szintű politikai pártok harca; Indira Gandhi miniszterelnök machinációi; a szövetségi kormány központosítási törekvései; a szikh diaszpóra uszítása; Pakisztán ambíciói³⁰ mind hozzájárultak ahhoz, hogy az 1970-es évek végén napirendre került a szuverén, teokratikus

²⁹ A 20. század közepétől új növényfajtákkal, új termesztési eljárásokkal, gépesítéssel, műtrágyákkal és növényvédő szerekkel elért többszörös mezőgazdasági termelékenység-növekedés a hagyományos agrár-társadalmakban jelentős polarizációhoz is vezetett: a farmerek egy része meggazdagodott, mások annyira elszegényedtek, hogy földjüket is elvesztették.

³⁰ Gill, (1997), Gill 2001., Kang (2005) és Mahadevan (2008)

szikh állam (Khalisztán) gondolata. Fundamentalista szikhek egy kis csoportja egyre hangosabban követelte a függetlenséget, egyre erőszakosabban lépett föl az azt ellenzőkkel szemben - és egyre több támogatót talált. A fokozatosan növekvő erőszak és polgári engedetlenség 1982-től fokozatosan nyílt felkeléssé vált. A felkelés első tíz évére az állami és szövetségi kormányok habozó, bizonytalan, hol túl keménykezdű, hol túl engedékeny politikája volt jellemző - ami károsan befolyásolta a biztonsági erők tevékenységét, mert nem kaptak egyértelmű útmutatást.

A felkelő szervezetek, támogató hálózatok és a fegyveres akciók elemzése során a rendőrök fölfigyeltek a felkelők és a helyi bünszervezetek szoros kapcsolataira. Az aszimmetrikus hadviselés és a bűnözés között gyakori a kapcsolat és átjárás, de a Khalisztán mozgalom esetében a bünszervezetek nélkülözhetetlenek voltak a mozgalom túlélése és növekedésre szempontjából. A mozgalom helyi társadalmi támogatottsága - különösen a kritikus kezdeti fázisban - minimális volt, ezért vezetői kénytelenek voltak a csempész hálózatokhoz fordulni fegyverekért és logisztikai támogatásért.³¹ A rendelkezésre álló információk azt mutatták, hogy a mozgalom nem csak eszközeit szerzi be a csempész-hálózatoktól, de kemény és edzett emberanyagforrásnak is tekinti az alvilágot. A terroristák és az alvilág közötti szoros kapcsolatok alapján logikusnak tűnt, hogy a terrorista csoportokat az elsősorban anyagi motivációjú, ideológiai szempontból nem elkötelezett bünszervezeteken és egyéni bűnözőkön keresztül támadják.

Az első kísérletre 1986 második felében került sor. Az amritszári rendőrfőkapitány létrehozott egy alkalmi harc-csoportot különlegesen veszélyes terroristák üldözésére és elfogására. Olyan tiszteket választott ki, akik különösen jól ismerték a helyi alvilág működését. A kiválasztott tiszteket utasította, hogy élesszék föl alvilági kapcsolataikat, kezdjenek el embereket toborozni és információkat gyűjteni, ami lehetővé teszi majd terrorista káderek letartóztatását. Az első, legégetőbb feladat a amritszári Arany Templomban, a hívők tömegeiben menedéket találó terroristák elfogása volt.³² A terrorista szervezetek működését jól ismerő bűnözőkből összeállítottak egy ál-felkelő csoportot, amely a templomban kapcsolatba lépett a terrorista vezetőkkel és azonosította őket a biztonsági erők számára. Az eredmény gyors siker volt: a mozgalom több vezetőjét sikerült letartóztatni az ál-gerillák információi alapján.

³¹ A mozgalom pakisztáni támogatása 1986 végéig korlátozott volt. Csak 1987-től kezdve lett Pakisztán az eszközök (különösen az Indiában nehezen beszerezhető gépkarabélyok, robbanóanyag és időzítő szerkezetek) fő forrása.

³² Indiában a templomoknak, szent helyeknek, zarándokhelyeknek különleges státuszuk van, sokkal nagyobb tisztelet övezi őket, mint Európában – vagy akár az USA-ban. A biztonsági erők hivatalos minőségükben csak nagyon ritkán és nagyon indokolt esetben teszik be a lábukat. A Khalisztán mozgalom vezetői kihasználták ezt a körülményt, és a gurudwarákat (a szikh vallás templomait) menedékhelyként, parancsnoki harcálláspontként, fegyverraktárként és erődként használták.

Az eljárást Pandzsáb más régióiban is bevezették, és jelentős sikereket értek el – megtörték a terroristák alvilág fölötti monopóliumát és megnyílt a lehetőség a legveszélyesebb terrorista káderek semlegesítése felé.

Az ál-felkelőket a rendőri zsargon "macskáknak" nevezte.³³ A macskák kis csoportokban dolgoztak, beépültek a felkelő szervezetekbe (ebből a szempontból a tevékenységük gyakran inkább titkos ügynökökre emlékeztetett, semmint mélységi felderítő vagy csapásmérő erőkre). Feladatuk elsősorban az információ-gyűjtés volt, de indokolt esetben letartóztatásokat is foganatosítottak, és végrehajtottak rajtaütéseket is. Legfontosabb célpontjaik a Khalisztán mozgalom vezetői, tervezői és ideológusai voltak. Az egyetértést és együttműködést építeni képes vezetők elvesztése hatalmi harcokat eredményezett, és a mozgalom fokozatos szétforgácsolódásához vezetett. A macskák második prioritása a legeltökéltebb, legerőszakosabb terroristák semlegesítése volt, függetlenül attól, hogy azok hol álltak a szervezet hierarchiájában. Ezek elvesztése jelentős mértékben degradálta a szervezetek ütőképességét.

E kezdeti fázisban a Khalisztán mozgalom tagjainak ideológiai elkötelezettsége még nagyon erős volt, az elfogott felkelőket nagyon nehéz feladat volt visszafordítani, ezért a macskák még elsősorban rendőrök és alvilági elemek voltak. A bűnözők ezt a körülményt messzemenően ki is használták: a tartó tiszteknek számtalan kisebb bűntényt kellett elsimítaniuk, másokat kénytelenek voltak nem tudomásul venni, hogy megtarthassanak egy jó ügynököt. A rendőrtisztek e problémát két oldalról közelítették meg. Egyrészt magasabb díjazást fizettek a macskáknak, hogy szilárdabb ellenőrzést gyakorolhassanak fölöttük, és hogy azok magukénak érezzék az ál-gerilla akciók sikerét. Másrészt a bűnöző elemeket fokozatosan saját erőikkel, illetve a kevés visszafordított terroristával helyettesítették.

A felkelés második szakaszában (1989-1991) a biztonsági erők egyre nagyobb veszteségeket okoztak a terroristáknak,³⁴ ami a mozgalom fokozatos "felhígulásához" vezetett: az újonnan toborzott terroristák ideológiai elkötelezettsége messze elmaradt a gyorsan fogyatkozó kemény magtól. A felderítői információk alapján fölállított adatbázisok is kezdtek eredményeket hozni: a rendelkezésre álló (és állandóan frissített) adatok elemzésével azonosítani tudták azokat a terroristákat, akiket ösztönzőkkel vagy kényszerrel (de még inkább ezek helyes kombinációjával) valószínűleg rá lehet majd venni, hogy bajtársaik ellen forduljanak. A legnagyobb változást a rendelkezésre álló

³³ Az elnevezés nem indiai mitológiai vagy vallási egzotikum. Valószínűleg amritszári rendőrtisztektől származik, és alapja az angol népi bölcsesség: "set a cat to catch a mouse" (egérfogáshoz használj macskát). Mahadevan (2007)

³⁴ A terroristák veszteségei 1989-ben 100 százalékkal nőttek az előző évhez képest.

pénzalapok óriási növekedése jelentette: a rendőrség immár a különösen notórius terroristák fejére nagy vérdíjakat tudott kitűzni, és hasznos információkért és egyéb szolgálatokért olyan összegeket tudott fizetni, amiért már érdemes volt kockázatot vállalni.³⁵

Ebben a fázisban kezdték nagy számban bevonni a visszafordított terroristákat az ál-gerilla csoportokba: a veszteségek demoralizáló hatása, az alacsonyabb fokú ideológiai elkötelezettség és a nagy jutalmak csábítása következtében nem csak az elfogott terroristák visszafordítása bizonyult könnyebb feladatnak, de egyre több terrorista önként föladta magát (és bajtársait) jutalom ellenében. A pénzjutalom csábítása mellett az is együttműködésre készítette a felkelőket, hogy így elkerülhették a szigorú büntetést vagy a rendőrséggel folytatott, többnyire halálos végű, tűzharcot.

Egyes visszafordított felkelők számára (különösen azoknak, akik fiatalon, iskolai végzettség és szaktudás nélkül csatlakoztak a mozgalomhoz) a macska szerep volt az egyetlen megélhetési forrás. A tartótiszt javaslata alapján egy sikeres macska előtt megnyílhatott az út a rendőrségi karrier felé. Az első lépésben a macskából (ami nem volt hivatalos rendőri státusz) Special Police Officer (segédrendőr)³⁶ lett, ami ideiglenes, de hivatalos státusz volt. Innen léphetett tovább a reguláris rendőrséghez.

A macskák alkalmazása dominó-hatást váltott ki: egy terrorista letartóztatása és visszafordítása egy egyre gyorsuló és bővülő folyamatban újabb és újabb terroristák letartóztatásához és visszafordításához vezetett. Például két alvilági személy (Szatwinder Szingh és Parminder Szigh) segítségével a rendőrség letartóztatta Szantokh Szingh Kalát, aki gyorsan belegyezett, hogy átáll a kormány oldalára, és haláláig³⁷ 98 terrorista semlegesítésében segítette a rendőrséget.

A Khalisztán mozgalmat elsősorban a pandzsábi szikhektől kieroszakolt "hozzájárulások" finanszírozták. Ahogy az ideológiailag elkötelezett felkelők eltűntek a börtönökben és halottasházakban vagy átálltak a kormány oldalára, helyüket egyre inkább átvették a bűnözők, akik a független Khalisztán ideológiájának fedezete alatt, a mozgalom nevében, de saját zsebre dolgoztak. Ez annyira vonzó lehetőségnek tűnt, hogy bűnözésre hajlamos hinduk is gyakran csatlakoztak a mozgalomhoz. E jelenség arra készítette a rendőrséget, hogy

³⁵ A díjakból és jutalmakból az informátorok és átállt terroristák mellett a rendőrök is részesültek - ami jókora korrupciós lehetőséget teremtett.

³⁶ "Officer" ebben az esetben nem tisztet jelent. Az angol (és méginkább az amerikai) gyakorlat szerint inkább azt jelenti, hogy "tisztviselő, hivatalos személy."

³⁷ Kalát korábbi bajtársai lőtték le.

egyrészt egyre több ál-gerilla csoportot szervezzen, másrészt ismét nagy számban toborozzon macskákat a bűnözők között.

A *harmadik fázisban* (1992-1994) vége volt a központi kormány habozásának és kompromisszum-keresésének. K.P.S. Gill rendőrtábornok³⁸ szabad kezet – és bőkezű költségvetést – kapott, hogy minél előbb fojtsa el a Khalisztán mozgalmat. Ahogy egyre több pénz állt rendelkezésre, a rendőrség úgy tudta növelni a macskák számát; ahogy a macskák száma nőtt, úgy kaptak új feladatokat. Immár nem csak a terrorista vezetőkre és a notórius gyilkosokra vadásztak, de a kevésbé fontos személyekre is. A jutalmak a célszemély fontosságától függően 40 000 és 500 000 rúpia³⁹ (1300 és 16 000 USD) között mozogtak, de kivételes esetekben elérték a milliós nagyságrendet is (amin persze többen osztottak). A magas jutalmak és védíjak számos aktív terroristát készítettek arra, hogy elárulják vezetőiket és bajtársaikat. Ez lett a veszte a legfanatikusabb, legerősebb terrorista szervezet, a Babbar Khalsza vezetőjének, Szukhdev Szingh Daszuválnak is. A szervezet egyik tagja feladta magát a rendőrségen, majd segítette a Daszuvált csapdába csalni: találkozót szervezett a Babbar Khalsza vezetői számára, hogy kidolgozzák a szervezet jövőbeni stratégiáját. A találkozót Daszuvál nem élte túl. A macska az 1 millió rúpia védíj egyharmadát kapta.

A macskák 1992. második felében ismét stratégiai szerepet kaptak: a rendőrség visszahelyezte a hangsúlyt a terrorista vezetés felszámolására. A vezető káderek mozgásáról gyűjtött információk elemzése azt mutatta, hogy általában otthonuk 15-20 km-es körzetében maradtak, az adatbázisok alapján azonosították e körzetekben a valószínű rejtekhelyeket, segítőköt és támogatókat. Az így azonosított helyszíneket ál-felkelők tartották megfigyelés alatt; a cél-személyeket kordon-és-kutatás műveletek és a nyomozó csoportok szüntelen tevékenysége állandó mozgásra kényszerítette, amíg előbb-utóbb egy macska látókörébe kerültek, aki riasztotta a biztonsági erőket. Az eredmény vagy letartóztatás volt, vagy a terrorista halálával végződő tűzharc. A sikerek látványosak voltak: 1992-ben 139 hardcore terroristát tartóztattak le, vagy öltek meg tűzharcban.

A folyamatos üldözés eredménye volt például a Khalisztán Felszabadítási Erő vezetőjének halála. Gurdzsant Szingh Budhszinghwala terroristái több, mint 1,000 gyilkosságot követtek el, és 1984 óta állt a körözési lista élén. A rendőrség 1992-ben Mumbaiban letartóztatott egy terroristát, aki több felkelő csoport összekötője volt. Vallomása alapján Chandigarth-ban azonosítottak és egy

³⁸ K.P.S. Gill Director General of Police volt. Az indiai rendőrség rendfokozati rendszerében ez altábornaggyal azonos rendfokozat.

³⁹ Ebben az időben a rúpia-dollár árfolyam 31.00 körül volt, és lassan romlott.

macska megfigyelése alá helyeztek egy házat. Mikor a macska jelezte Budhsinghwalá jelenlétét, egy akciócsoport 10 percen belül a helyszínre érkezett, hogy letartóztassa. Budhsinghwalá tűzharcot kezdeményezett és életét vesztette. A macskák minden bizonnyal továbbra is aktívak maradtak, mert Budhsinghwalá utódja három nappal később szintén meghalt egy rendőrséggel vívott tűzharcban. Ezzel egyidőben a banda tagjait vagy letartóztatták, vagy szintén likvidálták.⁴⁰

A pandzsábi felkelést nem a macskák nyerték meg India számára - vagy legalábbis nem egyedül ők. A felkelést a felkészültségben és professzionizmusban folyamatosan fejlődő, létszámban gyorsan növekvő, kiválóan felkészült, tapasztalt tisztek által vezetett rendvédelmi és katonai szervezetek csapatmunkája fojtotta el. A biztonsági erők doktrínája a civil lakosság biztonságának megteremtését tette az első helyre; ezt követte a terrorista erők (különösen a közép-vezetők) olyan ütemű pusztítása, amivel toborzó rendszerük nem tudott lépést tartani. A macskák e csapatmunka nagyon értékes részei voltak, mert a biztonsági erők akció-csoportjait folyamatosan rá tudták vezetni a terrorista csoportokra, és a felkelés különösen nehéz szakaszaiban is sikereket értek el.

A SIKER TITKA

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy nem minden felkelés elfojtása során alkalmazták a biztonsági erők ál-gerillákat, de ahol körültekintő tervezés és felkészítés után, a lehetőségek és korlátok figyelembe vételével alkalmazták őket, az eredmények általában messze meghaladták a várakozásokat. Számos tényező járul hozzá az ál-felkelők sikeréhez - és mivel minden aszimmetrikus konfliktus egyedi és különleges eset, nem lehet fontossági sorrendet vagy kipipálható "receptet" felállítani. De a sikeres (és bizonyos fokig a sikertelen) ál-gerilla műveletek tanulmányozása alapján fölállítható néhány alapelv, amelyek hozzájárultak a műveletek sikeréhez - és amelyek megsértésével a kudarcot kockáztatjuk.

Bevonni az átállt gerillákat

Az ál-gerilla műveletek kulcsa az önként a kormány oldalára átállt vagy elfogott és "visszafordított" gerillák széleskörű alkalmazása - enélkül egy ál-gerilla program hosszú távon sikertelen lesz. *Az átállt vagy elfogott gerillák különösen értékes információ források:* létfontosságú információkkal rendelkeznek a gerillák folyamatban levő műveleteiről és eljárásairól, a gerilla parancsnokok személyi profiljáról, a híradórendszeréről, kódokról és jelszavakról, a biztonsági

⁴⁰ A macska 500,000 rúpia jutalmat kapott. Mahadewan (2007)

intézkedésekről és az általános műveleti eljárásokról. A naprakész információ igénye azt is jelenti, hogy a biztonsági erőknek újabb és újabb együttműködésre hajlamos gerillákra van szükségük: a gerilla erők rutin biztonsági intézkedésként sűrűn változtatják híradó rendszerüket, és a változásokról senki nem tud többet, mint a közelmúltban átállt vagy elfogott gerillák.

Az átállt vagy elfogott gerillák fontos szerepet játszanak az ál-gerillák felkészítésében is. A biztonsági erők felderítő szolgálata feltárhatja a gerilla mozgalom ideológiai hátterét, a kiképzés részleteit, a szokásokat és hagyományokat. Ezek az ismeretek kitűnő nyersanyagként szolgálnak az ál-gerillák kiképzéséhez. De az átállt vagy elfogott gerillák belülről ismerik a mozgalom e jellemzőit, és - afféle felsőfokú továbbképzésként - meg tudják tanítani az ál-gerillákat, hogy gerilla módra gondolkodjanak és viselkedjenek.

A harmadik kulcsfontosságú szerepük természetesen a részvétel a műveletekben. Jelenlétük megkönnyíti a hitelesítést, mert számukra természetesek és automatikusak azok a viselkedési formák, amelyeket a helyi lakosság és más gerillák elvárnak egy gerillától - és amelyeket az ál-gerillák csak utánoznak. Ha elfogásukat és "visszafordításukat" sikerül titokban tartani, vissza lehet küldeni őket korábbi műveleti területükre, ahol ismerik a gerillák támogató szervezetét - és ahol a helyi lakosság és az esetleg ott működő más gerilla alegységek már ismerik őket.

A gerillák motivációjában a mozgalom, az ügy vagy ideológia iránti elkötelezettség sokkal kisebb szerepet játszik, mint gondolánk. A létszámhiány a gerilla mozgalom számára pontosan olyan probléma, mint a biztonsági erők számára, és megoldására is ugyanazokat az eszközöket alkalmazza: toborzó tevékenységet, jövőbeni jutalom ígérését és kényszert. A gerilla élet megpróbáltatásai, a fizikai megterhelés, az állandó készenléttel járó stressz, a tűzharc traumája még az önkéntesek kezdeti lelkesedését is hamar felőrli, és elkezdenek a szökés gondolatával foglalkozni. Egy jól átgondolt amnesztia-program, utat nyithat e gerilláknak, hogy visszatérjenek a társadalomba. Ez nem garantálja, de valószínűsíti, hogy illúziójukat vesztett, vagy a kényszerű szolgálat elől menekülő gerillák lassan, de folyamatosan áramlanak a kormány oldalára. E folyamatot serkenteni lehet pénzjutalom vagy egyéb, a jövőbeni egzisztenciát megalapozó juttatás (pl. föld) ígérétével.

A harcban elfogott gerillák visszafordítása sem lehetetlen. Ellenkezőleg: a tapasztalatok azt mutatják, hogy a tűzharc és fogságba esés traumája és a büntetéstől félelem következtében közvetlenül a fogságba esés után könnyen befolyásolhatóak, ellenállás nélkül válaszolnak minden kérdésre, és az ösztönző és kényszerítő eszközök helyes kombinációjával gyorsan rá lehet venni őket,

hogy bajtársaik ellen forduljanak.⁴¹ Indiában és a Fülöp-Szigeteken meglepően magas vérdíjakat és nyomravezetőnek járó jutalmakat fizettek. Pénzjutalom mellett a leghatékonyabb ösztönző a gondoskodás a gerilla családjáról. Rhodesiában a visszafordított gerillák a reguláris katonákéval egyenlő illetményt kaptak (amit a Special Branch folyósított) és családjukat beköltöztették egy Selous Scouts támaszpontra, ahol ingyenes szállást, élelmiszer-ellátmányt, egészségügyi ellátást és a gyerekek oktatást kaptak.

Csak ösztönző eszközök nem válnak be minden esetben - kényszerre is szükség lehet, és az ál-felderítők esetében a leghatékonyabb kényszerítő eszköz a törvény szigora. Azok a gerillák, akik megtagadják az együttműködést, súlyos büntetésre – akár halálbüntetésre is – számíthatnak, és a gerillák általában tisztában vannak azzal, hogy ez nem üres fenyegetés. Kenyában a Mau Mau felkelés során 1000 felkelőt akasztottak föl 1952 és 1956 között; Rhodesia nem sokkal maradt el ettől, és a halálbüntetést Indiában is gyakran alkalmazták. E "toborzó eszköz" érdekessége, hogy az így visszafordított gerillák nem szöktek vissza bajtársaikhoz az első adódó alkalommal, hanem alakulataik megbízható, hatékony tagjai lettek.

Kihaszni a gerillák lassú döntési ciklusát

Egy felkelés elfojtása során a biztonsági erők első intézkedései között kell legyen a hírközlő hálózatok ellenőrzés alá helyezése. Ezért a gerilla szervezetekre általában lassú és megbízhatatlan híradó rendszer jellemző. Ez különösen igaz a ritkán lakott vidékeken - erdőkben, sivatagokban, szavannákon, hegyvidéken - harcoló erőkre: a gyér nyilvános telefonhálózat könnyen megfigyelhető, a rádióforgalmazás könnyen felderíthető és bemérhető. Részben a híradó rendszer e tökéletlenségéből, részben a felkelések általános természetéből adódóan a gerilla erők vezető és ellenőrző rendszere többnyire erősen decentralizált: ha ismerik is a "szolgálati út" fogalmát, messze nem veszik olyan szigorúan azt, mint a biztonsági erők reguláris alakulataiban. A helyi parancsnok döntési jogköre szinte korlátlan, de a magasabb szinttől kért döntések akár heteket is várhatnak magukra.

E két körülmény kedvező lehetőséget teremt az ál-gerilla csoportok számára, mert az ellenség döntéshozó ciklusán belül tudnak működni. Sem a Hukbalahap, sem a ZANLA gerillák nem használtak rádiót, mert egyrészt tisztában voltak a biztonsági erők rádió-felderítő szolgálatának hatékonyságával, másrészt a műveleti területen nem tudták megoldani sem a folyamatos és megbízható áramellátást, sem az eszközök karbantartását és javítását. A futárszolgálat viszont lassú és nehézkes volt, amit az X Erők és a Selous Scouts

⁴¹ Molnar et al (1965)

alegységek jól ki tudták használni: a hitelesítés során a helyi gerilla parancsnoknak nem volt lehetősége információt vagy utasítást kérni magasabb szintről – a rendelkezésére álló információk alapján egyedül kellett döntenie.

Felhasználni az ál-gerillák információit

Az ál-gerilla műveletek maximális potenciálját csak akkor lehet kiaknázni, ha a felderítő szervezetek gyorsan és rugalmasan tudják felhasználni a kapott információkat, és ha a csapásmérő erők időben és kellő erővel tudnak lecsapni az azonosított célpontokra. Ez ma általában légicsapást és helikopter deszantot jelent.

Rhodesiában a hadsereg és légierő közösen kiállított Tűz Erői (Fire Force)⁴² ezt nagyon magas szintre fejlesztették. *A Tűz Erő nem egy alakulat volt, hanem egy műveleti eljárás*, mely maximálisan kihasználta a biztonsági erők előnyeit (magas színvonalú kiképzést, tüzerőt, mozgékonyt) és a minimumra csökkentette gyenge pontjaikból adódó hátrányaikat (elsősorban az állandó létszámihiányt). Általában három Tűz Erő állt készenlétben, három egymástól távoli repülőtéren, hogy le tudják fedni az egész hadműveleti területet.

A hadsereg reguláris lövész ezredei⁴³ másfél hónapos váltásokban adtak egy-egy századot Tűz Erő szolgálatra. Egy Tűz Erő két elemből állt: a riasztás után percekben belül induló, helikopterrel és ejtőernyővel közvetlenül a felderített gerillák közelébe juttatott első hullámból és a teherautókon szállított második hullámból, mely a helikopterek feltöltéséhez szükséges üzemanyagot is szállította. Az első hullám nyolc, egyenként négyfős lövészrajból állt. Öt raj ejtőernyővel ugrott egy C47 Dakota csapatszállító repülőgépből, további hármát Alouette III helikopterek szállítottak (egy Alouette III négy főszerelt katonát tudott szállítani - ezért volt egy raj létszáma négy fő). Egy negyedik Alouette III helikopter szolgált légi vezetési pontként: a parancsnok innen irányította a műveletet, és szükség esetén a helikopter 20 mm Matra MG 151 gépágyúja tűztámogatást nyújtott. Egy géppuskákkal, rakétákkal és bombákkal főszerelt merevszárnyú könnyű csapásmérő repülőgép (Aeromacchi-Lockheed AL-60 vagy Cessna FTB 337G Lynx) szolgáltatta a légi támogatást.⁴⁴

A Tűz Erő nagyon hatékony (bár költséges) eszköznek bizonyult, de bármennyire is bevált a rhodesiai biztonsági erőknek, nem lehet kritika nélkül

⁴² "Fire Force" – "Tűz Erő" nem összekeverendő a "firepower" – "tüzerő" kifejezéssel.

⁴³ A Rhodesiai Könnyűgyalogság (Rhodesian Light Infantry - egy csak európaiakból szervezett alakulat) illetve a Rhodesiai Afrikai Lövészek (Rhodesian African Rifles - afrikaiakból szervezett alakulat, európai tisztekkel).

⁴⁴ Cocks (1988) és Wood, é.n.

lemásolni. A ZANLA gerillák nem rendelkeztek légvédelmi eszközökkel, és harcászati kiképzésük színvonala meglehetősen alacsony volt. Ez lehetővé tette, hogy az ejtőernyős és helikopter deszantokat a gerillák közvetlen közelében rakják ki. Ez az eljárás öngyilkossággal egyenlő lett volna Afganisztánban, ahol a mudzsahedinek vállról indítható Stinger légvédelmi rakétákkal rendelkeztek. Az alkalmazandó eljárásokat tehát mindig a terephez és a helyi körülményekhez kell igazítani.

Elkerülni a saját erők közötti harcot

Működnie kell valamilyen biztonsági rendszernek, amely megakadályozza, hogy biztonsági erők hagyományos alakulatai és a területükön működő ál-gerilla csoportok harcba keveredjenek. Ez két egymásnak ellentmondó követelményt jelent: ha a folyamatban levő műveletekről túl sokan tudnak, az információ előbb-utóbb kiszivárog. Nem szorul magyarázatra, hogy ez mekkora veszélyt jelent az ellenség területén tevékenykedő csoport tagjai számára. Ugyanakkor ha a műveletekről nem tájékoztatják a helyi alakulatok parancsnokait, járőreik harcba keveredhetnek az ál-gerillákkal - ami nem csak a műveletnek vet véget, de életveszélyes is a csoport tagjai számára.

A legjobban bevált eljárás egy jól behatárolt körzet "befagyasztása:" a körzetben a biztonsági erők ideiglenesen a fő útvonalakra és előre meghatározott objektumok (pl. falvak, határsáv, ipari létesítmények) környékére korlátozzák tevékenységüket. Saját tűz incidensek így is előfordulhatnak, ha a koordinációba hiba csúszik.

Nem alábecsülni az ellenséget

Sosem szabad elfelejteni, hogy *az ellenség* – még ha rongyokban jár is és rozsdás karabélyt hord – *okos és intelligens, és minden lehetőséget azonnal kihasznál, minden fegyvert és minden új eljárást kipróbál.* Habozás nélkül átveszi a biztonsági erők eljárásait, ha azokban a siker lehetőségét látja. A Hukbalahap felkelés során az ál-gerilla műveletekre a hukok legalább egy alkalommal ál-katonai művelettel válaszoltak. Katonai színekre festettek két teherautót, és a hadsereg egyenruhájába öltözve cirkálni kezdtek a főutakon és kis alegységeket és egyedül vagy párosával mozgó katonákat kerestek. A kísérlet nem volt különösebben sikeres: mindjárt az első alkalommal tűzharcba keveredtek a biztonsági erők egy járőrével, majd nem sokkal később C század egyik alegységével.⁴⁵

⁴⁵ Lansdale (1972)

Hasonló (de lényegesen nagyobb léptékű) "ál-katonai" műveletet hajtott végre az FLN⁴⁶ Algériában 1956-58-ban. Az algériai háború során a francia biztonsági erők milíciákat (*harka* alakulatokat) szerveztek helyi biztonsági és gerilla-vadász feladatok végrehajtására. Az egyik ilyen alakulat a Force K (K Erő) volt – kb 1000 fő, akik kiképzést és fegyvereket kaptak a franciáktól, majd saját felelősségi területet Algiers-től délnyugatra. Az alakulat műveletei olyan sikeresek voltak, hogy a gyanús körülményeket feltáró francia tiszt (Hentic százados) fegyelmi büntetést és katonai karrierjét kockáztatta. De Force K önkéntesei valójában nagyrészt az FLN tagjai voltak; a műveletek során megölt gerillák valójában FLN szökevények vagy az FLN-nel rivalizáló szervezetek tagjai voltak. Az alakulat 1958-ban nyíltan – és természetesen fegyvereivel együtt – átlát az FLN oldalára.⁴⁷

ELDÖNTENDŐ KÉRDÉSEK

Az ál-felkelők alkalmazása – amellet, hogy szolgálataik rendkívül értékesek – fölvet néhány kérdést, amelyeket célszerű még az első ilyen csoport létrehozása előtt megválaszolni: a kiképzés, a szervezeti forma, a felügyelet és a támogató struktúra nagyrészt attól függ, hogy a kérdésekre milyen választ adunk. E kérdésekre nincs egyértelműen helyes vagy egyértelműen téves válasz. A konfliktus általános jellege, az aktuális társadalmi és politikai körülmények határozzák meg az ál-gerilla alegységek legmegfelelőbb céljait és szervezeti formáját, bevetésük legjobb módját és idejét. A műveletek koordinációját, az ál-gerilla alegység alap-eljárásait és általános harcérintkezési szabályait előre ki kell dolgozni és gyakoroltatni kell a felkészítés során. De a kulcsfontosságú elem a csoportok (elsősorban a parancsnokok) felkészültsége, kezdeményezőkézsége és ítélőképessége.

Felderítő vagy csapásmérő erők?

Valójában ez nem egy vagy-vagy kérdés: ál-gerilla csoportok mindkét feladatra alkalmasak, és a gyakorlatban gyakran alkalmazták őket mindkettőre. Mint láttuk, a Fülöp-szigeti X Erő műveletek eredeti célja a gerilla erők támadása volt, másodlagos a felderítő funkcióval; a rhodesiai Selous Scouts célja eredetileg a mélységi felderítés volt, másodlagos csapásmérő funkcióval. És mint láttuk, a konfliktus körülményei mindkét esetben fokozatos, de jelentős változást eredményeztek. Tisztában kell lenni tehát mindkét alternatíva előnye mellett azok kockázataival is; el kell dönten, hogy melyiket tekintjük

⁴⁶ Az algériai függetlenségi háború (1954-1962) domináns szervezete. Eredeti neve Dzsabhat al-Tahrir al-Watani, de Európában rövidített francia nevével vált ismertté: Front de Libération Nationale - FLN (Nemzeti Felszabadítási Front).

⁴⁷ Horne (1977)

fontosabbnak, és el kell fogadni, hogy az idő és a körülmények változást diktálhatnak.

A felderítési funkció mellett szól a csoportok képessége, hogy (legalább egy ideig) feltűnés nélkül tudnak mozogni a gerillák között és olyan információkat szereznek, amelyek a szokványos felderítő eszközökkel nem lennének hozzáférhetők. Ugyanakkor a felderítési funkció hangsúlyozása azt jelentheti, hogy (különösen, ha szorít az idő) az ellenséges területre küldött alegység felkészítése során több időt fordítanak az információgyűjtés, fedett kapcsolattartás, rádióforgalmazás és a fedett felderítés más eljárásaira, mint a túléléshez szükséges harcászatra, lövészetre, közelharcra. Nehéz lehet a csoport kivonása, mielőtt a biztonsági erők a megszerzett információk alapján csapást mérnek a felderített gerilla erőkre.

A csapásmérő funkció mellett szól, hogy részben megoldja a felkelés-ellenes műveletek egyik alap problémáját: a felkelők felderítő, elhárító és riasztó rendszerei általában olyan hatékonyan működnek, hogy az ál-felkelő alegységek jelentik az egyetlen lehetőséget, hogy a biztonsági erők fölvehessék a harcérintkezést a gerillákkal. A bevetésről visszatérő csapásmérő alegységek akkor is nagyon értékes információkat hoznak vissza, ha nem információgyűjtés volt a feladatuk.

A pusztán csapásmérő funkció ellen szól az ilyen műveletek politikai kockázata. Nagyon könnyű a gerillák rongyaiba öltözött katonákra/rendőrökre ráfogni, hogy "halál brigádok" és tevékenységük törvénybe ütköző. Súlyos következményei lehetnek, ha valamilyen tévedés eredményeként a művelet áldozatai civilek, vagy akár a gerillák támogató struktúrájának fegyvertelen tagjai. Különösen kellemetlen lehet, ha egy határon túli műveletben az áldozatok idegen ország polgárai.

Mindazonáltal kialakulhat olyan helyzet, amelyben az ál-gerillák bizonyulnak az egyetlen erőnek, amely képes súlyos veszteségeket okozni a gerilláknak (pl. a Fülöp-szigetek, 1946-1950). Ebben az esetben célszerű lehet a csapásmérő funkcióra helyezni a hangsúlyt legalább addig, amíg más alakulatok készen nem állnak ilyen feladatokra.

Milyen messzire menjenek az ál-gerillák a hitelesítésben?

Az ál-gerillák hatékonyságának (és túlélésének) kulcsa a hitelesítés. Ehhez gerillákra jellemző, gerilláktól elvárt magatartást kell tanúsítaniuk - ami általában törvénybe ütköző, más biztonsági erőket és a civil lakosságot veszélyeztető tevékenységet jelent. Ügyelni kell tehát arra, hogy a realizmus érdekében az ál-gerillák ne menjenek túl messzire a szerepjátásban, ne

okozzanak valóban számottevő kárt vagy emberveszteségeket a kormányerőknek, ne szolgáltsanak követendő példát az igazi gerilláknak - el kell tehát dönteni, hogy hol a hitelesség határa.

A rhodesiai biztonsági erők többször is belefutottak ebbe a problémába.⁴⁸ Különösen kínos eset volt egy Selous Scout alegység színlelt támadása 1974-ben egy védett falu ellen a Kandeyba törzsi rezervátumban. Az akció olyan sikeresnek tűnt, hogy más felkelő csoportok többször utánozták - természetesen az előzetes koordináció nélkül. A háború későbbi szakaszában a Nyanga North körzetben működő ál-gerilla alegység indoktrinációs és kiképző tevékenysége olyan hatékony volt, hogy amikor valódi gerillák települtek a környékre, készen várta őket egy jól szervezett földalatti támogató hálózat.

Milyen információkat gyűjtsenek az ál-felkelő csoportok?

Ez alap-fontosságú kérdés, mert meghatározza a csoport felkészítését, bevetésének módját, az esetleg elfogott felkelőkkel szembeni bánásmódot. A felkelés-elfojtó műveletekért felelős helyi parancsnok számára nem sokat ér azt tudni, hogy hol voltak a gerillák a múlt héten, vagy akár tegnap. Azt akarja tudni, hogy most hol vannak – hogy intézkedni tudjon. Ebben az ál-gerillák nagy segítséget nyújthatnak, mert információi hozzájárulhatnak az aktuális, pillanatnyi helyzetről alkotott felderítői képhez. Ha az ál-gerillák és a hagyományos erők között jó a híradó összeköttetés, valós időben is képesek a műveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges információkat szolgáltatni.

De az ál-gerillák gyűjthetnek hosszabb időt lefedő információkat is, hogy a biztonsági erők képet alkothassanak a gerillák szokásos műveleti eljárásairól. Így lehetőség adódik előre látni és megelőzni a gerillák jövőbeni műveleteit – és hosszú távon ez hasznosabb lehet, mint a harcászati információkon alapuló azonnali csapások.

További kérdés, hogy hogyan hasznosítsuk az ál-gerillák által gyűjtött információkat. Az ál-gerillák állandó kockázata, hogy valódi mivoltukra fény derül. E kockázatot csak fokozza, ha a csoport információit azonnal felhasználják. Ha két felkelő csoport elválik, és az egyiket azonnal támadás éri – különösen, ha ez ismétlődik – a gerillák hamar rájönnek, hogy valami nincs rendjén. Nyilván vannak esetek, amikor indokolt kockáztatni egy csoport felfedését, de legtöbb esetben jobb stratégiai jellegű felderítésre használni az ál-felderítőket. Mindenképpen szükséges az ál-felderítők és a biztonsági erők műveleteinek szoros összehangolása, hogy az ál-felderítők a lehető leghosszabb

⁴⁸ E problémával valószínűleg minden más ál-gerillákat alkalmazó kormány is találkozott.

ideig működhessenek. Egy sikerrel alkalmazott eljárás, hogy az ál-gerillák elhagyják a műveleti területet jóval a biztonsági erők megérkezése előtt, de titokban hátrahagynak egy megfigyelő csoportot, amely folytatja a gerillák megfigyelését és rájuk vezetik a biztonsági erőket.

Katonai, rendvédelmi vagy felderítő szervezet felügyelje-e az ál-gerillákat?

Jó előre, még az első csoport felállítása előtt el kell dönteni, hogy az ál-gerilla alegységek a fegyveres erők, a rendőrség vagy valamelyik felderítő szervezet felügyelete és irányítása alá tartozzanak-e. Nincs gyakorlati jelentősége, hogy e funkciókat katonák, rendőrök vagy hírszerzők látják-e el, de adminisztratív szempontból az a legcélszerűbb (mert a legkevesebb akadályba ütközik), ha egy szervezet felügyeli a műveletek teljes vertikumát. A Fülöp-Szigeteken ez 1950-től nem volt kérdés: a felkelés elfojtása a hadsereg feladata volt, ezért a rendőrséget és a csendőrséget is alárendelték – az ál-gerillák műveleteit is a hadsereg felügyelte. Pandzsábban ez szintén nem volt kérdés: a felkelés elfojtása a rendőrség feladata volt, melyhez a szövetségi félkatonai erők és a hadsereg segítséget nyújtottak – a macskákat is a rendőrség felügyelte. Nincs tehát minden helyzetre alkalmazható, tökéletes válasz.

Mivel az ál-gerillák fedett alegységek, logikus, hogy a rendőrség vagy a felderítő szervezetek alá tartozzanak: ezek ismerik a konspirációs munka alapszabályait, tapasztaltak a fedett műveletek végrehajtásában, tudnak gondoskodni fedett munkatársaik biztonságáról, és hozzászoktak nagy mennyiségű nyers felderítési információ feldolgozásához. Ugyanakkor a fedett rendőri és felderítői műveletek többnyire egyéni műveletek, az ál-gerillák viszont egységekben (esetenként meglepően nagy egységekben) működnek. A fegyveres erőknek pedig több tapasztalatuk van egységek felügyeletében, mozgatózásában, támogatásában, mint a rendőrségnek vagy a felderítőknak. A Selous Scouts létszáma például a háború végére 1,500 főre nőtt – kevés rendőri szervezet képes felügyelni egy ekkora alakulatot.

Függetlenül attól, hogy a felderítési vagy a csapásmérő funkció kap nagyobb hangsúlyt, az ál-gerillákat támogató rendszer képes kell legyen a csoportok megszervezésére, kiképzésére, ellátására, célterületre juttatására, a folyamatos kapcsolattartásra, a beérkező információk gyors feldolgozására, az információk alapján műveletek végrehajtására és a bajba került csoportok gyors támogatására vagy kivonására. Ez lehet egy jelentős csapásmérő erővel megerősített felderítő szervezet, vagy jelentős felderítő képességekkel kiegészített katonai szervezet.

Szükséges-e a közvetlen felügyelet?

Malaysiában, Kenyában, Rhodesiában az ál-gerillákat vezető fehér tisztek számára mindig problémát jelentett, hogy a feketére festett arc és kezek csak távolról megtévesztőek. Az első kockázatos bevetésekben, véletlen találkozásokban és majdnem lebukásokban gyűjtött tapasztalatok után a fehér tisztek a háttérben maradtak, a falun vagy táboron kívül rejtőztek, miközben a csoport afrikai tagjai találkoztak a gerillákkal. Funston tábornok és az amerikai tisztek 1901-ben csak úgy tudtak a csoporttal tartani, hogy eljátszották a hadifoglyok szerepét.⁴⁹ A portugálok szintén nagy létszámban alkalmaztak ál-gerilla alegységeket afrikai gyarmataikon, de a fehér tiszteket nagyon hamar visszavonták, mert úgy találták, hogy a csak afrikaiakból álló csoportok semmivel nem kevésbé hatékonyak és megbízhatóak.

Etika és törvény

A műveletek során fennáll az a veszély, hogy az ál-felkelők kihasználják különleges helyzetüket (közvetlen felügyelet hiánya, titokban tartott személyazonosság), és akár önös érdekből, akár a feladat sikeres végrehajtása érdekében – és nehéz eldönteni, hogy melyik okoz nagyobb kárt – megsértik a törvényt. Mind az itt elemzett konfliktusokban, mind más konfliktusokban történtek súlyos jogsértések (pl. a gerilla összekötők kivégzése Rhodesiában, kényszervallatás Algériában, Indiában). Ez rendkívül súlyos kárt tud okozni a kormánynak és a biztonsági erőknek. A kormány feladata garantálni a közbiztonságot, végrehajtani, betartani és betartatni a törvényeket. Ez legitimációjának egyik pillére. A biztonsági erők súlyosan törvénszegő magatartása ezzel összeegyeztethetetlen, mert alapjaiban ássa alá mind a kormány, mind a biztonsági erők legitimációját, és ideális propaganda fegyvert ad az ellenség kezébe. Az ál-felkelő műveletek során tehát nem csak a jogkövető magatartásra kell különösen ügyelni, de arra is, hogy azt ne lehessen a propaganda eszközeivel kétségbe vonni.

Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a felkelés egy egzisztenciális fenyegetés, melyet nem lehet a békés hétköznapokra szabott törvényekkel elhárítani. Ki kell tehát dolgozni és szükség esetén folyamatosan módosítani kell a harcérintkezés, a gyanús magatartást tanúsító személyekkel szemben alkalmazandó eljárások és az őrizetbe vett személyekkel szemben alkalmazandó bánásmód szabályait.

⁴⁹ Rhodesiában egy alkalommal egy fehér tiszthelyettes szintén eljátszotta a fogoly szerepét, hogy afrikai társai a gerillák bizalmába férközhessenek. A csapat sikeresen végrehajtotta a feladatot - de a tiszthelyettes számára fájdalmas volt a tapasztalat: miközben csoportja kereste a kapcsolatot a valódi gerillákkal, a helyi civilek többször megverték. Reid-Daly (1982)

A JÖVŐ

A fentiekben elemzett konfliktusok lezajlottak, hozzájuk hasonlóak nincsenek és a jövőben sem lesznek. Változott a világ, de aszimmetrikus konfliktusok ma is vannak - sőt, ma egy aszimmetrikus konfliktus sokkal valószínűbb, mint egy gépesített alakulatokkal és vadászbombázókkal vívott nemzetközi háború. Arra sem számíthatunk, hogy e konfliktusok színhelye továbbra is Ázsia, Afrika, Latin-Amerika marad. A Franciaországot 2005-ben lángba borító novemberi intifáda, a 2007 szeptemberében a budapesti zavargások és az azt követő milícia-szervezések – de legfőképpen a koszovói albán felkelés sikere arra figyelmeztetnek, hogy *aszimmetrikus konfliktusokra számítani kell Európában - és Európa közepén, Magyarországon is.*

A mai aszimmetrikus konfliktusok hadszíntere nagyrészt a sűrűn lakott városi környezet, ahol a nem-állami szereplőknek sokkal kisebb létszámba és sokkal kisebb támogató infrastruktúrára van szükségük, mint korábban, az esőerdőben, a sivatagban vagy a magas hegységekben. El tudnak tűnni a névtelen és arc nélküli tömegben, és könnyen találnak rejtekhelyet a lakónegyedek beton dzsungelében. Ellátásért sem kell a környezethez fordulniuk, mert a városokban egymást érik a bevásárló központok. Mozgékonyaságukról gondoskodik a tömegközlekedés. Néhány alapvető konspirációs szabály betartásával használhatják a nyilvános hírközlő rendszereket - vezetékes és mobil telefon hálózatokat, internetet, de akár a polgári forgalmazásra kijelölt rádió frekvenciákat is. Egy modern nagyvárosban olyan nagy a mindennapi kommunikációs forgalom, hogy a rövid, ártatlannak tűnő beszélgetések, megfelelően kódolt e-mailek nagyon ritkán akadnak föl a biztonsági erők megfigyelő hálóján. Olyan nagy a közúti forgalom, hogy szinte lehetetlen kiszűrni a kis gerilla csoportokat, ha azok betartanak néhány alapvető konspirációs szabályt. Annyira egymásra települnek az infrastruktúra elemei és a gazdasági tevékenységek, hogy a biztonság megteremtésében korábban bevált kontrol eljárások alkalmazhatatlanok.

E körülmények arra figyelmeztetnek, hogy a gerillák híradó rendszere a jövőben nem lesz lassú és nehézkes; mozgékonyaságuk nem marad el a biztonsági erőktől; elszigetelésük a civil lakosságtól sokkal nehezebben lesz megvalósítható, mint korábban. A tú lényegesen kisebb, a szénakazal lényegesen nagyobb lett, a tú megtalálásához korábban alkalmazott módszerek viszont alig alkalmazhatóak. Ugyanakkor a kommunista, fasiszta, nemzeti-szocialista, nacionalista mozgalmakra jellemző hierarchikus szervezeti struktúra, erős központi irányítás és szigorú ideológiai és magatartásbeli fegyelem is a múlté. A mai felkelő mozgalmak szervezeti struktúrája az önszervező hálózatok hálózata; a szigorú ideológia helyét átvette egy közös narratíva, mely nem ad

elég kohéziót a mozgalomnak. A központi irányítás nélküli, önszervező és állandóan változó hálózati modell lehetetlenné teszi a megbízható elhárítást, az ál-gerillák kiszűrését. Néhány félreérthető hír és gyanús esemény elég ahhoz, hogy a csoportok elkezdjék egymást árulással vádolni, és belharcokba kezdjenek.⁵⁰ A modern aszimmetrikus konfliktus körülményei tehát még nagyobb hangsúlyt helyeznek a hatékony és időben történő felderítésre, mint korábban, és nem csak lehetőséget teremtenek az ál-gerilla műveletek végrehajtására, de meg is követelik azokat.

⁵⁰ Algériában Paul-Alain Leger ejtőernyős százados pszeudo-csoportjainak tevékenysége 1957-ben az FLN algiers-i szervezetében súlyos belharcokat és tisztogatást indított el, melyeknek 2,000 FLN és ALN káder, harcos, ügynök és szimpatizáns esett áldozatul. Horne (1977)

Felhasznált irodalom

- Cilliers, J. K. (1985): *Counter-Insurgency in Rhodesia*, Croom Helm Ltd, Beckenham, ISBN 0-7099-3412-2, 266 p.
- Cline, Lawrence E.: "Pseudo Operations and Counterinsurgency: Lessons from Other Countries," U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, 2005. június. <http://www.carlisle.army.mil/ssi>
- Cocks, Chris (1988): *Fireforce – One Man's War in the Rhodesian Light Infantry*, negyedik kiadás, 30° South Publishers (Pty) Ltd, Johannesburg, 2006, ISBN 0-9584890-9-2, 306 p.
- Funston, Frederick (1911): *Memories of Two Wars: Cuban and Philippine Experiences*, University of Nebraska Press, Lincoln, (2009. reprint) ISBN 978-0-8032-2289-2, 472 p.
- Gill, Kanwar Pal Singh (1997): *The Knights of Falsehood*, Har-Anand Publications, New Delhi, <http://www.satp.org/satporgtp/publication/nightsoffalsehood/index.html>
- Gill, Kanwar Pal Singh: "Endgame In Punjab: 1988-1993," South Asia Terrorism Portal, 2001 <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume1/Fault1-kpstext.htm>
- Greenberg, Lawrence M. (1987): *"The Hukbalahap Insurrection - A Case Study of a Successful Anti-Insurgency Operation in the Philippines, 1946-1955,"* U.S. Army Center of Military History, Washington, D.C. 154 p.
- Horne, Alistair (1977): *A Savage War of Peace: Algeria 1954–62*, New York Review Books, New York, 2006. ISBN 1-59017-218-3, 608 p.
- Jameson, John G. Jr.: "The Philippine Constabulary as a Counterinsurgency Force, 1948-1954," Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 8 March 1971
- Kang, Charanjit Singh: "Counterterrorism: Punjab, a Case Study," 2005. mestertézis, Simon Fraser University, Burnaby Mountain, BC, Canada, 234 p. <http://ir.lib.sfu.ca/dspace/retrieve/726/etd1604.pdf>;
- Kiss Álmos Péter: "Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció," *Hadtudományi Szemle*, 2009.2.
- Kiss Álmos Péter: "Átvihetők-e az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai?" *Hadtudomány*, Budapest, 2009.
- Kyle Teamey and LTC Jonathan Sweet: "Organizing Intelligence for Counterinsurgency," *Military Review* 2006. szeptember-október. <http://usacac.leavenworth.army.mil/CAC/milreview/English/SepOct06/Teamey-Sweet.pdf>
- Lansdale, Edward Geary (1972): *In the Midst of Wars - An American's Mission to Southeast Asia*, Fordham University Press, New York 1991, ISBN 0-8232-1314-5, 440 p

Lastimado, Antonio R. és Arturo G. Rojas: "The Armed Force of The Philippines and Special Operations," mestertézis, Naval Postgraduate School, Monterey, CA, 2004.

Mahadevan, Prem: "Counter Terrorism in the Indian Punjab: Assessing the 'Cat' System," 2007. január, Faultlines: Volume 18, <http://www.satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume18/Article2.htm>.

Mahadevan, Prem: "The Gill Doctrine – A Model for 21st Century Counter-terrorism?" 2008. április, Faultlines: Volume 19, <http://satp.org/satporgtp/publication/faultlines/volume19/Article1.htm>.

McClintock, Michael (1992): *Instruments of Statecraft: U.S. Guerilla Warfare, Counterinsurgency, and Counterterrorism, 1940-1990*, Pantheon Books, New York, ISBN 0-394-55945-2, 604 p.

McConnell, John Alexander.: "The British in Kenya (1952-1960): Analysis of a Successful Counterinsurgency Campaign," Naval Postgraduate School, Monterey, 200, június.

Molnar, A.R. et al (1965): *Human Factors Considerations of Undergrounds in Insurgencies*, Department of the Army Pamphlet No 550-104, Washington DC, 291 p.

Reid Daly, Ron (1982): *Selous Scouts – Top Secret War*, Galago Publishing, Alberton, Délafrika, ISBN 0-620-06674-1 751 p.

Smith, Robert Ross: "The Hukbalahap Insurgency," *Military Review*, pp. 1965.06. 35-42

Somkuti Bálint: "A 4. generációs hadviselés," *Hadtudományi Szemle*, 2009.2.

Strachan, Hew: "British Counter-Insurgency from Malaya to Iraq," *RUSI Journal*; London, 2007. december; 152 évf, 6 sz, pp. 8-11

Teamey, Kyle és Jonathan Sweet: "Organizing Intelligence for Counterinsurgency," *Military Review* 2006. szeptember-október. <http://usacac.leavenworth.army.mil/CAC/milreview/English/SepOct06/Teamey-Sweet.pdf>

Trinquier, Roger (1961): *La guerre moderne*, Editions de la Table Ronde, Párizs
Valeriano, Napoleon D és Charles T.R. Bohannon (1962): *Counter-Guerrilla Operations: The Philippine Experience*, Praeger. New York, ISBN: 0-275-99265-9, 244 p.

Wood, J.R.T.: "Fire Force - Helicopter Warfare in Rhodesia: 1962-1980," http://www.jrtwood.com/article_fireforce.asp

Szerző megnevezése nélküli források:

Counter-guerrilla Operations in the Philippines, 1946-1953, a Hukbalahap felkelés elfojtásáról tartott szeminárium anyaga, Ft. Bragg, N.C. 1961. június 15.

"How Funston did it," *The New York Times*, 1901. márc. 29.

Dr. Nagy László nyá. ezredes, egyetemi docens

Integráció és dezintegráció

Az államok, benne a népcsoportok és az egyes emberek sorsát gyakran alakítják ellentétes fogalompárokban kifejezhető folyamatok. Ilyen például a háború és a béke, az enyhülés és a feszültség. A fogalompárok közé sorolható az integráció és a dezintegráció bonyolult, visszalépésekkel tarkított folyamata is. A szerző a tanulmány első részében négy nemzetközi intézmény – az ENSZ, a NATO, az EU és az EBESZ – példáján mutatja be az integrálódás folyamatát; a második részben a hidegháborút követő, az utóbbi tíz év nemzetközi eseményeit is felidéző példák sorával azokat – a dezintegráció irányába ható – folyamatokat, jelenségeket vázolja fel, amelyek destabilizáló hatással járnak és ezért veszélyt jelentenek a nemzetközi biztonságra.

Kulcsszavak: Integráció, dezintegráció, nemzetközi intézmények, Európa

Integration and dezintegration

The history of the states including the national groups and individuals often is formed by processes expressed in contraversal abstraction-pairs, such as war and peace, detente and tension. We can name in these abstraction-pairs the complicated process of integration and dezintegration too. In the first part of the study the author shows the process of ointegration ont he examples of four international institutions (the UN, the NATO, the EU and the OSCE). Int he second part he describes the processes during the post-cold-war period and the latest decade, moving int he direction of dezintegration, having destabilizing effect and threatening the international security.

Keyword: Integration, dezintegration, international institutions, Europe

A szuverén államok létrejöhetnek egy népcsoport önszerveződésének eredményeképpen, de létrejöhetnek egy birodalom felbomlása útján is. Az egyik integrálódás, a másik az ezzel ellentétes jelenség. *Az integráció és a dezintegráció ugyanazon érem két oldala, egymástól elválaszthatatlan ikerfolyamatok.* Egy-egy időszakban és egy földrajzi térségben az egyik vagy a másik válhat dominálóvá, meghatározóvá, természetesen az „ikertestvére” rovására. Mindkét jelenségnek vannak kétségbevonhatatlan biztonságpolitikai összefüggései.

Európa második világháború utáni történelme kiváló példákat szolgáltat mindkét folyamatra, de természetesen a világ más tájain is célszerű körülnéznünk. Viszont ugyanakkor célszerű egyfajta határvonalat is meghúzni: gyakorlatilag jelen tanulmányban figyelmen kívül hagyom a nagy, háborús koalíciók kialakulását, illetve a háborúk közvetlen eredményeként bekövetkező markáns változásokat. Ezek ugyanis olyan kivételes körülmények hatására jönnek létre, amelyek nem alkalmasak az integrációs vagy

éppen dezintegrációs folyamatok gyökereinek elemzésére, törvényszerűségek meghatározására. Ilyen okok miatt nem foglalkozom részletesen az egyik legmarkánsabb dezintegrációs jelenséggel, a gyarmatbirodalmaknak a második világháborút követő felbomlásával.

Az integráció

Az integráció folyamata rendkívül tarka képet mutat. Jelen tanulmány elsősorban a *biztonsággal* kapcsolatba hozható intézményeket kívánja áttekinteni, és nem foglalkozik a kulturális, egészségügyi, tudományos, sportra szakosodott stb. szervezetekkel (talán az Európa Tanács említésén kívül). Még így is rendkívül széles a skála, hiszen az elemzés tárgyát képezik globális és regionális nemzetközi intézmények, védelmi szövetségek, államközi szerveződések és úgynevezett nem-kormányzati szervezetek. Ráadásul maga a biztonság fogalma is vizsgálható szűkebb (elsősorban katonai) illetve tágabb értelmezésben.

*Konkrétan négy nemzetközi intézmény példáján kívánom bemutatni az integrálódás folyamatát, részletesebben kitérve történetük egyes lépéseire, mozzanataira. Ezek a szervezetek: az ENSZ, a NATO, az Európai Unió és az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet). Mind a négy szervezet saját tevékenységi körén belül alapvető jelentőségű kérdésként foglalkozik a biztonság megfelelő aspektusaival. Az Egyesült Nemzetek Szervezetét a *kollektív biztonság*, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét a *kollektív védelem*, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet a *kooperatív biztonság* intézményeként szokás aposztrofálni, az Európai Unió pedig a biztonság komplex, sokoldalú értelmezésének szellemében fejti ki tevékenységét. Kezdjük az elemzést az egyik legnagyobb nemzetközi intézmény, az Egyesült Nemzetek Szervezete rövid áttekintésével, habár az ENSZ egyáltalán nem Európa-specifikus szerveződés.*

Az Egyesült Nemzetek Szervezete

Az ENSZ megalapítására 52 alapító tagország közreműködésével – többéves konkrét előkészítő munka után és a korábbi nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével – 1945 októberében került sor. A második világháborúban vesztes államok csak jóval később kerültek a világszervezet tagjainak sorába, Magyarország például 1955-ben, a két Németország pedig – nagyobbbrészt éppen a kettéosztottság okán – még később, a hetvenes évek elején (lásd 1. sz. táblázat).

Jelenleg az Egyesült Nemzetek Szervezetének körülbelül kétszáz tagállama van, a milliárdos lakosságú Kínai Népköztársaságtól és Indiától a

Csendes-óceáni szigetvilágban található, néhány tízezres lélekszámú Tuvaluig vagy Nauruig.

Nevére rácsafolva az ENSZ-ben nem a nemzetek, hanem a *szuverén államok* képviselői ülnek, így fordulhat elő, hogy a nem államalkotó népet/nemzeteket (például a később még említendő kurdokat) senki nem képviseli.

Az ENSZ Alapokmányát 1945 óta háromszor módosították, a változások közül a leglényegesebb, hogy a hatvanas évek elején a *Biztonsági Tanács* létszámát 11-ről 15-re emelték. A BT tagjai közül öten (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, a Kínai Népköztársaság, Oroszország)¹ állandó és vétójoggal rendelkező tagok, a többiek két-két évig töltik be a BT-tagságot úgy, hogy évenként öt ország helyett újakat választ a közgyűlés.

Az ENSZ-et megálmodói a legjelentősebb biztonságpolitikai szervezetnek szánták, amelynek rendeltetése a kollektív biztonság biztosítása volt. Pontosabban inkább csak lett volna, hiszen az ismert okok (a hidegháborús biztonságpolitikai struktúra konfrontatív jellege) miatt képtelennek bizonyult alapvető funkcióinak ellátására. A *Biztonsági Tanács* öt állandó, vétójoggal rendelkező tagja között olyan egyértelmű volt az érdekek ütközése, hogy az szinte minden konkrét esetben megakadályozta az eredményes működést, az előremutató, egységes állásfoglalást.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a *kollektív biztonság* intézményeként az ENSZ hordozott bizonyos sajátosságokat. Mint globális szervezet a tagállamai közötti viszonyok kezelésére „vállalkozott”, vagyis az esetleg felmerülő súrlódások, viszályok megszüntetését tekintette elsődleges feladatának. Ellenséggéppel nem rendelkezett, hiszen elvileg minden állam a „kerítésen belül” volt. Ebből fakadt tulajdonképpen a második sajátosság is: az ENSZ *reagáló*, az eseményeket követő szervezetként jött létre. Ha nem jelentkezett semmi probléma a biztonság vonatkozásában (ilyen ideális eset persze vajmi ritkán fordult elő), az ENSZ-nek e téren nem kellett cselekednie. Ha valahol a világban feszültségek, súrlódások, válságok ütötték fel a fejüket, az ENSZ-nek megfelelő eszközökkel intézkednie kellett, végső soron közbe kellett avatkoznia.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete eléggé cselekvőképtelennek bizonyult a hidegháború során előtte tornyosuló feladatok megoldásában, a válsághelyzetek kezelésében. Az egyetlen kivételesnek tekinthető terület a

¹ Jelen tanulmány további részében az Egyesült Királyság helyett a „közérthetőbb”, bár pontatlanabb Nagy-Britannia kifejezést használom

klasszikus *békefenntartás* kérdése, e téren a hidegháború idején az ENSZ tizenhárom misszióban vállalt szerepet. A dolog fonákja, hogy egy ilyen misszióhoz előbb valóban létre kellett jönnie az ENSZ által azután *fenn tartható* békének.

A fordulópontot az ENSZ biztonságpolitikai szerepvállalásában az 1990-es *Öböl-válság* hozta meg. Mint ismeretes, az Irak szempontjából eléggé balul sikerült első Öböl-háború (Irak és Irán között, 1980-tól 1988-ig) után a bagdadi vezetés új irányban próbálta kiköszörülni a csorbát, és 1990 augusztusában lerohanta és annektálta Kuvaitot. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa ritka egységben foglalt állást az agresszió kapcsán: nyilvánvalóvá tette, hogy a *nemzetek közössége* nem hajlandó elfogadni egyik tagországának megtámadását és bekebelezését, és minden eszközzel kész a megtámadott ország segítségére sietni (a kollektív biztonság elvének szellemében).² A határozatot egyaránt megszavazta az Egyesült Államok és a Szovjetunió.

A határozat végrehajtása a „Sivatagi Vihar” fedőnevű hadművelet keretében történt meg 1991 elején. Az ENSZ felkérésére, mintegy harminc ország közvetlen részvételével létrehozott, az Egyesült Államok által dominált, amerikai tábornok által vezetett nemzetközi katonai kontingens intenzív légi előkészítés után, néhány napos szárazföldi hadművelet keretében szétzúzta az iraki haderőt és felszabadította Kuvaitot, helyreállítva annak szuverenitását.

Az agresszor ellen vívott háború egyik legérdekesebb sajátossága, hogy abban együtt vettek részt a *NATO* és az akkor még létező *Varsói Szerződés* tagországainak katonai kontingensei (köztük egy magyar egészségügyi alegység). Soha ezt megelőzően nem fordult elő, hogy a két szembenálló katonai tömb országai, fegyveres erői egyazon oldalon vettek volna részt egy katonai konfliktusban, a későbbiekben pedig ez már nem is következhetett be, mivel a Varsói Szerződés megszűnt létezni.³

Az Irak elleni, második Öböl-háborúnak is nevezett hadműveletben elért siker rendkívüli mértékben megnövelte az ENSZ tekintélyét és az *igényt* szerepvállalására a nemzetközi konfliktusok rendezésében. Sajnos, a következőkben inkább kudarcok jellemezték ezt a szerepvállalást, mindelelőtt Szomáliában, majd igen hangsúlyosan a jugoszláv válságsorozat időszakában. A megnövekedett igény tükröződött az Egyesült Nemzetek Szervezete akkori főtitkárának, Butrosz Ghalinak 1992-ben publikált ta-

² A nemzetek közösségének fogalma tulajdonképpen az egymással kölcsönös kapcsolatban álló, független (azaz jogilag egymásnak alá nem vetett) országok (államok) együttesét jelenti (Nemzetközi jog, szerk. Herczegh Géza, egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989)

³ A Varsói Szerződés 1991 nyarán szűnt meg azáltal, hogy a Politikai Tanácskozó Testület feloszlatta önmagát.

nulmányában, amely *Békeprogram*⁴ címmel jelent meg. Ebben az anyagban a főtitkár olyan fogalmakat vezetett be, amelyek nagymértékben kiszélesítették a klasszikus békefenntartás tevékenységi körét: a megelőző diplomácia, a béketeremtés és a békeépítés fogalmait. Lényegében ezzel (vagy ennek bázisán) megszületett az ún. második generációs békeműveletek kategóriája.

Az alkalmazkodás eddigi viszonylagos sikere ellenére a korábbinál komolyabb formában merül fel az ENSZ radikális *megújításának* problémája. Mindenekelőtt leszögezhető: a jövőben súlyos következmények nélkül nem viselhető el döntéshozatalának nehézsége. Másrészt viszont megoldást kell találni arra a kérdésre, hogy mennyire tartható fenn az az anakronisztikus helyzet, amelyben öt állam kivételes jogokkal van felruházva.

Köztudott, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének korszerűsítése régóta foglalkoztatja az illetékes fórumokat. Mind gyakrabban fogalmazódik meg, hogy a Biztonsági Tanács mai struktúrája és működési mechanizmusa (amely nem is a hidegháborús, hanem az 1945-ös állapotokat, erőviszonyokat és nézeteket tükrözi) már *nem felel meg* a mai kor kihívásainak. Az akkori főtitkár, Butrosz Ghali kezdeményezésére már 1993-ban létrehoztak egy munkacsoportot, hogy állítson össze javaslatot a BT létszámának növelésére, a tagállamok képviseleti rendszerének javítására. Sajnos mindmáig nem született épkézláb javaslat.

Ha konkrét javaslat nem is, elképzelések azért születtek. Ezek szinte kivétel nélkül tartalmazzák azt a változtatási javaslatot, hogy a világ jelenlegi két gazdasági hatalma, *Németország* és *Japán* (éppen gazdaságuk által biztosított befolyásuk okán) kapjanak helyet az állandó tagok között. Ez a lépés egyfajta igazságtétel is lenne, hiszen az említett két állam 1945-ben romokban heverő, megszálló csapatok által ellenőrzött, vesztes országgént maradt ki mindenfajta hatalmi osztozkodásból, azóta viszont többé-kevésbé példamutató demokráciákként vívtak ki maguknak elismerést. Ugyanakkor a jelenlegi öt állandó tag még ma is féltékenyen őrzi azt a kivételezett helyzetét, amelyet annak idején „kiharcoltak” maguknak, és nem szívesen bővítenék a kört.⁵

Másrészt viszont a két említett állam bevonása – bármilyen állandó vagy majdnem állandó státusszal – a Biztonsági Tanácsba tovább torzítaná

⁴ Angolul Peace Agenda

⁵ Az is egy érdekes szempont, hogy a jelenlegi állandó tagok mindegyike globális atomhatalom, stratégiai csapásmérő kapacitással, amilyennel senki más nem rendelkezik rajtuk kívül (India és Pakisztán „csupán” regionális atomhatalmak)

az északi félteke, a legfejlettebb országok, végső soron a nyugati kultúrkör javára a már most is rendkívül aránytalan képviseleti rendszert, hiszen az ENSZ tagjainak jelentős hányadát adó kontinensek (Afrika és Latin-Amerika) továbbra sem képviseltetnék magukat ebben az elit klubban. A rotációs alapon bekerülő nem állandó tagok számának jelentős emelésével ez korrigálható lenne, de ez esetben nagyon megnehezülne a döntések előkészítése és elfogadása. A néhány javaslatban konkrétan szereplő megoldás arra vonatkozik, hogy a két említett kontinens is küldhessen egy-egy képviselőt az állandó tagok közé, jelöltek lehetnének – ebben az esetben népeségük okán – *Nigéria* illetve *Brazília*.

Ez ellen azonban vélhetően nem csupán a jelenlegi állandó tagok, továbbá Németország és Japán, nem csupán a két kontinens további országai, hanem például Ázsia mint a legnépesebb kontinens is élénken tiltakozna, és ezen belül elsősorban *India*: a maga bő egymilliárd lakosával joggal igényelne hasonló elbírálást. India bevonása ellen természetesen azonnal protestálna *Pakisztán*, vagy igényelné saját tagságát is.

Fentiek alapján bizony érthető, miért nem született konkrét javaslat: a helyzet szinte megoldhatatlan, bármilyen módosítás lavinaszerűen további korrekciós igényeket vonna maga után.

Az ENSZ megújulásának rendkívül fontos összetevőjeként kell megemlítenünk azt a fokozatosan kialakuló *munkamegosztást*, amely ezen szervezet és más nemzetközi intézmények (mindenekelőtt a NATO) között jött létre a kilencvenes években, és amelyet a jugoszláv válságsorozat kapcsán lehetne részletesebben elemezni.⁶ Ha már a NATO-ról esett szó, az integráció keretében feltétlenül említést kell tennünk a *katonai szövetségekről*, amelyekből a második világháborút követően jónéhány alakult. A NATO-n (1949) és az ellenpólusként megalakult Varsói Szerződésen (1955) kívül e sorba tartozik az ANZUS (1951, Ausztrália, Új-Zéland és az Egyesült Államok védelmi szerződése), a SEATO (1954, Ausztrália, az Egyesült Államok, Franciaország, a Fülöp-szigetek, Nagy-Britannia, Pakisztán, Thaiföld és Új-Zéland), az 1959-ben, Irak kilépése után CENTO névre átkeresztelt Bagdadi Paktum (1955), de még az Amerikai Államok Szervezete (OAS, 1948) is. Az Egyesült Államok ugyanis tömbök egész sorát hozta létre a „feltartóztatás” politikájának és doktrínájának megvalósítása érdekében.⁷ A hetvenes évek elejére az Egyesült Államok 30 országban több mint egymillió katonát állomásoztatott, négy regionális védelmi szövetségnek volt a tagja és egy ötödiknek aktív részvevője, kölcsönös védelmi szer-

⁶ Ilyen elemzés azonban meghaladná jelen tanulmány kereteit

⁷ Lásd részletesebben (többek között): Bognár Károly, Hajma Lajos: A hidegháború magyar szemmel (ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2001)

ződést kötött 42 állammal, csaknem 100 országnak nyújtott katonai vagy gazdasági segítséget.⁸

A kollektív védelem intézményei között feltétlenül meg kell említenünk az 1954-ben megalakított *Nyugat-európai Uniót*.⁹ A hét állam, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, az NSZK és Olaszország által életre hívott szervezet gyakorlatilag 2002-ig létezett, az utolsó években kifejezetten kettős szerepkörben: mint az Európai Unió védelmi dimenziója és a NATO európai pillére. Funkcióit fokozatosan, 2002-től pedig teljes mértékben átvette az Európai Unió.

A felsorolt védelmi szervezetek közül jelenleg – és európai szemzőgből – csak a NATO érdemel figyelmet, a másik két kimondottan európai intézmény (a NYEU és a Varsói Szerződés) különböző történelmi okok miatt ma már nem létezik.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a NATO¹⁰

Az Észak-atlanti Szövetség létrejött a második világháború után és a kibontakozó hidegháborús körülmények között tulajdonképpen *törvény-szerű* volt. A nyugat-európai országok amerikai segítség nélkül nem lettek volna képesek eredményesen szembeszállni egy vélt vagy valós szovjet katonai fenyegetéssel, az Egyesült Államok pedig alkalmat és indokot keresett az európai katonai jelenlétre a Szovjetunió érdekszférájának kibővítésével szemben. A két törekvés egybeesése eredményezte, hogy 1949-ben megalakult az Észak-atlanti Szerződés Szervezete.¹¹

A NATO az évek során, három lépcsőben több új tagot is fölvelt tagjainak sorába: 1952-ben Görög- és Törökországot, 1955-ben a Német Szövetségi Köztársaságot, 1982-ben pedig Spanyolországot. A 16-tagúra bővült szervezet 1990-ben újabb területi nyereségre tett szert a német újraegyesítéssel, a Német Demokratikus Köztársaság beolvadásával az NSZK-ba és ezzel együtt a NATO-ba, miközben a taglétszám változatlan maradt (ezt félkomolyan három- és feledik kibővítésnek nevezzük). Gorbacsov szovjet elnöknek már nem voltak eszközei annak a javaslatnak az érdemi alátámasztására, hogy az egyesült Németország maradjon a katonai tömbökön kívül.

⁸ Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 365. oldal)

⁹ NYEU, angolul Western European Union, WEU

¹⁰ North Atlantic Treaty Organisation, Észak-atlanti Szerződés Szervezete, de elterjedtebb az Észak-atlanti Szövetség elnevezés

¹¹ A tizenkét alapító tagállam: Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország és Portugália.

1999-ben a Szövetség megkezdte (vagy inkább tovább folytatta) keleti irányú bővülését, amikor felvette tagjai közé Cseh-, Lengyel- és Magyarországot. 2004-ben újabb hét ország vált NATO-taggá, éspedig Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia. Végül 2009-ben újabb két ország csatlakozott a Szövetséghez Albánia és Horvátország „személyében”. Ezzel a NATO taglétszáma 28-ra emelkedett (lásd az 2. sz. táblázatot).

Ha a NATO történetét átfogóan vizsgáljuk, arra a megállapításra juthatunk, hogy a hidegháború időszakában a Szövetség alapvető paraméterei nem változtak lényegesen. Természetesen voltak jelentős mozzanatok, mint például Franciaország kivonulása az integrált katonai szervezetből és a NATO intézményeinek „kiutasítása” az országból (1966), vagy a Harmel-jelentés elfogadása (1967). Alapvetően azonban a Szövetség folyamatosan hatékony kollektív védelmi szervezatként működött, egy átfogó összecsapásra készült a szembenálló katonai tömbevel, és minden rész kérdést ennek a fő célnak rendelt alá. Így válik érthetővé többek között, hogy átvette az Egyesült Államok hivatalos katonai stratégiáit, először a tömeges megtorlás, majd a rugalmas reagálás stratégiáját.

A hidegháború után viszont *minőségi változások* következtek be a NATO életében, amilyen például a volt VSZ-tagországok felvétele a tagok sorába. *Tekintsük át röviden a legfontosabb mozzanatokot.*

1991 novemberében, a római csúcstalálkozón – a rugalmas reagálást felváltó stratégiai koncepcióban – a Szövetségnek a kollektív védelemmel egyenértékű feladatként megfogalmazták a *válságkezelést*.¹² Hasonlóan alapvető szemléletváltozást jelent az is, hogy ugyanabban a stratégiai koncepcióban egy másik vonatkozásban is kibővítették a NATO profilját: a kollektív védelem feltételeinek biztosítása és a tagállamok közötti sokoldalú együttműködés mellett a Szövetség harmadik lényegi tevékenységi körként fogalmazták meg a *partneri viszony* kialakítását a volt szocialista országokkal, a volt ellenséggel.

A NATO viharos fejlődésen ment át a kilencvenes években. Fontos lépcsőfoka ennek a fejlődésnek az 1992-ben hozott határozat, miszerint a Szövetség *felajánlja* az ENSZ-nek, hogy saját eszközeivel és saját eljárás-módjának megfelelően hajlandó érvényt szerezni az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa határozatainak. Köztudott, hogy erre a lépésre a jugoszláv válság, konkrétan a boszniai belháború fellángolásának időszakában került sor, amikor az ENSZ egyértelműen képtelennek bizonyult megtalálni

¹² Lásd a NATO Rómában elfogadott stratégiai koncepcióját, amelyet 1999 áprilisában váltott fel a washingtoni NATO-csúcson elfogadott (új) stratégiai koncepció

a válság kezeléséhez szükséges eszközöket. Lassan formálódni kezdett egy sajátos *munkamegosztás*: az ENSZ – a rendelkezésére álló felhatalmazás, mandátum birtokában – meghozta a szükségesnek látszó határozatokat, majd felkérte a NATO-t, hogy kényszerítse ki a határozatok betartását, végrehajtását. A NATO által ennek megfelelően felvállalt feladatok közé tartozott például az embargó (mindenekelőtt a fegyverszállítási tilalom) betartásának ellenőrzése majd később betartatása, a Bosznia légterében ugyancsak az ENSZ által elrendelt repülési tilalom betartásának ellenőrzése majd később kikényszerítése.¹³

Sajnálatos módon nem minden felvállalt feladatnak tudott a Szövetség eleget tenni. Az ENSZ által *védett enklávénak* nyilvánított muzulmán többségű városokat a szerb-jugoszláv szabadcsapatok egymás után lerohanták, az ENSZ kéksisakos katonáinak ugyanakkor a NATO – a közös egyetértéssel kialakított, de rendkívül nehézkes döntési mechanizmus miatt – nem tudott tényleges katonai támogatást nyújtani.¹⁴

A leghatékonyabb formában egyébként akkor működött együtt a két szervezet, amikor – 1995 augusztusában – a Szövetség intenzív bombázásokkal állította meg a szerbek aktuális offenzíváját, rákényszerítve egyidejűleg a szerb felet a korábban mindig elutasított békemegállapodás elfogadására (ez volt az 1995 novemberében aláírt *Dayton-i megállapodás*, amely véget vetett a harccselekményeknek a sokat szenvedett Boszniában).

1994-ben, a brüsszeli csúcstalálkozón a tagállamok meghirdették a „*Partnerség a békéért*” programot, amely rövid idő alatt a Szövetség tagállamai és a kívülálló országok közötti katonai együttműködés hatékony, eredményes formájának bizonyult. Ebben a keretben az egyik leglátványosabb akciónak a boszniai belháború katonai szakaszát lezáró *IFOR/SFOR misszió* bizonyult.¹⁵

1995-től felgyorsult a partnerországok egy részének a Szövetségbe történő meghívásával kapcsolatos előkészítő munkálatok üteme, ez év szeptemberében jelent meg a *Tanulmány a NATO kibővítéséről*. Ez az elemzés nem adott ugyan választ arra a kérdésre, hogy mely országokat és mikor fogják felvenni a tagállamok sorába, de a kérdés nem maradt sokáig nyitott: 1997 júliusában, a *madridi csúcstalálkozón* három ország kapott meghívót, Cseh-, Lengyel- és Magyarország. A korábbi VSZ-tagállamok meghívása a Szövetségbe a legjobb bizonyíték a NATO megújulására,

¹³ Konkrétan a repülési tilalmat megszegő négy jugoszláv harci gép lelövésével

¹⁴ Szomorú példája ennek a tehetetlenségnek az 1995 júliusában Szrebrenicában bekövetkezett vérengzés, amelynek során a szerbek mintegy hétezer muzulmán férfit mészároltak le.

¹⁵ A békepartnerségi program kibontása meghaladja jelen tanulmány kereteit

adaptálódására a megváltozott külső körülményekhez, ugyanakkor új irány az integráció terén.

A további fejlődés útján fontos esemény volt a washingtoni csúcstalálkozó (1999 áprilisában), amely megújította a stratégiai koncepciót, továbbá elfogadta az új feladatok hatékonyabb megoldását szolgáló *Védelmi képességek kezdeményezést*. A csúcstalálkozó hitet tett a Szövetség nyitott jellege mellett, kilátásba helyezve további kelet-európai országok meghívását a tagok sorába.

A tényleges bővítési lépésre, hét ország meghívására a 2002 novemberében Prágában tartott csúcstalálkozón került sor. Ugyanezen a csúcstalálkozón határozatot fogadtak el (pontosabban fogadtunk el) a stratégiai főparancsnokságok gyökeres átalakításáról: működésük alapjává a területi elv helyett a *funkcionális elv* vált. Az európai főparancsnokság bázisán rövidesen megalakult a Szövetséges Műveleti Parancsnokság, az észak-amerikai vagy atlanti főparancsnokság bázisán pedig a Szövetséges Átalakítási Parancsnokság.¹⁶ És végül Prágában határozat született az új típusú, 20-21 ezer főre tervezett *reagáló erők* létrehozásáról, amelyek a világ bármely részén bevetethetők.¹⁷

Más, a téma szempontjából kevésbé jelentős találkozók után, 2009-ben került sor Bukarestben egy újabb jelentős csúcstalálkozóra, amelyen bejelentették Franciaország végleges visszatérését a Szövetség integrált katonai szervezetébe. Ugyanitt került sor Albánia és Horvátország felvételére a tagok sorába.

A NATO az elmúlt két évtized során a kapcsolódás sokféle formáját alakította ki a tényleges tagság intézménye mellett, mintegy az integráció lépcsőfokaiként. Ilyenek voltak: részvétel az 1991-ben megalakult Északatlanti Együtműködési Tanács majd 1997-től az Euro-atlanti Partnerségi Tanács munkájában, bekapcsolódás a Partnerség a békéért programba és a Tagsági Akcióterv programjába.¹⁸ És ebbe a sorba tartozik az Oroszországgal 1997-ben aláírt stratégiai együttműködési megállapodás, valamint az Ukrajnával ugyanabban az évben aláírt együttműködési szándéknyilatkozat is, amelyek alapján orosz-atlanti illetve ukrán-atlanti tanács kezdte meg a működését.¹⁹

¹⁶ Angolul Allied Command Operations és Allied Command Transformation

¹⁷ NATO Response Forces, NRF. Létrehozásuk a Szövetség logikus lépése volt az Egyesült Államokat 2001. szeptember 11-én ért terrortámadásra

¹⁸ Sorrendben North Atlantic Cooperation Council, NACC illetve Euro-atlantic Partnership Council, EAPC, továbbá Partnership for Peace, PfP illetve Membership Action Plan, MAP

¹⁹ A Szövetségnek Oroszországgal illetve Ukrajnával alakuló kapcsolatai és azok elemzése külön tanulmányt igényelne

Az Európai Unió

A hidegháborús tömbösödés nemcsak a katonai-politikai térképeket rajzolta kétszínűre, hanem a gazdasági háttérrel is. Már az 1947-ben meghirdetett Marshall-terv is az egyértelmű megosztottság jegyében kezdte meg működését, majd a Kelet és a Nyugat kialakította a maga gazdasági-politikai tömbjeit, a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát* (KGST, 1949) illetve – bizonyos előzmények után, ilyen volt például az 1951-es születésű Szén- és Acélközösség (Montánunió) – az *Európai Gazdasági Közösséget* (EGK, 1957).²⁰ A nyugati oldalon az EGK nem bizonyult egyeduralkodónak, minthogy mellette sokáig létezett riválisa, az Európa Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) is.²¹

A nyugat-európai gazdasági integráció kezdeteinek egy másik meghatározó intézménye az ún. Európai Atomközösség volt, amelyet közkeletűen Euratomként emlegettek (a megalakítás éve 1957). Az integráció kibontakozásának döntő lépéseként mégis az ugyancsak 1957-ben elfogadott *római szerződést* tartjuk, amellyel létrejött a Közös Piacként is ismert Európai Gazdasági Közösség (EGK). Az induláskor az EGK-nak hat tagországa volt, és közülük feltűnően hiányzott Nagy-Britannia.²²

Az EGK alapító tagjai: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország,

Kibővítési lépések a hidegháború éveiben:

- 1973: Dánia, Írország, Nagy-Britannia
- 1981: Görögország
- 1986: Portugália, Spanyolország (lásd 1. sz. táblázat).

A következő fontos lépést a három önálló intézmény (a Montánunió, az Euratom és a Közös Piac) 1967-es összevonása jelentette egyetlen szervezetté, amely a szemléletes *Európai Közösségek* (EK) nevet kapta. Az erre vonatkozó szerződést is Rómában írták alá.²³

²⁰ Angolul European Economic Community, EEC

²¹ Az EFTA – European Free Trade Association – tulajdonképpen ma is létezik, de súlya és jelentősége aránytalanul lecsökkent. Tagjai: Izland, Lichtenstein, Norvégia és Svájc. Közülük Izland a legutóbbi időben kifejezte készségét a csatlakozásra az Európai Unióhoz, és ez nem kizárt Norvégia esetében sem.

²² Nagy-Britannia akkor még néhány más észak-európai országgal együtt az EGK-val szemben rivális EFTA tagjaként szerepelt.

²³ Klasszikus értelemben ezt szokás Római Szerződésnek titulálni. Az EK angolul European Communities, EC

Végül pedig – a többi, egyébként fontos fejlődési fokozat mellőzésével – eljutottunk a *maastrichti szerződésig*, amelynek hivatalos elnevezése Szerződés az Európai Unióról (1991, hatályba lépett 1993). Ebben a dokumentumban az EK 12 tagállama rendkívül bátor és távlatos célkitűzést fogalmazott meg a következők szerint: „Az Unió és tagállamai közös kül- és biztonságpolitikát határoznak meg és hajtanak végre.” Még ennél is merészebb azonban a fogalom kibontásának egyik vetülete: „A közös kül- és biztonságpolitikának magába kell foglalnia valamennyi, az Unió biztonságát érintő kérdést, beleértve a közös védelmi politika formálását, amely idővel közös védelemhez vezethet.”

Érdemes egy kicsit belegondolnunk: tizenkét nyugat-európai ország közös politikai irányvonal kialakítását vállalta fel olyan kérdésekben, amelyek korábban abszolút mértékben a szuverén döntéshozás kategóriájába tartoztak. Más szóval a tagállamok (elvileg) „beadták a közösbe” szuverenitásuknak egy igen jelentős szeletét, nemcsak a külpolitikát, hanem a biztonságpolitikát is, és nemcsak a biztonságpolitikát, hanem – perspektívában – a közös védelmet is. Őszintén szólva én nem azon csodálkozom, hogy a mai napig csak mérsékelt előrehaladás tapasztalható ezen a téren, hanem azon, hogy a résztvevők egyáltalán meg merték fogalmazni ezeket a távlatos elképzeléseket.

Figyelemre méltó mozzanat, hogy a szerződés választ ad a „hogyan” kérdésre is, mégpedig igen kategórikus formában: „Az Unió kötelezi a Nyugat-európai Uniót – amely az Unió fejlődésének integráns része – az Unió védelmi hatású döntéseinek, akcióinak kidolgozására és végrehajtására.” Tulajdonképpen az Unió (mármint az Európai Unió) feladatot szab a NYEU-nak, egy másik, alapvetően független nemzetközi szervezetnek – igaz persze, hogy a NYEU minden tagja egyidejűleg tagja az Európai Közösségeknek is. Mindenesetre a szerződést aláírók tényként kezelik, hogy a NYEU az EK fejlődésének integráns része, vagyis megelőlegezik azt a későbbi lépést, amellyel a Nyugat-európai Unió beolvad az EU struktúrájába.

Előbb azonban mind a 12 tagállamban ratifikálni kellett a maastrichti szerződést. Az eljárás egyedül a „renitens” Dániában jelentett gondot: az első népszavazás elutasította a szerződést, és csak egy *megismételt referendum* hozta meg a többiek által is kívánt eredményt. Így aztán a Közösségek csak 1993 elején alakultak át Unióvá.

Megjegyzendő, hogy a maastrichti szerződés – hasonlóan más integrációs dokumentumokhoz – külön cikkelyben szabályozza a NATO-hoz fűződő kapcsolatokat: „Az Unió által követett politika nem befolyásolhatja az egyes tagállamok biztonság- és védelmi politikájának sajátosságait, tisz-

teletben kell tartania az egyes tagállamok NATO-ban vállalt kötelezettségeit, illetve összhangban kell lennie a NATO keretében kialakított közös védelmi és biztonságpolitikával.”

1995-ben az Európai Unióhoz csatlakozott három klasszikusan semleges ország: Ausztria, Finnország és Svédország. Ez a lépés tulajdonképpen a *semlegesség* újfajta értelmezését, a tömbök között álló hagyományos semlegesség feladását tükrözte.

2004-ben az EU egyszerre tíz új országot vett fel tagjainak sorába: a balti államokat, a „visegrádi négyek” néven ismert csoportot, Szlovéniát, Ciprust és Máltát. Két évvel később csatlakozhatott az Európai Unióhoz Bulgária és Románia (lásd a 2. sz. táblázatot).

Közismert tény: a tizenöt tagot számláló EU a kilencvenes évek második felében ismételten szembetalálkozott azzal az alapkérdéssel, hogy melyik feladatnak adjon prioritást, a *bővítésnek* vagy a *mélyítésnek* (utóbbi a szervezeti korszerűsítés közhasznú elnevezéseként szerepel). Az évente több alkalommal is megrendezett csúcstalálkozókon rendre kompromisszumos válaszok születtek, minthogy az EU versenyképességének megtartásához végső soron mindkét feladatot meg kellett oldani.

Az EU-ban bonyolult döntéshozatali mechanizmus alakult ki, hiszen a szervezet közös elhatározását a tagországok nemzeti érdekeinek *összehangolásával* lehet meghozni. Sajátos, állandóan jelentkező problémája az Európai Uniónak a nagy és kis államok viszonya, az aggodalom az esetleges *túlsúly* vagy *túlreprezentáltság* miatt. Valóban nagy a szórás: Németország lakossága 82,5 millió, Luxemburgé 450 ezer, Máltáé pedig 340 ezer. Ráadásul az EU-ban szüntelenül jelentkezik egy *kettős kompromisszum* igénye két egymásnak természetesen ellentmondó egyenlőségi követelmény között, konkrétan a tagállamok egyenlősége illetve az állampolgárok egyenlősége között.

Az állam illetve az állampolgár beleszólási jogának és lehetőségének kérdése tulajdonképpen az EU jellege körül immár évtizedek óta folyó polémiaiban csúcsosodik ki. A vita lényege abban ragadható meg, hogy kontinensünk a *nemzetek* (tehát a szuverén államok) *Európája* legyen-e, vagy egy *föderatív* elveken nyugvó, a nemzetek feletti (úgynevezett szupranacionális) intézményeket preferáló *államközösség*. Mindkét álláspontnak vannak megrögzött hívei és védhető érvei. A valóság nyilvánvalóan a két szélsőséges nézet közötti, újra és újra kialakult *kompromisszum* eredményeként alakul, bár a tendencia inkább a föderatív álláspont lassú erősödését látszik tükrözni.

A döntéshozó illetve irányító szervek struktúrája az alábbiak szerint alakult ki az idők során:

Az *Európai Tanács (ET)* szabja meg a fő irányokat és teendőket, az EU „csúcsszerve”, a legfelsőbb döntéshozó szerv. A tagállamok közötti kompromisszumok megkötésének fő színtere. Tagjai az állam- és kormányfők, akik évente több alkalommal is, általában négyszer üléseznek. Döntéseit az Európai Tanács egyedül vagy a Parlamenttel közösen hozza meg.

A csúcstalálkozók közötti időszakokban ugyanez a fórum *Miniszteri Tanács (MT)* néven funkcionál, a kormányközi egyezkedés terepül szolgál, Brüsszelben tartja üléseit szaktárcák szerint. Érdekesség, hogy a védelmi miniszterek – legalábbis ma még – nem tartanak hivatalos tanácskozásokat. Elnökségét félévente más-más tagállam tölti be. Határozatait *minősített többséggel* hozza.

Az *Európai Bizottság (EB)*, de előfordul az EU Bizottság megnevezés is) jelenleg a tagállamok által öt évre delegált *EU-biztosok* testülete, tulajdonképpen nemzetek feletti intézmény (az EU „kormánya”), amelynek elnöke jelenleg az éppen 2009-ben újraválasztott portugál Barroso. Korábban a 15 tagállam közül Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Spanyolország (vagyis az öt „nagy”) jelölhetett két-két biztost, a többi állam egyet-egyet. Jelenleg mind a 27 tagállam egy főt jelölhet. A biztosok szakmai irányító-koordináló szerepet töltenek be, és „elvileg” nem országuk, hanem az Unió érdekeit hivatottak képviselni. A biztosok irányítása alatt mintegy 20 ezer tisztviselő dolgozik. A Bizottság végzi az EU „mindennapi” munkáját, fő tevékenysége a döntés-előkészítés és a javaslat-tétel (tehát előkészíti, végrehajtja illetve felügyeli a tagállamok döntéseit, de nem dönt helyettük). Határozatait egyszerű többséggel hozza, szavazat-egyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

Végül az *Európai Parlament (EP)* szintén nemzetek feletti intézmény, amelybe a tagországok öt évre választanak képviselőket, akik pártok szerinti frakciókba tömörülve folytatják tanácskozásaikat Strasbourg székhellyel. Jelenleg a testületben az Európai Néppárt a legnagyobb frakció. 2004-től, a nagyléptékű bővítéstől a létszám 732-re emelkedett (ebből 24 képviselte Magyarországot). Viszont Bulgária és Románia felvétele után az EP létszámát 736-ra „redukálták”, és Magyarország képviselőinek száma 22-re változott.²⁴

²⁴ Az Európai Parlamentbe egységesen 2009 júniusában – öt évre szóló mandátummal – választották meg képviselőiket a tagországok állampolgárai. A magyar választások eredménye illetve a frakciók összetétele a 3. és 4. sz. táblázatban található

A bővítés, illetve mélyítés körüli vita keretében a Nizzában 2000 decemberében tartott csúcstalálkozón végre olyan döntés született, amely egyszerre látszott megoldani a *kettős feladatot*: a résztvevők elfogadták azokat az intézményi reformokat, amelyek lehetővé tették jelentős számú ország egyidejű meghívását a *működőképesség* fenntartásának biztosításával. A lényegi változtatás a Miniszteri Tanács szavazási rendjében következett be, amelyben az integráció korai szakaszától kezdve egyszerű matematikai képlet érvényesült: a nagy országok tíz, a közepesek öt, a kicsik pedig két szavazattal rendelkeztek. Az idők során a *konszenzusos* döntéshozattól történő fokozatos eltávolodás azt jelentette, hogy az EU-ban egyre több kérdésben születhetett döntés *minősített többségi* szavazással. Ez a tény egyre jobban kiélezte a szavazati arányok körül kibontakozott nézeteltéréseket. (A minősített többség egyébként az 1995-től tizenöt tagúra bővült szervezetben a 87-ből 62 szavazatot jelentett.²⁵)

Itt célszerű megjegyezni, hogy az igazán kényes kérdéseknél (például maga a döntéshozatali rendszer reformja, a kül- és védelmi politika vagy az adózás) a tagállamok *nem mondanak le* vétójogukról. A minősített többséggel hozott döntések közé főként a gazdasági ügyek tartoznak.

A Nizzában elfogadott képlet szerint a tagállamokat a *lakosság lélekszámát* jobban figyelembe vevő, lépcsőzetesebb, jobban széthúzott szavazatmennyiség illeti meg a Miniszteri Tanácsban, amely azonban nem arányos a népesség létszámával, csupán degresszíven követi azt. Eszerint Francia-, Német- és Olaszország valamint Nagy-Britannia 29, Spanyolország 27, Hollandia 13, Belgium, Görögország és Portugália 12, Ausztria és Svédország 10, Dánia, Finn- és Írország 7, Luxemburg pedig 4 szavazattal rendelkezett, ez összesen 237. A minősített többséghez 170 szavazatra volt szükség (71,73%). Maga a számítási mód tulajdonképpen 2004. november elsejétől lépett életbe, és a tervek szerint 2009-ig van/volt érvényben.

A 2004-es *bővítés után* a szavazatok összesített száma a Miniszteri Tanácsban 321-re nőtt, ekkor a minősített többséghez 232 szavazatra volt szükség (ez a szavazatok 72,27%-át jelenti). Bulgária és Románia felvételével a szavazatok száma már 345, a minősített többség 255 szavazat, 73,9%.²⁶

Közbevetőleg ki kell térnem az *Európai Unió életét és jövőjét jelentősen befolyásoló fórum, az alkotmányozó konvent munkájára*.²⁷

²⁵ Lásd többek között: Voksok és vétók labirintusa (Népsz. 2003. dec. 16.)

²⁶ A szavazatok országonkénti mennyiségéről lásd az 5. sz. táblázatot

²⁷ Európai Konvent néven is szerepel a szakirodalomban.

Az EU közös joganyagát egyes források százezer oldalra teszik, az Uniónak mégis *alapszabálya*, vagyis olyan átfogó dokumentuma, amely egységbe foglalva szabályozná működésének alapelveit. (Helyette az úgynevezett *alapszerződések* hangolják össze a tevékenységi folyamatokat.) Ezt a mindinkább nyugtalanító hiányt tűzte napirendjére a Laeken-ben 2001 decemberében megtartott csúcstalálkozó, amely rendelkezett az alkotmányozó konvent összehívásáról. A konventbe, amelyet Valéry Giscard d'Estaing volt francia elnök vezetésével állítottak fel 2002 elején, meghívták az Európai Parlament képviselőinek egy csoportját, továbbá minden jelenlegi tagállam és meghívott ország (beleértve a perspektívában számba jövő Törökországot, összesen tehát 28 ország) delegálhatott 1-1 kormányzati és 2-2 parlamenti képviselőt. A fórum teljes létszáma 105 fő volt.

Az alkotmányozó konvent azt a feladatot kapta, hogy dolgozza ki és 2003 júniusában terjessze az EU csúcsertekezletének részvevői elé az Unió *alkotmányának tervzetét*.

A konvent megoldást keresett olyan fogas kérdésekre, mint hogy például legyen-e függetlenített „külügyminisztere” az Európai Uniónak, vagy hogy legyen-e hosszabb időszakra (két és fél évre) megbízott elnöke az Európai Tanácsnak a jelenleg féléves rotációval működő rendszer helyett. A legnehezebben megoldható kérdésnek, a legnehezebben áthidalható akadálnak a tagállamok *szavazási súlyának* problémája bizonyult a Miniszteri Tanácsban. A konvent ugyanis újranyitotta a korábban lezárt vitát, olyan elképzelést alakított ki és emelt be az alkotmány tervzetébe, amely elvetette volna a Nizzában elfogadott és fentebb már említett minősített többségi rendszert, helyette pedig az úgynevezett *kettős többség* elvét érvényesítette volna.

A kettős többség elve bizonyos fokig feloldaná a már szintén említett ellentmondást a *tagállamok egyenlősége* és az *állampolgárok egyenlősége* között. Ezen elv szerint a minősített többséghez a tagállamok legalább felének szavazatára lenne szükség, amennyiben képviselik az összlakosság legalább 60%-át.

A remélt áttörés azonban végülis *elmaradt*. A Nizzában elfogadott rendszer „visszaütött”: az aránytalanul és indokolatlanul előnyös pozícióba került Spanyolország és főként Lengyelország nem volt hajlandó lemondani privilegizált helyzetéről, ragaszkodott ahhoz, hogy az elképzelés az eredeti tervek szerint 2004-ben lépjen és 2009-ig maradjon érvényben. A kormányközi konferenciát lezáró brüsszeli csúcsertekezlet 2003 december közepén lényegében *kudarccal* ért véget.

Amikor pedig végül sikerült Lengyelországot is meggyőzni, az Európai Unió alkotmányos szerződése két országban is „megbukott” a népszavazáson: 2005-ben először Franciaországban, majd Hollandiában utasította el a szavazók többsége (miközben a tagállamok többségében, köztük Magyarországon is megtörtént az alkotmányos szerződés ratifikálása).

Az EU történetét azonban nem hiába nevezik a *leküzdött válságok* történetének. A szervezet újra nekifutott az alaptörvénynek, ezúttal kerülve az „alkotmányos” jelzőt. A legfontosabb elveket átmentve tető alá hozták és 2007 decemberében a Lisszabonban tartott csúcstalálkozón elfogadták (pontosabban elfogadtuk) a *Lisszaboni Szerződést*, amelynek szintén hánytatott sors jutott: 2008 nyarán – a tagállamok többségének ratifikációja után – az írországi népszavazás negatív eredményt hozott. Az ír választók attól féltek, hogy az Európai Unió központi intézményei a nemzeti szuverenitás rovására túlságosan nagy jogkörre tesznek szert és saját akaratuk ellenére rájuk kényszerítenek bizonyos intézkedéseket (például az abortusz legalizálását).

Miután az írek megfelelő garanciákat kaptak, miután egyelőre elfogadták követelésüket az „egy ország – egy EU-biztos” elv fenntartására, miután erős propaganda-kampány folyt országon belül és főleg kívül az Unió megmentésére, Írország második nekifutásra 2009 októberében igent mondott.²⁸ Bizonyos cseh fenntartások ellenére a Lisszaboni Szerződés (hivatalos nevén Szerződés a 21. századi Európáért) minden bizonnyal életbe lép. Ennek megfelelően az Európai Tanács élére (két és fél éves mandátummal) *elnököt* választanak, továbbá választanak egy *külsügyi és biztonságpolitikai főmegbízottat* (külsügyminisztert), aki egyúttal az Európai Bizottság elnökhelyettese lesz. A Lisszaboni Szerződés lehetővé teszi a kilépést az Európai Unióból. Kibővíti azon kérdések körét, amelyekben a korábbi konszenzus helyett elegendő lesz a minősített többség. Módosítja a „kettős többség” fogalmát: a határozat elfogadásához a tagállamok 55%-ának igenje szükséges, de egyidejűleg az igennel szavazó államoknak képviselniük kell az összlakosság 65%-át.

Persze az EU-nak az alkotmányon kívül is van éppen elég megoldatlan problémája. Ezek közül kiemelésre kívánkozik az Unió *biztonsági-biztonságpolitikai szerepvállalása* körüli ellentmondásos helyzet, továbbá az Európai Unió és a NATO között ennek kapcsán kialakult viszony, és méginkább az Európa és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok állapota.

²⁸ A helyzet kísértetiesen emlékeztetett a maastrichti szerződés elfogadására: 1992-93-ban Dánia lakossága járult kétszer az urnákhoz, mivel az első népszavazás a szerződés elutasítását eredményezte.

A felsorolt témákon kívül érdemes áttekinteni egy látszólag egyszerűbb kérdést, amely a „*kétsebességes Európa*” kifejezésben testesül meg.

Tulajdonképpen már hosszú idő óta foglalkoztatja az Európai Unió vezető politikusait, hogy a közösség előtt álló feladatok megoldása, a tagországok előrehaladása során *milyen elvet* tartsanak elsődlegesnek: a „konvojban haladás elvét” (amikor a csoport sebességét a leglassúbb alkotóelem sebessége határozza meg), vagy a nagyobb szabadságfokot biztosító „szóródásos” elvet. A *dilemma* emlékeztet a jövő Európájára vonatkozó eltérő elképzelések (föderáció vagy nemzetállamok) problematikájára, illetve a „bővítés-mélyítés” kérdéspár ellentmondására.

A tagállamok közötti együttműködés spektrumát radikálisan kibővítő Maastricht-i Szerződésben említett harmadik pillér az igazság- és belügyi jogharmonizáció. E téren a leglátványosabb eredmény az úgynevezett *Schengeni megállapodás*, amely lényegében megszüntette a tagállamok közötti belső határokat, szabaddá téve az állampolgárok mozgását, ugyanakkor megszigorította az ellenőrzést a „külső” határokon.²⁹ Bármily meglepő, a megállapodáshoz nem mindegyik EU-tagállam csatlakozott: Nagy-Britannia és Írország kívül maradt a „schengeni kerítésen”. Ez a helyzet egyértelműen illusztrálja, hogy az uniós tagság nem kényszeríti *automatikusan* az egyes országokat minden integrációs lépés elfogadására. Ez nem más, mint az eltérő integrálódási sebesség tényének elfogadása.

A Schengeni megállapodásnak van azonban egy még meglepőbb következménye: csatlakozott hozzá két ország – Izland és Norvégia –, amelyek nem tagjai (egyelőre legalábbis) az Európai Uniónak. Márpedig ez azt jelenti, hogy egyes *EU-n kívüli országok* elfogadnak bizonyos integrációs lépéseket, az EU pedig elfogadja ezen országok „részleges csatlakozását” az integrációs folyamathoz. Az Unió tehát rendkívül toleráns.

Hasonlóan foghíjas az Európai Unió egy másik, szinte még látványosabb integrációs előrelépése, a közös pénz bevezetése, az *euró-övezet* kialakítása: 12 ország az akkori 15-ből elfogadta saját nemzeti pénzének felváltását a közös valutával, lemondott szuverenitásának egyik fontos attribútumáról, hárman (Nagy-Britannia, Dánia és Svédország) azonban nem.³⁰ Az euró esete azonban abban is hasonlít a határokról szóló egyezményhez, hogy szintén „túlterjed” az Unió határain: az eurót ugyanis hivatalosan sa-

²⁹ Ilyen külső határnak számított hazánk csatlakozásáig a magyar-osztrák határ, és ilyennek számít a csatlakozás után a magyar-ukrán határ. A csatlakozás azonban adott esetben nem az Unióhoz, hanem a Schengeni megállapodáshoz történik. Ennek megfelelően Magyarország 2246 km-nyi határából 1137 km „schengeni”, azaz belső határ.

³⁰ Svédországban 2003 szeptemberében tartottak népszavazást az euró bevezetéséről, a többség ezt elutasította

ját fizetőeszközeként fogadta el az ún. *miniállamok* többsége, másrészt pedig ez lett a hivatalos vagy félhivatalos pénz Boszniában, Koszovóban, sőt Montenegróban is.

Az euró-zóna a következőképpen alakult: 2002. január 1-jén 12 EU-tagország (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) + miniállamok (Andorra, Monako, San Marino, Vatikán) + Bosznia, Koszovó (a márka helyett), elfogadják Liechtenstein, Gibraltár és Észak-Írország területén, 2005. január elsejétől csatlakozhatott Szlovénia, 2007. január 1-jétől Málta és Ciprus, 2009. január elsejétől Szlovákia.

Az EU döntései tehát *nem kötelező* érvényűek, az Unió működési mechanizmusa lehetővé teszi a „fakultatív” bekapcsolódást egyes integrációs programok megvalósításába. Az ilyen lehetőségek megteremtése érdekében vezették be az Európai Unióban a *konstruktív tartózkodás* intézményét: ha egy ország nem kíván csatlakozni bizonyos programokhoz, de nem is kívánja megakadályozni, hogy mások azt megvalósítsák, egyszerűen „távol marad” a szavazástól. Ez a lehetőség a fentiekben említett példánál bonyolultabb helyzetekhez vezetett az Európai Unió biztonságpolitikai elképzeléseinek kimunkálása során.

Az Európai Unió után – csak az említés szintjén – néhány szót kell szólnunk az *Európa Tanácsról*.

Belgium, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Franciaország, Dánia, Norvégia, Svédország, Írország, Olaszország, tehát csupa nyugat-európai ország 1949-ben létrehozták az Európa Tanácsot (Council of Europe). 1950-ben csatlakozott Görögország, Izland, Törökország, 1951-ben az NSZK, 1956-ban Ausztria, 1961-ben Ciprus, 1963-ban Svájc. A volt szocialista országok csak a rendszerváltás után kapcsolódhattak be az Európa Tanács tevékenységébe, velük – beleértve a szovjet és a jugoszláv utódállamokat is – a Tanácsnak több mint 50 tagországa van.

Csakúgy, mint az egyik legérdekesebb európai „képződménynek”, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek.

Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

A nemzetközi szervezetek sorában méltán érdemel említést az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet* (EBESZ), korábbi nevén Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ).³¹

³¹ Angolul 1995-ig Conference on Security and Cooperation in Europe, CSCE, 1995-től Organisation of Security and Cooperation in Europe, OSCE

Ez a fórum 1975-ben jött létre a *kooperatív biztonság* intézményeként, a Helsinkiben évekig folytatott előkészítő tanácskozások után. Minden európai ország valamint az Egyesült Államok és Kanada részvételével az európai biztonság fenntartásának valóban univerzális szervezete jelent meg a színen.

A kooperatív biztonság fogalmával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen szervezet – ellentétben a kollektív biztonság intézményeivel – elsősorban nem reagáló, hanem megelőző, *preventív* jelleggel kívánja megoldani biztonsági-biztonságpolitikai feladatait.

Az EBEÉ már a hidegháború időszakában is néhány korszakalkotó eredménnyel írta be nevét az európai történelembe. Ezek közül elsősorban meg kell említenünk a *bizalom- és biztonságerősítő intézkedések* intézményesítésében főszerepet játszó stockholmi konferenciát (1984-86), a hagyományos fegyverek jelentős csökkentését előirányzó *CFE-szerződést* (1990) illetve az ugyancsak 1990-ben aláírt *Párizsi Chartát* (Charta az új Európáért), amelyben a NATO és a VSZ tagországai deklarálták, hogy már nem tekintik egymást ellenségnek.³² Mindezek az eredmények éppen az EBEÉ kooperatív biztonsági jellegét húzták alá.

Az EBEÉ-t pályára állító Helsink-i Záróokmány önmaga is korszakalkotó dokumentumként vonult be Európa történetébe.³³ Lefektette a különböző társadalmi berendezkedésű államok közötti korrekt együttműködés alapját képező tíz alapelvet:

- szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása,
- tartózkodás az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától,
- a határok sérthetlensége,
- az államok területi épsége,
- a viták békés rendezése,
- a belügyekbe való be nem avatkozás,
- az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása,
- a népek egyenjogúsága és önrendelkezése,
- az államok közötti együttműködés,
- a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.

³² A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések angol megfelelője Confidence and Security Building Measures, CSBM, a CFE-szerződés jelentése pedig Conventional Forces in Europe

³³ A tanácskozás helyszíne miatt nevezik olykor az EBEÉ-t (EBESZ-t) Helsink-i folyamatnak

Látnunk kell azonban, hogy míg a hidegháború időszakában ezek az alapelvek jól szolgálták a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok építését, fenntartását, addig a hidegháborút követő időszakban nem mindenben feleltek meg a megváltozott körülményeknek. Konkrétan bizonyos térségekben (a dezintegrációs folyamatok kapcsán) feloldhatatlan *ellentmondás keletkezett* az államok szuverenitásának, területi épségének (a határok sérthetlenségének) elve illetve a népek önrendelkezési jogára vonatkozó elv között. Ez újólág rávilágított azokra a korábban nem feltételezett problémákra, amelyekkel a nemzetközi jognak meg kell bírkoznia a megváltozott körülmények között.

A hidegháborút követően az EBEÉ volt az az intézmény, amely a legkevesebbet változott (minthogy kategóriáját tekintve a leginkább előremutató jelleget hordozta korábban is). Tulajdonképpen a módosítások között kettőt kell említenünk: a névváltozást EBEÉ-ről EBESZ-re (az 1994 decemberi budapesti csúcsértekezlet határozatának megfelelően), továbbá – bécsi székhellyel – egy *konfliktus-megelőző központ* létrehozását (amelyet az 1990 novemberében aláírt *Párizsi Charta az új Európáért* című dokumentumban nevesítettek első alkalommal).

Az integráció néhány más intézménye

Tanulmányom elején jeleztem, hogy az integrációnak számos megjelenési formája van. Ezek közül csak a négy – megítélésem szerint – legjelentősebb nemzetközi szervezet bemutatására vállalkozhattam nagyobb részletességgel. Az említés szintjén azonban figyelmet érdemelnek más intézmények is.

A regionális szerveződések közül elsőként a „*visegrádi csoportot*” említem. A visegrádi megállapodást a regionális együttműködésről 1991 februárjában írták alá Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország legmagasabb rangú képviselői. A V-3 jelöléssel is emlegetett csoport 1993. január elsejétől, Csehország és Szlovákia önállóvá válásától V-4 néven szerepelt.

Az együttműködés egyik legmaradandóbb eredménye a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) megkötése volt 1991 decemberében. 1995-ben Szlovénia belépésével öttagúra bővült a CEFTA.³⁴

³⁴ Central European Free Trade Association

Egy lazább társulást eredményezett a visegrádi országok másik, ugyancsak 1991-es kezdeményezése, amelyet a szakirodalom Közép-európai Kezdeményezésként (KEK) ismer. 1996-ban – Albánia, Belarusz, Bulgária, Románia és Ukrajna belépésével – már 15 tagúra bővült a Közép-európai Kezdeményezés, amely 2004-re érte el a 17-es létszámot.

Lényegesen komolyabb tömörülés a *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet*, az OECD³⁵ zártkörű klubja, amelybe hazánk – Cseh- és Lengyelországgal együtt – 1998-ban került be. Az OECD-hez tartozik a világ 30 legfejlettebb országa.

Az Európai Unió kiterjedt külső kapcsolatai között említhető, hogy rendszeres csúcstalálkozókat tartanak az unión kívüli térségek bevonásával. Csak a példa kedvéért említem, hogy EU-Latin-Amerika csúcstalálkozóra került sor Bécsben 2006 májusában, EU-Oroszország csúcstalálkozó volt Szibériában 2008 júniusában, euro-mediterrán csúcstalálkozó volt ugyanaz év júliusában (ezen megalapították az Unió a mediterrán térségért nevű közös szervezetet), EU-Kelet-Európa csúcstalálkozóra került sor 2009 májusában (Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Moldova, Örményország, Ukrajna bevonásával), majd ugyanakkor, de külön-külön EU-Oroszország csúcstalálkozó illetve EU-Kína csúcstalálkozó volt. Az EU és Oroszország 2005-ben megállapodott egy Európai Gazdasági Térség létrehozásáról, beleértve a külbiztonsági, kulturális, oktatási és kutatási együttműködést.

Külön szeretnék foglalkozni a *G-7 csoporttal*, amely eredetileg a legfejlettebb ipari államokat tömörítette tagjai sorába (Egyesült Államok, Franciaország, Japán, Kanada, Németország, Nagy-Britannia, Olaszország). Oroszország politikai indíttatású meghívására 1997-ben került sor, ekkortól a csoport megnevezése G-8-ra változott. 2008 júliusában azonban már olyan csúcstalálkozót rendeztek Japánban, amelyre meghívták Mexikó, Brazília, Dél-Afrika, India, Kína, Ausztrália, Indonézia, Dél-Korea és az EU képviselőit is (ekkor az élelmiszer- és a kőolajárakról illetve a környezetszennyezésről tanácskoztak). Ezt az összetételt a „vezető gazdaságok találkozójaként” kezdték emlegetni.³⁶

Hamarosan megismerkedhettünk egy új jelöléssel, a *G-20* formulával, a húsz vezető gazdasági hatalom csoportosulásával. Ez a csoportosulás még 1999-ben alakult, első csúcstalálkozásuk – a világválság okán – 2008 novemberében volt Washingtonban. Tagjai: a G-7, a 12 legjelentősebb „feltörekvő” ország (GDP-sorrendben Kína, India, Oroszország, Brazília, Mexikó, Dél-Korea, Törökország, Indonézia, Ausztrália, Szaúd-Arábia, Ar-

³⁵ Organisation for Economic Cooperation and Development

³⁶ Major Economies Meeting, MEM

gentína, Dél-Afrika) és az „egységes” EU (tulajdonképpen a G-7 tag EU-országok kétszer szerepelnek). A világ GDP-jének 85%-át, népességének kétharmadát képviselik. Közöttük vannak a külön is számontartott, különösen gyorsan fejlődő BRIC-országok: Brazília, Oroszország, India és Kína (lásd a 6. és 7. sz. táblázatot).

A G-20 második csúcstalálkozójára Londonban került sor 2009 áprilisában, a világválság jegyében, itt megegyeztek ezermilliárd dollár folyósításáról válságkezelésre, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) szerepének növeléséről, a pénzügyi felügyelet szigorításáról. A G-20 harmadik csúcstalálkozója Pittsburgh-ben volt (Egyesült Államok) 2009 szeptemberében: a G-20 lényegében átveszi a G-7 (G-8) funkcióit, Kína, India, Brazília nagyobb szerepet kap.

Még egy megjegyzés arról, hogy a világválság kezelése milyen együttes erőfeszítéseket igényel: Európa-Ázsia csúcstalálkozó volt Pekingben 2008 októberében, amelyen részt vettek az EU 27, az ASEAN 10 tagállama, továbbá Kína, Japán, Dél-Korea, India, Pakisztán, Mongólia képviselői.³⁷

2009 februárjában zajlott az Eurázsiai Gazdasági Közösség (Jevrazesz) csúcsertekezlete Moszkvában ugyancsak a világválsággal kapcsolatban – a Válságellenes Alaphoz Oroszország 10 milliárd dollárral járul hozzá.³⁸

Végül annak illusztrálására, hogy mennyire sokszínű és változatos az integrációs folyamat, álljon itt két példa. 2009 januárjában szervezték meg a gazdasági kérdésekkel átfogóan foglalkozó 39. davosi világtalálkozót, amelyen beszédet mondott az orosz és a kínai miniszterelnök is. 2009 februárjában pedig sor került a 45. müncheni biztonságpolitikai fórum megszervezésére (a biztonságpolitika Davos-a), melyet évente rendeznek meg.

Más földrészek integrációs folyamatai dióhéjban:

1963-ban alakult meg az *Afrikai Egységsszervezet*, amit 2002-ben az Afrikai Unió megalakulása követett.

1996-ban alakult meg a *Sanghaji Együtműködési Szervezet* (SESZ) Kazahsztán, Kína, Kirgízia, Oroszország és Tadzsisztán részvételével. A későbbiekben a szervezethez csatlakozott Üzbegisztán is. A SESZ aktuális csúcstalálkozóját 2009 júniusában tartották, a tagországok vezetőin kívül

³⁷ Népszabadság, 2008. október 25.

³⁸ Népszabadság, 2009. február 5.

megfigyelőként részt vettek Afganisztán, India, Irán és Pakisztán legmagasabb rangú képviselői is. Ugyanitt megjelent a brazil elnök is, akivel kiegészülve megtartották az úgynevezett BRIC országok csúcstalálkozóját (Brazília, India, Kína, Oroszország).

Külön fejezetet érdemelne az *el nem kötelezett* országok mozgalma is.

A bipoláris világrend keretében különös jelentőséggel bírt, hogy nagyon sok ország nem tartozott a két pólus egyikéhez sem, habár a politikai szimpátia szintjén többé-kevésbé be lehetett őket sorolni az Egyesült Államok vagy a Szovjetunió irányvonalát követő csoportba. Erre az országcsoportra bizonyos vonatkozásokban a „harmadik világ” illetve a „fejlődő országok” megnevezést használták.

Kína és India miniszterelnöke 1954-ben a következő öt elvben fogalmazta meg az *el nem kötelezett* országok céljait és törekvéseit:

- az állami szuverenitás tiszteletben tartása,
- egymás meg nem támadása,
- be nem avatkozás egymás belügyeibe,
- a kölcsönös előnyök biztosítása,
- a békés egymás mellett élés.

Ezeket az alapelveket egészítette ki 1955-ben a Bandungi konferencia, amelyen kéttucatnyi ország hivatalosan megalapította az *el nem kötelezetek* mozgalmát.

Az első csúcsértekezlet Belgrádban 1962-ben ült össze 25 részvevővel, a második Kairóban 1964-ben 47 részvevővel. A 15. csúcsértekezletre 118 ország vezetőinek részvételével 2009 júliusában, Sarm-el-Sejken (Egyiptom) került sor, a soros elnök Kuba után három évre Egyiptom lett.

Még egy nem kormányzati szervről kívánok említést tenni, éspedig a *Római Klubról*.

A Római Klubot különböző nemzetiségű tudósok, jogászok, közgazdászok, orvosok stb. hívták életre 1968-ban azzal a céllal, hogy ajánlásokat dolgozzon ki az emberiség fejlődésének előmozdítására. Első jelentése 1972-ben A növekedés határai címmel jelent meg, a második 1974-ben Fordulóponton az emberiség címmel.³⁹ Általában két évente adtak ki jelen-

³⁹ The Limits to Growth illetve Mankind at the Turning Point

téseket a fejlődés akadályát képező vagy a fejlődésre veszélyt jelentő kérdésekről.

Végül, de nem utolsó sorban feltétlenül említést kellene tennem a *Független Államok Közösségéről*, ez az integrációs intézmény azonban egy jelentős dezintegrációs mozzanat eredményeként született, így elemzése átvezet bennünket az érem másik oldalának vizsgálatához.

A dezintegráció

A világháborúk után szinte törvényszerűen bekövetkezik néhány birodalom széthullása, felbomlása, helyükön pedig új államok keletkeznek. Így járt az első világháború után az Osztrák-Magyar Monarchia, a második világháborút követően pedig néhány nagy gyarmatbirodalom (például a brit vagy a francia, bár a volt gyarmatok függetlenné válása elhúzódó folyamatnak bizonyult).

Elemzők véleménye szerint a *hidegháború* több vonatkozásban is olyan eredményekkel és következményekkel járt, mint az „igazi” világháborúk szoktak. A Szovjetunió (Oroszország) például olyan mértékű geopolitikai és geostratégiai pozícióvesztést szenvedett el, mintha ténylegesen egy átfogó fegyveres konfliktus legyőzöttjeként hagyta volna el a csatateret.

A „háborús jellegű” következmények közül talán a legjelentősebb a szovjet „birodalom” széthullása. Ezt a kérdést, a *dezintegráció* problematikáját érdemes szélesebb összefüggéseiben megvizsgálni. Nem csak a történelmi tanulságok megfogalmazása céljából, hanem azért is, mert a dezintegráció ezúttal megállíthatatlannak látszik, a széthullott államok helyén pedig válságövezetek sora alakult ki.

Az első világháború idején 53 független állam létezett, a második világháború idején is csak 67 (a gyarapodás nem túl jelentős). Napjainkra azonban a számuk meghaladja a kétszázat. Viszont a ma létező emberiség összesen mintegy ötezer nyelvet beszél. És ebből majdnem háromezer olyan beszélt, élő nyelv, amelyhez viszonylag jelentős, egy tömbben települt népcsoport, komoly történelmi és kulturális örökség tartozik, azaz államalkotásra elvileg alkalmas nemzet. A *nemzetállam* eszméjének elfogadása és elterjedése óta – a 18. század végétől – az államalkotás gondolata világszerte megerősödött, csak éppen a történelmi körülmények nem alakultak úgy, hogy „mindenki” szuverén nemzetállamot alapítson. Például a kurd nép – amely több mint 20 milliós, egy tömbben települt népességet

alkot, igaz, négy-öt állam területén szétszétva – nem kapott ilyen történelmi lehetőséget.

A hidegháború befejeződését követő időszak egyik jelentős fejleménye volt Európában néhány *többnemzetiségű* állam (a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia) felbomlása. A 20. század nagy háborúit követően többé-kevésbé mesterségesen létrejött vagy létrehozott államok voltak ezek, amelyek nem bírták ki a hidegháború befejeződése idején kialakult politikai hullámverést.

Kronológiai sorrendben először a Szovjetunió kezdett bomladoxni. A szovjet állam tényleges bomlása 1991 tavaszán kezdődött, amikor a balti tagköztársaságok (Észtország, Lettország és Litvánia) sorban a függetlenségre szavaztak, és az alkotmányban rögzített, de – érthető okokból – korábban soha nem gyakorolt joguknál fogva *kiváltak* a Szovjetunió kötelékéből. Ugyanazon év nyarának végén önálló államként felvették mindhárom országot az ENSZ és az EBEÉ (1995-től EBESZ) tagjainak sorába. Időközben a többi tagköztársaságban is egyre-másra rendeztek népszavazást a függetlenségről (kivéve Oroszországot), és mindenütt a szuverenitás és önállóság hívei voltak eredményesebbek. Ezek a népszavazások a mi fogalmaink szerint nem ügy-döntőek, hanem csak vélemény-nyilvánítóak voltak.

1991 augusztusában sorsdöntő események zajlottak a Szovjetunióban: egy rosszul előkészített és végrehajtott puccs átmenetileg eltávolította a hatalomból Gorbacsov szovjet elnököt, aki egyben a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára is volt. Gorbacsovot Jelcin, a szovjet pártfunkcionáriusból orosz elnökké „transzformálódott” politikus segítette vissza átmenetileg a hatalomba.

Decemberben aztán megpecsételődött a még megmaradt, 12 tagköztársaságból álló Szovjetunió sorsa: Belarusz, Oroszország és Ukrajna kezdeményezésére (nem kis mértékben Jelcin személyes ambícióinak hatására) megszűnt a nemzetközi élet jogalánya lenni, helyén és helyette pedig létrejött a *Független Államok Közössége* (FÁK).⁴⁰ Gorbacsov a Szovjetunió megszűntével természetesen elveszítette minden hivatalos funkcióját.

A Független Államok Közössége, ez a laza államszövetség a rossz nyelvek szerint csupán a kultúrált válás fedésére szolgáló spanyolfal. Igaz, Moszkva több-kevesebb sikerrel igyekszik ellenőrzése alatt tartani az úgynevezett *közel-külföldet*, a volt szovjet köztársaságokat (a balti államok ki-

⁴⁰ Oroszul Szoobszesztvo Nyezaviszimüh Goszudarsztv, SZNG, angolul Commonwealth of Independent States, CIS

vételével, amelyek a moszkvai zsargon szerint sem tartoznak a közel-külföldhöz), a „közösség” szóra helyezve a hangsúlyt. A tagállamok egy része azonban inkább lazítani igyekszik a Moszkvához fűződő kapcsolatokat, a „független” jelzőt emelve ki a hivatalos megnevezésből.

A szovjet államban, csakúgy mint a szocialista országokban sokáig nemlétezőnek tekintették a nemzeti, nemzetiségi, etnikai kérdést. Érdeemes eszünkbe idézni azonban, hogy a vallási tényezőkkel súlyosbított etnikai feszültségek már a Szovjetunió fennállásának utolsó éveiben a felszínre törtek. Közülük a legjellemzőbb és a letragikusabb az 1988-tól fokozatosan konfliktussá terebélyesedett *Hegyi-Karabah-i* ügy volt, amely tényleges háborúvá fajult két szomszédos kaukázusi állam (a már említett kaukázusi föderáció két tagja), Azerbajdzsán és Örményország között.

A lényegében keresztény örmények lakta Hegyi Karabah a zömmel muzulmán lakosságú Azerbajdzsán belsejében terül el, nincs szárazföldi kapcsolata Örményországgal.

A két etnikai csoport között kölcsönösök voltak a vádaskodások, olykor súrlódások, de ezek 1988-ban komoly atrocitásokká fajultak, amelyek hamarosan emberi életet is követelő pogromokká, majd a két „testvéri” köztársaság közötti fegyveres konfliktussá váltak. Örményország fegyveres erővel „folyosót nyitott” Hegyi Karabah felé, megteremtve a szárazföldi összeköttetést, egyúttal elfoglalt néhány, egyértelműen azeriek lakta körzetet szomszédja területéből. Az 1994-ben megkötött és azóta is érvényben lévő fegyverszünet csupán ideiglenesen jegelte, de meg nem oldotta a karabahi körzet státuszának kérdését. A háború áldozatainak száma több tízezer, a menekültek, lakóhelyükről elűdözöttek száma pedig a két országban együttesen meghaladja az egymilliót.

A moszkvai vezetést teljesen felkészületlenül érték az események, nem is tudott érdemi befolyást gyakorolni a történésekre. Egyébként is, mint láttuk, el volt foglalva sokkal fontosabb dolgokkal. Ráadásul a karabahi probléma nem az egyetlen etnikai gyökerű konfliktus volt a szovjet államban.

Maga a *Kaukázus* egyébként is etnikailag a Föld egyik legtarkább körzete. A harmadik volt kaukázusi köztársaság, Grúzia is hosszú ideje szenved ettől a tarkaságtól: leginkább Abházia szeretett volna függetlenné válni Tbiliszitől (akár még Oroszországhoz is csatlakozni), de Adzsária és Dél-Oszétia sem számított nyugodt térségnek. Oroszország testén pedig Csecsenföld a nehezen gyógyuló seb: a szeparatista csecsen hadurak függetlenségi harcot folytatnak, miközben nehezen tudják tisztázni magukat a

terrorizmus vádja alól. És nem számít nyugodt térségnek az Oroszország kaukázusi peremén található Dagesztán, Ingusföld, Észak-Oszétia, Kabardin- és Balkárföld vagy Karacsáj-Cserkeszföld sem.

A válságsorozatba torkolló *jugoszláv változások* hazánkat közelebből érintették. A hat államalkotó (szláv) köztársaságból álló „Tito-i” Jugoszlávia – Belgrád minden igyekezete ellenére – 1991 nyarán széthullott. Először Szlovénia és Horvátország vált önállóvá, kisvártatva Bosznia-Hercegovina és Macedónia. A belgrádi vezetés viszonylag könnyen lemondott Szlovéniáról és Macedóniáról, mert csak kislétszámú szerb közösségeket érintett a változás. Sokkal makacsabban ragaszkodott Horvátországhoz (illetve a függetlenné vált ország egyes, szerbek által lakott részeihez, a Krajínákhoz), így a horvátok csak hároméves véres küzdelem és a szerb lakosság nagy részének elűldözése után nyerték el tényleges szuverenitásukat. Még súlyosabb helyzet alakult ki Bosznia-Hercegovinában, amelynek területén három etnikai és egyben vallási közösség (többségében ortodox szerbek, alapvetően katolikus horvátok és muzulmán bosnyákok) került szembe egymással. Az 1992 és 1995 között zajlott belháború 150 ezer – döntő többségében civil – áldozatot követelt és másfél millió ember kényszerült lakóhelye elhagyására. Végül – a NATO tevőleges katonai beavatkozása és a *Dayton-i megállapodás* eredményeképpen – egy eléggé életképtelen konstrukció jött létre nemzetközi, főleg amerikai bábáskodással: a szerb köztársaságból és a horvát-bosnyák föderációból álló laza konföderáció. Ezekről az államalkotó egységektől az említett megállapodás – elvben legalábbis – megtagadta a konföderációból való kiválás jogát.

A hajdani Jugoszláviából viszont megmaradt a – Kis-Jugoszláviának is nevezett – csonka államalakulat két tagköztársasággal, Szerbiával és Montenegróval. A két köztársaság 2001-től hivatalosan is szakított a Jugoszlávia névvel és „Szerbia és Montenegró” néven létezett tovább, viszonylag laza kötelékekkel, amelyeket a kisebbik testvér, Montenegró tovább igyekezett lazítani.

Közben pedig *Koszovó*, mint Jugoszlávia (majd pedig Szerbia és Montenegró, végül Szerbia) zömmel albánok lakta déli tartománya szintén el kívánt szakadni Belgrádtól.

Meg kell állapítanunk, hogy Jugoszláviához képest, de még a Szovjetunióhoz képest is Csehszlovákia szétválása a vígasztaló példa. A két nemzet 1993. január elsejétől alkot külön államot, amelyek még arra is képesek voltak, hogy a *Cseh és Szlovák Köztársaság* közötti korábbi belső határt némileg korrigálva békés határkiigazítást hajtsanak végre.

Hazánk szempontjából érdekes mozzanata a dezintegrációs folyamatnak, hogy Magyarország a felbomlásban érintett mindhárom országgal (Jugoszláviával, a Szovjetunióval és Csehszlovákiával) határos volt. Mára a három valamikori szomszédból öt lett, az utódállamok közül velünk határos Szerbia, Horvátország és Szlovénia, illetve Szlovákia és Ukrajna.

A hidegháború utáni években kialakult helyzetet áttekintve tehát megállapíthatjuk, hogy a 20. században létrejött soknemzetiségű formációk nem voltak igazán stabilak. Azt is mondhatnánk, hogy a szituációba szinte be volt programozva a dezintegráció veszélye, Európában továbbra is élt a nemzetállam csábító eszméje, az önállósulás vágya.

Megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy az *utódállamok* helyzete sem egyértelműen kiegyensúlyozott. Mi több, egyáltalán nem kizárt a további dezintegráció, amire a legutóbbi évek konkrét példákkal is szolgáltak.

Az Oroszországi Föderáció szempontjából a kilencvenes éveket nyugodtan nevezhetjük „Jelcin-i” korszaknak. Ezekben az években többször is komoly formában felmerült a további darabolódás, újabb egységek leválásának veszélye a válságokkal küszködő Oroszország testéről. A legkonkrétabb formában ezt a veszélyt Csecsenföld és az elsőnek nevezett csecsen háború (1994-96) testesítette meg, de kacérkodott a függetlenedés gondolatával a Volga-menti, ötmillió népességgel rendelkező Tatárföld (más néven Tatársztán), és még a gyéren lakott, viszont ásványi kincsekben rendkívül gazdag Jakutföld is. Az elemzők egy része egyáltalán nem zárta ki a további dezintegráció bekövetkezését. A „Putyin-i” korszak (2000-2008) stabilizálódási folyamatai azonban messzemenően rácafoltak ezekre a várakozásokra.

A balkáni térség viszont 2006-ban ismét az újságok címlapjára került, a hírek *Szerbia és Montenegró* államszövetségéről szóltak. Pontosabban arról, hogy immár nem államszövetség, hanem szuverén Szerbia és szuverén Montenegró. Mivelhogy az utóbbi lakossága a 2006. május 21-én tartott népszavazáson a függetlenség (a Belgrádtól való függetlenség) mellett voksolt. Ezzel Jugoszlávia története végetért, mind a hat tagköztársaság szuverén államként folytatta saját sorsának alakítását. A Balkánon Montenegró megjelenésével eggyel több kicsiny, kevésbé életképes állam kezdte meg küzdelmes létét, Szerbia pedig szinte mindent elveszített, amit elvelezhetett. A dezintegráció tehát folytatódott.

Koszovóról ráadásul régóta tudni lehetett, hogy semmiképpen nem tartható meg Szerbia határai között. A formailag szerbiai tartomány – amely a nyolcvanas évek elejéig autonómiát élvezett Jugoszláviában és

ezen belül Szerbiában – etnikailag majdnem tiszta, hiszen mintegy kétmillió lakosának több mint 90%-a albán. Gyakorlatilag már 1988 óta a „passzív rezisztencia” állapotában létezett, mivel az autonóm státusz megvonását követően az albánok fokozatosan kiépítették a Belgrádtól független párhuzamos struktúrákat (közigazgatás, oktatás stb.). Közismert, hogy az állampolgári engedetlenséget 1998 folyamán, a *Koszovói Felszabadítási Hadsereg* színrelépésével felváltotta a fegyveres ellenállás, amely maga után vonta a Belgrád által már másutt (főképpen Bosznia-Hercegovinában, de például a Baranyai háromszöggént ismert térségben is) kipróbált etnikai tisztogatást, az adott esetben az albán lakosság tömeges elűldözését. Ez pedig kiváltotta a NATO beavatkozását, Kis-Jugoszlávia bombázását, a hat nemzet által kidolgozott béketerv Belgrád általi elfogadását, a KFOR néven ismertté vált nemzetközi kontingens állomásoztatását a tartomány területén, végül Koszovó „de facto” ENSZ protektorátussá válását.

A nemzetközi szervezetek, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezete évekig nem voltak képesek kölcsönösen elfogadható megoldást ajánlani a tartomány alapvető ellentmondására. Pristina (Koszovó fővárosa, tehát az albán fél) kizárólag a *függetlenséget* volt hajlandó elfogadni, Belgrád pedig mindent hajlandó volt megadni, kivéve a függetlenséget. A Biztonsági Tanácsban a szerb álláspont élvezte Oroszország maradéktalan támogatását, viszont az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország egyértelműen kiállt Koszovó függetlensége mellett. Az ENSZ-főmegbízott – a világszervezet által delegált adminisztráció vezetője –, a finn Ahtisaari kidolgozott egy béketervet, amely azonban nem nyerte el a BT egyetértését (az Ahtisaari-terv valódi függetlenséget irányzott elő annak hivatalos deklarálása nélkül, átmeneti nemzetközi felügyelettel). Végül 2008 februárjában Koszovó egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, az ENSZ pedig úgy igyekszik kimászni a zsákutcából, hogy fokozatosan átadja a tartomány (illetve az immár független állam) irányításának felügyeletét az Európai Uniónak.

Szerbia reménytelen utóvédharcot folytatott: visszahívta nagyköveteit azokból az országokból, amelyek elismerték önálló államként Koszovót. 2008 végére utóbbiak száma meghaladta a negyvenet, közöttük az Európai Unió tagállamainak mintegy fele. (A „haragszom rád” állapota nem tartott sokáig, Belgrád az EU-tagállamokba sorban visszaküldte a nagyköveteket, mivel az Európai Unióhoz való közeledés abszolút prioritást élvez a helyi politikai erők többsége számára. Ezzel magyarázható a régóta körözött háborús bűnös, Karadzics letartóztatása és Hágába szállítása is.)

A dezintegráció tehát folytatódik. A Nyugat-Balkánon megalakult egy újabb (vitatható életképességű) albán állam, amely egyelőre nem mutat

komoly szándékot az egyesülésre Albániával. Ugyanakkor az újonnan függetlenné vált Koszovó is muzulmán irányultságú népességgel rendelkezik, ami kritikus esetben nyugtalanító tényező lehet. Mint ahogy az a tény is, hogy magas a munkanélküliség, széleskörűen elterjedt a szervezett bűnözés és a korrupció, fejletlenek a demokratikus intézmények.

Az önállósulást támogató országok és nemzetközi szervezetek (például az Európai Unió) nem győzik hangsúlyozni, hogy Koszovó esete *kivételes eset*, nem precedens-értékű, nem szolgálhat példaként más térségek helyzetének alakítása során. Csakhogy érveik nem meggyőzőek, különösen a függetlenségre áhító népcsoportok számára: miért ne lehetne ugyanez a megoldás például Csecsenföld esetében is alkalmazható? Oroszország éppen azért is ellenezte a végsőig a függetlenség hivatalos megadását Koszovónak, mert akkor nehezebben tudna ellenállni a csecsen függetlenedési törekvéseknek.

A „nem precedens-értékű” koszovói példa kapcsán Bosznia-Hercegovina esetében is könnyen elképzelhető a további bomlás. Belgrád még a délszláv válság-sorozat akut szakaszában meghirdette a jelszót, miszerint minden szerbnek egy államban kell élnie. A Koszovó körüli vég nélküli alkudozások egyik tétje éppen a Boszniai Szerb Köztársaság sorsa volt: Belgrád kompenzációképpen (Koszovó elvesztéséért) elvárta volna, hogy a nemzetközi közösség tegye lehetővé az említett köztársaság kiválását Bosznia-Hercegovinából. Erről a szándékaról Belgrád azóta sem tett le, nyilván a későbbi egyesülés tervét dédelgetve. Ugyanerre törekszik magában Bosznia-Hercegovinában a Szerb Köztársaság vezetése is, többek között a saját főváros (Banja Luka) szerepének túlhangsúlyozásával, önálló külföldi kirendeltségek felállításával.⁴¹ Viszont a szerb köztársaság kiválása megpecsételné a bosnyák-horvát föderáció sorsát is, amelynek felbomlása egyáltalán nem lenne Horvátországban ellenére (ugyancsak a horvátok lakta területek későbbi csatlakozására, beolvadására számítva).

Ugyanakkor szinte kezelhetetlen a Koszovóban maradt néhány tízezernyi szerb *kisebbség* helyzete, a problémát Belgrád is mindenáron igyekszik napirenden tartani. A gyakorlatilag egy tömbben, Észak-Koszovóban élő szerbség nem elégszik meg a nemzetközi szervezetek által előírt és garantált autonómiával, a nyelvhasználat lehetőségével, hanem ki akar válni az újonnan függetlenedett államból és vissza akar kerülni Belgrád védőszárnyai alá. A nemzetközi közösség viszont nem kíván teret adni a további szeparálódásnak, de a helyi szerbekkel nem könnyű elfogadtatni az okokat.

⁴¹ Lásd például Népszabadság, 2008. július 29. (Boszniában már meg sem játsszák a reformokat)

Bizonytalan és kényes Macedónia *etnikai helyzete* is: a lakosság kétharmada szláv (azaz macedón, de ez önmagában is vitatott megnevezés), a nyugati, Koszovóval és Albániával határos országrészben élő egyharmad viszont albán. 2001-ben már-már válsággá eszkalálódott az etnikai feszültség, amelyet nemzetközi beavatkozással sikerült mederben tartani. Nagy-Albánia eszméje azonban bármikor aktualizálható, és ez könnyen felboríthatja a nehezen megteremtett balkáni egyensúlyt, természetesen elsősorban Macedónia szuverenitását fenyegetve.

A korábbi Jugoszlávia térsége tehát további lehetséges válságokkal terhes, de a többi említett válságkörzet is okot adhat az aggodalomra. Hegyi Karabah valóságos időzített bomba, az 1994-ben megkötött fegyverszünet egyáltalán nem jelent megoldást, Azerbajdzsán területének mintegy 20%-a örmény megszállás alatt van (beleértve magának Hegyi Karabahnak a területét). Az EBESZ kitartó erőfeszítései a válság mindkét felet kielégítő megoldására mindeddig eredménytelenek maradtak.

Egyelőre megoldatlan a Moldovai Köztársaság területéből *de facto* kiszakadt Dnyesztermelléki Köztársaság kérdése, amely Tiraszpol fővárossal önálló államot „játszik”. Ezt a keskeny földszívet Kelet felől Ukrajna határolja, nincs szárazföldi összeköttetése Oroszországgal, de területén jelenleg is orosz „békefenntartó” csapatok állomásoznak. 1999-ben, az EBESZ isztambuli csúcsertekezletén Moszkva ugyan ígéretet tett a csapatok kivonására, de technikai akadályokra hivatkozva késlekedik ennek eleget tenni. Moldova szuverenitása csorbult ezzel a dezintegrációs jelenséggel.

A közelmúltban napi gyakorisággal szerepelt a híradásokban *Abházia és Dél-Oszétia*. 2008 nyarára rendkívül feszültté vált a viszony Grúzia és a kiválni szándékozó Dél-Oszétia között, amely 1992 óta gyakorlatilag függetlenítette magát Tbiliszitől, Oroszország tevőleges támogatásával. Hasonló módon a kilencvenes évek elejétől a grúz központi kormányzat nem tudja érvényesíteni fennhatóságát Abházia vonatkozásában sem. Jellemző adat, hogy a két szeparatista terület polgárainak döntő többsége 2008 előtt már rendelkezett orosz útlevelemmel. A harmadik függetlenedni vágyó körzetet, Adzsáriát sikerült Tbiliszinek pacifikálnia (részben azért, mert nem határos Oroszországgal).

A dél-oszét fővárosból a gyerekek egy részét Oroszországba (pontosabban az orosz-grúz határ túloldalán elterülő Észak-Oszétiába) evakuálták 2008 augusztusának első napjaiban. Kölcsönös provokációk után augusztus 7-éről 8-ára virradóra – a pekingi olimpiai játékok megnyitására koncentrá-

ló közfigyelmet kihasználva – Grúzia fegyveres támadást indított saját fennhatóságának visszaállítása érdekében (figyelmen kívül hagyva például az Egyesült Államok türelemre intő figyelmeztetéseit). Megkezdődött a később ötnaposnak nevezett fegyveres konfliktus, amelynek során Oroszország *tevőlegesen beavatkozott* és súlyos vereséget mért Grúziára. Ráadásul – kihasználva az alkalmat – második frontot is nyitott Grúzia ellen, amennyiben Abházia vitatott területeiről is kiszorította a grúz erőket. Az abházok maguk is bekapcsolódtak a fegyveres küzdelembe.

Az Oroszországi Föderáció azonban nem elégedett meg a katonai győzelemmel. Az orosz parlament, az Állami Duma javasolta a két térség függetlenségének *elismerését*, a fiatal elnök, Medvegyev pedig eleget tett a felkérésnek: Moszkva hivatalosan elismerte független államnak az Abház és a Dél-Oszét Köztársaságot. Egyidejűleg pedig felhívta a nemzetközi közösséget, hogy kövesse az orosz példát, de mint az várható volt, a felhívás gyakorlatilag nem talált követőkre (igaz, Nikaragua és az önálló államisággal nem is rendelkező Dnyesztermelléki Köztársaság napokon belül eleget tett a moszkvai felkérésnek, illetve 2009 szeptemberében a moszkvai látogatáson tartózkodó venezuelai elnök is bejelentette, hogy országa elismeri a két új „államot”).

Oroszország tehát „méltó” választ adott Koszovó nemzetközi elismerésére, amelyet a végsőkig makacsul ellenezett. Most kész helyzet elé állította a nemzetközi közösséget, elismerve két jelentéktelen súlyú közösséget, ezzel közvetve megnehezítette Grúzia remélt integrációját a NATO-ba és az Európai Unióba. Mindazonáltal ez a válasz könnyen öngólnak bizonyulhat: nehezebb lesz például a *szeparatista törekvéseket* kezelni Csecsenföldön, ahol a hamu alatt izzik a parázs, bármikor számítani lehet a fegyveres ellenállás kiújulására, felélénkülésére, terrorista akciókra. A második csecsen háború, amelynek intenzív szakasza 1999 és 2003 között zajlott, tulajdonképpen még mindig folytatódik. Nehezebb lesz annak is elejét venni, hogy Észak-Oszétia adott esetben kövesse a déli testvér példáját, és az önálló államiság útjára lépve teremtse meg a távlati egyesülés lehetőségét. Ugyanakkor Oroszország el is játszotta a Koszovó kapcsán kialakított állásfoglalásának – a függetlenség mindenáron való elodázásának – *hitelességét*.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a dezintegráció folytatódik. És akkor még nem szóltunk a többi potenciális szeparatista törekvéstről. Példaként a szintén mesterséges államalakulatot, *Irakot* említem, amely felbomolhat egy síita, egy szunnita és egy kurd többségű zónára (különösen, ha az amerikaiak kivonulnak). Ha pedig ez bekövetkezik, újra előtérbe kerül a kurd kérdés globális rendezése, hiszen az öt ország területén élő több mint

húszmilliós népcsoport tulajdonképpen joggal igényli az önálló állam megalapításának lehetőségét.

Földrészünkön egyébként más problémás térségek is vannak, nem csak a Kaukázus vidéke. Spanyolországban a baszkok és katalánok kívánnak maguknak a jelenleginél több közösségi jogot, nagyobb autonómiát, illetve szélsőséges esetben függetlenséget. Nem került véglegesen nyugvópontra az észak-írországi helyzet sem. Egyébként Nagy-Britanniában éppen az elmúlt években bővítették a helyi parlamentek jogkörét Wales-ben és Skóciában. Olaszországban jelentős politikai erőt képvisel a gazdagabb északi területek elszakadását követelő politikai mozgalom, az Északi Liga. A legutóbbi időben vált ismét aktuálissá a belgiumi flamand illetve vallon térségek összetartozásának vagy inkább szétválásának kérdése. Nem lehet teljesen kizárni tehát az esetleges dezintegrációs változásokat kontinensünkön sem.

Ami a világ más térségeiben sem kizárt. A példa kedvéért említem, hogy a múlt század kilencvenes éveiben a kanadai francia nyelvű tartomány, Quebec függetlenedéséről, a Kanadából való kiválásról kiírt népszavazás hajszál híján eredményes volt. Másik példa a világ másik végéről: 1999-ben Indonéziából – súlyos fegyveres konfliktus végén – kivált és 2002-ben független államként elismerést nyert az egymillió lakosú Kelet-Timor.

Ha már Indonéziánál tartunk, az ország ellenkező, nyugati végén, Szumátra szigetén egy másik tartomány, a korábban szinte ismeretlen Aceh is erős függetlenedési szándékot mutat. A terrorizmustól is fenyegetett központi kormány egyelőre ellenáll ennek a törekvésnek, de ki tudja, meddig. (Sri Lanka, a volt Ceylon példája persze azt mutatja, hogy nem minden szeparatista törekvés jár eredménnyel: az évtizedes fegyveres függetlenségi harcot folytató tamil lázadók éppen 2009 nyarán tették le a fegyvert.)

A „nyugtalan” térségek áttekintésének keretében szót kell ejtenünk a *Kínai Népköztársaságról* is. Mindenekelőtt Tibet kapcsán, hiszen az 1959-ben többé-kevésbé pacifikált sajátos képződmény, a lámaság 2008-ban ismét a világlapok első oldalain szerepelt. Ki tudja, hányadszor, Tibetben ismét lázadás tört ki a kínai befolyás erősödése, a „gyarmatosítás” ellen, a nagyobb, tényleges autonómiáért. Az 1959 óta emigrációban élő Dalai Láma többször megerősítette ugyan hivatalos álláspontját, miszerint nincs szó Tibet függetlenedéséről, de a pekingi vezetők mégis a szeparatizmus szításával vádolják. Mindenesetre a pekingi olimpiára bizony árnyékot vetettek a sok tucatnyi halálos áldozatot követelő tibeti események.

Még csak megnyugvóban voltak a (kínai) kedélyek Tibet kapcsán, amikor – már 2009-ben – a Kelet-Tadzsikisztánként is ismert Hszincsiang-Ujgur autonóm területen törtek ki hasonlóan véres zavargások az ujgur kisebbség és a han nemzetséghez tartozó kínaiak között. A muzulmán vallást gyakorló mintegy hatmilliónyi ujgur lakosság etnikai eredetű – vélt vagy valós – sérelmei itt is vallási köntösben jelentkeztek.

A Kínai Népköztársaság esetében aligha kell aggódnunk amiatt, hogy a pekingi vezetés nem tud megbírkózni az etnikai-vallási kihívásokkal, ráadásul Makaó vagy Hongkong gyakorlatilag zavartalan beilleszkedése a kínai társadalomba éppen a dezintegráció ellenében ható integrálódási folyamat erejét jellemzi, de azért figyelemre méltóak a többmilliók kisebbségek újra és újra felszínre törő lázongásai.

Az országhatárokat tekintve már igazán megállapodottnak tekinthető Dél-Amerikában szintén található példát a *dezintegrációs, szeparatista törekvések* megélénkülésére. Az utóbbi időben Bolívia szolgált ilyen példát. Az ország kilenc tartományából a négy leggazdagabb, keleti, síkvidéki tartomány (amelyek a földgázlelőhelyek döntő hányadával rendelkeznek) függetlenedési szándékkal „népszavazást” tartott. Nem tetszik nekik ugyanis, hogy az ország elmaradottabb, hegyvidéki tartományainak fejlesztését lényegében ők finanszírozzák. Ez a kihívás (amely emlékeztet a gazdag észak-olasz tartományok elszakadási, függetlenedési törekvéseire) komoly próbatétel az egyébként népszerű, indián származású Evo Morales elnök számára.

Már szinte említeni sem érdemes az olyan „klasszikus” dezintegrációs törekvéseket, mint az *Észak-ciprusi Köztársaság* esete, amelyet egyedül Törökország ismert el 1974-ben (most is török csapatok állomásoznak a területén). A sajátos helyzet vezetett el ahhoz a kivételes elbíráláshoz, hogy Ciprus ugyan 2004 óta az Európai Unió tagja (2004 óta), de igazából csak a görög rész integrálódott, a török terület kívül maradt az Unión.

Regionális jelentőségű, de a világpolitikát is befolyásolja a volt brit gyarmat, India példája, amelynek területén 1947-ben két független állam, India és Pakisztán kezdte meg küzdelmes létét. Aztán 1971-ben a Kelet-Pakisztánként ismert országrész (amelyet másfélezer kilométer választott el az ország nyugati részétől) Banglades néven önállósult.

Itt van egy másik földrésről Etiópia példája: a 85 milliós államból 1991-ben, 30 évnyi fegyveres függetlenségi harc után kivált az ötmillióos Eritrea, amely azóta is szuverén államként létezik.

A fekete földrész sok országát fenyegeti egyébként a dezintegráció veszélye, a sok más fenyegetés (éhínség, túlnépesedés, elsivatagosodás stb.) mellett. Szomália máris a „kudarcot vallott” országok közé sorolható, a központi kormány hatalma még a fővárosra is csak nappal terjed ki. Csád, Szudán az iszlám vallás terjedése miatt került a csőd szélére. Nigéria és több közép-afrikai ország „szenved” az ásványi kincsek bőségétől, mivel ez jótétemény helyett hatalmi harcok okozójává válik.

És Afganisztán? Úgy vélem, csak a javíthatatlan optimisták fogadnának nagyobb összegben arra, hogy az ország tartósan egyben tartható, a pastu, tadzsik, üzbég és még ki tudja hány nemzetiség centrifugális erejével szemben (a tálibok szervezetétől függetlenül is). És Pakisztán? És Kasmir (amiről nem is tudom, hogy országnak, tartománynak, övezetnek kell-e tekinteni, de azt tudom, hogy területén pillanatnyilag India, Pakisztán és Kína „osztózik”)? És ki tudja, mit akar a kasmiri lakosság, mármint a békén kívül?

Szerencsére az érem másik oldalán az integráció körvonalai bontakoznak ki, legfőképpen Európában.

Mert hiszen *Montenegró* függetlenedési vágyának is egyik mozgató rugója az a lehetőség volt, hogy Szerbia ballasztjától megszabadulva gyorsabban közeledhet az Európai Unióhoz. Koszovó függetlensége is más hangsúlyt kap, ha a Nyugat-Balkán térsége integrálódik a nyugat-európai illetve transz-atlanti szervezetekbe. Egyre több állam csatlakozik a „schengeni” övezethez, amelynek fő jellegzetessége a határok funkcióinak gyökeres megváltozása, elválasztó jellegének megszűnése. Erős a vonzereje az euró-zónának, egyre több állam mond le saját valutájáról a közös pénz bevezetése fejében.

A kaukázusi vagy moldovai problémák megoldását is megkönnyítheti az Európai Unióhoz való közeledés vágya. Belarusz és Oroszország uniója pedig a valaha egybetartozott, de különvált tagországok esetleges újra-integrálódásának lehetőségét villantja fel.

Vagy gondoljunk bele a Kínai Népköztársaság és Tajvan kérdésébe. Egyrészt a nemzetközi közvélemény többsége elfogadja az „egy Kína” elvet, másrészt – a hivatalos kínai felfogás szerint – előbb-utóbb (akár évszázadnyi türelmes várakozás után) az egység gondolata utat tör magának.

Miként a *globalizáció* folyamatát sem lehet szabatosan értelmezni „ikertestvére”, a regionalizáció nélkül, az integráció és a dezintegráció tendenciáját is egyetlen nagy áramlat két összetevőjeként tekinthetjük.

A közeljövő majd megmutatja, mely tendenciák bizonyulnak erősebbnek. Minden jel szerint a két folyamat közül az integráció áll nyerésre, habár egy világkormánytól vagy az Európai Egyesült Államok eszméjének megvalósulásától még nagyon messze vagyunk. A dezintegrációs jelenségek viszont az esetek többségében destabilizáló hatással járnak, és ezért veszélyt jelentenek a nemzetközi biztonságra. Oda kell figyelni!

1. sz. táblázat

Az Egyesült Nemzetek Szervezete taglétszámának alakulása

1945-ben	52
1963-ben	114
2003-ban	191

2. sz. táblázat

Tagsági viszonyok, átfedések a NATO és az Európai Unió között

	1949	'52	'55	'57	'73	'81	'82	'86	'95	'99	2004	2006	2009
NATO	12	14	15	15	15	15	16	16	16	19	26	26	28
Európai NATO	10	12	13	13	13	13	14	14	14	17	24	24	26
EU (EK)				6	9	10	10	12	15	15	25	27	27
Közös				6	8	9	9	11	11	11	19	21	21

Megjegyzés: A táblázatból látható, hogy a 2004-ben majd 2006-ban bekövetkezett bővítések eredményeképpen a NATO és az EU tagjai közül 21 ország van benne mindkét szervezetben. Ez az európai NATO-szövetségeket tekintve 87,5%, az EU oldaláról pedig 77,7%. (A NATO-n belül – ebből a szempontból – célszerű külön kategóriaként kezelni az európai tagállamokat, hiszen a „kettős” tagság csak az ő esetükben értelmezhető. 2009-ben, Albánia és Horvátország NATO-tagságával a százalékos arány 80-ra romlott.)

3. sz. táblázat

Az európai parlamenti választások magyarországi eredménye

FIDESZ (együtt a Kereszténydemokrata Néppárttal)	14
Magyar Szocialista Párt	4
Jobbik	3
Magyar Demokrata Fórum	1 mandátum

Az Európai Parlament frakcióinak összetétele

<i>Képviselőcsoport</i>	<i>Szavazatok száma</i>
Európai Néppárt (Kereszténydemokraták)	265
Európai Szocialisták és Demokraták	184
Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért	84
Zöldek/Európai Szabad Szövetség	55
Európai Konzervatívok és Reformisták	55
Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal	35
Szabadság és Demokrácia Európája	32
Független képviselők	26
Összesen	736

A szavazatok száma a Miniszteri Tanácsban

Németország, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Királyság:	29
Spanyolország és Lengyelország:	27
Románia:	14
Hollandia:	13
Belgium, a Cseh Köztársaság, Görögország, Magyarország és Portugália:	12
Ausztria, Bulgária és Svédország:	10
Dánia, Írország, Litvánia, Szlovákia és Finnország:	7
Ciprus, Észtország, Lettország, Luxemburg és Szlovénia:	4
Málta:	3
Összesen	345

6. sz. táblázat

A G-20 csoport GDP-sorrendben (billió ill. milliárd dollárban):

Európai Unió összesen 14,71 (ebből Németország 2,81, Nagy-Britannia 2,14, Franciaország 2,05, Olaszország 1,79)

Egyesült Államok	13,84
Japán	4,30
Kanada	1,27 (ez a hét ország a G-7)
Kína	6,99
India	2,98
Oroszország	2,09
Brazília	1,86
Mexikó	1,35
Dél-Korea	1,20
Törökország	888
Indonézia	834
Ausztrália	761
Szaúd-Arábia	565
Argentína	524
Dél-Afrika	467 ⁴²

7. sz. táblázat

Adatok a BRIC csoportról:

<i>ország</i>	<i>lakosság millió fő</i>	<i>GDP 2008 milliárd dol- lár</i>	<i>növ. ütem % 1999-2008</i>	<i>GDP/fő 2007 (vásár- lóerő)</i>
Brazília	190	2000	3,3	6940
India	1100	3300	7,0	940
Kína	1300	7900	9,7	2480
Oroszország	143	2300	7,0	9075

Forrás: Metropol 2009. június 17.

⁴² Népszabadság, 2008. november 15.

Felhasznált irodalom:

Bognár Károly: A világrend változásának folyamata (1945-2006) – ZMNE Kiadó 2009

Bognár Károly, Hajma Lajos: A hidegháború magyar szemmel ((ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2001)

Brzezinski, Zbigniew: A nagy sakktábla (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999)

Dunay Pál, Gazdag Ferenc: A helsinki folyamat: az első húsz év (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995)

Együtt Európában – út a sikerhez (EU Kommunikációs Közalapítvány, 2003)

EU-csatlakozás 2004 (Külügyminisztérium, 2004)

Fischer Ferenc: A megosztott világ (Dialóg Campus Kiadó, 2001)

Gazdag Ferenc: Európai integrációs intézmények (Osiris, Budapest, 1999)

Herczegh Géza (szerk.): Nemzetközi jog (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989)

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról (Magyar Országgyűlés, 2002)

Huntington, Samuel: Civilizációk háborúja? (Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény, II. kötet, ZMNE, Budapest, 1999)

Jakus János, Kálló László: Terrortámadás az Egyesült Államok ellen (Új Honvédségi Szemle, 2002 július, augusztus és szeptember)

Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992)

Kennedy, Paul: Preparing for the Twenty-first Century (Fontana Press, 1994)

Kővári László, Nagy László: A nemzetközi terrorizmus moszkvai megítélése – a csecsen válság (Hadtudomány 2002/4. és 2003/1. szám)

Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatal NATO Tájékoztató Központ: NATO-elemzések, VII. évfolyam, 4., 5. és 6. szám

Nagy László: Európai biztonságpolitikai intézmények múltja és jelene (Hadtudomány, 2002/2. szám)

Nagy László: Egy új világrend felé – SVKI Védelmi Tanulmányok 55. szám, 2004

NATO Kézikönyv (HM Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, NATO Információs és Sajtóiroda, 2001)

Woodward, Bob: Bush háborúja (Bookmark kiadó, Budapest, 2003)

Folyóiratok (elsősorban a HVG)

Napilapok (elsősorban a Népszabadság)

www.magyarorszag.hu

www.eu2004.hu

Dr. Rácz Lajos nyá. ezredes

Adalékok a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatok történetéhez

A szerző, aki két időszakban is (1991-1995 és 2001-2005 között) a Magyar Köztársaság véderő, katonai és légügyi attaséjaként szolgált a Kínai Népköztársaságban, áttekinti a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatok történetét, azok 1950-es létesítésétől napjainkig, bemutatva funkcióinak kiteljesedését a politikai presztízs-szempontokra koncentrálnak képviselői (reprezentatív) funkcióktól a 21. századi új kihívásoknak megfelelő két- és többoldalú katonai kapcsolatok komplex menedzseléséig, érzékeltetve a katonadiplomácia emberi és szakmai oldalának összefüggését is. A tanulmány végén a magyar-kínai kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatok jelentőségéről és jövőbeni fejlesztések lehetőségeiről fogalmazza meg véleményét.

Ret. Colonel Lajos Rácz Ph.D.

Additions to the history of Hungarian – Chinese military diplomatic relations

The Author, who served two periods (1991 – 1995 and 2001 – 2005) as Defense, Military and Air Attaché of Republic of Hungary in People's Republic of China, reviews the history of Hungarian – Chinese military diplomatic relations from their establishment 1950 until nowadays. He presents the widening of its functions from the representative role concentrating on the aspects of political prestige to the complex management of bi- and multilateral military relations according to the challenges of the 21st century; he also shows the interconnectivity of the human and professional profile of military diplomacy. At the end of his study he phrases his opinion about the importance and future possibilities of improvement of Hungarian – Chinese bilateral military diplomatic relations.

A magyar-kínai diplomáciai kapcsolatok felvételének 60. évfordulója kapcsán rendezett eseménysorozat keretében az ELTE Konfuciusz Intézet, a Magyar-Kínai Baráti Társaság és az MTA Világgazdasági Kutatóintézete (VKI) 2009 októberében tudományos előadássorozattal vette ki részét a megemlékezésből. Ezen a rendezvényen nekem is volt alkalmam rövid áttekintést adni a kétoldalú kapcsolatok egy nem annyira előtérben álló területéről, a katonadiplomáciáról. A szervezőkhöz hasonlóan magam is úgy vélem, hogy a katonadiplomácia a magyar-kínai viszony nélkülözhetetlen része, és ezért helye van a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok felvételének évfordulóját méltató megemlékezések között. A felkérésnek azért is szívesen tettem eleget, mert személyesen is érintett vagyok, amennyiben volt szerencsém kétszer négy évig hivatalos kiküldetésben *a Magyar Köztársaság véderő, katonai és légügyi attaséjának szerepét betölteni pekingi nagykövetségünkön 1991-1995 és*

másodjára 2001-2005 között. Hazatérésem óta oktatásszervezéssel foglalkoztam, illetve magam is főiskolai, majd egyetemi oktatóként Kínakurzusokat tartottam 2009 szeptemberéig a Kodolányi János Főiskolán, ettől a tanévtől kezdve pedig a Zsigmond Király Főiskolán és a ZMNE-n, ahol főállásban dolgozom a Biztonság- és Védelempolitikai Intézetben.

Ma Magyarországon a modern Kína-kutatások egyik központja a VKI. Az intézet által biztosított lehetőséggel élve kapcsolódtam be a Miniszterelnöki Hivatal támogatásával folytatott stratégiai kína-kutatási programba, amelyben immár harmadik éve veszek részt. Mindezt „bemutatóképpen” csak azért ismertettem, hogy érzékeltessem, milyen egyre növekvő igény van a magyar társadalom különböző helyein a Kínával kapcsolatos ismeretek bővítésére, az ott szerzett tapasztalatok hasznosítására és átadására. Azt hiszem, hogy a személyes példám is alátámasztja, hogy ezek a tapasztalatok – szülessenek akár egy olyan speciális területen, mint a katonadiplomácia – széles körben hasznosíthatók.

Előzetesen még egy köszönetnyilvánítással tartozom, mégpedig a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatalának (MK KFH), amely lehetővé tette, hogy a múzeumában a magyar-kínai kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatokról fellelhető kiállítási anyagokba és dokumentumokba betekinthessek, azokból jegyzeteket készíthessek, sőt egyeseket az előadás (tanulmány) illusztrációjaként bemutathassak. Ezen kívül igyekeztem a fellelhető szakirodalomhoz hozzáférni, és a saját fényképgyűjteményemből is válogattam. Talán egyeseket meglep, hogy az interneten néhány kínai nyelvű cikket és dokumentumot is találtam a témához. Nem vagyok történész, ezért ezen a téren nem várható tőlem maximális szakszerűség, a kérdés amúgy is sokkal alaposabb feldolgozást igényel annál, mint ami egy folyóiratcikkbe befér. Ezért tartom magam a tanulmány címéhez: *nem történelmet írok, hanem adalékokat szolgáltatok a magyar-kínai katonadiplomácia történetéhez.*

Köztudott, hogy a diplomácia alapelve a kölcsönösség, tehát nem egyoldalú magyar ügyről van szó, jelen esetben a kétoldalú kapcsolatoknak nemcsak a magyar katonadiplomata és az itthoni irányító szervek tevékenysége képezi részét, hanem például a kínai katonadiplomata magyarországi tevékenysége is. Erről azonban – a kezdeteket kivéve – nem tudok részletesen beszámolni, de jelzem, hogy véleményem szerint ennek a kérdésnek a történelmi kutatása és ismertetése (akár magyar, akár kínai dokumentumok, vagy mindkettő alapján) Magyarországon minden bizonnyal figyelmes, érdeklődő és szakértő közönségre talál.

Magától értetődően az 1991 utáni fejleményekről rendelkezem elsősorban részletes (és személyes tapasztalatokkal is kiegészíthető) ismeretekkel, ezért ez az időszak nagyobb hangsúllyal szerepel minden szóbeli beszámolómban. Mindenesetre igyekszem a rendelkezésre álló szűk terjedelmi keretek között átfogóan áttekinteni a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatok történetét azok 1950-es létesítésétől napjainkig. Veszem magamnak a bátorságot, és – nyugdíjas katonaként megtehetem – összegzésként véleményt fogalmazok meg a magyar-kínai kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatok jelentőségéről és jövőbeni fejlesztésük lehetőségeiről.

Mivel örvendetes fejleményként a ZMNE-n is elkezdődött a szervezett kínai nyelvoktatás, a cikkben szereplő kínai tulajdonnevek és egy-két fontosabb kifejezés átiratát – az illendőség okán és a gyakorlás kedvéért – a szövegben (vagy lábjegyzetben) eredetiben is megadom, remélem a nyomdatechnika megbírkózik vele.

Az 1. számú képet az interneten találtam. 1950-ből származik, és a legendás Zhu De¹ marsallt mutatja, amint fogadja az első olyan csoportot, amelynek tagjait a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg képviselőiben külföldre küldik katonai attaséi beosztásba. A kép aláírása az interneten Zhu De marsallon kívül megnevezi a KNFH politikai főcsoportfőnök-helyettesét, a Csehszlovákiába, Bulgáriába és Lengyelországba küldendő attasékat, de a többiek kiléte homályban marad.

1. sz. kép

¹ 朱德

A képen 11 személy látható. Mivel a rendelkezésemre álló adatok szerint a felkészülő csoportból 1950 júliusától év végéig összesen 13 embert neveztek ki katonai attaséi beosztásba (szocialista és semleges országokba), nem biztos, hogy a Magyarországra kiküldött tiszt is köztük van, de valószínűleg igen, ugyanis a teljes névsor fennmaradt, és az általam megszerzett (letöltött) listán az ötödik helyen szerepel, Zhang Bingyu² akkor még valószínűleg alezredes, 1953-ban már ezredesként szerepel. Ő volt tehát a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatok „első fecskéje”. Egyidejűleg 13 attaséhelyettest is kijelöltek, közöttük Magyarországra Tan Zhu-t³ küldték ebbe a beosztásba.

Az első sorban balról a negyedik Yang Yazhong,⁴ a Csehszlovákiába kiküldött katonai attasé, akit 1955-ben áthelyeztek Budapestre. Ő a jelöltséget és a felkészülést megelőzően a 138. hadosztály parancsnoka volt.

Egy kínai internetes hozzászóló szerint a képen látható a katonai felderítés egykori főnökhelyettese, Liu Zhijian⁵ is (elől balról a második, Zhu De mellett), ami arra utalhat, hogy az attasékat nem csak képviselői, hanem információszerzési, tájékoztatói és tájékoztatói feladatokkal küldik ki. Nincs ebben semmi rendkívüli. A fiatal kínai államnak égetően szüksége volt a külföldi tapasztalatokra, a nemzetközi helyzet ismeretére. Egyébként mint az köztudott, a katonai attasék napi tevékenységének irányítását a legtöbb országban még ma is intézményesen a katonai felderítő szolgálatok (hivatalok) látják el. Ez – bizonyos határok között – még a fogadó államnak is érdeke, hiszen ő is akar sugározni valamilyen képet magáról, befolyásolni szeretné a partnerország döntéshozóit, elvárja a katonai attasétól, hogy informálja megbízóit az országban kialakult helyzetről, a fogadó fél elvárásairól, szándékairól, helyzetértelmezéséről. Például 1956 november 3-án Kovács István altábornagy, magyar vezérkari főnök Yang katonai attasé tudomására hozta a szovjet csapatok helyzetéről szóló legfrissebb jelentéseket, és kérte az attasét, hogy „a fent elmondottakat jelentse az illetékes kínai katonai szerveknek”, valamint kifejezte reményét, hogy „a szovjet hadsereg kivonulásának kérdésében támogatják Magyarországot.”⁶

Az 1950-ben létrehozott katonai attasészolgálatnak a kínai vezetés nagy jelentőséget tulajdonított. A jelöltek kivétel nélkül a Japán-ellenes

² 张秉玉

³ 谭竹

⁴ 杨亚中

⁵ 刘志坚

⁶ Vámos (2008), 225.o.

felszabadító harcok és a polgárháború tapasztalt veteránjai közül válogatták ki. Először Pekingbe küldték őket egy gyors kiképzésre, ahol szakmai tárgyakat, politikát, idegen nyelveket, diplomáciai protokollt, azon belül a késsel-villával történő kulturált étkezést, a nyakkendő és az öltöny viselését stb. tanulták. El lehet képzelni, hogy a frontot megjárt, harcedzett katonáknak milyen nehézségeket jelentett ennek a teljesen új tudománynak az elsajátítása, ami lényegében azt jelentette, hogy – a kínai mondást idézve – „az ellenség állásainak rohammal való bevétele”⁷ helyett el kellett sajátítani a „túljárni a másik eszén egy kupa bor mellett”⁸ tudományát. Egyébként protokoll-kiképzésben részesítették az attasé-feleségeket is, akiknek meg kellett tanulniuk a combközépig felsliccalt, mandzsu eredetű (de kínai népviseletnek számító) hosszú szoknya, a *qipao* viselését, leckéket vettek társastáncból (miközben el kellett tűrniük, hogy a kínai népi hagyományoktól eltérően vadidegen férfiak átkarolják a derekukat), és hozzá kellett szokniuk ahhoz, hogy *madam*-nak (kínaiul *furen*⁹-nek) szólítják őket. A felkészülő csoportot többször meglátogatta Zhu De marsall, Zhou Enlai¹⁰ miniszterelnök és külügyminiszter, Deng Yingzhao¹¹ asszony (Zhou Enlai felesége), Li Kenong¹² altábornagy (1955-től vezérezredes), a Központi Katonai Bizottság felderítő osztályvezetője és mások.¹³

Milyen feladatok végrehajtására készítették fel az attasékat? Itt álljunk is meg egy pillanatra, és tekintsük át a katonai attasék feladatait, amelyek – a szakmai sajátosságok figyelembe vételével – lényegében megegyeznek az 1961-es bécsi szerződésben a diplomátákra nézve megfogalmazott általános elvárásokkal. Persze 1950-ben még nem létezett az 1961. évi bécsi konferencia záróokmánya, és az ehhez kapcsolódó „*Bécsi szerződés a diplomáciai kapcsolatokról*”, de érvényes volt az 1815. évi bécsi kongresszus szabályzata, az 1818. november 21-én Aachen-ben készült jegyzőkönyv, és létezett az – országcsoportonként eltérően értelmezett – *nemzetközi diplomáciai szokásjog*. 1961-ben Bécsben éppen azt kellett rögzíteni, hogy az alapelvek a különböző társadalmi rendszerű, eltérő ideológiát valló államok közötti kapcsolatokban is érvényesek. Az akkori szocialista országok között a probléma ebben az értelmezésben

⁷ 冲锋陷阵 (chongfeng xianzhen)

⁸ 折冲樽俎 (zhechong zunzu)

⁹ 夫人

¹⁰ 周恩来

¹¹ 邓颖超

¹² 李克农

¹³ www.bjd.com.cn

természetesen fel sem merült, ők új típusú, „szocialista” (internacionalista) diplomáciát, a „szovjet iskolát” követték.

Tehát a feladatok:

1. Képviselés (reprezentáció)
2. Érdekvédelem
3. Tárgyalás
4. Tájékozódás és tájékoztatás
5. Kapcsolatfejlesztés a kölcsönös előnyök jegyében

A kínai katonadiplomácia az attaséhivatalok létesítésekor nem ragaszkodott a kölcsönösséghez abban az értelemben, hogy – az előbb említett presztízs-szemponatok szem előtt tartásával – akkor is szívesen küldött katonai képviselőt egy kisebb országba, ha a partner anyagi vagy egyéb megfontolásból (például várható nyelvi beilleszkedési nehézségek) még nem állt készen saját képviselőjének Kínába küldésére.

A kétoldalú katonadiplomáciai képviselés kölcsönössé válásának kezdete – magyar szempontból – 1956. Ekkor foglalta el állomáshelyét hazánk első pekingi katonai attaséja, Solt Lajos ezredes, aki ezt megelőzően Bukarestben volt ugyanilyen beosztásban. 1956-ban vagyunk tehát, a magyar forradalom és a szuezi válság előtt, a hidegháború egyik kulcsfontosságú évében, amikor még elevenen él a csak három éve nem is befejeződött, hanem fegyverszünettel felfüggesztett koreai háború emléke. Kína a nyugati nagyhatalmaktól diplomáciai elszigeteltségben csak saját magára és a Szovjetunióra (meg az ún. „szocialista táborra”) számíthat, az ENSZ-ben Tajvan foglalja el a Kínának biztosított helyet. Nyilvánvaló, hogy ebben a helyzetben Kína számára a katonadiplomáciai kapcsolatok bővítése önmagában elsősorban politikai jelentőséggel bír, szimbolikus érvényű, a külvilágnak szóló jelzés. A fő feladat ekkor – a kínai és a magyar katonadiplomácia számára is – a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítése, mennyiségi bővítése, a képviselés, a reprezentáció.

Ahogy Kína számára presztízsnövelő volt, hogy Európában megteremthette, illetve növelhette „katonai jelenlétét”, Magyarország számára ugyanígy presztízsnövelő, hogy a Szovjetunió után egy újabb nagyhatalom – úgymond – „katonai partnere” (ha nem is szövetségese). Ezen kívül, a sztálini személyi kultuszt elítélő SZKP-határozatot követően a magyar-szovjet politikai, pártközi kapcsolatok bonyolultabbá váltak, és – mint azt 1956 is példázta – adott esetben hazánknak ezért is jól jöhetett volna egy szorosabb, a szovjet viszony kötöttségeit esetleg ellensúlyozó kapcsolat a szintén szocialista, és szintén nagyhatalom Kínával (a koreai

háború óta ugyanis Kína nagyhatalmi státusa nem volt kétséges). Ebben a helyzetben tehát hazánknak is érdeke volt, hogy „közel a tűzhöz”, Pekingben rendelkezzen olyan katonai képviselővel, akit innen, Budapestről irányíthatnak, szabhatnak neki közvetlenül feladatot.

Ezen feladatok közül – mint láttuk – magyar oldalon kezdetben a (politikai) képviseleti, reprezentatív funkciók álltak előtérben. Érdekvédelemről kevésbé lehetett szó (hiszen Kínában nem tartózkodtak magyar katonaszemélyek), érdemi tárgyalásokra – az akkori túlcentralizált pártirányítás körülményei között – ezen a szinten nem nagyon volt felhatalmazás, a tájékoztatást és tájékozódást magyar részről minden bizonnyal akadályozta a nyelvismeret hiánya, illetve a kapcsolattartási lehetőségek formalizáltsága és mindkét társadalom zártsága, a kapcsolatfejlesztés kezdeti feltételei pedig még kialakulatlanok voltak. Ezt a véleményemet talán jól illusztrálja az a tevékenység, amit a katonai attasék az 1956-os magyar forradalom alatt végeztek.

Mint láttuk, *Kína előbb akkreditált katonai attasét Magyarországra, mint mi Kínába*. Az 1956-os magyarországi események alatt az itteni kínai attasé már érdemi munkát végzett, a nagykövetség szervezetébe jól beilleszkedve, a válsághelyzetnek megfelelően a nagykövet és a kiküldő szerv tájékoztatását állítva tevékenységének középpontjába. Ez tűnik ki a kínai külügyi iratokból, amelyeknek feldolgozását Vámos Péter végezte el és publikálta nemrég megjelent *Kína mellettünk?* című könyvében. Az iratokból kitűnik, hogy Yang Yazhong, a kínai katonai attasé egyebek között október 30-án „meglátogatta a magyar Honvédelmi Minisztérium külügyi osztályának helyettes vezetőjét”, november 3-án találkozott és beszélgetést folytatott Kovács István altábornaggyal, a Magyar Honvédség vezérkari főnökével, és ezekről az eseményekről – valamint az ott elhangzott véleményekről – a nagykövetség csatornáin különjelentéseket terjesztett fel a Külügyminisztériumnak, a Központi Katonai Bizottság Hírszerzési Osztályának és a Pártközpontnak. A címzettek között nem szerepel a kínai védelmi minisztérium, amit csak 1956-ban állítottak fel.

„Az 1956. évi munka összefoglalása” c. éves jelentésben a nagykövetség megállapítja, hogy „A különböző feladatokat ellátó egységek feltáró- és kutatómunkáját illetően is volt némi javulás, különösen a katonai attasé esetében. A magyar eseményeket követően aktív tevékenységet folytatott, alapvetően jól megragadta a magyar fegyveres erők múltjának fő vonatkozásait és jelenlegi állapotát.”¹⁴

¹⁴ Vámos (2008), 337.o.

1956 a magyar történelem egyik kiemelkedő dátuma, és a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatokban is kiemelt fontosságú év. Mint említettem, ekkor küldték ki Pekingbe az első magyar katonai attasét. *A kétoldalú viszony másik nagy jelentőségű eseménye a Honvéd Együttes kínai vendégszereplése volt.* A fennmaradt szöveges, hang- és képi dokumentumok megőrkítik a szeptember 6-i – a Petőfi-kör által szervezett – búcsú-bemutatót, amelynek keretében a Nemzeti Múzeum lépcsőin többszáz ezres tömeg előtt elénekelték a Nemzeti Dalt (egyébként a rendezvény egybeesett a nándorfehérvári csata 500. évfordulójával is). Ortutay Gyula, a Hazafias Népfront képviselőjében beszédében így fogalmazott: *„Barátokat búcsúztatunk, barátokat, akik a szívünkhöz nőttek, akiket szeretünk. Sok szóra nincs szükség. Elindulnak, hogy elvigyék Ázsia legnagyobb népének a magyar nép pergő ritmusú dalait, táncait, népi művészetét. Jó utat, sok sikert kívánunk.”*¹⁵

Sikerekben nem is volt hiány. *„A megérkezés minden képzeletet felülmúlt. Legendás fogadtatás, virágessóval. Az együttes is kitett persze magáért. Színes-változatos műsorában a látványos néptáncok, katonakoreográfiák, harsány indulók és kínai gesztus-számok mellett helyet kaptak az európai értékek, Palestrina, Lassus dalai, Bartók és Kodály kórusművei s a legszebb operakórusok.*

*A nagy utazás*¹⁶ *méltán nevezhető sikerturnénak: 12 város, 104 előadás, több, mint 300 ezer néző – akár a Guinness-rekordok könyvébe is bekerülhetett volna. Ám e vendégszereplés-sorozat mégis másként vonult be az együttes történetébe.”*¹⁷

Nemcsak a művészi teljesítmény elismerése, hanem a magyar forradalom kitörésének híre és a következmények miatti aggodás is visszatükröződött abban, hogy az együttest – amely október 29-én Nemzeti Bizottságot alakított – meglátogatta Zhu De marsall, Peng Dehuai¹⁸ honvédelmi miniszter, Liu Shaoqi¹⁹ alelnök és Zhou Enlai miniszterelnök. Érdekes, hogy a dokumentumokban sehol sem látni a nyomát annak, hogy a magyar katonai attasé – aki akkor már bizonyára az állomáshelyén volt, hiszen azt nehezen tudom elképzelni, hogy a forradalom alatt vagy közvetlenül utána érkezett volna Pekingbe – személyesen részt vett volna a turné szervezésében, lebonyolításában, a hozzá kapcsolódó rendezvényeken vagy bármelyik tárgyaláson, megbeszélésen. Véleményem

¹⁵ Mészöly Gábor (szerk.): *50 év* (Zrínyi, 1999), 24.o.

¹⁶ amely csaknem három hónapig tartott

¹⁷ Mészöly (2009), 25-26.o.

¹⁸ 彭德怀

¹⁹ 刘少奇

szerint ez nem csak az események miatti zavarodottságot, hanem azt is tükrözi, hogy a katonai kapcsolatok kezelése, irányítása akkor még magyar oldalon is a legfelső pártvezetés kizárólagos politikai kontrollja alatt zajlott, a katonai-szakmai szempontok teljes mellőzésével.

A Budapesten szolgáló kínai katonai attasé azonban továbbra is aktívan vehette ki részét a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséből. Így például részt vett Zhou Enlai miniszterelnök 1957-es, akkor titokban tartott magyarországi látogatásának lebonyolításában, és ott volt a Kádár Jánossal folytatott megbeszéléseken is. Ugyancsak tevékeny szerepet játszott Nie Rongzhen²⁰ marsall, (a kínai nukleáris fegyverprogram irányítója) 1957-es magyarországi látogatásának munka- és protokoll-eseményeiben.

Ismereteim szerint 1957. augusztus 1-jén nevezték ki Hu Binfu²¹ ezredest budapesti katonai attasénak, Yang ezredes tehát hét év külszolgálat után került haza. Ő egyébként utána figyelemre méltó karriert futott be, kelet-európai tapasztalatai miatt több HM-szervnél is foglalkoztatták nemzetközi szakértőként, végül a kínai rakéta-program menedzselésében kapott jelentős szerepet, és az elért sikerek elismeréseként számos kitüntetésben részesült. Fia ma is a kínai űrprogram egyik irányítója, aki a kínai sajtóban megjelent interjúkban, visszaemlékezésekben többször kitért édesapja magyarországi küldetésének részleteire.

A forradalom után az új magyar vezetés aligha tudta, hogy kiben bízhat meg, és kiben nem, de azt is el kell ismerni, hogy teljesen új helyzet volt, amire az elsőként kiutaztatott attasét nem készíthették fel. Az új attasé felkészítése viszont időt vett igénybe. Ezek a szempontok együttesen magyarázhatják, hogy Solt Lajos ezredest 1958-ban Masszi Ferenc alezredes váltotta fel, aki 1961-ig töltötte be a hivatalát (1961 hivatalosan a kádári konszolidáció éve). A következő attasé, Piszker Tibor ezredes 1962-től 1964-ig dolgozott Pekingben. Az ő utóda, Schneкта Péter ezredes, aki 1964 és 1968 között volt hazánk katonai attaséja kínai nagykövetségünkön.

*A 2. számú fényképen egy fontos diplomáciai mozzanat látható: a távozó attasé hivatalos búcsúztatása és az érkező új attasé azzal egy időben történő fogadása.*²² A katonai attaséhivatalok létesítéséhez, a katonai attasék kiküldéséhez (ugyanúgy, mint a nagykövetségek, nagykövetek esetében) a fogadó ország előzetes beleegyezése, *agrémant*-ja szükséges. A

²⁰ 聂荣臻

²¹ 胡彬甫

²² A képet az MK KFH bocsátotta rendelkezésemre.

kiküldöttet ugyanis a hatáskörébe tartozó képviseleti és egyéb feladatok ellátására vonatkozó megbízatással kell ellátni, amely természetesen csak akkor lesz érvényes, ha ehhez a másik fél is hozzájárul. A hozzájárulást, másképp működési engedélyt, már a megbízatás átadása előtt szükséges megszerezni, a működési feltételek (köztük a rendkívül fontos kiváltságok, mentességek, könnyítések, de mindenekelőtt a hivatalos kapcsolattartás lehetősége) ugyanis csak a fogadó ország együttműködésének megnyerésével biztosíthatóak. A hivatal létesítéséhez a hozzájárulást általában a fogadó ország külügyminisztériuma, az attasé kiküldéséhez viszont a védelmi minisztérium adja meg. Az *akkreditáció* (hitelesítés, elfogadás, a megbízatás megerősítése) a védelmi miniszternél (vagy képviselőjénél), esetenként a fegyveres erők vezérkari főnökénél vagy képviselőjükénél (helyettesükénél) és/vagy a haderőnemi főnököknél teendő bemutatkozó látogatással valósul meg (egyres országokban a külföldi katonai attasékat „kezelő” szerv a katonai felderítő csoportfőnökség).

Piszker Tibor ezredes búcsúlátogatása, Schnekta Péter ezredes bemutatkozó látogatása a Kínai Néphadsereg vezérkari főnökének helyettesénél.
1964.

2. sz. kép

Az a tény, hogy magyar-kínai viszonylatban az agrément megszerzése és az akkreditálás „szentesítése” minden esetben gyorsan, zökkenőmentesen zajlott le, mutatja, hogy a kétoldalú katonai kapcsolatokban a kölcsönös bizalom sohasem süllyedt a folyamatos fenntartásukhoz szükséges szint alá.

Ez a bizalom a történelem számos próbáját kiállta. Az 1960-as évek elejétől kezdve megromlott a szovjet-kínai viszony, ami a Pekingbe akkreditált magyar diplomaták tevékenységét is bonyolultabb feltételek közé helyezte. 1962 a kubai rakétaválság éve, 1964-ben pedig Kína is végrehajtotta első nukleáris robbantását. Nyilvánvaló, hogy a magyar katonadiplomata feladatai, a pusztán politikai reprezentációs funkciók mellett, kibővültek a tájékozódás és a tájékoztatás köteleivel is. Az attasé talán legfontosabb feladatköre, hogy állomáshelyén *a nagykövet katonai tanácsadója szerepének betöltése*. Igaz, hogy a katonai attasé nem a külügyminisztérium, hanem a védelmi minisztérium kiküldöttje, és önálló hivatala van, de mégis a nagykövetség szervezetébe integráltan végzi munkáját, a nagykövet politikai útmutatása szerint.

Az integrált képviselet zökkenőmentes működése szempontjából elengedhetetlen, hogy a nagykövet és a katonai attasé közötti együttműködés jó legyen. Az attasé a nagykövetnek nemcsak katonai tanácsadója, hanem segítője is mindazon ügyekben, amelyekben az ő szaktudására, biztonságpolitikai és katonai ismereteire, illetve a rendelkezésére álló emberi és tárgyi erőforrásokra, kapcsolatokra, összeköttetésekre stb. van szükség.

Ezeket a feladatokat a későbbiekben a következő személyek látták el:

Erasimus Miklós alezredes 1969-1972,
Kalmár Tamás ezredes 1972-1976,
Pintér Lajos ezredes 1976-1980 és
Dr. Hajma Lajos alezredes 1980-1985.

Mint ismeretes, Magyarországon 1968-ban vezették be az „új gazdasági mechanizmust”, azaz a korlátozott piaci reformokat, és velük párhuzamosan társadalmi erjedés is beindult. Kínában viszont ekkor kezdődött a kulturális forradalom (tehát egy ellentétes folyamat), ami 1976-ig tartott. A 70-es évek második felétől a kétoldalú kapcsolatokban nagy szerepet kapott az átalakítások, gazdasági és társadalmi reformok magyarországi tapasztalatainak megosztása a kínai partnerekkel.

1985-től 1991-ig Varga Tibor ezredes töltötte be a katonai attasé tisztét Pekingben. Ez a hosszúra nyúlt kiküldetés egyben azzal a sajátossággal is bírt, hogy a szenioritás (a beosztásban eltöltött idő) alapján 1990-1991-ben hazánk képviselőjeként ő lett a Pekingi Katonai Attasétestület (*Beijing Military Attaché Corps*) doyen-je.

Az attasétestület legfontosabb embere, „feje”, vezetője, egyben azt egyszemélyben megtestesítő képviselője a doyen. A doyen általában a rangidős diplomata, vagyis az adott állomáshelyen legrégebben szolgálatot teljesítő véderő attasé, de – a helyi sajátosságoktól függően – akár az összekötő hivatal, akár az attasétestület bizonyos feltételekhez kötheti a kiválasztott személy jóváhagyását (például nyelvtudás, szakmai elismertség, politikai elfogadottság, önkéntesség).

Ha a doyen történetesen a saját országunk katonadiplomataja, akkor – arra az átmeneti időszakra – rendkívüli lehetőségek nyílhatnak meg a katonadiplomáciai és az egyéb (például hadigazdasági, külgazdasági) kapcsolatok fejlesztése előtt is. Doyen-i minőségben az attasé magasabb szinten és gyakrabban találkozhat a fogadó ország hatóságainak képviselőivel, vezető személyiségekkel, nagyobb ismertségre és ismeretségi körre tesz szert, amit – pozíciójával nem visszaélve – a kétoldalú kapcsolatok alakításában is hatékonyan kihasználhat.

A doyen általában a következő hatáskörökkel rendelkezik, illetve az alábbi feladatokat látja el:

- A Végrehajtó Bizottság²³ segítségével koordinálja az attasétestület tevékenységét;
- A Végrehajtó Bizottság tagjaival konzultálva kialakítja, megfogalmazza az attasétestületi hivatalos állásfoglalásokat;
- Személyesen képviseli a testületet a fogadó ország összekötő hivatala előtt;
- Az Összekötő Hivatallal és a Végrehajtó Bizottsággal közösen megtervezi az attasétestület éves (látogatási és egyéb) programjait a fogadó országban;
- Hivatalos (protokoll) rendezvényeken az attasétestület nevében szólal fel, nyilvánít véleményt, illetve mond beszédet;
- Kinevezheti, jelölheti, véleményezheti és jóváhagyásra az éves közgyűlés elé terjesztheti (az állomáshelyen érvényes attasétestületi szabályoktól függően) a Végrehajtó Bizottság új tisztségviselőit;
- Hivatali bemutatkozó látogatáson fogadja az állomáshelyre újonnan érkezett katonai attasékat az akkreditációjukat követő legrövidebb időn belül;
- Hivatali búcsúlátogatáson fogadja az állomáshelyről végleg távozó attasékat megbízatásuk lejártával;

²³ Az attasétestület választott ügyintéző szerve

– Az összekötő hivattal és a Végrehajtó Bizottsággal egyeztetve naprakészen tartja a katonai attasétestület tagjainak névsorát és elérhetőségi adatait, stb.

E feladat- és hatáskörök némelyike pusztán formalitásnak tűnhet, de nem az. Ha akár az összekötő hivatal, akár egyik-másik attasé figyelmen kívül hagyja bármelyiket, mert nem tulajdonít neki fontosságot, akkor váratlan diplomáciai következményekkel szembesülhet. A protokolláris funkcióknál természetesen sokkal fontosabb a doyen képviseleti tevékenysége, ami – rangjából, beosztásából és jogosítványából adódóan – nyomatékot adhat mindazoknak az ügyeknek, amelyekben az attasék közösen kívánnak fellépni a nemzetközi diplomáciai szintéren.

A doyen részéről mindez nagyfokú óvatosságot, emberi és politikai érzékenységet követel meg. El kell kerülnie, hogy egyes ravaszabb kollégák őt használják „faltörő kosként”, és a saját nemzeti vagy éppen egyéni, partikuláris érdekeik szolgálatában olyan fellépésre vegyék rá, ami nincs összhangban az egész attasétestület véleményével, illetve árthat a fogadó országgal fenntartott két- és többoldalú kapcsolatoknak. Ezért a doyennek nagyfokú bizalmat kell élveznie mind az attasétestületi tagok, mind pedig az összekötő hivatal részéről, aminek csak úgy tehet eleget, ha mindenkit meghallgat, sőt ösztönöz problémafelvetésre, tájékoztatásra és nem feltétlenül hivatalos intézkedéssel, de tapintatos véleménynyilvánítással, együttérzéssel, tanácsadással, a tapasztalatok összegzésével segítséget nyújt a problémák kezeléséhez, a feszültségek elsimításához. Mindeközben természetesen a saját küldő országa szempontjából is értékes kapcsolatépítési és információs-kommunikációs, tájékozódó és tájékoztató munkát végez.

El lehet mondani, hogy ennek a kényes feladatrendszernek – a kelet-európai rendszerváltások, a Szovjetunió és a Varsói Szerződés dezintegrálódása és a pekingi Tian Anmen-téri események utóhatásai által is bonyolított körülmények között – a magyar képviselő, Varga Tibor ezredes magas színvonalon eleget tett.

1991-ben érzékeny helyzetben vettem át elődömtől a „stafétabotot”, és kezdtem meg Pekingben – akkor még alezredesként – katonadiplomáciai pályafutásomat. Az 1989-es Tian Anmen-téri események után a nyugati országok (és akkor már Magyarországot is többé-kevésbé közéjük lehetett számítani) szankciókat léptettek életbe Kínával szemben. Bár a gazdasági szankciókat egy év múlva megszüntették, a katonai korlátozások érvényben maradtak, a diplomáciai légkör pedig továbbra is hűvös volt. A nyugati és a magyar katonadiplomataik például rendszerint tüntetőleg távol maradtak az

attasétestület részére meghirdetett protokolláris eseményekről. A „jeget” végül 1991 nyarán egy – az attaséfeleségek számára meghirdetett – játékonysági futóverseny törte meg, amelyen a meghívottak többsége részt vett. A bemutatkozó látogatásokat követően – amelyeken magas szinten fogadtak – én is rendszeresen látogattam a két- és többoldalú, valamint attasétestületi, hivatalos és munkajellegű, protokolláris és informális rendezvényeket, teljes lendülettel belevetettem magam a diplomáciai munkába, feladataim teljesítésébe.

Ezek a feladatok akkor már a bécsi szerződésben lefektetett funkciók teljes körére kiterjedtek. Nemcsak képviseltem, delegációs utazásokat, látogatásokat szerveztem és lebonyolításukban segédkeztem, tájékoztam és tájékoztattam, hanem érdekeket is védtem (egy magyar hallgató tanult a Kínai Katonaorvosi Egyetemen), tárgyaló delegációk tagjaként működtem közre, sőt egyes kérdésekben önálló felhatalmazással tárgyaltam, és a katonai kapcsolatok fejlesztése terén is munkálkodhattam, kezdeményezéseket, javaslatokat tehettem.

Természetesen nem csak szakmai tevékenységet folytattam és tapasztalatokat gyűjtöttem, hanem rengeteg személyes és családi élményben volt részem a kint tartózkodás négy éve alatt. Amint átestünk a megérkezést követő „kulturális sokkon”, majd a beilleszkedés és az alkalmazkodás átmeneti időszakán, az első év végére már kezdtük jól érezni magunkat, nem akartunk minden héten összecsomagolni és hazautazni, mert úgy éreztük, barátok között vagyunk, és az élet Kínában is elviselhető. Ha az idő engedte, rengeteget utaztunk, kirándultunk, munka közben és szabadidőben egyaránt ismerkedtünk a kínai mindennapokkal és az ünnepekkel. Megtanultunk kínaiul, ki-ki ahogy rákényszerült. Manapság ezt az alkalmazkodást a *kultúraközi kommunikáció menedzselése* és – az irányító szervezet oldaláról – a *nemzetközi humánerőforrás-gazdálkodás* jelzőkkel illetnék.

Bevallom, a *négy év elteltével, 1995-ben* – noha nagyon vágytunk már haza, hiszen addig évente csak egyszer, a szabadságos időszakban láthattuk otthon maradt szeretteinket – *nehéz szívvel hagytuk ott Kínát*, ahová annyi szép emlék kötött, mert akkor nem is sejtettük, hogy még egyszer lesz lehetőségünk oda visszatérni. Azt is bevallom, hogy a magyarországi gazdasági-társadalmi változások, de különösen az árak közvetlen megtapasztalása egyfajta *fordított kulturális sokk*, visszailleszkedési kihívás formájában hatott ránk. De sikerült ezen is túlesnünk, és beilleszkedni az itthoni mókuserékbe.

Attaséi teendőimet 1995-ben Dr. Török László ezredesnek adtam át, aki öt éven keresztül, 2000-ig töltötte be ezt a posztot. Erre az időre esik hazánk NATO-taggá válása, aminek biztonságpolitikai és katonai következményeit a kínai fél megértéssel fogadta, tudomásul véve, hogy minden ország maga választhatja meg, hogy mi módon, milyen szövetségi rendszerhez tartozva kíván a saját biztonságáról gondoskodni. NATO-tagságunk még talán növelte is értékünket a kínaiak szemében. Török ezredes az egyre szaporodó feladatok menedzselését példaértékűen megoldotta. 2000-ben, amikor hazatért, még egy ideig együtt dolgoztam vele, aztán újra külszolgálatba, ENSZ-megbízatásban az abháziai (grúziai) fegyverszüneti ellenőrző misszióba jelentkezett, és ott sajnos – tragikus körülmények között – hősi halált halt.

Pekingben Száraz György dandártábornok vette át az attaséhivatali teendőket. Őt viszont 2001-ben más, magasabb beosztásba helyezték – az ENSZ észak-afrikai (spanyol-szaharai) békefenntartó kontingensének lett a parancsnoka –, és így váratlanul ismét megnyílt előttem a lehetőség, hogy visszatérjek Kínába, most már ezredesként, és nem a korábbi katonai attaséi beosztásba, hanem „véderő, katonai és légügyi attasénak”. A különbség lényegtelennek tűnhet, de nem teljesen az: van konkrét szakmai tartalma, jelentése és jelentősége. Például az, hogy a két ország katonai kapcsolatai időközben még magasabb szintre emelkedtek, és ez a beosztás elnevezésében szimbolikus formában hivatalosan is kifejezésre jutott. Az új feladatkörben az attasé képviseleti megbízatása kibővült, mozgásteret, szakmai kapcsolattartási lehetőségei növekedtek. Ez a legátfogóbb és legmagasabb szintű katonai diplomata-beosztás.

A véderő-attasé az államközi kapcsolatoknak a védelmi szférát érintő minden ügyében illetékes, és eljárhat a fogadó ország katonai szervezetei, védelmi minisztériumi hivatalai, hadigazdasági és haditechnikai egyesülései, vállalatai, állami felügyelő és irányító hatóságai felé. A katonai attasétestületen belül a véderő attasék diplomáciai rangban mindig megelőzik a többi (haderőnemi) katonai attasét, rendfokozattól és az állomáshelyen való folyamatos szolgálatteljesítés időtartamától függetlenül.

Ebben az időben itthoni katonai karrierem csúcspontján voltam, és meglehetősen magas beosztást töltöttem be, mégis úgy éreztem, hogy ezt a lehetőséget nem hagyhatom ki, és szembe kell néznem azzal a kihívással, ami egy egyszemélyes véderő attaséhivatal vezetését jelenti a rohamosan modernizálódó, szüntelenül változó, egyre nagyobb nemzetközi jelentőséget nyerő Kínában.

A 21. századra a katonadiplomácia teljesen átalakult, és sok irányban terebélyesedve védelemdiplomáciává transzformálódott. Mi különbség van *katonadiplomácia* és *védelemdiplomácia* között?

A *katonadiplomácia* mint a védelemdiplomácia része elsősorban a fegyveres erők nemzetközi képviselőjét megvalósító azon feladatok intézményes ellátására szakosodott diplomáciai tevékenység, amely a fegyveres erők állományába tartozó (tehát meghatározott szakértelemmel rendelkező és sajátos függelmi viszonyoknak alávetett), diplomáciai státussal felruházott katonaszemélyek közreműködését igényli. A katonadiplomácia – ebből következően – a nemzetközi katonai kapcsolatok (az államok fegyveres erői közötti kapcsolatok), illetve általában a védelmi érdekek érvényesítésével összefüggő tevékenységek diplomáciai keretek közötti támogatásának intézményes formája, amely katonai és diplomáciai szakértelmet egyaránt igényel.

A *védelemdiplomácia* az államok átfogóan értelmezett védelmi érdekeinek képviselője és előmozdítása céljából folytatott diplomáciai tevékenység, amelynek irányultsága kiterjed – többek között –: a katonai bizalomerősítésre, a fegyverzetkorlátozási és leszerelési együttműködésre; a hadigazdasági kapcsolatokra, a fegyverzeti és hadianyagok kereskedelmére; a kettős célra felhasználható csúcstechnológiák nemzetközileg ellenőrzött és szabályozott forgalmára; a haditechnikai fejlesztésekre; a konfliktus-megelőzésre és a válságkezelésre, a béketámogatásra; a fegyveres erők közötti különféle együttműködő kapcsolatokra; a nemzetközi biztonságot veszélyeztető transznacionális jelenségek (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése; illegális fegyverkereskedelem stb.) elleni fellépés összehangolására; a katonai segítségnyújtásra; a katasztrófa-elhárításra és -megelőzésre, a mentésben való részvételre; a tapasztalatcserére, a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti információcserére stb. Nem egy-egy feladat precíz teljesítését várták tehát el az embertől, hanem egy többdimenziós feladat-komplexum hatékony menedzselését, a civil szervezetekkel, intézményekkel, munkatársakkal szoros együttműködésben. Nagyot téved az, aki azt hiszi, hogy a katonai attasé munkája csak „protokoll, koleszterol, alkohol”, azaz „jópofizás”, evészet és ivászat.

Megkönnyítette e szerteágazó feladatrendszer végrehajtását, hogy másodjára a beilleszkedés – a nyelvtudásnak, a helyismeretnek, a személyes kapcsolatoknak és a pozitív várakozásoknak köszönhetően – sokkal könnyebben és rövidebb idő alatt ment végbe, mint előző alkalommal. Rövidesen az attasétestület megbecsült tagja lettem, a kollégák bonyolultabb ügyekben szívesen kérték a véleményemet,

tanácsomat, és beválasztottak a doyen mellett működő Intéző Bizottságba. 2003-tól a Pekingi Attasék Szárazföldi Erő Klubjának elnökeként tevékenykedtem, és *2004-ben az a megtiszteltetés ért, hogy az attasétestületi doyen tisztségét ruházták rám, noha a kint töltött idő alapján nem én lettem volna a rangidős.*

A „nyilvános diplomácia” jegyében doyenként számos esetben kellett pohárköszöntőket mondanom, hivatalos rendezvényeken beszédet tartanom, sajtónyilatkozatokat adnom, és ilyenkor mindig ügyelni kellett arra, hogy a nemzeti érdekeket, a kétoldalú, magyar-kínai viszonylatban jelentkező célkitűzéseket és a nemzetközi közösséget reprezentáló katonai attasétestület álláspontját összehangoltan tudjam megjeleníteni. A kínai és az angol nyelvű sajtóban többször név szerint szerepeltem, és szerencsére utólag egyetlen alkalommal sem kellett magyarázkodnom, sem a kínai fél előtt, sem a hazai irányító szerveknél, sem pedig az attasé-kollégák körében.

Ami a magyar-kínai katonadiplomáciai kapcsolatokat illeti, azok új fejlődési szakaszba jutottak. Összességében – 1950-ig visszatekintve – el lehet mondani, hogy ezek a kapcsolatok hosszú múltra tekintenek vissza, és hagyományosan jónak mondhatók. A hazai rendszerváltást kísérő fenntartásokon a kínai fél túltette magát, és ma már egyértelműen hangoztatja, hogy tiszteletben tartja Magyarország választását saját biztonsága szavatolásának módjáról és kereteiről. Kínai részről a kölcsönösen előnyös kapcsolatok fenntartásának és fejlesztésének egyetlen politikai előfeltétele, hogy a tajvani kérdésben az „egy Kína” álláspontot támogassuk. NATO- és EU-tagságunk még növelte is tekintélyünket és értékünket, és vonzóbbá tette a kapcsolatépítést Kína számára.

A kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolattartás és a csereprogramok szervezése a nagykövetségek keretében működő véderő, katonai és légügyi attaséhivatalokon keresztül történik, magyar oldalon a politikai irányítás és tervezés a HM, a napi gyakorlati ügyek vitele az MK KFH vezetése alatt, a helyszínen a nagykövettel történő szoros egyeztetés mellett valósul meg.

A pekingi katonai attasékkal való kapcsolattartásra a kínai HM Külügyi Hivatala (FAO)²⁴ illetékes. A hivatallal jó együttműködést sikerült kialakítani, aminek feltételei azzal, hogy 2004-ben átvettem a Pekingi Katonai Attasétestület doyen-i tisztségét, tovább javultak. Mind a kétoldalú viszonylatban, mind a testületi szintű kapcsolattartásban pozitív irányú elmozdulás, nagyobb nyíltságra és az eddigiéknél tartalmasabb programok biztosítására irányuló igyekezet volt megfigyelhető az FAO részéről.

²⁴ Foreign Affairs Office, *guofangbu waishi bangongshi* (国防部外事办公室)

Az illendőség úgy diktálja, hogy megemlítsük mindazoknak az összekötő hivatali vezetőknek a nevét, akik beosztásukból adódóan a magyar-kínai kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatok menedzselésében kínai oldalon jelentős szakmai és politikai szerepet játszottak. Tehát:

潘振武 Pan Zhenwu (1963-1969)

柴成文 Chai Chengwen (?)

张彤 Zhang Tong (1983-1985)

宋文中 Song Wenzhong (1985-1990)

傅加平 Fu Jiaping (1990-)

沈启祥 Shen Qixiang (?)

罗斌 Luo Bin (1996-2000)

詹懋海 Zhan Maohai (2000-2003)

张邦栋 Zhang Bangdong (2003-2007)

钱利华 Qian Lihua (2007-)

2005-re a „bejártott szinten” folytatódtak a kétoldalú katonai csereprogramok, ami általában évente két-két magas szintű delegációs látogatást jelent (egy úgynevezett „jószoigálati” és egy szakmai). Szakmai vonalon katonaeegészségügyi, oktatási (nemzetvédelmi egyetemi), kiképzési (pl. békefenntartó-felkészítési) és más területeken alakult ki együttműködés, tapasztalatcsere. Rendszeressé váltak a magas szintű látogatások, tárgyalások, konzultációk. Szinte az összes magyar honvédelmi miniszter, vezérkarfőnök és helyettes, politikai államtitkár, katonai és politikai vezető járt Kínában.

Mit tartogat a jövő? A magyar-kínai kétoldalú katonai kapcsolatok számos területen kínálnak kölcsönösen előnyös lehetőségeket, pl. stratégiai eszmecsere, oktatási együttműködés, a haderőreform tapasztalatainak kicserélése, részvétel a hadiipari konverzióban, aknamentesítés, lőszermegsemmisítés, bezárt katonai létesítmények újrahasznosítása, leszerelő katonák átképzése civil területre, katonai környezetvédelmi technológiák és beruházások, katonai egészségügy, békefenntartók kiképzése, fegyverzetkorlátozás és leszerelés, nukleáris non-proliferáció, terrorizmus elleni információcsere stb. A konkrét együttműködési területeket, a magyar szempontból várható eredményeket és a kínai félnek felajánlható ösztönzőket a szakértőknek kell meghatározniuk. Az esetleges

kezdeményezésekhez jó alapot nyújtanak a hagyományosan szívélyes kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatok.

A katonai területen folytatott kooperációnak nyilván vannak politikai, gazdasági és egyéb kockázatai is, amik részben az eltérő társadalmi berendezkedésből, a földrajzi helyzetből, a stratégiai törekvések irányából, a nagyságrendi különbségekből és a szövetségi-partneri kapcsolatok elkülönüléseiből és átfedéseiből adódnak (miközben részben ezek a különbségek azok, amelyek egyik vagy másik fél részéről megalapozhatják az együttműködési igényt). Magyar részről figyelembe kell venni a szövetségi (elsősorban az amerikai, a NATO- és EU-tagállami) fenntartásokat, hangsúlyozva, hogy a kooperáció hozzájárulhat a bizalom erősítéséhez, a nemzetközi béketámogató feladatokban vállalt közös fellépés hatékonyságához. Más részről nem lenne célszerű észrevétlenül hagyni, ha a fenn hangoztatott szövetségi fenntartások csak az adott nemzeti hadiipari vállalatok „bújtott” előnybe kerülését szolgálnák. Természetesen maximálisan be kell tartani az uniós szabályokat és a viselkedési kódexet, miközben a nemzetközi szervezetek Kína-politikáját érintő döntéseket a magyar nemzeti érdekeknek megfelelően próbáljuk befolyásolni.

3. sz. kép

A magyar-kínai kétoldalú viszonyrendszerben az esetleges „takaréklángon” tartás nem annyira a veszélyek és kockázatok, mint inkább az *elmulasztott haszon* kategóriáiban jellemezhető.

Az élet nem áll meg. Mint a 3. számú (a kínai sajtóban megjelent) *képen látszik*, a pekingi nagykövetségünkön megrendezett katonai és társadalmi események továbbra is a fogadó ország és az attasétestület képviselőinek élénk érdeklődése mellett zajlanak. A magyar katonadiplomáták, utánam Várhegyi Tamás ezredes, 2008-tól (jelenleg is) Béres János ezredes tovább folytatják az elődök által megkezdett munkát. Kína katonai jelentőségét aligha kell bizonygatni. Az országban – és nemzetközi kapcsolatrendszerében – zajló gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális, katonai változások mértéke és gyorsasága megköveteli a folyamatos diplomáciai jelenlétet, a kétoldalú viszonyrendszer átfogó alakítását, az események szoros figyelemmel kísérését, a szünetmentes kommunikációt, a tájékozódást és tájékoztatást, az információáramlást.

A magyar-kínai diplomáciai kapcsolatok felvételének 60. évfordulója (és azon belül a katonadiplomáciai kapcsolatok 59 mozgalmas éve) kiváló alkalmat szolgáltat az állami, politikai és katonai vezetők közötti üzenetváltásokra, személyes találkozókra, társadalmi kapcsolatépítésre, visszaemlékezésekre, tudományos konferenciákra, kulturális rendezvényekre stb. Talán szerény mértékben, de ez a kis tanulmány is hozzájárulhat a politikai és gazdasági együttműködés fellendítésének támogatásához. Remélem, hogy a cikk – a korlátozott terjedelem ellenére is – képes volt érzékeltetni, hogy a *kelet-közép-európai régió, benne hazánk egyik előnye a történelmi múltba nyúló politikai és gazdasági kapcsolatokban rejlik*.

Kínával fenntartott viszonyunknak még a rendszerváltás előtti időszakokból is vannak olyan történelmi hagyományai, amelyekre lehet hivatkozni, amelyeket érdemes megbecsülni és megőrizni. Magyarországot földrajzi helyzete, történelmi öröksége, tudásintenzív gazdasága – sőt, ki merem mondani – a fegyveres erők átalakításában szerzett tapasztalatai vonzó partnerré teszik Kína számára. Fordítva is igaz: Kína – a térség államaival fenntartott kapcsolatoktól függetlenül – mindig is nagyhatalom és önálló civilizáció volt, és az is marad; a Kínával fenntartott széleskörű viszonyrendszer nélkül viszont országunk gazdasági, pénzügyi, politikai és kulturális, sőt stratégiai érdekei is sérülhetnek.

Ami engem illet, személyesen is sokat profitáltam a Kínában eltöltött évekből. Felejthetetlen élményekkel lettem gazdagabb, és még a nyugdíjba vonulás után is hasznosítható képességekre tettem szert. A kínai

fejlemények figyelemmel kísérését, a Kína-kutatást nem hagytam abba. A hazai sinológusok közösségének elismert tagja lettem. Főiskolai és egyetemi kurzusokat tartok a modern Kína-kutatás, a kínai civilizációs hagyományok, a XXI. századi Kína biztonságpolitikája és hasonló témakörökben. Könyvet írtam, cikkeim jelennek meg. *Büszke vagyok arra, hogy a magyar-kínai kétoldalú katonadiplomáciai kapcsolatok idestova 60 éves folyamatának aktív részese lehettem, és civil területen is folytathatom a kapcsolatépítő tevékenységet, mint ahogy abban is biztos vagyok, hogy az ifjú nemzedékeknek is lesz mire büszkének lenniük.*

Fodor Péter, a ZMNE doktorandusza

Katonai szövetségek szerepe az energiahordozók biztosításában

Az energiahordozók biztosításában az elmúlt években tagállamaik vonatkozásában szerepet vállaltak a katonai szövetségek is. E cikk megkísérli felmérni e feladatok lehetséges körét és meghatározni a ma létező ilyen szervezetek feladatait, kiemelkedő figyelmet fordítva a NATO-ra és a katonai profilját napjainkban felépítő, de alapvetően nem katonai jellegű Európai Unióra.

Kulcsszavak: energiabiztonság, NATO, EU katonai szövetségek

Péter Fodor Colonel

Ph.D. doctoring candidate, Mikós Zrínyi National Defence University

Role of military alliances in securing of energy resources

Military alliances have recently been taking part in securing energy sources for their members. The article intends to survey the scope of the possible roles and define the actual tasks for present-day military alliances with a focus on NATO and EU (as it has been building up its military profile recently).

Keywords: energy security, NATO, EU, military alliances

Az energiabiztonság – a gazdaság működéséhez szükséges energiahordozók folyamatos, elérhető áron történő biztosítása – kérdése mind több államot készített cselekvésre. Ezen államok esetében szinte teljes körűen feltételezhetjük, a szükséges energiahordozókat részben más államokból biztosítják (gyakran harmadik államok közbeiktatásával), így kénytelenek olyan megoldásokkal is előállni, amelyek túlmutatnak határaikon és regionális, vagy legalábbis államközi együttműködést igényelnek. Ez utóbbi keretében mára megjelentek a katonai szövetségek is; számos tagállam igényli napirendre vételét olyan szervezetekben is, amelyek létrejöttének, működésének eredeti céljai között nem vagy csak áttételesen szerepelt a kérdéskör.

E cikk célja szűkebb értelemben az, hogy bemutassa két katonai szövetség; a NATO és a biztonság- és védelempolitikai integráció irányába az elmúlt időszakban elmozdult, sajátos katonai szövetségként is értelmezhető Európai Unió szerepét tagállamaik energiabiztonságában, kiemelve e két nemzetközi szervezetnek az energiabiztonság megközelítésében meglévő különbségek.

A NATO és az EU energia-biztonsággal kapcsolatos katonai szövetségek

Katonai szövetség alatt két vagy több ország közös külpolitikai célok érdekében, katonai együttműködésre kötött kölcsönös kötelezettségvállalását értjük.¹ A történelem számos, ma már nem létező ilyen szövetséget ismer, ugyanakkor a ma működők közül egyértelműen a NATO a legismertebb. Természetesen e két kiemelten kívül léteznek más katonai szövetségek is; a fenti címből következően ki fogunk térni a kisebb, kevésbé ismert vagy kevésbé aktív szervezetekre is, áttekintve azt is, hogy egyes szövetségeknek miért nem szerepel céljai között tagállamaik energiabiztonságának növelése, illetve hogy amelyeknek mégis, azok miért csak az elmúlt időszakban kezdtek a témával foglalkozni.

Kezdjük annak meghatározásával, hogy a tagok energiabiztonságával kapcsolatos megközelítésében milyen kategóriákba sorolhatjuk a katonai szövetségeket. *Alapvetően hat kategória képzelhető el*, bár ezek nem mindegyikére lehet napjainkban konkrét példát is találni:

1) A katonai szövetség megalakítása inkább deklaratív, demonstratív jellegű, a külvilág felé csak egyfajta politikai szándékot közvetít, nem játszik tényleges szerepet a csatlakozó államok biztonságpolitikájában. Ebben az esetben a szövetséget nem töltik meg tényleges tartalommal, vagy az nem terjed ki a katonai együttműködés szélesebb spektrumára, így a tagállamok energiabiztonságával sem foglalkozik.

2) A katonai szövetség lényegét meghatározó közös okmányok, eljárások, esetleg stratégiák és egyéb tervek még nem jutottak el abba a fázisba, amelyben hasonló, nem a szó szoros értelmében vett katonai kérdések napirendre kerülnének, azaz a tagok nem tartják (még) alkalmasnak a szövetséget a kérdéskörbe történő bevonásra.

3) A tagoknak nincsenek energiabiztonsági jellegű problémái, alapvetően önellátóak vagy kitermelő-exportáló országként vannak jelen az energiahordozók világpiacán. Számukra katonai feladat esetleg az export biztosítása kapcsán jelentkezhethet – ezzel tulajdonképpen az importáló, leginkább a szövetséghez nem tartozó harmadik országok energiabiztonságához járulhatnak hozzá.

¹ Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. szerk.: Szabó József, 670. oldal

4) A tagok felmérték, hogy ilyen jellegű problémáik kezelésére az adott szövetség eleve nem tud eszközzel szolgálni, a szövetség jellege vagy a tagállamok helyzete nem teszi azt lehetővé vagy szükségessé – 2 és 4 eléggé hasonlít...

5) A szövetség napirendjén a szó szoros értelmében nem szerepel az energiabiztonság, de más közös feladatok (pl. terrorizmus elleni harc, katasztrófavédelmi együttműködés) részben kapcsolódnak a tagok számára szükséges energiahordozók biztosításához, vagyis „látens módon” mégis foglalkoznak a kérdéssel.

6) Az energiabiztonság a szövetség fókuszában van, azt a tagállamok, vagy legalább egy részük szempontjából a stabilitást veszélyeztető tényezőnek tekintik és keresik, illetve alkalmazzák azokat az eszközöket, amelyeket az adott szövetség nyújthat.

Nem véletlenül említettük már a bevezetőben, hogy alapvetően a NATO-ra és az EU-ra fogunk majd koncentrálni; előrebozsátható, hogy ma valójában csak – néhány, az Egyesült Államokkal kétoldalú kapcsolatokon alapuló szövetségen túl – e kettő sorolható egyértelműen a 6. kategóriába. Most azonban *vegyük előre a többi*, a közvélemény számára talán kevésbé ismert *katonai szövetséget és vizsgáljuk meg, hogy melyik kategóriába sorolható!*

Amint azt látni fogjuk, a katonai szövetségek egy részének tagjai több régiót, esetleg több földrészt is képviselhetnek, létrejöhet olyan helyzet, hogy a tagok energiabiztonsági helyzete alapvetően eltér (ez jellemzi például a NATO-t is), ezért a fentiek közül több kategóriába is besorolható az adott blokk. A jelenlegi kevésbé ismert, vagy kevésbé aktív katonai szövetségek mindezek alapján a következőképp jellemezhetők:

*Major Non-NATO Ally*² – elsőként egy olyan szövetségről, illetve valójában szövetségek rendszerről kell szót ejtenünk, amelynek jelentősége messze túlmutat ismertségén: „nem NATO-tag szövetséges” – így nevezi 1989 óta az USA azokat a nem NATO-tag országokat, amelyekkel kétoldalú katonai együttműködésről állapodik meg. E szövetségek súlyát az adja, hogy egyik tagja az USA a maga katonai és diplomáciai erejével, míg a másik minden esetben valamely régió súlyponti országa. E szövetségi forma nem jelent automatikusan kölcsönös védelmi kötelezettségeket és a tényleges együttműködésnek számos formáját öltheti. Egyes szövetségeseknek az USA pénzügyi segítséget nyújt haditechnikai

² http://en.wikipedia.org/wiki/Major_non-NATO_ally

eszközök, készletek vásárlásához, adományoz a saját fegyveres erők készleteiből, együttműködik velük a haditechnikai fejlesztésekben és a kiképzésben, illetve mind gyakrabban a terrorizmus ellenes harcban is.

Több szövetségesnél – felkészülve egy esetleges regionális konfliktusra – az amerikai fegyveres erők tartalékkészletei is tárolásra kerültek. Jelenleg tizennégy ország rendelkezik ezzel a státusszal (a szövetség létrejöttének sorrendjében: Ausztrália, Egyiptom, Izrael, Japán, Dél-Korea, Jordánia, Új-Zéland, Argentína, Bahrein, Fülöp-szigetek, Thaiföld, Kuvait, Marokkó, Pakisztán) és a listából látható, hogy számos közülük „kulcsország”. Természetesen e szövetségesek kiválasztásában számos tényező szerepet játszott, és ezek között megjelent az USA energiabiztonsága is (amely a világon importált kőolajból 24,9%-kal részesedett 2007-ben³) – a tizennégy állam közül legalább négy (Kuvait – amely egymaga a világ ismert kőolajkészletének 8,2%-ával rendelkezik⁴, Bahrein, Egyiptom, Marokkó) közvetlenül vagy közvetve szerepet játszik az USA kőolajimportjában (aminek 19%-a származik Közép- és Dél-Amerikából, 16%-a Közel-Keletről, 14%-a Nyugat-Afrikából és 6%-a Észak-Afrikából)⁵ és így közvetve más országok energiabiztonságát is erősítik. Mindezekon túl az Egyesült Államok katonai ereje, illetve diplomáciai súlya jelenti az alapját egyes szövetségesek (pl. Japán – amely importjának részesedése a kőolaj világkereskedelméből 9,2% volt, ellátását döntően Közel-Keletről biztosítja⁶ vagy Dél-Korea és Izrael) energiabiztonságában. Ha kategorizálni akarunk, akkor mind a tizennégy kétoldalú szövetséget külön kell vizsgálnunk, de e hét ország esetét mindenképp a 6. kategóriába kell sorolnunk, míg gyakorlatilag az összes többi az 5. kategóriába tartozik.

*ANZUS*⁷ – Ausztrália, Új-Zéland és az Egyesült Államok katonai szövetsége, amely 1951-ben jött létre, és amely az 1980-as évek közepén meggyengült, sőt az USA és Új-Zéland vonatkozásában meg is szűnt. E szövetség alapja elsősorban a konzultáció, nincs integrált szervezeti struktúrája, nem tartoznak hozzá a tagállamok által kijelölt alakulatok. (Ráadásul mára már párhuzamosan az USA mindkét másik országgal bilaterális szövetséget is kötött, amint azt az előbb láthattuk.) Ugyanakkor az USA és Ausztrália rendszeresen hajt végre közös katonai gyakorlatokat, törekszik a haditechnikai eszközök és doktrinák standardizálására, illetve a közös kiképzésre.

³ BP Statistical Review of the World Energy 2008, www.bp.com/statisticalreview

⁴ BP Statistical Review of the World Energy 2008

⁵ BP Statistical Review of the World Energy 2008

⁶ BP Statistical Review of the World Energy 2008

⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Anzus>

Az ANZUS-nak szerepet tulajdoníthatunk a Csendes-óceáni és a Dél-kelet-ázsiai térség stabilitásának fenntartásában, beleértve természetesen a világ legforgalmasabb hajózási útvonalainak a biztosítását is. Ugyanakkor Ausztrália és Új-Zéland kitettsége (az import energiahordozók aránya a teljes felhasználáson belül) viszonylag kicsi, az Egyesült Államok energiahordozó-importja pedig alapvetően nem ezen a térségen keresztül bonyolódik, így a hajózási útvonalak biztosítása elsősorban az USA térségbeli további szövetségesei ellátásának biztonságához, illetve Ausztrália kereskedelmi kapcsolatainak (elsősorban exportjának) stabilitásához járul hozzá. Az ANZUS tehát a fenti klasszifikációban a 3., illetve a 4. kategóriába tartozik.

FPDA – Five Power Defence Arrangements – Öthatalmi Védelmi Megállapodások, amely 1971-ben jött létre az Egyesült Királyság, Ausztrália, Új-Zéland, Szingapúr és Malajzia között. Tulajdonképpen kétoldalú megállapodások összessége, amely részben az Egyesült Királyság Ázsiából történt katonai „visszavonulása”, részben az ott megszűnő gyarmati rendszer elemeiből létrejött Szingapúr és Malajzia, illetve a térségben hagyományosan jelen lévő államok biztonságpolitikai érdekei hozták létre. A tagoknak nincsenek kölcsönös védelmi kötelezettségeik; agresszió esetén csak a konzultáció kötelező. Ugyanakkor az FPDA-ban érdekelt országok fenntartanak egy minimális közös védelmi infrastruktúrát (pl. integrált légvédelmi rendszert), illetve rendszeresek a közös hadgyakorlatok.

Egyes vélemények szerint, bár az FPDA jelentősége kisebb, mint más, elsősorban az USA-val kötött, bilaterális szövetségé a régióban, mégis rendelkezhet olyan „elrettető” erővel, amely hozzájárulhat a térség stabilitásához.⁸ Ennek jelentőségét pedig nem szabad lebecsülni abban a régióban, ahol a Japánt, Kínát, Dél-Koreát Európával és a Közel-Kelettel összekötő tengeri szállítási útvonalak futnak. Ebből következően az FPDA-t az 5. kategóriába sorolhatjuk.

*UNASUR*⁹ – 12 dél-amerikai állam által, alapvetően az Európai Unió mintájára létrehozott nemzetközi szervezet. Közép- és hosszabb távon egységes piacot, infrastrukturális együttműködést, általános gazdasági fejlesztést, a személyek szabad mozgását célozza meg. A szervezet katonai jellegű együttműködést is tervez a jövőben, amelyben viszont a NATO-t tekinti mintának. Tekintettel arra, hogy a dél-amerikai országokat komoly külső veszély nem fenyegeti, energiahordozók vonatkozásában pedig

⁸ Khoo How San: The Five Power Defence Arrangement: If it ain't broke... - http://www.mindef.gov.sg/safti/pointer/back/journals/2000/Vol26_4/7.htm

⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Unasur>

önellátóak, illetve többen közülük a világpiacon is jelentős exportőrök (Közép- és Dél-Amerika rendelkezik a világ ismert olajkészletének 9%-ával, a vízerőművek által előállított energia 22%-ával és földgázból is önellátó)¹⁰. Ebből kifolyólag az UNASUR-t a 3. kategóriába sorolhatjuk. Az ellátási útvonalak biztosításában lehetne jelentősebb szerepük, az ehhez szükséges haditengerészeti erőkkel azonban nem rendelkeznek (Brazília a 18., Argentína a 28., Venezuela pedig a 34. a világ haditengerészeteinek relatív sorrendjében, bár Brazília a világ azon tíz országának egyike, amely rendelkezik repülőgép-anyahajóval).¹¹ Ennél valószínűbb forgatókönyv, hogy az energetikai infrastruktúrájukat fenyegető terrorizmus, illetve a természeti és ipari katasztrófák terén alakul ki együttműködés a tagállamok között, és akkor átkerülhet az 5. kategóriába.

*Kollektív Biztonsági Szerződés Szövetsége*¹² – a Szovjetunió volt tagállamainak egy része által 1992-ben létrehozott katonai szövetség, melynek angol nyelvű rövidítése: CSTO. Jelenleg hét tagja van (Örményország, Fehéroroszország, Tádzsikisztán, Kirgizisztán, Oroszország, Kazahsztán, Üzbegisztán). Az alapját jelentő Taskenti Szerződés szerint a tagság kölcsönös védelmi kötelezettségekkel jár, de a szerződést ötévente meg kell újítani. (Ennek hiányában már több alapító tagállam – a tranzitország Grúzia és a jelentős energiahordozó-kincsrel rendelkező Azerbajdzsán – kivált belőle.) A szövetség évente közös hadgyakorlatot tart, együttműködik más szövetségekkel, elsősorban a Sanghaji Együttműködési Szervezettel. 2009-ben saját gyors reagálású erőt hozott létre, amely alkalmas lehet külső agresszió visszaverésére, terrorizmussal szembeni műveletekre, bűnüldözésre és természeti katasztrófák következményeinek felszámolására.

Tekintettel arra, hogy a CSTO tagállamai között – Oroszországon túl – több más jelentős energiaexportőr állam is található (Kazahsztán a világ ismert kőolajkészletének 3,2%-át birtokolja, ami az orosz készletek mintegy fele, de Üzbegisztán is rendelkezik említésre méltó készletekkel. Földgáz tekintetében is ez a három ország számít jelentős szereplőnek a szövetségből, kiemelkedően természetesen Oroszország, amely az ismert földgázkészletek 25%-ával rendelkezik)¹³, illetve a tagok egy része a Közép-Ázsiából Európába irányuló kőolaj- és tranzitútvonalakon fekszik, a szövetségnek mindenképpen van energiabiztonsági szerepe. A CSTO jelentőségét természetesen elsősorban Oroszország – annak katonai, diplomácia ereje – adja, ugyanakkor a többi tagállam földrajzi helyzete is

¹⁰ BP Statistical Review of the World Energy 2008

¹¹ <http://www.globalfirepower.com/navy-ships.asp>

¹² http://en.wikipedia.org/wiki/Collective_Security_Treaty_Organization

¹³ BP Statistical Review of the World Energy 2008

növeli ezt a szerepet. A szervezetet fenti klasszifikációnk szerint szintén a 3. vagy az 5. kategóriába sorolhatjuk.

*Sanghaji Együtműködés Szervezete*¹⁴ – az eredetileg 1996-ban létrejött, mai formájában 2001 óta működő szervezetnek hat tagja van (Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán). A szervezet ma már nem csak katonai, hanem gazdasági együttműködést is szolgál, ennek keretében kiemelt jelentőséggel bírnak a közös energetikai projektek. Céljai között szerepel a terrorizmus, a szeparatizmus és a szélsőségek elleni küzdelem, de nem kíván olyan katonai szövetséggé válni, mint pl. a NATO. Ez abból is következik, hogy két vezető állama – Kína és Oroszország – is van, amelyek szándékai a szervezet szerepével, jövőjével kapcsolatban eltérhetnek.

A szövetség katonai erejét természetesen ez a tandem adja, amely jelentős szerepet játszhat a térség stabilitásában, és így közvetve a térségből energiahordozókat importáló országok energiabiztonságában. Ugyanakkor e szövetségnek jelentős szerepe lehet a Kína és Oroszország közötti energetikai együttműködés kiteljesedésében; Kína mind fokozódó energiaigényének kielégítésében Oroszország, illetve a közép-ázsiai térség szerepe még elenyésző. (Kína számára a kőolajat ma alapvetően a középkeleti és nyugat-afrikai kitermelők, a földgázt Ausztrália biztosítja.¹⁵) Ez a szervezet az elmúlt időszakban került át a 2. kategóriából az 5. kategóriába.

Áttekintve a kisebb, kevésbé aktív vagy a közvélemény számára kevésbé ismert katonai szövetségeket, áttérhetünk a két „főszereplőre” a NATO-ra és az EU-ra.

NATO és energiabiztonság

Okok – A NATO természetesen teljesen más helyzetben van, mint az eddig említett katonai szövetségek: 60 éves működése alatt stabil, kipróbált intézményrendszere alakult ki, rendelkezik kijelölt katonai szervezetekkel és gyakorlatilag a katonai szövetségek valamennyi ismérével. Szerepét két szempontból közelíthetjük meg: egyrészt tagállamai stabilitására közvetlen veszélyt jelenthet energiaellátásuk biztonsága, másrészt az energiabiztonság egyik dimenziójához, a fizikai biztonsághoz kapcsolódóan a Szövetség nyilvánvalóan rendelkezik a szükséges

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organisation

¹⁵ BP Statistical Review of the World Energy 2008

képességekkel és szakértelemmel – legyen szó akár a terrorizmus veszélyéről, akár természeti vagy ipari katasztrófákról.¹⁶

Igazából az első szempontból következik az, hogy a kérdéssel a NATO csak az elmúlt években kezdett foglalkozni: az 1999-es és 2004-es bővítés során kerültek be a szervezetbe először olyan tagállamok, amelyek függése energiabiztonsági szempontból egyoldalú – a volt szocialista országok többsége alapvetően Oroszországból importálja energiahordozóinak jelentős részét. Ez önmagában még nem jelentette volna a kérdéskör napirendre kerülését a Szövetségben, viszont azok a jelenségek, amelyekből arra lehetett következtetni, hogy Oroszország politikai értelemben nem megbízható partner, amely energiaexportját politikai nyomásgyakorlásra használhatja, már igen. Mindezek alapján az energiabiztonsággal 2005 végén, 2006 elején (az első jelentősebb orosz-ukrán gázvita kapcsán) kezdett a NATO foglalkozni.¹⁷ Azóta a tagállamok és Oroszország viszonya szinte elválaszthatatlanul összekapcsolódik a NATO-energiabiztonság kérdéskörrel. Ugyanakkor az 1999-ben és 2004-ben csatlakozott országok nélkül is előbb-utóbb felmerültek volna szövetségi szintű megoldás lehetőségét is felvető problémák: az – elsősorban nyugat-európai – tagállamok jóval diverzifikáltabb ellátási forrásait is érik olyan kihívások, amelyre szövetségi szintű válaszok születhetnek. Éppen az első orosz-ukrán gázvita idején érte fenyegetés és valódi támadás is az energiahordozó-ellátáshoz kapcsolódó infrastruktúrát több, a NATO számos régi tagállamát ellátó országban, például Szaúd-Arábiában.

A 2006 novemberében Rigában tartott NATO-csúcson deklarálta először a Szövetség, hogy az energiabiztonság igenis kihívást jelent a számára, illetve, az energiabiztonság kérdéseivel a Szövetség szintjén is szükséges foglalkozni, mégpedig szükség esetén *kiegészítve a tagállamok egyéni erőfeszítéseit*. Mindebből az is következik, hogy a NATO nem vállal főszerepet az ügyben, hanem csak kiegészítő szerepet játszhat, gyakorlatilag egyet kiemelve – a kapcsolódó infrastruktúra biztonságát.¹⁸

A fizikai biztonsághoz kapcsolódó képességek mellett még van néhány olyan tényező, amely egyértelműsítheti a Szövetség szerepét a regionális, illetve akár a globális energiabiztonság kapcsán – ezek mindegyike ugyanakkor *egy tagállamhoz, az Egyesült Államokhoz kapcsolódik*, mivel

¹⁶ Andrew Monaghan: Energy Security – What role for NATO?, NATO Defence College Research Paper No. 29. October 2006. 4. oldal

¹⁷ Monaghan, 3. oldal

¹⁸ Andrew Monaghan: Energy Security: NATO's Limited, Complementary Role, NATO Defence College Research Paper No. 36. May 2008. 2-3. oldal [Monaghan 2.]

- a) olyan diplomáciai súllyal bír a világban, amellyel adott esetben bármely termelő (vagy tranzit-) országra nyomást tud gyakorolni;
- b) az egyetlen olyan állam, amely szükség esetén képes bármely jelentős energiahordozókat exportáló régióban meggyőző katonai erővel beavatkozni;
- c) a világ számos országából, régiójából importál energiahordozókat – ezek egy része instabil vagy akár fokozódóan ellenséges vele szemben;
- d) vezető szerepet vállal azokban a technológiai fejlesztésekben, amelyek adott esetben alapvető változásokat idézhetnek elő a világ energiaellátásában.¹⁹

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a tagállamok nemzetközi súlya rendkívül eltérő, gondoljunk csak például a balti államok és az Egyesült Államok közötti különbségekre. De ugyanígy eltérő kitettségük, külső szállítóktól való függésük, hiszen vannak olyan tagállamok, amelyek gyakorlatilag önellátók, sőt exportálnak is szénhidrogéneket és vannak olyanok, amelyek teljes egészében importfüggők. A szövetségesek között csak az Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság és Norvégia rendelkezik nemzetközi szinten is említésre méltó kőolajkészletekkel, és az utolsó három, illetve Dánia kivételével – valamennyiük importra szorul. (Kanada és Norvégia jelentős exportőr.) Bár földgáz vonatkozásában nagyobbak a tagállamok készletei, mégis gyakorlatilag ugyanez a helyzet.²⁰ Egyes tagok kereslete meghatározó, de legalábbis árfolyásoló tényező, míg vannak olyanok is, amelyek teljes igénye alig nagyobb, mint máshol egy-egy városé. (Pl. Litvánia kőolajfogyasztása csak 0,35%-a az USA-nak, földgáz esetében a második legnagyobb fogyasztó Németország is csak az USA fogyasztásának 12,5%-át teszi ki.)

E fogyasztási szerkezetnek is köszönhetően számos tagállam „önálló játékos”, gazdasági, diplomácia és esetleg katonai erejénél fogva önállóan „intézi” az energiahordozók biztosítását és az így kialakított ellátási rendszerét nem kívánja a szövetségnek alárendelni. A másik tényező, amelyet figyelembe kell vennünk, hogy egy katonai szövetség megjelenése egy olyan viszonyrendszerben, amit mindaddig politikai és kereskedelmi kapcsolatok szintjén működött, riasztó lehet egyes világszereplők számára²¹. (Erre a legjobb példa Oroszország, amely nem érti, hogy a NATO, amely szerinte részben ellene is irányul, hogyan jelenhet meg a kérdéskörben.) A tagállamok ezért alapvetően két csoportra oszthatók: akik szerint a NATO-nak aktív szerepet kell játszania az energiabiztonságban,

¹⁹ Monaghan 2. 5. oldal

²⁰ BP Statistical Review of the World Energy 2008, www.bp.com/statisticalreview

²¹ Paul Gallis: NATO and Energy Security, CRS Report for the Congress, 2007. 6. oldal

és akik szerint csak a nemzeti erőfeszítéseket kiegészítő szerepben kell megmaradnia.

Anélkül, hogy állást foglalnánk, talán azt érdemes kiemelni, hogy egyetértés van abban, hogy a Szövetségnek vizsgálnia kell, hogy mi az, ami nem a tagállamok erőfeszítéseinek egyszerű duplikálása²², ezért jelen helyzetben elsősorban közös látásmód kialakítására törekszik és még közös elveket sem próbál megfogalmazni az energiabiztonság kapcsán²³. A közös cselekvést mindenképpen bonyolítja, hogy – a NATO alapelveinek megfelelően – csak teljes egyetértésben hozható meg bármilyen döntés.

A Szövetség számos tagja ugyanakkor az Európai Unió tagállama is, amely – mint látni fogjuk – más megközelítést alkalmaz és elsősorban a piaci verseny fokozására építi az ellátás biztonságát. Ebből kiindulva a NATO szerepét elsődleges ma leginkább az EU komplementereként látják.

Lehetséges feladatok – A tagállamok közül számos vett már részt olyan katonai műveletben, amelynek energiabiztonsági céljai is voltak. Ilyen volt többek között az Első Öbölháború²⁴, vagy az irak-iráni háború időszakában a Perzsa-öbölbeli kereskedelmi hajóforgalom biztosítása²⁵. Ezek természetesen nem szövetségi műveletek voltak, csak egyes NATO tagállamok egymással együttműködve vettek abban részt. Az első részben ilyen jellegű, de kifejezetten NATO művelet az Operation Active Endeavour, amely 2001. októbere óta a Földközi-tenger hajóforgalmának biztonságát próbálja fokozni²⁶. (A Szezei Csatornán átkelve a Földközi-tengeren jut el Európába és az Egyesült Államokba a Közel-Keleti kőolaj 62%-a²⁷ – ezzel az EU kapcsán még foglalkozunk e cikkben.) Emellett nem szabad elfelejteni, hogy a Földközi-tenger alatt fut néhány Észak-Afrikából induló és Nyugat és Dél-Európa ellátásában szerepet játszó földgázvezeték.²⁸

Ha lecsupaszítva energiabiztonsághoz kapcsolódó NATO feladatokról beszélünk, akkor az elsődleges szerep *diplomáciai*. A Szövetség ugyanis természetéből adódóan egyedülálló fórum lehet az eszmecserére, a konzultációkra, tekintetbe véve azt a kiterjedt partneri rendszert, amelyben számos más állammal – így például az európai

²² Energy Security and NATO Policy, RUSI 8. oldal

²³ RUSI 3. oldal

²⁴ Paul Gallis: NATO and Energy Security, CRS Report for the Congress, 2007. 4. oldal

²⁵ Michael T. Klare: The Futile Pursuit of „Energy Security” by Military Force, The Brown Journal of World Affairs, 2007. tavasz/nyár 144. oldal

²⁶ RUSI 9. oldal

²⁷ BP Statistical Review of the World Energy 2008.

²⁸ <http://www.energyinsights.net/cgi-script/csArticles/uploads/4207/Gas%20Map%20Europe.gif>

energiabiztonság szempontjából fontos termelő- és tranzitállamokkal – alakított ki partneri viszonyt közvetlenül (hiszen tagja az USA, Norvégia, Kanada és Törökország is, ezeknek pedig mind kulcsszerepük van a többi szövetséges energiabiztonságában) vagy más szervezetek formájában. (Gondoljunk csak a NATO-Orosz Tanácsra, a NATO-Ukrán Tanácsra, a Partnerség a Békéért Programra (PfP), a Mediterrán Párbeszédre²⁹, az Egyéni Partnerségi Akciótervre (IPAP) vagy az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezésre (ICI).) Ezeken keresztül a hagyományos két- vagy többoldalú csatornákon túl is lehetőség van egy-egy, konkrét kérdés szempontjából fontos tagállammal való párbeszédre.³⁰

A hírszerzési, felderítési információk megosztása a tagállamok között a Szövetség megalapítása óta folyik. Ennek kiterjesztése az energiabiztonsággal kapcsolatos kérdésekre jelentősen fokozhatja a tagállamok individuális döntéseinek megalapozottságát, a döntéshozók informáltságát. Ez tovább fokozható, ha bizonyos kérdésekben, pl. a tranzitútvonalak kapcsán az egyes tagok által biztosított információkból összeállításra kerül és a tagállamok számára hozzáférhető válik egy olyan helyzetkép, amely lehetővé teszi a gyors, esetleg összehangolt reagálást³¹.

A Szövetség keretében lehetőség van *állandó monitoring, illetve elemző mechanizmusok létrehozására*³² és azok eredményeinek a tagokhoz való eljuttatására. E monitoring vagy elemző tevékenység irányulhat az energiabiztonságot közvetve vagy közvetlenül befolyásoló tényezők egész sorára (pl. terrorizmus, kalózkodás, környezetvédelem stb.). A NATO egyébként rendelkezik Energiabiztosítási Akciócsoporttal, amely azonban csak alkalmasszerűen ülésezik, alapvetően az eltérő érdekeket azonosítja és a téma komplexitásait tárgyalja.³³

Áttérve azokra a lehetőségekre, amelyek kifejezetten katonai képességeket és szakértelmet igényelnek, első helyen a *kritikus infrastruktúra védelme* kapcsán a tagállamok – piaci szereplők által nem biztosítható – technikai eszközeire, illetve szaktudására kell gondolnunk³⁴. Jelen helyzetben a kritikus infrastruktúra védelmén belül elsősorban a szállítási útvonalak védelmét, az ehhez kapcsolódó felügyeletet, riasztást és reagálást, illetve az ezekre történő felkészítést kell megemlítenünk. A szállítási tevékenységből is kiemelkedik a nemzetközi tengeri kereskedelem (beleértve a szénhidrogének tengeri szállítását is), amelynek

²⁹ RUSI 11. oldal

³⁰ Monaghan 2. 4. oldal

³¹ RUSI 11. oldal

³² Monaghan 2. 4. oldal

³³ RUSI 5. oldal

³⁴ Karel Beckman: Energy on the Radar, European Energy Review, 2008. január/február 50. oldal

egyik sajátossága, hogy a forgalom jelentős része áthalad olyan, viszonylag szűk szorosokon vagy csatornákon, ahol a hajók fokozottan ki vannak téve terrorista vagy kalóztámadások veszélyének³⁵. Ilyenek például a Hormuzi-szoros, a Malaka-szoros, a Szezi-csatorna vagy Afrika szarva.³⁶ Ezek többsége esetében már ma is létezik formális vagy informális együttműködés egyes tagállamok, illetve más, a tengeri kereskedelem fenntartásában különösen érdekelt és ahhoz eszközökkel rendelkező országok között. A jövőben az energiabiztonság kapcsán szinte biztosan ez lesz a legfontosabb olyan feladat, amelyben NATO tagállamok képességeinek konkrét használatát láthatjuk, különös tekintettel arra, hogy 2002 októberében már történt olyan terroristatámadás (a Limburg tanker ellen), amely kifejezetten a közel-keleti kőolajellátást próbálta megzavarni³⁷. (Annál is inkább, mert a tagállamok hazai energia-infrastruktúrájának támadására valószínűsíthetően nincsenek meg a terroristák eszközei.³⁸)

Hasonlóan megjelenhetnek ilyen képességek a *katasztrófavédelmi együttműködésben*, ahol a tagállamok erőket, eszközöket biztosíthatnak ahhoz, hogy más tagállamokban a katasztrófahelyzetet megelőzzék vagy következményeit mérsékeljék³⁹. Energiabiztonsági vonatkozásban itt elsősorban ipari katasztrófákra kell gondolnunk – a NATO-ban működik saját koordinációs központ az ilyen helyzetek közös kezelésére⁴⁰.

A NATO hosszú évtizedek óta rendelkezik *saját csővezeték-hálózattal, illetve tároló kapacitásokkal*. Ennek elsődleges célja egyes kijelölt katonai alakulatok üzemanyag-ellátásának biztosítása. A rendszer 12 tagállamot érint, a vezetékek hossza 11.500 km⁴¹. Szabad kapacitásait ma is hasznosítják kereskedelmi célokra, de szükséghelyzetben elképzelhető, hogy kiegészítő nemzetgazdasági ellátást szolgáljon az adott tagállamokban.

Az elmúlt években két esetben – az Athéni Olimpia, illetve Törökország esetében a Második Öbölháború kezdetén – történt ún. Biztonsági Támogatási Csomagok összeállítása, melyek a tagállamok által felajánlott képességeket tartalmaztak egy tagállamban fennálló speciális helyzet kezelésére.⁴² Hasonló csomag összeállítása egy, az

³⁵ Klare 1. 142. oldal

³⁶ Regional Energy Flows and Geographic Choke Points, The Washington Quarterly, 2007. ősz 93. oldal

³⁷ Klare 1. 142. oldal

³⁸ RUSI 9. oldal

³⁹ Monaghan 2. 4. oldal

⁴⁰ RUSI 12. oldal

⁴¹ Beckman 51. oldal

⁴² Monaghan 2. 5. oldal

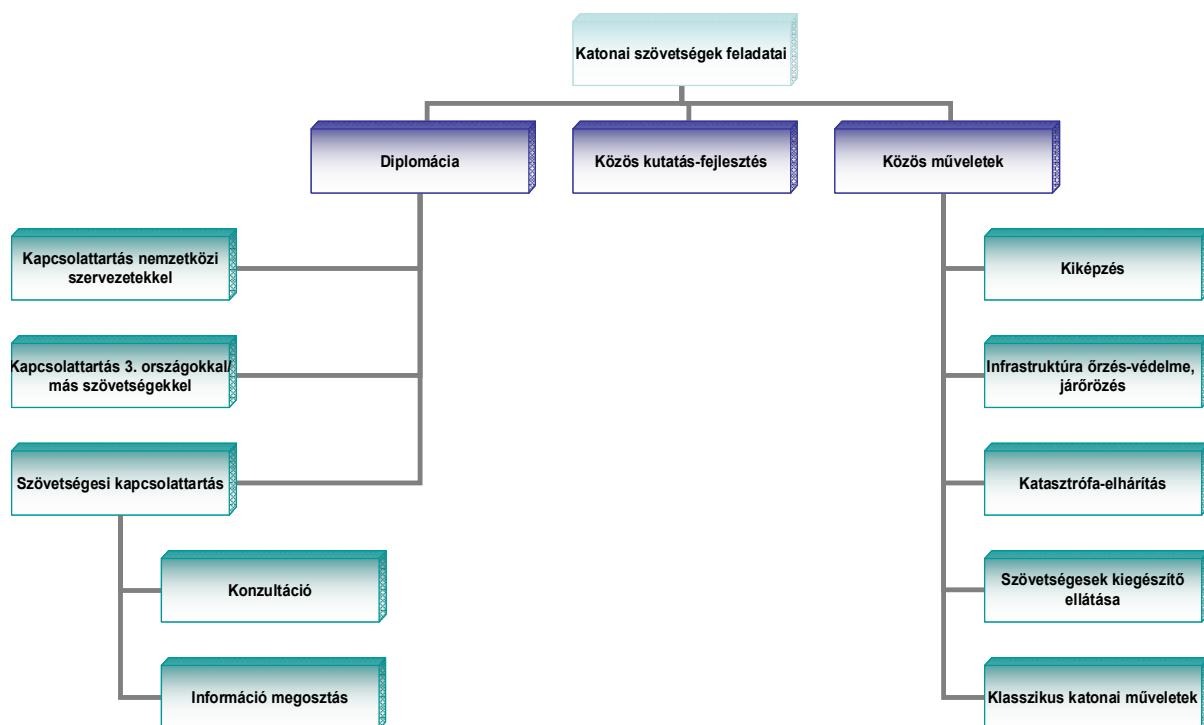
energiabiztonsághoz kapcsolódó különleges helyzet esetében sem elképzelhetetlen, elsősorban a kritikus infrastruktúra védelme, vagy valamely ellátási útvonal biztosítása érdekében. (Egyes vélemények szerint hasonló helyzetekre nem csak tagállamok, de akár egyes partnerországok esetében is fel kell a Szövetségnek készülnie.)

Az utolsó olyan terület, amelyen jelenleg elképzelhetőnek tartják a tagállamok közötti együttműködést, a szénhidrogén-szükséglet csökkentése⁴³. Ennek alapja az a gondolatmenet, hogy az energiabiztonság részben úgy is növelhető, ha egy ország – jelen esetben a szövetségesek – energiahordozó-igénye csökken, vagyis csökken a kitétség és így kisebb problémát jelenthet az energiahordozók biztosítása vagy az esetleges ellátási zavarok kezelése. Ez elsősorban természetesen technológiai együttműködést feltételez, amely több szinten is (piaci szereplők, fegyveres erők, kutatóintézetek, beszállítók) értelmezhető, de kérdéses, hogy a kifejezetten a fegyveres erők által használt eszközökön, technológiákon túl egy katonai szövetségen belüli együttműködés még mire terjedhet ki.

A speciális katonai szövetségként is felfogható Európai Unió vizsgálata előtt már előrebozsáthatjuk, hogy a feladatok legszélesebb körében a NATO kapcsolódik az energiabiztonsághoz. Az általa felvállalt vagy felvállalható feladatokból levezethető gyakorlatilag valamennyi olyan potenciális feladat, amelyet katonai szövetségek felvállalhatnak. E feladatok lehetséges csoportosítását mutatja az 1. ábra, kezdve azokkal a feladatokkal, amelyekben csak kiegészítő szerepet játszhat egy szövetség, eljutva azokig, amelyek el sem képzelhetők nélküle.

Az ábrán szereplő feladatok közül a közös kutatás-fejlesztés – amely lehet alap- vagy alkalmazott kutatás is – számít „kakukktojásnak”, mert ez az a feladat, amely elsődleges keretének – a jelenlegi világgazdasági rendben – nem a katonai szövetségeknek kell lenniük, legfeljebb olyan, ma előre nem látható esetekben, amikor arra más fórum nem kínálkozik.

⁴³ Beckman 50. oldal

1. sz. ábra: *Katonai szövetségek potenciális feladatai az energiabiztonság kapcsán*

EU és energiabiztonság

Az EU elsősorban nem katonai szövetség és az energiabiztonsággal kapcsolatos elvei és stratégiája sem katonai szempontokon alapul, amint azt látni fogjuk. Ennek okai:

– Katonai szövetségként sok tekintetben hasonló ismérvekkel rendelkezik, mint a NATO, ugyanakkor természetesen vannak jelentős különbségek is. Egyrészt bár az EU története majdnem olyan régre nyúlik vissza, mint a NATO, a katonai jelleget adó Európai Biztonság és Védelempolitika, illetve az ennek helyébe napjainkra lépett közös biztonság és védelempolitika jóval rövidebb múltra tekint vissza. Másrészt a tagok összetételéből, szándékaiból másfajta együttműködés épült fel: az EU legnagyobb tagállamai is katonai, diplomáciai értelemben csak középhatalomnak számítanak (Franciaország és az Egyesült Királyság ENSZ Biztonsági Tanácsi állandó tagsága ellenére is), ami korlátozza a meggyőző katonai erővel történő beavatkozás vagy a diplomáciai nyomásgyakorlás spektrumát és jelentőségét. Ezt bizonyítják az EU eddigi katonai műveletei is, amelyek főleg a békefenntartást, humanitárius segítségnyújtást célozták.

Az EU a NATO-nál korábban kezdeményezett belső vitát a tagállamok energiabiztonságáról, alapvetően két okból.

– *Egyrészt* a világgazdaság „főszereplői” közül talán Japánt leszámítva az EU kitettsége a legnagyobb: saját forrásokkal alig rendelkezik, gazdasági nagysága azonban számos energiaigényes ágazatra épül. Egyetlen előnye talán, hogy más hasonló gazdasági súlypontokhoz képest viszonylag közel található hozzá számos, az ellátását biztosító régió (Oroszország, Észak-Afrika, Perzsa-öböl, Északi-tenger). Európa köölajának 48%-át a volt Szovjetunió országaiból, 21%-át a Közel-Keletről, 14%-át Észak-Afrikából, 6%-át Nyugat-Afrikából szerzi be. A földgázellátás árnyaltabb képet mutat: néhány tagállam (Egyesült Királyság, Hollandia), illetve a nem tagállam, de mind gazdasági, mind kulturális értelemben az EU-hoz kötődő Norvégia jelentős ellátója főleg Nyugat-Európának, illetve számos tagállam legalább részben önellátó, amit kiegészít a jelentős észak-afrikai import. A tagállamoknak a volt szocialista országokból álló blokkja ugyanakkor szinte teljes függésben van az orosz, illetve (az Oroszországon keresztül érkező) közép-ázsiai országokból érkező gáztól.⁴⁴

– *Másrészt* az EU már korábban tisztában volt azzal, hogy rendelkezik a szükséges jogszabályi felhatalmazással, illetve bizonyos eszközökkel az energiaellátás biztonságának növelésében – ezt tükrözi a 2000-ben a témában az Európai Bizottság (az EU végrehajtó szerve) által kiadott Zöld Könyv⁴⁵ (egy adott témában vitaindító és konzultációs eljárást kezdeményező dokumentum) is. A Zöld Könyv megfogalmazta az EU energiafüggőségének növekedéséből fakadó kockázatokat és javaslatot tett azok uniós szintű kezelésére egy hosszú távú stratégia megalkotásával. A dokumentum a belső piacok fejlesztésében látta az elsődleges eszközt az energiabiztonság növelésére és már megjelent benne a környezetvédelem (ezen belül is elsősorban a klímaváltozás) problémaköre kezelésének szükségessége, de elismerte a politikai konszenzus hiányát is. Két irányt javasolt megvizsgálni a teendőkkel kapcsolatban: egyrészt a kínálat növelését, amelyre belső eszköznek a stratégiai készletek megalakítását és új szállítási útvonalak biztosítását, illetve a nukleáris energia szerepének újragondolását – ami egybecseng a klímaváltozás kérdéskörének vizsgálatával is – ajánlotta. (Az EU energiafüggősége kapcsán nem hangsúlyoztuk, hogy nukleáris energia vonatkozásában ugyanakkor az EU világegyetem; tizenöt tagállamában jut kisebb-nagyobb szerephez a nukleáris energiatermelés.) Másrészt a kereslet csökkentését, vagy legalábbis

⁴⁴ BP Statistical Review of the World Energy 2008.

⁴⁵ Green Paper on the security of energy supply

(europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/l27062_en.htm)

„kiegyensúlyozását” – hiszen erre több eszköze van az Uniónak, mint a kínálat növelésére. Ennek elsődleges eszközét a fogyasztáshoz kapcsolódó adóztatásban látta.

Feladatok – A Zöld Könyvet számos konkrét intézkedés követte, például a megújuló energiaforrásokról (2001), az energiatakarékos épületekről (2002), a bioüzemanyagokról (2003), az olaj/üzemanyagkészletekről (2006) szóló direktívák vagy belső energiapiac megalakításához szükséges lépésekről szóló 2002-es Európai Bizottsági közlemény.⁴⁶ Az így megkezdődött folyamat végeredménye a 2007-ben elfogadott *Európai Energiapolitika* lett.⁴⁷ *Az Energiapolitika a következő főbb területekre összpontosít:*

a) A belső energiapiac létrehozása – hangsúlyozva, hogy az energiaellátás biztonsága a minél erősebb belső versenyre alapozható, amelyben a nemzeti piacok összekapcsolódnak és ahol számos vállalkozás verseng, amelyek között nincsenek domináns szereplők.

b) Ellátásbiztonság – csökkenteni az Unió kitétségét az importnak, a kínálat szűkösségének és a lehetséges energiaválságoknak és az ebből fakadó bizonytalanságnak, növelni a tagállamok közötti szolidaritást és diverzifikálni a beszerzési forrásokat és az ellátási utakat.

c) Üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése

d) Új energetikai technológiák fejlesztése

e) A nukleáris energia szerepének újragondolása (értsd: a lehetőségek szerinti növelése)

f) Az energiaellátás nemzetközi kereteinek létrehozása – amelyben az EU vezető szerepet vállal, és amelybe bevonásra kerül valamennyi érintett fél; a kitermelők, a tranzitországok és a fogyasztók is.

E felsorolásból látható, hogy az EU-nak jóval szélesebb eszköztára van az energiaellátás biztonságának növelésére, mint bármely katonai szövetségnek.

Az EU katonai szövetségként való értelmezésének alapját a már említett közös kül- és biztonságpolitika (CFSP), illetve az európai biztonság és védelempolitika (ESDP) jelenti. Biztonságpolitikai kérdések

⁴⁶ europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/127062_en.htm

⁴⁷ europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/127067_en.htm

már az integráció kezdetétől jellemezték Európát, azonban csak az 1992-es Maastrichti Szerződés hozta létre a CFSP-t (megtartva a NATO prioritását az európai védelempolitikában), illetve az 1999-es Kölni és Helsinki Csúcson az ESDP-t, illetve annak intézményrendszerét. Ez utóbbi részét képezik a fokozatosan kialakuló katonai képességek is. Mára az EU ténylegesen katonai szövetséggé is vált, amelynek 60 nap alatt települő 60 000 fős kijelölt katonai alakulatai vannak, rendelkezik saját katonai törzsszel, műveleti központtal, műholdas felderítő és megfigyelő képességekkel és képzési központtal, rendszeresen hajt végre hadgyakorlatokat, illetve intézményes együttműködést alakított ki a haditechnikai fejlesztésekben. Számos katonai és civil művelet is végrehajtásra került, illetve most is folyamatban van, elsősorban a Balkánon, a Közel-Keleten, Afganisztánban, illetve Afrikában.⁴⁸

Az Unió 2003-as biztonsági stratégiája a globális kihívások között megemlíti az energiabiztonságot, felhívva a figyelmet Európa fokozódó függésére, ám ezzel kapcsolatban nem határoz meg konkrét célokat.⁴⁹ Az öt évvel később, a Stratégia megvalósításáról készült jelentésben⁵⁰ már külön fejezet foglalkozik az energiabiztonsággal, részben megismételve az európai energiapolitikában foglaltakat, de egyben kiegészítve azokat új elemekkel. Ezek közül kiemelkedik a politikai szerepvállalás szükségessége Közép-Ázsiában, a Kaukázusban és Afrikában, illetve az ún. keleti partnerség és a mediterrán térséggel való kapcsolattartás, továbbá a regionális integrációs erőfeszítések támogatása.

Mindebből következően, ha visszatekintünk az *1. sz. ábrára*, akkor azt mondhatjuk, hogy az EU katonai szövetségként elsősorban a szövetségi kapcsolattartásban, konzultációban, a felderítési adatok megosztásában, értékelésében, illetve a harmadik országokkal (kitermelőkkel és tranzit országokkal) való közös diplomácia révén járulhat hozzá a tagállamok energiabiztonságához. Ezt egészíthetik ki közvetve azok a civil és katonai műveletek, amelyek áttételesen hozzájárulhatnak egyes térségek stabilitásának és így az onnan történő (vagy azon keresztül bonyolódó) import biztonságának növeléséhez. Ez utóbbi műveletek közül mindenképpen ki kell emelni egyet, ez pedig az Atalanta Haditengerészeti Művelet (EUNAVFOR Somalia). Az Európai Tanács 2008 novemberében kezdeményezte az Unió első haditengerészeti műveletét, amelynek célja a Világélelmezési Program (WFP) által Szomáliába indított segélyek megvédése és a térségbeli hajóforgalom megóvása a szomáliai partoknál

⁴⁸ Guide of ESDP, edition November 2008. by the French Delegation to EU PSC

⁴⁹ Biztonságos Európa egy jobb világban -

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf>

⁵⁰ Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról, 2008. december 11. S407/08

tevékenykedő kalóztól.⁵¹ Szomália közvetlenül az Ádeni-öböl szomszédságában, a Vörös-tengert és az Indiai Óceánt összekötő, a globális energiahordozó-kereskedelem egyik szűk keresztmetszeteként is ismert Bab-el-mandeb tengersizoros közvetlen közelében található.

Ez az Európát és a Távol-keletet összekötő legrövidebb általános kereskedelmi és az USA-t és a Perzsa-öböl térségét összekötő kőolaj és földgázszállítási útvonal, amelyen például 2006-ban napi 3,3 millió hordó kőolaj (a teljes világkereskedelem 6,2%-a, a Közel-Keletről Európába és az USA-ba irányuló export 62%-a)⁵² hajózott át. Mivel a szomáliai kalózek közvetlenül is fenyegették ezeket a tankereket, az Atalanta Művelet közvetlenül is hozzájárul a kőolaj és a folyékony földgáz (LNG) kereskedelmének biztonságához. A térségbeli hajóforgalom biztosításában számos állam haditengerészete részt vállal, de a műveleten keresztül az EU koordinációs szerepe meghatározó nem csak azért, mert EU-tagállamok haditengerészetei folyamatosan legalább 12 hajóval járőröznek a térségben, hanem mert az EU a műveleten keresztül olyan infrastruktúrát biztosít, amely lehetővé teszi az EU-n kívüli résztvevők integrálását is.⁵³

(Az Atalantán túl két kisebb civil művelet is említhető példaként, melyeknek lehet közvetett szerepe az EU-ba vezető egyes ellátási útvonalak biztonságának növelésében; mindkét misszió Grúziában működik. Az EU Grúziai Megfigyelő Missziója, amely a 2008. évi orosz-grúz harcok lezárását követően települt, illetve az EUJUST Themis, amely a grúziai jogrendszer átalakításához nyújt segítséget, természetesen csak igen áttételes szerepet tölthet be a Kaszpi- és a Fekete-tengert összekötő kőolajvezetékek⁵⁴ és a tervezett Nabucco földgázvezeték biztosításában azáltal, hogy hatással van a térség stabilitására, illetve állandó helyzetképet biztosít az EU döntéshozóinak.)

Amint láthattuk, az EU esetében a katonai szerep összességében némileg korlátozottabb, mint a NATO esetében, ugyanakkor ezt kiegészítik az EU-nak, mint gazdasági és politikai szervezetnek a szerepéből következő eszközök. Ha a két szervezetnek az energiabiztonsággal kapcsolatos katonai erőfeszítéseit összehasonlítjuk, akkor az az érzésünk támadhat, hogy konkrét katonai műveletek vonatkozásában az EU jelenleg látványosabban járul hozzá tagállamai energiabiztonságához, mint a NATO. Ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal, hogy a NATO katonai és diplomáciai jelentőségénél fogva valószínűleg még hosszú távon is

⁵¹ <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1518&lang=en>

⁵² BP Statistical Review of the World Energy 2008.

⁵³ <http://www.eunavfor.eu>

⁵⁴ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/images/AzPipeMap.gif>

nagyobb szerepet fog játszani tagállamai és közvetve számos más állam energiabiztonságában, mint az EU. Mindez persze nem jelentheti az EU nemzetközi gazdasági koordináló szerepének leértékelését, ami más megközelítésben van rendkívüli hatással mind saját tagállamai, mind számos, vele gazdasági kapcsolatban álló ország energiabiztonságára.

E cikk kísérletet tett arra, hogy áttekintse a katonai szövetségek szerepét tagállamaik – és mint láthattuk, harmadik országok – energiabiztonságában. Nyilvánvaló, hogy ez a szerep viszonylag korlátozott – a belátható jövőben nem várható, hogy fegyveres konfliktusok történjenek ki az energiahordozók biztosítása kapcsán, és alapvetően kiegészítő jellegű – hiszen a világszerte, illetve regionális piaci mechanizmusok működnek és a legtöbb ország gazdaságának energiahordozó-szükséglete korrelál általános fejlettségével, a nemzetközi szervezetekben és a piaci mechanizmusokban való részvételének intenzitásával. A katonai szövetségek alapvetően helyesen ismerték fel az energiahordozók biztosításával kapcsolatos lehetséges feladataikat és képességeikhez mértén alkalmazkodtak is az igényekhez. Az energiahordozók keresletével és kínálatával kapcsolatos trendekből kiolvasható, hogy *ezen igények és a katonai szövetségek jelentősége növekedhet a jövőben.*

Dr. Lénárt Ferenc
a közgazdaságtudományok kandidátusa

A TITKOSSZOLGÁLATOK ÉS A VÁLSÁGKEZELÉS
(A titkosszolgálati tevékenység újraértelmezése)

A tanulmány egy rövid áttekintés erejéig az állami és a magán-titkosszolgálatok stratégiájával, valamint a válságkezelés pártpolitikáktól független kérdéseivel foglalkozik. A titkosszolgálatokról kifejtett gondolatok a szerző magánvéleménye.

Kulcsszavak: kihívások, titkosszolgálatok: állami és magán, felderítés-elhárítás, stratégiák, válságkezelés.

The secret services and crisis management

The study consists of a short overview on the strategies of the state and the private secret services, and also on the issues of crisis handling independent of party politics. The thoughts on the secret services do solely reflect the opinion of the author.

Keywords: challenge, secret services, state and private, counter-intelligence, strategies, crisis management

A jelenkori tudományos és technológiai fejlettség mellett a globális fejlődés társadalmi, gazdasági és katonai biztonságra gyakorolt hatásai (kihívások, kockázatok, fenyegetések) gyorsan felismerhetők és prognosztizálhatók. A biztonságra gyakorolt hatások között – nemzetközi szinten – hangsúlyozottan a katonai dominál. A múlt századvégi világméretű változásokat megelőző időszakban a kétpólusú világ katonai téren jól kiszámítható volt. Napjainkban azonban összetettebb a helyzet. Egyes államok (Észak-Korea, Irán, Pakisztán) törekvései kivételével nagymértékben csökken a világ globális-stratégiai fenyegetettsége, de tovább léteznek olyan konfliktusok is, amelyek átfogóbbak, bonyolultabbak és nehezebben kezelhetők.

A katonai fejlettség terén meglehetősen nagy szóródást tapasztalunk. Az USA megerősítette vezető helyét a világban, de Oroszország, az Európai Unió, majd Kína, India méltó vetélytársaként jelentkeznek. USA-nak vigasz csupán az lehet, hogy a feltörekvő nemzetekkel – a jövőben, országát érintve – közvetlen katonai konfliktusba továbbra sem kerül, mindegyik az esély egyre kisebb. Hazánk és szövetségeseink egyáltalán nem számolnak azzal, hogy a globális fejlődés hatásaként akár fegyveres konfliktusok alakulnak ki a NATO-n belül, továbbá az intenzív globális változások új típusú közvetlen fegyveres harcot, újabb helyi, vagy globális háborút indukálnak. A meglévő hazai nemzeti biztonsági stratégia és ágazati katonai stratégia (továbbá a ké-

szülő többi stratégiák tervezetei), valamint a NATO felderítési és katonai stratégia tudatosan nem veszi figyelembe azt, hogy a NATO tagok és a belépni szándékozók egymással háborúzhatnak is, mely akár tartós forró háború is lehet. A világ konfliktusaiban a fegyveres szereplők, az erőszakot alkalmazók és elszenvedők száma tovább nő. Az erőszakkal élők egyre inkább nem állami szereplők, a harci cselekmények és azok következményei új formát öltenek. Jellemző, hogy csökken a fegyveres harcokban elesettek, ugyanakkor nő a polgári áldozatok, sebesültek, menekültek és egyéb módon kárt szenvedők száma. Ezzel párhuzamosan az erőszak különböző motivációs formái – a terrorizmus, közösségen belüli erőszakformák – között is egyre jobban elmosódni látszik a határvonal. Aggasztó, hogy ezek a folyamatok „önfenntartóvá válnak”, és akkor sem érnek véget, vagy csökken az intenzitásuk, amikor a konfliktus alapvető ellentéteit valamelyest kezelni tudják.

A biztonságra gyakorolt hatások

A globalizáció katonai biztonságra gyakorolt hatásai csak a társadalmi és gazdasági fejlődés biztonságra gyakorolt hatásaival együtt értelmezhető. A globalizáció kiteljesedése miatt hazánk és szövetségeseink környezetében jelentkező *globális biztonságra gyakorolt hatások*:

- a nemzetközi pénzügyi instabilitás, tőkespekuláció;
- az energiaellátás, energiahordozók, természeti erőforrások hiánya, kimerülése, ezáltal gazdasági, majd társadalmi válságok kialakulása, nemzeti gazdaságok megrendülése, összeomlása;
- a kialakult válságból fakadó eltérő gazdasági és demográfiai fejlődés (népességnövekedés, robbanás, következmények) megjelenése, tömeges migráció;
- a gazdasági szegmens ellenpólusaként ideológiai, vallási, etnikai, kulturális ellentétek kialakulása, elmélyülése;
- a szakadék növekedése a társadalmilag, gazdaságilag és technológiailag fejlett, korszerű fegyverzettel rendelkező modern államok, illetve a leszakadó, ugyanakkor többséget alkotó szegényebb államalakulatok között;
- az információs-digitális forradalom, szociális-web megjelenése;
- a terrorizmus, a szervezett nemzetközi bűnözés további erősödése, sőt azok nemzetek (országok) biztonságát is veszélyeztető tényezővé alakulása;
- az ABC-fegyverek és hordozóeszközeik illegális terjesztése, terjedése;
- a természeti-környezeti problémák, globális természeti, civilizációs veszélyforrások (pl. felmelegedés, lehűlés);
- a víz, élelmiszer hiánya és a világméretű járványok.

A térségünkben jelentkeznek olyan *regionális biztonságra gyakorolt hatások, amelyek összefüggnek:*

- az adott régióban a pénzügyileg és gazdaságilag lassabban fejlődő országok belső instabilitásával;
- a közép-, illetve dél-kelet-európai, mediterrán-térség sajátos helyzetéből fakadó konfliktusokkal;
- a tömeges migrációval;
- a demográfiai változásokkal (társadalom elöregedése, nemzetiségi-etnikai változások, társadalmi marginalizáció);
- az energiaellátási, környezeti- és környezetbiztonsági problémákkal;
- a katonai biztonságra gyakorolt hatásokkal (pl. délszláv válság maradványai) stb.

A globális és regionális biztonságra gyakorolt hatások mellett jelennek meg a *belső biztonságra gyakorolt hatások*. A globális pénzügyi válság elérte hazánk pénzügyi szféráját és reálgazdaságát. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy határainkon belül tovább erősödött Magyarország terrorveszélyeztetettsége, a szervezett, illetve a nemzetközi bűnözés (pénzügyi-adó manipulációk), a kábítószeres terjedése, a prostitúció, a szerverkereskedelem, a pénzügyi-gazdasági bűncselekmények, a szürke-, a fekete-gazdaság és korrupció növekedése, a gazdasági vállalkozások elleni szervezett támadások, a számítógépes bűnözés, továbbá a demográfiai változások egyre dinamikusabbak.

A biztonságra gyakorolt hatások kezelését taktikai, de stratégiai lépésekben sem lehet tervezni anélkül, hogy a környezetet, ahol az állami és a magán-titkosszolgálati szervezetek tevékenykednek, ne értékelnénk, ne elemeznénk. A cselekvési taktikához elvégzendő biztonsági értékelés, elemzés alapvetően a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájára és az ágazati biztonsági (nemzetbiztonsági, rendészeti és katonai stb.) stratégiákra támaszkodik. Az abban részletezettek figyelembevételével végzett globális, regionális és belső eredetű biztonságra gyakorolt hatás értékelése-elemzése kellő alapot ad a helyes következtetések levonására, a felderítő és elhárító biztonsági intézményrendszer által követendő feladatok kijelölésére és végrehajtására.

A felderítendő-elhárítandó biztonságra gyakorolt hatásokat kezelhetőségük érdekében súlyozni, egyúttal veszélyességük szerint rangsorolni, vagyis kritikus biztonságra gyakorolt hatássá minősíteni szükséges.

A felderítés és az elhárítás prioritásai

FELDERÍTÉS

A terrorizmus elleni küzdelemben a felderítésnek továbbra is prioritásként kell kezelnie Magyarország terrorveszélyeztetettségének alakulását, valamint a közeli és távoli válságövezetekkel kapcsolatos értesülések megszerzését, kiemelt figyelmet fordítva az iraki, afganisztáni és a balkáni magyar szerepvállalást érintő folyamatokra. Ennek érdekében a magyar felderítő szolgálatoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy saját műveleti kapcsolataik és az alkalmazott korszerű technikai megoldások hatékony alkalmazása, valamint a kapacitások célirányos bővítése mellett, folyamatosan fejlesszék az EU, NATO szövetségben belüli, illetve a kétoldalú partnerszolgálati együttműködést, különös tekintettel a terrorista szervezetek által alkalmazott új módszerek, pénzügyi és logisztikai hátterük felderítése vonatkozásában.

A gazdaságbiztonság védelme területén a felderítésnek továbbra is jelentős figyelmet kell szentelnie a Kormány gazdasági, pénzügyi és kereskedelempolitikai döntéseihez szükséges értesülések megszerzésére, a stratégiai fontosságú hazai nagy vállalatok külföldi pozíciószerzésének elősegítésére, illetve a nemzetközi vállalatok tervezett tőkebefektetései törekvéseinek feltérképezésre, a nemzetgazdaság stabilitását érintő külföldi eredetű törekvések felderítésére, különös tekintettel a nemzeti valuta védelmére, illetve az euró hazai közeljövőben történő bevezetésére. Feladatot jelent továbbá az uniós források megszerzését akadályozó körülményekre vonatkozó értesülések megszerzése, továbbá az illegális pénzelosztó hálózatépítés megakadályozása. Ezt igazolja, hogy a hazai magán-titkosszolgálatok részben leplezett feladatok vállalásával törekednek az ellenérdekelt konkurensok szándékainak, piaci, üzleti, kutatás-fejlesztési eredményeinek, sőt olykor az állami, vagy uniós támogatások rendszerének – azt csak részben teljesítési, illetve abból jövedelmezőbb pénzkinyerési céllal – megismerésére.

*A felderítés stratégiai feladata a Magyar Köztársaság *energiaellátásának* biztonsága ellen irányuló külföldi tevékenységek felderítése, a magyar energiaipart befolyásoló nemzetközi vonatkozású tényezők és folyamatok feltárása, információk beszerzése, elemzések elvégzése.*

*A felderítés kísérje folyamatosan figyelemmel (a katasztrófavédelemmel együttműködve) azokat az eseményeket, illetve törekvéseket, melyek veszélyeztetik Magyarország *környezeti biztonságát*, különös tekintettel a radioaktív, vegyi és biológiai szennyező anyagok, technológiák alkalmazásával kapcsolatos ökológiai veszélyhelyzetek felderítésére.*

Az EU és NATO tagságunkból eredő felderítési feladatok lényege, hogy a bővítési folyamatot befolyásoló tényezőkről, kiemelten a magyar nemzeti érdekek érvényesítésének feltételeiről, valamint a *határon túli magyar közösségek védelmét* érintő bel- és külpolitikai folyamatokkal, döntésekkel összefüggő információkról folyamatosan, érdemben tájékoztatást kapjanak a hazai döntéshozók.

A felderítésnek kiemelt figyelmet kell fordítania a tömegpusztító fegyverek terjedésével, a *non-proliferációs* és leszerelési szerződésekben vállalt kötelezettségek kijátszására, illetve megsértésére irányuló tevékenységekkel kapcsolatos értesülések megszerzésére. Információkat kell gyűjteni a hazánk érdekeit veszélyeztető *nemzetközi szervezett bűnözés* külföldi hátterének, kapcsolatainak a felderítése, valamint az ehhez kapcsolódó illegális tevékenységi formák (a kábítószer- és illegális fegyverkereskedelem, az embercsempészet, a jövedéki termékek illegális forgalma) terjedésének korlátozása céljából.

A katonai felderítés által végzendő információgyűjtésnek az ország *védelmi (katonai) biztonságát* közvetlenül érintő fenyegetések felfedésére, a NATO műveletekben, a nemzetközi missziókban résztvevő magyar erők biztonságos és hatékony tevékenységének elősegítésére, a hazai és a szövetségi döntéshozói folyamatok hírszerző információkkal és elemzésekkel történő támogatására kell irányulnia.

A fentiekben ismertetett felderítési prioritások érvényesítésében a titkosszolgálati információgyűjtésre törvényben felhatalmazott hazai nemzetbiztonsági szolgálatok és a biztonsági (intézményrendszer) szervek kizárólagosan érdekeltek. Mindehhez alternatívan kapcsolódnak a magán-titkosszolgálatok, különösen a magánbankok makro- és mezoszintű biztonsági védelmi tevékenysége.

A felderítés prioritásaival párhuzamosan, egymást támogatva és erősítve jelennek meg az elhárítás prioritásai. A külföldi titkosszolgálatok megállapodás és/vagy szövetség alapján kapcsolódnak a hazai biztonsági intézményrendszerhez, ez utóbbi kvázi nemzeti hírszerző közösségként is szerveződhet.

ELHÁRÍTÁS PRIORITÁSAI

A terrorizmus elleni harc területén információkat kell gyűjteni hazánk terrorveszélyeztetettségének alakulását befolyásoló szervezetekről, csoportokról és törekvésekről, különös tekintettel a terrorszervezetek logisztikai, pénzügyi, esetlegesen utánpótlási bázisát biztosító csoportok helyzetéről, tevékenységéről. El kell látni a Magyarországon lévő – fokozott veszélyeztetettségű – külföldi érdekeltségek nemzetbiztonsági védelmét.

Kiemelt nemzetbiztonsági feladatnak kell tekinteni Magyarország *gazdaságbiztonságának* védelme területén az ország gazdasági stabilitását, *pénzügyi biztonságát*, az állam stratégiai fontosságú gazdasági szervezeteiben megnyilvánuló biztonsági kockázatok feltárását, különös tekintettel a kiemelt beruházások és közbeszerzési eljárások során észlelt visszaélésekre (ahol feltételezhető a legaktívabb magán-titkosszolgálati tevékenység is). Továbbá a hazai euró közeljövőben történő bevezetését veszélyeztető törekvések, illetve az uniós források felhasználásával kapcsolatos visszaélések felderítését és akadályozását. Figyelemmel kell kíséni az ország energiaellátásának biztonsága ellen irányuló külföldi tevékenységeket, a magyar energiaipart befolyásoló hazai vonatkozású tényezőket. Maga a gazdaság- és pénzügyi biztonsági védelem munkavégzésének részletezettsége a szolgálatok feladatellátásában jelenleg hiányos, sőt a szükséges biztonsági szakemberek mesterképzése a hazai felsőoktatási rendszerben nincs kialakítva. A gazdasági elhárítás törvényi alkalmazhatóságát akadályozza az, hogy a rendelkező törvényi szöveg túl általános, így a végrehajtási rendelkezések tartalma elég tág határok között mozoghatnak. Fontos szempont a hazánk által működtetett *infrastruktúrák* potenciálisan veszélyeztetett, kritikus elemeinek *védelme*.

Fel kell tárnai a Magyar Köztársaság érdekeit veszélyeztető *szervezett bűnözői csoportok* jogellenes szándékait, gazdasági háttérét, az állami intézményekbe történő beépülési és befolyásolási kísérleteit, információkkal kell támogatni a büntetőeljárásban részt vevő rendvédelmi és más állami szervek működési hatékonyságát. Kiemelt feladatot jelent a rendvédelmi szervezetekkel történő hatékony titkosszolgálati együttműködés, különös tekintettel a *korruptió, a kábítószer-csempészet, a szervkereskedelem, a prostitúció, az illegális migráció, az emberkereskedelem, az illegális fegyverkereskedelem, a pénzmosás, a pénz- és okmányhamisítás, számítógépes bűnözés* elleni küzdelemre, valamint a *közélet tisztaságának* biztosítására.

Új feladatként szükséges foglalkozni a törvényellenes cselekményekből származó *vagyonok* adóparadicsomokba való *kimentésével*, valamint – a hazain kívül – a *nemzetközi bűnüldöző szervek együttműködéséből* származó előnyök fokozásával. Mivel hazánk az EU külső határa is egyben, így az

unió külső határai biztonságát *integrált határőrizeti szemlélet* előtérbe helyezésével tudjuk csak garantálni.

A katonai elhárítás által végzendő feladatok az ország *védelmi (katonai) biztonságát* közvetlenül veszélyeztető fenyegetésének feltárására, megelőzésére, megakadályozására kell, hogy irányuljanak.

A biztonságra gyakorolt, fent ismertetett hatások – vagyis a felderítendő-elhárítandó feladatok – meg kell, hogy jelenjenek a biztonsági stratégiákban.

A biztonsági stratégiák

Az előzőek alapján a *rangsorolt biztonságra gyakorolt hatások felderítése és elhárítása – a biztonsági stratégiák által vezérelt – titkosszolgálatok feladatkörébe tartoznak.*

Jogilag deklarált – nemzeti biztonsági stratégiára épülő – ágazati stratégiák nélkül az ország biztonsági érdekeihez és értékeihez igazodó tényleges *állami titkosszolgálati* (a nemzetbiztonsági szolgálatok belső és külső /fedett/ műveleti szervei, valamint a titkos információgyűjtésre törvényben felhatalmazott szervek által végzett) munka nem létezik, ami van, az kvázi, látszólagos. A válsághelyzetek kezelésére jelenleg nincs hatékonyan alkalmazható, komplex ágazati biztonsági stratégia rendszer.

Sem a készülő ágazati nemzetbiztonsági, rendészeti, sem a már megjelent katonai stratégia és azokat megalapozó nemzeti biztonsági stratégia nem veszi figyelembe, hogy az elmúlt húsz évben globális szinten jelentkezik az a folyamat, amely során a magánszektor rohamosan növeli, bővíti szerepvállalását a nemzeti biztonság, mint nemzeti érték előállításában. Számolni kell azzal a helyzettel is, hogy hazánkban, nagyon általános értelemben, jelenleg és várhatóan – amennyiben a politikai és a kormányzati akarat számottevően nem módosul – a jövőben, hosszú távon csak a magán-titkosszolgálat tud (illegálisan) eredményes titkosszolgálati tevékenységet végezni. Manapság is adott a lehetőség, hogy rendellenesen (illegálisan) a mai állami titkosszolgálatok (pl. a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) anyagilag is érdekelve magán-titkosszolgálati munkákat felvállaljanak. Mind e mögött nehezen definiálható profit és szimpla pénzszerzési cél található.

A magán-titkosszolgálat – általános felfogásban – a jogi személyiséggel rendelkezők, vagy a nélküliek magán- és anyagi érdekű és célú felderítésre, elhárításra, operatív-technikai szolgáltatásra, valamint értékelésre, elemzésre létrehozott vállalkozása. Műveleteihez haditechnikai eszközöket

illegálisan és/vagy legálisan alkalmazza. Ez utóbbinál ultramodern, korszerű, haditechnikainak nem minősülő eszközöket, kettős használatú, saját fejlesztésű termékeket is használ. A humánerői és a titkosszolgálati módszerei alkalmazásánál kihasználja a jogi normák, a biztonsági rezsimek és protokollok adta hiányosságokat. Nemcsak a hazai, hanem a külföldi magántőke is szükségszerűen (törvénszerűen) hívja őket életre, illetve tart igényt rájuk. Kialakulásuk – a tőkés országokban – a hidegháború időszakára tehető. Szerveződéseik a katonai-ipari (modern szakterminológia szerint hadiipari-, hadigazdasági-) komplexumok integráns részeként a katonai-állami szektor és a hadiipari monopóliumok közé – az állami titkosszolgálatokkal együtt – ékelődnek. Így a komplexumok, mint hatalomkoncentrációk befolyása, irányító szerepe még eredményesebben tud hatni nemzetek életére, nemzetközi integrációkra és koalíciókra. A társadalmi-gazdasági rendszerátalakulásokat követően majdnem minden rendszerváltó országban megjelennek.

A 2008-as globális gazdasági-pénzügyi válság hozadékeként számuk rohamosan növekszik, szerepvállalásukat a társadalomban, közigazgatásban nem lehet már figyelmen kívül hagyni. A magán-titkosszolgálatokhoz szorosan kötődnek a magánhadseregek (hazánkban jellemzően a félkatonai szervezetek). Jelen tanulmánynak nem célja a magánhadseregek vizsgálata.

Az érdemi titkosszolgálati munkához kialakítandó, illetve alkalmazandó ágazati biztonsági stratégiák komplex rendszert kell, hogy alkossanak.

A magyar titkosszolgálatok szerveződésének rendszere

SZERVEZŐDÉSÜK ----- JELLEMZŐJÜK	ÁLLAMI	MAGÁN
FEGYVERES JELLEG	igen	általánosan nem (kivétel a bűnözői szerveződés)
ERŐ, ESZKÖZ ÉS MÓDSZER	titkos	részben legális
SZERVEZET	titkos	részben legális

A közelmúlt – fontosabb – magán-titkosszolgálati jellegű beavatkozásai eredményeként könyvelhető el:

– a pénzügyi szektorban az MNB-nél a jövedelemszerző korlátok fi-

gyelmen kívül hagyása;

- az egészségügyi szektorban az influenza elleni vakcina körüli – pénzügyi, valamint a hazai és a külföldi ellenérdekelt gyártó-forgalmazó és egészségügyi szakmai csoportok céljait szolgáló – bizonytalanság mesterséges gerjesztése;

- az önkormányzati szektorban a budapesti és egyes vidéki ingatlanok – külföldi támogatást is élvező – tőkefelhalmozási célú eladása;

- a fővárosi önkormányzat felügyelte BKV-nál tőkefelhalmozási célú egyéni „akciók”;

- az állami szektor által felügyelt MÁV-nál pénzügyi, gazdasági, szakmai túlkapások eredményezte egyéni tőkefelhalmozások;

- a nemzeti vagyonkezelő által felügyelt egyes állami ingatlanok, vagyontárgyak „sajátos privatizálása”, a velencei tavi (sukorói) kaszinó építéséhez szükséges ingatlanok „rendhagyó pénzszerzési célú cseréje”;

- az energia szektorban az alternatív energiaforrások felhasználásának, gyakorlati alkalmazásának pénzszerzési célú késleltetése, akadályoztatása (pl. szélerőművek);

- a katonai (pl. vadászrepülőgépek vásárlása, szállítórepülők felújítása, IFF csereügylet), nemzetbiztonsági (pl. lehallgató-rendszer) beszerzésének haszonszerzési célú anomáliái;

- hazai és uniós közbeszerzések, központosított közbeszerzések „vélelmezett” haszonszerzési célú szabálytalanságai.

**A szóban forgó magán-titkosszolgálati jellegű munka közel hasonlóképpen zajlik,
mint az állami titkosszolgálatoknál**

MŰVELETI IRÁNY ----- MEGRENDELŐ/MEGBÍZÓ	INFORMÁ- CIÓSZERZÉS	BEFOLYÁSOLÁS
MAGYAR NEMZETI BANK	érdemi	nyílt
VAKCINAGYÁRTÁS	érdemi	rejtett (külföldi részvétellel nem kizárt)
FŐVÁROSI/HELYI ÖNKORMÁNYZAT	érdemi	rejtett (külföldi részvétel nem kizárt)
BKV	érdemi	rejtett
MÁV	érdemi	rejtett
NEMZETI VAGYONKEZELÉS	érdemi	rejtett (külföldi részvétel nem kizárt)
ENERGETIKAI BERUHÁZÁSOK	érdemi	rejtett (külföldi részvétel nem kizárt)
KATONAI ÉS NEMZETBIZTONSÁGI BE- SZERZÉSEK	érdemi	rejtett (külföldi részvétellel)
CIVIL (VALAMINT ÁLLAMI, ÖNKOR- MÁNYZATI) KÖZBESZERZÉSEK	érdemi	rejtett

Mind a nemzeti biztonság, mind a nemzeti fejlődés gravitációs központja a magánszektorban és annak intellektuális tőkájében rejlik. Ennek karakteresen tükröződnie kell az ágazati nemzetbiztonsági, rendészeti és a célorientáltan módosított katonai stratégiában.

A jövő fontos feladata az ágazati stratégiák kiadásával párhuzamosan a közigazgatásban a – példaként véve a külföldön (pl. USA-ban) már legalizált – magán-titkosszolgálat helyének, szerepének meghatározása, működésük nemzetgazdaságba való beintegrálása, a gazdasági növekedést fokozó szerepének felismerése, illetve az állami titkosszolgálatokkal való kölcsönös viszonyuk, együttműködésük rendezése. Ehhez felhasználhatók azon külföldi magán-titkosszolgálatok elméleti és tudományos módszertannal alátámasztott tapasztalatai, amelyek a hazai gyakorlatba könnyen átültethetők. Mindenképpen indokolt hasznosítani a hazai oktatási és titkosszolgálati szakembereink megszerzett tapasztalatait, illetve a magyar oktatás, képzés, továbbképzés már meglévő felsőoktatási bázisait, továbbá a média közvélemény- és tudatformáló hatását.

A jelenlegi állami titkosszolgálatok legitimációja rendezett, azok a hazai érvényes jogszabályok alapján működnek. A magán-titkosszolgálatok ugyanakkor – jogszabályi felhatalmazás alapján, illetve anélkül – a társadalom meghatározó (állami-, önkormányzati-, magán-) szektoraiban részben legálisan, illetve alapvetően illegálisan tevékenykednek.

Az állami titkosszolgálati monopólium megmaradását és érvényesülését jelenti az, hogy

- mindhárom szektorban legálisan csak az állami titkosszolgálatok dolgoznak;
- az állami titkosszolgálatoknak – történelmi tradíció miatt is – megmarad a nemzetbiztonsági monopóliuma;
- a magán-titkosszolgálat illegális tevékenységével kvázi szünteti meg az állami titkosszolgálati monopóliumokat;
- elsősorban a magán-titkosszolgálatok érdeke, hogy tevékenységüket mielőbb legálisan végezhessék.

Hangsúlyozni szükséges, hogy az állami és magán-titkosszolgálatokra kiterjedő intézményi, strukturális reform, a szervezeti rendszer átalakítása nem előzhetné, nem előzheti meg az ágazati nemzetbiztonsági, rendészeti és a célorientáltan módosított katonai stratégia kidolgozását, életbe léptetését. Az ágazati stratégia konszenzusos megalkotása, hatályba léptetése jelentheti az elvi alapok megerősítését, továbbá a fő célok és irányok kijelölését, a titkosszolgálati munkában szükséges korrekciók elvégzését. A nemzetbiztonsági szolgálatok, rendészeti és katonai szervek korábban tervezett karcsúsítása, összevonása feltételezi a nemzeti biztonsági stratégiára épülő ágazati stratégiák létét, stratégiai vezérlő funkció érvényesülését.

A korábbi érvelést is megerősítve: a mostani állami titkosszolgálati munka – alapvetően a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál – vélhetően nem több mint sajátos rendészeti, illetve rendőri tevékenység, mivel nem létezik – a nemzeti biztonsági stratégiára épülő, a felderítési, elhárítási prioritásokat figyelembe vevő és a gyakorlati munkát komplexen vezérlő – ágazati nemzetbiztonsági, továbbá rendészeti stratégia. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál a titkosszolgálati munka minőségbiztosítása, nemzetközi standardoknak való megfelelés és az egységes fogalmi terminológia használata jelenleg még nem kielégítő, hiányos. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok még eredményesebb munkájához – a szövetséges elvárások hangsúlyosabb érvényesítése érdekében – a jelenlegi katonai stratégiát célorientáltan módosítani szükséges, valamint a mostani nemzeti biztonsági

stratégiát több védelmi-katonai elemmel bővíteni kell.

A magyar titkosszolgálatok szervezeteinek, szerveződéseinek műveleti erői, eszközei és módszerei alkalmazási képessége, fejlettsége nagyon különböző. *Az elmúlt 20 évben látványosan csak a katonai és magán-titkosszolgálatok fejlődtek* technikai kapacitás, illetve humánerőforrás alkalmazása tekintetében.

A titkosszolgálati válságkezelés intézmény rendszere

Európának, de világ más régióinak a közelmúlt felerősödött társadalmi, gazdasági és katonai válságával kell szembe néznie. Válaszként a titkosszolgálatoknak – a biztonságra gyakorolt hatásokkal és a stratégiákkal, valamint a titkosszolgálati prioritásokkal szoros összefüggésben – mielőbb ki kell alakítani a titkosszolgálati válságkezelés új intézményi rendszerét. Ehhez szükséges felismerni, hogy csak a *hazai titkosszolgálati válságkezelés nem lehet elegendő*, a titkosszolgálati válságkezelést európai, globális szintre kell emelni. Globális egyeztetés, adatcsere szükséges a hatékonyabb válságkezelés előrejelzése, végrehajtása érdekében.

AZ ÁLLAMI KOORDINÁLÓ SZEREPRŐL

Hazánk biztonsága védelmének továbbra is döntő eleme a kritikus külső és belső biztonságra gyakorolt hatásokról információk szerzése, vagyis a nemzeti érdekek mentén folytatott titkosszolgálati információgyűjtés, befolyásolás. Nagyon fontos tudnunk minden kisebb, nagyobb régió új fejlődési tendenciájáról, előre nem látott válságról, eseményről és jelenségről, amelyek hatással lehetnek Magyarországon biztonságára, jólétére.

A nevesített, sorba rendezett (kritikus) biztonságra gyakorolt hatásokat egyidejűleg szükséges kezelni. Az egyidejűleg kezelt kritikus biztonságra gyakorolt hatások alapján megállapított (rangsorolt) feladatok végrehajtása – és nem csak a válságkezelés – érdekében a *titkosszolgálatokat koordináló szervezetet* (esetleg a kvázi nemzeti hírszerző közösségen belül) kell létrehozni. Ez minden – elsősorban a külső biztonságot érintő – titkosszolgálati, benne a hazai nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtésre törvényben felhatalmazott egyéb szervek, a szövetséges külföldi partnerek és az alternatívan együttműködő hazai szervek (magán-titkosszolgálatok, minisztériumok, országos hatáskörű szervek stb.) szolgáltatott információit, valamint az államot (kormányt) érdeklő külföldi és belföldi hír – és befolyásolási igényt megkap. A koordináló szervezet – a hozzá érkező titkosszolgá-

lati, benne a hazai rendvédelmi-rendészeti, a szövetséges külföldi-partnerek szolgáltatott információk alapján – megszervezi a kormány eseti, illetve rendszeres informálását, és végzi a nemzetbiztonsági szolgálatok bevonásával a nemzet biztonságát érintő, kormányzati döntéseket előkészítő összefoglaló és értékelő jelentések, intézkedési tervek, átfogó-értékelő elemzések, helyzetértékelések és prognózisok kidolgozását. A konkrét műveleti feladatot ellátó nemzetbiztonsági szolgálat működése során haladéktalanul informálja a polgári és katonai felső vezetést, a titkosszolgálatokat koordináló szervezetet, a társ hazai és külföldi biztonsági szolgálat vezetőit, ha a nemzet érdekeit jelentősen befolyásoló, vagy annak közvetlen veszélyeztetésére utaló információ kerül birtokába. Megküldi továbbá a nemzeti érdekek sérelmére, közvetlen veszélyeztetésére utaló, valamint az ország biztonságával, biztonságpolitikájával, nemzetközi megítélésével és fontosabb gazdasági céljaival közvetlenül összefüggő információkat. A releváns biztonsági információk birtokában az illetékes (magyar és különleges helyzetekben a külföldi) állami és katonai szervek a szükséges intézkedéseket (pl. titkos akciók elrendelésére) megteszik.

A vázolt titkosszolgálatokat koordináló szervezeti rendszer működésének várható eredménye az, hogy kialakul, és készség szintjén megvalósul a hazai titkosszolgálatokkal és szövetséges külföldi partnerekkel az állami (kormányzati) célú, illetve érdekű titkosszolgálati információgyűjtés hosszú, közép- és rövidtávú tervezése és tevékenysége. Ezáltal összehangolttá és stabilná válik az állami (kormányzati) döntéshozók titkosszolgálati jellegű informálása, objektív, szakmailag és tudományosan megalapozott, az állami (kormányzati) döntés-előkészítés és feladat-végrehajtás rendszere.

A titkosszolgálatokat koordináló szervezet jogilag deklarált működési terepe lehet

TITKOSSZOLGÁLATI CÉL ----- SZERVEZŐDÉS	POLITIKAI	VÉDELMI	BŰNMEG- ELŐZÉSI
ÁLLAMI	legális	legális	legális
MAGÁN	részben le- gális	részben legális	részben legális
KÖZREMŰKÖDŐ-EGYÜTTMŰKÖDŐ KÜLFÖLDI SZERVEZET, SZEMÉLY	részben le- gális	legális	legális

MAGÁN-TITKOSSZOLGÁLATI SZERVEZŐDÉSEK

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok mellett létező magán felderítő-elhárító, operatív-technika szolgáltató, értékelő-elemző vállalkozások ügyfelei a privátszférából, elsősorban nagyvállalatok, üzleti világ területéről kerülnek ki, de egyre gyakrabban kormányzati megrendelésnek is eleget tesznek. Információgyűjtésük túlnyomórészt nyílt és bizalmas jellegű. A hatályos jogi normák alapján titkosnak tekinthető információszerzésük elenyésző. Az állami hírszerzésre többször hivatkozott nyílt, technikai és ügynöki információszerzési 70-20-10 arányok a magán-titkosszolgálatra is vélhetően fennállnak.

A magán-titkosszolgálati vállalkozások – anyagi érdekeik által vezérelve sokszor kényszeredetten – a válságkezelésre fókuszálnak. Szervezeti hálójukba beletartoznak a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, vagy egyáltalán nem rendelkező nagyvállalatok, alapítványok, gazdasági társaságok, különösen a minisztériumok kvázi tulajdonában lévők, amelyeket vezető köztisztviselők magán-titkosszolgálati céllal menedzselnek (közbeszerzések stb.), illetve a hivatali anyagi és információs erőforrásokat saját vállalkozásaikkal szinte együtt kezelik, teljes munkakörben, kötetlen munkaidőben, nagy ügyintézői létszámmal, kiemelt javadalmazással.

Tovább bővíti a magán-titkosszolgálatok rendszerét az egyesületek, szövetségek (pl. az állami költségvetés által finanszírozott és „felfegyverzett” polgárőrszövetség), az üzleti-pénzügyi tanácsadó, konzultációs szolgáltatást nyújtó cégek, ügyvédi irodák, magán-szervezetek fenntartotta felderítő-elhárító, információs értékelő-elemző szolgálatok. Hasonló céllal szerveződhetnek a magán és közhatalmi szférában (pl. állam-önkormányzat felügyelte vállalatoknál, egyes minisztériumi kabinetirodáknál, önálló szakmai és funkcionális főosztályokon /pl. vagyongazdálkodási hivatali szerveknél/, ahol a kormányzati akarattal végrehajtani szándékozott létszám-racionalizálás nagyságrendekkel fogja megemelni az eddigi létszám-keretet a hatósági munkát végzők létszáma terhére) információs monopóliummal, jelentős hazai és nemzetközi kapcsolati tőkével rendelkező személyek, akik saját gazdasági és szakmai céljaik, sajátos, egyéni és csoport célok érdekében tevékenykednek.

A magán-titkosszolgálati szerveződések legtöbbször hatékonyabbak, mint a még mindig túlbonyolított, áttekinthetetlen, pazarló, soklépcsős szerkezetű, az egyéni felelősség elkendőzésében, elsikkadásában „érdekelt”, a bürokrata, „írásztal” szemléletet visszatükröző állami, önkormányzati pénzből finanszírozott hivatalos felderítő, elhárító információ-feldolgozó apparátusok. A magán-titkosszolgálat intenzív személyi kapcsolatot tart fenn a hazai fegyveres rendvédelmi szervek és a titkos információgyűjtésre tör-

vényben felhatalmazott szervezetek hivatásos és polgári alkalmazottaival. Információbázisuk egy-egy egyedi ügyben a személyes adatok teljes körére kiterjed, önállósodási törekvésüket az utóbbi években kihirdetett, illetve közzétett jogi normák is segítik. A jogalkotókra és a törvényhozókra hárul az a feladat, hogy az adatvédelmi szempontból még kifogásolható adatütöztetési tevékenységüket legalizálják.

A magán-titkosszolgálati vállalkozások (szervezet) kialakulása és fejlődése – bár behatol a korábban állami monopóliumnak tekintett érdekszférába – *komoly jövő előtt áll*, hiszen

- az állami költségvetési, a gazdasági megszigorítások a jelenlegi nemzetbiztonsági szervezeteket is érintik, de furcsa módon, teljes tudatossággal a pénzügyi-gazdasági kormányzat válságkezelési intézkedései – több áttételen keresztül – a magán-titkosszolgálatot favorizálja a korlátlan mértékű hazai és uniós pénzügyi támogatás biztosításával;
- egyes speciális feladatokat továbbra el kell végezni;
- az állami felderítő, elhárító szervezetek hatékonysága – elsősorban a piaci követelmények hiánya miatt – többször is megkérdőjeleződött (11/9, iraki-válság stb.);
- lassan hazánkba is „begyűrűzik” az, hogy – a korábbi állami monopóliumot képező – egyes felderítési, elhárítási állami funkciókat (pl. kiemelt személy- és objektumvédelem) egyre gyakrabban adják magánkézbe.

Mindezek alapján várható, hogy a magán-titkosszolgálatokra (tehát a magánszektorra) mind horizontálisan (műveleti és támogató feladatok), mind vertikálisan (távlati és taktikai szinten) az állami titkosszolgálatok szakmailag, továbbá a magánszektor (magántőke) felderítés-elhárítás, operatív-technikai szolgáltatás és értékelés-elemzés területein is egyre gyakrabban számítanak.

A magán-titkosszolgálatok jövőbeni bevonása némely állami, önkormányzati, továbbá titkosszolgálati feladatellátásba azt jelentheti, hogy egyes kormányzati, önkormányzati, rendőri, katonai, stratégiai tartalékképzési stb. feladatok kiszervezhetők, mely által az állam korlátozott erőforrásait és képességeit más, fontosabb (rangsorolt) kihívások, kritikus biztonságra gyakorolt hatások kezelésére fordíthatja.

Paradox, de az állami titkosszolgálatok működése a magán-titkosszolgálatok nélkül problematikusává válhat. Ennek bizonyítékát külföldi példák igazolják, például napjainkban a nemzetközi fegyverkereskedelem területén sem lehet kizárni az állami és a magán-titkosszolgálatok ideiglenes

fúzióját.

* * *

A magyar titkosszolgálatoknak a társadalmi, gazdasági és katonai – különösen a pénzügyi és gazdasági – válságok felmerülése előtt és hatása alatt kiemelt jelentőséggel bíró, jogilag deklarált válság-előrejelző és válságkezelő szerepük van. Mindennek a hazai titkosszolgálatok – részben finanszírozási, részben vezetés-szervezési-irányítási gondjaik miatt – csak "részben" tesznek eleget. Ebben az állami titkosszolgálatok (de maga az állam, az önkormányzat, a privát szféra is) egyre nagyobb mértékben – piaci alapokon, feladatuk kiszervezése által – számíthatnak a magán-titkosszolgálatokra, így azok akár a ma még alaptevékenységnek számító felderítés-elhárítási, operatív-technikai szolgáltatási, értékelés-elemzési feladatokat, valamint egyéb kiegészítő és kisegítő tevékenységet is elláthatnak.

Az állami és különösen a magán-titkosszolgálatok társadalmi szerepvállalása, közjogi rendezetlenségük ellenére lassan, de már megoldódni látszik. Manapság mindezt valamennyi átalakult, volt szocialista állami titkosszolgálatok jogutód szolgálatai, a politikai-kormányzati irányítás és a közigazgatás „nem szívesen” vállalják fel és/vagy nem tudják felvállalni, hiszen már alaptevékenységüket – költségvetési, fizetési, díjazási korlátaik, létszám-gondjaik, szaktudás-kapacitásaik hiányában – sem tudják hatékonyan teljesíteni. Ennek megfelelően a magán-titkosszolgálatok munkájára – bár a fenyegetések elhárításához csak korlátozott módon – egyre nagyobb a társadalmi és gazdasági igény, nemzetközi és belpolitikai elvárás. A tanulmányban nem vizsgált magánhadseregekre is rendkívül fontos szerep vár a jövőben.

Felhasznált irodalom

Demény Ádám: Az integrált határigazgatási rendszer és a vámigazgatás. *Hadtudományi Szemle*, 2009/2. szám

Izsa Jenő: A hírszerzés céljáról és rendszeréről. *Hadtudomány*, 2009/1-2. szám.

Földi László: A politika uralja a titkosszolgálatokat. Interjú, HVG.hu, http://hvg.hu/velemen/20081002_foldi_titkosszolgalat_csanyi.aspx)

Lénárt Ferenc: *A hadiipar hatalmi komplexummá szerveződése. Hadtudomány*, 2000. 2. szám.

Lénárt Ferenc: Biztonság, nemzetbiztonság. *Új Honvédségi Szemle*, 2001/1. szám.

Lénárt Ferenc: A magán-titkosszolgálati tevékenység és a biztonság. *Új Honvédségi Szemle*, 2007/11. szám.

Szalai Gábor: A nemzeti hírszerzés és a magánszektor kapcsolatának alapkérdései az USA-ban. *Hadtudományi Szemle*, 2008/2. szám.

Тим Шоррок: Разведку США отдали на откуп коммерсантам (<http://www.agentura.ru/dossier/usa/contract>)

Dr. Katona Magda, a politikai tudományok kandidátusa-Répási Krisztián doktorandusz

Az öngyilkos merényletek politikai üzenete

Az öngyilkos terrorizmus a pszichológiai hadviselés eszköze. Célja azonnali pánik, hosszútávú félelemérzet kialakítása, figyelmeztetés, büntetés. Ezek révén tudatják a közvéleménnyel nyíltan bevallott szándékaikat, ezek leple alatt akarják elérni azokat a célokat, amiket titokban próbálnak tartani. Nyílt cél gátat szabni a Nyugat térnyerésének, sarí'a törvénykezés, iszlám állam bevezetése. Burkolt szándék interetnikus konfliktusok gerjesztése. Támadják a modernizációt, a törzsi rendet, pártokat, választásokat. Az antiimperialista retorika ellenére az iszlamista fegyveresek nemcsak a nagyvállalatok gazdasági játszmáinak, de a térségben érdekelt országok politikai manővereinek az eszközei is. Érdeükben áll az oktatási infrastruktúra lerombolásával, a munkavállalás lehetőségeinek minimalizálásával a konkurens munkaerő kiiktatása, a külső hatalmaktól függés erősítése. Nemcsak egyes országok infrastruktúráját, gazdasági függetlenségét vagy politikai stabilitását, de a régió országainak viszonyrendszerét is célozzák, egyrészt az unipoláris világtól való függést erősítik, másrészt a többpólusúvá váló világ hatalmi játszmáinak a bábjai.

Kulcsszavak: terrorizmus, asszimmetrikus hadviselés, öngyilkos merényletek, iszlám szélsőségesek, nacionalizmus.

Political Message of Suicide Assaults

Resumé

Suicide terrorism is a tool of psychological warfare, to create immediate panic, permanent fear, to warn, to punish. By these assaults terrorists are communicating their overt purposes and try to implement secret goals. Overt purpose to restrict Western influence, implement shari'a law and Islamic state. Covert goal is to instinct interethnic conflicts. They are attacking on modernization, both traditional (and modern social structures; tribal system, political parties, elections. In spite of anti-imperialist rhetoric, Islamist militants are tools of economic interests of multinational concerns, and geo-politic regional maneuvers. By destroying educational infrastructure and by reducing employment opportunities to abolish rival labor force their aim strengthening dependence from external powers. Not only by assaulting infrastructure of particular countries, independence, economic and political stability, they are targeting the international relations of the countries of the region, by strengthening dependence from the uni-polar world order they are pawns of the power games of a formulating multi-polar world order.

Keywords: terrorism, assymmetric warfare, suicide assaults, Islamic radicalism, ethnic nationalism.

Történelmi háttér

Az aszasszinok szektáját a XI. század végén alapította a síita iszlám nizárita iszmáilita ágához tartozó Hasszán Ibn Asz-Szabáh nevű költő és tudós. Szabáh a síita Fátimída kalifátusra leselkedő legnagyobb veszélyt egyrészt az Abbászida Kalifátus nizárita-ellenes tagjaiban, másrészt a terjeszkedő szeldzsuk törökökben látta. Szabáh úgy próbálta megvédeni a fátimídákat, hogy kis létszámú, alaposan kiképzett követőivel szabályosan terrorizálta a kalifátus ellenfeleit. Az ellenfélnek tekintett, magas beosztású személyeket a szekta kezdetben csak figyelmeztette, üzenetet, vagy tört elhelyezve ott, ahol ellenségük nem várta volna. Ha ez nem vezetett eredményre, akkor a célszemélyt nagy nyilvánosság előtt gyilkolták meg. Mivel a merényletek végrehajtói, a fedáinok (olyan személyek, akik az életüket áldozzák valamiért) küldetésükről általában nem tértek vissza feláldozva életüket a feladat végrehajtása közben, ezért számos kutató az aszasszinok politikai gyilkosságait az öngyilkos merényletek archetípusaként tartja nyilván. Jókai Mór *Minden poklokon keresztül* c. regénye aszasszin történetet dolgoz fel a keresztes háborúk korából, a szakirodalomban megismertetésüket pedig elsősorban Farhad Daftari neve fémjelzi.

A síiták által első imámként számon tartott Alí fiát, Husszeint (Mohamed próféta unokáját) és kis létszámú csapatát, köztük Husszein számos családtagjával egyetemben a hatalmas túlerővel rendelkező ellenség 680. október 10-én a Kerbela melletti síkságon lemészárolta.

Mivel a síiták úgy tartják, hogy Husszein feláldozta életét hite megvédése érdekében, halálát vértanúságnak, az igaz ügy érdekében végrehajtott önfeláldozásnak tekintik. A kerbelai csata eseményei központi szerepet töltenek be a síita iszlámban, ebből adódóan a mártíromság, vagyis feláldozni az életet az igaz ügyért és küzdeni az igazságtalanság ellen, a legnemesebb tettek között tartható számon. Husszein halálának vértanúságként való felfogásában a síiták évszázadokon átívelő üldöztetése is szerepet játszott. Husszein halála, önfeláldozása a kerbelai csatát követően az állandó elnyomást elszenvedni kénytelen síiták szemében példaértékű, ezáltal a zsarnoksággal szembeni ellenállás hatalmas jelentőséggel bír. Az üldöztetés miatt a síita tudatban benne él az elnyomás és az igazságtalanság ellen folytatott állandó küzdelem szükségessége. Ennek szélsőséges, leginkább az

iráni síitákra jellemző formája az, hogy sokan nem riadnak vissza életük feláldozásától sem az elérendő cél megvalósítása érdekében.¹

Az 1970-es években Husszein szenvedését oly módon értelmezték újjá, hogy a mártírhalál elfogadása, elszenvedése, tehát lényegében egy passzív tevékenység helyett a lázadás szellemét kezdték el hangsúlyozni. Így Husszein, akiben eddig csupán az események, vagyis a vértanúság elszenvedőjét látták, az iráni síita vallástudósok szemében tudatos forradalmár lett, akit példaképül lehetett állítani a felnövekvő síita nemzedékeknek. Ez a fajta értelmezés nagyban segítette Khomeinít a sah uralmának megdöntésében, hiszen Husszein halálának újraértelmezése megteremtette azt az aktivista ideológiát, ami mögé fel tudott sorakozni a zsarnok megdöntésére kész vallásos tömeg. Az ajatollah az iszlám – mint az egyedüli igaz hit – alapelveinek megvalósításáért folytatott állandó küzdelmet ideológiájának fontos részének tekintette, jelentős szerepet tulajdonítva a mártíromságnak. Az elgondolás lényege, hogy a mártírok folyamatos áldozatvállalásukkal egy jobb világot hoznak el, ugyanakkor az áldozatvállalásba beletartoznak a forradalmi keretek között végrehajtott tettek is, az erőszakos cselekedetek.

Ily módon a mártírakciók ösztönzésének a kezdő lökést Khomeininek a kerbelai eseményekkel kapcsolatos újraértelmezése adta meg. Ennek iráni manifesztálódása a nyolc éven át tartó Irakkal szembeni háborúban volt tetten érhető, amikor is *“Khomeini még azt is jóváhagyta, hogy gyakran nem több mint 9-10 éves kisgyermekek élő aknakeresőként derítsék fel a terepet az iráni katonaság előtt. Analogikus módon a gyermekmártíromság szentségét is a Kerbelánál, Husszein kíséretében meghalt gyermekek igazolják.”*²

Az erőteljes iráni befolyásnak és a katasztrofális szociális állapotoknak döntő szerepük volt abban, hogy Khomeini ideológiája gyökeret vert a 80-as évek elején, a polgárháborútól és az izraeli csapatok intervenciójától sújtott Libanonban megalakuló Hezbollah és a hozzá csatlakozó síiták körében is. Az izraeli megszállás nyomán létrejött szervezet magáévá tette az ajatollah aktivista eszméjét és kidolgozta, illetve egyesek szerint – követve az aszasszinok gyakorlatát – felelevenítette a mártíromság és a fegyveres ellenállás egyvelegét, az öngyilkos merényletet. Az elnyomás elleni harc eme formáját legitimizálni igyekvő vallástudósoknak azonban vallásukból adódóan kettős tiltással kellett szembenézniük.

¹ Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Corvina Kiadó, Budapest, 2004, p. 103

² Spedl Bianka: A síita mártírtudat gyökerei és átalakulása a libanoni polgárháborúban: a Hezbollah példája. In: Kül-Világ, II. évfolyam 2005/2-3. szám, p. 57

Az iszlám ugyanis elítéli mind az öngyilkosságot, mind pedig az ártatlanok életének a kioltását, mivel egyik cselekedetet sem lehet megindokolni semmivel sem. Ezen felül a vallástudósok az öngyilkosság elleni érvként annak individuális mozgatórugóját is fel szokták hozni, vagyis egy olyan egyértelműen öncélú tetről van szó, amit nem a közösségért hajt végre az egyén. Azonban a mártíromság, az élet feláldozása valami nemes ügyért már nem individuális, hanem a közösség érdekében végrehajtott cselekedet, ami irányulhat az elnyomás, a megszállás, az igazságtalanság ellen. A mártíromságot az ellenállás legitim formájának nyilvánították, így az iszlámnak az öngyilkos merényletekre vonatkozó kétszeres tilalma könnyen áthidalható lett: egyrészt az élet feláldozása az elnyomás elleni harc érdekében nem egyenlő az öngyilkossággal, másrészt a megszállók között nincs különbség katonák és civilek között.³

Mivel a síita iszlámban Husszein halála és az állandó üldöztetések kapcsán az elnyomás elleni küzdelem és a mártírtudat mindig is jelen volt, ezért a Hezbollahnak nem volt nehéz elfogadtatnia az izraeli megszállás és az agresszió miatt sínylődő szimpatizánsaival az öngyilkos merényleteket. A modern korban a síita Hezbollah szervezet, amely az aszasszinok egykori területén, a Bekaa völgyében tevékenykedett, nyilvánította és alkalmazta először az öngyilkos merényleteket. Hétszáz évvel később ismét Thüroszban került sor 1982. november 11-én ilyen támadásra, ezúttal az izraeli hadsereg ottani parancsnoksága ellen, amit még több mint két tucat hasonló merénylet követett.

A Khomeini által újraértelmezett síita mártíromság doktrínája olyan lavinát indított el, amire valószínűleg akkoriban senki sem számított. Az összekötő kapocs a síita és szunnita interpretáció között az elnyomás, a zsarnokság, az izraeli megszállás elleni küzdelem volt. A palesztin iszlamista szélsőségesek (Palesztin Iszlám Dzsihád, Hamasz) tagjai számos alkalommal 'vendégeskedtek' a Hezbollah kiképzőtáborában, így nemcsak az ideológiát, hanem a merényletek kivitelezési módszereit is sikerült elsajátítaniuk, melynek eredményeképp 1994-től állandósultak az Izrael területén palesztin iszlamisták által elkövetett öngyilkos merényletek. Fontos kihangsúlyozni, hogy az öngyilkos merényleteket alkalmazó nem síita szervezetek kizárólag instrumentálisan tekintettek az ilyen típusú támadásokra. Eszközként használták az elérendő cél (a megszállás, az elnyomás, a vélt vagy valós

³ Rostoványi Zsolt, uo.: p.107

igazságtalanság elleni küzdelem) megvalósítása érdekében, de a husszeini vértanúság eszmeiségét nem vették át a síitáktól. A palesztinai öngyilkos merénylők céljaikat tekintve nemzeti terroristák, ügyük azonban a globális terrorizmus zászlajára került, és ma már egyre nagyobb számban harcolnak soraikban idegenek. Az előbbieken azért használtuk a 'nem síita' kifejezést, mert az öngyilkos merényletek taktikáját nemcsak a szunnita iszlamisták vagy a kurd nacionalisták, hanem a Srí Lanka-i Tamil Tigrisek (LTTE) is átvették. A kurdok és a Tamil Tigrisek soraiban nem harcolnak idegenek, egyértelműen nemzeti terroristák. A Tigrisek 1983-ban kezdték meg harcukat, hogy lerázzák magukról a szingaléz többség 'igáját', az önálló tamil állam megteremtéséért. Az 1980-as években a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) libanoni táboraiban több ízben is kiképeztek fegyveres harcra LTTE-tagokat, ezért valószínűsíthető, hogy a Tigrisek libanoni tartózkodásuk során megismertek a Hezbollah harcmórával⁴, amit később a LTTE bármelyik szervezetnél sikeresebben alkalmazott.

Ideológia, motiváció és célok

Az öngyilkos merényletek kivitelezőit és végrehajtóit kivétel nélkül motiválja valami, amitől jogosnak érzik tetteiket. A mozgatórugót tekintve az öngyilkos merényleteket végrehajtó csoportok között hasonlóságokat és különbségeket egyaránt felfedezhetünk. Általánosságban elmondható, hogy az Al-Káidához köthető iszlamista szervezetek esetében a közös ideológiai platformot az Al-Káida által terjesztett szélsőséges iszlámértelmezés jelenti, ezzel párhuzamosan azonban a kérdéses szervezetek a mai napig küzdenek azokért a politikai célokért is, melyek évtizedekkel ezelőtt megalakulásukat előmozdította. Ugyanakkor léteznek olyan öngyilkos merényleteket végrehajtó iszlamista és világi nacionalista csoportok is, melyek nem állnak kapcsolatban az Al-Káidával és nem vették át annak filozófiáját sem. Ebből adódóan az ideológiai mozgatórugót tekintve ebbe a két nagyobb kategóriába lehetne sorolni az öngyilkos merényleteket kivitelező csoportokat, mindenképp azonban vizsgáljuk meg, hogy milyen szellemi áramlatok és események játszottak közre az Uszama bin Laden névvel fémjelzett szervezet megalakulásában és ideológiájának kialakulásában!

⁴ Shanaka Jayasekara: Tamil Tiger Links with Islamist Terrorist Groups. <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/277/Default.aspx>

Az al-Káida és a globális dzsihad filozófiája

A nyolcvanas évek végén megalakult szervezet céljaira, ideológiájára nagy hatással voltak az iszlám szélsőséges vonulatához tartozó szalafizmus és vahabizmus, az elitista vonásokkal is rendelkező kutbizmus, valamint az afganisztáni szovjet intervenció elleni harc. Alapítói, Oszama bin Laden és szellemi mentorának tekinthető palesztin származású gondolkodó, Abdullah Azzam a szovjetek elleni küzdelemhez gyűjtött pénzt és önkénteseket főleg Szaúd-Arábiából, Pakisztánból, Algériából, Egyiptomból, Jemenből és Szudánból. Az önkéntesek nagy része iszlamista szervezetektől érkezett, megérkezésüket követően pedig pakisztáni és afganisztáni táborokban kaptak kiképzést.⁵

Azzam „A muszlim földek védelme” címet viselő fatvája fontos szerepet játszott a dzsihadizmusnak nevezett ideológia kialakulásában, illetve annak elterjedésében. A szerző sokban merít a huszadik század közepén élt gondolkodó, Szajjid Qutb elgondolásaiból. Qutb műveiben hevesen bírált minden fennálló társadalmi formát totális társadalmi mozgalmat hirdetve azért, hogy a prédikálás és a meggyőzés, de akár a fizikai erőszak eszközeivel is felnyissa az emberek szemét és visszatérítse őket a hit világába, az „igaz útra”. Azzamra nagy hatással voltak Qutb eszméi, „A muszlim földek védelmé”-ben foglaltakból pedig azt a következtetést lehet levonni, hogy a „hitetlenek” elleni dzsihad lehetséges célpontja elsősorban adott esetben a világ bármely területe. Qutbhoz hasonlóan Abdullah Azzam is felosztotta a világot az „igaz muszlim hívek” alkotta „jókra” és az ezzel szemben álló „rosszakra”, továbbá mindketten egy olyan „válogatott csoporttól” várták a társadalom iszlamizálását, amely a hívők legaktívabb, legképzettebb tagjaiból állnak. Ennek eredményeképp Azzam bin Ladennel együtt a „világszerte elnyomott muszlimok felszabadítása érdekében” 1988-ban megalakította Al-Káida asz-szulba (szilárd alap) nevű szervezetet azzal a szándékkal, hogy létrehozzák a Qutb által elgondolt „élcsapatot”.⁶

A szovjet kivonulás után bin Laden és Azzam útjai az egymás közt feszülő ellentétek miatt elváltak, Azzam pedig 1989-ben egy máig tisztázatlan háttérű merénylet áldozata lett. Ezt követően bin Laden vette át az Al-Káida

⁵ Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Corvina Kiadó, Budapest, 2004, p.138.

⁶ Gunaratna, Rohan: Al Qaeda's ideology. In: Hudson Institute - Current trend in islamist ideology vol. 1, 2005-05-19. <http://www.futureofmuslimworld.com/research/detail/al-qaedas-ideology> (letöltve 2009. július 12.)

asz-szulba vezetését maga mellé véve a terrorista múlttal rendelkező egyiptomi Aimán al-Zaváhírit, betöltve ezzel az Azzam halála után keletkezett ideológiai vákuumot. A kilencvenes évek során kristályosodott ki az az eszmerendszer, aminek nevében az Al-Káida elkezdte alkalmazni az öngyilkos merényleteket. Az ideológia vezérmotívuma az Azzam elképzeléseire emlékeztető globalizált dzsihád és az iszlám szélsőséges értelmezése, jobban mondva az iszlám tanításainak eltorzítása. A fő ellenséget az Egyesült Államok, Izrael, illetve a velük szövetséges korrupt, az iszlám tanításaitól elrugaszkodott politikát folytató országok jelentik. A „leigázott muzulmánok” ellenségeivel szemben minden megengedhető, az „elnyomottak” felszabadításában a mártíromságnak aposztrofált öngyilkos merényleteknek nagy szerepük van. További célként jelenik meg egy „iszlám emirátus” létrehozása, ahol a világi törvények helyett a saría uralkodik. Az öngyilkos robbantásokra vonatkozóan megjegyeznénk, hogy az öngyilkos merényleteket mindenkinél korábban alkalmazó Hezbollah és Tamil Tigrisek taktikájának eredményessége minden bizonnyal nagy hatással volt az Al-Káida vezetőségére. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy a globális dzsihád küzdelemformájaként ezt a típusú támadást részesítették előnyben. Ezen felül az Al-Káida nemcsak egyszerűen átvette az öngyilkos robbantások módszerét, hanem tovább is fejlesztette azokat, melynek eredményeképp kidolgozták az egyszerre több helyszínen végrehajtott, úgy nevezett szimultán merényletek taktikáját az áldozatok és a félelemkeltés maximalizálásának érdekében.

Miután a szovjetek elhagyták az országot, az afgán hadszíntéren harci tapasztalatot szerzett külföldi harcosok egy része visszatért saját hazájába az eredeti szervezetéhez, és ott, az ő soraikban harcolt tovább, míg a másik része egyéb helyszíneken (például Kasmír, Csecsenföld, Bosznia, Algéria, Afganisztán) folytatott küzdelmet egy totalitárius iszlám állam megteremtéséért. Emellett a harcolók rendelkezésére állt egy már létező nemzetközi dzsihádista hálózat kiépített infrastruktúrával és működő kiképzőtáborokkal Afganisztánban és Pakisztánban. A hazájukba visszatért Afganisztánt megjárt harcosok saját anyaszervezeteiket radikalizálták tovább, vagy kilépve belőlük még szélsőségesebb, új iszlamista szervezeteket hoztak létre.⁷ Afganisztáni tartózkodásuk során az al-Káida eszmeiségét magába szívó harcosok ezáltal bin Ladenék embereivé, összekötőivé váltak, erősen propagálva az egyébként sem békés anyaszervezeten belül egyrészt a szalafista-vahabita eszméket, másrészt az öngyilkos merényletek módszerének

⁷ Rostoványi, uo.: p. 140.

átvételét, ideértve a fegyveres fedain támadásokat is.⁸ A kilencvenes évek során a globális dzsihád eszméjének megnyert iszlamista szervezetek harcosai számos alkalommal kaptak katonai és ideológiai kiképzést a már említett afganisztáni és pakisztáni táborokban, tovább erősítve ezáltal az al-Kaidával való kapcsolatot.

Az al-Kaida eszmeiségének hatása az iszlamista szervezetekre

Érdeemes megvizsgálni azt a szimbiózist, amiben az Al-Káida és a vele összefüggésbe hozható szervezetek élnek. Bin Laden és Zaváhíri egyrészt felhasználta a velük kapcsolatban álló iszlamista csoportokat saját céljainak eléréséhez, másrészt egy új világképet is közvetített feléjük. Ha megfigyeljük az al-Kaidához köthető szervezetek eszmevilágát és deklarált politikai céljait, mindegyikük esetében könnyen rábukkanhatunk arra a szalafista-vahabita, a világot feketére és fehérre felosztó, az „iszlám ellenségeivel” szembeni dzsihádnak központi szerepet tulajdonító, az öngyilkos merényletek végrehajtását megengedő ideológiának, ami az al-Kaidát olyannyira jellemzi, és ami korábban nem volt tetten érhető a „fiókszervezeteknél”. Emellett az adott szervezetek továbbra is elérendő célként fogalmazzák meg azokat az eredeti elképzeléseiket, amik érdekében tulajdonképpen létrejöttek, legyen szó egy saría uralta iszlám állam létrehozásáról az amerikai megszállók és „bábkormányaik” távozása utáni Afganisztánban (afgán tálibok) és Irakban (az al-Kaida iraki szervezete), vagy egy korrupciómentes, iszlám törvények által kormányzott országról Pakisztánban (Tehrik-i-Tálibán), Bangladesben (Dzsama'át Ul-Mudzsáhidín Banglades), Algériában (Prédikáció és Harc Szalafista Csoportja-Az Iszlám Maghreb al-Kaidája) és Szomáliában (al-Shabaab), vagy egy „pániszlám kalifátus” létrehozásáról Délkelet-Ázsiában (Jemaah Islamiyah), Dél-Ázsiában (Lashkar-e-Taiba), Közép-Ázsiában (Hizbut-Tahrir) és Kelet-Turkesztánban (az uigur Kelet-Turkesztáni Iszlám Mozgalom és a Kelet-Turkesztáni Egyesült Nemzeti Forradalmi Front), vagy akár egy iszlám alapokon álló nagyfokú autonómiával rendelkező muszlim kváziállam létrehozásáról a Fülöp-szigetek déli részén (Moro Iszlám Felszabadítási Front, Abu Sayyaf Csoport). Az iszlamista szervezetek öngyilkos merénylői tehát egyszerre robbantanak szervezetük lokális vagy regionális céljaiért és az al-Kaida globális céljaiért is.

⁸ Bár az öngyilkos merénylet kifejezése alatt elsősorban a robbantásos terrorcselekmények értendők, az Al-Kaidával kapcsolatban álló Laskar-i-Tajjiba, Dzsais-i-Mohamed és Dzsama'át-Ul-Mudzsáhidín szervezetek az indiai katonák elfoglalta Kasmír területén az öngyilkos robbantások mellett számos olyan, általuk fedajin akcióknak nevezett támadásokat is alkalmaztak, melyek lényege az automata fegyverekkel és kézigránatokkal végrehajtott válogatás nélküli gyilkolás volt. A fedain támadások végrehajtóinak célja ugyanaz volt, mint az öngyilkos robbantások kivitelezőinek, vagyis haláluk előtt minél több emberrel végezzenek.

A pakisztáni hadsereg tálibellenes akciójának megkezdéséig Pakisztán jelentette az Al-Káida hátszágát és búvóhelyét. Azonban a terroristafészek felszámolását megcélzó katonai akció következtében a dzsihádisták harcosok kénytelenek új menedéket keresni. Ezt az új búvóhelyet és valószínűleg egyben logisztikai központot is feltehetően elsősorban Jemen, másodsorban Szomália fogja jelenteni, ami több szempontból is indokolt.

Az al-Kaida szinte mindenhol úgy vetette meg a lábát, hogy a velük szembehelyezkedő helyi törzsek számos elöljáróját és tagját meggyilkolta, szétzilálva a helyi törzsi struktúrát. Jemenben ezzel szemben más a helyzet, mert az Afrika szarván elhelyezkedő országban a 2004-ben felszámolt, de néhány évvel később Az Arab-félsziget al-Kaidája⁹ néven újjáalakult iszlamista szervezet élvezi a helyi törzsek támogatását. A helyi törzsek ugyanis nem nézik jó szemmel a jemeni kormány centralizációs törekvéseit, az Arab-félsziget al-Kaidája pedig elhiti a törzsi vezetőkkel, hogy az ő oldalukon áll a kormánnyal szembeni harcban.¹⁰ Ezzel az al-Kaida egy minden eddiginél veszélyesebb „fiókszervezete” van jelen Afrika keleti részén, ugyanis míg más országok esetében a dzsihádisták ellen küzdő kormány számolhat az iszlamistákat gyűlölő helyi törzsek támogatásával, addig Jemenben az amúgy is ingatag lábon álló kormány még ezt a segítséget is nélkülözni kényszerül. Az al-Kaida másik lehetséges búvóhelyét Szomália jelentheti, mert a hosszú idő óta erős központi hatalommal nem rendelkező országban a dzsihádisták ideológiát magáévá tevő As-Sabáb iszlamista szervezet jelentős erőt képvisel, irányítása alatt tartva Szomália nagy részét.

Az al-Kaida eszmevilágát elutasító szervezetek

Mint már korábban utaltunk rá, az elsőként a Hezbollah alkalmazta öngyilkos merényleteket nemcsak az al-Kaida és a velük szimpatizáló szervezetek vették át, hanem a palesztin iszlamisták és szekuláris nacionalisták, a kurd szeparatisták, valamint a tamil szélsőségesek is.

Bár a Hamasz és a Palesztin Iszlám Dzsihád iszlamista szervezetek, céljuk Izrael megsemmisítése és egy iszlám alapokon álló független Palesztina létrehozása, ugyanakkor a globális dzsihád eszmeiségét nem importálták, sőt

⁹ Ez a jól szervezett csoport vállalta magára a 2009. március 15-én és 18-án dél-koreaiak ellen elkövetett öngyilkos merényleteket.

¹⁰ Brian O’Neill: AQAP a rising threat in Yemen. In: CTC Sentinel, 2009/April, Vol. 2., Issue 4, p.17
<http://www.ctc.usma.edu/sentinel/CTCSentinel-Vol2Iss4.pdf>

minden erővel azon vannak, hogy megakadályozzák a Gázai-övezetben jelen levő, al-Kaidához köthető csoportok térnyerését.¹¹ Az izraeli megszállás elleni küzdelmüknek részét képezik a szabadságért magukat feláldozni kész merénylők által végrehajtott öngyilkos robbantások is, amiket a második intifáda tombolása alatt a szekuláris nacionalista Népi Front Palesztina Felszabadításáért, valamint a Fatah fiatalabb nemzedékéhez tartozó Tanzím és az al-Aqsza Mártírjainak Brigádja is alkalmazott. Az iszlamisták 1993-tól kezdtek el öngyilkos merényleteket végrehajtani, ami az oslói békefolyamat megfeneklésével egyre inkább állandósult. A második intifáda kirobbanását követően a világi nacionalista radikális szervezetek előtt ott lebegett az iszlamisták harcmódorának bevált eszköze: az öngyilkos robbantás. A 90-es és a 2000-es évek Hamasz és Palesztin Iszlám Dzsihad által elkövetett öngyilkos merényletek eredményessége az iszlamista vezetőket érintő izraeli válaszcsepások („célzott likvidálások”) ellenére is nyilvánvalóvá vált, továbbá *„a muszlim vallástudósok jelentős része az Izrael elleni öngyilkos merényleteket ... az Izrael óriási erőfölényével szembeni szinte egyedül bevethető harceszköznek tartja”*.¹² Ezen felül a Fatahon belül időközben fölnőtt az a Tanzímot és az al-Aqsza Mártírjainak Brigádját alkotó generáció, melynek tagjai eléggé radikálisak voltak ahhoz, hogy a terrorizmusnak ezt a formáját kezdjék el alkalmazni az izraeli civilek és a hatóság emberei ellen.

A világi nacionalista szervezetek közül a palesztinok korábban említett csoportjain kívül még a Tamil Tigrisek (LTTE) és a marxista ideológiával rendelkező Kurd Munkáspárt (PKK) követett el számos öngyilkos merényletet. Az öngyilkos robbantásokkal mindkét szervezet célja a független állam kivívása terén véghezvitt minél hamarabbi áttörés elérése volt. Hatásos taktikának tekintették az öngyilkos robbantásokat, esetükben a vallásnak, mint motivációnak nem volt szerepe. A kurdok 1996-tól kezdték el alkalmazni az öngyilkos merényleteket, de az öngyilkos merényletek atyjának tekintett Abdullah Öcalan elfogása után (1999) beszüntették az ilyen típusú támadásokat. A Tigrisek 1987-ben hajtották végre az első öngyilkos robbantást, és a 2009. májusi megsemmisítő vereségükig nagy számban alkalmazták is azokat, melynek eredményeképp az LTTE lett az a terrorszervezet, amely a legtöbb öngyilkos robbantást hajtotta végre a világon (több mint 200-at).

¹¹ Bill Roggio: Hamas and al Qaeda-linked group clash in Gaza. In: The Long War Journal, 2009-08-14. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/08/hamas_and_al_qaeda_1.php#ixzz00EihQy8c

¹² Rostoványi Zsolt: Együttélésre ítélve. Budapest, Corvina Kiadó, 2006, p. 242.

A szalafista iszlám ideiglenes visszaszorulása: Csecsenföld

Csecsenföld esetét a fentiekől némileg elkülönítve kezelni, mert bár az al-Kaida szellemisége az instabil orosz tagköztársaságban is megpróbált beágyazódni, ez a társadalom ellenállása miatt csak részben sikerült. A '90-es évek elején megjelentek Csecsenföldön az olyan arab származású, jórészt Szíriából, Szaúd-Arábiából, Jordániából, az Egyesült Arab Emírátságokból érkezett vendégprédikátorok, „misszionáriusok”, akik a mérsékeltnek tekintett szúfi ideológiát magukénak valló csecsenek körében az iszlám szalafista-vahabita irányzatát kezdték el hirdetni.¹³ Az 1994-el kezdődő első csecsen háború során, illetve az azt követő években már érezhető volt az iszlamista tanok térnyerése, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy egyre több közel-keleti fegyveres szivárgott be a csecsen ellenállási mozgalomba megkísérelvén radikalizálni a csecsen társadalmat. A második függetlenségi háború kirobbanásakor (1999) már jelen voltak azok a jórészt idegen országból érkezett „zsoldosokkal” feltöltött fegyveres szervezetek¹⁴, melyek a vahabita-dzsihadista ideológiát zászlajukra tűzve és az al-Kaidával kapcsolatban állva harcoltak az orosz erők ellen. A külföldi harcosok közül sokan megjárták a nyolcvanas évek Afganisztánját is.

A csecsen társadalomtól mindig is idegen volt ez az ideológia, elutasítva ezzel együtt az öngyilkos merényleteket is, amik jellemzően csak a második függetlenségi háború kirobbanása után jelentek meg. Ugyanakkor a második függetlenségi háború során a dzsihadizmust és egy „kaukázusi iszlám kalifátust” vizionáló terrorszervezetek jó néhány évre megvetették a lábukat a forrongó köztársaságban, számos öngyilkos robbantást végrehajtva. Azonban az ilyen típusú merényletek a csecsen társadalomban nem találtak hosszú távon támogatásra, az öngyilkos merénylőket nem övezte a közel-keleti társaikhoz hasonló kultusz. Ráadásul az öngyilkos robbantások végrehajtóit – akik között sok volt a nő – elsősorban nem bin Laden és Zaváhíri eszméi hajtották, hanem a bosszú, megtorolva ezáltal szeretteik halálát, illetve saját megerőszkolásukat.¹⁵ Ebből következően a radikális iszlám-felfogás csak másodsorban játszott szerepet a merényleteknél.

¹³ Artem Kroupenev: Radical Islam in Chechnya. In: International Institute for Counter-Terrorism, 2009-01-23 <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/636/currentpage/1/Default.aspx>

¹⁴ Islamic International Peacekeeping Brigade, Special Purpose Islamic Regiment

¹⁵ Robert W. Kurz, Charles K. Bartles: Chechen suicide bombers. In: Journal of Slavic Military Studies, 2007, p.534. <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Chechen-Suicide-Bombers.pdf>

A fentiekből következik, hogy az elmúlt években lényegesen csökkent az öngyilkos merényletek száma Csecsenföldön, ami azt a látszatot keltette, hogy a csecsen társadalom felől érkező támogatás hiánya egyszer és mindenkorra meggátolta a szalafista-vahabita iszlám bebetonozódását Csecsenföldön. Azonban az elmúlt hónapokban Csecsenföldön, Ingusföldön és Dagesztánban egyre nagyobb sűrűséggel végrehajtott öngyilkos merényletek azt bizonyítják, hogy a kaukázusi régió feletti ellenőrzésért az al-Kaida még nem adta fel a küzdelmet.

Politikai célok, üzenetek

A legtöbb öngyilkos merényletet elkövető szervezet kétféle politikai céllal rendelkezik: egy deklarálttal és egy burkolttal, melyek nem feltétlenül vannak összhangban egymással. Mint már említettük, az Al-Káida és a hozzájuk köthető csoportok deklarált célkitűzése egy iszlám alapokon álló, iszlám törvények uralta és az „iszlám ellenségeitől” megtisztított „kalifátus” létrehozása. Ugyanakkor figyelembe véve a támadások helyszíneit és célpontjait világossá válik, hogy a dzsihádisták szervezetek nemcsak az adott, istentelennek tekintett kormánynak az ellenségei, hanem mindenfajta modernizációs kísérletnek is. Az al-Káida egyrészt támadja a kormány embereit – politikusokat, állami tisztviselőket –, a hatósági személyeket – katonákat, rendőröket –, a megszállást szimbolizáló országok külföldi katonáit és nagykövetségeit, másrészt támadja a Nyugatot és a modernizációt megtestesítő intézményeket is, úgymint iskolákat – különösen a leányiskolákat –, segélyszervezetek és a Vörös kereszt képviselőit, kávéházakat, éttermeket, illetve nyugatiak, különösen turisták által látogatott diszkókat és hoteleket. A burkolt cél tehát a fejlődés megakadályozása.

Célpontokat tekintve megkülönböztetünk „kemény”¹⁶, vagyis fegyveresen védett célpontokat, valamint fegyveres személyzettel nem őrzött „puha”¹⁷ célpontokat. A „kemény” célpontokon keresztül az öngyilkos merénylő közvetlenül tudja támadni az államot vagy a megszállónak tekintett külföldi csapatokat, legyen szó ENSZ-katonákról és tisztviselőkről, harcoló NATO-katonákról, az orosz biztonsági erőkről, vagy akár az izraeli járőrökről. Míg a „puha” célpontok elleni merényleteknél ez közvetve valósul meg. Egy

¹⁶ Például politikusok, kormánytagok, minisztériumok, nagykövetségek, katonai konvojok, kaszárnyák, rendőrőrsök és -kapitányságok, katonai vagy rendőrségi ellenőrzőpontok, továbbá fegyveres őrséggel védett egyéb épületek

¹⁷ Ide tartoznak többek között a piacok, bazárok, mecsetek, vendéglátó ipari egységek, mozik, szórakozóhelyek, szállodák, kakasviadalok, temetések, ünnepségek

utcán, vendéglátóhelyen, vallási intézménynél elkövetett merénylet ugyanis az emberek a közbiztonságba és ezen keresztül a kormányba vetett bizalmát, az állam tekintélyét próbálja aláásni, a szállodákban és a turisták elleni merényleteknél pedig a cél a nagy, sokszor az egyetlen számottevő bevételi forrást jelentő idegenforgalom meggyengítése, hatalmas bevételi kiesést okozva az államnak. Emellett a segélyszervezetek képviselői ellen és az oktatási intézményeknél végrehajtott támadásokon keresztül a merénylők a modernizációs kísérleteket támadják, próbálván gátat vetni egyrészt a „nyugati befolyásnak”, másrészt annak, hogy a jövő generációja tanultabban, szélesebb látókörrrel rendelkezve lépjen ki a felnőttvilágba. Az al-Kaidához köthető iszlamista szervezetek a segélyszervezetekben és a világi iskolákban a modernizációt látják, amit egyrészt a nyugati, „istentelen”, „iszlámellenes” világgal, másrészt egy sokkal nagyobb veszéllyel azonosítanak. A modernizációt magukra nézve elsősorban nem azért tartják fenyegetőnek, mert szerintük a modernizáció veszélyt jelent az iszlámra – bár kétség kívül ez is közrejátszik –, hanem azért, mert tisztában vannak azzal, hogy egy tanult, felvilágosult egyén kevésbé lesz manipulálható, így kisebb lesz az esélye annak, hogy egy terrorcselekményeket elkövető csoport szimpatizánsává fog válni, ez pedig a terrorszervezetek hatalmát és a legitimitását ásná alá.

Egy terrorista szervezet a terrorcselekménnyel mindenképpen üzeni akar. A támadások az elrettentésen és a médiát megcélzó figyelemfelkeltésen túl figyelmeztető üzenetet is közvetítenek a civileknek, a hatóságnak és a kormánynak, miszerint aki a terroristák útjában áll, aki fenyegeti őket céljaik elérésében, az sehol sem érezheti magát biztonságban. Az öngyilkos merényletek, különösen a nagy gyakorisággal elkövetett, valamint a halálos áldozatok maximalizálását szem előtt tartó öngyilkos támadások további üzeneteket is hordoznak. Az elkövetők egyrészt minél nagyobb nyomást akarnak gyakorolni az ellenségre, hogy megtörjenek, demonstrálván, hogy ennek érdekében készek minden eszközt bevetni, másrészt egyfajta tisztelet kivívása, hogy „mi erre is képesek vagyunk”.

Nyílt és burkolt politikai célok

Az öngyilkos terrorizmus stratégiai jelentőségét mutatja az, hogy a merényletek nem fanatikus egyének akciói, hanem szervezett csoportok eszközei politikai céljaik elérésére, melynek lényege, hogy rá kell bírni az adott kormányt politikájának megváltoztatására. Az öngyilkos terrorizmus története során a merénylőknek sikerült bizonyos részeredményeket elérniük, melyek többek között a Srí Lanka-i kormány tamil terroristáknak nyújtott

engedményeiben, valamint az izraeli erők az első palesztin intifáda végén a Gázai övezetből és a Nyugati Partról történő kivonulásában nyilvánultak meg.¹⁸ Ennek kapcsán meg kell említeni a terroristák részéről felmerülő területfoglalási igényeket, ugyanis a terroristák számára egy adott terület elfoglalása is lehet cél. Ahol politikai vákuum van és az állam nem működőképes, ott a terroristák területileg is kitöltik a vákuumot, állami szolgáltatásokat nyújtva alakosságnak. Ez a jelenség figyelhető meg a Hezbollah uralta Dél-Libanonban, a Hamasz irányítása alatt álló Gázai övezetben, a pakisztáni tálibok rejtekhelyül szolgáló törzsi ügynökségek területén, ahol sok család pénzért adja a gyerekeit a terroristák által működtetett „öngyilkos óvodákba”, valamint a Tamil Tigrisek legyőzése előtt Srí Lanka északi és keleti részén.

Az öngyilkos terrorista akciók általában véve események sorozataként nyilvánulnak meg, melynek során tervezők az azonnali pánik mellett a hosszú távú félelemérzet kialakulásával is számolnak. A merényletek elsődleges célja nem a kiszemelt áldozatok megölése, hanem figyelmeztetés a túlélők számára. A demonstratív célokra és célzott gyilkosságra is felhasználható öngyilkos terroristát az különbözteti meg a többi terroristától, hogy a támadó nem számol azzal, hogy túléli az akciót, ezért olyan módszert alkalmaz, ami a siker érdekében élete feláldozásával jár. A legtöbb esetben a cél a halálos áldozatok maximalizálása, még akkor is, ha a merénylet sokszor visszatetszést kelt a terrorista közösségen belül.

Az öngyilkos merényletek büntetésként funkcionálnak, vagyis az akciót kitervelők büntetik az államot, mert a kormány többek között katonai és gazdasági téren próbálja akadályozni a terrorszervezeteket céljaik elérésében. Vitatkoznánk azzal a megállapítással, miszerint a terrorakciók fő célja nem a gazdasági, politikai, katonai infrastruktúra rombolása, hanem a célország figyelmének felhívása arra, hogy sebezhető és a jövőben is számíthat támadásokra.¹⁹ Véleményünk szerint az öngyilkos merényletek nem csupán figyelmeztetésként is funkcionálnak, de emellett bizonyos terrorcsoportok számára megjelenhet elsődleges célként az, hogy lerombolják a kérdéses ország infrastruktúráját, és permanens instabilitást, vagy adott regionális hatalmaktól való gazdasági függést alakítsanak ki. Ez a mentalitás leginkább az al-Kaidával szoros kapcsolatot ápoló iszlamista terroristákra jellemző.

¹⁸ Kis-Benedek József: Az öngyilkos terrorizmus, mint stratégiai fegyver. In: Felderítő Szemle, 2004/2, p.78.

¹⁹ Kis-Benedek József, uo.: p.79.

Az öngyilkos merénylők cselekedetük hatását háromféle módon növelhetik meg. Először, az öngyilkos merényletek romboló hatása nagyobb, mint más terrorcselekmények esetében köszönhetően egyrészt a halálos áldozatok maximalizálására való törekvésnek, valamint annak, hogy a támadó más terroristáktól eltérően könnyebben tud jobban őrzött objektumokhoz közel férkőzni. Másodszor, az öngyilkos merényletek alkalmasak arra, hogy jelezzék, újabb támadások várhatóak, ezért a merényletek szervezői gyakran teszik azt, hogy a támadás után bejelentik: további merényletekre lehet számítani. Harmadszor, az öngyilkos akciókat alkalmazó terrorszervezetek jobb helyzetben vannak, mint az egyéb módszereket alkalmazó terroristák, mert képesek alacsony költségen látványos támadásokat megvalósítani és könnyebben tudnak utánpótlást is szerezni. Minél több merénylő jelölt deklarálja szándékát, annál nagyobb az elrettentő hatás a célország irányában.²⁰

A terrorszervezetek misztifikálják a merénylőket, hazafias cselekedetnek állítják be tetteiket, családjuknak gyakran pénzügyi juttatást is biztosítva. Ugyanakkor a merénylők misztifikálása és a pénzügyi „kompenzáció” nem feltétlenül jelenti azt, hogy mindenhol „mártírkultusz” alakul ki. Ez a fajta kultusz elsősorban a palesztin megszállt területekre jellemző, hasonló jelenség az öngyilkos merényletektől úgyszintén sújtott Afganisztánban, Pakisztánban és Irakban nem tapasztalható.

Az öngyilkos merénylők többnyire a demokratikus államokat veszik célba és nem az autokrata rendszereket. Ennek oka többek között az, hogy a demokratikus rendszerek esetében a lakosság könnyebben tud nyomást gyakorolni a kormányokra, mint az autokratikus rendszereknél.²¹ Továbbá a demokratikus államok, szemben a diktatórikus országokkal, sokkal óvatosabban reagálnak a terrorcselekményekre, mert lényegesnek tekintik azt, hogy a terroristákkal szembeni intézkedések a törvény keretei között mozogjanak.

Az öngyilkos merénylők mögött minden esetben jól konspirált szervezetek működnek, melyek általában az alábbi eszközöket alkalmazzák: emberi testre szerelt robbanóanyag, gépjárműben elhelyezett robbanóanyag, amit a merénylővel együtt robbantanak fel, de előfordul biciklire, motorkerékpárra, hajóra, légi járműre (sárkányrepülőre, vitorlázórepülőre), számárra, bűvásra szerelt robbanóanyag használata is. A robbanószerkezetek

²⁰ Kis-Benedek József, uo.: p.80.

²¹ Kis-Benedek József, uo.: p.80.

készítői többnyire szakmunkások, technikusok, akik a robbanóanyag mellé a hatás növelésére szögeket, csavarokat és egyéb fémtárgyakat helyeznek. A leggyakoribb az emberi testre szerelt és a gépjárműben elhelyezett robbanóanyag, de az öngyilkos merényletek típusai országonként változhatnak. Izraelben kedvelt módszer az autóbuszban történő robbantás, mert zárt, ami növeli a robbanás hatását, és az üzemanyagtartály esetleges felrobbanása tovább károkat okoz.²² Srí Lankán a tamil szeparatisták számos esetben a robbanóanyaggal megtöltött csónakjukat nekivezették a haditengerészet hajójának. Irakban, Afganisztánban és Pakisztánban az öngyilkos merényletek döntő többségét úgy hajtják végre, hogy az autóban ülő merénylő működésbe hozza a robbanószerkezetet, vagy pedig az illető odasétál a célponthoz, és felrobbantja magát, ezzel szemben Kasmírban a fegyveres támadással (lövöldözés, kézigránát használata) kombinált öngyilkos merénylet formája terjedt el. Itt szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy ez a típusú öngyilkos akció Indiában, Afganisztánban és Pakisztánban sem ismeretlen, mert a 2008. november 26-i mumbai, a 2009. október 28-i kabuli és a december 4-i rawalpindi támadások²³ is kombinált öngyilkos merényletek voltak.

Bár az öngyilkos akciók elkövetése nem kapcsolódik kizárólag egy adott kultúrához vagy valláshoz, a merényletek döntő többségét muzulmán radikálisok hajtották végre. A szélsőségesek gyakran a Korán Megbánás című szúrájának 5. versére (az ún. kard versére) hivatkoznak, ami a muszlimokat a pogányok megölésére buzdítja. Azonban az iszlám eltorzított formájában a pogányfogalom inadekvát értelmezést nyer, és pogánynak, tehát kiirtandó ellenségnek értelmezik a „kollaboráns” muszlimokat is.

Sárkány István úgy véli, hogy az iszlám radikalizmus kialakulásában többek között az alábbi tényezők játszottak és játszanak a mai napig szerepet: a gazdasági fellendülés szinte teljes hiánya egyes földrajzi régiókban, a Nyugatnak való kiszolgáltatottság, ellenségkép kreálása és annak a Nyugatban való megtalálása, minden más (nem iszlám) kultúra idegenként, rosszabb esetben ellenségként történő kezelése. Ehhez kapcsolódóan hozzáteszi, hogy *„a 2001. szeptember 11-i támadás alapvető célja az volt, hogy rést üssön az Egyesült Államok sérthetlenségét demonstráló mítosz falán, melynek eszköze*

²² Kis-Benedek József, uo.: p.81.

²³ A mumbai támadás során az elkövetők a nyílt utcán, majd a célpontként kiszemelt épületekben kezdtek el lövöldözni, 2009. október 28-án Kabulban egy ENSZ alkalmazottakkal teli vendégházat támadtak meg a merénylők, december 4-én Rawalpindiben pedig a pakisztáni haditengerészet bázisa volt a célpont.

*a World Trade Center, a globalizáció egyik fő szimbólumának lerombolása volt.*²⁴

Ugyanakkor pontosítanánk a szerzőnek azon kijelentését, hogy az iszlám terrorizmus célpontja a Nyugat.²⁵ Az iszlám terrorizmus célpontja ugyanis nemcsak a Nyugat, hanem annak helyi „kollaboránsai” és helyi szimbólumai (népképviselői intézmények, nyugatiak által látogatott éttermek) és (a vele konkuráló iszlám identitással szemben) a nemzeti identitást erősítő nemzeti jelképek is.

Az öngyilkos merényletet és általában véve az iszlám terrorizmust egy fajta kitörési kísérletnek lehet tekinteni a modernizációs kudarcok övezte zsákutcából. A terroristák gátat akarnak szabni a Nyugat tényerésének, támadva a nyugati szabadosságot, sokszínűséget.

Általánosan elmondható, hogy a terroristák szándéka többek között a Nyugat vélelmezett fenyegetésének csökkentése, a globalizáció visszaszorítása és ezzel párhuzamosan az izolációra való törekvés, a fenyegetettség kialakítása, valamint a normális élet ellehetetlenítése. Továbbá az iszlám szélsőségesek kihívásával *„mindaddig számolni kell, amíg a Nyugat gondolkodásmódjában, életmódjában, értékeiben, erkölcsében el nem veszti a muszlim világra – általuk vélelmezett – fenyegető jellegét.”*²⁶

Azonban a szerző több kijelentésével nem értünk egyet. A terroristák célja nem az iszlámtól való különbözőség feloldása²⁷, hanem sokkal inkább ennek a különbözőségnek a fenntartása és a destabilizáció, ezen kívül érdekükben áll még a centrum-periféria ellentét fenntartása is. Vitatkoznánk azzal a kijelentéssel is, miszerint az iszlám radikalizmus célja az iszlám alapokon nyugvó etnocentrikus pozíció kialakítása Nyugaton,²⁸ ugyanis az iszlám nem etnocentrikus, hanem sokkal inkább szupranacionális, továbbá az iszlám radikalizmus elutasítja a párbeszédet, mert számára a Nyugat nem képvisel tárgyalóképes hatalmat, partnert. Nem értünk egyet azzal sem, hogy a Nyugat vallási alapokon szervezett háborút vív Afganisztánban és Irakban²⁹,

²⁴ Sárkány István: Terrorizált civilizáció, civilizált terrorizmus. In: Katonai Biztonsági Hivatal, Szakmai Szemle, 2008/1, p.83.

²⁵ Sárkány István, uo.: p.83.

²⁶ Sárkány István, uo.: p.84.

²⁷ Sárkány István, uo.: p.83.

²⁸ Sárkány István, uo.: p.84.

²⁹ Sárkány István, uo.: p.87.

ugyanis egyik háborút sem a keresztény vallás megvédelmezése, vagy terjesztése érdekében indították.

Sárkány István az öngyilkos merényletek végrehajtásának legfontosabb pszichológiai, szociológiai és kriminológiai jellemzőit az alábbiak szerint csoportosította:

- *„a könnyörtelenség,*
- *a szakszerű és gondos tervezés,*
- *az áldozatok és személyek gyakori véletlenszerűsége,*
- *a rombolás, az életek kioltása nem cél, hanem eszköz,*
- *még a közvetlen cél sem az egyén, hanem a közösség vagy annak valamilyen alapintézménye vagy értéke,*
- *a kitervelők általában nem primitív, hanem iskolázott, többnyire sokoldalúan képzett emberek, akik szilárdan hisznek küldetésükben, vagyis egy eszmerendszer hívei, akik a maguk világában megkérdőjelezhetetlennek tartják igazukat,*
- *a végrehajtóknak be kell kerülni egy olyan zárt, szigorú hierarchián alapuló, karizmatikus vezető által irányított közösségbe, ahol az autonóm világ bonyolult szabály- és értékrendszere helyett ideologikus alapú, könnyen áttekinthető világképet kapnak, és nem kell felelősségérzettel rendelkezniük.”³⁰*

Az al-Kaida típusú öngyilkos terrorizmus sok szempontból eltér a terrorizmus 1970-es-80-as évekbeli gyakorlatához képest. Korábban a támadók minimalizálni próbálták a személyes kockázatvállalást, vagyis csökkenteni akarták annak a veszélyét, hogy megsérüljenek, vagy elkapják őket. Ezzel szemben az öngyilkos akciók esetében a hosszantartó szabadságvesztésben rejlő visszatartó erő alapvetően megkérdőjeleződik egy olyan elkövető számára, aki azon nyomban képes akár az életét is feláldozni az „ügy” érdekében,³¹ röviden szólva nincs visszatartó erő. Az al-Kaida típusú terrorizmus esetében még további olyan kötöttségek is hiányoznak, melyek a régi típusú terrorista szervezetekre jellemzőek voltak. Ez utóbbiak ugyanis általában politikai támogatottságot akarnak szerezni maguknak, ezért bizonyos mértékű önkorlátozást gyakorolnak, végül akár még az erőszakról is hajlandóak lennének lemondani a tárgyalások kedvéért. Az új terrorista mozgalmak azonban készek korlátlan erőszakot alkalmazni és tömeges

³⁰ Sárkány István, uo.: p.86.

³¹ Sárkány István, uo.: p.86.

pusztítást okozni.³² Szembetűnő továbbá, hogy „amíg korábban a terrorizmus személyekhez, illetve viszonylag behatárolt körzetben tevékenykedő szervezetekhez kapcsolódott, s elsősorban «belföldi» tevékenységet jelentett – vagyis célpontjaik egy-egy országon belül voltak megtalálhatóak –, addig napjainkra kifejezetten nemzetközivé vált, transznacionalizálódott.”³³ Rostoványi Zsolt ehhez még hozzáteszi, hogy „a globalizálódott terrorizmus célcsoportja a korábbiakkal ellentétben egyre inkább a világ közvéleménye. Az elsődleges cél már nem katonai győzelem, foglyok kiszabadítása vagy más hasonló konkrétum, hanem elrettentés, félelemkeltés – vagyis pszichikai győzelem.”³⁴ Ennek megfelelően az öngyilkos terrorizmus a pszichológiai hadviselés eszközeként is felfogható, mivel a tömegtájékoztatás révén nagy nyilvánosságot kap.³⁵

A terrorizmusról révén szó, meg kell említeni a terrorizmus és a szervezett bűnözés közötti kapcsolatot. A két jelenség között az alapvető különbség, hogy a szervezett bűnözés elsősorban a profitszerzésre törekszik, és gyakorlatilag az állam kiszipolyozásából él, érdeke tehát az állam, pontosabban a gyenge állam megléte. Ezzel szemben a terrorizmusban nagy szerep jut a hitnek és a magasztos eszméknek, továbbá a terrorizmus célja nem az állam valamilyen formában történő létezése, hanem épp ellenkezőleg, az állam, a rendszer szétrombolása. A terrorizmus és a szervezett bűnözés a drog-, a fegyver- és az embercsempészet révén köthetőek össze, ugyanis ezek a bűncselekmények szorosan kapcsolódnak a terrorizmushoz. Azonban míg a szervezett alvilágnak az ebből befolyó pénz jelenti az elérendő célt, addig a terrorizmus számára a pénz, a profit csak eszköz, amit fel lehet használni a mozgalom érdekében.

Ha az al-Kaida politikai céljait nézzük, több szinten kell vizsgálódnunk, ugyanis deklarált célok mögött burkolt politikai szándékok rejtőznek. Mind a nyíltan vállalt, mind az elhallgatott célok tetten érhetőek az öngyilkos merényletekben. Az Al-Káidához köthető iszlamista szervezetek az öngyilkos akciókat használják föl egyrészt arra, hogy tudassák a közvéleménnyel nyíltan bevallott szándékaikat, másrészt, hogy ezek leple alatt elérjék azokat a célokat, amiket titokban próbálnak tartani.

³² Vincze Hajnalka: Az Európai Unió az „új típusú terrorizmus” kihívásával szemben. In: Válaszok a terrorizmusra II. Mágustudió, Budapest, 2006, p.121.

³³ Rostoványi Zsolt: A terrorizmus és a globalizáció. In: Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. SVKH – Chartapress, Budapest, 2002, p.76.

³⁴ Rostoványi Zsolt, uo.: p.80.

³⁵ Kis-Benedek József, uo.: p.75.

Egy adott területen az al-Kaida a káoszteremtés elérésében érdekelt, pontosabban egy olyan káosznak a teremtésében, amiből ő kerül ki győztesen. Minderre azért van szükség, mert egy olyan szervezet, mint az al-Kaida csak olyan helyen tud megtelepedni, ahol már szétesett az állam. A kialakult káoszból ezután az iszlamisták megkísérlik kiépíteni saját, szélsőséges iszlámértelmezésen alapuló diktatúrájukat, mert a káosz okozta vákuumban könnyen gyökeret ereszt az iszlamista ideológia. Ezt az állapotot az iszlamisták különböző burkolt célok megvalósításával, illetve azok álcázásával próbálják elérni.

Az al-Kaida burkolt szándékai közé tartozik egyrészt az interetnikus konfliktusok gerjesztése, másrészt a hagyományos törzsi struktúrának a szétverése, valamint a modernizáció visszaszorítása.

Noha az al-Kaida a muszlim közösség, az 'umma nemzetekfelettségét hirdeti, az interetnikus konfliktusok szításával valójában a zűrzavar kialakítására törekszik, ugyanis a különböző népcsoportok egymásnak ugrasztása egy olyan rend és közbiztonság nélküli állapotot idéz elő, ahol az iszlamista fegyveresek a rend és a törvény védelmezőiként tudják magukat föltüntetni.

A közvélemény előtt a törzsi vezetők meggyilkolását az al-Kaida azzal indokolja, hogy az iszlám ellenségei („kollaboránsok”) ellen intéz támadást. Valójában azért írja a törzsi struktúrákat, mert azok – Irakban, Afganisztánban és Pakisztánban – egyrészt a nacionalizmus, esetleg a szekularizmus melegágyai, másrészt hagyományos kereteik ellenére támogatják modernizációt. Röviden szólva, az al-Kaida úgy fundamentalista, hogy egyben antitradicionalista is. Az al-Kaidának utánpótlás szempontjából is hasznos a törzsi szerkezet szétzúzása, mert így a tradicionális kötelékeket, kapcsolatokat elvesztett fiatalok fogódzót keresve könnyebben utat találnak az iszlamistákhoz. Jemenben ugyanakkor, sajátos módon, az előbbiektől eltérő helyzet alakult ki. Az Arab-félszigeten elhelyezkedő országban az al-Kaida itt is a kaotikus állapotokban próbálja megvetni a lábát, megkísérelvén még nagyobb zűrzavart létrehozni, azonban a helyi törzsekkel való kapcsolata merőben más, mint akármelyik országban, ahol az elmúlt években sikerült berendezkednie. Jemenben ugyanis az al-Kaida szövetséget épített ki a kormányellenes separatista lázadókkal, elhithetve velük, hogy egy oldalon állnak.³⁶ Ennek megfelelően az iszlamisták élvezik a törzsek támogatását,

³⁶ Brian O'Neill: AQAP a rising threat in Yemen. In: CTC Sentinel, 2009/April, Vol. 2., Issue 4, p.17
<http://www.ctc.usma.edu/sentinel/CTCSentinel-Vol2Iss4.pdf>

aminek az lehet a következménye, hogy egy minden eddiginél veszélyesebb al-Kaida-csoport rendezkedhet be Jemenben. Ez a tény azonban nem tartotta vissza a jemeni központi kormányt abban, hogy fontolóra vegye egy, az al-Kaidával történő szövetség megkötését. A kormánynak ugyanis az ország déli részén zajló szeparatista törekvések mellett a Szaúd-Arábiával határos északi részen fellángoló felkeléssel is foglalkoznia kell. A központi hatalom pedig al-Kaida segítségét venné igénybe az iszlám síita ágához tartozó zaidita felkelőkkel vívott küzdelmében, így abba is beleegyezett, hogy az al-Kaida öngyilkos merénylőket kiképző táborokat nyisson meg a dél-jemeni Abiján tartományban. Ily módon, akárcsak az 1990-es évek Afganisztánja, a 2010-es évekbeli Jemen is a szaúdi-iráni konfrontáció színtere³⁷

Az iszlamista szervezetek esküdt ellenségei mindenfajta modernizációs törekvésnek. Ebből kifolyólag öngyilkos merénylők támadják a kormányzati intézményeket, a velük szemben álló, modernizációt hirdető politikusokat, pártokat (Avámí Nemzeti Párt), valamint az iskolákat, különösen a leányiskolákat. A terrorista szervezetek ezt azzal indokolják, hogy nincs szükség sem a világi oktatásra, sem pedig a nők taníttatására. A világi oktatással való éles szembehelyezkedésre példaként egy Muszlim Khánnal, a pakisztáni tálibok azóta letartóztatott szóvivőjével készített interjút lehetne felhozni, melynek során Muszlim Khán helytelenítette, hogy az iskolákban egy „importált” oktatási rendszer szerint tanítanak. Negatív színben tünteti fel „a britek hagyatékának nevezett” oktatási rendszert, hozzátéve, hogy az iszlámnak megvan a saját oktatási rendszere, és ennek megfelelően kéne oktatni.³⁸

Valójában az iszlamisták azért akarják lerombolni az iskolákat, mert az őket támogató államok a célország³⁹ világi oktatási rendszerében konkurenciát látnak. Az iszlamisták nyíltan vállalt céljaik közé tartozik egy iszlám alapokon álló állam létrehozása, aminek keretében nem kétséges, hogy egyrészt eltörölnék a világi oktatást, másrészt a nők erősen korlátozott szerephez jutnának, elesve többek között a tanulás lehetőségétől is. Ezáltal sikerülne elriasztani a diákokat az iskolába járástól, vagyis a fejlődést jelentő tanulástól, de ami még fontosabb, hogy sikerülne kiiktatni a női munkaerő jelentette konkurenciát is a dél-ázsiai munkaerőpiacról, sokszor külföldi megbízóik

³⁷ Bill Roggio: Al Qaeda opens new training camp in Yemen. In: The Long War Journal, 13-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/al_qaeda_opens_new_t.php

³⁸ Syed Saleem Shahzad: Taliban ideology echoes in the valley. In: Asia Times Online, 03-02-2009. http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/KB03Df02.html

³⁹ vagyis az az ország, ahol végrehajtják az öngyilkos merényletet

érdekeinek megfelelően. Ezt a terrorcsoportok azonban nyíltan nem vállalják fel, emiatt hivatkoznak a vallásra és a tradíciókra.

A fentiekben elhangzottak mellett az iszlamisták különböző célokat fogalmazznak meg az Afganisztánból és Irakból történő csapatkivonást, valamint a célországok nemzetközi kapcsolatait, politikai rendszereit illetően is. Az öngyilkos merényletekkel a terrororganizációk deklarálta egy olyan helyzetet akarnak teremteni Afganisztánban és Irakban, hogy a közhangulat az országban állomásozó külföldi csapatok ellen forduljon. A terrorista csoportok a helyi lakosok biztonságérzetét veszik célba. Arra törekszenek, hogy a helyiek államba vetett bizalma meginogjon, így az emberek majd a külföldi csapatokat teszik felelőssé a merényletekért, követelve a kivonásukat. Burkolt célként jelenik meg azonban az egyoldalú függés kialakítása, amit a terroristák a munkavállalás lehetőségének minimálisra szintre történő csökkentésével és a nemzetközi kapcsolatok szétrombolásával próbálnak elérni. Az iszlamisták ugyanis csak jelszavakban antiimperialisták, valójában nagyon is érdekükben áll a konkurens munkaerő kiiktatása és a külső hatalmaktól (Pakisztán, Szaúd-Arábia) való függés erősítése.

Ezzel párhuzamosan az öngyilkos merényletek nemcsak a helyiekre fókuszálnak, hanem a külföldi erők hátszágára is. Így a merényletek célközönsége azoknak az országoknak a közvéleménye, amelyek katonákat küldtek a két ázsiai országba. A terroristák célja, hogy a megszálló országban belpolitikai válságot indukáljanak, legfőképpen választások előtt, úgy mint a madridi merénylet esetében a 2004-es spanyol és a kunduzi bombázással kapcsolatosan a 2009-es német választásoknál. A terroristák azt próbálják elérni, hogy a közvélemény a kormány ellen forduljon, amely ennek hatására majd visszahívja a csapatokat.

Az iszlamisták nemcsak az európai országokban próbálják megzavarni, befolyásolni a választásokat, hanem a kérdéses ázsiai országokban is. A 2005-ös választások idején Afganisztánban a szélsőségesen vallásos fegyveresek a konkurens politikai erökhöz tartozó mudzsáhidokra koncentráltak, ugyanakkor a síitákat, a „dzsiháid eszményét eláruló” nyugatbarátokat és a szekuláris nacionalista eröket, baloldali jelölteket békén hagyták, mert nem sejtették mögöttük erős támogatottságot. A 2009. október 28-i Kabulban végrehajtott ENSZ-alkalmazottak elleni támadás szintén a választások megzavarását szolgálta. A támadás után a tálibok kiadtak egy közleményt, hogy a választások második fordulójának az elmaradása nekik köszönhető. Sajátos logikájuk szerint azzal, hogy elmaradt a második forduló, ök (vagyis a tálibok)

bebizonyították, hogy Afganisztánban nincs demokrácia, és az országot érintő döntések Washingtonban születnek.

Az öngyilkos akciók nem korlátozódnak Afganisztánra és Irakra, ugyanis a merénylők tisztában vannak azzal, hogy a leghatásosabban az ellenség hátszágában lehet lecsapni. A 2004-es madridi és a 2005-ös londoni merényletek egyrészt konkrétan a spanyol és a brit, másrészt általában véve az európai közvéleményt célozták meg. A szándék mindkét merényletsorozatnál egyértelmű volt: nyomást gyakorolni a kormányokra, hogy hívják haza katonáikat, a taktika pedig Spanyolország esetében sikerrel járt. A madridi merényletek megnövelték az iraki háborút ellenzők táborát, hozzásegítve a győzelemhez a jelenleg is regnáló Zapatero miniszterelnököt, aki hatalomra kerülése után nem sokkal kivonta a spanyol csapatokat Irakból. Az öngyilkos merényletekkel vívott pszichikai és fizikai hadviselés tehát egyszerre folyik az érintett ázsiai országok és a külföldi hadseregeket küldő államok területén is.

Az iszlamisták számára létszükség az alsóbb társadalmi rétegek megnyerése, ezért a szegények védelmezőjeként tünteti fel magát. A tálibok a 2005-ös afganisztáni választások idején pénzt követeltek a gazdag haduraktól, míg a szegény marxista jelölteket minden további nélkül hagyták indulni a választásokon.⁴⁰ Pakisztánban pedig a helyi tálibok kihasználják a társadalmi osztályok – különösen földtulajdonosok és a szegényparasztok – között húzódó éles ellentétet, illetve, hogy a különböző kormányok képtelenek voltak egyrészt biztosítani az alapvető egészségügyi ellátást és oktatási feltételeket, másrészt, hogy a mai napig nem hajtottak végre átfogó földreformot⁴¹. Ebből adódóan a tálibok nemcsak agitálnak a földesurak ellen, hanem meg is sarcolják őket. Ezen felül az elűzött földbirtokosok elkobzott terményeiből befolyt jövedelem egy részét a nincsteleneknek adják, sőt fel is fegyverzik földműveseket, hogy ők legyenek a tálibok meghosszabbított keze⁴², terrorizálva az ott maradt földesurakat. Feltételezhető azonban, hogy a szegényebb rétegekből jövő iszlamisták „osztályöntudata” csupán látszat, csak egy eszköz arra, hogy minél nagyobb támogatottságot biztosítsanak maguknak a lakosság körében.⁴³

⁴⁰ Katona Magda: Az erószak új hulláma Afganisztánban. In: Új Honvédségi Szemle, 2006/2.

http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/az_eroszak_uj_hullama_afganisztanban

⁴¹ Jane Perlez, Pir Zubair Shah: Taliban Exploit Class Rifts in Pakistan. In: New York Times, 16-04-2009.

<http://www.nytimes.com/2009/04/17/world/asia/17pstan.html>

⁴² Jane Perlez, Pir Zubair Shah: Landowners Still in Exile From Unstable Pakistan Area. In: New York Times, 27-07-2009. http://www.nytimes.com/2009/07/28/world/asia/28swat.html?_r=1&hp

⁴³ Katona Magda: Pakisztán választások után, Budapest: 2008, Katona Magda: A politikai pártstruktúra kialakulása Afganisztánban, BudapestÉ 2009, MTA doktori disszertáció

Mint már említettük, a támadások üzenetei több rétegűek. A nyilvánvaló üzenetek és szándékok mellett minden esetben le kell ásunk a mélyebb rétegekben rejlő okokhoz. A merényletek nyílt és burkolt üzenetei számos esetben nemcsak nem állnak egymással összhangban, de ellentétesek.

A támogatottság megszerzése érdekében bizonyos esetekben az iszlamisták még a felelősséget sem vállalják az általuk elkövetett merényletért. Jó példa erre a 2009. november 13-i, a pakisztáni titkosszolgálat peshawari központja ellen végrehajtott robbantás. A merénylet után az afganisztáni al-Kaida parancsnok, Mustafa Abu Jazíd tagadta, hogy a szent harcosok állnának a támadás mögött, mert ők csak a hadsereg, a biztonsági erők és a hírszerzés embereit támadják. Jazíd azt állította, hogy az istentelen pakisztáni állam támogatását élvező Blackwater cég és más bűnszervezetek, továbbá a titkosszolgálat állnak a civileket ért támadások mögött, mert ők azok, akik az elnyomottak vérént ontják Svát, Észak- és Dél-Vazírisztán, Badzsaur, Mohmand, Khaibar, Orakzaí törzsi ügynökségeken és másutt, a kormány pedig a szent harcosokra próbálja rákenni a merényleteket.⁴⁴ Az igazság természetesen szöges ellentétben áll az al-Kaida parancsnok szavaival, ugyanis a tálibok célpontjai közé nemcsak az elnyomószervezetek tartoznak, hanem ugyanúgy az Avámí Nemzeti Párt képviselői és szegény aktivistái, valamint a tálibellenes milíciákat (laskar) szervező törzsi vezetők is.⁴⁵ Ezen felül, a fegyveres erők elleni merényleteknél is többségben vannak a civil áldozatok.

Maga, az iszlamizmus egy összetett ideológiai irányzat, sokfajta eszméből merít, illetve tevődik össze. A nyugati gondolkodók nem is mindig látnak tisztán ezzel kapcsolatban. Egyik ilyen tévedésük az úgy nevezett konkordizmus elmélete, mely szerint egyrészt a merev baloldaliakból, illetve társadalom felfogással rendelkezőkből lehetnek iszlamisták, másrészt a baloldali nézetek és a radikális iszlámértelmezés kölcsönösen hatnak egymásra. A konkordizmus hívei itt utalás tesznek a palesztin radikálisokra, valamint a Tálibán mozgalom heterogén összetételére. Ennek értelmében kihangsúlyozzák egyrészt, hogy a Fatah baloldali szárnya meglehetősen közel állt a Hamaszhoz, másrészt, hogy a tálibok soraiban is voltak baloldali

⁴⁴ Bill Roggio: Suicide bomber targets Pakistani intelligence headquarters in Peshawar. In: The Long War Journal, 13-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/suicide_bomber_target_3.php

⁴⁵ Bill Roggio: Taliban kill Bajaur opposition leader, target Peshawar leader. In: The Long War Journal, 15-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/taliban_kill_bajaur.php

gondolkodásúak, azonban a konkordizmus elmélete az általunk vizsgált térségekben nem helytálló.

Az iszlamizmus és a baloldaliság között nem mutatható ki ideológiai átfedés, nincs ideológiai kölcsönhatás, mert mind a Fatah-Hamasz kapcsolat esetében, mind pedig a táliboknál csak egyes baloldali személyek egyéni döntéseiről volt szó, és mindössze néhány pragmatikus szövetség kötött. Nem beszélve arról, hogy az iszlamisták a baloldaliakat hamar felmorzsozták, elidegenítették maguktól anélkül, hogy egyáltalán hatottak volna rájuk. A muzulmán radikálisok csak felhasználták a baloldaliakat a minél nagyobb támogatottság megszerzésének érdekében, és ezt is csak a mozgalmuk kezdeti szakaszában tették. A későbbiekben a baloldali gondolkodásúak vagy önként hagyták el a szervezetet, felismerve, hogy az iszlamista eszmevilág távol áll a baloldaliságtól, vagy pedig meggyilkolták őket a vallási szélsőségek.

Az afganisztáni és a pakisztáni iszlamista mozgalmak több szempontból is eszközök az őket mozgató gazdasági és politikai hatalmak kezében. Megvizsgálva az iszlamisták társadalomkritikáját arra a következtetésre juthatnánk, hogy problémafelvetés tekintetében az iszlamizmus közel áll az antiimperialista szemlélethez. Az antiimperialista vonások ahhoz a 20. század közepén élt és alkotott Szajjíd Qutbhoz köthetők, aki a marxizmus mellett erősen támadta a kapitalizmust, ennek kapcsán pedig az imperializmust⁴⁶, és akinek az eszmevilágából az iszlamisták sokban merítettek.

Azonban az iszlamisták csak szavakban antiimperialisták, valójában a közép-ázsiai szénhidrogénkészletek megszerzésében érdekelt nemzetközi konzorciumok olcsó előőrsei.⁴⁷ Egy tervezett gázvezeték indulna ugyanis Türkmenisztánból, majd Heráton és Kandaháron keresztül érkezne meg Karacsíba, az iszlamisták szerepe pedig abban állt, hogy előkészítsék a terepet a nemzetközi nagyvállalatoknak. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy az iszlamista hatalomátvételt megelőzően a Kandahárból induló tálibok gyorsan elfoglalták Herátot, ami azért furcsa, mert a város pastun-tadzsik vegyes lakosságú. A népesség összetétele tehát nem a táliboknak kedvezett, ennek ellenére fontosnak tartották mihamarabb elfoglalni a várost. Az iszlamisták és a perzsa-öböli szénhidrogének iránt érdeklődő multinacionális konszernek közötti kapcsolatra Irak példáját is fel lehetne hozni, ahol bizonyíthatóan csak Szaddám Husszein bukása után jelent meg az al-Kaida. Röviden szólva, az

⁴⁶ Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat, Corvina Kiadó, Budapest, 2004, p.120.

⁴⁷ Katona Magda: Hat évvel a bonni konferencia után: merre tart Afganisztán? In: Külügyi Szemle, 2007/4, p.84.

iszlamisták nemhogy nem antiimperialisták, hanem épp ellenkezőleg, a gazdasági társaságokhoz való minél szorosabb kapcsolat és függés kialakításának érdekében tevékenykednek.

Az iszlamista fegyveresek nemcsak a nagyvállalatok gazdasági játszmáinak eszközei, hanem a térségben érdekelt országok politikai manővereiben is szerepet kapnak. A milicisták egyrészt az unipoláris világtól való függést erősítik, másrészt a többpólusúvá alakuló világ hatalmi játszmáinak a bábjaivá válnak. Ennek tetten érésére a legjobb példa Afganisztán, ahol többek között Oroszország, az Egyesült Államok, Irán és Pakisztán is érdekelt.

Az ideológiai motívumok, nyílt és burkolt vagy többrétegű politikai célok, üzenetek mellett igen fontos tényező az öngyilkos merényletek geopolitikai beágyazottsága nemcsak a nacionalista, de az iszlamista szervezetek esetén is. Irán (Hezbollah, Tamil Tigrisek, Hamasz, PKK, Anszár ul-Iszlám) és Pakisztán képez ilyen szervezeteket (a Haqqáni-hálózat, Laskar-i Tajjiba, Laskar-i Dzsangvi), illetve az ott megtelepedő al-Kaida, ahol megszűnt működni az állam (a Tahrík-i Tálibán-i Pákisztán a pastun törzsi ügynökségeken Afganisztán és Pakisztán határán, Jemenben, Szomáliában vagy a Szaharában). Nemcsak egyes országok infrastruktúráját, gazdasági függetlenségét vagy politikai stabilitását, de a régió országainak viszonyrendszerét is célozzák, a 2008. novemberi mumbai merénylettel az indiai-pakisztáni enyhülésnek, a 2008. júliusi, a kabuli indiai nagykövetség elleni merénylettel az afgán-pakisztáni viszony elmélyülésének igyekeztek gátat vetni.

Öngyilkos merénylők és nacionalisták

A nemzeti kisebbségek, az országtól megfosztott nemzetek (kurdok), valamint az anyanemzetektől megfosztott többség (pastunok) által létrehozott nacionalista szervezetek szeparatista, vagy autonómiát megcélzó törekvése minden esetben a saját, önálló állammal rendelkező többségi társadalomtól elszenvedett sérelmekből fakad, ezek a sérelmek pedig részben arra vezethetők vissza, hogy a kormány nem fejleszti a kérdéses nemzetiségi területeket, magára hagyva, sőt sokszor elnyomva az ott élő kisebbséget.

Az iszlamistákhoz hasonlóan a világi nacionalista szervezetek is céljaik elérése érdekében számos alkalommal nyúltak az öngyilkos terrorizmus eszközához. Mégis hiba lenne egy kategóriába sorolni az iszlamista,

különösen az al-Kaidával kapcsolatban álló iszlamista csoportok és a világi nacionalista szervezetek által elkövetett öngyilkos támadásokat. Az alábbiakban egyrészt azoknak a nacionalista szervezeteknek⁴⁸ a célpontjait vizsgáljuk meg, amelyek szeparatista törekvésük során többször is végrehajtottak öngyilkos merényleteket. Másrészt, a célpontok, valamint az elkövetés módját illetően rávilágítunk azokra a hasonlóságokra és különbségekre, amelyek a nacionalista csoportok és az iszlamista szervezetek által elkövetett öngyilkos merényletek között fellelhetők. Végezetül pedig szeretnénk kitérni a világi nacionalista és az iszlamista fegyveresek közötti kapcsolatra, illetve viszonyra, regionális szinten vizsgálva az összefüggéseket.

A palesztin nacionalista és iszlamista terrorszervezetek által elkövetett öngyilkos merényletek legtöbb esetben a civil járókelők, járműveken utazók alkotta puha célpontok ellen irányultak. A puha célpontok elleni merényleteket kizárólag izraeli területeken, izraeli civileket megcélözva követték el, míg az izraeli kemény célpontok (rendőrök, határőrök, katonák) elleni támadások jórészt a megszállt területeket képező Gázai övezetben és a Nyugati parton, illetve Jeruzsálem környékén történtek.

A kurd szeparatista mozgalom sok szempontból, többek között a szeparatista harc folyamán alkalmazott módszerek tekintetében is rendkívül fragmentált. Kizárólag Törökországra és Irakra fókuszálva meg kell jegyezni, hogy a függetlenedési törekvések során más eszközöket alkalmaztak a törökországi és másokat az iraki kurd szervezetek. Ez alól az öngyilkos merényletek végrehajtása sem kivétel, ugyanis míg Törökországban a nacionalista (marxista) szervezetek, addig Irakban a kurd iszlamista fegyveresek hajtották végre az öngyilkos akciókat. Törökországban két marxista kurd párt, elsősorban a Kurd Munkáspárt, kisebb részben pedig a Forradalmi Népi Felszabadító Párt/Front követték el öngyilkos merényleteket túlnyomórészt rendőrök, katonák, valamint a török hírszerzés, a MIT dolgozói ellen. Ezzel szemben Irakban a mérsékelt baloldali nézeteket valló vezető világi nacionalista pártok, a Kurd Hazafias Unió, valamint a Kurd Demokrata Párt nem hajtottak végre ilyen típusú támadásokat sem Szaddám Husszein alatt, sem a diktátor bukása után. Irakban a kurd szervezetek közül a 2001-ben alapított, az al-Kaidával szoros kapcsolatot fenntartó iszlamista Anszár Ul-

⁴⁸ a palesztin nacionalista szervezetek (Népi Front Palesztina Felszabadításáért, Al-Aksza Mártírjainak Brigádja, Tanzim), a törökországi marxista kurd csoportok (Kurd Munkapárt, Forradalmi Népi Felszabadító Párt/Front), a Srí Lanka-i Tamil Tigrisek és az iráni Szisztán-Beludzisztán tartományban működő Dzsundullah

Iszlám követett el több alkalommal is öngyilkos merényletet, támadva többek között az iraki kurd szekuláris nacionalista pártok tagjait is.

A fénykorukban saját légierejével, hadi flottával és katonai hírszerzéssel is rendelkező Tamil Tigrisek közel 30 éven át tartó függetlenségi harcuk során csaknem 300 öngyilkos merényletet hajtottak végre jórészt kemény célpontok ellen, beleértve Rajiv Gandhi indiai miniszterelnököt, valamint számos Srí Lanka-i politikust – köztük Chandrika Kumaratunga miniszterelnököt – és magas rangú katonatisztet. A Tigriseket kezdetben a tamil lakosság egy része jelentősen támogatta még annak ellenére is, hogy a terrorszervezet erőszakos úton fokozatosan kiiktatta a többi tamil fegyveres csoportot, valamint a mérsékelt politikai pártokat. Az általuk elfoglalt területeken a tamil szélsőségesek államot alkottak az államban, többek között saját bankrendszerrel és bírósággal egyetemben. Azonban rendszeresen terrorizálták a lakosságot, élő pajzsként használva fel a saját népüket a szingaléz hadsereggel szemben. Halállal büntették azokat, akik meg akartak szökni a fennhatóságuk alatt lévő területről, melynek során öngyilkos robbantást is végrehajtottak a harcok elől menekülő tamil civilek ellen.⁴⁹

A Dzsundullah

Számos, korábban szekuláris nacionalista, sőt baloldali szervezet taktikai együttműködést alakított ki az iszlamistákkal. Ez a jelenség főleg Palesztinában figyelhető meg. Az iráni Dzsundullah ellenkező pályát futott be. Míg korábban az al-Kaidához kötődött és vallási alapon lépett harcba a síita teokrata iráni állam ellen, ma már beludzsi nacionalista arculattal bír. Ám módszereit magával hozta korábbi politikai büvköréből, nem egy militánsát még al-Kaidás táborokban képezték ki. 2007-től alakmaz Iránban öngyilkos merényleteket, paradox módon azóta, amióta szakított azokkal, akikről ezt a módszert elsajátította. A nacionalista és az iszlamista szervezetek öngyilkos akcióiban hasonlóságot éppúgy fel lehet fedezni, mint különbséget, azonban le kell szögezni, hogy a különbségek dominálnak.

Hasonlóság gyanánt az öngyilkos merényletek célpontjait lehetne felhozni, ugyanis mind az iszlamista, mind a szekuláris nacionalista szervezetek elsősorban a kemény célpontok közé sorolható hatósági személyeket, valamint a fegyveresen védett objektumokat támadják. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ez alól a palesztin

⁴⁹ Suicide blast kills 17 fleeing civilians: Sri Lankan government. In: ABC News, 20-04-2009. <http://www.abc.net.au/news/stories/2009/04/20/2547844.htm>

nacionalista és iszlamista csoportok kivételt képeznek, ugyanis a Népi Front Palesztina Felszabadításáért, az al-Aqsza Mártírjainak Brigádja, a Tanzim, illetve a Hamasz és a Palesztin Iszlám Dzsihád öngyilkos támadásai elsősorban a megszállt területeken kívüli, izraeli nagyvárosokban élő puha célpontok (civilek) ellen irányultak.

Az al-Kaidához kötődő iszlamisták és a világi nacionalisták öngyilkos támadásai közötti különbségeket markánsan lehet megragadni. A nacionalista szervezetek öngyilkos merényleteinek mások a céljaik, mint az iszlamisták által elkövetett támadásoknak. A nacionalisták elsősorban a lakosság támogatását akarják megszerezni, nem pedig elidegeníteni a civileket, ebből adódóan kerülnek a szimultán merényleteket és a fegyveres támadást az öngyilkos merénylettel ötvöző Mumbai-típusú akciókat, valamint az olyan támadásokat, amik az ország infrastruktúrájának a szétrombolását célozzák meg. Az ilyen jellegű – iszlamistákra jellemző – merényletek célja egyrészt az, hogy minél több ember veszítse életét, vagy sebesüljön meg, másrészt pedig, hogy az ország középkori állapotokba legyen a szó szoros értelemben visszabombázva, lerombolva azokat a fejlesztéseket és vívmányokat, amiket az ellenségnek tekintett kormánynak sikerült elérni. Természetesen a nacionalista szervezetek öngyilkos merényleteinél is lehet találni az áldozatok maximalizására történő kísérleteket, olyan esetekben például, amikor a robbanószerkezetbe minél több szöveget, vagy más hegyes és éles tárgyat raknak azért, hogy minél többen sérüljenek, vagy haljanak meg a robbanáskor, ugyanakkor a legpusztítóbb, a legnagyobb emberi és anyagi áldozatot követelő öngyilkos merényleteket iszlamista szervezetek hajtották végre.

Egy adott országon belül az iszlamista szervezetek és a nacionalista szervezetek közötti kapcsolat az eltérő politikai célokból kifolyólag általában véve feszültségektől terhes. Ez azonban nem zárja ki a pragmatikus, ad hoc jelleggel megkötött szövetségeket, amit azonban tévedés lenne a már korábban említett konkordizmus elmélet igazolásának tulajdonítani. Az iszlamista és a baloldali szekuláris nacionalista ideológia között nincs átjárás, a két eszme nem hat egymásra, az iszlamista és a baloldali nacionalista szervezetek között mindössze a közös ellenséggel szembeni taktikai szövetségek köttetnek. Az ilyen típusú szövetségre a legjobb példa a palesztin iszlamista és szekuláris nacionalista csoportok közötti együttműködés az öngyilkos merényletek végrehajtása terén. A 2000-ben kitört második intifáda során több öngyilkos merényletet a nacionalista szervezetek és az iszlamisták közösen követtek el, ez az együttműködés azonban csak az Izrael meggyengítését célzó

merényletek minél hatékonyabb végrehajtására korlátozódott, az eltérő világnézetekre vonatkozóan viszont semmilyen közeledés nem volt figyelhető.

A regionális összefüggéseket vizsgálva, arra a következtetésre juthatunk, hogy a nacionalista merényletek sem képezik többé adott ország belpolitikai problémáját, inkább regionális geopolitikai kontextusban helyezkednek el. A szembenálló regionális vetélytársak egymás nacionalistáit, majd iszlamistáit képezik ki és ösztönzik e radikális merényletek elkövetésére.

A Kurd Munkáspárt terroristái a Hezbollah uralta Bekaa-völgyben a Hezbollah aktivistáival együtt tanultak iráni kiképzőktől, az öngyilkos merényleteket ugyancsak alkalmazó iszlamista kurd Anszár Ul-Iszlám öngyilkosai pedig iráni táborokban részesültek kiképzésben.

A pakisztáni iszlamisták Quettában a síita hazarák ellen hajtottak végre öngyilkos merényleteket, felekezeti zavargásokat indukálva, aminek a levét azonban a beludzs nacionalisták itták meg, akik ugyan számos esetben alkalmaztak partizán módszereket – felrobbantva gázvezetékeket, megtámadva pakisztáni rendőrőrsöket –, de öngyilkos merényleteket először az iráni Dzsundullah követett el. A Dzsundullah merényleteit a kitűnő tervezés, a koncepciózus politikai célok, a kiemelt jelentőséggel bíró, általában magas pozícióban lévő, erős fegyveres őrséggel védett célpontok megtámadása – például az iráni Forradalmi Gárda magas rangú tisztjei – és az igen pontos végrehajtás jellemzi.

A pastun nacionalisták nem követnek el sem klasszikus partizán, sem öngyilkos merényleteket, mert az ő pártjaik – különösen a gandhi, Ghaffar Khán-i örökséget vállaló Avámí Nemzeti Párt – ezeket elvből ellenzik, mi több a pastun nacionalisták a hagyományos törzsi vezetőkkel együtt az iszlamisták által végrehajtott öngyilkos támadások célpontjai közé tartoznak, hogy a mérsékelt nacionalizmust kiszorítsa az eszközként jobban felhasználható, instrumentalizálható iszlám szélsőségesség. Ennek fenntartása azon nagyhatalmaknak is érdeke, akik ellen irányul, hiszen a fenntartható ellenségkép tágabb geostratégiai érdekeket jusztfikál vagy fel el. Ez az eszköztárú iszlamizmus azonban olyan Gólemnek bizonyult, amely csapást mér teremtményére és messze túlterjedt az ellenőrizhetőség és fenntarthatóság keretein.

Felhasznált irodalom

Asad, Talal: *On Suicide Bombing*, Columbia University Press, New York: 2007

Bloom, Mya: *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*, Columbia University Press, New York: 2005

Gambetta, Diego: *Making Sense of Suicide Missions*, Oxford University Press, New York: 2005

Gunaratna, Rohan: "Al Qaeda's ideology" In: Hudson Institute - *Current trend in Islamist ideology* vol. 1, 19-05-2005.
<http://www.futureofmuslimworld.com/research/detail/al-qaedas-ideology>

Hafez, M. Mohammed: *Manufacturing Human Bombs: The Making of Palestinian Suicide Bombers*, United States Institute of Peace Press, Washington: 2006

Hafez, M. Mohammed: *Suicide Bombers in Iraq: The Strategy and Ideology of Martyrdom*, United States Institute of Peace Press, Washington: 2007.

Jayasekara, Shanaka: "Tamil Tiger Links with Islamist Terrorist Groups", *International Institute for Counter-Terrorism*
<http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/277/Default.aspx>

Katona, Magda: "Az erőszak új hulláma Afganisztánban", *Új Honvédségi Szemle*, 2006/2. pp. 24-33.
http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/az_eroszak_uj_hullama_afganisztanban

Katona, Magda: "Hat évvel a bonni konferencia után: merre tart Afganisztán?" *Külügyi Szemle*, 2007/4, p.72-122.

Katona, Magda: *Pakisztán választások után*, Budapest: 2008,

Katona Magda: *A politikai pártstruktúra kialakulása Afganisztánban*, Budapest 2009, MTA doktori disszertáció

Kis-Benedek, József: "Az öngyilkos terrorizmus, mint stratégiai fegyver", *Felderítő Szemle*, 2004/2, pp. 74-83.

Kroupenev, Artem: "Radical Islam in Chechnya", *International Institute for Counter-Terrorism*, 23-01-2009.
<http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/636/currentpage/1/Default.aspx>

Kurz, W. Robert–Bartles, K. Charles: "Chechen suicide bombers", *Journal of Slavic Military Studies*, 2007, pp. 529-547.
<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Chechen-Suicide-Bombers.pdf>

Moghadam, Assaf: *The Globalization of Martyrdom: Al Qaeda, Salafi Jihad, and the Diffusion of Suicide Attacks*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore: 2008

- Nikonov, D.: *Suicide as a Weapon*, Ios Press, Inc., Washington: 2007
- Oliver, Marie Anne-Steinberg, Paul: *The Road to Martyrs' Square: A Journey into the World of the Suicide Bomber*, Oxford University Press, New York: 2005
- O'Neill, Brian: "AQAP a rising threat in Yemen", *CTC Sentinel*, April 2009, Vol. 2, Issue 4, pp. 17-19. <http://www.ctc.usma.edu/sentinel/CTCSentinel-Vol2Iss4.pdf>
- Pape, Robert: *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, Random House, New York: 2005
- Pedahzur, Ami: *Suicide Terrorism*, Polity Press, Cambridge: 2005
- Perlez, Jane-Shah, Zubair Pir: "Taliban Exploit Class Rifts in Pakistan", *New York Times*, 16-04-2009. <http://www.nytimes.com/2009/04/17/world/asia/17pstan.html>
- Perlez, Jane-Shah, Zubair Pir: "Landowners Still in Exile From Unstable Pakistan Area", *New York Times*, 27-07-2009. http://www.nytimes.com/2009/07/28/world/asia/28swat.html?_r=1&hp
- Razzaque, Russell: *Human Being to Human Bomb: Inside the Mind of a Terrorist*, Totem Books, London: 2009
- Reuter, Christoph: *My Life Is a Weapon: A Modern History of Suicide Bombing*, Princeton University Press, New Jersey: 2006
- Roggio, Bill: " Hamas and al Qaeda-linked group clash in Gaza", *The Long War Journal*, 14-08-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/08/hamas_and_al_qaeda_1.php#ixzz0OEihQy8c
- Roggio, Bill: "Al Qaeda opens new training camp in Yemen", *The Long War Journal*, 13-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/al_qaeda_opens_new_t.php
- Roggio, Bill: "Suicide bomber targets Pakistani intelligence headquarters in Peshawar", *The Long War Journal*, 13-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/suicide_bomber_target_3.php
- Roggio, Bill: "Taliban kill Bajaur opposition leader, target Peshawar leader", *The Long War Journal*, 15-11-2009. http://www.longwarjournal.org/archives/2009/11/taliban_kill_bajaur.php
- Rostoványi, Zsolt: "A terrorizmus és a globalizáció" In: *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. SVKH – Chartapress, Budapest, 2002, p.71-83.
- Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat*, Corvina Kiadó, Budapest: 2004
- Rostoványi, Zsolt: *Együttélésre ítelve*, Corvina Kiadó, Budapest: 2006

Sárkány, István: "Terrorizált civilizáció, civilizált terrorizmus", *Katonai Biztonsági Hivatal, Szakmai Szemle*, 2008/1, pp. 81-87.

Shahzad, Saleem Syed: "Taliban ideology echoes in the valley", *Asia Times Online*, 03-02-2009.

http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/KB03Df02.html

Shay, Shaul: *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*, Transaction Publishers, New Jersey: 2004

Spedl, Bianka: "A síita mártírtudat gyökerei és átalakulása a libanoni polgárháborúban: a Hezbollah példája" *Kül-Világ*, II. évfolyam 2005/2-3, pp. 51-71.

Stern, Jessica: *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill*, Harper Collins Publishers, New York: 2003

Vincze, Hajnalka: "Az Európai Unió az «új típusú» terrorizmus kihívásával szemben" In: *Válaszok a terrorizmusra II. Mágustudió*, Budapest, 2006, p.115-141.

"Suicide blast kills 17 fleeing civilians: Sri Lankan government", *ABC News*, 20-04-2009. <http://www.abc.net.au/news/stories/2009/04/20/2547844.htm>

Krasznai Andrea

Birodalmak sírkertje

Az afganisztáni háborúban az ultramodern fegyverarzenált felvonultató koalíciós erők harcának végkimenetele kétséges a jóval szerényebb eszközökkel küzdő tálib ellenállókkal szemben. A tanulmány a közép-ázsiai ország bevehetetlenségének jellegzetességeit igyekszik kutatni, a történelmi múlt eseményeinek és napjaink történéseinek kontextusában. Az írás a Washingtonban kialakult hezitációs időszakot állítja fókuszába, amely Stanley A. McChrystal tábornok csapatnövelési kérése után következett be. A cikk alaptónusát a nem katonai megoldás keresésére irányuló javaslatok határozzák meg.

Kulcsszavak: Demokrácia-deficit, korrupció, drogtermelés, politikai hezitáció, nem katonai megoldás

Graveyard of Empires

The final outcome of the battle of the coalition forces in Afghanistan, which are deploying an ultra-modern arsenal of weapons, is doubtful, even though they are faced with an enemy, the Taliban, who are fighting with much more modest resources and weapons. This article seeks to understand the reasons why this Central-Asian country is impossible to conquer. The paper focuses on the hesitant period, which has emerged in Washington after General Stanley A. McChrystal's request for more troops. The basic tone of the article defines non-military solutions and recommendations.

Keywords: Deficit of democracy, corruption, drug cultivation, political hesitation, non-military solutions

Az afgán történelem viharai

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények Afganisztánt a nemzetközi figyelem fókuszába állították. Az ország, amely az 1996-os fundamentalista iszlám szunnita irányzatának, a táliboknak a hatalomra jutásával szinte a világtérképről is lekerült, ismét politikai tényezővé vált. Az al-Kaidával szimbiózisban élő tálibok megtagadták Oszama Bin Laden kiadását az Egyesült Államoknak. 2001. október 7-én az USA katonai gépezete mozgásba lendült és bevonult a 9/11-i merénylettervek szülőhazájába. A sikeres hadjárat reményében George W. Bush – miközben a válaszcsepás megindításáról tájékoztatott – magabiztosan hirdette, hogy levadásszák (hunt down) az ellenséget. 2001. szeptember 11-ét követően, az egykori bipoláris világ hajdani keleti pólusa ismét feltöltődött, éspedig az al-Kaida típusú terrorizmus transznacionális ellenségképével.

Nagyhatalmi törekvések

Az al-Kaida az afgán nép tízéves honvédő háborúja (1979-1989) komplex és speciális körülményeinek ivadéka. A szovjetek lerohanta országban, a Vörös Hadsereg minden erőfölénye ellenére sem tudott győzelmet aratni. A hódítók elleni küzdelemben megkérdőjelezhetetlen az Egyesült Államok primátusa, továbbá a pakisztáni és a szaúdi kormány elkötelezett szerepvállalása. A háborúban, amelyben Oszama Bin Laden külföldi mudzsahedek tömegét toborozta 100 000 harcos vívott élet-halál harcot.¹ Nemzetközi híresztelések szerint Bin Laden ekkor került az amerikaiak látószögébe. George Tenet nehezen hihetően mégis azt állítja, hogy „CIA-nak nem volt kapcsolata Bin Ladennel, a szovjetek afgán balszerencséje idején.”² Még akkor is kételyeket ébreszt ez az állítás vagy inkább tagadás, ha más „híresztelések” szerint, Oszama Bin Ladent nem az amerikaiak, hanem az angolok képezték ki a gerilla-hadviselés módszertanára.

Az afgánok oroszlánbátorsággal küzdöttek szabadságukért. Állhatatosságuk, felőrölhetetlenségük és lelki tartásuk bámulatot ébresztett azokban, akik odafigyeltek az eseményekre. A történelem viharai, a kedvezőtlen természeti környezet, a hegyi és barlangi létforma és a premodern viszonyok az évezredek során megedzették az afgánokat. A pusztaság létért és a fennmaradásért küzdő nép, fizikális források híján, mindig is pszichikai tartalékokból élt. Itt keresendő az ok, hogy miért vallott kudarcot akár a brit, akár a szovjet intervenció, és *miért nevezik Afganisztánt a birodalmak sírkertjének*.

A szovjet bombatámadások afgán sérültjeinek jellemrajzát jól illusztrálja Robert D. Kaplan, aki a pakisztáni Pesavár és Quetta kórházaiban tapasztaltokról – amelyek felszereltségét és ellátottságát inkább jellemezte a nincs, mintsem a van – így ír: „a betegségnek vagy általános fizikai gyengeségnek jele sem mutatkozott a sérültek arcán, jóllehet a legtöbben nemcsak súlyos vérvesztést szenvedtek, [...] hanem el kellett viselniük az öszvéren való többnapos utazást, [...] mielőtt megfelelő egészségügyi intézményhez értek. [...] A fájdalom és a hiányzó végtagok ellenére, a betegek egészségesnek és átlagos állapotban lévőnek tündek. Valamiféle elevenség tükröződött az arcukon, sőt a humor jele, és a

¹ A mudzsahedek szerint ez a háború vezetett a szovjet nagyhatalmi lét meggyengüléséhez és végső bukásához. Nem mintha kisebbiteni szándékoznék az Afganisztánban harcoló és életüket áldozó emberek érdemeit, de mindenképpen megjegyzendő, hogy a Szovjetunió felbomlása, elsősorban belső erodálódás következménye volt. A birodalom belülről esett szét.

² Tenet, George: *At the Center of the Storm*. Harper Press, London, 2007. 101. o.

zavar teljes hiánya. 'Allahnak adtam a lábam' – mondta egy huszonhét éves férfi, akinek csak egy szeme maradt és egy megégett, eldeformálódott keze. 'Mostantól más módon folytatom a dzsihádom.'³

A tízéves háború több mint egymillió afgán életét követelte és több mint ötmillióan veszítették el otthonukat. A Szovjetunió afganisztáni háborújában, a földben rejtőzködő taposóaknákkal és az égből hulló bombazáporral, a halál naponta aratott. A szovjetek a hadműveleteken kívüli, elrettentést célzó akcióikban, mint pl. a csapdatelepítés, nagymértékű járulékos veszteségre és a halálozási ráta fokozására törekedtek.

Robert D. Kaplan így summázza tapasztalatait az afgánok küzdelméről, amely ugyanakkor szakmai önkritikájának is lenyomata, hisz professzionális tudósító nem engedhet meg magának ekkora részrehajlást és elfogultságot: „az afgánok voltak az első gerillák, akikkel az újságírók nemcsak együtt éreztek, hanem fel is néztek rájuk. [...] Nem mi voltunk az egyetlen nyugatiak, akiket a bűvölet hatalmába kerített. Brit gyarmati tisztak nemzedékei, akik az afgánok ellen harcoltak, és akik Brit India északnyugati határát védték, megtanulták csodálni ellenségeiket és megtanultak azonosulni velük.”⁴

Az afgánokat jellemző harci szellem a nép 19. és kora 20. századi történetében is tükröződik, amikor a közép-ázsiai ország az orosz és a brit intenciók és vetélkedések többszöri ütközőzónája lett. A britek politikai, gazdasági és kereskedelmi tervektől motivált intervencióinak sorában az egyik legmeghatározóbb érv az volt, hogy Brit India mai pakisztáni része felé, észak-északnyugati irányából is számukra biztonságos útvonal vezessen.

Nagy-Britannia háromszor indított háborút afganisztáni területek birtokba vételéért (1838-42, 1878-80, 1919), de képtelen volt győzelmet aratni. „A britek speciális nézőponttal rendelkeznek: minden hibát, amit az Egyesült Államok mostanság elkövetett, ők már 150 évvel ezelőtt elkövették.”⁵

A brit-afgán háborúkat a hódítók feletti legendás győzelmek és csaták híre övezi. Az első afgán háború idején, amikor a britek

³ Kaplan, D. Robert: *Soldiers of God*. Vintage Departures, New York, 2001. 7.o.

⁴ Kaplan, D. Robert: i.m. 19. o.

⁵ David Ignatius: *Britain's Afghan Wisdom*. The Washington Post, 2009. szeptember 24.

visszavonulni kényszerültek Kabulból 16 500 városlakó és katona indult útnak. A Dzsallalabadba tartó embertömegből kb. 30-an érkeztek meg. A legenda szerint azonban egyetlen túlélő maradt csupán: dr William Brydon, akinek életét azért kímélték meg, hogy beszámoljon a történekről.

A második brit-afgán háború a Gandamak szerződéssel zárult (1880), az afgán külügyi dimenzió sérelmével, amelyben Afganisztán beleegyezett a britek külpolitikai gyámságába.

A „nagy játszma” korának történelmi fordulata a Durand-szerződés. 1893-ban Afganisztán az indiai-afgán határt kijelölő dokumentum aláírására kényszerült, amelynek révén a közép-ázsiai ország többségében pastu népessége Nyugat-Bangladesbe, a mai Pakisztánba került át.

1919-ben Afganisztán kikiáltotta függetlenségét, amit a britek nem fogadtak el, és megindították harmadik háborújukat. 1919. március 27-én a szovjetek – elsőként a kormányok között – elismerték a közép-ázsiai ország szuverenitását. A britek az 1919. augusztus 8-i Rawalpindi szerződésben

A britek víziója volt, hogy gyarmatbirodalmukban nemzetállamokat hozzanak létre. Ezen törekvést nem mindenhol koronázta siker. Afganisztánban egyértelműen nem.

Afganisztán, sem mint ország, sem mint állam, soha nem képezett nemzetközi biztonsági kockázati tényezőt. Nincsenek meg hozzá az adottságai. A veszélyt az al-Kaidának menedéket nyújtó tálibok jelentik.⁶

A szerencsétlen sorsú ország legújabb kori történetében a Vörös Hadsereg visszaverésével polgárháború alakult ki, amelyet fundamentalista tálib regnálás követett. A gyenge és szétrepesztett államigazgatás kötőszöveiben meglepedtek az új rezsim keményvonalas urai.

2001. szeptember 11-e és napjaink történéseinek komplexitása a bizonyosság, hogy micsoda biztonsági vákuumot generált a sorsára hagyott Afganisztán. A vörös csillag árnyékának szertefoszlása után, a külső hatalmak támogatta hatékony oktatás- és iskolapolitikai stratégiával, a menekülttáborokból visszatérő fiatalok „visszakódolásával” elkerülhető lett volna, hogy a nyomor eszkalálódását okozó és gazdasági nihilt hozó talibanizmussal az ország az iszlamista ideológia hatása alá kerüljön. Afganisztán közelmúltjának históriája nem más, mint az előző korszakok

⁶ Afganisztán népességének több mint 50%-át a pastuk alkotják. A tálibok alapvetően közülük kerülnek ki.

történéseinek lineáris folytatása. A középkori körülményeket idéző vidéki sors, az eldugott, poros falvak élete, a háború dúlta ország képe és a mindennapokat megmértelyező erőszak a lét attribútumaivá váltak. A különböző generációk állandó kísérőjévé szegődött kiszolgáltatottság és nincstelenség ma is árnyékként kísért.

Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy a megroppant Afganisztánban a Szovjetunió után egy másik szuperhatalmi törekvés végkifejlete is kétséges. Az Egyesült Államoknak és koalíciós partnereinek az al-Kaida és a tálibok elleni, nyolc esztendeje tartó aszimmetrikus háborúja nem az ígért sikert hozta. „Le kell vonni a következtetést” – véli Szászvári Lajos katonai szakértő – „elhibázott volt az amerikaiak és szövetségeseik által követett stratégia, hiszen eleve tudható volt, hogy ezt az országot a szó hagyományos katonai értelmében sem legyőzni, sem megszállni nem lehet. Afganisztánt nagyon sok hódító kísérlete meg birtokba venni. Legnevezetesebbek az ókori perzsák, a középkori kínaiak, az újkori britek és a legújabb kori szovjetek kísérletei. Mindegyiknek beletörött a bicskája. Miért gondolnánk, hogy ez éppen az amerikaiaknak és nem túl ambiciózus szövetségeseinek sikerülhet? Feltéve, ha legalább néhány száz évet nem óhajtanak ott tölteni.”⁷ Mindenesetre minél tovább várat magára Afganisztán stabilizálása és a béke megteremtése, a megbékélés egyre valószínűtlenebb távlatokba kerül.

Demokrácia-kálvária

2009. november 2-án a nemzetközi híradások arról számoltak be, hogy november 7-én elmarad az afgán elnökválasztás második fordulója. Az augusztus 20-án tartott megmérettetésen Hamid Karzai a leadott voksok 54,6 százalékát szerezte meg, aminek egynegyedét – a sorozatos csalások miatt – érvényteleníteni kellett.

A második fordulót megelőzően Karzai egykori külügyminisztere, Abdullah Abdullah visszalépett, nem látván biztosítékát az átlátható választási procedúrának és a tiszta megmérettetésnek. Jóllehet Abdullah első forduló szereplése sem bizonyult makulátlannak, a fő rivális is elismeri 100.000 voks kétes eredetét. A New York Times ezzel szemben két-háromszázezer meghamisított szavazatot számlál. Az augusztus 20-i fordulóban mindkét elnökjelölt tisztességtelen módon manipulált. A Gallup Intézet 2008 decemberi felmérésében azon kérdésre, hogy kiben bíznak leginkább az afgánok, a válaszadók 25%-a Karzait jelölte meg, míg

⁷ Személyes interjú Szászvári Lajos katonai szakértővel. Budapest, 2009. október 26.

Abdullah Abdullah csupán 1%-ot kapott.⁸ Karzai elnök egykori külügyminiszterének népszerűsége azonban folyamatosan nőtt a választásokig.

Abdullah Abdullah visszavonulásával Hamid Karzai öt évre ismét mandátumot szerzett. Így dőlt el a 2009-es elnökválasztás egy olyan országban, amelynek nincsenek európai és észak-amerikai értelemben vett demokratikus hagyományai. A régi-új elnök győzelmének híre – november 2-án – szárnyra kelt. A nyilvánvaló csalásokkal szerzett pozíció a választások legitimitását kérdőjelezi meg. A végkimenetel mindenesetre az amerikaiak és szövetségeseik akaratát tükrözi, jóllehet ózdkodtak ezt megfogalmazni.

Peter W. Galbraith, az ENSZ afgán missziójának helyettes vezetője az augusztus 20-i sorozatos visszaélésekre nyomatékosan kívánta felhívni a figyelmet, ami miatt felettesével – az egykori norvég diplomatával –, Kai Eide-vel szakmai vitába került. A misszióvezető – beosztottjával ellentétben – korántsem szándékozott az ENSZ által feltárt voksok leadása körüli anomáliákat nyilvánosságra hozni. A nemzetközi szervezet inkább elfedni akarta, mintsem hozzáférhetővé tenni az elcsalt választásról birtokában lévő információkat, adatokat. Galbraith-ot 2009. szeptember 30-án menesztették. Elbocsátása jól körvonalazta a hatalom letéteményeseinek állásfoglalását. Jóllehet az elnökválasztásokat megelőzően Richard Holbrooke – annak kapcsán, hogy negyvenegy jelölt indult az afgán elnöki posztért – a NATO brüsszeli főhadiszállásán újságírók előtt hangsúlyozta, hogy Washington egyetlen jelöltet sem részesít előnyben vagy hátrányban. „Csakugyan, ténylegesen semlegesek vagyunk.”⁹

Az afganisztáni demokrácia-lecke aggályosra sikeredett, pedig az Egyesült Államok prioritáslistáján a demokrácia-export az egyik legfontosabb alapelv. Ha demokráciából nem is, demokrácia-deficitből mindenesetre leckét kapott a nép. Afganisztánban még hosszú utat kell bejárni a demokratikus berendezkedés vívmányainak eléréséig. A demokrácia meggyökereztetése a demokratikus örökséggel nem rendelkező országban meglehetősen valószerűtlen. Meglátásom szerint a demokrácia-export propaganda felhangú üzenet, mind a nyugati értékek mentén civilizálódott társadalmak, mind pedig Afganisztán számára. Sokáig volt hathatós argumentum a háború folytatására, amelyből az USA – szövetségeseivel egyetemben – egyre inkább kihátrálna.

⁸ <http://www.gallup.com/poll/121181/Afghans-Name-Karzai-No-One-Trusted.aspx>; 2008 decembere.

⁹ <http://www.zeenews.com/news551014.html>.

Történelmi tény, hogy nem csak a demokratikus berendezkedésű struktúrák életképesek. A demokrácia nem az egyetlen és egyedüli berendezkedési forma, amelyet globalizálni kellene. A demokratizálódás folyamatának előmozdítása a terrorizmussal szemben akár még működőképes is lehetne, ha Afganisztánban eltökélt demokratizálási kísérletről lenne szó.

Az elmaradt második forduló hírére Washington és London sietve gratulált Hamid Karzainak, elismerve az elnökválasztás legitim voltát. A magas szintű politikai akarat-manifesztációt erősítve, Ban Ki-moon ENSZ-főtitkár meglepetés-látogatásra érkezett Kabulba, így köszöntve a régi-új elnököt.

A tálibok Karzait a nyugati hatalmak marionett bábujának tekintik, aki pozícióját mindenáron prolongálni akarván, mandátumát fiktív választóhelyeken leadott hamis szavazatokkal nyerte. Mivel az elnök csalással szerezte meg a győzelmet, a tálibok a végeredményt illegitimnek tartják. A november 7-i második forduló elmaradása óta azzal érvelnek, hogy „Afganisztánról a döntések Washingtonban születnek, de azokat Kabulban jelentik be. [...] A választásoknak az volt a célja, hogy port hintsenek az emberek szemébe. [...] A demokrácia-szlogenekről bebizonyosodott, hogy üres és értelmetlen szólamok.”¹⁰

Sajnálatos, hogy az elnökválasztás anomáliái a tálibok kezére játszottak, és az elmaradt második fordulóval épp a demokrácia-kártya hiányát tudták kijátszani. A tálibok kezdetektől a demokrácia intézményének lejáratására törekszenek, és az elnökválasztás bojkottálására szólították fel a népet. Az augusztus 20-i szavazást követően több tucat tintába mártott ujjat vágta le.¹¹ A közép-ázsiai országban, ahol minden harmadik ember írástudatlan, a tinta egyértelműen jelezte, hogy ki nem engedelmeskedett a felhívásnak. A régi rezsim urai semmiképpen sem akarták az elnökaspiránsok demokratikus megmérettetését, de a nyugati típusú demokráciát sem óhajtják. Akarják viszont „szent háborújuk” mindenáron való megnyerését. Az Afganisztáni Iszlám Emirátus megvalósítása lebeg a szemük előtt, amely véleményem szerint inkább lenne iszlamista, mintsem egy iszlám állam. A tálibok már megmutatták, mire képesek a hatalom birtokosaiként. Az általuk vezetett országban két „húzóágazat” virágzott: az ópiumtermelés és a saját népükkel szembeni intézményesült kegyetlenkedés. Esetleges restaurációjukkal a jövőben sem lenne más exportcikkük, mint a kábítószer. Uralmuk roppant veszélyt jelentene önnön nemzetükre.

¹⁰ <http://www.alerमारह.info/english/index.php?option=com-content&view=article...>

¹¹ <http://www.foxnews.com/world/afghanistan/index.html>.

A régi-új elnök régi-új ígéretei és törekvései

Az ismét elnöki mandátumhoz jutott Hamid Karzai *minden afgánok* elnöke kíván lenni, és nemzeti egységkormányt ígér, amelyben az ország legtávolabbi pontjáról érkező politikusoknak is helye van. Gordon Brown brit miniszterelnök – demokrácialeckét adva a régi-új elnöknek – nyilvánvalóvá tette, hogy kinek nincs helye a kabuli vezetésben.¹² Brown jó kormányzásra szólította fel Karzait, egyértelműen leszögezve, hogy az új kabinet megformálásakor nem lehet szempont a családi-baráti kötelék-dominancia. A cél a jól képzett munkaerő (nők és férfiak) kulcspozícióba juttatása. A miniszterelnök hangsúlyozta továbbá, hogy a Karzai-kormányból ki kell szorulniuk a haduraknak. A kabuli realitás azonban távol esik a brit elvárásoktól. Jól példázza ezt, hogy a látogatásra érkező Ban Ki-moont Karzai oldalán két alelnökével, a hajdani hadúr Mohammad Qasim Fahimmal és Karim Khalilivel fogadta.

A korrupció

A Gallup 2008 decemberi kutatási eredményei beszédesen tükrözik az afgán nép kiábrándultságát a kormányból. A megkérdezettek csupán 10%-a vélekedett úgy, hogy a hatalmon lévőknek kellene irányítania a jövőben is. A kormánytagokkal szembeni elégedetlenséget jelzi, hogy az emberek 58%-a az országot egy újonnan választott testületre bízna. Karzai kormányfői teljesítményével a válaszadók 47%-a bizonyult elégedettnek, míg 48% ennek ellenkezőjéről tett bizonyosságot.¹³

Az Egyesült Államok és a Nyugat a közélet mielőbbi megtisztítását, továbbá hathatós antikorrupciós intézkedéseket vár el Hamid Karzaitól. Barack Obama – aki telefonon gratulált az elnök újraválasztásához – nyomatékosan fogalmazott: *Washington tetteket és nem szavakat vár.* A régi-új elnök pedig ígér, ahogyan eddig is. Ismételten, sokadjára ígéri és fogadja, hogy kormányáról „eltávolítja a korrupció szennyfoltját.”

Richard Holbrooke arról biztosította Afganisztánt, hogy az Egyesült Államok nem hagyja magára, de a jövőben az ország újjáépítésében kíván segítséget nyújtani. A korrupció árnyékában azonban nehéz újjáépíteni, és egyáltalán újról beszélni. A társadalom teljesen bebábozódott a mindent megvesztegetéssel, csúszópénzzel elintéző életmódba. A Transparency

¹² BBC, 2009. november 6.

¹³ <http://www.gallup.com/poll/121181/Afghans-Name-Karzai-No-One-Trusted.aspx>; 2008 decembere.

International korrupciós listáján a százhetvenhatodik Afganisztánt, már csak Haiti, Irak, Burma és Szomália követi.¹⁴

A közép-ázsiai ország gazdasági helyzete aggasztó. Ráadásul a korrupció átszötte hálóba érkeznek a külföldi támogatások is. A folyamat visszaszorítását Karzai elnök sokáig a segélyek kormányzaton keresztüli eljuttatásától remélte. Azon a kormányzaton keresztül, amelynek megvesztegethetősége nyilvánvaló. Márpedig nagy összegű pénzmozgások vannak. Hamid Karzai ötéves programjának – a Nemzeti Fejlesztési Stratégiának (Afghanistan National Development Strategy) – előmozdításához például az Egyesült Államok 10.2 milliárd dollárral járult hozzá.

Az újjáépítés kapcsán meglepő tény, hogy kétszázezer amerikai alvállalkozó van jelen Afganisztánban és Irakban. Azaz több vállalkozói alkalmazottat találunk a két országban, mint katonát. Tevékenységük és teljes létszámuk – 2009 novemberéig – még az amerikai szenátus tagjai előtt sem volt egyértelműen tisztázott. A fentiek három nagy csoportot alkotnak: az amerikai, illetve a szövetséges csapatok logisztikai kiszolgálói; fegyveres biztonsági osztagok őrző-védő, valamint szállítmányok biztosítása céljából; ipari, kereskedelmi vállalkozások munkatársai, elsősorban az energetikai szektorban. Feltétlen megjegyzendő továbbá a humanitárius segélyszolgálatok kis létszámú, de korántsem veszélytelen szerepvállalása. Az ily módon szolgálatot teljesítő civilek elsősorban nem Észak-Amerikából, hanem Európából érkeznek.

A fejlesztésekben és a gazdasági szférában megkerülhetetlenek a hadurak. Mohóságuk és hatalomvágyuk az afgán lét jellemző motívuma. Új projektek és beruházások megvalósulásához megvesztegetésükön keresztül vezet út. A hadurak nem ismernek mértéket sem a külföldi források, sem pedig önnön népük kizsigerezésében. Jövedelmük nagysága nehezen megbecsülhető. Márpedig Afganisztán jövője a korrupció megfékezésén, a pénzmozgások átláthatóságán múlik, azaz a kabuli kormányzat szilárdságán és kompetenciáján. Az afgán jelen nagy kérdése, hogy Hamid Karzai mennyire lesz képes a stabil központi kormány és az erős államhatalom létrehozására, továbbá a korrupció leküzdésére. Ezek a faktorok határozzák meg ugyanis az Egyesült Államok további afganisztáni

14

http://en.wikipedia.org/wiki/Corruption_index#CPI_Ranking_282002.E2.80.932008.29
z.

stratégiáját és politikáját. Abdullah Abdullah véleménye, hogy a rosszul funkcionáló kabuli kormányzat az oka, hogy nyolc évvel a háború megindítása után az ország további külföldi haderőre szorul.

Afganisztánnak nagy szüksége van a demilitarizált eszközhasználat hatékony alkalmazására. A szociális és gazdasági fejlődés, az oktatás, a képzés, a nevelés előmozdítása, az átláthatóság, a jó kormányzás mind-mind a változások lényeges elemei. Aki az emberekbe, a demokratikus intézményekbe investál, az a jövőbe fektet be. Az NGO-k, a civil szféra törekvései és további izmosodása tekintélyes bázisokat eredményezhet a közép-ázsiai országban és az egész régióban.

Az ígéreték áradatában, hiszen nemcsak Karzai ígér, hanem az Egyesült Államok és a Nyugat is, a nép egyre kiábrándultabb. Az ígéreték tárháza mára megüresedett és tartalom nélkülivé lett. A szavak devalválódtak, megkoptak. Az afgánok jövőbe vetett hite és reménye régen megrendült, nem látván sorsuk jobbra fordulásának esélyét. A történelem viharaihoz jól adaptálódott népet a szebb holnap délibábja nem ejti ámulatba. A lassú gazdasági és szociális fejlődés útjára lépett országban, ahol a lakosság várható élettartama mindössze negyvenhat év, a lét realitásaitól távol áll az elképzelt és ígért jövő.

Mákvirágok

Afganisztánban a korrupció mellett a kábítószer-ültetvények is virágoznak. A tálibok, akik uralmuk idején az ország 90–95%-át irányításuk alatt tartották, az ópiumtermelésből és a kábítószer-kereskedelemből befolyt jövedelmet megadóztatták. Az ópium-üzlet a regnáló rezsim céljait szolgálta a terrorizmus támogatásában.

A mákmezők virágszirmait napjainkban is a „bódulat szele” lengeti. A drogbárók földjét bérlő és művelő parasztok egyetlen, szerény jövedelmi és bevételi forrása a máktermelésből származik. Afgán családok tömege telepedett rá erre a „mezőgazdasági tevékenységre.” A haszon lefölözése a *droglord*-oké és azoké a bűnözőké, akik az ópiumot és annak tovább finomított mutációját, a heroint, amerikai és nyugat-európai piacokon értékesítik. Afganisztán a világ heroin ellátmányának 93%-át biztosítja.”¹⁵ Az ország első számú kábítószer-termelő vidéke a Helmand folyó völgye. Helmand provincia a tálibok legfontosabb bázisa.

¹⁵ John Ward Anderson: International Donors Pledge Additional \$21 Billion for Afghanistan. The Washington Post, 2008. június 13. 11. o.

Az ópiumtermelés visszaszorítására az Egyesült Államok 2008-ban stratégiaváltást javasolt. Azt akarták, hogy a mákmezők kiirtása helyett a kábítószer előállító laboratóriumok kerüljenek a katonai akciók gyűjtőpontjába. A brit szövetségesek azonban – az ellenséges erők még vadabb ellenállásától tartva – nem támogatták az új stratégiát. John Craddoc amerikai tábornok azzal érvelt a laboratóriumok megsemmisítése mellett a tálibok és az al-Kaida elleni harcban, hogy „ha így cselekszünk, kihúzzuk a talajt a lábuk alól, mivel nem lesz pénzük a bombagyártók megfizetésére, és mindazon termékek megvásárlására, amelyek az ellenünk való támadáshoz szükségesek.”¹⁶ A kábítószer-kereskedelemből befolyt jövedelem a terroristák anyagi bázisát hízalja.

A drogpénz az amerikaiak és szövetségeseik elleni harc egyik legfőbb anyagi bázisa. A tálibok első számú pénzügyi forrása azonban mégsem a mákmezők virágai között keresendő, hanem az országhatáron túl. Richard Holbrooke kijelentette, hogy a kábítószer-termelésből befolyó jövedelmet jóval meghaladja az olajban gazdag Perzsa-öböl államaiból, továbbá a Nyugat-Európából érkező bőkezű anyagi támogatás. Holbrooke nem nevezett meg konkrét országokat.

Az ópiumtermelés és a kábítószer-ültetvények felszámolására léteznek tervek. A Karzai-kormányzat – 2007-ben – példának okán, facsemete telepítési programot indított.

Olcsóbb megoldást jelentene a mák felvásárlása és a nemzetközi piacon való értékesítése vagy a gyógyszeriparban való hasznosítása, mintsem a mákmezők kiirtása a katonaság bevetésével. Ez a fajta kiútkeresés segítené, hogy Afganisztánt a globális gazdaság keringésébe integrálni akaró intenciók és ígéretek megvalósuljanak. Nyilvánvaló azonban, hogy a közép-ázsiai országban még sokáig várat magára a gazdaság megtisztítása és stabilizálása.

Az afganisztáni háború jelene

A tálib kormányzás kiiktatásával az al-Kaida meggyöngült és elvesztette afganisztáni életterét. „A globalizálódott terrorizmusnak is szüksége van hátországi támogatásra. [...] Amennyiben a hátországi támogatás megszűnik, az komoly csapást jelenthet a szervezet működésére.”¹⁷ Az al-

¹⁶ Jon Boone: Call for Afghan drug Crackdown. Financial Times, 2008. szeptember 26. 10. o.

¹⁷ Rostoványi Zsolt: A terrorizmus és a globalizáció. In: Tálás Péter (szerk.): Válaszok a

Kaida nem rendelkezik központi irányító szervvel. Világszerte léteznek azonban decentralizált sejtjei és báziscsoportjai, amelyeken keresztül több mint hatvan országban van jelen. Taglétszámáról – ami több ezerre tehető – nincsenek statisztikák. Az autonóm és önmagukat építő sejtek feltérképezése, leleplezése a terrorizmus elleni küzdelem alappillére.

2009 őszén 68 000 amerikai katona és tengerészgyalogos, továbbá 38 000 szövetséges katona teljesített szolgálatot Afganisztánban. Fordulópontot jelent, hogy Stanley A. McChrystal, az amerikai és NATO erők afganisztáni főparancsnoka további 40 000 fős csapatnövelést kért, ami nélkül – véleménye szerint – a háború valószínűleg kudarccal ér véget. Ann Scott Tyson így tudósít: „jóllehet a több katona nem jelent garanciát a győzelemre, [...] hiányuk azonban vereséghez vezethet, mivel a tálib lázadás erőteljesebb annál, mint azt McChrystal és más amerikai parancsnokok várták.”¹⁸ A tálibok, akik az al-Kaidától független, erős mozgalom képét igyekeznek tudatosítani, fokozatosan nyerik vissza hatalmukat. A jelenség országos érvényű.

A régi rendszer urai a világhálón naprakész helyzetjelentést adnak a nemzetközi csapatokkal szembeni merényleteikről, dicsfényben úsztatva önnön tetteiket. A weboldalak az ország felszabadítására és egy iszlám kormány megalapítására hívják a népet.

A keleti országrészben – Kandahar és vidékén – a tálibok látványos térnyerésének vagyunk tanúi. Kandahar a tálib mozgalom vallási és etnikai bölcsője és egyik fellegetve. Már a Bush-adminisztráció vezérkara is szembesült azzal, hogy a koalíciós erők elleni támadások száma 2008 áprilisában – ugrásszerűen – 50%-kal megemelkedett. Az amerikai, kanadai és brit csapatoknak a régióstabilizálásra irányuló törekvései – az ellenség Pakisztánból való utánpótlása következtében – akadályokba ütköznek.¹⁹ Pakisztán nyugati részének „senki földjéről”, a hegyekből, az elmúlt esztendőben egyre intenzívebbé vált az afganisztáni tálibok segítése. A pakisztáni hadsereg 2009 októberében hadjáratot indított az országban élő militáns tálibok ellen.

terrorizmusra – avagy van-e kiút az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal–Chartapress, Budapest, 2002. 82. o.

¹⁸ Ann Scott Tyson: U.S. Military Leaders Discuss Troop Needs for Afghanistan. The Washington Post, 2009. szeptember 26. 4. o.

¹⁹ Anne Scott Tyson: A Sober Assessment of Afghanistan. The Washington Post, 2008. június 15. 16. o.

Barack Obama, úgy tűnik, halogatja a döntést az amerikai katonai jelenlét növelése kérdésében. Az elnök úgy véli, előbb a pontos stratégiát kell meghatározni, és csak azt követően lehet cselekedni. Obamát egyre gyakrabban éri a vád, hogy nincs stratégiája az afgán helyzet kezelésére. Az amerikaiakat megosztja az afganisztáni szerepvállalás, és növekvő aggodalommal figyelik a távoli hadszíntér történéseit. Az átlagpolgár szájából gyakran elhangzik: *elutasítjuk a háborút, de szeretjük a katonáinkat*. 2009 őszéig több mint 1 300 katona halt meg Afganisztánban. Az amerikai áldozatok száma meghaladja az ezret.

A Gallup Intézet 2009 júniusi felmérése jelzi, hogy az afgánok 49%-a támogatja a további amerikai csapaterősítést.²⁰ Megítélésem szerint ez a kutatási eredmény nem valóságos. Az egyes régiók adatai meglehetősen ellentmondásosak. A létéért küzdő afgán nép nem szíveli sem az al-Kaidát, sem a tálibokat, sem pedig a tőlük megszabadítani akaró idegen katonai erőt. Békében, biztonságban szeretné tudni sorsát, jövődjét.

Az Egyesült Államokban a 2009 szeptemberi kutatási adatok szerint a megkérdezettek 41%-a támogatja, míg 50%-a ellenzi, hogy Barack Obama további harcoló alakulatokat küldjön Afganisztánba. A felmérés híven tükrözi a nép aggodalmát és szkepticizmusát.²¹

Szűk időintervallumon belül – októberre – 7%-kal emelkedett (48%) a csapaterősítés mellett döntők aránya, amelyből párthovatartozás szerint 36% demokrata, 73% pedig republikánus volt. A megkérdezettek jelentős része – 38% – látta elérkezettnek az időt a csapatkivonásokhoz, és ellenezte a további harcoló alakulatok bevetését. A demokraták 50%-a, a republikánusok 18%-a képviselte ezt az álláspontot.²²

Nyilvánvaló, hogy a republikánusok jóval inkább Barack Obama mögött állnak Stanley A. McChrystal tábornok kérésének teljesítésében. John McCain az afganisztáni misszió kapcsán az elnököt mielőbbi döntésre sűrgeti. McCain elnökaspiránsként is a háborúban való kitartást és a harcoló alakulatok létszámának növelését hangsúlyozta. Ma sem mond mást.

²⁰ <http://www.gallup.com/poll/123335/Nearly-Half-Afghans-Think-Troops-Help.aspx>; 2009. június 4-6.

²¹ <http://www.gallup.com/poll/1231188/Americans-Tilt-Against-Sending-Troops-Afghan...> 2009. szeptember 23-24.

²² <http://www.gallup.com/poll/123521/Americans-Divided-Sending-Troops-Afghanistan...> 2009. október 6.

A 2008-as amerikai elnökválasztás idejére nagyot változott a közfelfogás az afganisztáni szerepvállalás megítélésében. A nép ekkor már a háború végéről, mintsem további katonai erő bevetéséről akart hallani. A terrorveszély korántsem akkora súllyal esett latba, mint George W. Bush második elnökválasztási kampánya idején. John McCain – egyéb más tényezők mellett – azzal az argumentummal vesztett, amivel George W. Bush egykor nyert. Az amerikaiak változást akartak, amit Barack Obama meg is ígért. (Természetesen minden elnökjelölt így tesz.) Nem a háború elnökeként, hanem a béke emberének nyelvén kampányolt, és győzött. Hét évvel a szeptember 11-i merényletek után az amerikaiakat kevésbé jellemezte a félelem, jóllehet napjainkban is vannak terrorcselekmény kísérletek az Egyesült Államok honi területén. 2001. szeptember 11-e óta 26 akciót sikerült megakadályozni.

John McCain hangsúlyozza, hogy történelmi hiba lenne, ha az USA nem küldene több harcoló csapatot a közép-ázsiai országba. Az elnöknek a katonákra kellene hallgatnia, mert „a régióban lévő szövetségeseinknek az a benyomásuk kezd támadni, hogy ingadozunk” – érvel a szenátor.²³ A háborúban megengedhetetlen pozíció gyengéséget sugározni. Csapaterosítás nélkül nem lehet nyerni, márpedig az USA és szövetségesei győzni akarnak. Csakúgy, mint a tálibok. Philip H. Gordon Amerika missziójáról úgy véli, hogy „a terror elleni harc több terroristát aktivált, mint likvidált. Mindez tovább folytatódik, hacsak az Egyesült Államok nem változtat politikáján.”²⁴

A háború melletti érvek és ellenérvek megosztják a politikai aréna szereplőit is. A demokrata párt korántsem homogén az afganisztáni misszió és a további csapatnövelés kérdésében. A háború ellenzői azzal érvelnek, ha a koalíciós erők a közép-ázsiai országban maradnak, akkor az afgán nacionalizmus és a talibanizmus egymást fogja erősíteni.

Joe Biden a csapatcsökkentést és nem a növelést szorgalmazza. Az alelnök nem a háború feladása mellett foglal állást, hanem a stratégiai változtatásokat részesíti előnyben.

Robert M. Gates védelmi miniszter óvatos az amerikai kontingens továbbduzzasztása kérdésében. Attól tart, hogy a nagy létszámú idegen katonai jelenlét az afgánokban a megszállt ország képzetét kelti. Márpedig ebben a háborúban adnak a látszatra. A cél az afgánok támogatását bírni, felszabadító hadsereg imidzsének erősítése. Nemkívánatos az agresszor

²³ CNN, 2009. október 11.

²⁴ <http://www.foreignaffairs.org>, 2007 november/december.

benyomását kelteni. A közép-ázsiai országról, mint szuverén hatalomról beszélnek, amelynek jövőjéről nem a nagyhatalmak döntenek, hanem az afgán politikai aréna történései.

Miközben Obama elnök – ahogy Dick Cheney fogalmaz – habozik, a tálibok egyre inkább magukra találnak. Az ENSZ kabuli vendégháza elleni 2009. október 28-i merényletben a világszervezet öt alkalmazottja vesztette életét. A támadásnak összesen tizenkét halálos áldozata volt, köztük a három elkövető. A tálibok az akciót erődemonstrációnak, illetve véleményük kifejezési módjának szánták, az elnökválasztás második fordulója előtt.²⁵ A tálibok előszeretettel csapnak le puha célpontokra. A civil szféra ilyen célpontnak minősül, ráadásul a polgárok elleni támadás roppant hírértékkel bír. A minél nagyobb sajtó- és médiahírverésre törekvő tálibok az akcióval meg akarták üzeni az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek, hogy a főváros sem az övék. Az ENSZ kötelékében 1300 ember dolgozik Afganisztánban, amelyből a merénylet után hatszázat – ideiglenesen – az országhatáron belül vagy külföldön helyeztek el.

Washington az afganisztáni csapaterősítés kérdésében – minden késlekedés ellenére – eltökéltnak tűnik. Nyilvánvaló azonban, hogy az Egyesült Államok katonai jelenléte nem vég nélküli.

Gordon Brown 2009 októberében bejelentette, hogy a britek 9000 fős missziója ötszáz katonával gyarapszik. Az Egyesült Államok után övék a második legnagyobb kontingens. A miniszterelnök november 11-én azonban azt is közölte, hogy nem küld több harcoló alakulatot Afganisztánba. Vállaljanak más NATO-országok is felelősséget, és vegyenek részt a hadjáratban.

Az afganisztáni háború lélektani hatása roppant súllyal nehezedik a britekre. A szigetország népe nem érti, miért harcolnak csapataik. A háború kezdete óta több mint 200 katonájuk esett el. Különösen megrázta a közvéleményt, amikor 2009. november 3-án egy afgán rendőr öt brit katonát gyilkolt meg Helmand tartományban. A tálibok állítása szerint a rendőr közékük tartozott.

Gordon Brown, akinek a háborúban képviselt politikája elenyésző társadalmi támogatottsággal bír, a közép-ázsiai ország stabilizálása érdekében az afgán biztonsági erők jóval intenzívebb képzését sürgeti. Cél, hogy a helyi fegyveres erők, a rendőrség és a katonaság minél hatékonyabban kapcsolódjanak be a tálibok elleni küzdelembe, és mielőbb

²⁵ A második forduló elmaradt, amint azt korábban jeleztem.

átvegyék az irányítást. A 2009. november 19-én beiktatott Karzai úgy véli, hogy az elkövetkezendő öt esztendő elegendő lesz, hogy az ország ellenőrzését átvegyék az afgán biztonsági erők. Mindenesetre Brown állásfoglalása egyértelmű: „Nem fogunk kivonulni ebből a harcból. [...] Küldetésünknek nem szabad megbuknia. Sikerrel fogunk járni.”

Robert M. Gates védelmi miniszter jóval óvatosabban fogalmaz. A CNN-nek adott interjújában arra a kérdésre, hogy katonai győzelemmel végződik-e az afgán háború, kitérő választ adott. A Pentagon első embere elérhető, megnyerhető célokról beszélt, de óztkodott attól, hogy győzelmet prognosztizáljon.²⁶

Abdullah Abdullah nem bízik a tálibok és a talibanizmus felszámolására irányuló törekvések sikerességében. A megoldást az al-Kaidával kapcsolatot tartó kemény mag kiemelésében, elkülönítésében látja, amelynek mind a harmincnégy tartományban mielőbb meg kell történnie. Elérhető célnak tartja az ország építésében részt vállalni akaró tálibok megnyerését.

A nyolc éve tartó háború kapcsán a nagyhatalmak jelen és volt vezetői is hallatják hangjukat. Mihail Gorbacsov úgy véli, hogy az Egyesült Államoknak „fel kellene készülnie a visszavonulásra.”²⁷ Gorbacsov a konfliktus megoldásának kulcsát a dialógusban látja. Véleményem szerint a kultúrák, a civilizációk és a vallások közötti párbeszéd a mérsékelt muszlimok körében pozitív előjelű lehet, de értelmetlen dialógust kezdeni a militáns tálibokkal, akik öngyilkos merényleteiket a Koránból legitimizálják. Omar molla egyik szóvivője, Zabiullah Mujahid szerint az öngyilkos akciók megengedettek, sőt további polgári áldozatokkal járó merényleteket helyezett kilátásba. A tálibok álságosságát mutatja, hogy miközben a civil lakosságot a kritikus helyszínektől távolmaradásra intik, ha intik, műveleteikben gondolkodás nélkül beáldozzák az ártatlan embereket. Ugyanez jellemzi az al-Kaidát is.

Az ártatlanok vére „kiált.” Salman al-Oudah tekintélyes szaúdi hittudós az MBC média-erejét kihasználva üzent Oszama Bin Ladennek: „Testvérem Oszama, mennyi vér folyt. Hány ártatlan embert, gyermeket, időst és asszonyt öltek meg...az al-Kaida nevében?”²⁸ Stephen Fidler, az egykori CIA elemző Michael Scheuer megállapítására hivatkozik, ti. az

²⁶ CNN, 2009. október 10.

²⁷ CNN, 2009. november 10.

²⁸ Stephen Fidler: Down but Dangerous. Financial Times, 2008. június 10. 9. o.

ilyen vitabeszéd megszokott jelenség. A szokás nagy hatalom, ugyanakkor a tartalom meghatározó. Ha az ilyen tartalmú üzenetek megsokasodnak – és a média segítségével célba érnek –, az iszlám társadalomban belülről meginduló folyamatokat indíthatnak el. Végső cél, hogy az öngyilkos terrorizmus jelenségének társadalmi megítélése változzon az iszlám világban. Ehhez a mérsékelt muszlimok lényegesen markánsabb fellépésére van szükség. *Proaktív* szerepvállalásuk szinte alternatíva nélküli. A muszlim társadalmat átjáró belső folyamatok generálása vezethet csak tartós eredményhez, amit nem lehet sem katonai erővel, sem pedig külső kényszerítő eszközökkel elérni. Az iszlám világ terrorizmussal szembeni együttműködése és a jelen tendenciákat felülről akaró magatartási norma erősödése nagy áttörést jelentene.

Mindehhez hosszú távú stratégiára, „elképzeléscsomagra” van szükség. Mivel a terrorizmus elleni küzdelemben nem léteznek univerzális, bevált forgatókönyvek és módszerek, különösképpen releváns az összefogás szükségességének. Afganisztán stabilizálásával egy működőképes állam jöhetne létre, amely nemcsak a régióban, hanem nemzetközi viszonylatban is a megbékélést munkálthatná.

Konklúzió

*

Az elmúlt nyolc esztendő minden áldozata, ígérete és erőfeszítése ellenére sem a szabadság nem köszöntött be a közép-ázsiai országba, sem a demokratikus értékek nem gyökereztek meg. A jó és demokratikus kormányzás, az emberi jogok tiszteletben tartása, az emberi méltóság védelme és a törvény uralmának reménye egyre távolabb esik az afganisztáni lét realitásától. A közép-ázsiai ország helyzetének rendezését elsősorban nem a katonapolitikai megoldáskeresésében, hanem a civil szféra izmosodásában látom.

Be kell látnunk, hogy ezt az országot – a szó klasszikus értelmében – megszállni nem lehet. Kiváltképp nem úgy, hogy ezért még a szeretetet is elvárjuk. A háború jelen állapotában nagy szükség lenne a katonai komponens átstrukturálására, és a nem katonai eszközök alkalmazási egyensúlyának újragondolására. Az újjáépítésen túl számos diplomáciai lehetőség feltárható, amelyekhez nem nélkülözhető az iszlám országok tevéleges hozzájárulása. Mindennek kifejtése azonban egy másik tanulmány keretei között kívánatos.

Dr. Révai Tamás főorvos PhD.

ZMNE, Szt. János Kórház

A katonai ruházat szerepe a komfortfokozat növelésében

A jelenlegi és jövőben missziós tevékenységek során a szélsőséges időjárásnak, a hő-, illetve hideg stressznek, a kellemes hőkomfortnak, valamint a védőruházati előírásoknak megfelelő ruházat viselése kiemelt jelentőségű. A ruházat kialakításánál fontos szempont, hogy megfeleljen a hőmérsékleti és a szélsőséges időjárási körülményeknek, a hőmérséklet, a csapadék és a szél behatásainak, valamint a fizikai igénybevétel szintjének és tartamának. Ezen a tényezőket mind figyelembe kell venni annak érdekében, hogy a katonai tevékenység során termelődő hőmennyiség és verejtékezés mértéke szabályozható legyen. A 20. században a katonai ruházat jelentős változásokon ment keresztül, és ebben kiemelt jelentősége van a katonai műveletek során nyert tapasztalatoknak. A 2. Magyar Hadsereg doni katasztrófája során nyert tapasztalatok alapján is megállapítható, hogy a hő stressz és a fizikai és kémiai veszélyek kivédése szempontjából a szélsőséges, gyakran változó környezetben végzett katonai szolgálat során a megfelelő védőruházat viselése feltétlenül javasolt.

Kulcsszavak: katonai ruházat, 2. magyar hadsereg, hőkomfort, termikus műember

The role of the military clothing in the increase of the comfort level

The present and in future in the course of missionary activities for the extreme weather, the heat-, concerned for a cold stress, the pleasant heat comfort, and carrying the clothing being equal to the defender clothing regulations with emphasized significance. The forming of the clothing important viewpoint, that let the temperature one and the extreme one be equal to meteorological circumstances, the temperature, for the impacts of the moisture and the edge, and for the level of the physical strain and his duration. It is all necessary to take the factors into consideration in order that the measure of a quantity of heat being produced and sweating should be adjustable in the course of the military activity. The military clothing went through considerable changes in the 20. century, and the experiences gained in the course of the military operations have significance emphasized in this. Based on the experiences gained in the course of the Don catastrophe of the 2. Hungarian Army verifiable, that the hot stress and in terms of the physical one and the parry of chemistry dangers the extreme one, carrying the suitable defender clothing finished in unsettled environment in the course of military service inevitably often proposed.

Keywords: military clothing, thermal comfort, thermal manikin

A Magyar Honvédség katonái a hazánk NATO- tagságából, valamint nemzetközi kötelezettség vállalásából eredően a világ különböző pontjain missziós tevékenységeket látnak el. A katonák tevékenységi köre igen változatos, gyakran szélsőséges időjárási viszonyok között kell a feladatokat teljesíteniük.

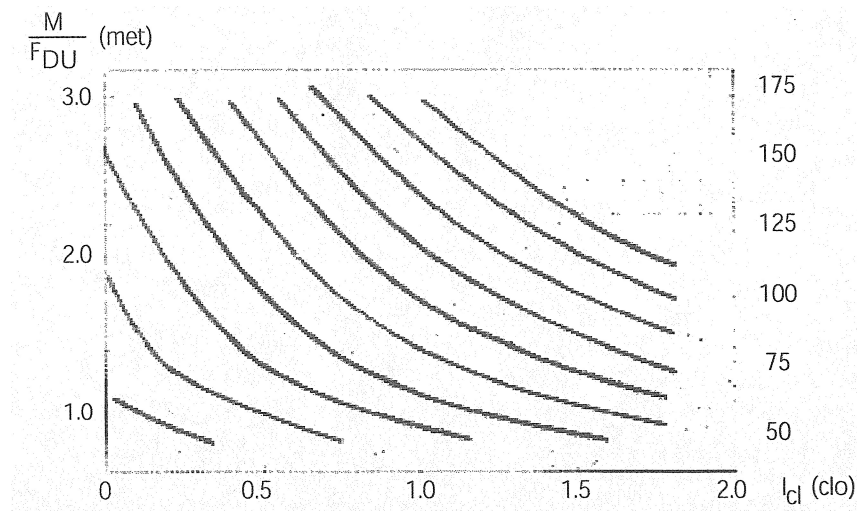
1942. november 22-én befejeződött Sztálingrádnál a 6. német hadsereg körülvétele, majd megkezdődött részekre szabdalása és fölmorzsolása. 1942 decemberében a Vörös Hadsereg visszanyomta a Sztálingrádtól délre álló olasz csapatokat, majd 1943. január 12-én, részben a Voronyezs elleni támadás előkészületeként, a 2. magyar hadsereg által védett 200 km hosszú Don-menti terepszakaszon is támadásba lendültek a jelentős páncélos erőkkel támogatott szovjet hadosztályok. A túlerejű offenzíva már az első napokban több helyen áttörte a hiányosan felszerelt magyar csapatok védővonalát. Az eredetileg több, mint kétszázezres magyar hadsereg, amely már az előző hónapok hídfőcsatáiban is jelentős veszteségeket szenvedett (25-30 ezer fő), hatékony légiere és légvédelem, kellő számú páncélos-egység és páncéloselhárító fegyver hiányában – de egyéb hadieszközökben és ellátmányban is problémákkal küszködve – fokozatosan tért vesztett, darabokra szakadt, megsemmisült. A kemény hidegben megfelelő téli ruházat nélkül harcoló, majd visszavonuló/menekülő katonákat az ellenséges golyókon kívül a fagy is tizedelte.

„A Magyar Királyi Honvédség 2. magyar hadsereg csapatainak 1942 áprilisában frontra indulásakor még kifogástalan volt a katonák ruha-és fehérnemű ellátása. A nehéz posztóruhát azonban nyáron nem tudták felcserélni könnyű nyári vászonruhával. A posztóruha a nyár folyamán kb. 30%-ban elhasználódott, a fehérnemű pedig csaknem teljes egészében. A kivonulás utáni gyors harcbevétel, továbbá a nyári időszak elvonta a figyelmet a hadsereg ruházati helyzetéről, és így az utánpótlás terén nem történtek meg a szükséges intézkedések. Az 1943. januári visszavonulás során bekövetkezett igen nagyszámú fagyásos sérülés is arra enged következtetni, hogy a téli ruházat nem felelt meg az időjárás követelményeinek. Mozgó háborúra, 19-22°C-os hidegben a lábak és az alsótest védelmére megfelelő ruházattal a hadsereg nem rendelkezett.

Hőszigetelő képesség

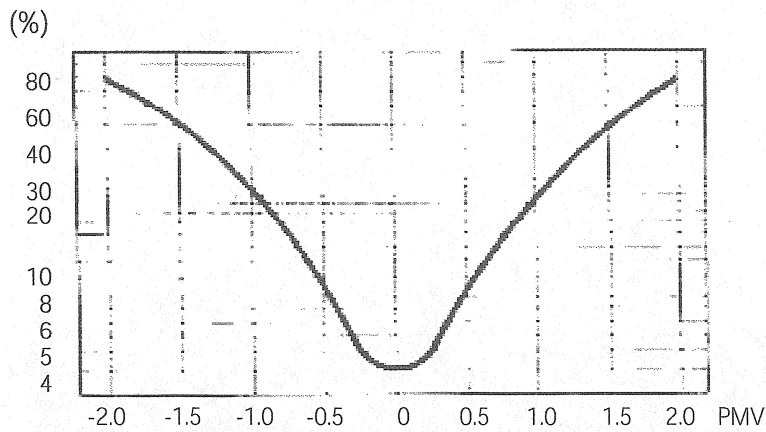
Az emberi testben végbemenő égési folyamat során az átalakuló energia hőként szabadul fel, illetve fizikai izommunkára kerül. A különböző tevékenységek számszerű egyenértékének meghatározására a nemzetközi gyakorlatban a „met” (metabolikus energia) hő teljesítmény egységet használják. Az emberi test a benne fejlődő hőt négy módon tudja leadni: konvekcióval, sugárzással, vezetéssel, valamint párolgással. A gyakorlatban a vezetési és a konvekciós hő leadás értékét együtt kezelik. A levegő hőmérséklet csökkenése a légáramlás sebességének növekedése következtében a konvekciós hő leadás mértéke nő. 30-40°C felett viszont a szervezet konvekcióval hőt vesz fel. A verejtékezés 28-29°C környezeti

hőmérséklet felett kezdődik és 34°C értéke felett a párolgás, illetve verejtékezés a szervezet egyetlen hő leadási lehetősége. A szervezet saját hőmérsékletét (maghőmérséklet: $36\text{--}38^{\circ}\text{C}$) viszonylag állandó értéken igyekszik tartani. Ettől eltérő érték a bőrhőmérséklet, amely az egyes testrészeken más érték. A ruházat hőszigetelő képességének kifejezésére a „clo” egységet használják. Az ún. nyári ruházat $0,5\text{--}0,6$ clo értékű, míg a téli „normál” öltözet esetén $1,0$ clo érték. Az 1. ábrán az operatív hőmérsékletek láthatók a végzett tevékenység és a ruházat hőszigetelő képessége függvényében.

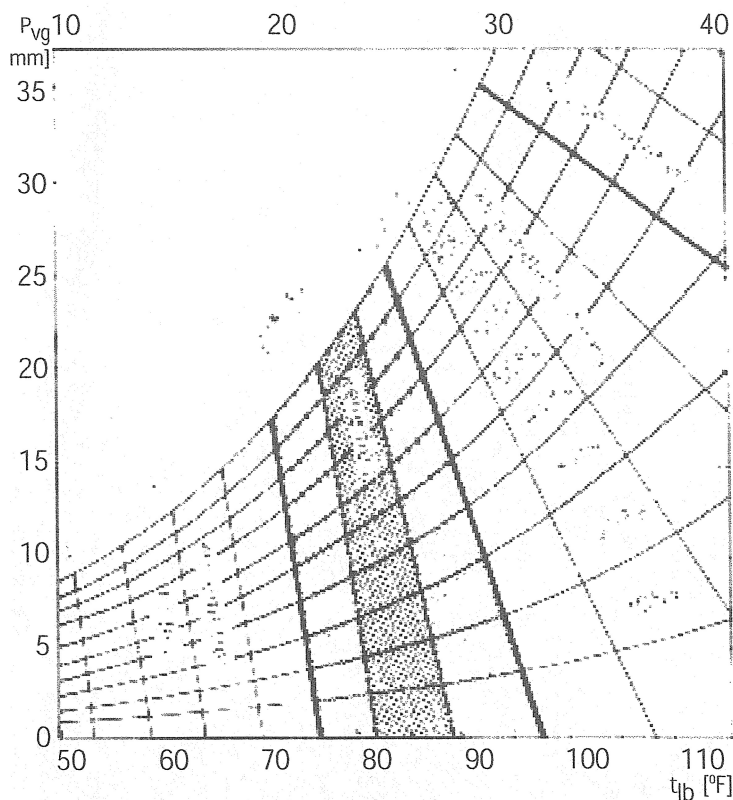
1. ábra. Optimális (PMW=0) operatív hőmérsékletek (t_o) a végzett tevékenység (M/F_{DU}) és a ruházat hőszigetelő képessége (I_{Cl} R_v) függvényében (ISO1984).

Fanger kidolgozott egy olyan számítási módszert, amely alapján a zárt tér adott pontjára, a különböző paraméterek ismeretében meg lehet határozni a várható hőérzeti értékeket (PMW). A kedvezőtlen hőérzet várható százalékos valószínűsége: PPD. Feltételezése, hogy annál nagyobb a diszkomfort mértéke, minél nagyobb alkalmazkodás szükséges a hőszabályozó mechanizmus részéről a hőegyensúly fenntartásához. A diszkomfort állapotban megváltozik az átlagos bőrhőmérséklet értéke (verejtékezés)- a terhelés mértéke a hőérzet meghatározója is egyben. A PMW=0 értékhez tartozó optimális operatív hőmérsékletre vonatkozó (a végzett tevékenység és a ruházat hőszigetelő képességének függvényében diagram a 2. ábrán látható.

2. ábra. A PPD és PMV értékek összefüggése (5%-os elégedetlenség) A hőkörnyezetükkel elégedetlenek százalékos aránya (PPD) a PMV érték függvényében.(Fanger 1982 nyomán).

A 3. ábrán az effektív hőmérséklet (ET) komfortdiagramja látható ASHRAE 1954 alapján.

3. ábra. Az effektív hőmérséklet (ET) komfortdiagramja (ASHRAE 1954) (nyugalmi állapot ($M/F_{Du} = 1$ met).- könnyű öltözet ($I_{Cl} = 0, 6clo$) és $V=0, 15m/s$ légsebesség esetén)

Termikus műember

A belsőtéri mikroklíma kutatások egyik korszerű mérőeszköze az ún. termikus „műember”-„manikin”. A manikin nagy bonyolultságú mérőrendszer, mely a termikus mérőtestből, a vezérlő és mérésadatgyűjtőből és az adatfeldolgozást, megjelenítést végző számítógépből áll. A műember a sugárzásos és konvekciós, száraz hő leadás mérésére alkalmas. A műember-vizsgálatok jól alkalmazhatók olyan szélsőséges helyzetekben, amelyek kizárják megbetegítő hatásuk miatt az emberi szervezettel történő vizsgálatokat.

Hőkomfort, hőegyensúly

A szubjektív hőérzetet, azaz a kellemes hőkomfortot az Ashrae 55–81 szabvány rögzíti: „A kellemes hőérzet az a tudati állapot, amely a termikus környezettel kapcsolatos elégedettséget fejezi ki.”

Orvosi vonatkozásban az 5 pontos skálát használjuk:

– túlságosan meleg	5
– nagyon meleg	4
– kellemes	3
– nagyon hideg	2
– túlságosan hideg	1

A hőkomfort kialakulását a következő paraméterek befolyásolják:

- a ruházat hőszigetelő képessége, párolgást befolyásoló hatása.
- levegő hőmérséklete,
- a levegő relatív nedvesség tartalma,
- a levegő sebessége,
- a test hőtermelése, hő leadása, hőszabályozása

A test hőegyensúlya

$$Q_w = M - W - E \pm S \pm C$$

ahol Q_w a test hőtárolása, M - metabolikus hő, W -mechanikai munka, E - párolgási hőleadás, S - sugárzási hőleadás, C - konvekciós hőleadás.

Ha az egyenlet jobb oldala pozitív, akkor a test hőmérséklete növekszik („melege van”), ha negatív, akkor a test hőmérséklete csökken („fázik”). A hőegyensúly a $Q_w = 0$ esetben lép fel, és ez a kellemes hőérzet.

A katonai ruházat szerepe

A katonák hőérzetét a megfelelő hőszigetelő ruházat nagymértékben befolyásolja. A XXI. században a ruházat jelentős változatokon ment keresztül, és ebben kiemelt jelentősége van a háborúk során nyert tapasztalatoknak. A XX. század elején a színes ruházatot már keki színűre cserélték, majd pedig a világháborúk során a foltmintás ún. terepszínű ruházat használata került előtérbe. A ruházat fejlődése során a zubbony helyét a kevlárból készült védőmellény kerámiával kiegészítve vette át, és a korábban a zubbonyon jól használható zsebek méretének és elhelyezésének megváltozása, és a fokozott izzadás egyaránt csökkentette a katonák komfortérzetét. A komfortfokozat növelése céljából a védőmellény alatt viselhető az izzadást csökkentő „pulóver-zubbony” bevezetése nagy segítséget jelenthet az iraki és afganisztáni katonai missziók során.

A többrétegű ruházat lehetővé teszi, hogy a katonák alkalmazkodhassanak a változó hőmérséklethez és időjárási viszonyokhoz. Fontos szempont, hogy az egymást fedő külső rétegek vastagabbak legyenek a belső rétegnél, mert különben a legkülső réteg „nyomni fogja” a belső rétegeket, és így a ruházat szigetelőképessége csökkenni fog. A hideg időjárás során a hőszigetelő ruházat alkalmazása nagyon fontos a hőkomfort megőrzésében. Ugyanakkor, a katonai szolgálat során nagyobb fizikai aktivitás során a vastagabb ruházat megakadályozhatja a hővesztést és „túlmelegedéshez” vezethet. A ruházat anyagától függően a levegő mozgása és a relatív páratartalom is csökkentheti a ruhaszövet hőszigetelő kapacitását. Az emberi nedvesség-, és hő leadás nagy része párologtatással történik, ami függ a hőmérséklettől, a levegőáramlási sebességétől, valamint a ruházat anyagától.

$X = Z \cdot X_1$ [g/h] (ahol Z a térben tartózkodó emberek száma, X_1 egy ember nedvesség leadása).

A hőkomfort érzése kiemelt jelentőségű a katonai szolgálat során. A kellemetlen hőérzet az emberi test egyes részén van hatással, és ennek oka a légmozgásból keletkezett huzat, valamint a feletti hőmérséklet és léghőmérséklet egyenlőtlen eloszlása lehet. A 3 °C- nál nagyobb hőmérséklet eltérés a fej- bokamagasság között már diszkomfort- érzetet kelt.

A katonák hőérzete nincs közvetlen kapcsolatban a léghőmérséklettel. A meghatározó tényezők közé a személyi faktorok (egészség, pszichológiai és szociológiai tényezők), levegő hőmérséklete, a levegő mozgása, a relatív páratartalom (izzadás), a hőszigetelő ruházat,

valamint a fizikai aktivitás szintje sorolható. A 2. magyar hadsereg doni katasztrófája során nyert tapasztalatok alapján is megállapítható, hogy a hő stressz és a fizikai és kémiai veszélyek kivédése szempontjából a szélsőséges, gyakran változó környezetben végzett katonai szolgálat során megfelelő ruházat viselése feltétlenül javasolt. A megnőtt ergonómiai követelmények, és a fokozott érdeklődés a ruházat iránt számos nemzeti konferencia, tanulmány megszületéséhez vezetett, azonban a továbbiakban a kutatások kiterjesztése a katonák életében és missziós feladataik elvégzésében kiemelkedő szerepet kaphat.

A témához kapcsolódóan röviden tekintsük át a ruházatfiziológia és a katonák termális komfortérzetével kapcsolatos kérdéseket

A hideg, illetve forró környezetben végzett szolgálat általában nagyobb terhet jelent a katonáknak, mint a semleges környezetben végzett feladat. A fizikai megterhelés, mely a hideg és forró éghajlati körülmények között lép fel a katonák biztonságát és egészségi állapotát is nagymértékben befolyásolhatja. Ebben a közleményben a katonai ruházat fiziológiájának kapcsolatát tekintjük át a termális komfortérzettel.

A ruházat fiziológiai funkciója és a szerepe a katonák termális komfortérzetének kialakításában, biztosításában alapvető szerepe van. A fiziológia görög eredetű szó, jelentése élettan, az élő szervezetben lejátszó folyamatok okát és törvényszerűségét, a sejtek, szövetek, szervek működését kutató tudományág.

A ruházatnak az emberi szervezetre gyakorolt hatását már az ókorban is megfigyelték. Az i.e. 5. században Hippokratész „*A levegőről, a vizekről és a helyekről*” c. munkájában a mai ruházat fiziológiájának nevezett problémakörrel, ezen belül az izzadás jelenségével foglalkozott. A 17. században Páduában élt Sanctorius a verejték kiválasztást és ennek a viselt ruházattal való összefüggéseit tanulmányozta, és felismerte, hogy a magas hőmérséklet gyengíti a szervezetet.

A ruházat fiziológiai hiányossága említendő azonban a 2. magyar hadsereg doni tevékenysége során. „A nyári hónapokra a legénységet egy rend „zsávoly” (len-pamutvászonruhával) is ellátták. Egy rend ruházathoz a felszerelési cikkeken kívül 2 db alsó-felső fehérnemű, 4 pár kapca, egy-egy kimenő és gyakorló ruházat, posztósapka, zubbony, nadrág, köpeny, egy pár lábbeli és egy rend zsávolyruházat tartozott. Téltre gyapjúkapca, meleg alsó felső fehérneműt és téli kesztyűt adtak ki. A nyakig gombolt zsávolyruházat nyáron meleg, a posztóruha pedig télen hideg volt.” Ez

ruházat tehát nem biztosította megfelelően a katonák termális komfortérzetét.

Ruházat fiziológiája

A ma ruházat fiziológiának nevezett tudományágat valójában a XX. század 30-as éveiben alapozták meg, mikor már nem csak az orvosok, hanem a textilipari szakemberek is bekapcsolódtak a problémakör elemzésébe.

A viselési kényelmet fokozza, ha a ruházat belsejében levő levegő cserélődhet. A szellőzőképes ruházatból így a meleg és nedves levegő közvetlenül kijuthat a környezetbe, nem is kell áthatolnia a ruha rétegein. A ruházat szellőzése a ruházat nyílásain át történik. A textília szerkezete, kötésmódja, a fonalszerkezet, és a szál anyaga szintén erősen befolyásolja a vízgőz áthatolási képességét. Ezen kívül nagyon fontos a ruházat megfelelő mérete is, mivel a túl szűk ruházat erősen korlátozza a hőleadást, a túl bő ruházat pedig könnyen kiszellőzik. Az a legjobb, ha a ruházatban a légrétegek mozognak, és így összekeverednek.

A nyugvó levegő igen jó hőszigetelő. A ruházatot alkotó rétegek hőszigetelő képessége az anyagtól és annak szerkezetétől függ. A ruházat hőszigetelése testmozgás nélkül a legnagyobb. A test nyugodt helyzete esetén a testet körülvevő levegő is nyugalomban van és így a legnagyobb a hőszigetelés. Testmozgás esetén mozogni kezd a textilrétegek közötti levegő és a ruházat körüli levegő is, vagyis „minden” felkeveredik, és így jelentősen csökkenthet a hőszigetelés, mert a felkevert és mozgásba lendült levegő több hőt szállít.

A ruházat fiziológia a katonák részére kiemelt jelentőségű, mivel a ruházat jelenti a legszűkebb környezetet, amelyben él. A cél a katonák jó közérzetének biztosítása. A jó közérzet és teljesítőképesség a környezet klímafeltételeitől és a ruházat által biztosított mikroklímától függ. A ruházat egészségnek legfontosabb élettani funkciója az, hogy segítsen az emberi test hőmérsékletét viszonylag állandó értéken tartani, és a cél az, hogy a napi hőmérsékletingadozás nem haladja meg a 0, 7-1, 5 °C-ot.

Termikus komfortérzet

A termikus komfort állapota olyan tudatállapotként határozható meg, amely a hőmérsékleti környezettel való elégedettséget tükrözi. Egy másik, a szervezet energiatárolásához köthető definíció szerint: a komfortos állapot elégedettséget jelent, amely akkor lehetséges, amikor az emberi szervezetbe érkező és távozó hőáramlások egyensúlyban vannak.

Levegőkörnyezetünk fizikai állapota több olyan paraméterrel is jellemezhető, amelyek befolyásolják az ember komfortérzetét. A léghőmérséklet és a sugárzás mennyiségének emelkedésével egyre melegebbnek érezzük környezetünket, míg a szélsébség növekedése az ellenkező irányban módosítja hőérzetünket, felerősítve a konvekció és a párolgás általi hőelvonást. A légnedvesség hatása a léghőmérséklettől függ: 10°C felett a páratartalom növekedésével fokozódik, alatta a növekvő páratartalommal csökken a hőérzet.

Az idők folyamán több olyan mérőszám látta meg a napvilágot, melyek a komfortérzetet hivatottak visszatükrözni és számszerűsíteni. Az egyszerűbb, ún. empirikus indexek kiszámításánál csupán egy-egy paramétert, vagy ezek kombinációit vették figyelembe. A meleg körülményekre alkalmazott indexek általában a léghőmérséklet és légnedvesség, míg a hideg körülmények esetén a léghőmérséklet és a szélsébség kombinációjából állnak. Hiányosságuk, hogy nem veszik figyelembe az összes – termofiziológiai szempontból releváns – meteorológiai paramétert, a ruházatot, az emberi aktivitás mértékét és személyes adatokat sem (magasság, súly, kor és nem). Erre a problémára kínálnak megoldást a szervezet energia-egyenlegén alapuló modellszámítások eredményeként adódó ún. racionális indexek. E modellek úttörője Fanger volt, aki beltéri használatra tervezett komfortmodelljéhez több száz alany közreműködésével klímakamrában elvégzett kísérletek eredményeit használta fel. Az így kapott index a PMV (Predicted Mean Vote), amely megmutatja, hogy átlagosan milyen érték várható egy 7-fokozatú (-3-tól +3-ig terjedő) hőérzet skálán nagyszámú ember megkérdezése esetén. A PMV a nulla érték körül indikál komfortos állapotot, ettől eltérve növekszik a terhelési szint.

Összefoglalva megállapítható, hogy a ruházat fiziológiai funkciója és szerepe a katonák termális komfortjának kialakításában alapvető fontosságú. A viselt ruha befolyásolja a katonák komfortérzetét, biztonságukat, munkavégzésüket, egészségüket. A ruházat fiziológiai kutatások célja tehát az, hogy az olyan ruházat tervezését tegyék lehetővé, mely a katona mindennapi tevékenységének legmegfelelőbb mikroklímát, termális komfortot tudja biztosítani, és ezzel az adott tevékenységek során optimális viselési körülményeket teremtsen.

Felhasznált irodalom

- Ashrae szabvány, 1954.
- Ashrae 55-81. szabvány, 1981.
- Bánhidi L- Kajtár L.: Komfortelmélet, Műegyetemi Kiadó,2000.
- Fanger PO.: Thermal Comfort. Robert E.Krieger Pulb.Co., Malabar, Florida, 1982.
- Horváth Csaba.: A Hazáért –mindhalálíg! Bp., Honvéd Kiadó, 1999.
- Horváth M.: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. H. I. Bp., Zrínyi Kiadó, 1959. p. 248-250.
- ISO-7730, 1984.
- Komlós F.: Középpontban a kellemes hőérzet. (Internet) [http:// zoldtech. hu](http://zoldtech.hu)
- Révai Tamás: A katonai ruházat szerepe a hőkomfortérzet kialakításában. Felderítő Szemle 109-116, VIII. évf.3. szám, 2009.
- Fanger PO, 1972: Thermal Comfort. McGraw Hill Book Co., New York
- Höppe P, 1992: Ein neues Verfahren zur Bestimmung der mittleren Strahlungstemperatur in Freien. Wetter und Leben 44, 147-151
- Höppe P, 1993: Heat balance modelling. Experientia 49, 741-746
- Mayer H and Matzarakis A, 1997: Heat stress in Greece. Int J Biometeorology 41, 34-39
- Nikolopulou M and Lykoudis S, 2006: Thermal comfort in outdoor urban spaces: Analysis across different European countries. Building and Environment 41, 1455-1470
- Nagy – Pisztrai – Tóth – Zimonyi: A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története (az őshazától – 1949-ig). Bp., Zrínyi Katonai Kiadó és MN Hadtápfőnökség, 1984. 523.
- Révai Tamás: Védőruházat szerepe a hőkomfort kialakításában. Seregszemle. VIII. évfolyam, 1. szám 2010. 132-133.